

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM
DALI**

DOKTORA TEZİ

**KADIN HAREKETİNDE
FEMİNİST ALTERNATİF MEDYANIN ROLÜ:
TÜRKİYE VE TUNUS ÖRNEKLERİ**

Zeynep Banu DALAMAN

2520160227

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Murat METİNSOY

İstanbul, 2020

ÖZ

KADIN HAREKETİNDE FEMİNİST ALTERNATİF MEDYANIN ROLÜ: TÜRKİYE VE TUNUS ÖRNEKLERİ

Zeynep Banu DALAMAN

Çağımızda hızla gelişen dijital teknolojilerin katkıları ile farklı coğrafyaları aynı hızla etkileyebilen küreselleşme hareketleri, yeni örgütlenme biçimlerinin ve yeni kavramların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Son dönem farklı coğrafyalarda yaşanan Arap Baharı, Gezi Direnişi, Sarı Yelekliler gibi yeni toplumsal olaylarda kadınlar hem büyük roller üstlenmişler, hem de interneti kullanarak yeni iletişim mecraları geliştirmişlerdir. Ana akım medyada sorunlarına ve itirazlarına yer bulamayan kadınlar, alternatif medya ve sosyal medya yapıları aracılığıyla seslerini duyurabilmekte, sorunlarını dile getirebilmekte ve bu paylaşımlarla oluşan sanal kamusal alanda yeni bir kimlik kazanmaktadırlar. Sanal kamusal alan ve feminist alternatif medya kamusal alanda ataerkil otoriteyi yoğun yaşayan Müslüman ülkelerde kadın hareketleri için daha önemlidir. Bu ülkelerdeki kadın hareketlerinin ülke içinde ve küresel boyutta seslerini duyurabildikleri tek seçeneğe dönüşmüş durumdadır. Bu bağlamda, kadın hareketlerinin konvansiyonel iletişim araçlarında seslerini duyuramamaları veya daha etkin iletişim mecraları bulma arayışları alternatif medyayı, sosyal medyayı öne çıkarmıştır. Tunus ve Türkiye örneği ise küresel kadın hareketleri açısından alternatif medyayı, sosyal medyayı, otorite ve ataerkil ilişkiler karşısında kadın hareketlerinin seslendirildiği kamusal alanlara dönüştürmeye başlamıştır. Kadın örgütlenmelerinde kullanılan feminist alternatif medya yayın organlarına ait internet siteleri, bloglar, e-dergiler ve sosyal medya yayın organları kapsamlı bir şekilde incelenmiş, yayın organlarının üreticileri ile nitel araştırma kapsamında doğal ortamlarında araştırmaya dâhil edilen kişilerin algılarının ve tecrübelerinin ortaya konmasını sağlayabilmek için derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Feminist alternatif medya gerek Tunus ve gerekse Türkiye için kadınların kolay ve

özgürce nitelenebilecek düzeyde örgütlenebilecekleri bir alan olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, küreselleşme, feminist alternatif medya, sanal kamusal alan

ABSTRACT
THE ROLE OF FEMINIST ALTERNATIF MEDIA IN
WOMEN’S MOVEMENT: TURKEY AND TUNISIA CASES

Zeynep Banu DALAMAN

The globalization movements that are capable of affecting different regions of the world by means of rapid technological changes are causing the emergence of new organizational structures and concepts. So far, women have played active role in social movements that occurred in different parts of the world in recent years such as Arab Spring, Gezi Park Protests, Gilets Jaunes (Yellow Vests) Movement, and they have also created new digital communication platforms during the process. The alternative and social media where they can freely express their ideas and have their voices heard is now recognised as virtual public spaces on the Internet. This is the reason why the new media and the concept of virtual public space are of utmost importance for women’s movements in Islamic countries culturally and politically dominated by patriarchal authority. Today, the new media is the only platform where women in these countries can have their voices heard at national and global scale. Accordingly, the fact that women in Turkey and Tunisia weren’t able to make their voices heard through conventional means of communication or wanted to find more effective communication platforms has rendered the alternative/social media more important than ever. As for the cases of Turkey and Tunisia, in both cases, alternative media and social media have been slowly transforming into public spaces where women can make their voices heard by the government authorities. In this study, the alternative feminist media websites, blogs, e-journals, and social media sites used by women’s organizations or to promote women’s organizations have been thoroughly examined, and in-depth interviews have been conducted with social/alternative media content producers as well as with the study participants in their natural environment according to the purposes of a qualitative study so as to reveal both groups’ experience and perceptions. The alternative feminist media is seen today as a digital platform where women from Tunisia and Turkey can freely and easily interact with each other.

Keywords: Feminism, globalization, feminist alternative media, virtual public sphere

ÖNSÖZ

Kadın örgütlenmeleri ve kadın hareketleri ile ilgili birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar 1800’lü yılların ikinci yarısından itibaren başlayan kadının kamusal alanda hak ve özgürlüklerini aramalarını, çalışma hayatında ve siyasette toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya çalışan hareketlerin araştırmalarını içermektedir. Hem Batılı hem Doğulu kadınların hak ararken seçtikleri yöntemler, başarabildikleri bu araştırmaların konusunu teşkil etmiştir. Bu araştırma ile birlikte kadınların alternatif medya ile ortaya çıkan farklı örgütlenme biçimlerinin irdelenmesi hedeflenmiştir. Öte yandan alternatif medyanın bir yöntem olarak kullanılması, toplumsal hareketlerde olduğu gibi kadın hareketlerinde de yeni bir dönem başlatarak; yeni bir kamusal alan yaratmıştır. Özellikle Müslüman ülkelerde kadınların internet aracılığıyla yeni bir alternatif sanal alan yaratması, onların özel denilen alanlarında otururken tek bir klavye dokunuşu ile dünyaya seslerini duyurmaları ve kendilerini ifade etme imkânı sağlamaktadır. İletişim alanında birçok akademik alternatif medya çalışmasının bulunduğu gibi, sosyoloji ve siyaset bilimi alanlarında kadın örgütlenmeleriyle ilgili pek çok akademik çalışma olduğu bilinmektedir. Kadınların alternatif medyada örgütlenmelerinin araştırılması ve bir yayın yapısı oluşturma çabaları bu çalışmaya özgünlük katmaktadır. Çalışmaya dâhil olan alternatif medya yayın organlarının söylem ve içerik analizlerinin yanı sıra, saha çalışmasının eklenmesi de orijinalliğini artırmaktadır. Tunus, Türkiye’de yapılan çalışmalar için yeni bir konudur, özellikle 2011 Yasemin devrimi sonrası birçok çalışmaya konu olmuştur. Tunus’ta da Türkiye gibi kurumsal bir kadın yapılanmasının tarihsel geçmişi bulunmaktadır. Tunus ve Türkiye’de kadın hareketinin incelendiği birçok bilimsel çalışma mevcuttur ve bu çalışmada da onlara başvurulmuştur. Ancak bu çalışma Tunus ve Türkiye’de bağlamında kadın örgütlenmelerinin incelendiği siyaset bilimi alanında ilk karşılaştırmalı ve detaylı çalışmadır.

Bu çalışmanın danışmanlığını üstlenen Doç. Dr. Murat Metinsoy’a; tez jürimde bulunarak eleştiri ve önerileriyle bana yol gösteren Prof. Dr. Ömer Çaha, Prof. Dr. Yunus Kaya, Doç. Dr. Mine Demirtaş ve Dr. Öğretim Üyesi

Gizem Bilgin Aytaç hocalarıma; bu tez çalışmasının konusunda çalışmalarıyla ilham veren Dr. Oktay Demirtaş ve Dr. Öğretim Üyesi Elif Metinsoy’a, araştırma konumla ilgili beni cesaretlendirerek başlamamı sağlayan Prof. Dr. Serpil Çakır’a, Tunus saha çalışmamda desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Habib Kazdaghli’ya, doktora çalışmam boyunca öğrenci bir anneye katlanan çocuklarım Deniz Bade ve Okan Zagor’a, daima yanımda olduğunu bildiğim sevgili hayat arkadaşım Bülent Ataüinal’a yürekten teşekkür ederim. Artık hayatta olmayan, olsalardı çok sevineceklerini bildiğim annem Didar Dalaman, babam Fikret Dalaman, ablam Gülin Dalaman ve kuzinim Duygu Özgün’e bir minnet selamı yollamak istiyorum. Bir teşekkür de her zaman yanımda olan ablam Dr. Didem Dalaman Güner ve bana sosyolojik tahayyül gücümü bulmama nedein olan, yaşadığım zorluklarda onu hatırlamamı sağlayan hocam Prof. Dr. Nilüfer Göle’ye...

İstanbul, 2020

Zeynep Banu DALAMAN

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1:	Köksap Tablosu.....	169
TABLO 2:	Lievrouw'un Tür Çerçevesine Göre Özellikleri.....	183
TABLO 3:	Türkiye ve Tunus Demokrasi ve Kadın Hakları Göstergeleri	321
TABLO 4:	Türkiye'de Feminist Alternatif Medya Örgütlenmeleri.....	364
TABLO 5:	Tunus'ta Feminist Alternatif Medya Örgütlenmeleri.....	367

KISALTMALAR LİSTESİ

AFTURD: Tunuslu Araştırmacı Kadınlar Derneği

AGIT: Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ATFD: Tunuslu Demokrat Kadınlar Derneği

BM: Birleşmiş Milletler

UN/RES/1325: Birleşmiş Milletler 1325 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı

BPfA: Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu

CEDAW: BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

CDEG: Avrupa Konseyi Kadın-Erkek Eşitliği Yönetim Komitesi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CREDIF: Tunus Kadın, Bilgi, Dokümantasyon, Eğitim ve Araştırma Merkezi

CSP: Kişisel Durum Yasası

CSW: Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu

CŞMD: Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği

DAEŞ: Devlet-ül İslamiye Fil Irak Wel Şam (Irak Şam İslam Devleti'nin Arapçasının kısaltılmışı. DIY: Kendin-yap

ENNAHDA: Yeniden Doğuş Hareketi Partisi

FAM: Feminist Alternatif Medya

GREVIO: Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzmanlar Grubu

GSMH: Gayrisafi Milli Hâsıla

GSYİH: Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla

HDP: Halkların Demokrasisi Partisi

IMF: Uluslararası Para Fonu

İŞİD: Irak Şam İslam Devleti

İKD: İlerici Kadınlar Derneği

KŞKMİ: Kadına Şiddete Karşı Müslümanlar İnisiyatifi
LGBT: Lezbiyen, gey, biseksüel ve transseksüel
MENA: Ortadoğu ve Kuzey Afrika
NİDA TUNUS (Nidaa Tounes): Tunus'un Sesi Partisi
NSM: Yeni Sosyal Hareketler
RFM: Militan Kadın Radyosu
SKH: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
UGTT: Tunus Genel İşçi Sendikaları Birliği
UMFT: Tunus Müslüman Kadınlar Birliği
UNFT: Ulusal Tunus Kadınlar Birliği
VAWG: Kadınlara ve Kız Çocuklarına Yönelik Şiddet
YÖK: Yüksek Öğrenim Kurumu

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vi
TABLOLAR LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE:	
KÜRESELLEŞMENİN KADIN HAREKETİNE VE ALTERNATİF MEDYAYA ETKİLERİ	10
A. Küreselleşme.....	10
1. Alternatif Küreselleşme	12
2. Küreselleşmeye Yerel Direniş ve Kadın Hareketi	14
B. Küreselleşme ve Kadın Örgütlenmeleri	16
1. Modern Siyaset Düşüncesinde Kadın.....	16
a. Sözleşmecî Teorilerde Kadın	16
b. Toplumun Devletten Ayrılması, Hegel ve Kadın	18
c. Marksist Düşüncede Kadın	18
2. Bir Toplumsal Hareket Olarak “Feminizm”	19
3. Temel Haklar Bağlamında Kadın Hareketinin Doğuşu ve 1. Dalga Feminizm	21
4. İkinci Dalga Feminizm	24
a. 1975 BM Dünya Kadınlar Yılı ve İlk Kadın Konferansı	27
b. Birleşmiş Milletler ve “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” – CEDAW (Committee on the Elimination of Discrimination Against Women)	29
5. Küreselleşmenin Kadın Hareketine Etkileri ve 3. Dalga Feminizm ..	31
a. Küreselleşmeye Farklı Feminist Yaklaşımlar	33
(1) Post-kolonyal Feminizm	34
(2) Ulusötesi Feminizm	35
b. Küresel Anlaşmaların Kadın Haklarının Geliştirilmesindeki Rolü	36

(1) BM ve Uluslararası Anlaşmalar: Pekin Deklarasyonu, CEDAW	37
(2) Avrupa Birliği ve Uluslararası Belgeler: İstanbul Sözleşmesi	40
c. Queer Teori ve LGBTİ bireyler	42
C. Küreselleşme ve Alternatif Medya.....	47
1. Geleneksel Medya Kavramı.....	47
2. Yeni küresel Medya ve <i>Indymedia</i> (Bağımsız Medya)	51
3. Alternatif Medya Kavramı.....	52
4. Alternatif Medyanın Tarihsel Arka Planı	57
5. Alternatif Medya Teorileri	60
a. Alternatif Medya ve Topluluklara Hizmet Etmesi Yaklaşımı	61
b. Ana Akım Medyaya Alternatif Olması Açısından Alternatif Medya	62
c. Alternatif Medyayı Sivil Topluma Bağlayan Yaklaşım.....	63
d. Alternatif Medyayı Rizom (Köksap) Olarak Tanımlayan Yaklaşım	64
6. Çevrimiçi Sosyal Hareketler ve Alternatif Medya	65
7. Alternatif Medya Bağlamında Yeni Kamusal Alan Arayışı	75
a. Yeni Medya	75
b. Ağ Toplumu.....	77
c. Diyalojik Demokrasi ve Yeni Kamusal Alan Arayışı	80
8. Kamusal Alanda Kadın ve Toplumsal Hareketler	82
9. Alternatif Medya Bağlamında Kadınların Oluşturduğu Sanal Kamusal Alan	83
II. BÖLÜM:	
TÜRKİYE VE TUNUS'TA TOPLUMSAL YAPI, DEĞİŞİM VE KADIN HAREKETİ	87
A. Toplumsal Dinamikler: Türkiye ve Tunus	87
1. Türkiye ve Tunus'ta Toplumsal Yapı	87
2. Türkiye ve Tunus'ta Siyasi Yapı	93
a. Siyasi Haklar	94
b. Vatandaşlık Hakları	100

3. Türkiye ve Tunus'ta İktisadi Yapı	109
B. Türkiye ve Tunus'ta Kadın Hareketi ve Alternatif Medya	
Yayınları.....	115
1. Türkiye'de Kadın Hareketi ve Alternatif Medya	115
a. Birinci Dalga Feminizmin Türkiye'ye Yansımaları	115
b. 1935-1980 Arası Kadınların Sahneden Çekildiği Yıllar: Gizil Hareket Dönemi	118
c. Türkiye'de Feminist Uyanış: 2. Dalga	119
d. Türkiye'de Üçüncü Dalga: Postmodern Yolculuk, Kimlik Feminizmi	124
2. Tunus'ta Kadın Örgütlenmeleri ve Alternatif Medya	131
a. Tunus Sömürge Dönemi Kadın Hareketi ve 1. Dalga Feminizm	131
b. Tunus'ta Devlet Feminizmi Dönemi ve 2. Dalga	135
c. Tunus'ta Bağımsız Feminizm ve Üçüncü Dalga Dönemi	137
III. BÖLÜM:	
ALTERNATİF MEDYANIN KADIN ÖRGÜTLENMELERİNİN OLUŞUMU VE DÖNÜŞÜMÜNDEKİ ETKİLERİ: FEMİNİSTALTERNATİF MEDYA .142	
A. FAM'ın Geçmişi	145
1. Türkiye'de FAM'ın Geçmişi	147
2. Tunus'ta FAM'ın Geçmişi	159
B. FAM'ı Tanımlama	163
C. FAM'a Rizomatik Yaklaşım.....	168
D. Alternatif Medyaya Feminist Yaklaşım.....	171
1. Kadın Alternatif Medya Yayın Organlarında Tür Çerçevesi	171
a. Eğilim ve Kadın Alternatif Medya Projeleri	173
b. Duruş ve Kadın Alternatif Medya Projeleri	174
c. Eylem ve Aracılık ve Kadın Alternatif Medya Yayın Organları	176
2. Yeni Feminizmi Söylemsel Bir Alan Olarak Müzakere Etmek.....	179
IV. BÖLÜM:	
TÜRKİYE'DE FAM OLUŞUMLARI.....	184

A. Eğilimleri Açısından Türkiye’de FAM	187
1. Dernek ve Vakıflar	187
2. Bağımsız Kişiler veya Topluluklar	203
3. Bağımsız Medya Grupları	220
B. Duruşları Açısından Türkiye’de FAM.....	228
1. Konuları Açısından Karşı Kamusal Alanın Yaratılması	228
2. Feminist Dil ve Sembollerin Kullanılması	234
3. Mizah ve İroni Kullanılması	238
C. Eylemleri Açısından Türkiye’de FAM.....	242
1. Sosyal Olaylarda Kadınlar	244
2. Kadın Cinayetleri	247
3. Yasalar	248
4. Dini Tartışmalar.....	252
5. İşçi Hakları	252
V. BÖLÜM:	
TUNUS’TA FAM OLUŞUMLARI	254
A. Eğilimleri Açısından Tunus’ta FAM.....	256
1. Dernekler ve Vakıflar	256
2. Bağımsız Kişiler ve Topluluklar	279
3. Bağımsız Medya Grupları	292
B. Duruşları Açısından Tunus’ta FAM	295
1. Konuları Açısından Karşı Kamusal Alan Yaratılması	295
2. Feminist Dil ve Sembollerin Kullanılması	297
3. Mizah ve İroni Kullanılması	298
C. Eylemleri Açısından Tunus’ta FAM	300

1. Sosyal Olaylarda Kadınlar	300
2. Yeni Tunus Anayasası ve Madde 28 Tartışmaları.....	303
3. Kadına Yönelik Şiddet ve Tecavüzcüsüyle Evlenme Yasası	305
4. Dini Tartışmalar	308
5. İşçi Hakları.....	313
VI. BÖLÜM:	
KADIN HAREKETİNDE FAM YAYIN ORGANLARININ YERİ.....	316
A. Türkiye ve Tunus'ta Kadınların Alternatif Medya	
Uygulamalarındaki Yaklaşıtları ve Uzaklaştıkları Noktalar	318
1. Eğilimleri Açısından Karşılaştırması	318
2. Duruşları ve Eylemleri Açısından Karşılaştırması	320
a. İfade ve Basın Özgürlüğü.....	320
b. Kadın Hareketinde Kuşak Farkı	322
c. Kadın Hareketinde Siyasi Yaklaşım Farkları ve Kutuplaşma	327
d. Kadına Yönelik Şiddet	329
f. Eğitim Seviyesinin Kadın Örgütlenmesinde Rolü	335
g. Kadın Hareketinde İnternet Kullanımının Etkisi	337
B. Kadınların Alternatif Medya Aracılığıyla Yeni Kamusal Alan	
Yaratma Çabaları: Feminist Alternatif Medya	341
1. Feminizmin Kesişimsel Bakış Açıları.....	341
2. Yeni Nesil Feminizmler	345
3. Kendin-Yap (DIY) Feminizmi.....	346
SONUÇ	348
KAYNAKÇA	370
İNTERNET KAYNAKLARI.....	388
RAPOR VE DERGİLER.....	399
ÖZGEÇMİŞ	401

GİRİŞ

Yeryüzünde varlığını sürdüren tüm kültürler tarihsel olarak incelendiğinde, kamusal alanda erkek yönelimli bir yaklaşımın hâkim olduğunu açıkça görebiliriz. Erkek normu toplumların genelini betimleyen bir norm olarak kabul edilmektedir. Bu da toplumsal yapıların ve kamusal alanın erkek üzerinden şekillendirilmesine neden olmaktadır. Katı bir cinsiyet körü yaklaşımın baskısıyla kamusal alanda kadınların kendi sorunlarını ele alış biçimleri ve kadın sorunları etrafında örgütlenmeleri bulundukları dönemden günümüze kadar artan bir ivme kazanmıştır. Çalışmamın temel sorunsalı, günümüz kadınlarının alternatif medya yayın organlarını kullanarak oluşturdukları küresel ve yerel kadın sorunları etrafında örgütlenmelerine ne şekilde katkı sağladıklarıdır. Geçmişten günümüze kadınların bu konular etrafında örgütlendikleri ve o dönemin alternatif sayılacak araçlarını (dergiler, broşürler) kullandıkları bir gerçektir (Metinsoy, 2016:19). Teknolojinin gelişmesi ile birlikte kadın örgütlenmeleri özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinde alternatif medya kullanımını yaygınlaştırmıştır. Bunun temel nedeni Batı ülkelerine kıyasla bu bölgede yaşayan kadınların ataerkil iş bölümü nedeniyle kamusal alanda daha az yer alabiliyor olmaları ve özel alanda kalıyor olmasıdır. Gelişen teknolojinin alternatif medya ve sosyal medya araçlarını kullanarak, sıradan ve ötekileştirilmiş kadınlara özel alandan tüm dünyaya seslerini duyurabildikleri, görünürlük sağlayabildikleri ve örgütlenebildikleri yeni bir kamusal alan yaratma çabasıdır.

Kamusal alan olgusunun hukuksal ve siyasal anlamı, işlevi, küreselleşme sürecinde farklı sosyal hareketliliklerden etkilenmektedir. Küreselleşme getirdiği yeniliklerle bireyler arası iletişimin etki gücünü artırır görünmektedir. Buna karşılık konvansiyonel yapılar ve ilişkilerin zemini olmaya devam eden kamusal alanın değişimi kolay gerçekleşmemektedir. Kadın hareketleri için kamusal alanda sesini duyurmanın zorlaşması,

alternatif medya ve sosyal medyanın kamusal alan gibi değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, kadın hareketlerinin ataerkil ve İslami kalıplarla sıklıkla sınındığı Tunus ve Türkiye özellikle önem taşımaktadır.

Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın Temel Varsayımı: Türkiye ve Tunus'ta yaşayan kadınların alternatif medya araçlarını kadın sorunlarını tartışmak ve örgütlenmek için yeni bir kamusal alan oluşturmaları çalışmanın temel varsayımdır. Bu varsayımı, yeni bir örgütlenme aracı olarak sosyal medya ve alternatif medyanın kullanımını “4. Dalga feminizme geçişin de bir parçası olarak dijital aktivizm, kadınların örgütlenme şekillerini ve gücünü artırmıştır” söylemiyle pekiştirmemiz mümkündür.

II. Varsayım: Tunus ve Türkiye'nin ortak noktaları bulunsa da, yaşadıkları coğrafya, ülkenin tarihi ve kültürel özellikleri, kadınların alternatif medyada ele aldıkları konuları ve örgütlenme biçimleri ile yerel tepkiler vermeleri çalışmanın diğer varsayımını oluşturmaktadır.

III. Varsayım: Demokratikleşme süreçlerinde ifade ve basın özgürlüğü arttıkça alternatif medya, devleti yönetenlere yönelik olarak kullanılan bir örgütlenme biçimi olmakta, özgürlükler kısıtlandığı zaman ise aktivist yapıya ve sivil itaatsizliğe dönüşen bir yapı olmaktadır. Aynı şekilde eğitim seviyesi arttıkça alternatif medya, devleti yönetenlere karşı kullanılan bir örgütlenme biçimi olmakta, eğitim seviyesi düştükçe alternatif medya aktivist yapıya ve sivil itaatsizliğe dönüşmektedir.

Dolayısıyla bu çalışmada, Tunus ve Türkiye'de kadın sorunları ve kadın örgütlenmeleri ile ilgili alternatif medya kullanımlarında temel olarak şu sorulara cevap aranmaktadır:

- Türkiye ve Tunus özelinde kadınların hak arama mücadelesinde alternatif medya hangi gruplar tarafından kullanılmaktadır?
- Türkiye ve Tunus özelinde kadınlar alternatif medyayı kullanırken hangi temel konuları seçmektedirler? Hedef kitleleri kimlerdir?
- Alternatif medya kadın sorunlarını dile getirmekte etkili olmakta mıdır?
- Kadınlar alternatif medya araçları aracılığıyla örgütlenebilmektedirler mi?
- Karar mekanizmalarına, kamuoyuna, ana akım medyaya ve uluslararası alanda seslerini duyurabilmekteler mi?
- Kimliklerini oluşturmakta geleneksel kalıpların özellikle kamusal/özel alan ayrımını vurgulayan kalıplarının dışına çıkabilmekteler mi?
- Alternatif medyayı toplumsal bir hareket olarak görüp toplumsal bir değişim yapabileceklerine inanmaktalar mı?
- Toplumsal hareketlere kadın hareketinin alternatif medya aracılığıyla katılması ile kadına dair sorunların alternatif medya aracılığıyla dile getirilmesi arasındaki farklar nelerdir?
- Geçmişteki kadın hareketlerine alternatif medyada kadın örgütlenmesi ne tür yenilikler, farklılıklar getirmiştir?

Ayrıca çalışmada, Tunus ve Türkiye’de yaşayan kadınların alternatif medya (internet sitesi, blog, sosyal medya, TV, radyo) üzerinden nasıl örgütlendikleri ve temel gündemlerinin neler olduğu araştırılarak, genel feminist teoride belli kalıplar çerçevesinde batılı kadınların bakış açıları üzerinden kadın sorunları incelenmiştir. Türkiye ve Tunus’ta kadın platformlarının ele aldığı yerel farklı konular üzerine başka bakış açılarının olup olmadığı da araştırılmıştır. Uluslararası kadın hareketinin, temel konuları olan kadının güçlendirilmesi, kadın girişimciliği, kadının çalışma

hayatındaki konumu, kadın hakları ve siyasi katılım, kadına ve kız çocuklarına yönelik şiddet (VAWG) gibi konulara olan yaklaşımları ve ele alma biçimleri incelenmiştir. Araştırmanın temel sorunlarından biri, kadın platformlarının bu gibi küresel konular çerçevesinde nasıl bir örgütlenme içinde oldukları, devlet baskısı yaşıyıp yaşamadıklarıdır.

Araştırmada sınırlı kalan bir başka konu da, eğitim seviyesi düşük ve internet erişimi olmayan kadınlarla iletişime geçememek, dolayısıyla onların temel sorunlarına ulaşılamamış olmasıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada yöntem olarak, Tunus ve Türkiye’de kadın örgütlenmesinde kullanılan farklı alternatif medya yayın organlarının araştırılması ile elde edilebilen bulgular üzerine odaklanılmıştır. Kadın sorunlarını dile getirmek için kullandıkları alternatif medya araçları (blog, internet sitesi, portal, sosyal medya, vlog) incelenmiş, kadın örgütlenmesine katkı sunan sosyal medyanın bu internet platformları yanında ayrı bir öneme sahip olduğu, hedef kitleye ulaşmakta destekleyici rol üstlendiği gözlemlenmiştir. Çalışma kapsamında, belirlenen kadın örgütleri kategorilendirilerek (dernek/vakıflar, bağımsız kişi/gruplar ve bağımsız medya grupları), internet sayfaları/blogları ile kadın sorunlarına nasıl yaklaştıkları, hangi tür konuları kadın sorunları ile bağdaştırdıkları ve kadın sorunlarına yönelik gerçekleştirdikleri çalışmalar analiz edilmiştir.

Araştırma yöntemi olarak üç farklı veri analizi kullanılmıştır:

- Gömülü teoriden yola çıkarak söylem analizi,
- Nitel bir yöntem olarak derinlemesine görüşmeler,

- Alternatif medya yayın organlarının tür çerçevesine göre değerlendirilmesi.

Araştırmada, verilere dayanan ve analizin ana ürünü olarak bir teoriye ulaşmayı amaçlayan tümevarımsal bir yöntem olan “Gömülü Teori”nin nitel özellikleri kullanılmıştır. Bu teoriye göre hareket etmenin nedeni, erken bir teoriden bağımsız olarak verileri sistematik olarak analiz etme ve kavramsallaştırma sürecinin var olmasıdır. Teorinin diğer bir özelliği ise, veri toplama ve analiz işlemlerinin paralel olarak gerçekleştirilmesidir. Veri toplanırken yeni temalar ve sorular ortaya çıkmaktadır. Bu temaları ve soruları değerlendirmek için veriler tekrar toplanmaktadır. Gömülü teori veri yoluyla “anlam kategorilerini” tanımlamaya, tanımlamaya ve bütünleştirmeye odaklanmaktadır. Bu kategoriler ortak özelliklere sahip olayları, deneyimleri veya süreçleri ifade eder; ikisi de tanımlayıcı ve analitik olma özelliklerine sahiptir (Charmaz, 2003).

Gömülü Teori, sosyal süreçleri alttan (veri) yukarı (teori) çalışmak için tasarlanmıştır. Kadın alternatif medya yayın organlarının arşiv dokümantasyonu, alternatif medya üreticileriyle derinlemesine görüşmeler, feminist alternatif yayın organlarının içerik analizleri yapılmıştır. Türkiye’de ve Tunus’ta mümkün olduğunca çok sayıda alternatif medya projesini tanımlamak için sanal etnografik saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Temel kriter olarak alternatif medya üreticisinin kendini feminist olarak tanımlasa da tanımlamasa da, kadın hareketi ve kadın sorunları ile ilgili içerik sunması, kadın hareketiyle olan ilişkisini, feminist teori ve çevrimiçi/çevrimdışı aktivizm durumu yanı sıra seçilen medya formatı (internet sitesi, blog, e-dergi, TV, internet radyosu) çeşitlilik açısından temel seçim kriterleri arasındadır. Bu alternatif medya yayın organlarının teknik bilgileri de Tablo 4 ve Tablo 5’te¹ eklenmiştir. Bu bilgilerden internet sitesi/blog sahipleriyle

¹ Tablo 4 çalışmanın ekinde sayfa 364-366, tablo 5 sayfa 367-369’da yer almaktadır.

gerek görüşme öncesi mülakatlarda, gerekse bilgilerin yorumu sırasında faydalanılmıştır.

Lievrouw, yeni sosyal hareketleri, günümüzün alternatif ve aktivist kullanımlarının ve özellikle sosyal medya kullanımının etkileri olarak tanımlamaktadır (2011). Bu nedenle, yeni sosyal hareketler ve internetin gelişmesi ve internete erişimi ile ortaya çıkan çevrimiçi aktivizm ve alternatif medya birbiri ile bağlantılıdır ve üç ana tema ile çerçevelenmektedir. Birincisi, alternatif ve aktivist yeni medya projelerinin kapsamı veya büyüklüğü; ikincisi, genel toplum ve ana akım kültüre göre hareketlerin ve projelerin duruşu ve üçüncüsü, projelerin eylem olarak ve eylemcilerin sosyal değişimin araçları olarak niteliği olarak sıralamaktadır (Lievrouw 2011: 59). Lievrouw, bu üç temayı yani - eğilim, duruş ve eylem ve aracılık- temalarını “alternatif ve aktivist yeni medya için bir tür çerçeve” olarak belirlemiştir. Lievrouw ‘un çerçevesinde değerlendirilen ampirik verilerin analizi, Gömülü Teori’nin kodlama paradigmasına dayandırılmıştır. Bu bağlamda oluşturulan çerçeve, kapsamlarından başlayarak Türkiye ve Tunus’taki feminist alternatif medya projelerine uygulanmıştır.

Araştırmanın Örneklemi

Çalışmanın örneklemi, alternatif bağlamda üretilen ülke kategorisinde Türkiye veya Tunus diye ayrılıp kuruluş yılına, yayıncılara, yayın diline, yayın sıklığına, hedef kitleye ulaşım, sosyal medya kullanımına göre analiz edilen 20’si Türkiye, 16’si Tunus’ta toplam 36 kadın alternatif medya projesini içermektedir. İkinci adımda, ilk bölümde alternatif medya projelerinin tanımlayıcı istatistiklerinden yola çıkarak alternatif medya üreticileriyle derinlemesine görüşmeler yapılmış ve yayın organlarının önemi, misyonu ve kırılganlıkları analiz edilmiştir. On beş gün süren Tunus saha çalışmasında 20 derinlemesine mülakat yapılmıştır. Saha çalışmasında sadece alternatif medya yayın organları değil, Tunus’ta kadın örgütlenmesinde yer alan aktivist ve akademisyenlerle de görüşülmüştür.

Türkiye saha çalışmasında 20 derinlemesine mülakat yapılmıştır. Saha çalışmasında Tunus'ta olduğu gibi sadece alternatif medya yayın organları değil, Türkiye'de kadın örgütlenmesinde yer alan aktivist ve akademisyenlerle de görüşülmüştür. Derinlemesine mülakatlar 45 ila 90 dakika sürmüş ve yüz yüze yapılmıştır. Buradan yola çıkarak nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat yöntemiyle bu alternatif medya yöneticileri ve/veya kurucularına sorular yöneltilmiştir. Derinlemesine mülakatta her katılımcıya önceden hazırlanmış açık uçlu sorular aynı sırayla sorulmuştur. Mümkün olduğu sürece, araştırmaya alternatif medya yayın organlarının çalışma ortamlarına gidilmiş böylelikle etnografik olarak incelenmiştir.

Araştırmanın Düzeni

Tüm bu sorunsal çevresinde belirtilen yöntem ve örneklemelerden oluşturulan araştırma, birbiriyle bağlantılı farklı konuların incelendiği altı bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, teorik alt yapıyı oluşturan küreselleşmenin uluslararası kadın mücadelesine ve alternatif medyaya etkileri ele alınmıştır. Bu kavramların nasıl örtüştüğü, nerelerde birleşip, nerelerde ayrıldığı ve günümüzde toplumsal sorunlara olan katkıları değerlendirilmiştir. Küresel ve yerel kadın hareketleri, küreselleşmenin bazı aşırılıklarına ve görmediği sorunlara karşı başarılı bir direnişin önde gelen örneklerindendir. Bu örnek devlet veya çok uluslu şirketler eliyle “yukarıdan aşağı” değil, “aşağıdan yukarıya” küreselleşmeyi temsil eden bir araştırma konusu olmaktadır. Bu çalışma, dünyanın her tarafındaki kadınların sadece küresel kadın hareketinin ele aldığı konular değil, yerel kadın direnişleri ile de ilgilidir. Küresel feminizm etkisiyle kadınlar sosyal hareketlerde kamusal alanlara çıkarak ve oluşturdukları sanal kamusal alanlar ile bu hareketlerin birer parçası olmayı başarmışlardır. Küreselleşmeye karşı alternatif oluşturulan bağımsız medya hareketi ile bağımsız kadın gruplarının oluşturduğu alternatif medya yayın organlarının tarihi gelişimi, yapıları ve oluşturulan sanal kamusal alanlar bu bölümün konusunu teşkil etmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde araştırma sahasına konu iki MENA ülkesi Türkiye ve Tunus'un toplumsal, siyasi, ekonomik yapıları karşılaştırma yapılarak analiz edilmiştir. Türkiye ve Tunus'un seçilmesindeki temel sebep Müslüman ve seküler olma özelliklerinden ortaya çıkan ortak noktaların yanı sıra coğrafi konumlarıdır. İkinci bölümde bu iki ülkede kadın örgütlenmelerinin ve feminist hareketlerin tarihsel bir analizi yapılmış, benzerlikleri ve farklılıkları değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde FAM'ın tanımı, dünyada tarihsel arka planı yanı sıra Türkiye ve Tunus'taki gelişimi de tartışılmıştır. Kadın örgütlenmelerinde ve feminist hareket içinde bloglar, internet siteleri, radyolar, e-dergiler aracılığıyla kendi iletişim araçlarını ve alternatif medyalarını kurmaktadır. Kadın hareketinin ilk yıllarında kartpostallar, dergiler, posterler üzerinden oluşturulan kadınlara ait alternatif medya yayın organları bugün internet üzerinden yayın yapmaktadır. "Feminist alternatif medya"(FAM) olarak kavramsallaştırılan tüm bu çalışmaların yeni toplumsal hareketler bağlamında kadın örgütlenmelerinde önemli bir yeri bulunmaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde araştırmanın sahasını oluşturan Türkiye'de kadın örgütlenmeleri kapsamında kullanılan farklı FAM yayın organlarının içerik ve söylem analizi ile birlikte tür çerçevesi kullanılarak, eğilimleri, duruşları ve eylemlilikleri değerlendirilmiştir. Türkiye'de kadınların, yeni kamusal alanları olan FAM yayın organlarını kullanarak dile getirdikleri sorunları, paylaşımları ve seslerini duyurmadaki yöntemleri tartışılmıştır. Türkiye'de FAM yayın organlarını yayıncılarının özelliklerine göre üç gruba ayırabilmektedir. Birinci grupta dernek ve vakıf çatısı altında oluşmuş yapılar, ikinci grupta daha yeni nesil feministler tarafından kurulan inisiyatif ve platformlar, üçüncü grupta portal şeklinde yayın yapan e-gazete ve e-dergiler, TV ve radyolarından oluşan bağımsız medyayı sıralanmaktadır.

Beşinci bölümde Tunus'ta yapılan saha çalışmasında, Türkiye'de yapılan saha çalışmasında kullanılan veri analiz yöntemleriyle Tunus FAM

yayın organları incelenmiştir. Tunus'ta FAM yayın organlarını yayıncılarının özelliklerine göre üç gruba ayırabilmektedir. Birinci grupta dernek ve vakıf çatısı altında oluşmuş yapılar, ikinci grupta daha yeni nesil feministler tarafından kurulan bloglar, Facebook sayfaları, üçüncü grupta portal şeklinde haber yapan e-gazete ve e-dergiler, TV ve radyolardan oluşan bağımsız medya kuruluşları bulunmaktadır. Tunus'un Türkiye'den farkı yayın yapan alternatif medya araçlarının yabancı kuruluşlardan fonlanabilmek için radyo da, dergi de olsa bir dernek çatısı altında değerlendirilmiştir.

Altıncı bölümde Türkiye ve Tunus'ta yapılan saha çalışmasında elde edilen verilerin karşılaştırılması üzerinden, benzerlikler ve farklılıklar üzerinden kavramlar tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda kadın örgütlenmelerinde feminist alternatif medyanın bir rolü olup olmadığı, bu yeni örgütlenme biçimi ile araştırmaya konu olan Türkiye ve Tunus için yeni bir dalgadan, yani dördüncü dalga feminizmden bahsedilip bahsedilmeyeceği tartışılmıştır. Günümüzde farklı feminizmler dünyada olduğu gibi Türkiye ve Tunus'ta da farklı şekillerde kendini göstermektedir. Tunus'un etnik ve dini olarak homojen yapısından dolayı, karmaşıklaştıran kimliklerin birden fazla görünümünü kabul eden bir çerçeve olarak kesişimsel feminizm Türkiye'deki kadar farklı kadın grupları oluşturmaktadır. Tunus kadın hareketinde kuşak farkının daha belirgin olduğu görülmektedir. Feminizmin kesişimsel yaklaşımlarıyla ve kendin-yap feminizminin gelişmesiyle bağımsız yeni nesil feministler ortaya çıkmıştır. Güncel tartışmalar "yeni nesil feminizm" in homojen ve ayrıcalıklı bir kadın grubunun (çoğu beyaz, iyi eğitilmiş ve heteroseksüel) görüşlerini temsil ettiği, 'yaşlı' kadın hareketi olarak da adlandırılan ikinci dalga feminizmin bugüne uyarlanmasına karşı çıkması şeklindedir. Tunus ve Türkiye örneklerinde yeni nesil feminizmi temsil eden kişi ve gruplarda daha liberal ve teknolojiyi içeren bir yaklaşım görülmüştür. Alternatif küreselleşmenin kadın örgütlenmelerinde özellikle genç feministlere en büyük faydası, yeni ve alternatif bir alan olan sanal kamusal alanda feminist alternatif medya aracılığıyla kendilerini özgürce ifade edebilecekleri bir ortamı sağlamış olmasıdır.

I. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE:

KÜRESELLEŞMENİN KADIN HAREKETİNE VE ALTERNATİF MEDYAYA ETKİLERİ

Bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturan alternatif medyanın kadın örgütlenmelerine katkısının değerlendirebilmek için multidisipliner teorik ve kavramsal plandan faydalanılmıştır. Feminist teori ve uluslararası kadın hareketinin yanı sıra sosyoloji, siyaset bilimi ve iletişim bilimlerinin temel kavramlarından ve onun konuyla ilgili etkileşiminin yanı sıra küreselleşmenin de etkileri çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için önem arz etmektedir. Küreselleşmenin medyaya ve kadın hareketine etkilerinden oluşan yeni bir toplumsal hareketlilikle birlikte alternatif medya yayın organları ile de kadınlara özel sanal bir kamusal alan yaratılmaktadır.

A. Küreselleşme

Küreselleşmeyi tüm yönleriyle, olumlu ve olumsuz yanlarıyla birlikte düşünmek gerekmektedir. “Küreselleşme” kavramı dünyadaki görüşlerin, ürünlerin, fikirlerin ve kültürün diğer yönlerinin değişiminden doğan uluslararası uyum sürecidir. Tarihçesi bazı sosyal bilimciler tarafından çok eskilere dayandırılrsa da, bugün anlaşıldığı şekliyle küreselleşme otuz yıl içinde ortaya çıkmış bir kavramdır. Küreselleşme üzerine yapılan sayısız çalışma ve şiddeti giderek artan tartışmaların karmaşıklığı, küreselleşmenin kapsamını ve temel dinamiklerini tanımlamayı zorlaştırmaktadır (Kaya, 2011: 69). Ancak günümüzdeki anlamı ile ulaşım, (internet dâhil) telekomünikasyon gibi unsurları ile dünyadaki iktisadi ve kültürel faaliyetlerin birbirlerine bağımlı hale gelmesine yol açan bir süreç olarak görülmektedir (Wikipedia, t.y.). Öte yandan küreselleşme, toplumun her alanında etkisini gösteren bir kavramdır. Castells’a göre (1997) küreselleşme, 1970’li yıllardan bugüne bilgi toplumunun oluşması ve gelişmesi ile ilintilidir. Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte enformasyon akışı hızlanmış ve birbirinden bağımsız gibi gözükten toplumlar

sermaye, bilgi, ekonomi ve politik anlamda birbiriyle bağlantılı hale gelmiştir. Küreselleşme ve demokrasinin geleceği artık sosyolojik bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. Son yıllarda çeşitli platformlarda en çok tartışılan konuların başında gelen küreselleşme, demokrasinin de tetikleyici unsuru haline gelmiştir. Bu aşamada “küresel demokrasi” kavramı ortaya çıkmıştır. Sosyal kuramcılar küreselleşmeye farklı anlamlar yüklemiş veya farklı yaklaşımlarla yorumlar yapmışlardır.

Bazıları, küreselleşmeyi kanıksayarak, ulus devletin sona yaklaştığını iddia etmektedir. Bazıları da, küreselleşmenin büyük devletler ve ekonomik çıkar gruplarının ortaya attığı sanal bir olgu olduğunu savunmaktadır. Sosyal kuramcıların tartışmaları devam ederken; küreselleşme, giderek “küresel” bir olgu halini almaktadır. Diğer bir ifade ile yeni bir dünya düzeni ortaya çıkarmaktadır. Doğal olarak ulus devlet mensupları ve demokrasi bir şekilde bu yenedünyadan etkilenmektedir. Tarihçi Le Goff’a göre küreselleşmede iki aşama söz konusudur. Birincisi bir iletişim meselesi olarak birbirlerinden habersiz bölgelerin ve uygarlıkların ilişki içine sokulmasıdır. İkincisi ise bir özümseme ve kaynaşma olayıdır. Le Goff’a göre insanlık bu aşamalardan sadece birincisini tanımıştır (le Goff, 2016: 103).

Lewellery küreselleşmeyi; ticaretin, finansın, kültürün, fikirlerin ve insanların ileri düzeyde iletişim teknolojileri, seyahatlerle ve dünya geneline yayılmış olan neoliberal kapitalizme bağlı olarak artan bir akış halinde olmasıyla açıklamaktadır (Lewellery, 2002). Pek çok antropolog küreselleşmenin başlıca yönünün hâkim gücün ulusal hükümetlerde saklı olduğunu vurgulamakta; devlet merkezci görüşün ise düşüşe geçtiğini söylemektedir. Bu noktadan hareketle ulus devlet fikri yok olmaya başlamaktadır (Lewellery, 2002). Küreselleşme ile ilgili bilgiyle, bilginin küreselleşmesi arasındaki bağdaşma üzerine tekrar düşünüldüğünde, küreselleşmenin sadece hegemonyanın hâkim olduğu bir dönemi ya da bir ulus-devlet biyografisini işaret etmediği görülmektedir. Dahası küreselleşmenin sosyal yaşamın yeniden inşa edilmesinde yeni ve bilhassa önemli bir işlevi olduğu fikrini savunmak yanlış olmayacaktır (Appadurai,

2001: 1-9). Bu çaba ve tartışmalara dayanarak küreselleşme, “halktan yana/halk için küreselleşme” ya da “aşağıdan küreselleşme” diye adlandırılabilir. Dahası bu olgu dünya genelinde yeni bir kurumsal düzen olarak ele alınabilmektedir. Bu yeni düzen; devletler ile ilgisi olmayan örgütlenmeler yani sivil toplum örgütleri sayesinde görünür hale gelmektedir. Bu örgütler devletle, uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla, resmi kuruluşlar ile ve yerel topluluklarla komplike ilişkiler içindedirler. Bazen söz konusu kurumların politikalarını destekleyici tarafta olurlar iken; bazen de tam karşısında yer almaktadırlar. Diğer taraftan zaman zaman sosyalistlerle birlikte hareket etmekteyken, diğer taraftan da küresel stratejiler izlemektedirler (ibid). Çok uluslu şirketler ve küresel ekonomik kurumlar, geçmişte devletin elinde olan güçleri ekonomiye devretmektedir. Bu güç artık devletin Batılı, İslami, Latin Amerikalı gibi geniş uluslararası uygarlıklara koyduğu anlamdır. Öte yandan NATO, OPEC, AB gibi uluslararası sosyal ve ekonomik kurumların büyümesi de devletlerin giderek azalan gücünü göstermektedir (Huntington, 1997).

1. Alternatif Küreselleşme

Küreselleşme ile ilgili birçok akademik çalışma ve yayın bulunmaktadır. Bunlar arasında küreselleşmenin etkilediği disiplinlerin bir yana küreselleşmenin ne zaman başladığı bile bir tartışma alanı oluşturmaktadır. “Yukarıdan aşağıya” bir hareketle ulus devletler ve/veya çok uluslu şirketler (ÇUŞ) eliyle yaratılan yukarıdan küreselleşme olduğu gibi sıradan insan ve grupların eylemlerini içeren “aşağıdan yukarı” bir küreselleşme de mevcuttur (Kahn & Kellner, 2007, 662-674). Genelde aşağıdan küreselleşme hareketleri küreselleşme karşıtı sivil itaatsizliğe kadar giden küreselleşme karşıtı hareketler olsa bile tamamen bağımsız grupların isteklerini ve sorunlarını dile getiren eylemler de olabilir. Kahn ve Kellner bu tanımlamaya uyan bağımsız grupların mücadelelerini ve eylemlerini “alternatif küreselleşme” olarak tanımlamaktadır. Sonuç olarak bu gruplar küreselleşmenin içinden, ona karşı süreçler ve aktivizm yaratmaktadırlar. Küreselleşmenin kendisi gibi ona karşı gelişen alternatif hareketler de de son

derece karmaşık ve çeşitlidir. Bu geniş yelpaze ilerici tavırlardan gerici ve muhafazakar tavırlara, kökten dinciliğe ve aşırı milliyetçiliği kadar uzanmaktadır. Acil kazanımlar edinmenin yanı sıra alternatif küresel hareket yeni bir sivil toplumun yeni bir kamusal alanın başlangıcını da oluşturabilmektedir, bu alanlarda özerklik, demokrasi, kadın-erkek eşitliği, barış, ekolojik sürdürülebilirlik ve toplumsal adalet gibi ilerici değerleri de savunabilmektedir. Küreselleşmeye karşı güçler küreselleşmeyi olumsuz bir şekilde algılamaya eğimlidir ancak alternatif küreselleşme de küreselleşmenin ürünleri ve genellikle internet gibi yerküreyi sırtına yükleyen teknolojiler sayesinde ayakta kalmaktadırlar (Ritzer, 2011: 500).

Alvin So'ya göre küreselleşme çok merkezli olarak, yani ulus devletlerin yanında hem "üstünde" hem de "altında" siyasi iktidar uygulayan ÇUŞ'ları içerecek şekilde anlaşılmalıdır (2010). Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Birliği, NATO gibi uluslararası kurumların gelişimi siyasi "yukarıdan küreselleşme" olarak anlaşılmaktadır.

Bu uluslararası kurumlar gerektiğinde uygunsuzlukları cezalandıran yaptırım mekanizmaları yoluyla ulus devletlerin egemenliğini kısıtlayan uluslararası kurallar oluşturmaktadır. Küresel kurumlar, karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılan normlara ve standartlara bağlı kalmaktan sorumlu tutmanın yanı sıra, genellikle hangi konuların uluslararası gündemleri belirler. BM ve AB gibi kurumlar, dünya çapında kadınların cinsel şiddet, kız çocuklarının eğitime erişiminin olmaması, çocuk anne ölümleri ve gibi bazı adaletsizliklere dikkat çekmeye ve bu sorunlara yönelik küresel çerçeveler geliştirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte, feministler, bu kuruluşların sınırlı bir başarıya sahip olduklarını savunmakta ve eleştirmektedirler. Küresel kurumların çoğu Batılı ve kurumsal çıkarları, gelişmekte olan ve ya gelişmemiş bölgelerdeki insanların mücadelelerinin önünde yer almaktadır ve çok azı, yoksunluk, ayrımcılık ve şiddet gibi kadın mücadelesine zarar veren yapısal eşitsizliklere meydan okumada başarılı olmuştur (Parekh & Wilcox, 2018).

Küresel iletişimin genişlemesi, bireylerden, sivil toplum örgütlerinden ve yeni sosyal hareketlerden oluşan yeni ulusötesi siyasi ağların gelişmesine yol açmaktadır. Bazen “küresel sivil toplum” olarak adlandırılan bu ulusötesi ağlar, dünyanın dört bir yanındaki milyonlarca insanı paylaşılan siyasi taahhütlere bağlıyor. Sonuç olarak, feministler için “aşağıdan küreselleşme”nin kadınlara ve sıradan insanlara küreselleşmenin yarattığı eşitsizliklere direnmek için etkili bir yol sunduğuna inanmaktadır. Örneğin, bazı feministler küreselleşmenin yarattığı yeni “ulusötesi kamusal alan”da devletlerin demokratik olarak hesap verebilir kıldığını savunmaktadır (Fraser 2009, Gould 2009).

2. Küreselleşmeye Yerel Direniş ve Kadın Hareketi

Yerel toplulukların eylemleri “yukarıdan küreselleşme”ye etki de bulunmaları bakımından ciddi sınırlamalarla karşı karşıyadır. En önemli sorun da bunların büyük ölçüde yerel nitelik taşıyor iken, karşı çıktıkları sorunların genellikle küresel ölçekte olmasıdır.

Kadın hareketi ve toplumsal cinsiyet tartışmaları dikkate alınmadan herhangi bir küreselleşme analizi yapıldığında o çalışma eksik kalmaktadır. Sosyoloji, ekonomi, uluslararası ilişkilerdeki küreselleşme ile ilgili ana akım görüşler ve teoriler genellikle tarafsız ya da toplumsal cinsiyeti görmeyen bir yerde durmaktadır. Küreselleşmenin kadın hareketine etkilerini bir kenara bırakan ana akım teoriler, küresel süreçlerin erkekler ve kadınlar üzerinde benzer etkiler yarattığını ima etmektedirler (Ritzer, 2011: 468). Özellikle gelişmekte olan dünyadaki kadınların deneyimleri ve sesleri çok hesaba katılmamaktadır. Oysa kadın erkek eşitliği küreselleşmenin, özellikle küresel kapitalist süreçlerin ve ilişkilerin önemli bir özelliği olarak görülmektedir. Küresel süreçlere dair çok sayıda feminist değerlendirmenin cinsiyetçi etkileri analiz edilmiştir. Üçüncü dünya kadınlarının deneyimlerinin özellikle altını çizen bu çalışmalar, küreselleşmenin en yıkıcı etkilerinin kadınlar üzerinde olduğunu gözler önüne sermektedir. En çok küresel kayıtlı ve kayıt dışı ücretli

işgücü de, kadınların giderek daha fazla katılımı yani “emeğin feministleşmesi” kavramı ile açıklanmaktadır. Bu kavram bütün sektörlerdeki kadın emeği katılımının artışına ve geleneksel olarak erkeklerin elinde olan işlerin kadınlara geçmesini işaret etmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde “emeğin feministleşmesi”, genellikle kadının yoksulluğuna ve “kadının proleterleşmesi”ne eşlik etmektedir. Bu ekonomilerin birçoğunda ‘kadınların emeğe artan katılımının asıl nedeni ihracata dayalı üretime geçiş’ olduğu söylenmektedir (Cagatay ve Ozler, 1995, Joekeş 1987, Standing, 1999, Aktaran: Ritzer, 2011: 471).

Küresel ve yerel kadın hareketleri küreselleşmenin bazı aşırılıklarına ve görmediği sorunlara karşı başarılı bir direnişin önde gelen örneklerindendir. Dünyanın her tarafındaki kadınlar sadece küresel kadın hareketi ile ilgilenmemekte aynı zamanda küreselleşmenin yol açtığı yerel ve bölgesel düzeylerde ki çeşitli sorunlara da tepki göstermektedir. Kadınlar küreselleşmenin sebep olduğu ortak durumlarla olduğu gibi, yerel sorunları ile mücadele için etkileşime geçmekte ve örgütlenmektedirler. Ayrıca kadın hareketi, küresel insan hakları grupları tarafından yürütölen küresel politik faaliyetleri de yerelleştirmekte ve küresel faaliyetlere karşı örgütlenmektedir. Yerel ve bölgesel eylemlere katkıda bulunmak üzere BM gibi küresel örgütlenmeleri de sorunlarına dahil etmektedirler. Küresel bağlantıların önemi bir yana, ayrıca kadınların yürüttüğü faaliyetlerin birçoğunun esas olarak ya da özellikle yerel nitelikte olması ve bunların dile getirilmesi de önem taşımaktadır (Basu, 1995). Bununla birlikte bu kadın örgütlenmelerinin birçoğu küresel olarak derin etkiler yaratmıştır. Ferree ve Tripp (2006: viii), bütün yerel çeşitlemelerine rağmen feminizmin “gerçek bir küresel olgu” olarak görölmesi gerektiğini söylemektedirler.

B. Küreselleşme ve Kadın Örgütlenmeleri

1. Modern Siyaset Düşüncesinde Kadın

Kadın sorununun on dokuzuncu yüzyılda bizzat kadınlardan oluşan bir grup tarafından ele alınmasıyla, feminist düşünce sistemleşmeye başlamıştır. Feminist söylemin, feministler tarafından sistematik olarak ortaya konulmasından önce batılı düşünürler, bu söylemin temel yaklaşımlarını tartışmaya açmışlardır. Feminist söylemin bir teori olarak sistemleşmeye başladığı andan itibaren, feminist düşünceye farklı yaklaşımlar hakim olmuşlardır.

a. Sözleşmecî Teorilerde Kadın

Sözleşmecî gelenek içinde yer alan Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau gibi düşünürlerin eserlerinde toplumda kadına biçilen role ilişkin görüşler analiz edilebilmektedir. *Leviathan* adlı eserinde Hobbes, bireyler arasındaki anlaşmaya dayanan tamamen otoriter bir sisteme ulaşırken, Rousseau çoğunluğun meşruiyetine dayanan genel bir irade kazanmıştır. Aynı sözleşmeden, Locke özgürlükçü bir devleti kabul etmiştir. Sözleşmeyi düşünenlerin sivil toplum kavramı, özel / kamusal alanın ayırımına dayanmıştır ve kadınların yerini tartışmıştır.

Thomas Hobbes, sosyal barış ve uyumun gerçekleşmesi için güçlü bir siyasi otoritenin kurumsallaşmasına önem vermektedir (Hobbes, 1968: 189-190). Hobbes, siyasi otoritenin ortaya çıkışını insan doğasının bir gereği olarak görmektedir. Hobbes, sosyal sözleşme teorisini, toplumu bir yöneticinin şahsında monoton ve homojen hale getirmeyle sınırlamaz; ayrıca onu gelecekteki farklılığa karşı da korumaktadır. Çünkü sözleşme kamusal alana bütünleşmiş erkekler tarafından yapılmıştır. Kadınlar ise kamusal alanda geçerli olan normlar ışığında şekillenen özel alanla yani aileyle sınırlandırılmaktadır. Hobbes'a göre doğa durumunda kadın ile erkek eşittir (Pateman & Shanley, 1991: 67). Doğa durumunda kadın, erkeğin sahip olduğu tüm özgürlüklere sahiptir. Kısaca, içinde devletin politik otoritenin, pozitif hukukun, vatandaşlığın, hak ve yükümlülüklerin yer aldığı sivil toplum, kadının içinde yer almadığı bir alana işaret etmektedir.

Locke ise doğa durumundan hareketle özgür bireylerin kendi rızalarıyla gerçekleştirdiği politik topluma ulaşmaktadır. Locke'da sivil toplum, bireylerin rasyonel seçimlerinin bir uzantısı olarak geliştirilmiştir. Kamusal alanda devlete uzanan siyasal çizgi, bireylerin bir uzantısıdır. Locke, kamusal alana tamamen politik bir boyut verirken, bireyler ve gruplar için yer bıraktı ve bu nedenle toplumu aynı kamusal alanda örgütlemiş ve devleti mutlak bir hegemonya aracı olmaktan çıkarmıştır (Copleskon, 1964: 145). Locke da kadınları siyasal topluluktan, kamusal alandan dışlamakta ve onları aile yaşamına, özel alana uygun bulmaktadır.

Devletin toplumsal sözleşme sonucunda ortaya çıktığını düşünen diğer sözleşmeciler düşünür Jean Jacques Rousseau toplumun doğadan başladığını ileri sürmektedir. Ona göre, insanlar doğadaki kültür ve anlam sisteminden tamamen uzak, boş bir ortam olarak çevreleriyle barış içinde yaşarlar. Rousseau'ya göre, sivil toplumda, erkekler sosyal sözleşmeyi yerine getirerek doğalarından uzaklaşmaya ve sivil toplum normlarına uygun bir kişilik kazanmaya meyillidir. Oysa kadın, doğasına olan bağımlılığını sürdürmektedir. Rousseau'ya göre, erkeğe geleneksel babalık rolü verildiği halde, kadın erkeğin zevklerine hizmet etmek, ev işi yapmak ve çocukları doğurmak ve çocuğa bakmakla yükümlü görülmektedir (Rousseau, 1839: 117). Toplumda erkekler, kadınlar ve çocukların ve ailenin geçiminden sorumlu olan tek kişi olarak kabul edilir.

Özetle sözleşmeciler düşünürlerde kadının konumu, erkek eliyle gerçekleşen toplumsal sözleşmede anlam kazanmaktadır. Kamusal alanda gerçekleşen sözleşme neticesinde ortaya çıkan siyasal toplumun kendisinde temel işleyiş kuralları erkek doğasının uzantısı olan normlara göre oluşmaktadır. Doğalarına bağımlılıklarını sürdüren kadınlarsa “toplumsal sözleşme” yerine “evlilik sözleşmesi” yaparak özel alanda kalan aile yaşamı ile yetinmek durumunda kalmaktadır. Siyasal kurumun resmi temsilcisi doğası gereği erkek olmaktadır. Öte yandan, kadınlar kendilerini iş bölümünün gerektirdiği şekilde erkeklere, ev işlerine ve çocuklara adanmak zorunda olarak görülmektedir. Kadınlar aile ile bütünleşirken, erkek

kendilerini dış dünyada gerçekleştirebilecek siyasal toplum ile bütünleşirler (Çaha, 2010: 33-35).

b. Toplumun Devletten Ayrılması, Hegel ve Kadın

Toplumu sistemli bir biçimde devletten ayırarak onu ayrı bir alan olarak ele alan düşünür Friedrich Hegel olmuştur (Çaha, 2010). Hegel 1821’de yazdığı *Philosophy of Rights* eserinde devlet ve sivil toplum ayrımını net bir şekilde ortaya koymuştur. Sivil toplumu, bireysel çıkarların hüküm sürdüğü ve çatışmaların yaşandığı alan olarak düşündüğünden ayrı bir şekilde konumlandırmıştır. Hegel’de sivil toplum, ailenin devlete gelişinde diyalektik gelişim yoluyla aracılık eden bir adım olarak gelişmektedir. Kısaca Hegel’in elinde sihirli bir değnek olan *geist*, tarihin ruhu olarak erkek doğasının insanlaşması, daha sonra da toplumsallaşması ve devletleşmesi sonucu gelişmektedir (Pelczynski, 1984: 1-3).

Tarih, akıl ve özgürlük ruhuyla kendi nihai hedefine güçlü, rasyonel, evrensel. Ulus devletle ulaşır. Bu amacı ise ancak erkekler gerçekleştirir. Çünkü onun doğası böyle bir tarihi yaratmaya elverişli kabul edilmektedir. Oysa kadının doğası, onu kadınlıkta devam eden bir yazgıya mahkûm etmiştir. Kadın, doğasını aşarak erkek gibi -akıl ve özgürlük yoluyla- politik ve tarihsel aktör olma sürecine giremediği için tarihin de dışında kalmaktadır. Bu noktadan hareketle kadınlar aile yaşamını aşıp kamusal alanda varlık gösteren kavgacı bir ruha hiçbir zaman sahip olamamaktadır (Benhabib, 1991: 134).

c. Marksist Düşüncede Kadın

Sivil toplumu devletten ayıran bir diğer filozof Karl Marx’tır. Ona göre, modern dünyada geliştirilen tüm farklı yaklaşımlarda, sivil toplum kavramı kamusal alandaki ilişkilere ve süreçlere dayanmaktadır. Kadın özel alanla sınırlı tutulurken, siyasal alan ve onun ürünün olan siyasal gelişme, devlet, sözleşme, tarihsel ilerleme, bilim, felsefe gibi etkinliklerin tümünün merkezine erkek yerleştirilmektedir. Özel alanla bütünleştiği ve

sınırlandırıldığı için kadın, kamusal alanda gelişen kültür, mülkiyet, sosyal güç, akıl, özgürlük, hak ve yükümlülüklerden de yoksun kalmaktadır.

2. Bir Toplumsal Hareket Olarak “Feminizm”

Feminizm, güçlü muhalefet hareketleri karşısında siyasi haklarını kabul etmek için her seferinde yeni hamleler yapmak zorunda kalmıştır (Şanlı, 2005: 179-180). Feminist eleştirinin ana temalarından biri kadınlık ve erkeklik, kadın ve erkek, kadın ve erkek sınıflandırmalarının yapısı ve sınırlarına odaklanmıştır. Bu sınıflandırmalar kamu ve özel kavramların inşası ile bağlantılıdır. Feminist tarihçiler için, kamu / özel ayırım 1960'larda yeniden ortaya çıkmış ve çeşitlilik, çoğulculuk ve sınırların bulanıklığına vurgu yapan güçlü feminist analizler tarafından bu tür ikili ayrımlar eleştirilmiştir (Davidoff 2002: 189-190). Feminist hareketin tarih boyunca benimsemiş olduğu örgütlenme ve katılım biçimleri incelendiğinde, kadınların günlük yaşamlarında yoğun tartışmalar yapan bilinçli kümeler veya küçük kümeler oluşturma eğiliminde oldukları ve dolayısıyla özel ve kamu arasında yakın bir ilişki kurma eğiliminde oldukları görülmektedir. Örgütsel açıdan bakıldığında, kadınların kendilerini kişisel ve içsel ve öznel olarak açıklayabilecekleri bir siyasi eylem alanı yaratmaları zorunlu hale gelmiştir (Bonder 1986: 10-12). 1789 devriminden sonra, feminist hareketler Batı toplumlarında eşitlik ve özgürlük kavramlarının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan, bu akımlar; kadınlara erkeklerle eşit yasal haklar vermeyi amaçlayan feminizm sözcüleri, yasal düzenlemelerin yapılmasının ve önerilmenin ötesine geçememiştir (Çitçi, 1982: 8-11). Feminizm 16. yüzyılda aydınlanmış çevreler tarafından desteklenmesine rağmen, kadınların ancak siyasi haklarda veya oylamada bulunan eşitlik statüsüne kavuşmaları Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraya rastlamaktadır. Diğer yasalarla düzenlenen eşitsizliklere bir son vermek için, bu mücadelede oy hakkına ağırlık verilmesi gerektiğini birleştiren feminizmin bu dönemde sınırlı bir hedefi bulunmaktadır (Tekeli, 1988: 110-111). Diğer taraftan XX. yüzyıl, kadın haklarında önemli bir dönem olmuştur; Kapitalist toplumlarda, siyasi hakların verilmesi ve kadınlara eğitim hakkı konusunda tartışmalar artmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda gelişen gelişmiş kapitalist toplumlarda hızlı büyüme ve ekonomik genişleme yaşam tarzı ve bilinç düzeylerini etkilemiş ve yeni feminizmin maddi temellerini hazırlamıştır (Tekeli, 1988: 110-111). Mitchell'e göre (2006: 35), feminizm sınıfsal konumu ya da politik tutumları ne olursa olsun kadınlara tamamen açıktır ve kadınlık konusunda feminizmi vurgulamaktadır. Ataerkil sistemde yaşayan kadınların durumlarını araştırmak ve ikincil konuma yerleşme nedenlerini göstermek için psikanaliz yöntemlerini kullanır. Ona göre, kapitalizmin ortadan kalkması ekonomik ilişkilerin değişmesiyle, kadınları ataerkiye bağımlı kılan sistemin ortadan kalkması da psikanalitik yöntemlerle olacaktır. Ancak, bu dönemde kadınların özgürlük hareketlerinin, kadınlar arasındaki ekonomik ve sosyal farkları ortadan kaldırmakla ilgilenmediği görülmektedir.

1980'lerden sonra feminist tartışmalar, kadınlara sınıf, kültür, cinsellik ve din üzerinden gelen baskısının farklı şekillerde ortaya çıktığını ve farklı sebeplerden kaynaklandığını göstermiştir. Siyah kadınlar, lezbiyenler ve işçi sınıfı kadınları, feminizmin temel söylemlerini, deneyimlerini ifade etmek için kullanmaya başladığında, feminist politikalar içindeki bazı çatışmaların ciddiyeti ortaya çıkmaya başlamıştır. Kadınlar ve kadın kimliği kavramı arasındaki farklar, yeni feminist araştırmaların öncelikleri olmuştur (Kırca, 2007: 64-67) ve çalışmalar, sorunların derinlemesine incelenmesine yol açmıştır. Treichler ve Wartella (1986: 1), toplumsal cinsiyet ilişkilerinin toplumsal ve kültürel olarak kurulduğunu, sınıftaki cinsiyet farkının yaşadığı bağlamla yaşam deneyimiyle iletişim kurmanın gerekliliğini gösteren, feminist güç ilişkileri çalışmalarının doğrudan analizini sağlamış ve ırk, yaş, etnik köken ve toplumsal değişim için ortak bir gündem oluşturulmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali gibi iki büyük tarihsel olayın beraberinde getirdiği kapitalizm ve ulus devletlerin doğuşu, sanayi toplumunun ortaya çıkışı ve siyaset ve kamusal alanda “özgürlük”, “eşitlik”, “adalet”, “vatandaşlık”, “kardeşlik” kavramlarının doğuşu toplumu meydana getiren bireyler olarak kadın-erkek ilişkilerine cinsiyet kavramına yeni anlamlar ve misyonlar yüklemiştir. Marksist tarihçi

Eric Hobsbawm'un "Devrim Çağı" olarak adlandırdığı ve 19. Yüzyıla denk düşen bu iktisadi, sosyal ve siyasal dönüşüm yüzyılında toplumların özgürleşme ve eşitlik arayışı, kadın-erkek ilişkileri ekseninde kendisini "feminist hareket" olarak ifade etmiştir.

Öte yandan Serpil Çakır, feminist hareketin doğuşunu üç aşamalı olarak ele almıştır. İlki toplumun siyasi, iktisadi, toplumsal ve düşünsel manada nitelikli değişimler geçirerek arzu edilen düzeye ulaşması. İkincisi özgürlük ve eşitlik söylemlerinin uygulamaya geçirilememesi ve bunun kadınlarda farkındalık yaratması, üçüncü aşama da kadınlarının bunun çözümünün olduğu gerçeğine inanmaları ve başlangıçta bireysel sonrasında örgütlü olarak faaliyete geçmeleri şeklinde sistematize etmiştir (Çakır, 2007: 416, Çakır: 1996).

3. Temel Haklar Bağlamında Kadın Hareketinin Doğuşu ve 1. Dalga Feminizm

Kadınların hak ve özgürlük arayışlarının Fransız İhtilali'nin getirdiği hak ve özgürlük ortamında yaşanması şaşırtıcı bir nitelik taşımamaktadır. Her şeyden önce İnsan Hakları Bildirisinin yayınlanması bu açıdan önemli olmuştur. Bunun yarattığı etki kadınlar arasında hemen kendisini göstermiştir. 1792'de Mary Wollstonecraft "Kadın Haklarının Savunması" adlı eseri kaleme alırken aynı yıl içerisinde Olympe de Gouges "Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirisi"ni yayınlamıştır. Olympe, kadınların toplumsal pozisyonu üzerine dikkat çekmiştir. İnsan Hakları Beyannamesi'nin kadından bahsetmediğini, "insanı erkekleştirdiğini" belirten Olympe de Gouges bu durumun eşitlenebilmesi için 1791'de Kadın Hakları ve Yurttaşlık Beyannamesi'ni ilan etmiştir. Bu hareketi, kendisinin idam edilmesiyle sonuçlansa da onun kadın haklarının savunusu için kullandığı yöntem çok basit olmuştur. Ona göre "giyotine gitme hakkı kadınlara tanınıyorsa oy verme hakkı da tanınmalıdır."

Fransa'da bunlar yaşanırken İngiltere'de Mary Wollstonecraft 1792'de Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi" adlı kitabını yayınlamıştır. Ona göre kadın sadece cinsel bir varlık değildir. Doğada erkeklere verilen

ussallığın aynısı kadına da verilmiştir. Ussal açıdan eşit olan kadın ve erkeği birbirinden farklılaştıran aldıkları eğitimidir. Erkeklerle sağlanan eğitim hakkı kadınlara da sağlanırsa hak mücadelesi kadın ve erkek için eşit işleyecektir (Akgündüz, 2012: 40).

İnsan Hakları Bildirisi buna rağmen cinsiyet ayrımcılığının ortadan kalmasını sağlayamamıştır. Kadınlar toplumsal yaşamın her alanında oluşan bu olumlu havadan faydalanamadıklarını anlamış oldukları zaman harekete geçmişlerdir.² İşçi kadınlara daha çok çalışma koşulları ve ücretlere yönelik haklar arayışı içerisine girerlerken, orta sınıfa mensup kadınların daha çok siyasi ve sosyal hakların arayışı içinde olmuşlardır.

Feminist hareketin doğuşundan itibaren coğrafyaya, toplumsal ve iktisadi şartlara ve sınıfsal farklılıklara göre farklı karakteristik özellikler sergilediği dikkat çekmektedir. Örneğin Amerika'daki kölelik karşıtı hareketle kadın hareketinin iç içe girdiği görülürken, İngiltere'de kadınların orta sınıfın önderliğinde siyasal hak arayışına odaklandıkları dikkat çekmektedir. Kara Avrupası'nın Fransa ve Almanya gibi sanayileşmiş ülkelerinde ise kadın hareketi daha çok işçi sınıfına mensup kadınlar arasında güçlü olmuştur.

19. yüzyılda kara Avrupa'sında başta Almanya ve Fransa gibi ülkelerde görülen hızlı sanayileşme “kadının yeri evidir” algısının değişmesinde önemli rol oynamıştır. Sanayi Devrimi iş yeri (kamusal alan) ile evi (özel alan) birbirinden ayırmış, kadını özel alana yani eve konumlandırmıştır. Sanayi Devriminin kadın üzerinde toplumsal ve iktisadi açıdan iki boyutlu bir olumsuzluğa yol açtığı görülmektedir. Öncelikli olarak sanayileşme ile ailenin ekonomik bir birim olmaktan çıkması kadının da ağırlığını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Sanayi öncesinde üretimin merkezi aile olduğu için bu üretim sürecinde kadın da yer alabilmiş ve belirli bir iktisadi inisiyatife sahip olabilmıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte ise ev ve iş

² Serpil Çakır kadın tarih yazımında dönemselleştirmenin öneminden bahsetmektedir. Bu dönemselleştirmeye göre ikinci döneme veya ikinci dalgaya denk gelmektedir (Çakır, 2011: 265).

yeri ayrımının belirginleşmiş; kadın özel alana bağlı hale gelmiştir (Engels, 2010).

Sanayi Devriminin kadın üzerinde yarattığı ikinci mağduriyet ise kadının emeğinin sömürülmesi olmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda, kadınlar için işgücü piyasası daralmış ve kadınlar çok ağır çalışma koşullarında emeklerini düşük ücretlerle satmak zorunda kalmışlardır. Yani modern kent hayatı ve modernleşme kadınların gündelik hayatında olumlu bir sürecin doğmasından ziyade onları bir yandan erkek bir işçiden daha fazla çalışan diğer yandan da onların emrinde hizmetçilik ve amelelikle görevlendirilmiş bireyler haline getirmiştir. Bu iki etken kadınların kıtlık ve işsizlik yüzünden çıkan ayaklanmalarda ön saflarda görülmesine neden olmuştur. Öte yandan bu olumsuzluk aslında kadınların kamusal alanda giderek artan bir şekilde boy göstermesini sağlamıştır. Buraya kadar bakıldığında kadın hareketinin bir özgürlük hareketi olarak doğduğu, geleneksel yapıdan çağdaş yapıya geçerken şekillendiği tarihi gerçeği göze çarpmaktadır (Akgündüz, 2010: 41). Diğer taraftan feminist hareketin doğuşunda Sanayi Devrimi kadar, burjuva devrimi olarak ulus devletlerin doğuşunun da katkısı büyüktür. Eşitlik, adalet, kardeşlik sloganlarını haykıran burjuvazinin “birey/insan” algısı da aslında muhafazakâr bir tarzda oluşmuştur. Kadınları dışlayacak bir şekilde yeni ulus devletin kardeşliği/vatandaşlığı kadınlara oy hakkını vermemiştir. Bu durum kadınları örgütlenmeye sevk eden önemli bir etken olmuştur. “Doğal haklara” ilişkin olarak kadınların elde etmeye çalıştıkları siyasal katılım talebi için kullandıkları söylem “ulusun anaları” sıfatıyla ulus devlete, vatana bağlı, fedakâr oğullar yetiştirebilmek olmuştur.

Yukarıda özetle ifade etmeye çalışılan süreç, Birinci Feminist dalgayı şekillendirmiştir. Kadın hareketinin belirginleştiği ilk ülkenin İngiltere olması bu süreç dikkate alındığında anlam kazanmaktadır. John Stuart Mill’in 1869’da yayımladığı “Kadınların Bağımlılığı” adlı çalışma bireysel anlamda feminist hareketin doğuşuna işaret eden ilk metindir. Cinsler arasındaki ilişkinin kadının erkeğe olan bağlılığı etrafında şekillenmesini eleştirmiş ve bu durumu insanlığın ilerleyişi önündeki en büyük engel olarak göstermiştir.

Kadının siyasal, toplumsal, iktisadi vb. alanlarda erkekle eşit haklara sahip olması Mill'in savunduğu görüşler arasında yer almaktadır (Hooks, 2012: 71).

Birinci dalga feminizm esas itibariyle oy hakkı elde etme çerçevesinde gelişmiştir. “Toplumsal Sözleşme”nin dışında tutulmak istemeyen temel haklardan faydalanmak isteyen kadınlar, kamusal alanda eşleri tarafından değil, kendileri tarafından temsil edilmeyi amaçlamışlardır. Bu ivme, kadınların eğitimden ekonomiye, sosyalden hukuka uzanan eksenlerdeki statüsünü iyileştirme isteği etrafında giderek artmış ve gelişmiştir. Kadınların siyasal hak elde etmeleri ancak 20. yüzyılda mümkün olabilmektedir.

Mücadelenin başlangıcı her ne kadar 19. yüzyıla geri götürülse de eşit vatandaşlık konusunda başarı 20. yüzyılda gelmiştir. Kadınların iktisadi, sosyal haklardan sonra nihayetinde siyasal haklar elde etmesinde her iki dünya savaşının da katkısı büyük olmuştur. Erkeklerin cephede oldukları bir zamanda kadınların iktisadi ve gündelik hayatın her alanında bu boşluğu doldurmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın erkek nüfus üzerinde yarattığı tahribat -ve azalan “vatandaş” miktarına paralel olarak- kadınları daha ziyade siyasal alana çekmiştir. Savaş, kadınlara eş görülmemiş özgürlük ve sorumluluk sunmuştur. Daha önce ulaşılamaz olan uğraşı alanlarında ülkelerine hizmet eden birçok kadın yeni aletlerle ve teknolojilerle çalışmayı keyifli bulmuştur (Yanarocak, 1998: 80).

4. İkinci Dalga Feminizm

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının kadınların siyasal haklar elde etme sürecinde kırılma anını teşkil etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan başlayan süreden 1920'lere kadar geçen sürede 21 ülkede kadınlara oy kullanma hakkı tanınmıştır. Oy Hakkı Birliği ve Uluslararası Kadın Konseyi gibi büyük feminist yapılanmalar; kadın emekçilerin ve kadın haklarının savunulmasını hedeflemişler ve bu çalışmalara ağırlık vermişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine müteakip kadınlar tekrar özel alana hapsedilmeye kalkılınca savaşta yaptıkları fedakârlıkları ve katkıları ön plana çıkarılarak siyasi ve hukuki haklarını daha güçlü bir şekilde talep etme imkânı bulmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında toplumsal ve iktisadi hayata

daha güçlü ve etkili katkıda bulunan kadınlar “savaş sonrasındaki teşekkürleri kabul etmeyerek” Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki mücadeleden çok daha farklı bir mücadele sürecine başlamışlardır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı sonrasında kadına siyasal ve hukuksal hakların verilmesi kadının hak isteminin sonlandırıldığı kanaatini ve hak arayışına ihtiyaç kalmadığı algısını doğurmuştur. Bu ise yeni bir feminist hareketin başlangıcı anlamına gelmektedir ki, ikinci dalga feminizm olarak adlandırılan bu feminist hareketin çıkış noktalarından biri de 1960’lardaki öğrenci hareketleri olmuştur. Feminizm hem teorik düzlemde hem de eylem sahasında gelişim göstermiştir. Kürtaj hakkı özellikle ön plana çıkarılarak ataerkil anlayışa karşı mücadelenin sembolü haline getirilmiştir. 1930’ların ve 1940’ların eğitilmiş nesillerinden farklı olarak 1960’larda ve 70’lerde yetişen eğitilmiş nesillerin başlattığı bu ikinci dalga feminist hareket erkek egemen toplumsal düzenin değişmesini ve cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılmasını daha istikrarlı bir şekilde savunmuştur. Dönemin siyasal havası gereği -daha çok Sosyalist akımın etkisindeki bu dönemde- kadın hareketi ezen ezilen söylemi üzerinde ifade edilmiştir (Arat, 2010: 70-71, Çakır, 2007: 435).

Toplumsal bir hareket olarak kabul edilebilecek kadın hareketi, pek çok toplumsal hareket gibi, 1960’lardan sonra hak talepleri ve talepleri için mücadelesinde farklı bir yapıya girmiştir. 1960’ların sonlarından bu yana, yeni toplumsal hareketler alternatif bir siyasal kültürün gelişimine katkıda bulunmuş, aynı zamanda özgürlük, insan hakları, çoğulculuktan çok çoğulculuk taleplerini arttırmış ve bunun anlayışının önemini vurgulamıştır. Yeni politika anlayışı, farklı kimliklerin varlığını koruyabilmenin ve politik ve kamusal alanın aktörleri olarak kabul edilmenin içeriğini kazanmıştır. Yeni bir politika anlayışı, yeni siyasal aktörleri gündeme getirmiş; binlerce örgütü, girişimi ve kuruluşu temsil eden, ekonomik ve sosyal haklar, çevre ve cinsiyet ilişkileri ile ilgili talep ve eleştirileri ifade eden bir ses ortaya çıkmaya başlamıştır (Sanlı 2005: 11- 12). Yeni medya bu seslerin yükselişinde ve güç olarak ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Yeni iletişim teknolojileriyle toplumsal cinsiyet, cinsellik ve ırk etrafında dönen bir dizi

m¼cadele de yapılmıştır. Kadın hareketinin 1960'lerden sonraki devresinde ¼zerinde en fazla etkisi g¼zlemlenen kişi Simone de Beauvoir'dır. 1949'da yayınladığı “İkinci Cins” adlı eseri kadına uygulanan baskının bilimsel incelemesini yapmış, kadın olmanın toplum tarafından inşa edilen bir olgu olduğunu s¼ylemiř ve ikinci dalga feminizmin temellerini atmıştır (De Beauvoir, 1949). İkinci dalga feminizm, “kadın ve erkek temsiliyeti ve eşitlik sorunun ¼tesinde, toplumsal cinsiyet kavramı ¼zerinde durmaktadır” (Bilgin-Aytaç, 2019: 113).

İkinci dalga feminist hareket, erkek karşısında kadını zayıflatın temel fakt¼r olarak “doğurganlık” ¼zellięini kabul ettiğinden s¼ylemlerini k¼rtaj ¼zerine yoğunlaştırmıştır. Doğal olarak bunda 1960'lar sonrasında tıp ve kimya alanındaki gelişmelerin de katkısı olmuştur. Feministler ve muhafazakârlar arasındaki uzun m¼cadelelerden sonra k¼rtaj hakkı İngiltere'de 1967'de, ABD'de 1973, Fransa'da 1975 ve İtalya'da 1978'de kabul edilmiştir.

1970'lerde ¼zellikle anti-kom¼nizm çerçevesinde d¼nya çapında g¼çlenen dinsel s¼ylem ve muhafazakârl politikalar, çekirdek ailenin tekrar merkeze alınmasını sağlayarak; ailenin kutsallığı i¼in kadının ekonomik yaşama katılımının sanıldığı kadar yararlı olmadığı s¼yleminin yayılmasına neden olmuştur. Feminist hareket bu propagandaya ¼zellikle Kate Millet't'in 1970'te yayınladığı “Cinsel Politika” adlı çalışma ile yanıt vermiştir. Ona g¼re dışlanmak, aşağılanmak, pasifleştirilmek tıpkı azınlıklar gibi kadınların sıklıkla maruz kaldıkları bir s¼re sonra ise duyarsızlaşma ile kabul ettikleri ¼zellikler olmuştur.

İkinci dalga feministleri, cinsiyetçiliğin ve ataerkilliğin kadınların ¼zel hayatlarının her y¼n¼ ¼zerindeki etkisini vurgulamanın bir yolu olarak “kişisel olan siyasi” ifadesini kullandılar. Betty Friedan gibi ¼nde gelen feministler, ikinci dalgasında feminizmin cinsiyet klişelerini yıkmakla ilgili olduğunu ve b¼ylece feminizmin kadınlar i¼in olduğu kadar erkekler i¼in de ¼neminin altını çizdiğini a¼ıkladı. Yine de ikinci-dalga feministler, kadınları

homojen bir grup olarak görmüş, “kadınların” tekil kategorisini parçalayan birçok fark eksenine dikkat etmemiştir.

Amerikalı yazar ve aktivist Betty Friedan en ünlü ikinci dalga feministlerinden biridir. *The Feminine Mystique* de dâhil olmak üzere bir sürü kitap yazan Friedan, bu kitapta “isimsiz bir problem”, ya da savaş sonrası patlama yıllarında Amerikalı ev kadınlarının hissettiği yabancılaşma ve mutsuzluğun incelemiştir (1963). 1966'da Friedan, kadın erkek eşitsizliğini azaltmak üzere Ulusal Kadınlar Örgütü'nü kurdu. Friedan geleneksel cinsiyet rollerinin kadınları olduğu kadar erkekleri de kısıtladığını savunmuştur. Bu durumdan ötürü çok sayıda erkek de onu desteklemiştir. İkinci dalga feminizmde farklılıklar henüz tartışılmamış; beyaz, orta sınıf bir banliyö ev hanımı olan Friedan, ikinci dalganın ırkçılığının ve klasizminin de tipik bir örneği olmuştur (Munro, 2013: 23). Bir diğer İkinci dalga feministi Bell Hooks da siyah kadınların feminist hareket içinde dışlandığına ve değersiz görüldüğüne dikkat çekmiştir (1981). Feminist hareket içinde ırkçılığın ve sınıfçılığın güçlü olduğunu vurgulamıştır. Dahası acı çekenlerin hangi sınıftan, hangi renkten olursa olsun kadınların olduğunu savunmuştur. Bell'in düşünceleri üçüncü feminizm dalgasının gelişmesinde çok önemli olmuş, farklı feminizmlere ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmiştir.

a. 1975 BM Dünya Kadınlar Yılı ve İlk Kadın Konferansı

1975 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Uluslararası Kadınların On Yılı ilan edilmiştir. Aynı yıl, Birinci Dünya Kadınlar Konferansı Mexico City'de yapılmış ve önerilen Eylem Planı ile kadın sorunlarına yönelik ulusal mekanizmaların kurulması teklif edilmiştir. BM üye devletleri 1979'da Avrupa Konseyi, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için ilk komitesini kurmuş ve bunu 1987'de, işlevleri uzatılmış diğer komiteler izlemiştir. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi 1979'da Milletler Genel Kurulu ve 1980 yılında üye ülkeler tarafından imzaya açılmıştır. 18 Mart 2005 tarihi itibarıyla 180 ülke 98 ülkeyi onaylamış ve imzalamıştır. 'İkinci Dünya Kadınlar Konferansı 1980 yılında Kopenhag'da

gerçekleştirilmiştir. 1985 yılında Nairobi'de gerçekleştirilen Üçüncü Dünya Kadın Konferansı'nda 'Kadının İlerlemesi İçin Nairobi: İleriye Dönük Stratejileri' belgesi kabul edilmiştir' (Altındal, 2007: 62). 1992'de Avrupa Konseyi içinde CDEG yani Kadın-Erkek Eşitliği Yönetim Komitesi kurulmuştur. CDEG, konsey içindeki kadınlar ve erkekler arasında eşitlik için en yüksek öncelikli organizasyondur. Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı, 1995 yılında Pekin'de yapılmıştır. Bu konferansla birlikte ulusal mekanizmalar, eylem planlarının en önemli kısımlarını şekillendirmiştir. 189 ülkenin temsilcilerinin katıldığı konferansın sonucunda Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu olarak iki belge kabul edilmiştir. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, 1992 Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, 1993 İnsan Hakları Dünya Konferansı, 1994 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 1995 Dünya Kalkınma Zirvesi, 1996 İnsan Yerleşimi Habitat II. Konferans, 1990'larda, özellikle 1996 Dünya Gıda Zirvesi'nde gerçekleştirilen uluslararası konferansların gündemine dâhil edilerek uluslararası gündeme dahil edilmiştir.

Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu ve 12 kritik alanı, BM sonrası insan hakları gündeminin belirlenmesinden sonra 1995'te etkili olmuştur (K.S.G, 2008):

Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planında belirtilen 12 kritik alan:

- Kadınlara yönelik kalıcı ve artan yoksulluk yükü
- Eğitim ve öğretimdeki eşitsizlikler ve yetersizlikler, bunlara ulaşmada eşitsizlik
- Sağlık ve ilgili hizmetlerdeki eşitsizlikler ve yetersizlikler, bunlara erişimde eşitsizlik
- Kadınlara karşı şiddet
- Yabancı işgali altında yaşayanlar dâhil, silahlı ve diğer çatışmaların kadınlar üzerindeki etkileri
- Ekonomik yapı ve politikalarda her türlü üretim faaliyetine ve kaynağa erişimde eşitsizlik

- Her düzeyde otorite ve karar vermede paylaşımda kadın ve erkek eşitsizliği
- Kadınların ilerlemesini sağlamak için her seviyede yetersiz mekanizma
- Kadınların insan haklarına saygısızlık, bu hakların teşvik edilememesi ve korunamaması
- Kadınların klişeleştirilmesi ve kadınların katılımında eşitsizlik ve tüm iletişim sistemlerine, özellikle de medyaya erişilebilirlik
- Doğal kaynakların yönetiminde ve çevrenin korunmasında cinsiyete dayalı eşitsizlikler
- Kız çocuklarına karşı sürekli ayrımcılık ve kız çocuklarının haklarının ihlali.

b. Birleşmiş Milletler ve “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” – CEDAW (*Committee on the Elimination of Discrimination Against Women*)

Birleşmiş Milletler'deki Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Söz Sözleşmesi 8 insan hakları sözleşmesinden biriydi. Uluslararası Kadın Hakları Bildirgesi olarak da bilinen Sözleşme, aynı zamanda bağlayıcı bir sözleşme olmuştur. Bu sözleşme kadınlara yönelik ayrımcılığı tanımlamakta ve buna son vermek için alınacak önlemleri belirtmektedir. Her 4 yılda bir taraf devletlerce sunulan raporlarda 23 bağımsız uzmandan oluşan CEDAW komitesi tarafından denetlenmektedir. 1999'da CEDAW İsteğe Bağlı Protokolü kabul edilmiştir. Protokol, bireylerin ve grupların doğrudan CEDAW Komitesine başvurmalarını mümkün kılmaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından 1979'da üye devletlerin imzası için açılan kadın hakları hareketinde bir dönüm noktası olmakla birlikte, mevcut insan hakları belgelerinin kadınlara özgü kadınların sorunlarını tam olarak karşılamadığını ve özel düzenlemeleri göstermediğini göstermektedir. CEDAW'a göre kadınlara karşı ayrımcılık; siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine ve medeni durumlarına bakılmaksızın kadınların insan haklarını ve temel

özgürlüklerini sağlamaktır (OHCHR, t.y). CEDAW sözleşmesine taraf olan devletler, “kadınlarla erkekler arasında tam eşitlik sağlamak ve düzenlemeler yapmak için toplumda geleneksel kadın ve erkek rollerinde bir değişikliğe ihtiyaç duyulduğuna” karar vermeye katılmakla yükümlüdür. CEDAW, 1989 yılında üye devletlerin imzacılarına sunulduktan on yıl sonra 40 ülke tarafından imzalanmıştır. Bu süreç dünyada çok yavaş ilerleyen Türkiye’de "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" olarak 3232 sayılı kanuna göre 11/06/1985 tarihinde imzalanmıştır. Sözleşme, Bakanlar Kurulu tarafından 24.07.1985 tarihinde 85/9722 sayılı ve 1410.1985 tarihli ve 18898 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan kararla onaylanmıştır. Bu suretle kadına yönelik her türlü ayrımcılığın önlenmesi, Türkiye’de iç hukukun bir parçası haline gelmiştir (Berktaş, 2004). Halen, 7.05.2004 tarih ve 5170 sayılı Kanun’un kabul edilmesiyle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 10. Maddesinde, “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin gerçekleşmesini sağlamakla yükümlüdür.” İfadesi yer almaktadır. Anayasal düzenlemeler ve uluslararası sözleşmeler kadın ve erkekler arasında eşitliği garanti etse de, bu yasal düzenlemeler genellikle sadece teorik düzeyde kalmaktadır, ancak asıl sorun bu uygulamaların pratik uygulamasında yaşanmaktadır.

CEDAW, AB müktesebatı ve Avrupa Parlamentosu’nun kadınların insan hakları konusundaki ana kriterleri aşağıdaki gibidir. Kadının insan hakları, tüm insan hakları yelpazesi içinde tanımlanmaktadır. Kadınların insan haklarının korunması, kadınlar için tüm insan haklarının eşit şekilde tanınması ve korunması ve ihlallerin önlenmesi anlamına gelir. Bu anlayış sadece kadına yönelik şiddete karşı çıkmakla kalmayıp, aynı zamanda bütün ekonomik, sosyal ve politik alanlarda ayrımcılığa karşı olmayı da gerektirir. Kadınlara yönelik şiddet, tüm alanlarda ayrımcılığın bir sonucu olarak görülmektedir. Kadın hakları ihlalleri, yoksulluk, eğitim eksikliği ve bilinç kaybı ile ilgili problemlerle bir arada bulunurken, ayrımcılık için bir bahane olarak görülemezler. Ataerkil yapılar nedeniyle, kadınlar tüm toplumu çevreleyen politik ve sosyal sorunlardan farklı ve ağır biçimde

etkilenmektedir. Kadınların insan haklarına bütünsel bir yaklaşım gerekmektedir. Bu bağlamda, kadınların insan haklarının korunmasına ilişkin sorumluluk, gerçek ve tüzel kişilere, sivil topluma, özel sektöre ve medyaya, özellikle devlet ve kamu kurumlarına yayılmıştır. Devlet, tüm aktörlerin ihlal edilmesini önlemekten sorumludur. Kadının insan hakları evrenseldir, tüm kadınlar için geçerlidir. Kadınların insan haklarını yasal olarak tanımak yeterli değildir, uygulamada ortaya çıkan sosyal ve kültürel yapılarla (ayrımcı, cinsiyetçi kültürel önyargılar ve inançlar vb.) mücadele etmek önemlidir.

Tunus CEDAW'ı 1985 yılında bazı çekincelerle imzalamıştı ve bu yüzden hiç uygulamaya koymamıştı. 2014 yılında Yeni Tunus Anayasası hazırlandıktan sonra CEDAW tüm çekinceleri ortadan kaldırmış ve ülke çapında tanırım faaliyetlerine girmişlerdir (UNWomen, 2015).

5. Küreselleşmenin Kadın Hareketine Etkileri ve 3. Dalga Feminizm

Üçüncü dalga feminizm, Queer teorinin akademik araştırmalarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Queer teori, toplumsal cinsiyet ve cinselliğin akıcı kategoriler olduğunu ve “erkek” ve “kadın”ın ikili anlayışları üzerine kolayca harita oluşturmadığını belirtmektedir. Biseksüel ve trans kimlikleri konusundaki artan anlayış üçüncü dalgayı karakterize etmektedir. Moore/Burchill olayında³ da gördüğümüz gibi trans insanlar feminist hareket içinde daha görünür hale gelmektedir (Daily Mail, 2013).

Daha genel bir anlamda, üçüncü dalga feminizmi, ikinci dalganın “kişisel olan politik” tartışmalarının aksine, bireysel özgürleşmeye odaklanmasından dolayı eleştirilmiştir. Üçüncü dalganın mikropolitik odaklanması 20. yüzyılın son yıllarında bireyciliğe doğru iyi belgelenmiş bir kayma ile devam ederken, bazıları bunun depolitikleştirici olabileceğini

³ Tartışma gazeteci Suzanne Moore 2013 yılında köşesinde modern kadınların 'Brezilyalı transseksüeller' gibi bedenlere sahip olmalarının beklendiğini söylemesiyle başlamıştır. Twitter'da transların tepkisine maruz kalınca, Observer gazetesinden köşe yazarı arkadaşı Julie Burchill de Moore'u koruyan bir yazı yazmış ve olay büyümüştür.

savunmuştur: 1990'lardan sonra, kadınlar fikirlerini kitlelere ulaştırmak, sorunlarını ve mücadelelerini açıklamak için elektronik alanlar, web siteleri, tartışma grupları ve posta listeleri oluşturdular. Özellikle, Afrikalı ve Latin Amerikalı kadınların haklarını savunmak için oluşturdıkları web siteleri ve tartışma grupları oldukça çarpıcı hale gelmiştir. İnternet, hem sağ hem de sol ve merkezi politika tarafından kendi gündemini ve çıkarlarını savunmak için kullanılan çekişmeli bir alan halini almıştır (Kellner, 2004: 729-732). Bununla birlikte, İnternet'in farklı sesleri ifade etmede önemli bir araç olduğu, iletişim teknolojilerinin demokratik potansiyeli üzerine söylemlerin her zaman olumlu bir şekilde ele alındığı anlamına da gelmemektedir. Bazı yaklaşımlar iletişim teknolojilerini doğal bir demokratikleştirme sürecine bağlarken, diğerleri iletişim teknolojilerini sistemin yeni bir baskı ve kontrol aracı olarak tanımlamaktadır (Hacker, 1996: 213, Jakubowicz, 1994: 82-85, Sparks, 1994: 21-23, Dahlgren, 2000).). Street (2001), internet üzerindeki tartışmaların, gündemdeki elektronik demokrasiyi, bir yandan da politikacıların ve politik aktivistlerin, iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte Eski Yunan döneminde olduğu gibi bir demokrasi olasılığını getirdiğini vurgulamışlardır. Öte yandan, bazı araştırmaların teknolojinin demokrasi problemlerini çözmek için yetersiz olacağı yönündeki görüşleri bulunmaktadır. Tabii ki, internetteki özgürlük, gerçek yaşamdaki özgürlük anlayışından farklı olmakla birlikte, marjinal grupların temsili internette daha kolay hale gelmiştir (O'Loughlin, 2001: 603, Van Aelst & Walgrave 2002: 465). İnterneti rasyonel eleştirel vatandaş söyleminin kamusal alanını genişletmenin bir aracı olarak gören kişiler de bulunmaktadır (Dahlberg, 2001: 615-616). İnternet sadece kamuoyunun şeklini şekillendirmede haber ve bilgi taşıyan bir araç değil, aynı zamanda halkla ilişkilerin yer aldığı bir alan olma özelliği ile de dikkat çekmektedir (Timisi, 2003: 140). Her ne kadar iletişim teknolojileri alanı hegemonik kalıplar ve cinsiyet ideolojisiyle şekillendirilmiş olsa da (Van Zoonen, 2002: 15), kadınlar için kurtuluş ve kendini gerçekleştirme araçlarına sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu alan, diğer alanlar gibi, bir mücadele alanıdır ve bilgi teknolojilerinin

kadınların yararına olması ve kadınların kullanım olanaklarının olması, yeni medya, özellikle internet, kadınların hareketi için önemini artırmaktadır. Özellikle masaüstü yayıncılık, elektronik yayıncılık, e-posta ile iletişim, küresel ve yerel bilgi bankalarına internet üzerinden erişim, haber ve sohbet gruplarına katılma, forumlar, (sanal) eğitim vb. gibi fırsatlar hem kadınların hem de sivil toplum örgütlerinin daha da önemlisi, kadınların kendi sözlerini dolanımına girmesine olanak sağlamıştır. Kadın kuruluşları, lobicilik faaliyetlerini, bilgi teknolojileri yoluyla daha kolay ve hızlı bir şekilde erişerek elde ettikleri bilgileri daha kolay yöneterek güçlendirebilmektedir (Binark, 2001: 202-203, Göker, 2007: 206, Van Zoonen, 2002: 10). Bu dijital çağda, bilginin yayılması ve ortak kuruluşlar olarak oluşturulan bloglar, web siteleri ve etiketler (#hashtag) aracılığıyla kadın örgütlerinin organizasyonu, üçüncü dalgadan dördüncü dalgaya geçişin ana göstergeleri olmuştur. Üçüncü dalga feminizminde iz bırakan uluslararası örgütlerin ortak beyanları, kadın meselelerinin ele alınma ve dünya gündemine getirilme şeklini kurumsallaştırmıştır. Dördüncü dalgayla organizasyonlar kurumlardan bireysel inisiyatiflere geçmişler ve çevrimiçi medyayı kullanarak kadınlar için uluslararası gündeme yeni bir boyut kazandırmışlardır.

a. Küreselleşmeye Farklı Feminist Yaklaşımlar

Bu ortak amaçlara ve metodolojik benzerliklere rağmen, feministler küreselleşmeyi farklı teorik açılardan analiz etmektedirler. Post kolonyal ve ulus ötesi feministler küreselleşmeye yönelik iki önemli yaklaşım geliştirmişlerdir.

Post kolonyal ve ulus ötesi feminizmler, Küresel Kuzey’de yaşasa bile kökeni Kuzey Güney⁴ olan, ırksal ve/veya etnik farklılıkları olan kadınların durumuna odaklanmaktadır. 'Üçüncü dünya kadınları' olarak adlandırılan bu kadınları Batı'daki çoğu ikinci dalga beyaz feministleri — liberal, radikal, psikanalitik veya “bakım odaklı” feminizmler (Tong, 2009) – dünyanın her

⁴ Küresel Kuzey olarak ele alınan bölgeler Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avrupa’nın gelişmiş kısımları ile Doğu Asya olarak tanımlanabilir. Küresel Güney ise Afrika, Latin Amerika, gelişmekte olan Asya ülkeleri ile Ortadoğu’dur (TUIÇ Akademi, 2014).

yerindeki kadınların sadece cinsiyet/toplumsal cinsiyet yaklaşımıyla değerlendirmektedir.

1980'lerde ortaya çıkan küresel feminizm, büyük ölçüde bu beyaz feminist görünümün küresel bir uygulamasıydı. Post kolonyal ve ulusötesi feminizmler bu beyaz feminist varsayımı sorgulamak için 1980'lerde ve 1990'ların başında ortaya çıkmıştır (Herr, 2013). Bu feminizmler, kadınların ezilmesinin sadece cinsiyet değil, aynı zamanda ırk, sınıf, etnisite, din ve ulustan dolayı küresel olarak ayrıldığı öncülüne dayanmaktadır. Bu nedenle, üçüncü dünya kadınları Batı'da orta sınıf beyaz kadınların yaşadığı cinsiyet baskısından niteliksel olarak farklı olan birçok baskı biçimine de maruz kalmaktadır. Bununla birlikte, post kolonyal ve ulusötesi feminizmler sadece kökenleri ve bakış açıları değil, aynı zamanda hedefleri ve öncelikleri bakımından da farklıdır.

(1) Post-kolonyal Feminizm

Post-kolonyal yaklaşım, sömürgeleştirilmiş kadınların kaygılarını dile getirirken, sosyal, tarihi ve kültürel bağlamları göz ardı ederek ırk, cinsiyet, sınıf sorunlarını gözden geçirmektedir. Batılı feministlerin Üçüncü Dünya kadınlarının baskı altına almadaki rolünü analiz etmektedir. Üçüncü dünya kadınları Batı feminizminden tamamen kurtulmak yerine, onları tarihsel ve kültürel bağlamlarına geri sokmaya çalışan bir temsili arzu etmektedirler.

Daha geniş anlamda, postkolonyal ve/veya Üçüncü Dünya feministleri, sömürgeciliğin yarattığı koşulların çoğunun -ekonomik eşitsizlik ve sömürü, ırkçılık, kültürel marjinalleşme ve Küresel Güney'in Küresel Kuzey tarafından tahakküm altına alınmasının- neoliberalizm tarafından sürdürüldüğünü ve yoğunlaştığını iddia etmektedirler. Dahası, neoliberal politikaların ve kurumların Küresel Kuzey'deki ülkeleri sistematik olarak güney uluslarının zararına tercih ettiğini savunmaktadırlar. Uluslararası ticaret politikaları politik olarak tarafsız ve adil olduğunu iddia etse bile Batı'nın çıkarlarına hizmet etmektedir. Küreselleşme Batı kültürünü ve siyasi normlarını ayrıcalıklı kılmakta ve onları dünyanın geri kalanına model olarak sunarken Küresel Güney'deki kadın ve yerli hareketlerin iddialarını

görmezden gelmekte ve marjinalleştirmektedir (Weendon 2002). Post kolonyal feminist bakış açısı, Batı dışı düşüncelerini ve mücadelelerini ön plana çıkarmakta ve Kuzey-Güney güç asimetrilerini Küresel Güney üyelerinin farklı bakış açılarıyla eleştirmektedir (Herr 2013, Schutte 2002, 2005). Gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların acılarını basit terimlerle açıklama girişimlerinin genellikle Küresel Güney'e yönelik bir "sömürge duruşu" oluşturma eğiliminde olduğu konusunda uyarılmaktadırlar. Uma Narayan gibi postkolonyal feministler, feministleri farkında olmadan bir Avrupa merkezli perspektifi benimsedikleri için eleştirmektedirler (1997). Sömürgeciliğin yerel uygulamaları şekillendirmedeki rolünü vurgulamak feministlerin Avrupa merkezli bir bakış açısı benimsemekten kaçınmalarını sağlamaktadır. Benzer şekilde, postkolonyal Üçüncü Dünya feministleri, küreselleşmenin zararlarına ilişkin herhangi bir feminist analizin, sömürgecilik ve emperyalizmin tarihi ve süregelen kültürel, ekonomik ve politik etkilerini ciddiye alması gerektiği konusunda ısrar etmektedirler.

(2) Ulusötesi Feminizm

Ulusötesi feminizm en geniş anlamıyla küreselleşmenin feminist dayanışma için ulusal sınırların ötesinde yeni koşullar yarattığını savunmaktadır. Ulusötesi feminist uygulama, ataerkil, kapitalist iktidar yapılarını eleştirmek ve direnmek için toplumsal cinsiyet, devlet, ırk, sınıf ve cinsellik rolünü anlamak için birlikte çalışan dünya çapında kadın hareketlerinde bulunmaktadır.

Hem beyaz hem de üçüncü dünyadaki birçok feminist, bu terimi küresel feminist meselelerle ilgili çalışmalarına atıfta bulunmak için kullanmaktadır (Jaggar 1998, 2001). Ayrıca, çoğu feminist artık ulusötesi feminizmi ve küresel feminizmi birbirinin yerine kullanmaktadır (Moghadam 2005; Hawkesworth 2006; Ferree ve Tripp 2006).

Yerel, ulusal ve bölgesel kadın aktivizmleriyle daha sıkı bağlantıları olan post kolonyal feminizm terimi, 1990'ların ortalarından bu yana etkisini kaybetmiş gibi görünürken, ulusötesi feminizm üçüncü dünya feministleri arasında ön plana çıkmıştır. Ulus ötesi feminizm terimini popülerleştiren

Mohanty de dahil olmak üzere üçüncü dünya feministleri, artık feminizmlerini ulusötesi olarak karakterize etmektedir (Mohanty, 2002: 509530). Bunun nedeni, neoliberal küresel kapitalizmin artan gücüne karşı feministlerin özellikle internet ve alternatif medyayı kullanarak ulus ötesi feminist ağlar oluşturmaları ve mücadeleleridir (Keck ve Sikkink, 1998; Moghadam, 2005). Bazı ulus ötesi feministler üçüncü dünya kadınlarının ulus-devlet ve milliyetçilikle ilişkilerinin incelikli analizlerini üretmiş olsalar da, ulus ötesi feministler ulus devlet ve milliyetçilik fikirlerinin feminizme aykırı olduğunu düşünmektedirler (Grewal ve Kaplan, 1994: 22).

Ulusötesi feminizmin en önemli özelliği, sınır ötesi ve sömürgeleştirici olmayan feminist bir dayanışmayı teşvik etmesidir (Mohanty 2002, s. 503). Moghadam'a göre, böyle bir dayanışmanın başarısı giderek daha muhtemel görünüyor: 1980'lerin başlarında, Kuzey Küresel feministler eşitlik ve cinsellik konularını vurgularken Güney Küresel feministleri ekonomik ve siyasi sorunları vurgulamışlardı (2005, 6). Batılı feministler küreselleşmenin antifeminist sonuçlarını anlamaya başladığından, bu tür anlaşmazlıkların üstesinden gelinmiştir. Sonuç olarak, hem Batı'dan hem de üçüncü dünyadan gelen feministler, 1990'larda küreselleşme ve yapısal uyum politikaları eleştirisini içeren “geniş bir feminist gündemi” yakalayarak birbirlerine daha yakınlaşmışlardır.

b. Küresel Anlaşmaların Kadın Haklarının Geliştirilmesindeki Rolü

Son 60 yıldır uluslararası toplum, kadın haklarını teşvik etmek ve savunmak, ulusal yasaların oluşturulmasına katkıda bulunmak ve sosyal normları belirlemek için birçok uluslararası sözleşmeye imza atmıştır. Bu sözleşmeler kendi başlarına olumlu bir değişimin garantisi değildir ve her ülkenin kendi politikaları, farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Bununla birlikte, kadın haklarının gelişmesi ve korunması için yapılan eylemlere güçlü bir çerçeve sağlamaktadırlar.

Kadın hakları ve kadın haklarının uluslararası hukukta güvence altına alınması için kadın hareketi uzun ve zorlayıcı bir yoldan geçmiştir. Mary E.

Hawksworth'un küresel feminist aktivizmi şu şekilde anlatmaktadır (2018, 69): “Ne erkek egemen devletler, ne de erkek egemen uluslararası örgütler, kadınların endişelerinin ve çıkarlarıyla ilgilendiklerini sanmıyorum. Kadın meselesinin gündemi onlar için karmaşık ve zaman alıcı bir iş olarak geliyor olabilir... Neyse ki uluslararası kadın hareketi harekete geçmeleri için imdatlarına yetişiyor”.

Dünyanın en önemli ve ilk kadın konferansı olan Pan-Amerikan Kadın Konferansı, 1922’de Baltimore, Maryland’de ABD’de gerçekleşti. Konferans, Amerika kıtasından 22 ülkenin kadınlarının katıldığı konferansta kadınlar arasında daha yakın bir işbirliğini geliştirmek amaçlıydı (Pan Amerikan Birliği Bülteni, 1922). Toplantının doğrudan sonucu, kalıcı bir Pan-Amerikan Kadın Derneğinin kuruldu. Derneğin amaçları: “Tüm kadınlar arasında genel eğitimi teşvik etmek ve onlara daha yüksek eğitim standartlarını güvence altına almak. Ayrıca evli kadınların kendi mallarını ve ücretlerini kontrol etme haklarını güvence altına almak, eşit vesayeti sağlamak, tüm kadınların tüm yeteneklerini geliştirmeleri ve kullanmaları için fırsat özgürlüğü, halkın görüşlerini kadınlara oy verme ve siyasi haklarını güvence altına almak” şeklinde belirlenmiştir. 1928 yılında Pan-Amerikan Kadın Derneği’nin lobicilik faaliyetleri sayesinde ilk milletler arası kadın hakları ajansı kurulmuştur.

(1) BM ve Uluslararası Anlaşmalar: Pekin Deklarasyonu, CEDAW

1920’lerin ve 30’ların kadınları tarafından yapılan uluslararası kampanya, 1946’da İkinci Dünya Savaşı’nın ardından BM’nin ilerlemesini kadın hakları konusunda gözden geçirmesine ve BM Kadının Statüsü Komisyonu(CSW)’nun kurulmasına yol açmıştır.80’den fazla ülkeden yarım milyon insanın imzaladığı bir dilekçe de dâhil olmak üzere, kadın hakları aktivistleri tarafından yapılan kampanya ve lobi çalışmalar sayesinde 1993 BM İnsan Hakları Dünya Konferansı’nda kadın haklarının insan hakları olduğunu resmen ilan edilmiştir. 1995 yılında Pekin’de yapılan BM Kadın Konferansı’na 4.0000’in üzerinde sivil toplum kuruluşunun temsilcisinin

katılımı ve paralel STK Forumunda 30.000 kadın hakları savunucusunun katılımı konferans sonuçlarında önemli bir fark yarattı ve 189 üye devletin imzasıyla Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nun oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Deklarasyonda, kadın ve yoksulluk, eğitim, sağlık, şiddet, çatışma, ekonomi, siyasete ve karar alma süreçlerine katılım, medya, çevre, kız çocukları konularında toplumsal cinsiyet eşitliği hedefiyle birçok tespit ve talebe yer verilmiştir. Katılımcı hükümetler bu deklarasyon doğrultusunda eylem planının hayata geçirilmesinden sorumlu tutulmuştur. 1995'in ardından beş yıllık aralarla Pekin Eylem Platformu toplanarak deklarasyonun farklı bölgelerdeki uygulanma biçimleri ve kadınlar lehine kazanımları değerlendirmekte, devletlere raporlarını sunmaktadır (Çatlak Zemin, 2018).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı kadın, barış ve güvenlik kararı, 2000 yılında Güvenlik Konseyi Kararı Kadın organizasyonları ve barış aktivistlerinden oluşan bir koalisyon tarafından önerilen ve güvenlik konseyi tarafından bu konuda alınan ilk karardır. UN/RES/1325 (Birleşmiş Milletler 1325 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı) silahlı çatışmaların kadınlar ve kız çocukları üzerindeki etkileri, kadınların barışın sağlanmasındaki rolü, barış ve çatışma çözme süreçlerinin toplumsal cinsiyet boyutlarına dikkat çekerek, kadınların çatışmaların önlenmesi, yönetilmesi ve çözülmesiyle ilgili ulusal, bölgesel ve uluslararası kurum ve mekanizmalarda, tüm karar alma düzeylerinde daha fazla temsil edilmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.

CEDAW cinsiyet ayrımcılığını kapsamlı bir şekilde tanımlamakta ve yaşamın birçok alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda alınacak kararlara, uygulanacak politikalara temel teşkil etmektedir. Sözleşmeyi onaylamış olan ülkeler yasal olarak hükümlerine tabidir ve aldıkları önlemleri düzenli olarak raporlamalıdır.

CEDAW, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet (VAWG) içermiyordu. 1992'de ise tarihli BM kararında kadına yönelik şiddetin cinsiyete dayalı ayrımcılığın bir sonucu olduğu açıkça beyan edilmiş ve

şiddetin en önemli nedenlerinden biri olduğu vurgulanmıştır. 1993’de Viyana’da gerçekleşen Dünya İnsan Hakları Konferansı ile “kadının insan hakları” kavramı BM belgelerine girmiştir. Konferans Deklarasyonu kadın erkek eşitliğini, kadınların özgürlükleri ile şiddet ve ayrımcılıktan uzakta bir yaşam sürdürmeleri hakkını, insan haklarının bir parçası olarak tanımlar. Ayrıca, kadın ve kız çocuklarının maruz kaldığı cinsiyet temelli şiddet, doğrudan ve dolaylı ayrımcılık ve sömürü ile bunları haklı gösteren önyargıların, geleneksel, inançsal, töresel uygulamaların tasfiye edilmesi gereğini tanımlar, kadının insan haklarının korunması ve teşvik edilmesini sivil toplumun, devletlerin ve uluslararası toplumun görevi olarak tanımlar. (1993 yılında yapılan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konferansı ve Deklarasyonu) Kadın hareketinin yoğun çabası ile Viyana İnsan Hakları Bildirgesi’nde kadına yönelik şiddet ve kadının insan hakları konusunun yer alması, BM Genel Kurulunda “Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi”nin kabulü için itici bir güç olmuştur (Jandarma Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi Uzaktan Öğrenim Modülü, t.y).

Pekin Deklarasyonu kabul edilmesinden yirmi yıl sonra, hala kadın hakları konusunda uluslararası tartışmalar için vizyoner bir temel oluşturuyor. Pekin+20 hükümetler ve diğer kurumlar tarafından sağlık, VAWG, ekonomi, çevre ve karar alma dâhil olmak üzere 12 alanda harekete geçme konusunda güçlü ve spesifik taahhütler istedi. Her yıl CSW’de uygulamalarındaki ilerleme ve zorluklar tartışılmaktadır.

2015 yılında Pekin+20 oturumunda alınan kararlarda “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” (SKH) BM üyeleri tarafından kabul edilmiştir. SKH, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle tüm kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesine ilişkin kilit önemdeki hedefler içerir.

Birkaç bölgesel anlaşma, hükümetleri harekete geçirme taahhüdü vermektedir. Bunlardan en kapsamlı olanı 2003 yılında Afrika Birliği tarafından kabul edilen Maputo Protokolü’dür. Bu anlaşma kadınların birçok alanda haklarını onaylar ve üye devletler üzerinde bağlayıcıdır ve bu hakların gerçekleştirilmesi için yasalara, politikalara ve kültüre hitap etmelerini

gerektirir. CEDAW’ın aksine, Maputo Protokolü, eyalet partilerinin kadına yönelik her türlü şiddeti yasaklamasını ve kadına yönelik her türlü şiddetin önlenmesini, cezalandırılmasını ve ortadan kaldırılmasını sağlamak için gerekli tüm önlemleri almasını gerektiren kararları içermektedir. Tunus Maputo Protokolü yakın zamana kadar hiç ilgilenmemiştir. Açıkçası “Afrika’da Kadınların Haklarına İlişkin Afrika İnsan Hakları ve İnsan Hakları Hakkındaki Protokolü” olan Maputo Protokolü 01 Ağustos 2019’da Kadın, Aile, Çocuk ve Yaşlılar Bakanı Nezih Labidi tarafından CREDIF’in merkezinde imzalanmıştır. Uzmanlar Tunus yasaların acilen hem CEDAW, hem de Maputo ile uyumlanmasını düşünmektedirler (Webmaagercenter, 2019).

(2) Avrupa Birliği ve Uluslararası Belgeler: İstanbul Sözleşmesi

Tam adı, “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi”dir. Türkiye’nin Avrupa Konseyi Dönem Başkanlığı’nda imzaya açıldığı için kısaca “İstanbul Sözleşmesi” olarak da anılmaktadır.⁵ Sözleşmenin amacı; Kadınları her türlü şiddetten korumak, kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak, kadına yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve kadınların güçlendirilmesi yolu dâhil kadın ve erkek arasındaki temel eşitliği teşvik etmek, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet mağdurlarının korunması ve bu mağdurlara yardım edilmesi için kapsamlı bir çerçeve, politikalar ve tedbirler geliştirmek, kadına yönelik şiddeti ve aile içi şiddeti ortadan kaldırmak amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik etmek, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddeti ortadan kaldırmak üzere bütüncül bir yaklaşım benimsemek amacıyla etkili işbirliğini sağlamak için kuruluşlara ve kolluk kuvvetlerine destek ve yardım

⁵ İstanbul Sözleşmesi’nin resmi internet sitesi ‘coe.int/en/web/istanbul-convention/home?’ daha detaylı bilgi alınabilir.

sağlamaktır (Mor Çatı, t.y.). Bu sözleşme Türkiye tarafından imzalanmıştır. Tunus'ta ise gündeme dahi gelmemiştir.

Bu sözleşme ile birlikte ilk kez bir hukuksal metinde toplumsal cinsiyet tanımı yapılmış, temel kavram olarak kabul edilmiştir. Bu durum, toplum tarafından oluşturulmuş belli rollerin, davranış biçimlerinin kadına ve erkeğe belirli roller ve davranış biçimleri yüklendiğinin de kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Sözleşme kadına karşı şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden doğduğunu ve bunun beslenmesinin şiddeti arttırdığını ifade etmektedir. Şiddet kadının konumunun değişmesindeki en büyük engel olarak tespit edilmiştir. Sözleşme kadına karşı şiddeti bir insan hakları ihlali ve bir ayrımcılık türü olarak kabul ederken temel bir yaklaşım çizmektedir.

Türkiye'de İstanbul Sözleşmesi'nin kabulünün ardından kadına yönelik şiddetin önlenmesi için attığı en büyük adım, 2012 yılında Türkiye'nin kadına karşı şiddet konusundaki en önemli yasası olan, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine dair Kanunu kabul etmesi olmuştur. Bu yasa ile hazırlanan eylem planları ile İstanbul Sözleşmesi'ni uygun politikalar oluşturup uygulamak mümkün olmuştur.

İstanbul Sözleşmesi dörtlü bir sistem kurmaktadır; Şiddetin önlenmesi, kadının korunması, suçun kovuşturulması ve zararın tazmin edilmesi. Tüm tedbirler içinde, kadınların ihtiyaçlarına ve güven içinde olmalarına büyük önem verilmekte, bu bakımdan yeterli sayıda sığınma evinin tahsis edilmesi ve günün her saati kullanılabilecek ücretsiz telefon yardım hatları sağlanması düzenlenmektedir. Sözleşme kadına yönelik şiddetin çeşitlerini suç olarak düzenlerken ev içi şiddetin özel hayatta saklanacak bir konu olmadığı ifade edilmektedir. Bu suçların yargılanmasında gelenek, töre, din, ya da "namus" gerekçelerinin, herhangi bir şiddet eyleminin bahanesi olarak kabul edilmeyecek, mağdurun cinsel geçmişi ve davranışı dikkate alınmayacaktır.

Anılan tüm sistemin sağlanması için de ilgili bütün devlet kurumlarının bu amaca hizmet edeceği bir mekanizma öngörülmüştür. İmzacı devlet, kadına karşı şiddete yükümlülüklerinin gerektirdiği tepkiyi

göstermezse bundan ötürü sorumlu olacağından ve GREVIO⁶ kısaltmasıyla anılan bir izleme mekanizmasının denetimine tabidir. İstanbul Sözleşmesi yukarıda bahsedilen ruhu ve kadınların talepleriyle uyumlu olması ve taraf devletlere bir dizi yüklemesi nedeniyle uygulanmasının talep edilmesi çok önemlidir. Sözleşmenin uygulanması talebi, kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli kazanımların elde edilebilmesi için bir zemin yaratacaktır ve sözleşmede yer alan acil başlıkların uygulanması konusunda mücadele yükseltilmelidir (CoE, t.y.).

c. Queer Teori ve LGBTİ Bireyler

Feminist sözlüğe göre queer, bütün normalleştirme mekanizmalarına ilişkin derin sorgulama ve cinsellik ve cinsiyet kimlikleri arasındaki ilişkileri göstermeye çalışan bir kuramdır (Feminist Sözlük, 2014). Queer teori, erkek/kadın veya eşcinsel/ heteroseksüel ikiliklerin bozulması stratejisi, kategorilerin yapısını bozma, özcülüğün (essentialism) karşısında yer alma, beden -toplumsal cinsiyet- arzu arasında nedensel ve doğrusal kabul edilen ilişkiyi bozma temellerine dayanmaktadır. Queer kuram sadece toplumsal cinsiyet ve cinsellikle ilgili olarak anlaşılmamalıdır. Bu teori üçüncü dalga feminizm ile buluştuğu noktada ırk ve sınıf temelli bir nitelik taşımaktadır.

Queer, kimliğin eleştirisi ve o kimliğin nasıl kullanılacağına ilişkin bir düşünce pratiğidir. Queer teorisinin temelinde belirsizlik, muallaklık yatmaktadır. Queer geleceğe yönelik bir niyettir ama o gelecekte ne olacağının bilinmezliğini içerisinde barındırmaktadır. Queer hareket, akışkan kimlik modelleri oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyet ayrımını, Üçüncü Dalga hareketi kapsamında keskinleştirmiştir. Queer, kadınlık ve erkeklik rolleriyle toplumsallaşmasının, cinsel organlarla toplumsal cinsiyet roller arasındaki ilişkinin çarpıklığını gözler önüne sermiştir. Cinsiyetin toplumsallaşmanın ürünü olduğunu göstererek çok çeşitli kadınlık ve erkeklik tanımlamalarında bulunmuştur. Queer hareketi, feminist politikanın interseks bireylerle, transseksüel bireylerle, trans kadınlar

⁶ Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzmanlar Grubu

ve erkeklerle yani LGBTİ bireylerle ilişkili olmasını sağlamış; cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik kavramlarını yeniden tanımlamıştır. Kadınların erkeklikleri ya da erkeklerin de kadınlıkları arzulanabileceğini ve bu rolleri alabileceğini savunarak, toplumsal cinsiyeti sökmeye çalışan Üçüncü Dalga'nın kadın-erkek tanımlarının arasına bir spektrum eklemiş, feminist hareketi özgürleştirmiştir.

Judith Butler'ın dediği gibi queer teorisinin en önemli katkılarından biri homoseksüellik ve heteroseksüelliğin karşılıklı olarak birbirini nasıl tamamladığı olmuştur (Butler, 1990). Cinsellik ve toplumsal cinsiyet kavramlarını anlamak için de önemli bir iddiada bulunmuştur: öncelikle ataerkil kültürün, erkeklerin kadın değiş tokuşuna dayandığı ve eşcinsellikte önceden söylenmemiş bir tabu olduğu varsayılmaktadır. Butler, toplumsal cinsiyetin, orijinali olmayan bir kopya anlamında bir performans olduğunu savunmuştur. Toplumsal cinsiyetin sürekli olarak çoğaltılması gerektiğinden, yapısının daima mutasyona ve yıkıma karşı hassas olduğunu savunmuştur (1990, 30). Butler, toplumsal cinsiyeti kadınlığı erkek arzusu, erkekliği kadın arzusu olarak tanımlayan “heteroseksüel matris” ten ortaya çıkan tanımlardan analiz etmiştir (1990, 37-38). Heteroseksüel cinsiyet matrisi aynı cinsiyet tanımlamasının cinsiyetler arası arzuya eşlik etmesini zorunlu kılmaktadır. Heteroseksüelliğin eşcinselliğin acı verici bir şekilde reddedilmesini baskılamaktadır (1990, 48-49, 53). Öte yandan üçüncü dalganın öncü feministlerinden Judith Butler'ın bu konulara kitabında yer vermesi Queer çalışmaları için öncü rol oynamasını sağlamıştır.

d. Çevrimiçi Feminizm: Dördüncü Dalga

Son dönemlerde yaşanan gelişmeler, kadın hareketinin gücünü ve kamusal alanda görünürlüğünü arttırmada tutarlı bir değişiklik getirmiştir. *Global Sisterhood* yani “Küresel Kızkardeşlik” küresel bir trend haline gelmiş, ancak son yıllarda varlığı çoğunlukla internette yapılmıştır. Dördüncü feminizm dalgası diğer adıyla “hashtag aktivizmi” kadınlar arasında bağlar kurmak, karşılıklı destek ağları oluşturmak ve sosyal ve yasal haklar konusundaki farkındalıklarını güçlendirmekten sorumludur. Çevrimiçi sosyal

ağlar, kadınların ve kızların ulusal, kültürel, sınıf ve dini sınırlar ötesinde tarama yapmasına ve ortak koşulları, sorunları ve duyguların yanında farklılıkları da tanımalarını sağlamıştır. Munro'ya (2013) göre, sosyal medya aracılığıyla sağlanan bu iletişim akışı, tartışmalar için bir forum ve aktivizm için bir yol sunarak yeni bir farkındalığa, yeni bir "haykırma" kültürüne, kadın düşmanlığı ve cinsiyetçiliğe meydan okumayı sağlamaktadır. Çevrimiçi güvenlik bölgeleri kadınların özel sorunlarına ve annelik, eko-feminizm, kendini geliştirme, şifa ve eğitim gibi ilgi alanlarına odaklanan bir karşılıklı destek biçimi olarak ifade etmelerini sağlayarak, kadınların maneviyatına ve işbirliği gücünü referans almakta ve küresel kardeşlik duygusunu artırmaya izin vermektedir. Hem küresel hem de yerel ağlardan oluşan internet sanal gruplarına katılım, birlikte güçlü olmanın, kendini ifade etmenin ve nihayetinde kadın haklarının temelini edinmenin gerçek deneyimini sağlamaktadır. Öte yandan "Sanal" deneyim, kadınların farkındalığını değiştirmiş ve sosyal protestolar için zemin hazırlamıştır. Kuşkusuz, hashtag feminizmi yalnızca "iyi hissetmek" demek değildir, çünkü kendi kendini örgütleyen kadın grupları kamusal alanda öfkelerini ve isteklerini gerçek protestolara da taşıyabilmektedir. Sanal dünyada örgütlenip protestoları gerçek hayata taşımanın en iyi örneğini Tunus deneyiminde gözlemlenmektedir.

İnternette gerçekleştirilen dördüncü feminizm dalgası, uluslararası feminizm için (her ülkenin kendine has bir özelliği olsa da), mevcut yeni popülizm dalgalarının farklı yerel eklemlenmeleri, milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve cinsiyetçiliğe dayanan yönetim biçimlerini ele alan ortak bir alan oluşturmaktadır. Bazı feminist akademisyenler (Zappino, 2016), yeni popülizmin, cinsiyetçi, ırkçı ve dini farklılıkları hiyerarşik olarak düzenlemek için köktendinci ve neoliberal kuralların bir arada yaşadığı "Neoliberal Hetero-ataerkillik" olarak adlandırıldığını ifade etmektedirler. Bu paradigma, vatandaşlığın "evrensel" tanımı olarak bilinen şeye meydan okuyan çok sayıda "ötekileştirme" süreci üretmektedir: beyaz, erkek, batı ve heteronormatif vatandaşların üstünlüğünü doğrulamak için sürekli yeni

düşmanlıklar yaratılmaktadır. Dünya siyasal sistemlerinde yayılan popülizm, temelde sağ ve sol kanat popülizmi biçiminde, özellikle azınlık haklarına, çoğulculuğa ve demokrasiye saygısızlık olarak illiberal tanımlanmaktadır (Mudde, 2016). Polonya ve Türkiye'de uygulandığı gibi sağcı popülizmin özü, başlangıç noktası olarak kadınların ve LGBTİ bireylerin haklarını radikal biçimde sınırlayan, özellikle de üreme haklarını azaltan, kadın düşmanı ve yabancı düşmanlığına dayanmaktadır. Popülizmin yayılmasıyla, başlangıçta Doğu Orta Avrupa'da, özellikle Polonya'da, sanal kızkarkadeşlik sosyal gerçeklikte bir güce sahip olduğunu kanıtlamıştır. Ekim 2016'da, sosyal medya aracılığıyla örgütlenen Polonyalı kadınlar kürtaj yasağını protesto etmek için büyük ulusal bir grev düzenlemiştir. "Kızlar için Kızlar"(Girls4Girls) adlı Facebook grubu, hashtag aktivizmi olarak başlamış; kadınların öfkelerini ve kendi kaderini tayin tezahürlerini ifade etmeleri ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla, özellikle genç kadınlar tarafından sosyal medyanın kullanılmasının, yeni bir kadın küresel hareketinde kadınların kendilerini daha iyi ifade edebilecekleri ve organize olabilecekleri bir ortam yarattığı iddia edilebilmektedir. Polonya'dan Arjantin'e, İtalya'dan Hindistan'a, bu hareket kendi geleceğini belirleme, üreme haklarını tanıma, cinsiyetçiliği, cinsiyete dayalı şiddeti ve ırkçılığı olmayan yasal ve sosyal vatandaşlığı tanıma iddiasında olmaktadır.

Tüm bu konular, Trump'ın 'kadınların sağlığı ve haklarıyla' ilgili ilk kararnamelerine karşı yapılan son çevrimiçi protestonun gösterdiği gibi, kadın bedenini sömüren yasaları kimin, nasıl ve niçin ürettiğinin temel soruları ile ilgilidir. Bu nedenle, küresel kadın hareketinin yalnızca ulusal veya uluslararası meseleleri değil, küresel çapta neoliberal hukuk ve vatandaşlık paradigmasını sorguladığı ve savunulması gereken bir olgu olarak yer almaktadır. Aynı zamanda, vatandaşlık haklarını yeniden tanımlama ve kesişen farklılıkları tanıma ihtiyacı, tabandan resmi yasal sistemlere dahil olmayan yeni sosyal normlar üretmektedir (Podgórecki, 2011). Dördüncü dalgada feminist hareketler, "dahil olma" ve "kendi kendine yardım" gibi yeni yatay kendi kaderini belirleme biçimlerini sağlamaktadır.

C. Küreselleşme ve Alternatif Medya

1. Geleneksel Medya Kavramı

Modern çağ beraberinde sayısız olasılık, yeni ürünler ve çağdaş koşullardan kaynaklanan problemleri getirmiştir. Teknolojik fırsatlar hayatı kolaylaştırırken, insanlar birbirlerinden ayrılmaktadır. İletişim araçları gelişmekle birlikte, insanlar arasındaki çatışmalar da artmaktadır. Çok fazla kazanma ve rekabete dayalı yaşamın ritmi yaygınlaşırken, insanlar daha fazla psikolojik problem yaşamaya başlamış, kendilerini rahatlatmaya olan ihtiyacı artmıştır (Pescosolido ve Olafsdottir, 2010: 667).

Medyanın yaygınlığı ve kitleler üzerindeki etkisi, medyadan sürekli olarak mesaj alan toplulukların oluşumuna yol açmıştır. Medyanın etkileri insanlar arasında örgütlenip dönüştürüldükçe, medyanın yarattığı toplumlar ortaya çıkmıştır. 21. yüzyılda, akademik veya kamu grupları tarafından eleştirilen medyanın toplumları yönlendirmesi ve yönlendirilmesi sorunu, medyayı kasıtlı ve seçici bir biçimde izleyen, ancak medyanın hâkimiyetini önleyemeyen grupların oluşumuna yol açmıştır (Karppinen ve Moe, 2014: 337). Topluluklar, medyadan aldıkları mesajlarla geleceğe yönelik planlarını yapan, medyada okudukları etkileyici mesajlar ile fikirlerini oluşturan, medyada gördükleri ürünlerle evlerini döşeyen, tatillere giden insanlardan oluşmaktadır (Lentz, 2014: 192). Bugün insanlar medyayı yaşam için vazgeçilmez bir kaynak olarak görmektedir.

Kitle iletişim aracı olarak medya, geniş kitlelere hitap eden ve bu kitle içindeki bilgi, haber, düşünce ve görüş alışverişini kapsayan bir araçtır. McQuail'e göre, medya toplumdaki etki, kontrol ve inovasyon için potansiyel araçlar olarak bir güç kaynağıdır; çoğu sosyal kurumun çalışması için gerekli olan bilgilerin kaynağı ve aktarım aracıdır (Türkoğlu, 2010: 70).

Geleneksel, yani yazılı ve görsel medya (gazeteler, dergiler, televizyon), olayların insanlara haber yoluyla iletildiği bir ortamdır. Bu organlar tek yönlü bir iletişimi sürdüren ve bu çalışmaların sonuçlarını ve sonuçlarını ölçemeyen bir yapı içinde var olmaya devam etmektedir.

Geleneksel medyaya yaklaşımlar iki ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki, medyanın etkisinin sınırsız olduğunu söyleyen eleştirel teorilerdir. Eleştirel teorilere göre, medya tek taraflı olarak kitleleri yönlendirmekte, ne zaman ve ne düşüneceğine kendi adına karar vermektedir. Bu yaklaşım medyanın siyasi ve ticari gücün çıkarları doğrultusunda yayınladığını ve bu bölümlerin çıkarlarının halkın yararına sunulduğunu ve halkın yeni düzeni onaylayabileceğini savunmaktadır. Tüm bu yaklaşımların İkinci Dünya Savaşı sırasında geliştirilen "Hipodermik İğne", "Uyarıcı-Tepki Teorisi" ve "Bilgi Teorisi" gibi kitlesel iletişim teorilerine dayandığını söylemek mümkündür. Bu öncü yaklaşımlara göre, kitle iletişim araçlarının etkisinin sınırsız olduğu, bireylerin medya mesajlarının pasif alıcısı olmalarının ötesine geçemediği savunulmaktadır. Bu nedenle, eleştirel teoriler er ya da geç bireylerin medya tarafından verilen bir mesajı kabul edeceğini ve onaylarının alınacağını savunmaktadır (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 59-67).

Öte yandan, medyaya özellikle de “Kullanım ve Doyumlar Yaklaşımı”nı baz alan liberal yaklaşımlar, eleştirel teorilerin aksine, medyanın izleyiciyi yönlendirecek güce sahip olmadığını, aksine medyayı kontrol ettiğini savunmaktadır. Medyanın gücünün sınırsız olduğunu iddia eden yaklaşımların aksine, medyanın gücünün sınırlı olduğunu iddia eden liberal yaklaşımlar, “Medya insanlara ne yapar?” Sorusuna odaklanırlar. Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı ise, Blumler ve Katz’ın “Kitle İletişiminin Kullanımları”na (1974) dayanmaktadır ve “insanlar medya ile ne yapıyor?” sorusuna odaklıdır. Medya içeriği yerine izleyiciye odaklanan bu yaklaşımla, medyayı kullanan bireylerin kitle iletişim araçlarını belirli amaçlar için seçtikleri ve bu seçimin arkasındaki nedenlerin bilinmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Blumler ve Katz, 1974). Buna göre, bireyin medyadan 3 temel beklentisini yerine getirmek için kullanma isteği olduğunu savunmuştur. Bunlardan ilki bilişsel beklentidir. Bilişsel beklenti, bireyin kendi etrafında neler olduğunu bilme ihtiyacına, yani onun etrafında neler olduğunun farkında olma ihtiyacına dayanır. İkinci beklenti, bireylerin günlük

yaşam stresinden uzak durmaları ve eğlenmeleri için ihtiyaçları karşılaması, üçüncü beklenti ise psikolojik ihtiyaçları karşılamasıdır (Tekinalp & Uzun, 2009: 116). Blumler ve Katz (Fiske, 2003: 199-200) aynı programı izlemelerine rağmen, medyadan aldıkları mesajların ihtiyaçlarına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır (Fiske, 2003: 199-200).

Temsili demokrasinin faaliyet gösterdiği modern toplumlarda, bireylerin makul kararlar aldıklarına ve seçimlerini yalnızca uygun ve doğru şekilde bilgilendirildiklerinde sağlıklı hale getirebileceklerine inanılmaktadır.

Medya bu ihtiyacın karşılanmasından sorumlu bir kurum olarak görülmektedir. Medyanın medya ve toplum ilişkileri çerçevesinde rolünü sorgulayan araştırmalar, medyada yer alan konuların bir süre sonra halk için önemli ve öncelikli konular haline geldiğini göstermiştir (Yüksel, 2009: 130).

Medyanın gündemi belirleme ve kamuoyu oluşturma gücünün gerçekleştirilmesi, kamuoyunu bilgilendirmek yerine kamuoyuna denetçi atanmasına neden olmuştur. Objektif olmak ve özgürce hareket etmek için belirli ayrıcalıklarla donatılmıştır. Bu nedenle medyaya dördüncü güç denir. Radyo ve televizyon yayınlarının kamu hayatına sokulması ve bu araçların Avrupa ülkelerindeki kamu tekelleri şeklinde düzenlenmesi, medyanın kamu gözlemciliği görevinin daha güçlü ve yaygın olarak kabul edilmesine katkıda bulunmuştur. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kademeli olarak ortaya çıkan medyanın ticari kullanımına yönelik talepler, sermayenin hızla medya alanına girmesine neden olmuştur. 1970'lerden sonra, medya kullanımının ticari amaçlarla kullanımının önceliklendirilmesi baskın hale gelmiştir. Türkiye'de Asil Nadir'in medya sektörüne girerek başlattığı bu süreç, 1990'lı yıllarda medyada radyo ve televizyon yayıncılığındaki devlet tekelinin sona ermesiyle birlikte hızlı bir ticarileşmenin elinde bazı medya gruplarının oluşmasına yol açmıştır. Medyanın bu ticarileşme dönemi, siyasi kurum ile medya sahipleri arasında açık veya örtük ilişkilerin geliştirilmesine de ön ayal olmuştur. Özetle; Siyasi kurumlar, medya sahiplerinin ticari faaliyetlerinin önünü açmasıyla, medya üzerinde güçlü bir kontrol sağlama fırsatı bulmuştur (Kurban ve Sözeri, 2012: 53).

Neredeyse her platformda, ticari olarak karlı bir yatırım alanı olmadığı sıkça ifade edilen medyanın, kendisinden beklenen halk adına denetim görevini yerine getirmesi, sıklıkla gündeme gelmiştir. Ticari yapısı nedeniyle, medya sahipleri ve reklam verenler, siyasi kurumla ilişkilerinden dolayı güç odaklarına uzak, özgür ve nesnel olduğu iddia edilen medyanın, sıkışıp kaldıkları ve halkı homojen içerikle dağıttığı bu dar çerçevede gittikçe daha benzer hale geldiği tartışılmaktadır. Medya kuruluşları arasındaki farkların, aracın teknik özelliklerine bağlı olarak sunum tarzlarından ve izleyicilere göre düzenlenmiş içeriğin söylemlerinden oluştuğu görülmektedir. Bunu doğrulayan önemli göstergelerden biri, reklam pazarından elde edilen kitle iletişim araçlarının etiğidir. Türkiye'nin yaklaşık üç milyar dolarlık reklam pastasındaki payının 24 gazete olduğu, televizyonların % 57, İnternet kanalının% 8'i olduğu kaynaklarda açıkça belirtilmiştir (Sönmez, 2012). Üstelik bu durum sadece Türkiye'ye özgü değildir. Gelişmiş ülkelerde gazete ve televizyonların okuma ve izleme oranları düzenli olarak düşme eğiliminde olsa da, televizyonun toplam reklam gelirlerinden küresel ölçekte payı% 40 civarındadır. İnternet% 20, gazeteler % 17 seyrindedir (Özdemir; 2015).

Althusser, nasıl organik aydınları devletin ideolojik aygıtları olarak nitelerse, ana akım medya küresel kapitalist sistemin, devletlerin ideolojik aygıtlarından birisidir. Özellikle dikkat edildiğinde ana akım medya patronlarının devlet ile başka alanda iş birliği de yapan kapitalist patronlar olduğu görülmektedir. Medya patronu olmak, aynı zamanda bir güç sahibi olmaktır. Devletin her dönemde “bağımsız görünen”, ama özünde sistemin sözcülüğünü yapan medyaya ihtiyacı vardır. Hatta kendisine bir ölçüye kadar muhalefet eden, ancak özünde muhalif olmayan yine sistemi savunan medyaya da izin verildiği de izlenmektedir. Bunun için sağdan sola, dinciden laike birçok medya organına izin verilmiş ve teşvik edilmiştir. Böylece bir “demokrasi” ve “tarafsız özgür medya görüntüsü” de verilmektedir. Ama bu özünde yalnızca bir görüntüden ibaret olmaktadır. Ana akım medyanın esas işlevi, hem sanki tekellerden, devletlerden ve sistemden bağımsızmış gibi yaparak bir demokrasi görüntüsü verilmesine yardımcı olmak, ikincisi

sistemin ve resmi ideolojinin propagandasını yaparak, manipölasyonla insanların yalanlara inanmalarını sağlamaktır. Yani esas işlevi sistemin sürdürülebilir olmasına yardımcı olmaktır.

2. Yeni küresel Medya ve *Indymedia* (Bağımsız Medya)

Günümüzde küreselleşme ile medya arasındaki ilişki hakkında konuştuklarımız Marcel McLuhan'ın kavramsallaştırdığı “küresel köy” olarak adlandırdığı tezden kaynaklanmaktadır (Ritzer, 2011: 305). Marcuse, sorunun medya gibi teknolojilerde değil bunların kapitalizm koşullarında uygulama tarzında yattığını ileri sürmektedir (2006, 10). Yeni medya çağında McLuhan'ın “araç, mesajdır” diyerek aracı öne çıkaran iddiası önemlidir yani önemli olan aracın kendisidir örneğin televizyon illaki bu araç aracılığıyla ‘sunulan içeriğin önemli olması gerekmez’ demektir. Bu durum ise bireysel öznelliği ve kültürü sadece yerel düzlemde değil küresel düzlemde de şekillendirmek doğrultusunda medyanın yeni anlamda bir iktidarı ele geçirmesine yol açmaktadır.

Tüm bu küresel hegemonik medyaya karşı duran bağımsız medya hareketleri aslında alternatif küreselleşmenin bir parçası olarak kendi sistemlerini dünyanın birçok grubunu da içine alacak şekilde yeni bir küresel medyanın oluşmasına aracı olmaktadır. Küresel medyanın en önemli özelliği internete bağlı olarak ortaya çıkan yeni medya türlerine sahip olmasıdır. Eski medyada olduğu gibi yeni medyada da rekabet sürmektedir (Ritzer, 2011: 304).

Burada başka bir aktör olarak bağımsız medya (*Indymedia*), küresel medya devlerinin oluşmasına belli bir ölçekte dur demektedir. Bağımsız medya küreselleşmeyle özellikle alternatif küreselleşme hareketi ile birlikte ele alınmaya başlayan ilk bağımsız medya merkezi 1999 sonunda Dünya Ticaret Örgütü'ne Seattle'da düzenlenen eylemdi (Ritzer, 2011: 304). Bağımsız gazeteciler doğrudan sokaklardan haber geçerken, ‘aktivistler de kendi metinlerinin ses, video görüntü dosyalarını e-posta yoluyla ve sosyal medyada paylaşmıştı’ (Juris, 2005: 189-205). E-postalar, biçimsel

güncellemeler, canlı videolar ve ses kayıtları dahil internette anında yüklenen ve yayımlanan videolar ve görüntüler sayesinde bağımsız gösteriler ve toplantılar başarıya ulaşmıştır. Bu tür konularda uzmanlaşma artık yaygınlaşmış halde ve bağımsız hareketlerin ana akım medyadaki profesyoneller de bağımlılığı ortadan kalkmış durumdadır. Son derece esnek özelliklere sahip bu bağımsız yeni medyada ve bu süreçte yer alanlar birbirlerinin filmleri çekebilmekte, haber kaynağı olarak gösterebilmek ve yayımlayabilmektedir. Bağımsız medya dünyanın her yerinden yanındaki aktivistlerin katılımını sağlayacak şekilde bilgi ve teknoloji yaygınlaşmasına da hizmet etmektedir.

3. Alternatif Medya Kavramı

Sözlüklerde “seçilebilecek bir başka yol, yöntem, seçenek, şık” olarak tanımlanan alternatif sözcüğü kavram ve sonuç olarak farklılığı içermektedir (Türkçe Sözlükler, t.y). Kavramlar birbirleri için ya ‘aynı’dır, ya ‘benzer’dir, ya ‘farklıdır ya da ‘öteki’dir.

Altschull’a göre bağımsız basın yoktur ve yine Altschull medyanın herhangi bir sistemde ekonomik, politik ve sosyal gücü elinde tutanların temsilcisi olduğunu iddia etmiştir (Severin & Tankart, 1994: 507). Demokrasilerde siyasi ve ekonomik alandaki zorluklardan dolayı özgür basın anlayışı da anlamını yitirmektedir, “basın özgürlüğü” ve “ifade özgürlüğü bu engeller karşısında soyut bir kavramdan öteye gidememektedir. Devletin, direkt olmasa da dolaylı yollarda basın ve ifade özgürlüklerini engelleyen teknik, mali, ekonomik ve yasal sorunları çözmesi, çoğulcu demokratik rejimlerin ve basının kamusal işlevini yerine getirebilmesinin temel koşuludur. Bu sorunların çözülmesi sürecindeki gecikmeler ve medyada ki tekelleşme eğilimleri, farklı isimler ile belirtilen, farklı yapısal ve içeriklere sahip medya yapılarının oluşmasına sebebiyet vermektedir. Sıradan vatandaşların ana akım medyaya dahil edilmemesi, yeni aktörler ve yeni iletişim modellerini ortaya çıkarmıştır (Harlow&Harp: 2013). Kamuda seslerini duyuramayan vatandaşlar, seslerini duyurmak için yeni yollar

yaratmaktadırlar. Vatandaşların seslerini duyurmak ve kendilerini ifade etmek için alternatif medyanın bir alan kamusal alan sağlaması önemlidir. Ayrımcılığa uğrayan ve baskı yüzünden seslerini duyuramayan insanlar, özellikle azınlıklar için alternatif bir alan olan medyadır. Özellikle, teknolojik gelişmeler bu yapıların hızla büyümesine ve gelişmesine yol açmaktadır. İnsanların ve bireylerin kendilerini özgürce ifade etmeleri ve egemen yöneticilere karşı iletişimsel eyleme erişememeleri nedeniyle oluşan bu medya yapıları alternatif olarak adlandırılmaktadır.

Alternatif medya üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde alternatif medya ana akıma karşı iki kavramla tanımlanmaktadır; Organizasyon yapısı ve içeriği. Ana akım medyanın hiyerarşik ve dikey organizasyonu ile alternatif medyanın örgütsel yapısı yatay ve kolektif ilişkilerden oluşmaktadır. Örgütsel yapının katılıma açık ve demokratik ilişkilere sahip olması da üretilen içeriğe muhalefet sağlar. Alternatif medyanın içeriğini şekillendiren temel nedenlerin toplumsal değişim, ezilen grupların sesi ve alternatif bir tanıtım oluşturmak olduğu düşünülmektedir (Streitmatter: 2001; Kessler:1984; Hamilton: 2000, Akt: Birsen: 2011, 23).

Eleştirel hareketler, egemen kurumların hegemonyasını zorlayan ve demokrasinin yeniden canlandırılmasına önemli katkı yapan çalışmalardır. Kitle iletişim araçlarının kamu sorunlarını ve farkındalığı şekillendirmede önemli bir rol oynadığı göz önüne alındığında, iletişimi demokratikleştirme mücadelesi ekonomikten sosyal ve siyasete kadar geniş bir yelpazedeki sonuçları etkilemektedir. Bu bağlamda, kritik hareketler iletişim ortamları ve kültürel çevremizi oluşturan uygulamalar tarafından belirlenmektedir. Medyanın demokratikleşmesi, seslerin medya yoluyla yayılması ve eşitlikçi ve katılımcı bir kamusal alan oluşturulması çok önemlidir (Hackett & Carroll:2004, Akt: Şen. 2012).

Alternatif medya sadece bir konsept sunmakla kalmayıp, aynı zamanda bu fikri farklı izleyicilere farklı şekillerde aktarmanın yollarını da aradığı için sadece üretimi içermediği, aynı zamanda dağıtım ve eğitim süreçleriyle de ilgilenmektedir. Sözlerini geleneksel medyada söyleyemeyen

ve sesleri kamusal alanda marjinalleşenlerin katılımına zemin hazırlamaya yöneliktir (Navaro: 2004, 677-679, Akt: Taylan: 2012). Navaro'ya (2004) göre, alternatif medya toplumu baskın medyada duymak için alışılmadık bir şekilde sorgulayan fikirler ve görüntüler içermektedir.

İletişimin demokratikleşmesinin tartışılması Küresel medya örgütlerinde vatandaş grupları ve taban örgütlerine karşı farklı medya kullanım biçimlerinin ortaya çıkması (Rodriguez: 2001) son zamanlarda iletişim çalışmaları açısından alternatif medya çalışmalarına olan ilgiyi arttırmıştır (Atton, 2002; Downing, 2001; Rodriguez, 2001; Bailey, 2001; Hamilton, 2000). Öte yandan, Couldry ve Atton (2003), alternatif medya ile ilgili çalışmaların dört nedenden dolayı iletişim çalışmalarında daha merkezi bir konuma geldiğini belirtmiştir. Birincisi, 1990'lı yıllarda küreselleşmeye karşı sosyal hareketler, ana akım olmayan medya ürünleri de dahil olmak üzere küresel olarak aktif sosyal aktivizmin varlığından ve temel teknolojik değişikliklerden kaynaklanmaktadır. İkincisi, medya ve kültürler üzerine yapılan eleştirel çalışmaların azalmasıdır. Üçüncü neden, Batı tipi demokrasi uygulamalarının iflası, oy oranlarındaki düşüş, neoliberalizm ile uyumlu bir müşteri piyasası sektörü olma politikası ve toplumun genel ilgisi. Dördüncü neden, küresel kalkınma kurumlarının yerel kalkınma ve küresel barış düzeyindeki sosyal ve politik güçlenmeye önem vermesidir.

Alternatif medyanın en önemli işlevi olan ana akım medyanın sahte gerçeklik duygusunu deşifre etmek, kırmak ve görünmez temsilleri görünür kılmak amacıyla hareket ettiği literatürde gözlemlenmiştir. Yapılan tanımlarda, alternatif medyanın ana akımda temsil edilmeyen grupların seslerini çıkarması veya yerini yeterince bulamaması ve ana akım medyadaki baskın söylemlere karşı hegemonya oluşturmaya bağlamında önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Öte yandan, ana akımın bakış açısı olan işlevselliğin en önemli özelliği dengenin korunması, hegemonyanın haklı gösterilmesidir. Alternatif medya, kimlik politikalarını, ezilenlerin, alt kültürlerin ve değerlerini öteki olarak konumlandırır. Alternatif medya ana akım medyadan da üç temel

özelliği ile farklılaşmaktadır: Bunlardan ilki mülkiyet ve sahiplik ilişkisi ile ilgili olmaktadır. Diğer farklılıklar ise alıştırma ilkeleri ve üretilen içerikle alakalıdır (Binark & Bek, 2010: 197). Diğer yandan, Bagdikian, De Jong, Shaw, Stammers, Downing, Mohammadi ve Sreberny Mohammadi, Herman ve Mc Chesney gibi yazarlarda iletişim alanındaki alternatif medya izleri görülebilir (Aydoğan, 2011: 74).

Bir kavram olarak alındığında, alternatif medyanın azınlıkların veya yaygın medyaya karşı çıkan medyanın görüşlerini yayan ve buna alternatif üretim yapan medya olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu konuda akla gelen ilk örnekler, 1960'lardaki hippy kültürünün karşı kültür gazeteleridir. Bugün bunlara örnek olarak sendika gazeteleri, düşük bütçeli edebi dergiler, marjinal müzik formlarını yayınlayan dijital radyo istasyonları veya radikal partilerin dağıttığı gazeteler, çevre aktivistlerinin web sitesi ve bir topluluğun feminist radyo gösterileri verilebilir (Aydoğan & Kırık, 2012). Bu bağlamda, ana akım medyaya karşı alternatif bir duruşla ilgili olduğuna inanılmaktadır. Öte yandan, terimin tüm egemenlik biçimlerine meydan okumak ve sosyal alternatifleri kapitalizme beslemek için tasarlandığı yaklaşımlar bulunmaktadır. Dahası, "alternatif medya" terimi, "amacı kapitalizm ve baskın medya gücüne karşı mücadele etmek olan siyasal olarak ilerici ve sol medya" ya da muhafazakâr, sağcı ve baskıcı medya mı içerdiği sorusu karşımıza çıkmaktadır. (Sandoval & Fuchs: 2015). Kettler'e göre (1997), alternatif medyadan bahsedildiğinde ticari kazanç söz konusu olmamalıdır. Alternatif kamu için hizmet veren alternatif medya grupları, temelde antikapitalist, anti ırkçı ve anti ataerkil özellikler taşımaktadır (Kettler, 1997: 41 akt. Demirtaş, 2016).

Öte yandan tüm bunlara karşılık, kolektif ve taban hareketi örgütlenme ilkelerini destekleyen bağımsız medya merkezi Indymedia, iyi bilinen çevrimiçi alternatif bir medya aracıdır. Indymedia "kolektif olarak çalıştırılan", "merkezsiz ve özerk bir iletişim ağı" olup "demokratik açık yayıncılık sistemi"ni kullanmaktadır (Indymedia, t.y.). Ancak katılımcı üretim ilkeleri sadece ilerlemeci sosyal hareketler ve solcu politik aktivistler

tarafından kullanılmamaktadır. Muhafazakârlar da alternatif medyaya gittikçe artan düzeyde ilgi duymaktadırlar. Muhafazakâr katılımcı bir medya aracı örneği, “muhafazakâr politik katılımı harekete geçirmek üzere sohbet radyosu, internet, internet günlüğü (blog) ve internet üzerinden görsel ve işitsel medya paylaşımını içeren taban hareketi medyasını” bir araya getiren çevrimiçi muhafazakâr siyasi görüş internet sitesi Tawnhall (Tawnhall, t.y.) örnek verilebilmektedir. Öte yandan her iki medya aracının da kendileri için yaptıkları tanımlamalar, katılımı odak almaları bakımından (pratikte katılım seviyeleri farklılık gösterse de) birbirine yüksek oranda benzerlik göstermektedir (Sandoval & Fuchs: 2010, 41-150).

Downing, alternatif medyayı radikal olarak egemen politikalara, önceliklere ve görüşlere alternatif bir bakış açısı getiren radikal bir medya olarak tanımlamaktadır (Ford, Gil ve Stein: 2001, Akt: Supreme, 2015, 5378). Öte yandan Sandoval ve Fuchs, baskın sosyal ilişkileri sorgulayan eleştirel medya içeriği ve içeriği sunarak, toplumsal dönüşümü özgürleştirmeye katkıda bulunan bir medya olarak alternatif medyayı yorumlamaktadır (2010, 141-150, Akt: Yüksek: 2015, 53-78).

Dorer (1995), alternatif medyayı dört özellikte toplamıştır:

- Progresif alt kültür üssü ve / veya protesto hareketleri,
- Alternatif kamu ve hükümet karşıtı pozisyonlar aramak,
- Kapsama ve elden çıkarma arasındaki sosyal pozisyonlar,
- Alternatif medya için çelişkili karakteristik ve ekonomik bağlantı.

Bu tanımlama, alternatif medyanın özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple alternatif medyadaki üretim sürecinde kapitalist bir ekonominin varlığına ihtiyaç bulunmaktadır (Dorer, 1995: 330). Diğer yandan Dagron (2004), Birinci ve Üçüncü dünya arasındaki iletişimdeki eşitsizliklere atıfta bulunarak alternatif medyayı üçüncü medya olarak adlandırmıştır. Üçüncü medyayı, kapitalist dünyanın ulus ötesi özel sektörünün elindeki ilk medyadan ve komünist ve sol siyasi partilerin finanse ettiği ikinci medyadan farklı olarak görmüştür. Üçüncü medyanın siyasi

partilerle organik bir ilişkisi olmasa da 'toplumsal hareketlerin et ve kemiği' ibaresini kullanmıştır.

Weichler'e göre, alternatif iletişim sistemi değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, alternatif medya en azından gerçekçi bir fizibilite yapabilmeli ve sistemin üstesinden gelmek için bağımsız olmalıdır. Bir başka unsur olarak Weichler, alternatif medyanın yalnızca sosyal çatışmalar ve siyasi anlaşmazlıklar hakkında bir rapor olmadığını, aynı zamanda bu tür davranışlarda etkili bir faktör olarak yer aldığını da dile getirmiştir (Weichler, 1987: 15-17).

Son olarak alternatif medyaya dair oluşan gelenek ve pratiklerde farklı kavramlar oluşmuştur ama “alternatif” teriminin daha çok kullanıldığı akademik literatür incelendiğinde tespit edilmiştir. Atton’a göre geniş kapsamlı bir terim olarak “alternatif”’in gücü “radikal”e göre daha kapsayıcı olmasında yatmaktadır, aynı zamanda alternatif yaşam tarzı dergilerini, çok çeşitli türde fanzinleri ve şiir ve edebiyat yayıncılarının küçük medyalarını da kapsamasıyla “toplumsal değişim yayıncılığını” da içermektedir. Ancak analitik bir terim olarak “alternatif”, “ana akım olmayan” demekten biraz daha belirlilik sağlamaktadır. Bazı yorumcuların ise iki terimi karıştırdıkları görülmektedir (Atton: 2001).

4. Alternatif Medyanın Tarihsel Arka Planı

Aydınlanma ilkeleri Rönesans tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu ilkeler 17. yüzyılda organize edilmiş ve sistematize edilmiştir. Öte yandan, 18. yüzyıl halkı bu sistemlere enerji vermiş, yaymış ve hayata geçirmiştir. Bu uygulama sonucunda insan hakları, hukuk devleti ve demokrasi ve çağdaş Avrupa kültürü kavramları oluşturulmuştur (Megep, 2008: 23). Öte yandan, 18. yüzyılda İngiltere’de demokratik kurumlar gelişmiştir. Bu nedenle İngiltere, parti çatışmaları ve canlı seçim mücadeleleri sahnesi olmuş ve liberal ve muhafazakâr partiler arasında sürekli mücadeleler olmuştur. Bu iki taraf arasındaki şiddetli tartışmalar ve mücadeleler, özellikle genel seçim

hakları etrafında, halkı büyük ölçüde etkilemiş, gazetecilik politik eğilimlere göre doğdu ve böylece muhalif gazetecilik gelişmiştir. Muhalif gazeteciliğin gelişmesinin en önemli sebeplerinden biri sansür mücadelesi olarak karşımıza çıkmaktadır. John Locke, Avrupa burjuvazisi hareketini başlatan ilk düşünür olarak bilinmektedir (Megep, 2008: 26).

Alternatif medya kısa tarihinin başlangıç noktası 18. yüzyıla kadar uzandığı tahmin edilmektedir. İngiliz radikal entelektüeller, küçük burjuvazi ve burjuvazi dışındaki sosyal sektörler, geleneksel siyasal mücadele biçimlerini ve entelektüel temellerini birleştirerek, alternatif bir medyaya öncülük etmek için kullanılan bir araç olarak iletişim kurmaya dönüştürmüşlerdir. Kullandıkları medya; bir dizi zengin siyasi makale, broşür, siyasi dergi ve eğitim semineri tiyatro pedagojik biçimlerine dönüştürülmüştür (Demirtaş, 2017: 104-105). Buna karşın muhalif gazetecilik, şiddetli sansür nedeniyle Almanya, Fransa ve Avusturya'da gelişmemiştir. Ancak, özel baskıların yayınlanmasıyla alternatif yapıların yaratıldığı görülmüştür.

Bu veriler ışığında Habermas, 18. yüzyılda kamunun siyasal işlevini İngiltere'de bulduğunun altını çizmiştir. Zümre meclisi, modern bir parlamentoya dönüşmüş, siyasi partiler ve siyasi gazeteler kurulmuştur. Habermas, bu dönemdeki en önemli gelişmelerden birinin, kral, bakanlar ve subaylar gibi üst makamları eleştirebilen ve onların açıklarını göz önüne seren gazeteler ve dergilerin ortaya çıkmasının olduğunu belirtmektedir. Daha da önemlisi, muhalif, eleştirel ve parlamentodaki müzakereleri aleni olarak yayınlayan gazeteler ortaya çıkmıştır. Böylece akıl yürüten bir kamusal topluluğun oluşması sağlanmıştır. "Times" gibi günlük gazeteler çıkarılmaya başlanmış ve siyasal dernekler oluşturmuştur. 1792'de parlamentoda ilk defa "Kamuoyu"ndan söz edilmiştir. Habermas, *"Kamuoyu" içi; halkın eğitim ve iletişim yoluyla, temellendirilmiş bir düşünceyi kavrayacak bir duruma getirilmesinden sonra kamusal tartışma içinde oluşur*" ifadelerini kullanmıştır (Habermas, 1991: 174).

18. yüzyılın "aydınlanmasının" bir başka alternatif ürünü olan bu alternatif halklar da 19. yüzyıl işçi sınıfı hareketine müjdelemişlerdir. Bu süreçte kullanılan medya, aynı zamanda tarihin tüm önemli dönemlerinde önemli rol oynayacak olan alternatif medyanın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Dağtaş: 1999: 157). Öte yandan, 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ortasına kadar, isyankâr iletişim, İngiltere'deki radikal yenilikçi gazetelerde öne çıkmıştır. Bu gazetelerde teknik, mesleki roller, yükümlülükler ve aralarındaki sosyal ve kültürel dönüşümlerin yeni bir bakış açısıyla yeniden yapıldığı görülmektedir. Örneğin;

- Gizli yeraltı dağıtım şebekeleri,
- Zayıf yönetim,
- Gazeteciler kendilerini profesyonellerden ziyade eylemciler olarak görmeleri,
- Sadece haber vermek yerine iktidar ve eşitsizlik dinamiklerini ortaya çıkarmaya ilgi,
- Okuyucularla yakın ilişkiler kurmak,
- Radikal örgütlerle yakınlaşma ve sendikalaşma yoluyla örgütsel hareketin değerini vurgulayan bağlantılar,

Radikal medya, işçi sınıfının kamusal alanında kilit bir rol oynamıştır (Atton, 2014: 45). Almanya'da ise, "Presse von unten" olarak tabir edilen "aşağıdakilerin medyası"nın yazılı bir hikâyesi bulunmamaktadır. Sadece birkaç örnek verilebilmektedir. Kilisenin ve din adamlarının iktidarına karşı reformasyon hareketleri, soylulara karşı burjuvazi, üçüncü olarak burjuvazinin iktidarına karşı işçilerin, emeğin mücadelesi sayılabilmektedir. Bu hikâyeler radyo, televizyonda ve diğerlerinde daha sonra yazıya dökülmüştür. 19. yüzyılda broşürler dışında Papalığın mutlak gücüne ve Katolik Kilisesinin mutlak gücüne karşı ve dünyevi iktidar ile yakın bağlantıdaki polemiklere karşı halkın mücadelesinde etkin olan kitle iletişim araçları mevcut değildi. Mesajlar ve resmi duyurular, aynı zamanda bir sanat ifadesi olarak kabul edilmiştir (Hooffacker & Look, 2009: 10).

5. Alternatif Medya Teorileri

Alternatif medya, küresel ölçekte faaliyet gösteren küreselleşmiş / geleneksel medya karşısında farklı iletişim ortamlarının olabileceği inancından doğmuştur. Bu inancın özünde eleştiri, direniş, değişim, özgürlük, eşitlik ve demokrasinin alternatif odağı yer almaktadır. Alternatif medya katılımcı yayıncılığı, ana akım medyayı gazetecilik anlayışıyla değiştirmeye çalışır. Bu çaba bir anlamda, ortak / geleneksel medya ve iletişim ortamının lehine dengesiz, eşitsiz ve güçlü, değişmek, gelişmek için bir dizi eylem olarak görülmektedir (Mutlu, 2004: 21-22).

Alternatif medya için oluşturulmuş kuramsal yaklaşımların başlangıç noktası olarak *AMARC-Europe'un*⁷ topluluk radyosu için kullanmış olduğu tanımlar gösterilmektedir (Kırık & Bölükbaş, 2017). Bunlar, Latin Amerika'da halk radyoları, madenci radyoları ve çiftçi radyolarıdır. Örneğin; “1920’ye kadar, Bolivyalı madenci sendikaları şirket ve devletin baskıcı güçlerine karşı sosyal adalet için giriştikleri mücadelelerinde madenci kitlelerini harekete geçirmek için radyo teknolojisini kullanmışlardır” (Downing: 2010). Afrika’da yerel-kırsal radyolar, Avrupa’da ise, birlik radyoları, özgür radyo, özgür halk radyosu, mahalle radyosu, alternatif radyo ve topluluk radyosu terimleri ile ifade edilmişlerdir (Servaes:1999, 259). AMARC-Europe, bir topluluk radyosunu hâlihazırda yayın yapan, kar amacı gütmeyen ve merkezinin bulunduğu yerdeki topluluğa ya da yayını hizmetine sunduğu topluluğa, söz konusu topluluğun radyoda yayın yapmasını teşvik etmek suretiyle hizmet eden istasyon olarak tanımlamaktadır (Bailey, Cammaerts, Carpentier: 2008: 1).

Alternatif medya ile ilgili kuramsal yaklaşımların sistematik analizi, kapsamlı bir teorinin oluşmasına neden olmuştur. Bu tür teoriler üzerine söylem büyük ölçüde Brecht (1932), Benjamin (1934), Enzensberger (1970), Oscar & Kluge (1972) görüşlerine dayanmaktadır. Bu söylemlerin incelenmesi başka bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte

⁷ AMARC Avrupa’da tüm topluluk radyolarını toplayan şemsiye bir organizasyondur. “Bir Avrupa birçok ses” sloganıyla 1994 yılında kurulmuştur.

alternatif medyaya yönelik dört temel kuramsal yaklaşım görülmektedir: topluluğa hizmet etmek, ana akıma alternatif, sivil toplumun parçası ve rizom (Bailey, Cammaerts & Carpentier, 2008: 31).

a. Alternatif Medya ve Topluluklara Hizmet Etmesi Yaklaşımı

Alternatif medya, topluluğun önemini ve gücünü sunmakta, izleyicisini bir topluluğun üyesi olarak görmekte, topluluğun bir üyesi olarak katılımını sağlamakta, topluluğa ilişkin sorunların üyeler tarafından tartışılmasını kolaylaştırmakta ve baskılanan sosyal gruplar için iletişim fırsatları sunmaktadır.

Alternatif medyanın topluluklara hizmet etmesi, toplulukları oluşturan bireylerin topluluğun gerçek doğasına bakılmaksızın, medya içeriğinin oluşum sürecine ve kamuoyu tartışmalarına katılımını gerektirmektedir. Bailey’e göre, topluluk medyası, topluluğunun medyaya katılımını mutlaka teşvik etmelidir” (Bailey, vd., 2008: 11). Burada üzerinde durulması gereken en önemli konu ise “katılım” olmaktadır. Topluluk kavramının tanımı ve nasıl oluştuğu başka bir çalışmanın konusu olmakla birlikte alternatif medya açısından toplulukların katılımı önemli bir parametre olarak belirmektedir.

Dagron için katılımcı üretim süreçleri alternatif medya projelerinin çekirdeğini oluşturmaktadır:

“Bana göre alternatif iletişim özünde katılımcı iletişimdir ve alternatif ruh, katılımcı bileşen en aza indirilmediği ve dışarda bırakılmadığı sürece sürdürülür” ifadesini kullanmıştır. (Dagron, 2004: 48) Başka bir açıdan bakıldığında, katılımcı bir medya yaklaşımını savunan Chris Atton, alternatif medyanın mevcut kapitalizmin ötesinde bir toplum öngörmesi gerektiğini iddia etmektedir. Ona göre, medya içeriği düzeyinde uygulanamayan ancak alternatif, kapitalizm karşıtı ve katılımcı örgütlenme uygulamalarıyla uygulanabilecek bir politikadan bahsetmek gerekmektedir (Atton, 2002: 21).

b. Ana Akım Medyaya Alternatif Olması Açısından Alternatif Medya

Alternatif medya kuruluşları için her zaman bir çıkış yolu olduğunu söylemek mümkündür. Alternatif örgütlenme biçimlerini göstermek, içeriğe karşı hegemonik sunumlara ev sahipliği yapmak ve söylemleri ana akım medyadan ayırt etmek ve sosyal seslerin duyulmasına izin vermek, çoğulculuğu teşvik etmek ve bireylerin ve grupların kendilerini tezahür ettirmelerine izin vermek çıkış yollarından bazılarıdır. Bu durumda çeşitli format ve türlerden bahsetmek mümkündür.

Ana akım medya geleneksel olarak, Foucault'nun belirttiği anlamdaki söylemin, yani halkın fikirlerini ve davranışlarını biçimlendiren ve kamusal alanı yöneten egemen fikirlerin ve ideolojilerin üretilmesinde ve yayılmasında başlıca araç olmuştur (Yüksek, 2015: 54). Foucault'ya göre söylem, bir konuyu yalnızca bilgi nesnelerini tanımlayarak ve üreterek yapılandırmakla kalmamakta, aynı zamanda bir konunun anlamlı bir biçimde tartışabilme ve gerekçelendirilebilme biçimini de yönetmektedir. Ayrıca söylem, fikirlerin nasıl uygulamaya konulduğunu ve diğerlerinin davranışlarını kontrol etmek için nasıl kullanıldığını etkilemekte ve bunun dışında kalan düşünme, davranış ve bilgi üretme yollarını devre dışı bırakmakta, sınırlandırmakta ve kısıtlamaktadır. Hiçbir şey söylem dışında anlam ifade etmemektedir; bilgiyi üreten ise söylemdir. Foucault'nun bilgi ve güç kavrayışında, bilgi daima gücün bir tezahürüdür ve güç, bilginin uygulanıp uygulanmayacağı ve hangi şartlar altında uygulanacağı sorularında da kendini göstermektedir. Güçle ilişkilendirilen bilgi, yalnızca “doğru”nun otoritesini varsaymakla kalmaz, aynı zamanda kendini “doğru” olarak tesis etme gücüne de sahip olmaktadır (Hal, 1984, 1997, Akt. Yüksek: 54).

Alternatif medya, kurumsal ve içerik olarak ana akım medyaya bir alternatiftir. Medyanın “alternatif” e yanıt olarak medyanın neden ve nasıl bir alternatif olacağının temel nedeni, kelimenin diyalektik doğası çerçevesinde aktarılmaktadır (Taylan, 2012: 25). Bailey ve arkadaşlarına göre, alternatif ve ana akım medyanın tanımlayıcı özellikleri aşağıdaki gibidir. Ana akım

medya, geniş kitleli bir kurumsal yapıya sahiptir ve izleyicilere yönelik homojen izler yayınlamaktadır. Devlete ait veya ticari bir şirket olarak faaliyet göstermektedir.

Ek olarak, alternatif medya küçük bir ölçeğe sahiptir. Özel toplulukların, grupların, özellikle dezavantajlı grupların çeşitliliğine saygı duyar. Devletten ve piyasadan bağımsızdır. Yatay olarak (veya hiyerarşik olmayan) yapılandırılmıştır; Demokratikleşme ve çoğulculuk çerçevesinde izler kitlenin erişimi ve katılımı kolaylaştırmasını sağlamaktadır. Kendi kendini temsil etmenin önemini vurgulayan Bailey, (hegemonyaya karşı bile) egemen olmayan söylem ve temsil olduğunu vurgulamaktadır (Bailey ve diğerleri, 2008: 18, Kırık ve Bölükbaş, 2017).

c. Alternatif Medyayı Sivil Topluma Bağlayan Yaklaşım

Alternatif medya, demokratik iletişim kanallarını bu konumda tutarak vatandaşların günlük yaşamın ve makro katılımın birçok alanında aktif rol almasına izin vermekte ve sivil toplum, ticari medya ve devlet medyasının kısıtlayıcı politikaları karşısında belirli gündemler etrafında yapılandırmaktadır (Taylan, 2012: 28). Alternatif medya, medyanın demokratikleşmesine mikro ve makro katılımın yanı sıra, sivil toplumun bir parçası olarak sivil toplumun demokrasinin önemini göstererek, kamusal tartışmalara ve kamusal alanda temsil edilmeye geniş katılım imkânı sunmaktadır.

Gramsci, sivil toplumun hegemonya veya egemenliğin rıza ile üretildiği bir alan olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte, sivil toplumu analitik olarak piyasadan ve devletten ayırarak, hegemonyaya meydan okuyabilen ve meydan okuyabilecek bir kavram olarak da farklılaştırmıştır. Bu görüşe göre sivil toplum alternatif kavramların gelişip yayılabileceği bir alandır (Bailey ve ark. 2008, 53).

Sivil toplum yüksek oranda bir farklılaşma ve parçalanma ile açıklanmaktadır. Sivil toplum, her ne kadar bütün siyasal süreçlerinde genellikle tek bir aktör gibi temsil edilse de asla böyle değildir. Bu nedenle

(Cox, 1999: 10-11), Gramsci'nin izinde, sivil toplumun “yukardan aşağı” kavramını “aşağıdan yukarı” olandan farklılaştırmaktadır. İlkinde “egemen güçler popüler hareketlerin içine sızmakta ve onları asimile etmektedir”, ikincisinde ise sivil toplum “dünya ekonomisinin küreselleşmesinden dolayı zarar görenlerin protestolarını yapabildikleri ve alternatif arayışına girdikleri alan” olarak tasarlanmaktadır (Bailey vd., 2008: 53) Ancak, sivil toplum itirazlarını ve mücadelelerini sivil itaatsizlik sınırlarını aşmamak kaydı ile yapması gerekliliği de söz konusudur. Sivil itaatsizlik, “tek yönlü veya başka” ilişkilerin egemen olduğu demokratik bir sistemde ortaya çıkan ciddi adaletsizliğe karşı son çare olarak ifade edilmektedir. Siyasi bir eylem olarak tanımlanabilir. Sivil itaatsizlik, bir vatandaşın, bireysel olarak veya demokratik bir hukuk devletinde, toplumun dikkatini bir haksızlığa çekmesi için hukuk / hukuk düzenini bilinçli ve kamusal olarak ihlal ettiği durum olarak tanımlanmaktadır. Sivil itaatsizlik hareketi sistemin meşruiyetini reddetmez; aksine, sistemin temel ilkelerine atıfta bulunur ve bu ilkelere uyulmasını ister (Yayla, 2004: 214).

Demokratik rejimlerde, sivil itaatsizlik temel olarak düzeltici bir işleve sahiptir (Arendt, 2011: 80). Sivil itaatsizlik eylemi, aktivistler başka bir yararın olmadığını gördükleri anda başvurulmuş bir zorunluluk eylemi çoğunluğa, kamu vicdanına yönelik yapılan bir çağrıdır.

d. Alternatif Medyayı Rizom (Köksap) Olarak Tanımlayan Yaklaşım

Bu yaklaşımla alternatif medya, değişik düşüncelerden ve değişik sosyo-ekonomik gruplardan insanların birbirini tanımadan karşılaştığı bir ortamdır. Alternatif medyanın kamusal alan olarak görülmediğine, farklı hareketlerden ve mücadelelerden insanların buluştuğu ve işbirliği yaptığı bir birleşme noktası olduğu vurgulanmaktadır (Taylan, 2012: 29). Rizom kelimesi aslında biyolojik bir kelime olup köksap, sarmaşık gibi anlamaları bulunmaktadır. Burada bir metafor olarak kullanılarak şematik bir toplum yapılanmasını açıklamasına imkân vermektedir. Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin “A Thousand Plateaus” (1987) adlı çalışmalarında ortaya

koydukları köksap metaforu, dalların birbirinden beslenerek çoğaldığı, bir düzen içinde alt kategorilere ayrıldığı bir ağaç kök benzeri bir oluşuma benzetilebilmektedir. Diğer taraftan rizomatik yapılar, ayrıksı olmasına karşın eylemsel olarak bir bütünlük gösteren, fakat yapı itibariyle birlik ve beraberlikleri olmayan çokluları anlatmaktadır. Rizom yapılar tek bir kökten kaynaklanmamakta, sürekli yeni yeni yerlerden kök salmaktadır. Sabit bir düzenleri söz konusu değildir ancak rizomun bir noktası başka bir nokta ile anlık ve tesadüfi olarak ilişki içinde olabilmektedir (Taylan, 2008: 115).

Alternatif medyanın rizomatik yapısından ötürü ele geçirilemezlik özelliğinden bahsedilir. Bu özelliği alternatif medyayı ana akımdan ayıran en önemli özelliğidir. Bir yandan denetlenmesini güçleştirirken bir yandan da özgürlüğünü garanti etmektedir (Waltz, 2005: 3 Akt: Aydoğan & Kırık, 2012: 63-64). Demokratik mücadeleleri bir araya getirdiği için demokrasiyi güçlendirir, medya kuruluşlarının akıcılığının altını çizer ve kamu ve ticari medya kuruluşlarının kesinliğini sorgular.

6. Çevrimiçi Sosyal Hareketler ve Alternatif Medya

Yeni toplumsal hareketlerin eylemlerinin dijital alana kaydığını ve yeni bir aktivizm türü oluşturduğunu çıkarabilmekteyiz. Yeni toplumsal hareketlerin ve sosyal medyanın kesiştiği bu noktada “Dijital Aktivizm” veya “Çevrimiçi Sosyal Hareketler” kavramları karşımıza çıkmaktadır (İnceoğlu ve Çoban, 2011: 94-95).

Çağdaş toplumların teorik ve ampirik bilgileri şu noktaları vurgulamaktadır (Melucci, 1999: 81-82): Yeni çatışmalar döngüsel değil, kalıcıdır. Yeni dayanışma ve hareket biçimleri, sosyal sistemlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Yeni çatışmalar temelinde dayanışma ağları sosyalleşme işlevi görmektedir. Bu ağlar gruplandırma ve elitlerin oluşumu için yeni kanallar açarlar. Temsil ve karar alma mekanizmaları ile sivil toplum arasındaki mevcut boşluk, çağdaş toplumların karmaşıklığına neden olmaktadır. (Şimşek 2004: 111) Küresel iletişim ve teknolojik gelişmelerin artması sonucunda 1980'lerden sonra yeni toplumsal hareketlerin daha belirgin ve yaygınlaştığını vurgulamaktadır. Wieviorka (2005: 8-9), yeni

toplumsal hareketler döneminin geride olduğunu savunmaktadır. Crossley'e (2002: 149) göre, yeni Toplumsal Hareketler kavramı son kullanma tarihine hızla yaklaşmaktadır. 1960'larda ortaya çıkan ve yeni toplumsal hareketler kavramının referans aldığı hareketlerin çoğu artık yeni değildir. 1960'lardaki hareketler ve 1980'lerde diktatörlüğü deviren hareketlerin ardından 1990'ların sonundan itibaren hareketlerde önemli bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Martin'e (2008: 5) göre, bu hareketlerin iki ana özelliği vardır: kapitalizm karşıtı karakterleri ve çokuluslu ve ulus ötesi dernekler aracılığıyla bilinçli ve artan işleyişleri. Günümüzde toplumsal hareketlerde geliştirilen iletişim teknolojileri yaygın olarak kullanılmaktadır (Rheingold, 2003). 1999'da Seattle'da, gösteri organizasyonu cep telefonları, web siteleri, dizüstü bilgisayarlar, vb. Teknolojiyi içermektedir ve bu çevrimiçi sosyal hareketlerin başlangıcı olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

“E-hareketlerin” ortaya çıkışı ve “e-protesto” ve “e-aktivizm” in yeni biçimleri (Earl ve Schussman, 2003) internetin sosyal değişime katılanlar için bir örgütsel ve seferberlik aracı olarak önemini belirtmiştir. Sosyal ve siyasal bilimciler, bu hareketleri desteklemek için bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kullanımı da dahil olmak üzere birkaç yıl boyunca sosyal hareketleri geniş çapta incelemiştir. Tarihsel olarak, teknoloji sosyal hareketleri yapısal olarak etkilemiştir; belki de en zorlayıcı, on sekizinci yüzyılın sonlarında Avrupa matbaaları tarafından matbaanın kullanımı olmuştur (Tarrow, 1998). Bu noktadan hareketle ilerleyen basınla, sosyal hareket düzenleyicileri fikirlerini yaygın bir şekilde dağıtabilmiş ve faaliyetlerini daha iyi koordine edebilmiştir. Yakın geçmişte ise radyo, televizyon, telefon, direkt postalama, faks makineleri ve e-postalar, bilgiyi yaymak ve kritik kitleyi harekete geçirmek için yaygın olarak kullanılmıştır (McCarthy ve Zald, 1977; Lievrouw, 2011; Porta ve Diani, 1999). Benzer bir şekilde, internet ile bağlantılı yeni bilgi işlem teknolojilerinin (örneğin, web siteleri, video akışları, bloglar, IP üzerinden ses ve sosyal ağ siteleri) bir araya gelmesi, birçok çağdaş sosyal hareketleri desteklemiştir. Örneğin, geleneksel olarak sözde eylemciler sosyal hareketlerde birincil katılımcılar iken, günümüzde

aktivistleri düşünemeyen genel vatandaşlar aktif olarak çevrimiçi seferberliğe katılmaktadır (Hara, 2008). İnternetin geniş kullanımı nedeniyle, toplumsal hareketler genel halka ulaşmak için bir yol bulmaktadır. Bazı sosyal hareketlerin bilgi işlem teknolojilerinden daha geniş kitlelere ulaşmak için geleneksel yöntemlerden daha düşük maliyetlerle daha hızlı bir şekilde faydalandığı bildirilmiştir (Bennett, 2003). Son zamanlarda, Intsagram, MySpace, Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım siteleri politik seferberliklerde etkili roller oynamıştır (Greengard, 2009; Gueorguieva, 2008). Bu teknolojiler, güçleri örgütlemek için yeni ve çok etkili bir araç haline gelmiştir. Bazen uluslararası bir şirketle savaşmak (Shirky, 2008), bazen de uluslararası protestoları koordine etmek için (Pérez, 2008). Öte yandan geleneksel sosyal kampanyalar, güç sahipleri veya muhaliflere karşı halk gösterileri, sokak tiyatrosu, oturma eylemleri gibi etkinliklerden oluşmaktadır. Bunun aksine, internet, bir hareketin görüşlerini, hedeflerini ve taktiklerini elektronik olarak yayınlarak, hareket etkinliklerinin bilgisini kamuya açıklayarak, çoklu kaynaklardan hizmet vererek ve benzer düşüncelere sahip bireyleri ve grupları ulus ötesi olarak birbirine bağlayarak bu dinamiği değiştirmiştir. Küresel seferberlik güçlerinin ve muhalif ağlarının hızlı oluşumu düzinelerce sosyal aktivist grubu çekmiştir (örn. Arquilla & Ronfeldt, 2001; Gillan, 2009; Kahn ve Kellner, 2004). Tüm bu verilerin ışığında çevrimiçi sosyal hareketler kısaca dünya internet ağının (www) ve yeni bilgi iletişim teknolojilerinin sosyal hareketleri ve topluluk aktivistlerce benimsenmesi ve kullanılması anlamına gelmektedir (Loader, 2003; 1319). Bu tanım, hem bilgi işlem teknolojilerini kullanan sosyal hareketleri hem de internette gerçekleşen sosyal hareketleri (münhasıran) içermektedir.

Sosyal hareket literatüründe Gerhards ve Rucht (1992) üç kolektif eylem çerçevesi belirlemiştir: Birincisi tanısaldır, yani sorunu tanımlamak veya içeriği anlamaya çalışmaktır; ikincisi prognozu ayrıntılandıran yaklaşımlar, yani olası çözümler ve bireylerin seferber etme veya seferber etme motivasyonlarını anlayan; üçüncü motivasyonel yaklaşımlar olarak kategorize edilebilir. McLeod ve Hertog (1999), haber içeriği ve resmi

kaynaklara duyulan güven konularının protestocuları meşrulaştırdığı “protesto paradigması” çerçevesine atıfta bulunmaktadır.

Facebook yorumlarını incelemek, Facebook kullanıcılarının adaleti nasıl şekillendirdiğini ve hareketi nasıl değiştirdiğini analiz etmek için benzersiz bir temel yaklaşım sağlar. Bu çevrimiçi yorumların çerçevelenme biçimi, bir toplumsal hareketin nasıl harekete geçtiği hakkındaki yorumlar, çözümler için öneriler ve insanları çevrimdışı olarak katılmaya teşvik eden yorumlar aracılığıyla çevrimiçi olarak nasıl etkinleştirildiğini açıklamaya önemli ölçüde yardımcı olmaktadır.

Aslında iki çeşit çevrimiçi sosyal hareketten bahsedilebilmektedir (Dolata, 2017: 24-25): Birincisi stratejik olarak yönlendirilmiş ve iyi organize olmuş toplumsal hareketlerdir. Bu hareketler temel olarak çevrimdışı klasik sosyal hareketlerden eylem ve koordinasyon olarak farklı değildir.

Greenpeace gibi sivil toplum örgütleri, kulüpler, Avaaz veya Change.org⁸ gibi profesyonel kampanyalar ile geniş uluslararası sosyal ittifaklar kurulmaktadır. Bu sürecin bir parçası olarak, ilgili aktörlerin, ofislerin veya kampanya kuruluşlarının birkaçı, genellikle faaliyetlerin koordinasyonu için liderlik yapmaktadır. İkinci olarak, sokak gösterilerinin organizasyonunun ötesinde ve kitle iletişim araçları, Facebook ve Twitter gibi sosyal medya platformları aracılığıyla ya da elektronik dilekçelerin lansmanı yoluyla kendi internet siteleri aracılığıyla ifade ve seferberlik için internet tabanlı fırsatları kullanmaktadırlar. Esas olarak bu oldukça koordineli olduğu sürece, klasik anlamda kolektif eylemi oluşturmaktadır. Klasik anlamda, hareket ve muhakeme işlevini ortaya koyma, mobilizasyon ve organizasyon amaçlı internet ve sosyal medyanın sistematik olarak kullanılmasını da içeren yollarla genişleten hareket örgütleri tarafından önemli ölçüde koordine edildiği ölçüde, kolektif eylemi oluşturmaktadır.

⁸ change.org dünya çapında uluslararası bir kurum, dünyanın en büyük ve açık kaynaklı imza kampanyası platformu. Kuruluş amacı bireylerin dünyada veya kendi çevrelerinde görmek istedikleri bir değişimi gerçekleştirmek için bir platform sunmak, belirli araçlarla onları güçlendirmek. Aslında birey güçlendirmek amacıyla kurulmuş açık bir platform ve herkes bu platformda görmek istediği değişim için imza kampanyası başlatabilir (Sivil Sayfalar, t.y.).

Öte yandan bu iyi organize edilmiş hareketlerden ve çevrimiçi temelli protesto davranışının akışkan biçimlerinden farklı olarak, protesto faaliyetlerini planlarken ve yürütürken sosyal medya platformlarına önemli ölçüde dayanan daha açık yapılandırılmış ve web tabanlı yeni sosyal hareketler bulunmaktadır. Aşağıdaki hareketler, genellikle internete odaklanması nedeniyle yeni bir “ağ eylemi” biçimi olarak görülen bir tür olarak sınıflandırılabilir: Mısır'da diktatörlüğe karşı (2011), İspanyol 15-M Hareketi (2011), İşgal Hareketi (2011), İstanbul'daki Gezi Parkı protestoları (2013), Hong Kong Şemsiye Hareketi (2014) hakkındaki çatışmalar veya Fransa'da *Nuit Debout* hareketi (2016). Kural olarak, bu tür hareketin aktivistleri ve katılımcılarını, şehirli orta sınıfın iyi eğitilmiş, memnuniyetsiz ve çevrimiçi meraklı gençleri oluşturmaktadır. Onların kendi anlayışları, klasik örgütlenme biçimlerinin ve kayıt dışı, hiyerarşik olmayan ve ideolojik olmayan yapıların yayılmasının derin bir şüpheliğiyle karakterize edilmektedir.

Çevrimiçi sosyal hareketler üzerine çok fazla teori henüz oluşmamıştır, kavram olarak çok yenidir. Ancak bazı temel özellikleri bünyesinde bulundurmaktadır. Bu özellikleri araştırmayı oluşturan temel örneklerde sıklıkla görülmektedir. Bu alanda eser vermiş kuramcı ve akademisyenlerden bazılarının görüşlerinden yola çıkarak çevrimiçi sosyal hareketlerin ortak özellikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilmektedir (Castells, 2013: 191-197; Gerbaudo, 2014: 16-65; Timisi, 2003: 28-30, 145-150):

Öncelikle çok yönlü ağlar oluşturmuşlardır. Bu kapsamda internet ve mobil iletişim ağları hayati önemde olmaktadır. Ancak bunlar, çevrimiçi ve çevrimdışı sosyal ağlarla birlikte, toplumsal hareketler sırasında oluşturulmuş yüz yüze ağları da kapsarlar. Toplumsal bir hareket niteliği kazanmak için kentsel alanları işgal ederler. Özerkliklerini, dijital iletişim ağlarına dayanan örgütlenme becerisiyle güvence altına alırken aynı zamanda, kentsel alanlarda da o bölgenin vatandaşları adına hak iddia ederek, kurumsal düzene meydan okuma yoluyla dönüştürücü bir güç olarak icra sahibi olurlar. Bu sosyal hareketlere hem yerel hem küresel denilebilmektedir. Kendilerine özgü

gerekçelerle başlar, kendi özerk ağlarını kurar, bir yandan kentsel alanları işgal ederken diğer yandan da internet ağları sayesinde kamusal mekânı oluştururlar. Ancak aynı zamanda, bulundukları yere bağlı olarak küreseldirler; dünya çapında bağlantılı olduklarından, başka deneyimleri öğrenerek bu öğretilerden de esinlenirler. Çevrimiçi toplumsal hareketler bulaşıcıdır. Bir kurumdan diğerine, bir şehir ve bölgeden ötekine, bir ülkeden başka ülkelere sıçrayabilmektedir. Çevrimiçi toplumsal hareketler birliktelik yaratırlar: Birliktelik, hem sosyal medya hem de kentsel alanlarda, yatay ve çok biçimli ağlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bu birliktelik sayesinde, korkuyu aşmakta ve umudu keşfetmektedirler. Bir başka çevrimiçi toplumsal hareketlerin özelliği ise nefretin zirveye ulaşmasından doğan bir öfke kıvılcımıyla tetiklenmeleridir. Çıkışları itibariyle kendiliğinden olmakla birlikte, belli olaylar veya yöneticilerin haksız eylemleri karşısında hissedilen duygular bağlamında var olmaktadır. Çevrimiçi toplumsal hareketlerin en belirleyici özelliği lidersiz ve yatay örgütlenmeye dayalı olmalarıdır. Katılımcıların, mevcut siyasi deneyimler çerçevesinde kendilerini ihanete uğramış ve manipüle edilmiş hissederek siyasi temsilcileri reddetmeleri yüzünden lidersiz hareketler olmaktadır. Öte yandan son derece özdeşünümsel bir nitelik taşımaktadırlar. Sürekli olarak kim olduklarını, ne istediklerini, neye ulaşmayı hedeflediklerini, nasıl bir demokrasi ve toplum dilediklerini sorgularlar. Bunu gerek kentsel uzamdaki meclislerde gerekse internetteki sosyal ağlardaki blog ve grup tartışmalarında ortaya koyarlar.

Çevrimiçi toplumsal hareketler şiddet dışı hareketlerdir. Barışçıl, sivil itaatsizlik eylemlerine dayanırlar. Ancak, siyasetçiler ve iş çevreleri üzerinde baskı oluşturabilmek için, kamusal alanların işgal edilmesi ve kesintiye uğratma taktiklerinin uygulanması gibi eylemlere girişmek zorundadırlar. Asıl amaçları toplum adına konuşmak olduğundan, barışçıl karakteristiklerini sistemin şiddetiyle yan yana getirerek, meşruiyetlerini ayakta tutmaları kritik önemdedir. Birçok örnekte, polis şiddetinin görüntüleri, halk arasında bu hareketlere duyulan sempatiyi arttırmış ve hareketin kendisini de yeniden eyleme geçirmiştir. Ancak, askeri şiddetin kullanıldığı katliamlarla karşı

karşıya kaldıklarında, kendini savunma içgüdüleri öne geçmekte ve bu da onları kanlı iç savaşların taraftarları haline dönüştürebilmektedir. Nadiren programa dayalı hareketlerdi. Kendi gelecekleriyle ilgili karar oluşumları, yerel meclis ve komisyonlarda gerçekleşir. Fakat bunlar, belli hedefler etrafında oluşturulmuş doyurucu bir programa değil, olaylar bazında ortaya çıkan protestolara dayanır. Bu durum, bir cazibe oluşturma noktasında güçlü yönlerini, ulaşılabilir hedefler net olarak tanımlanmadığında başarı şansı düşebileceği için de zayıf yönlerini oluşturur.

Çevrimiçi toplumsal hareketler toplumun değerlerini değiştirmeyi amaçlarlar. Devleti ele geçirme değil dönüştürme peşindedirler. Düşünce ve duygularını ifade eder ve tartışma platformlarında ortaya koyarlar, fakat siyasi parti kurmaz ve hiçbir iktidarı desteklemezler. Temel anlamda siyasidirler: Öncelikle, düşünümsel içerikli ve tartışmalara dayalı bir demokrasinin peşindedirler. Bu da hem toplumun kurumlarına karşı öznenin özerkliği hem de ağırlara dayalı yeni bir demokrasi ütopyelerini yansıtır. Umut vaat edici bir geleceğin zeminini oluşturma güçleri yüksektir. Özellikle genç ve faal nitelikteki eğitimli kuşaklar üzerinden ortaya çıkan kültürel ve toplumsal etkiler, seçimleri kazanma çabasındaki siyasileri, protestocuların değerlerine ve kaygılarına hitap etmek zorunda bırakacaktır. Böylece sosyal medya yoluyla yurttaşların bilincinin artmasına paralel olarak, siyasetin ve yaptırımların kalitesi zorunlu olarak yükselecek, gerçek ve katılımcı bir demokrasiyle daha uyumlu hale gelecektir.

Habermas'ın ifade ettiği şekliyle; katılımcıların, toplanabildikleri, düşünce ve fikirlerini özgürce dile getirebildikleri, yönetimleri ve yönetim biçimlerini eleştirebildikleri, tartışabildikleri, örgütlenme ve eylemde bulunabildikleri alan kamusal alan olarak nitelendirilmektedir. Günümüzde özgürlük alanı olarak kabul edilen sosyal medyanın, kamusal alana dönüşmesi mümkün görülmektedir. Habermas'ın kavramsallaştırmasına ek olarak Arendt'in bakış açısıyla, kamusal alanın coğrafi bir koordinatının olmaması da bu tezi desteklemektedir. Hannah Arendt'in siyasal eylem ve kamusal alanla ilgili düşünceleri, alansal dağılım halindeki bir durumun toparlanması

olarak harekete geçme sürecini kavramak bakımından bazı ipuçları sunmaktadır. Dahası bu süreçte oluşan eylem; daima, eyleme katılanlar arasında bir biraradalık duygusunun sağlanmasına ihtiyaç duymaktadır (Gerbaudo, 2014: 63-64). Tam da bu noktada sosyal medya biraradalık duygusuna yanıt vermektedir. Yeni iletişim teknolojilerinden biri olan sosyal medya, insan iradesi ve ortak alan gibi kriterler temelinde şekillenen toplum ve topluluk gibi sosyal organizasyon anlayışını değiştirmış ve sosyal birimlerin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır (Haberli, 2012: 121); çünkü fiziksel olarak bir araya gelmesi mümkün olmayan insanlar, sosyal medya üzerinden yakınlalış diyalog kurma imkanına sahip olabilmektedir. İletişim sürecinde zamanın önemini yitirmesi ve iletişimin konumdan bağımsız olarak herhangi bir ortamda gerçekleşebilmesi gerçeği, bireyin etkileşime girdiği kitlenin çeşitliliğini arttırmaktadır. Katılım küresel bir boyuta ulaştığında, kuruluşun altında yatan sorunlar değişmektedir. Habermas'a göre; eski sınıf temelli hareketlerin yerini sosyal temelli küresel hareketler almaktadır. Yeni dönemde ağlar aracılığıyla örgütlenen bireyler, yaşam kalitesi, evre hareketleri, insan hakları, internet özgürlüğü, kadına yönelik şiddet ve demokratik katılım gibi konularda bir araya gelmektedir. (aycı & Karagülle, 2014: 6373).

Sosyal medya olarak anılan ağlar örgütlenmeyi kolaylaştırmaktadır. Yeni tür bir aktivizm ortaya koymaktadır. Sanal aktivistler olarak ifade edebilecek bu kişiler sosyal medya ve çevresinde gelişen ağların sunduğu kolaylıklar ile gerçek mekanlarda yaşanılan eylem ve benzeri durumları sanal ortamlara taşıtmaktadır. Dahası bu süreci tersine işletmektedirler. Bu hususta önemli bir tespit, sanal ortamda ateşlenen ve açık mekanlarda gerçekleşen aktivist hareketlerin başlatıcısının sosyal medya veya diğer sanal ağların olmamasıdır. Bu noktada asıl önemli olan bunları kullanan aktivistler olmaktadır. Öte yandan sosyal medya ve özel olarak Facebook, siyasal bakımdan deneyimsiz fakat internet aklına sahip gençlik için bir eğitim sahası ve protestolar için sıçrama tahtası işlevi görmektedir (Gerbaudo, 2014: 79). Gerek Türkiye'de grlen örneklerin artması, sosyal hareketlerin ve iletişim

ortamının etkisinde görülmesi gibi örnekler, dünyanın çeşitli yerlerinde de sosyal medyanın önemli bir önemi ve etkinliği düşüncesini güçlendirmektedir (Babacan, Haşlak ve Hira, 2011: 73). 21. yüzyılın en büyük toplumsal hareketlerinden olan Arap Baharı –ki en önemlisi 25 Ocak Hareketi olarak da isimlendirilen Mısır Devrimi’dir.- (Aralık 2010 Tunus, Cezayir, Ocak 2011 Lübnan, Ürdün, Moritanya, Sudan, Umman, Yemen, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Cibuti, Fas, Şubat 2011 Irak, Bahreyn, İran, Libya, Kuveyt, Batı Sahra), yine Mayıs 2011’de İspanya’da başlayan Öfkeli Hareketi, Eylül 2011 Wall Street olayları, Haziran 2013’de Türkiye’de başlayan Gezi Parkı Olayları sosyal medya üzerinden örgütlenilmiş aktivist eylemler olarak kabul edilmektedir. Bu tür yeni toplumsal hareketler; iktidar, egemen söylem ve sistem tarafından marjinalize edilen ve dışlanarak ötekileştirilen bazı cemaatlerin temsiline ve -hak araması bağlamında- örgütlülüğüne imkân sağlamak noktasında sosyal medya önemli bir araç haline gelmiştir. Sosyal medyanın gücü kitleselliğinden ve kullanıcılara açık olmasından gelmektedir. Dahası gösterilere katılanların olan biteni duyurabilmesi ve gerekli enformasyona ulaşabilmesi bakımından avantaj sağlamaktadır. Sosyal medyanın Gezi Olayları sırasında enformasyon aracı olarak kullanılmasına, ana akım medyanın olayları kimi zaman hükümet bakış açısından servis etmesi ve kimi zaman da kayıtsız kalması sebep olmuştur. Tüm bu aktivist eylemlerde sokaklarda gerçekleşen olaylar özellikle Twitter’da anlık olarak paylaşılmış ve Facebook üzerinden de fotoğraf ve videolarla desteklenmiştir.

Radikal medya oluşumunda yeni iletişim teknolojilerinin kullanımıyla birlikte, yerel hareketler küresel bir ağda uluslararası dayanışma düzenlemişler (Karagöz, 2013: 143) ve bu örgütler bir sonraki eylemci eylem için referans noktası olmuşlardır. Özellikle 2011 yılı irdelendiğinde sosyal medyada örgütlenerek reel mekânlarda yapılan aktivist eylemler yakın tarihlerde gerçekleşmiştir. Türkiye’de YÖK’ü ve sınav sistemini protesto için meydana gelen olaylara katılan liseliler ilk defa sanal bir ortamda bir araya gelebilmişlerdir ve birbirlerini görmesine rağmen, sokaklarda binlerce kişi olarak örgütlenmişlerdir (Kaplan ve Ertürk, 2012: 10). Sosyal medya ve diğer

çevrimiçi medyaların toplumsallaşma adına yeni bir alana işaret ettiğini söylemek de mümkün olabilmektedir. Bu alan ekonomik, politik, kültürel ve sosyal açıdan ele alındığında, alanın yaşamın her aşamasına nüfuz ettiği açıkça görülmektedir. Dijital teknoloji sayesinde özel alan kamusal alana taşınır; bireysellik vurgulanır. Aynı zamanda, örgütlenme olasılığı artmakta; yeni bir karma alan yaratılmaktadır. Bu açıdan kamusal alan ile özel alan arasındaki ayrımlar üzerine yapılan tartışmaların başka bir platforma taşınabileceği söylenebilir (Lewin, 1951: 3).

Dünyadaki örneklerden Mısır, İspanya ya da Amerika'daki toplumsal hareketler ve Türkiye'den Gezi Olayları irdelendiğinde; -yeni medya bağlamında- sosyal medyanın, önemli bir yere işaret ettiği konusu tartışılmaz bir noktada bulunmaktadır. Ancak, harekete geçme noktasında ne tür bir etki yarattığı günümüzde tartışılmaktadır. Tüm bu “devrim” niteliğindeki hareketlerin sosyal medya sayesinde gerçekleştiğini söylemek, yeni teknolojilere fazlaca bir rol yüklemenin yanı sıra, abartılı bir üslubu da içermektedir. Nitekim Paolo Gerbaudo, *Twitler ve Sokaklar* isimli eserinde (2014) Mısır, İspanya ve Amerika hareketlerini incelemiş ve sosyal medyanın biraradalık duygusu yaratmada ve insanları koordine etmede önemli bir işleve sahip olduğunu söylemiştir. Diğer taraftan devrimlerin insanların bilgisayarlarının başından kalkıp, sokaklara çıktığı anda gerçekleştiğini söylemektedir (Lewin, 1951: 3). Recep Tayyip Erdoğan'ın sosyal ağları suçlular, serseriler ve sapkınlar yuvası olarak tanımlaması ve Hüsnü Mübarek'in interneti top yekûn kapatması, Erdoğan ile Mübarek benzeri siyasetçilerin otoriter cevabı, son kertede, sosyal ağ sitelerinin günümüzün protesto hareketleri adına önemli olduğunun dolaylı bir kabulü olarak algılanmaktadır (Gerbaudo, 2014: XI-XII). 15 Mayıs 2011 tarihinde İspanya'da başlayan Öfkeli Hareketi'nde cereyan ettiği şekilde hareketin katılımcıları kendilerini iletişim araçlarıyla özdeşleştirmişlerdir ve sosyal medya hareketin kolektif bir parçası haline gelmiştir (Gravante ve Poma, 2014: 50). Genel olarak sosyal medyada oluşan kamusal alanın özünde, sanal aktivistlerin sanal protesto deneyimleri yatmaktadır. Bu hem siber mekânda

oluşan kamusal alan için hem de siber mekânda oluşan ve reel mekâna taşınarak oluşan kamusal alan için de geçerli olmaktadır. Kullanıcılar tüm aktivist pratikleri ile birer politik özneye dönüşmektedir. Öfkeli Hareketi ile kurulan 15 Mayıs kamplarında, herkesin internete ve dâhilinde sosyal medyaya ulaşamaması da göz önünde bulundurularak, sosyal medya ve geleneksel iletişim mekanizmaları (fısıltı gazetesi ve toplumsal ilişkiler gibi) ile birleştirmeyi seçerek, adem-i merkeziyetçi ve yatay örgütlenmelerinde tutarlı olduklarını göstermişlerdir (Gravante ve Poma, 2014: 52). Bu durum Gezi Parkı Olayları'nda da hemen hemen aynı biçimde gerçekleşmiştir. Olaylara yalnızca çevrimiçi olabilenler değil, oluşan reel kamusal alanda söyleyecek bir şeyleri olan ve hükümetin aldığı kararlara tepkisi olan hemen herkes katılmıştır. Bu durum dünyanın birçok yerinde yaşanan toplumsal hareketlerin Türkiye'de ki yansımasıdır. Toplumsal hareketler birçok nedenden dolayı dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen, ancak toplumların kendi hükümetleri tarafından mağdur edilmesine karşı kesin bir haykırış olmaktadır (Clark, 2012: 2).

7. Alternatif Medya Bağlamında Yeni Kamusal Alan Arayışı

Alternatif medya yeni bir kamusal alan yaratırken yeni medya, ağ toplumu ve diyalogik demokrasi kavramlarından ve oluşturduğu etkiden faydalanmaktadır.

a. Yeni Medya

Günümüzde, iletişim ortamları dijital dünyanın gelişmesiyle birlikte yeni medya olarak adlandırılmaktadır. Yeni medya kavramı, 1970'lerde sosyal ve psikolojik, ekonomik, politik ve kültürel araştırmalar yapan ve bilgi ve iletişim tabanlı araştırma yapan araştırmacılar tarafından tanımlanmıştır. Bununla birlikte, 70'lerde bahsedilen anlam, 90'lı dilde muazzam bir ivme kazandıran bilgisayar ve internet teknolojisi ile genişlemiş ve farklı boyutlara ulaşmıştır (Dilmen, 2007: 114). “Bu tarihlerden sonra ekonomik ve sosyal dönüşümleri analiz etmek için geliştirilen birçok teorik çalışmada yeni iletişim teknolojileri merkezi bir konuma getirilmiştir” (Kaymas, 2006). Dijk

(2006: 6-7), yeni medyanın en önemli özelliklerini telekomünikasyon, veri akışı ve kitle iletişiminin tek bir medya aracılığıyla entegrasyonu olarak tanımlamaktadır. Günümüz cep telefonlarının işlevi düşünüldüğünde, bu durumun tam anlamıyla gerçekleştiği görülmektedir.

“Medya, hem izlenebileceği sistemin izlerinin sürdüğü bir anlam uygulaması, hem de bu sistemin biçimlendirilmesinde ve çoğaltılmasında aktif rol oynayan bir araç olarak görülmektedir; bu nedenle, yeni medya yalnızca ortaya çıktığı toplumu yansıtmaz aynı zamanda sürekli olarak yeniden üretir” (Özgül, 2012). Bununla birlikte, iletişim teknolojisinin ileri aşaması olarak, yeni medyanın ideolojinin en hızlı taşıyıcılarından biri olduğu belirtilmektedir. Yeni medyanın getirdiği dijitalleşme ve haber dağılımı, ideolojik paylaşımın ve iletişimsel birlik ve bilgi paylaşımının sürekliliğini pekiştirmektedir (Sucu, 2012). Bununla bağlantılı olarak, protesto ve devrim gibi siyasi olaylarda sosyal medyanın rolü son yıllarda medyanın dikkatini çekmiştir. Mevcut geleneksel görüşe göre, sosyal ağlar, rejim değişikliğini daha kolay organize etme ve uygulama imkânı sunmaktadır. Bu, sosyal medyanın İran veya Myanmar gibi katı otokrasilerde bile otoriter bir rejimin sürdürülmesini zorlaştırdığı varsayımına dayanmaktadır (Papic & Noonan, 2011).

Gelişen iletişim teknolojileri ile medya, yaşadığı dünyayı anlamak ve toplumsal sorunların farkında olmak, diğer insanlarla bağlantı kurmak, kendi kimliğini kurmak, yani daha modern hale gelmek zorunda kalmıştır. Bu anlamda medyanın kamusal alan yaratma potansiyelini araştırmak önemlidir (Özgül, 2012). Kamusal alan tartışmaları kapsamında iletişim teknolojilerinden bahseden Sennett'e (2010) göre; Kamusal alan çözüldüğü zaman ifade araçları öznelleşir. Bu bağlamda, internet (bloglar, kişisel sayfalar ve diğer yeni medya) öznel ifade aracı olarak yukarıdaki ifadeyi doğrulamaktadır. Geleneksel medyaya bağımlı olmadan kişisel paylaşım olanak tanıyan yeni medya, siyasi arenada bir araç olarak da kullanılmaktadır. Siyasi kurumlar, izleyicinin editoryal filtresinden geçmeyen sosyal medya araçlarını kullanabilir ve böylece orijinal fikirleri kendi menfaatlerine dâhil

edebilir. J. Baudrillard (1991), bu kitlenin “sessiz çoğunluk zamanı” olarak adlandırdığı siyasi eylemden uzak olduğu zaman zaman medyanın gücü tarafından vurulduğunu ifade etmektedir. Sondajın amacı fikirleri yansıtmak ve tartışmak değil, izleyicinin ne düşündüğünü belirleyerek bu yönde bir strateji geliştirmek olduğunu savunmuştur. Günümüzde, kontrolün çok düşük olduğu yeni medya ortamlarında ifade edilen fikirlerin ve genel olarak yeni medya kanallarının sondajları için uygun bir zemin oluşturduğunu söylemek mümkündür.

b. Ağ Toplumu

1999 yılında Jan van Dijk’in kaleminden yayınlanan “Ağ Toplumu” (*The Network Society*) kitabında J.v.Dijk, yeni bir toplum modelinin ortaya çıkacağını ve bu modelde ilişkilerin yüz yüze iletişim yerine sosyal ağlar aracılığıyla gerçekleşeceğini ve bunun için hazırlanmasının gerektiğini belirtmiştir (Akbıyık ve Öztürk, 2012). Ağ toplumu internet tabanlı bir toplumdur ve etkileri sosyal yaşamın bir parçası olarak hem sosyal hem de sanal alanda dönüştürücüdür (Göker ve Doğan, 2011, Dijk, 2006: 2). Medya ağının, sosyal ve ekonomik ağların dünyanın sınırlarını zorladığına Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin şimdi sanayi ülkeleri olduğuna işaret etmektedir. Dijk (2006: 32-33) Kitle toplumu ile ağ toplumu arasındaki farkı belirlemede kitle toplumunun “bütünleşik” yapısına ve kitle toplumunun “bireyci” yapısına dikkat çekmektedir. Buna göre Dijk (2006: 240), genel olarak medya ve sosyal ağların modern toplum ve kurumların en temel yapısal özelliklerini oluşturduğunu öne sürmektedir.

Bilginin ana başlangıç noktası olan ağ toplumu kavramı, Manuel Castells'in kapsamlı çalışmasında çok daha geniş bir temele dayanmaktadır. Bu nedenle ağ toplumu, yazarın kullandığı ve kavramın ima ettiği temel nitelikleri taşıdığı şekilde aktarılmalıdır. Castells (1997: 622-626) “ağın birbirine bağlı bir düğüm olduğunu” belirtir. Bu ağın sorunun cevabı küresel finans sektöründeki menkul kıymetler piyasası, Avrupa Birliği ağındaki bakanlar konseyi ve medya sisteminde, örneğin TV stüdyoları, haber

takımları, sinyal alıcıları ve vericilerdir. Ağlar geniş ölçüde genişleyebilen yapılardır. Bu ağa dayalı sosyal ağlar dinamik ve açıktır. Ancak ağlar inovasyona, küreselleşmeye, merkezileşmemiş yoğunlaşmaya, yeni değerlerin işlenmesi ve halkın havasına ve esnekliğin önemli olduğu şirketler için kapitalist ekonomiye uygun yapılar olarak belirlemektedirler. Bu ağda düzenlenen şirketler mevcut ağ üzerinden sermaye akışı, üretim / yönetim / dağıtım faaliyetlerini yürütmektedir. Öyle ki, bugün, elektronik ağlar üzerinden işleyen finansal akışlardan oluşan, yüzü olmayan kolektif bir kapitalist sistemler mevcuttur.

Başka bir açıdan bakıldığında, Castells (1997: 5, 16, 20-22), bugünün toplumunun klasik kapitalizmin etkisinden ortaya çıktığını ve yeni bir ekonomik yapı kazandığını söylemektedir. Bu fenomen, kapitalist sistemin yeniden yapılanma çabası sonucu gördüğü ve bilgi kapitalizmi olarak adlandırdığı bu tekniğe ve bilgiye dayanan yeni ekonomik düzende gelişme şeklini belirlemektedir. Bilgi, üretim sürecinde kritik bir unsurdur; çünkü belli bir seviyede bilgiye sahip olmak ve bilgiyi işlemek için gereklidir. Bilginin kullanım ve erişim yetkisine sahip olan toplumun ve üyelerinin siyasi ve ekonomik durumları bu duruma göre belirlenir. Bilgi çağında bilgi, özellikle ekonomi, sosyal ilişkiler ve politika alanlarında hemen hemen her alanda baskın bir role sahiptir. Bu nedenle ağ toplulukları bilişselliği bir tür ideoloji olarak benimsemiştir. Bu ideolojide bilgi birikimi, bilgi işlemenin daha yüksek seviyelere işlenmesi ve nihayetinde teknolojik gelişime bağlılık gösteren ana özelliklerdir. Bununla birlikte, devletin süreç içindeki rolü, bilginin üretimi ve işlenmesi ile ilgili olan bu devrimin gerçekleşmesinde çok belirleyicidir. Örneğin, siyaset yönetiminin teknolojik gelişime yönelik olumlu tutumu, Castells'in tanımladığı gibi, teknoloji bilişim teknolojisi devrimi için bir gereklilik olarak varlığını sürdürmektedir.

“Etkileşimli bilgisayar ağları, yeni iletişim biçimleri ve kanallar oluşturarak, hayatı şekillendirerek ve aynı zamanda yaşamla şekillenerek sürüklenerek büyümektedir” (Castells, 1997: 3). “Chiapas'taki Zapatista'ların lideri Subcomandante Marcos, dünya ve Lacandon ormanının derinliklerinden

medya ile internet üzerinden iletişim kurmuştur. İnternet ayrıca, Çin Komünist Partisini 1999'da meydan okuyan Çinli bir tarikat olan Falun Gong'un geliştirilmesinde ve Aralık 1999'da Seattle'daki Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı protestoların örgütlenmesi ve yayılmasında önemli bir rol oynamıştır" (Castells, 1997: 8). Öte yandan, internetin ve yeni iletişim teknolojilerinin etkisi, politik ve ekonomik alanları olduğu kadar sosyal ve politik hayatı da şekillendirmektedir. Sosyal ilişkilerde ve özellikle kültürel kodların aktarılmasında önemli bir rol oynayan dijital iletişim ağları, bu ağlara katılanların etkileşime girmesi için bir fırsat sunmaktadır. Bununla birlikte, yukarıda bahsedilen dijital ağların ve medyanın çeşitliliği içinde, medya ortamında de politikalar giderek daha fazla kullanılmaktadır. Liderlik kişiselleştirilmiştir ve politika sunumu farklıdır (Castells, 1997: 630). Buna paralel olarak, sosyal konuların geçici olma, parçalanma ve yerelleşme eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Böyle bir ortamda, farklı kimliklerin ortaya çıkması, ona olan ilginin artması ve nihayetinde kimliğin kendisine empoze edilen sonucun sonucudur (Castells, 2005: 9).

Ağ toplumunun özelliklerini Castells'in düşünceleriyle şu şekilde özetlemiştir; "Ağlar toplumlarımızın yeni sosyal morfolojisini oluşturur; Ağ oluşturma, üretim, deneyim, güç ve kültürel süreçler mantığının yayılması sonuçları ciddi biçimde değiştirmektedir. Bu, sosyal morfolojinin sosyal eylemin üstünlüğünü belirlediği bir toplumdur"(Castells, 1997: 621).

"Günümüzde, toplumsal hareketler ve devlet-toplum ilişkileri bağlamındaki sosyal değişimler, bilgi çağı ve ağ topluluğunun sosyal, politik sonuçları ve internetin ikili doğası dikkate alınmadan anlaşılamaz (Kök & Tekerek, 2012). Bu nedenle, Castells'in ayrıntılı olarak incelendiği Bilgi Çağını, iletişim disiplini merkeze koyarak açmak faydalı olacaktır. "Sanal ağ temelli toplum, benzeri görülmemiş bir düzeyde yayılma ve örgütlenme olanağı sağlamakta böylece birçok insan aynı anda çevrimiçi olabilmektedir. Bu, yeni bir örgütlenme ve eylem şekli ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır (Göker&Doğan, 2011). "Yeni iletişim teknolojileri, sosyal organizasyonlarda iletişimin ucuzlaştırılması ve yayılmasının ötesinde kamuoyu oluşturma

işlevine sahiptir” (Kök & Tekerek, 2012). Bu bağlamda, sermaye grupları ve devlet tarafından henüz tam olarak kontrol edilmemiş olan siber çevre, örgütlenme ve siyasal iletişim açısından hayal gücü bağlamında genişleyebilecekleri ve 'ağ oluşturabilecekleri' bir temel olarak onlara karşı durmaktadır (Emre, 2013). Örneğin, Arap Yarımadası'ndaki politik hareketlere baktığımızda, Yemen diğer ülkelerle eşdeğer bir durum yaşamıştır. Yıllardır baskı altında olan insanlar, özellikle de işsizlerin ordusu olarak adlandırılabilir gençler, sokaklara dökülmüş, sosyal medyada paylaşım yapmış ve kitleleri harekete geçirmeyi başarmıştır (Akbıyık ve Öztürk, 2012). Bazı kesimler sosyal medyanın sosyal devriminin “devrimci etkisini” abartmış olmasına rağmen, sosyal ağlara gönderilen mesajlar El Cezire gibi medya kuruluşlarının gündemine getirilmiş ve halkın alternatif bilgilere erişimine katkıda bulunmuştur (Emre, 2013).

Yukarıda bahsedildiği gibi, yeni teknolojiler ve internet tarafından oluşturulan ağ toplumu klasik organizasyon ve iletişim biçimlerini etkilemiştir. “Hippi kültürü, köksüz, göçebe olan, dünyanın herhangi bir yerine giden, nerede ve nasıl yaşadığı, otorite olmaksızın, sadelik, ortaklık ve birbirleriyle korkusuzca iletişim kuran insanlara dayanan bir tasarımda kök salmaktadır” (Kök & Tekerek, 2012). Nitekim çeşitli STK'larda birleşmiş sosyal gruplar ve kamusal alanda yeterince destek bulamadıklarını düşünen gruplar giderek marjinalize olmuş, sosyal paylaşım ağlarını, özellikle de Facebook'u örgütlenmede kullanmışlardır (Göker&Doğan, 2011).

c. Diyalojik Demokrasi ve Yeni Kamusal Alan Arayışı

“Diyalog demokrasisi, her şeyden önce, diyalogun kamusal alanda diğerleriyle karşılıklı olarak birlikte yaşamının tek yolu olduğunu varsaymaktadır. Bunu yaparken, diğerinin kim ve ne olduğuna bakmamaktadır. Bu nedenle, her tür köktencilğin karşısında durmaktadır” (Giddens, Aktaran Sarıbay, 2000: 12). “Bu müzakere yaklaşımı, bugünün demokrasi anlayışının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır” (Erdoğan, 2006: 97). Diyalog demokrasisi bu anlamda; mutlaka fikir birliği yerine müzakere ve düşünmeye dayanmaktadır. Bununla birlikte, diyalog demokrasisi, tüm

çatışmaların diyalog yoluyla üstesinden gelinebileceği anlamına gelmez; bu nedenle diyalogun devam etmesi gerektiğini iddia etmemektedir. Bunun nedeni diyalogun yalnızca diğer noktalarla birlik içinde aktif güven yaratma kapasitesi olarak anlaşılmasıdır. (Giddens, Aktaran: Sarıbay, 2000: 12).

“Eski Yunanistan'da halkın gücünü iktidar ettiği anlaşılan Demokrasi, şimdi günümüzde Mouffe'un dediği gibi konuların çoğulculuğunu temel alan bir sisteme dönüşmesidir (Karadağ, 2006: 5). Böyle bir yaklaşım çerçevesinde, “farklı düşünceler, farklı ideolojiler, farklı inançlar, farklı yaşam tarzları ve farklı etnik ve kültürel kimliklerin korunması temel alınır (Tok, 2006: 110). Bu bağlamda, bugünün demokratik mücadelesinin, kadınlardan eşcinsellere ve bölgeden etnik azınlıklara kadar değişen birçok yeni hak içeren bir anlayışa dayandığı gerçeğine dikkat çekmektedir (Sarıbay, 2000: 1).

Bu çerçevede vurgulanması gereken konulardan biri de sivil toplum yapısının değişen demokrasi algısı ile birlikte etkilenmiş olmasıdır. Nitekim yukarıda belirtilen farklılaşma, sivil toplum alanındaki klasik “sivil hareketlere” ek olarak, yeni toplulukların oluşumuna yol açmıştır. Bu yapı veya kuruluşlara “yeni toplumsal hareketler” denir. “Bunlar arasında kentsel, ekolojik, nükleer karşıtı, otoriter karşıtı, kurumsal karşıtı, bürokratik karşıtı, feminist, ırkçılık karşıtı, etnik, bölgesel veya cinsel kimlik eğitimi ile ilgili çeşitli yapılanmalar yer almaktadır (Akşit v.d, 2003: 74).

Yukarıda tartışılan gelişmeler ve değişiklikler nedeniyle üç temel bağlamda (yeni medya, ağ toplumu ve diyalog demokrasisi), kamu alanı kavramı ilk önce günümüzün modern sosyal bağlamına göre yeniden tanımlanmalıdır” (Verstraeten, 2002: 341) . Karadağ'a (2006: 30) göre, bu çerçevede oluşturulacak yeni kamusal alan modeli; çoğulcu demokrasi kültürüyle ilgili olarak kamu kararlarından doğrudan veya dolaylı olarak etkilenebilecek herkese açık bir yöntem sunmalıdır. Dahası, çok kültürlü bir perspektiften, her birey kamusal alanda tüm farklılıklarla yer alabilmelidir.

Yukarıda tartışılan gelişmeler ve değişiklikler nedeniyle üç temel bağlamda (yeni medya, ağ toplumu ve diyalog demokrasisi), kamu alanı

kavramı ilk önce günümüzün modern sosyal bağlamına göre yeniden tanımlanmalıdır. Keza bu durumu Verstraeten “*kamusal alan kavramını ilk olarak günümüz modern toplumsal bağlamıyla uyumlu bir biçimde yeniden tanımlanması gerekmektedir*” şeklinde belirtmiştir (Verstraeten, 2002: 341). Yeni kamusal alan modeli; çoğulcu demokrasi kültürüyle ilgili olarak kamu kararlarından doğrudan veya dolaylı olarak etkilenebilecek herkese açık bir yöntem sunmalıdır. Dahası, çok kültürlü bir perspektiften, her birey kamusal alanda tüm farklılıklarla yer alabilmelidir.

8. Kamusal Alanda Kadın ve Toplumsal Hareketler

Sınıf farklılıklarının ve kamusal alanın bir başka tartışması Habermas'ın kadınları ve erkekleri kamusal alanda farklı tanımlamasıdır. Benhabib, Habermas'ın kadınların kamusal ve özel alanlarda pozisyonunu eleştirmiştir (Karine, 2012). Bu nedenle, her bir kamusal teori kamusal alan ile kamusal iletişim, özel ve kamusal alanlar arasında bir ayrım yaparken, Batı siyaset felsefesi geleneğinde, kamusal ve özel küreler arasındaki bu ayrımlar arasında kadın ve kadınların ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı ile çocuklar yer almaktadır. (Benhabib, 1996: 253).

Benhabib'in eleştirisinde görüldüğü gibi, bugünün toplumlarında baskın olan ataerkil yapılar arasındaki kadınlık hakkında olumsuz kodlamalar yapılır. Kadın özel alanlara sıkıştırılır ve ikincil olarak görülür. Kadınların küçük düşürülmesi ve nesnelleştirilmesi toplum tarafından içselleştirilir. Benhabib'in dediği gibi; ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı kadınlar için klişedir. Habermas tarafından idealleştirilen kamusal alanı eleştiren ve kamusal alanda yalnızca tartışmanın olmadığını iddia eden Nancy Fraser, kamusal alandaki söylemsel etkileşimin sosyal eşitsizliklerin etkisinden korunamayacağını ve kamusal alanda müzakere sürecinin korunduğunu öne sürmektedir. Bu sistem bağımlı gruplara karşı baskın gruplar lehine çalışacaktır. Bu nedenle kadınlar, kamusal alanda eşitsizliklerin olduğu kadınlık modellerine göre şekillenmektedir. Kadınlar toplumda daima baskıya maruz kalmıştır, Bu nedenle kadınların davranışları, konuşmaları ve kıyafetleri, günlük yaşamda erkeklerden daha kısıtlıdır. ‘Erkek, değerli, güçlü ve üstün kavramlar,

kadınlar ise itaatkâr, köleleştirilmiş ve bağımlı kavramlar ile tanımlanmaktadır (Adler, 1999: 43). Başka bir deyişle, kadınların kamusal alanda kendilerini ifade etmeleri daha zordur ve özgürce davranamazlar. Çelik’e göre, “Ataerkil yapı, miras, mülk, aile ve evlilik kuruluşlarını sistemin bir parçası olarak geliştirmek ve bu bağlamda devamlılık unsurunu geliştirmek, kadın ve erkek rolünü de düzenlemiştir. Kadın tamamen yerli bir varlık olarak görüldü ve birçok sosyal ve yasal haktan mahrum edilmiştir” (Çelik, 2008: 3). Erkeklerle karşılaştırıldığında, kadınlar evde kendilerini özgür ve rahat hissetmektedirler. Çünkü kamusal alandan uzak tutulmakta ve özel alanda varlardır. Aynı zamanda, kadın özel alanda hapsedilen mahkûmlarla birlikte zaman geçirirken biraz daha özgür davranabilir. Kadınsı rolüne ek olarak, ailesiyle birlikteyken, kısacası kadınsı rollerini yerine getirirken, onun için belirlenen kalıplar içinde davranışlar sergilerler. Buna paralel olarak, erkeklerin, kadınların en az cüretkâr davranışlarına karşı bile aşırı tepkiler (aşağılayıcı tepkiler) verdiği söylenebilir. Öte yandan, kitle iletişim araçları tarafından dayatılan kadın imajı toplumdaki kadınlara verilen rollerle aynıdır (Mora, 2005: 14). Bu noktadan yola çıkarak, kadınlar kadınsı rollerini daha da fazla benimser ve bu kısır döngü sürekli yeniden üretirler denilebilmektedir. Doğdukları günden itibaren insanlar, kadınlık ve erkeklik rollerini kısaca sosyal çevrenin etkisiyle, tercih ettikleri oyuncak ve renklerle içselleştirmektedirler Aynı zamanda kadınların, içinde bulundukları geleneksel kamusal alanı yeniden keşfetme ve keşfetme süreci ve çevrede baskı olmadan özgür alanda yeni dünyalar ve dostlukların keşfi sürecidir.

9. Alternatif Medya Bağlamında Kadınların Oluşturduğu Sanal Kamusal Alan

Feministler özellikle kamusal alanın ideolojilerinin sınırlamaları ve “sözde kamusal alan”ların aslında oldukça münhasır olduğu yolları olduğunu dile getirmektedirler. Pateman (1989), Fraser (1993) ve Young (1987) gibi araştırmacılar, kamusal alanın, hegemonik olarak inşa edilmiş “evrensel değerler” temelinde bir dışlama alanı olduğunu ortaya koymaktadırlar. Kamusal alan vatandaşlık kavramları ve dolayısıyla beyaz, orta sınıf,

heteroseksüel erkek kimliklerini yansıtan tarafsızlık çizgileri boyunca inşa edilmiştir. Kamusal alanın sözde evrenselliği aslında belirli bir seçkin grubun öznelliğinin, normalliğin nesnel kategorisi olarak sunulması anlamına gelmektedir (Travers, 2003: 229). Feminist eleştirinin bu kadar etkili bir şekilde ortaya koyduğu şey, bu açıklığı ve kapsayıcılığı yaratmayı amaçlayan evrenselliğin aslında hegemonik normlara dayanmasıdır. Pateman'ın (1989) vurguladığı gibi, liberalizmin evrensel bireyi kavramasının gücü ve yapılanması bu evrensel bireyin aslında erkek olduğunu ortaya çıkaracaktır. Feminist bakış açısıyla bakıldığında bu hegemonik ve erkek egemen duruş, bedenle ilişkili bir dizi başka fiziksel özellik (ırk, sınıf, cinsellik) ortaya koymuştur (Fraser, 1993). Evrensel birey tiplmesi beden ile ilişkilendirildiğinde kadınların ve diğer grupların marjinalleşmesidir, bu gruplar kamusal alanın dışında kalmakta veya görünmemektedirler. Smith'in (1987) iddia ettiği gibi, bu görünmezlik modern bir “erdem” dir: kadınlar ne kadar başarılı olursa, kadınlar ve kadınların çalışmaları o kadar az görünür olur.

Liberal demokratik söylemde “ideal kamusal alan” tarafsızlık ve evrensellik” ile tanımlanmaktadır (Travers, 2003: 229). Siyasi tartışmalar ve sosyal meselelerle ilgili tartışmalar bu alanda gerçekleşmektedir. Farklılıklar ve özgüllükler ise özel alana konmaktadır. Kamusal alandaki katılımcıların tarafsız olması beklendiğinden, kesişen cinsiyet, cinsel, ırksal ve sınıf kimlikleri yoluyla diğer kişi olarak tanımlanan insanlar kamusal alandan hariç tutulur. Bu durumda kadınların “özel” kaygılarının dışlanması ve kadınlarla kişisel ilişkilerinin özel alana itilmesi erkek egemenliğinin ortaya çıkmasını engeller (Pateman, 1989). Bu tanımla bakıldığında kamusal alan herkesi kapsamamaktadır. Çevrimiçi sosyal ağların kamusal alanı genişlettiği göz önünde bulundurulduğunda, yeni bir kamusal alan, feminist bir “kamusal” tanımını, gerçekten kapsayıcı (farklılıkların ve onlarla ilişkili kişilerin) olarak tanımlanması gerekmektedir. Feminist örgütlenme, kasıtlı olarak “genel kamuoyuna” paralel ve yarışan feminist kamusal alanlar yaratmaktadır. (Freeman, 1975). Laclau ve Mouffe (1985) gibi radikal demokratik

teorisyenler ve Fraser gibi feminist akademisyenler, kamusal alanı, sadece evrenselliği ve dolayısıyla kapsayıcı karakteri açısından değil, tekilliği açısından ele almaktadırlar. Fraser (1993: 14) kamusal alanların birden fazla olduğunu, alt sosyal grup üyelerinin - kadınlar, işçiler, siyahlar ve LGBT bireyler - alternatif kamuoyu oluşturduklarını söylemektedir.

Fraser (1993: 14) bu karşı kamusal alanı “alt sosyal grup üyelerinin kimliklerini, çıkarlarını ve ihtiyaçlarını, karşıt yorumlarını formüle etmek için mücadelelerini savundukları ve paylaştıkları paralel söylemsel arenalar” olarak tanımlamaktadır. Bu karşı kamuoyu, büyük topluma dahil olmak için daha etkili çabaları desteklerken, kimlik ve yeniden gruplaşmanın birleştirilmesine izin vererek önemli bir rol oynamaktadır. Feministler, kamusal alanları, liberal demokratik kamusal teorisyenlerin hayali, evrensel bir kamusal alana atadığı kapsayıcılığı sağlamaya ve genişletmeye çalışmaktadırlar. Çevrimiçi feminist eylemler, kadınların olumlu imajlarının oluşturulması, yaratıcılık, ağ oluşturma ve internetin cinsiyetçiliğine karşı dirençle ortaya çıkmaktadır. Dünyada kadınların yeni bilgi teknolojileri hakkında kaynak sağlamayı amaçlayan çevrimiçi ve çevrimdışı bileşenleri olan çok sayıda kuruluş ortaya çıkmıştır (Terry & Calvert, 1997). Önceleri elit bir kadın grubu arasında meydana gelmesine rağmen, çevrimiçi olarak çok sayıda feminist faaliyet gerçekleşmektedir. Bu etkinlikler hem ağ oluşturmaya, hem de sosyal aktivizmi kolaylaştırmak ve kadınların ilgisini çeken konular için kamusal alanı genişletmeye fayda sağlamaktadır. Oluşturulan bu sanal kamusal alan, çeşitli kadın gruplarının yapıcı etkileşimini kolaylaştırmak için yeni bilgi teknolojisini kullanma çabalarını temsil etmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde, kadınlar arasındaki çevrimiçi faaliyet öncelikle sosyal aktivistler arasında yoğun olarak kullanılır. Bunun nedeni, elektronik ağların gelişmekte olan ülkelerde yeni bilgi teknolojisi kullanımının ön safında yer alan sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenmesidir. Hafkin ve Taggart'a (2001: 16) göre, “Bilgi teknolojisinin gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sosyal etkisi olmuştur; demokrasi, kadın

hakları ve çevre koruma arayışı ile özdeşleşmiştir”. Gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlar arasında feminist aktivizm ve bölgesel feminist aktivizm, 1992 Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi ve 1995 yılında Pekin’de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’na hazırlık amacıyla *NGONet* tarafından kolaylaştırılmıştır. Kadınlar için erişim ve bilgisayar okuryazarlığının arttırılmasında eşi görülmemiş bir düzeyde iletişim ve katılım, Pekin konferansının planlama sürecine daha fazla katılım için internetin kadın STK’ları tarafından kullanılması, bu örgütlerin bölgelerindeki kadınlar adına anlamlı bir ses çıkarmasını sağlayan yeni iletişimsel uygulamalar ve yollar yarattı (Hafkin ve Taggart, 2001).

Yeni bilgi teknolojileri özellikle gelişmekte olan ülkelere kadınlar, bu kadınlar için kamusal medyaya erişim çok sınırlı olduğu için, alternatif halklara erişim ve alternatif alan yaratma konusunda eşsiz fırsatlar sunmaktadır. Bu anlamda, feminist çevrimiçi faaliyet oluşturduğu sanal kamusal alan ile daha kapsayıcı eğilimlere sahip kamusal alanlar yaratmaktadır. Kellner’in (1997) belirttiği gibi, küreselleşmenin hegemonyasına karşı koymak için gerekli “aşağıdan küreselleşme”yi temsil etmektedir.

II. BÖLÜM:

TÜRKİYE VE TUNUS'TA TOPLUMSAL YAPI, DEĞİŞİM VE KADIN HAREKETİ

A. Toplumsal Dinamikler: Türkiye ve Tunus

Türkiye ve Tunus toplumları karşılaştırıldığında birçok ortak ve farklı nokta ile karşılaşmak mümkün olacaktır. Tarihi olarak bakıldığında bir dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun bir unsuru olan Tunus ile Anadolu topraklarında kurulan Türkiye arasında Müslüman bir ülkenin Batılaşması anlamında benzeyen taraflar olsa da birbirinden ayrılan çok farklı özellikleri de bulunmaktadır. Öncelikle Tunus Türkiye'ye göre çok az nüfusa sahip bir ülkedir, yaklaşık altıda biri kadar insan yaşamaktadır. Bu yaşayan insan tiplemesi de Berber Araplardan oluşur yani homojen bir topluluk olması Tunus'un özelliğidir. Türkiye ise Rum'u, Çerkez'i, Kürdü, Türkü ile çok fazla etnik yapıdan oluşan heterojen bir yapıya sahiptir. İkinci en önemli fark ise Türkiye'nin sömürgeci güçler ile ulusal bağımsızlık savaşını en başından beri vermesi ve hiç sömürge olmamasıdır. Tunuslular ise 1956 yılına kadar Fransa sömürgesi altında kalmışlardır ve bu durum iki ülke arasında, toplumsal, ekonomik ve siyasi farklılıklar oluşturmaktadır.

1. Türkiye ve Tunus'ta Toplumsal Yapı

Günümüzde bir ulus karakterine sahip olan Tunus'ta yedinci yüzyılın ortalarından beri Berberi nüfusun çoğunluğa sahip olduğu görülmektedir. Arapça dilinin benimsenmesi ve ardından on birinci yüzyılda gelen istilalar sonucunda bölge etnik olarak karışmış ve hızla Araplaşmıştır. Bu noktadan hareketle Tunus tarihini etkileyen iki önemli dalga söz konusu olmuştur. Bunlardan birincisi Jön Türklerin bölgeyi ideolojik olarak etkilemesi, ikincisi de 1956 yılında Fransa'ya karşı kazanılan bağımsızlık mücadelesidir. Özellikle ikincisinde Fransa'da eğitim almış Tunusluların reformcu istekleri, güçlü sendika ve feminist hareketleri etkili olmuştur. Ana hedef ise ulusal bir kimliğin oluşturularak Tunus'un bağımsızlığını perçinlemek ve devlet bütünlüğünü sağlamak olarak belirlenmiştir (Diversité Culturelle et Dialogue Interculturel en Tunisie, Unesco, 2009: 9).

Tunus'un coğrafi konumu da kültürünü doğrudan etkilemektedir. Tunus, medeniyetlerin kavşağında yer almaktadır: Avrupa'ya, Afrika'ya Ortadoğu'ya olan yakınlığından dolayı bütün bu medeniyetlerin etkisi altında kalmıştır. Günümüz Tunus kültürü, Berberi, Roma, Arap, Türk, Avrupa, Afrika, Yahudi, Hristiyan ve İslam kültürlerinin sentezidir. Bu farklı etnik yapılar bugün Tunus mutfağına, musikisine, geleneksel kıyafetine etki etmiştir. Bu denli çeşitli kültürlerle maruz kalan Tunus halkı kültürler arası diyaloga da yatkın bir profil çizmektedir. (a.g.e. 11)

Tunus kendisini öncelikli olarak Akdeniz'in merkezinde görmekteyse de Arap Baharı ile birlikte Tunus'un kimliğinin yeniden inşası da gündeme gelmiştir. İslam anlayışının hüküm sürdüğü Tunus'ta kitlesel hareketler laik bir devlet anlayışının arzulandığını ortaya çıkarmıştır. Arapçanın ana dil olmasının yanı sıra uzun dönem Fransız hâkimiyetinden dolayı Fransızca da Tunusluların ikinci dili haline gelmiş ve ortaya çift dilli, çift kültürlü bir yapı çıkmıştır. Bu da dış dünyaya açık, politik ve entelektüel olarak aydınlanmış bir Tunus sınıfının ortaya çıkmasını mümkün kılmaktadır (Fendri, 2012: 3). Öte yandan Fransız hâkimiyetinden sonra birlik içinde bir Tunus inşa etmek için kültür önemli bir araç olarak kullanılmıştır. 1956'da bağımsızlık sonrasında bir kültür politikası başlatılarak Tunus toplumunun homojen bir yapıya sahip olması hedeflenmiştir. En nihayetinde kültür Tunus toplumunu bir arada tutacak, benzer özellikler taşımalarını sağlayacak bir araç olarak görülmüştür. Bu doğrultuda oluşturulan kültür politikaları ise günün sonunda azınlıkları marjinalleştirmiştir. Örneğin Yahudi kültürü nadiren ele alınırken, Berberi kültürü 2010 yılına kadar ülke tarihinin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir. Berberi evleri ve geleneksel evler, Roma evleri veya Orta Çağ medreseleri aynı şekilde korunmaktadır. Kültür yoluyla elde edilmek istenilen Tunus toplumsal yapısına ulaşmanın anahtarı olarak da eğitim görülmüştür. Bu doğrultuda halk kütüphaneleri, kültür evleri ve gençlik merkezleri kurularak toplumun kültürel yapısı inşa edilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan Tunus kültüründe kadının yeri de önem arz etmektedir. Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumda geniş çapta bütünleşmiş bir

kavram olmuştur. Tunus, çok eşliliğin kaldırılması, 1956'dan beri oy hakkı, eğitim hakkı, asgari evlilik yaşı 18 olması gibi konularda Arap dünyasında kadınların özgürlüğü ve haklarının korunmasına yönelik öncü olmuştur. (Van Hamersveld, 2010: 208) Kültürel ve sosyal bağlamda Tunus'un temel olarak kırsal bir tarım toplumundan hızla sanayileşen bir kent devletine kaymış olması; Tunus'taki kadınları kentsel sorunlarla mücadele etmeye itmiştir. (Holmes, 1997: 12)

Günümüzde İslam, Tunus'un gündelik ve iş hayatına yansımış bulunmaktadır. Ramazan ayında çalışanlar 6 saat çalışmakta ve iş yerinde yasak olmasa bile genel olarak yiyeceklerle gelinmemektedir. Arap Baharı ile birlikte Tunus'ta hayali kurulan laikliğe ise ulaşamadığı görülmektedir. Tunus'u Fransa'nın sömürgesinden bağımsızlığa götüren efsanevi lider Habib Bourguiba dinsel elitlere meydan okumuş ve dini, devletin modernleşme ve ulusal kalkınma öncelikleriyle birleştirmeye çalışmıştır (McCarthy, 2014: 742).

Aile ise Tunus'un önemli bir yapı taşı olmuş ve sosyal ilişkilerde ciddi rol oynamıştır. Tunus'ta çoğu hane ebeveynlerden ve çocuklarından oluşmaktadır. Aile, kırsal alanda yaşamadıkça, büyükannesi, teyzesi, amcası veya kuzeni ile aynı evde yaşamaktadır. Tunus'taki ailelerde babalara mali açıdan daha çok sorumluluk yüklenmektedir. Babalar genellikle çoğu durumda otoriteye sahiptir, ancak gerektiğinde anneler müdahale etmektedir. Aileler birlik içinde varlıklarını idame ettirmektedir. Örneğin Tunus'ta aileler genellikle yemeklerini birlikte yerler. Kardeşler arasında yakın ilişkiler söz konusudur ve bu ilişki nedeniyle birbirlerinin eşyalarını özgürce paylaşmaktan çekinmezler. Tunus'ta, gençlerin her zaman ebeveynleri ile saygıyla etkileşimde bulunmaları beklenmektedir (Ministère des Affaires Culturelles, 2015). Günümüz Tunus aile yapısı nükleer aile tipinden oluşmaktadır. Avlu içinde evlerde yaşayan Tunuslular ailede görev, yaş ve cinsiyetlerine göre bir hiyerarşiyle hareket etmektedirler. Türkiye'de de benzer bir aile yapısı söz konusudur. Nükleer aile tipinin hâkim olduğu Türkiye'de de erkek daha baskın rol almaktadır. Tabi bu durum Türkiye'nin

kırsal ve metropollerinde farklılıklar göstermektedir. Ayrıca yaş durumu da nükleer ailede yaşama durumunu etkilemektedir. 20-24 yaş arası Türkiye’de nükleer aileden kopuşun yaşandığı yaş aralığını temsil etmektedir. (Yavuz, 2009: 12)

Tunus’ta genç nüfus önemli bir yer tutmaktadır. 30 yaş altı geç nüfus %54 civarındadır (El Ggarbi, 2010). Çoğunlukla gençlik, internet kullanımında ileri seviyededir. İnterneti Tunus’un dünyaya açılan kapısı olarak gören Tunuslu gençler siber kafeleri sosyalleşme alanı olarak kullanmaktadır. Gençler genel olarak cinsiyet sorunları ile ilgilenmekte aktif rol almaktadır. Tunus okulları ise karma cinsiyetten oluşmaktadır ve kızların spor ve kulüplerde yer almaları teşvik edilmektedir. 1991 reformu sayesinde kadın imajı toplumda yenilenmiş bir saygınlık kazanmıştır. 6-14 yaş grubu kız çocukları için, okula devam oranı 1975 yılında % 49,9’dan 1994’te % 82,6’ya yükselmiştir ve 2001’den bu yana % 98’e ulaşmıştır. Ancak ekonomik açıdan aktif kadınların toplam nüfustaki oranı çok düşüktür. (Floris, 2009: 13) Bunun arkasında Tunus’un yıllar boyu süren istihdam sorunu yatmaktadır.

Tunus, devrimden sonra kültürel anlamda bir dönüşüm yaşamakta ve devlet kanalıyla da kültür bir araç olarak kullanılmaktadır. Hükümet Mağrip ve Avrupa’daki doğrudan komşularıyla olan ilişkilerini geliştirmek için kültürel projelere başvurmakta görsel, işitsel kültür malzemelerini kullanmaktadır. Medya sektörünün gelişmemiş olması, TV, sinema, radyo gibi sektörlerin yetersizliği uluslararası ticari bir kültür girişiminin önündeki engellerdir. Örneğin Tunus’ta sinema sektörü izleyicilere ulaşmak için mücadele etmekte ve 1956’da 120 olan sinema salonlarının sayısı 2013’te 10 düşmüştür (Erataş & Alptekin, 2013: 32). Türkiye’nin günümüz kültürel öğeleri kullanımına bakıldığında ise örneğin sinema salonu 1995 yılında 301 iken 2011 yılında bu rakam 1917 olmuştur.

Bir Akdeniz ülkesi olmasının yanı sıra Romen, Musevi, Türk, Berberi, Fransız kültürlerini içerisinde barındıran Tunus, çağdaş dönemde ise Arap İslam anlayışını batının da etkisinde kalarak daha modern çizgide tutmaya çalışmıştır. Bu çaba zaman zaman ülke içinde gerginliklere ve kesintilere

uğramıştır. Türkiye'nin 1920 ve 30'lardaki laikleşme anlayışı da Tunus'u bu anlamda etkilemiştir (Perkins, 2014: 12).

Tunus'un dokuz yıllık temel eğitim sistemi, altı yıl süren ilkokul ve ek üç yıl süren hazırlık veya ortaokul olmak üzere iki aşamaya ayrılmaktadır. Dokuz yıllık dönemin sonunda, öğrencilerin sertifika alabilmek için bir ulusal sınava girmeleri gerekmektedir. Başarılı adaylar daha sonra, ilk yarıyıl genel bir müfredata odaklanan ve ikinci yarı akademik veya mesleki alanda uzmanlaşan dört yıllık lise öğrenimine devam etmektedir (Oxford Business Group, t.y.)

Öte yandan Fransız sömürgesi döneminin ardından gelen yıllarda Tunus, bölgedeki en yüksek eğitime sahip ülkeler arasında bulunmaktaydı. Bu durum, Tunus'un, yüksekokula kayıt ve okur-yazarlık oranlarına yol açan zorunlu temel eğitim gibi önemli yasal değişiklikler getirmesini sağlamıştır. UNESCO İstatistik Enstitüsü'ne göre, 2015 yılında Tunus'un okuma yazma oranı 15-24 yaş grubunda % 96,6 seviyesinde bulunmaktadır. Ancak, genç mezunlar arasında kötüleşen kalite standartları ve yüksek işsizlik oranları nedeniyle yetkililer, eğitim ve mesleki eğitim sistemini, önümüzdeki yıllarda Tunus'un eğitim sistemini büyük ölçüde değiştirebilecek bir dizi reformla gözden geçirmeyi düşünmektedir (Oxford Business Group, t.y.).

Tunus'ta okul öncesi eğitim 3 ila 6 yaş arası çocukları kapsamaktadır. Bu eğitim seviyesi isteğe bağlıdır ve anaokulları ve diğer okul öncesi eğitim kurumları tarafından verilmektedir (Tunisia Education, t.y.).

Tunus'ta yükseköğretime girebilmek için öğrencilerin Tunuslu Bakalorya diplomasına (*Diploma du Baccalaureat*) sahip olmaları gerekmektedir. Tunus'ta kabul sürecini merkezi bir Ulusal Üniversite Oryantasyon Sistemi (*système national d'orientation universitaire*) tarafından yönetilmektedir (Tunisia Education, t.y.).

Tunus'un yüksek eğitim sistemi, ilk günlerinden beri önemli ölçüde büyümüştür. 1960 yılında hükümet, Tunus Üniversitesinin kurulmasına yol açan, başlangıçta ülkede mevcut tüm enstitüleri, fakülteleri ve okulları denetlemek için oluşturulan bir yükseköğretim yasasını kabul etmiştir.

Üniversite daha sonra 1988'de hepsi aynı ad altında olan üç kurum olarak ayrılmıştır. *British Council*'in “Kuzey Afrika'da Eğitim” başlıklı 2014 raporuna göre, Tunus'ta 198 kamu yükseköğrenim kurumu, 63 özel yükseköğretim kurumu, 24 teknik kurum ve öğretmen yetiştirme için en yüksek altı enstitü mevcut bulunmaktadır.

2015 yılına gelindiğinde, yükseköğretim sistemi, 500.000 öğrenciye eğitim verecek şekilde büyümüştür. Yükseköğretim, Yükseköğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı tarafından denetlenmektedir (Ministère de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche Scientifique, MESRS), ve 2006'dan beri lisans-mastır-doktora olarak da bilinen Fransız ve Avrupalı lisans-mastır-doktora modelini yansıtmaktadır. Bu arada Mesleki Eğitim Bakanlığı, Mesleki Eğitim ve İstihdam Bakanlığı tarafından 244 alanda uzmanlık sunan 136 mesleki eğitim merkezi yöneten Mesleki Eğitim Ajansı tarafından denetlenmektedir. 2014 OECD raporuna göre, 2001 ve 2011 yılları arasında kamu meslek eğitim merkezlerindeki öğrenci sayısı 29.000'den 94.000'e çıkmıştır (Oxford Business Group, t.y.).

Türk eğitim sistemi ise 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre Türk Milli Eğitim Sistemi ‘Örgün Eğitim’ ve ‘Yaygın Eğitim’ olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmektedir (Ada, 2013: 309). Örgün eğitim, belirli yaş gruplarındaki bireylere yönelik önceden belirlenen hedef ve programlar doğrultusunda belirli sürelerde, okul olarak isimlendirilen mekânlarda sürdürülen eğitimidir. Örgün eğitim; okulöncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olmak üzere 4 kademedен meydana gelmektedir (Akgün, 2012: 346).

Yaygın eğitim, örgün eğitim sistemine hiç girmemiş veya herhangi bir düzeyde örgün eğitim sisteminden çıkmış olanlar için ilgi alanı ve örgün eğitim alanında düzenlenen tüm eğitim faaliyetlerini içerir. (Köksal, 2017: 302).

Okul öncesi eğitim basamağı ilköğrenim çağına gelmemiş çocukları eğitimi kapsamaktadır. Okul öncesi eğitim ise isteğe bağlıdır. Okul öncesi eğitimde, 3 farklı yaş grubu temel alınmıştır. Buna göre; 0-36 ay (0-3 yaş)

Kreş, 37-60 ay (4-5 yaş) Anaokulu ve 61-72 ay (6 yaş) Anasınıfıdır (Ada, 2013: 309).

İlköğretim, 6-14 yaşlarındaki çocukların eğitim ve öğretimini kapsamaktadır. İlköğretim kız ve erkek tüm bireyler için zorunludur ve devlet okullarında parasız olarak verilmektedir (Akgün, 2012: 347).

Orta öğretim; standart, ilköğretime dayalı en az dört yıl boyunca tüm genel, mesleki ve teknik eğitim kurumlarını kapsar. Orta öğretim; iki bölümden oluşur: genel orta öğretim ve mesleki ve teknik orta öğretim. (Köksal, 2017: 298-299).

Yükseköğretim, ortaöğretime dayalı en az iki yıl yükseköğrenim veren tüm eğitim kurumlarını kapsar. Yüksek Öğretim Kurumları; üniversiteler, fakülteler, enstitüler, kolejler, konservatuarlar, meslek yüksekokulları, uygulama ve araştırma merkezleridir (Resmi Gazete, 20015

Dünyanın şehir nüfusu hızla büyümektedir; 2000 yılında dünya nüfusunun yaklaşık yarısı şehirlerde yaşarken günümüzde bu oran %75'lere ulaşmıştır. Ülkesel olarak bakarsak Türkiye dünya şehirleşme oranı ile aynı seviyede %75 şehirleşme oranına sahipken Tunus'ta bu oran %69'dur (Perspective Monde, 2018). Bir milyon üzerinde nüfusu şehirleşme oranı Tunus'ta aşağı yukarı aynı kalırken, Türkiye'de 3 katı artmıştır.⁹ Bu fark Türkiye'nin nüfusunun etnik ve kültürel yapısıyla birlikte Tunus'tan yedi kat fazla olması ile açıklanabilir.

2. Türkiye ve Tunus'ta Siyasi Yapı

Dünyayı değiştiren en önemli olaylarından Arap Baharı 04 Ocak 2011'de Tunus'ta başlamıştır. Tunus'ta 2011'de uzun zamandan beri halkı yöneten otoriter ve baskıcı rejimin yıkılmasından sonra demokrasiye geçilmiştir. Vatandaşlar, o güne kadar görmedikleri politik haklara ve sivil özgürlüklere sahip olmuştur. Freedom House'un 2018 demokrasi raporunda da Tunus Kuzey Afrika'da otoriter, özgür olmayan ülkelerin yanında tam

⁹ Tunus'ta nüfusu bir milyon üzerinde olan şehirlere yerleşim oranı 1960'larda %12 iken 2019'da %19 olmuştur. Türkiye'de ise 1960'larda %12 olan buran 2019'da %36 olmuştur.

özgür bir ülke konumuna geçmiştir. Bir yandan da eski rejimden kalan yönetici siyasetçi ve memurların hala siyasi partilerde yer bulabiliyor olması, yolsuzluğun ülkede bir alışkanlık haline gelmesi, ekonomik zorluklar ve güvenlik tehditlerinin etkisi, tam demokratik bir birleşme için engel teşkil etmektedir (Freedom House Report, 2018).

Türkiye’de ise durum biraz farklı gelişmiştir. 2002’den bu yana Türkiye’de iktidar partisi olan ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın kurucusu ve son yasa değişikliği ile genel başkan olduğu Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), başlangıçta bazı liberal reformlar yapmış olsa da son yıllarda siyasi haklar ve sivil özgürlüklerin ve hukukun üstünlüğünün tartışıldığı, giderek artan kısıtlamalar getirmiştir.

Türkiye’nin statüsü Freedom House Raporuna göre Kısmen Özgür ülkelerden, özgür olmayan ülkeler statüsüne düşmüştür. Siyasi haklar notu 4’ten 5’e düştü ve cumhurbaşkanlığı içindeki iktidarın merkezileştirilmesi, halk tarafından seçilmiş belediye başkanlarının görevlerinden alınması ve anayasanın 18 maddesinin değiştiği referandumun etikleri nedeniyle sivil özgürlükleri 5’ten 6’ya gerilemiştir (Freedom House Report, 2018) .

a. Siyasi Haklar

Tunus’un sayısız siyasi partisi geniş bir ideolojiyi ve politik felsefeyi temsil etmektedir. Ayrıca siyasi yapı genel olarak parti kurmak ve faaliyet göstermekte özgür bir ekosistem sunmaktadır. 2014 parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri, siyasi partiler arasında genellikle gözlemciler tarafından özgür ve güvenilir kabul edilen seçim süreçleri arasında güçlü bir rekabet olduğunu görmüştür.

Muhalefet partileri siyasi süreçlere rekabet içinde katılmaktadır. Nida Tunus Partisi’nden Beji Caid Essebsi 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Cumhuriyet Kongresi’nin görevdeki Cumhurbaşkanı Moncef Marzouki’yi mağlup etmiştir. Bu arada, Nida Tunus o yılki yasama seçimlerinde parlamentoda çoğunluğu kazanmış ve daha önce en büyük koltuk payını elinde bulunduran Ennahda’yı yerinden etmiştir.

Seçim sonuçları Şeffaf oylama neticesinde olsa da özellikle ekonomik konulardaki gelişmeler halk üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Ben Ali döneminde yolsuzluk, rüşvet ve nepotizmden çok çekmiş olan Tunus halkı, bu konuda hassas davranmaktadır¹⁰. Essebsi ve Nida Tunus'un 2014'teki seçim başarısını takiben, yeni hükümet, Ben Ali dönemindeki yolsuzluğa karışan memurlara af getirmiş, ancak bundan kişisel olarak yararlanamadığı kabul edilen tartışmalı bir "uzlaşma" tasarısı başlatmıştır. Tasarı, sivil toplumun direniŐiyle karŐılaŐmıŐ ve aktivistler, mahkemelerde gerçekleşen adalet süreçlerini ve 1956'dan bu yana işlenen siyasi, ekonomik ve sosyal suçları inceleme görevinde bulunan Hakikat ve Saygınlık Komisyonu'nu zayıflatacağını iddia etmişlerdir. Halk bu yasanın Nida Tunus'u destekleyen Ben Ali rejimi ile bağlantılı güçlü bireyleri ödüllendirmek için tasarlandığını ve devam eden yargı ve uzlaşma süreçlerinden olumsuz etkileneceğini düŐünmekteydi. Öte yandan tüm protestolara rağmen tasarının bir versiyonu Eylül 2017'de onaylanmıştır.

Kurucu Meclis'in 2011 devrimini izleyen çalışmalarının baŐlamasından üç yıl sonra, Tunus'un yeni anayasası, 4 çekimser ve 12 ret oyu ile 200 oy kabul oyu ile kabul edildi (Acil, 2017: 39). Böylece Tunus, arabuluculuk ortamının sağladığı gle demokratik geçiş sürecini tamamlayabildi.

Tunus'un 2014 anayasası, tek taraflı bir yasama organı, Halkın Temsilcileri Meclisi'ni (ARP) kurmuştur. Bu rgt, beş yıl boyunca görev yapan 217 temsilciden oluŐmakta ve üyeler 33 farklı seçim bölgesinde parti listelerine seçilmektedir. Uluslararası ve ulusal gözlemciler, oy satın alma ve kampanya finansmanı ihlali raporlarına rağmen 2014 yılında yapılan yasal seçimleri genel olarak rekabetçi ve güvenilir olarak açıklamışlardır (Constitution Report, 2014).

Parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerini denetlemekle görevli olan tarafsız bir dokuz üyeli komisyon olan Bağımsız Yüksek Seçim Kurulu

¹⁰ Prof. Dr. Habib Kazdaglı ile görüşme, Tunus, 15 Ocak 2018

(YSK) görevlendirilmiştir. 2011'de kuruluşundan bu yana, YSK'nın siyasi bağımsızlığı ve seçimleri, Tunuslu ve uluslararası gözlemciler tarafından onaylanmıştır. Bununla birlikte, 2017'de yaşanan bir kriz YSK'nın tarafsızlığı ve bağımsızlığı konusunda şüphe uyandırmıştır. Mayıs ayında YSK başkanı Chafik Sarsar, siyasi baskıyla karşı karşıya olduğunu ve kamuoyunun bağımsızlığını sorguladığını söyleyerek istifa etmiştir. Dört başarısız girişimin ardından Mohamed Mansri, Kasım ayında Tunus'un iktidar koalisyonunu oluşturan Ennahda ve Nida Tunus partilerinin desteğiyle YSK başkanı olarak seçilmiştir (Anadolu Ajansı A, 2018).

Tunus'ta 2017 ve 2018 yılının en önemli olayı dört defa ertelendikten sonra Ocak 2017'de milletvekillerinin yerel seçimlere ilişkin yasada yapılan değişiklikleri onaylamaları ve seçimlerin 06 Mayıs 2018'de sorunsuz bir şekilde gerçekleşmiş olmasıdır. Bu kararda, ordu ve güvenlik hizmetlerine oy kullanma hakkı tanınmış ve kadınların, gençlerin ve engelli kişilerin siyasi temsiliyetlerini artırma amaçlı hükümler yer almıştır. Tunus'un devrim öncesi en büyük sorunlarından bir tanesi olan devletin merkezileşmesi, iç ve güney bölümlerinin devletin ilgisinin dışında kalmış olmasından kaynaklanmıştır (Sönmez, 2017: 93). Yeni anayasa oluşturulurken bu merkez-çevre ilişkilerinin yeniden düzenleneceği ve adem-i merkeziyetçi bir yapı getirileceği konusunda hemfikir olunmuştur. Yeni Anayasa'nın 14. Maddesi bu maddeyi taşımaktadır (a.y.g.). Bu yüzden, devrimden 7 yıl sonra gerçekleştirilebilen yerel seçimler ve sonuçları Tunus halkı için büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan yerel seçim sürecinde partiler aday bulmakta zorlanmıştır; çünkü Tunus'ta devrimden 3 yıl sonra 2014'te kabul edilen seçim kanununa göre temsilin artırılması için yerel seçimlerdeki aday listelerinde birçok şart aranıyordu. Listelerde ilk olarak kadın ve erkek adayların sayılarının eşit olması gerekmektedir. Her 6 adaydan birinin 35 yaş altında, yani genç olması da şartlar arasında bulunmaktadır. Ayrıca, partilerin sundukları listelerde her yerel seçim biriminde ilk 10 aday arasında muhakkak engelli bir isme yer vermesi gerekmektedir (Anadolu Ajansı B, 2018).

Tunus'ta devrimden sonraki demokratik geçiş sürecinin bir sonraki adımı olarak görölen yerel seçimler daha önce dört defa ertelenmiştir. Tunus devlet televizyonunun açıkladığı resmi olmayan ilk sonuçlara göre, yerel seçimlerde Ennahda Hareketi Partisi, oyların yüzde 27,5'ini alarak birinci parti olmuştur. Seçimlerde oyların yüzde 27,5'ini alarak birinci olan Ennahda'nın adayı Souad Abderrahim başkent Tunus'un ilk kadın belediye Başkan'ı olmuştur. Böylelikle Tunus'ta ilk kez bir kadın belediye başkanı seçilmiştir. Nida Tunus Partisi yüzde 22,5 ile ikinci sırayı elde etmiştir (Yeni Şafak, 2018).

Eylöl ayında milletvekilleri, eski rejim Zine el-Abidine Ben Ali rejiminin iktisadi suçlarında yer alan eski memurlara af getirecek tartışmalı "mutabakat" tasarısını onaylamıştır. Tasarı, sivil toplumun direnişiyile karşılanmış ve aktivistler, mahkemelerde gerçekleşen adalet süreçlerini ve devrim sonrası Doğruluk ve Haysiyet Komisyonu'nun zarar göreceğini iddia etmişlerdir (France 24, 2018).

Tataouine'deki protestocular ve polisler arasında bir çatışma yaşanmış, ekonomik eşitsizliği protesto eden bir kişi jandarmaya ait bir aracın altında kalarak can vermiştir. Bu şüpheli ölüm halk arasında tepkilere yol açmıştır (Huffpost Magreb, 2017).

Türkiye'de ise Erdoğan, 2014 yılında ülkenin halk tarafından bir kez yenilenebilir beş yıllık bir dönem için seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuş ve oyların yüzde 51,8'ini almıştır. Öte yandan Cumhurbaşkanı adayları önce parlamento tarafından seçilmiştir. Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGIT) gibi bazı yerel ve uluslararası gözlemciler, seçim kampanyasındaki medyanın taraflı olması, oto sansür ve devlet kaynaklarını Erdoğan lehine kullanma gibi durumlar olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca kampanya finansmanı noktasındaki eşitsiz durumlara vurgu yapılmıştır (OSCE, t.y.).

2017 yılındaki resmi anayasal yapıya göre, Türkiye parlamenter sistem üzerine kurulu bir hükümet sistemine sahipti. Başbakan hükümetin başı ve en üst düzey yönetim yetkisini elinde bulundurmaktaydı. Cumhurbaşkanı ise devletin başı niteliği taşımakta, yargıç ve savcılarını atamak

için bir veto hakkına sahip olmaktaydı. (Fendoğlu, 2015: 81) Ancak Erdoğan, 2014'te meclis tarafından seçilen cumhurbaşkanlığından halk tarafından seçilen cumhurbaşkanlığına geçtiğinden ve Nisan 2017 referandumuyla kabul edilen anayasa değişiklikleri uyarınca cumhurbaşkanı yetkilerini genişletmiştir. 24 Haziran 2018 yılında yapılan seçimlerle başkanlık sistemi diğer bir ifadeyle “Türk tipi Başkanlık sistemi” erken seçimin kabul edilmesiyle birlikte seçim sonrası yürürlüğe girmiştir (Amerika’nın Sesi, 2018). Türkiye’de 16 Nisan 2017’da yapılan referandumda Anayasa’nın kritik 18 maddesi değiştirilmiş ve “Türk tipi Başkanlık” sistemi getirilmiştir (BBC Türkçe, 2017). Halkın 16 Nisan’da verdiği kabul ile beraber, iktidarın önem verdiği üç madde hemen uygulamaya koyulmuştur: Cumhurbaşkanı partili olabilecek, askeri mahkemeler kaldırılacak ve HSK yeniden tanzim edilecek (Coşkun, 2017: 30). Türk tipi başkanlık sisteminin farkı, Cumhurbaşkanının Meclise değil yalnızca halka karşı sorumlu olması, bu nedenle güvenoyu ve gensoru oylamasının ortadan kaldırılmamasıdır. Bu şekilde, cumhurbaşkanı ve kabinenin düşürülme olasılığı elimine edilmiştir.

İlk olarak Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra ilan edilen olağanüstü hâl, her üç ayda bir yenilenmiş ve hükümetin kararnameyle yönetmesine ve hukukun üstünlüğünü önemli ölçüde azaltan kararlar almasına izin vererek devam etmiştir.

Bu dönemdeki en önemli gelişme muhalefet partileri HDP ve CHP’nin seçilmiş belediye başkanlarının görevlerinden alınarak yerlerine hükümetin belirlediği kişilerin atanmasıdır. Bunun yanında iktidar partisi, AKP’li büyük illerin belediye başkanlarının da görevlerinden istifa ettirilmişlerdir. 2016 darbe girişiminden bu yana belediye seviyesinde birçok belediye başkanının yerine hükümet yetkilileri atanmıştır. Belediye başkanlarının çoğu Eylül 2016'da yayınlanan bir acil durum kararnamesiyle görevlerinden alınmıştır; bu, yetkili makamların, seçilmiş liderleri şimdiki olarak Kürt siyasetçilere sıkça uygulanan geniş tanımlanmış bir terim olan terörizmi desteklediğinden şüphelenilen şehir ve kasabaların kontrolünü ele geçirmelerine izin vermiştir. Mart 2017'ye kadar Halkların Demokrasisi Partisinin (HDP) bir üyesi

tarafından yönetilen 103 belediyeden 82'sinin belediye başkanları değiştirilmiştir. Ancak diğer muhalefet partilerinden bazı belediye başkanları da görevlerinden alınmıştır. Örneğin, Aralık 2017'de hükümet, ana muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) yolsuzluk iddiaları ile ilgili bir İstanbul belediye başkanını görevden almış ve yerine kayyum atamıştır. Buna ek olarak, merkezi hükümet, iktidardaki AKP'nin Ankara ve İstanbul gibi önde gelen kentleri de dahil olmak üzere, yıl boyunca birçok belediye başkanını istifa etmesini sağlamıştır.

Avrupa Birliği raporlarına göre, darbe girişiminden bu yana, en az 1.500 sivil toplum kuruluşu tamamen kapatılmış ve mülklerine el konulmuştur (AB İlerleme Raporu, 2018). Gazetecilerin kovuşturulması ve medya kuruluşlarının kapatılması devam etmektedir. Sosyal medya aracılığıyla paylaşılan mesajlara dayalı tutuklamalar yaygındır, bu durum sosyal medya paylaşımlarında oto sansüre neden olmaktadır.

Türkiye, parlamentoda temsil edilen dört parti ile rekabetçi çok partili sisteme sahiptir. Bununla birlikte, yeni partilerin yükselişi, meclis temsilciliği için yüzde 10'luk baraj eşiği tüm kesimlerim parlamentodaki temsiliyetini engellenmektedir. Terör örgütü PKK ile yapılan ateşkesin ardından 2015'te hükümet HDP'yi terör örgütü ile bağlarını kesmemekle suçlamıştır. 2016 anayasası değişikliği, parlamenter dokunulmazlığının kaldırılmasını kolaylaştırmış ve HDP'li siyasetçilerin çoğu terörizm suçundan hapse atılmıştır. 2017 sonunda, HDP'nin çok sayıda belediye başkanı ve milletvekili tutuklu olarak yargılanmaktadır.

HDP'li politikacıların terör suçlamalarıyla ilgili kovuşturmalarına ek olarak hükümet, ülkenin en büyük muhalefet partisi CHP ile ilgili de detaylı araştırmalar yapmıştır. CHP Milletvekili Enis Berberoğlu, gazetecilere devlet sırlarını sızdırdığını iddia ettiği 2017 yılı sonunda yargılanmış ve Haziran ayında 25 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Savcılar, cumhurbaşkanına hakaret etmekle suçlanan parti genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu da dahil olmak üzere yıl içinde onlarca CHP üyesi siyasetçi ile ilgili soruşturma başlatmışlardır.

b. Vatandaşlık Hakları

(1) İfade ve Düşünce Özgürlüğü

Tunus Anayasası, bazı kısıtlamalar dışında, düşünce, ifade, bilgi ve yayın özgürlüğünü garanti etmektedir. Tunus'ta bağımsız medya organları mevcuttur, ancak 2017 yılında bazı konularda yaptığı yorumlardan dolayı gazeteciler hükümet yetkililerinden baskı ve tehditlerle karşılaşmışlardır.

Mayıs ayında Milli Muhafız yetkilileri, alternatif haber sitesi Nawaat'ın kurucusu Sami Ben Gharbia'yı, yayınladığı bir haber nedeniyle sorgulamıştır. Polis haberin kaynaklarının yanı sıra haberi yapan gazeteciler hakkında kapsamlı soruşturma başlatmıştır. Konu mahkemeye intikal etmiş ve daha da ötesinde Gharbia'nın telefonları da hükümet tarafından dinlemeye alınmıştır. Ayrıca hükümet Nawaat'da yayınlanan haberleri dezenformasyon olarak görüp bu haberlerden sorumlu olmakla tehdit etmişlerdir. Bir başka gelişme de; Eylül ayında, Sfax'daki bir yerel radyo olan Diwan FM 'de bir gazeteci olan Hamdi el-Souissi, bir söyleşisinde polis tarafından baskına uğramıştır. Daha sonra serbest bırakılsa da iki saat boyunca tutuklanıp sorgulanmıştır.

Freedom House'un raporunda gazetecilere yapılan baskılar nedeniyle ifade ve basın özgürlüğü bir puan gerilemiştir (Freedom House Report, 2018). Tunus Anayasası, dinler ve din dışı gerekçelere karşı inanç ve vicdan özgürlüğünü korumaktadır, dinsel zeminde nefret ve şiddete teşvik ve kampanyalara karşı tedbir alan hükümlere yer vermiştir. Örnek vermek gerekirse küfür etmek polise tutuklama hakkı vermektedir. Devlet başkanı olabilmek için Müslüman olmak temel şarttır. İslam, devletin tek dini olarak kabul edilmektedir. İslami eğitim, okullarda müfredata zorunlu olarak bulunmaktadır. Kadınları temsili bakımından ise 193 ülkenin yer aldığı bir listede Tunus, kadın temsili konusunda 30.sırada yer almaktadır. Aynı listede Türkiye 119.sıradadır (Inter-Parliament Union, 2019).

Haziran 2017'de, Ramazan ayında gündüz saatlerinde, sigara ve yemek yediği için dört kişi tutuklandığı kayıtlara geçmiştir. Ramazan ayları boyunca sigara içmek veya yemek içmek yasadışı olmasa da devlet tutuklamaları haklı çıkarmak için dini kullanmaktadır. İslamiyet'i koruma

yetkisi altında çeşitli bahanelerle toplumsal düzeni koruma adına keyfi tutuklamalar yapabilmektedir.

Anayasanın 33. maddesi, akademik özgürlüğü açıkça korumaktadır. (Acil, 2017:93) Ancak akademisyenlerin oto sansür uyguladıklarına dair pek çok örnek bulunmaktadır. Öğrenciler, cinsellik, cinsiyet kimlik ve İslamiyet ve şiddete ilişkin konular üzerine tez araştırması yapamamaktadır.

Halk genel olarak açık ve özgürce her konuyu tartışabilmektedir, ancak ordu ve İslam gibi hassas konularda hala temkinlidir. Bir önemli konu da eşcinselliğin yasal olmamasıdır. LGBT (lezbiyen, gey, biseksüel ve transseksüel) ile ilgili konuları açık bir şekilde tartışmak sakıncalı görülmektedir. Ancak yaz aylarında “Chouftouhonna” adında LGBT bireylerin de uluslararası boyutta katıldığı bir festival düzenlenmektedir.¹¹

Türkiye’de ifade özgürlüğü açısından sıkıntılı bir dönem yaşanmıştır. Bazı bağımsız gazeteler ve web siteleri çalışmaya devam etse de zaman zaman siyasi baskı ile karşı karşıya kalmaktadır. 15 Temmuz darbe girişiminden sonra birçok suçlamayla karşı karşıya kalan 150’den fazla medya kuruluşu kapatılmıştır (BBC Türkçe, 2016). Hükümet, haber sitelerinin ve diğer çevrimiçi bilgi kaynaklarının 2017’de de denetlemeye ve baskı uygulamaya devam etmiştir. Bunların en önemlisi, özellikle Nisan ayı sonlarından itibaren Wikipedia ülke çapında bloke edilmiştir. Ana akım medya, özellikle televizyonlar hükümet politikalarını yansıtır hale gelmiştir (Uluslararası Af Örgütü Raporu, 2018). .

Anayasa din özgürlüğünü güvence altına alsada giderek artan oranda kamusal alanda hükümet politikası olarak Sünni İslam uygulamaların hakimiyeti görülmektedir. Alevi ibadet yerleri olan cem evleri hükümet tarafından camilere oranla daha az destek görmektedir. AKP döneminde Sünni İslam’ı destekleyen dini okulların sayısı artmıştır. Müslüman olmayan azınlıklar yani üç dini grup - Yahudiler, Ortodoks Hristiyanlar ve Ermeni Hristiyanlar - resmen tanınmaktadır. Ancak, mülkiyete ilişkin ihtilaflar ve

¹¹ Festivali düzenleyen komitede yer alan avukat Sahar Yahiaoui ile görüşme, Tunus, 17 Ocak 2018.

din adamlarının eğitimi hakkındaki yasaklar, bu topluluklar için sorun olmaya devam etmektedir.

Türkiye'de akademik özgürlüğün geleneği çok eski değildir, her 10 yılda bir yaşanan darbeler nedeniyle akademik özgürlüğün zaman zaman kısıtlandığı görülmektedir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrası darbe girişimin yapan Gülen terör örgütüyle ilişkisi olduğu tespit edilen on beş üniversite kapatıldı ve 5000'den fazla akademisyen 2017'nin başında görevden alınmıştır.

Türkiye’de kişiler görüşlerini rahat bir şekilde gerek sosyal medyada, gerekse kamusal alanda, gerekse yazılı ve görsel basında görüşlerini rahatça dile getirebilmektedir. Ancak hükümeti eleştiren ifadeleri konusunda herhangi bir ceza gelmemesi adına oto sansür uygulamaktadır. Özellikle sosyal medya hesaplarında yapılan paylaşımlar hükümet tarafından denetlenmektedir. Bireyler de kendilerini “*big brother*”¹² (büyük birader)’in gözlediğini hissederek oto sansür uygulamaktadır.

¹² Büyük Biraderler, her şeyi gören ve bilen, hataları affetmeyen Tanrı'yı cezalandırma figürüdür. Le Panoptique'deki Jeremy Bentham, *Panopticon* fikrini sürveyans sorununa mimari bir çözüm olarak sunmaktadır. Buna göre, süpervizörün yerleştirileceği merkezde bir kule bulunacak ve etraftaki hücreler yan yana yerleştirilerek sakinlerin birbirleriyle iletişim kuramaması sağlanacaktır. Hücreler önden aydınlatıldığı için kuledeki gözlemci herkesi izleyebilecek, hücrede bulunanlar birbirlerini veya gözlemcinin kendilerini görmeyecek, ancak herhangi bir zamanda izlendiklerini bileceklerdir. Günümüzde mobese kameraları, mağazaların, alışveriş merkezlerinin, otomatik para çekme makinelerinin, okulların ve hatta apartman girişlerinin güvenlik kameraları temelde suçu önleme, suçluları takip ve tespit etme amacıyla kullanılmaktadır. Ancak bütün bu güvenlik önlemleri potansiyel suçlular olarak sürekli izlenmekte olan bireylerde Büyük Birader’in gözünün bizim de üstümüzde olduğu hissini yaratmaktadır. Ayrıca her an nerede olduğunuzu bilen GSM operatörleri, arkadaşlarınıza bulunduğunuz yeri bildiren internet uygulamaları ve sürekli yeni tehditlere karşı gizlilik ayarlarınızı değiştirmeniz gerektiğine dair uyarılar aldığınız sosyal paylaşım ağları da hayatımızı kolaylaştırdığına inandığımız teknolojinin aslında ütopya ile anti-ütopya arasındaki ince çizgide durduğunu göstermektedir. Günümüzde mobese kameraları, mağazaların, alışveriş merkezlerinin, otomatik para çekme makinelerinin, okulların ve hatta apartman girişlerinin güvenlik kameraları temelde suçu önleme, suçluları takip ve tespit etme amacıyla kullanılmaktadır. Ancak bütün bu güvenlik önlemleri potansiyel suçlular olarak sürekli izlenmekte olan bireylerde Büyük Birader’in gözünün bizim de üstümüzde olduğu hissini yaratmaktadır. Ayrıca her an nerede olduğunuzu bilen GSM operatörleri, arkadaşlarınıza bulunduğunuz yeri bildiren internet uygulamaları ve sürekli yeni tehditlere karşı gizlilik ayarlarınızı değiştirmeniz gerektiğine dair uyarılar aldığınız sosyal paylaşım ağları da hayatımızı kolaylaştırdığına inandığımız teknolojinin aslında ince çizgide durduğunu göstermektedir (Pekşen,2011).

(2) Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü ile ilgili Haklar

Yeni Tunus Anayasası 35. maddesinde toplanma ve gösteri yapma haklarını garanti etmektedir. 2015 yılında gerçekleşen büyük terörist saldırısına tepki olarak bir terörle mücadele yasası çıkarılmıştır. Olağanüstü hal duruma dayalı bir kararname, yürütme organının grev ve gösterileri yasaklamasına, şüphelileri gözaltına almasına ve basın üzerinde kontrol sağlamasına izin vermiştir. Öte yandan, İnsan Hakları İzleme Örgütü, acil durum durumunda bile Tunus Anayasası koşullarına saygı gösterilerek temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılabilceğini belirten bir açıklama yapmıştır (İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2015). Öte yandan, 2017 ilkbaharında Tatouine'deki protestocular ekonomik eşitsizliğe karşı protesto gösterileriyle karşı karşıya kalmış, birçok kişi yaralanmış ve 1 kişi ölmüştür.

On binlerce yeni STK 2011 devriminden sonra faaliyete geçmiş ve bu gruplar 2017 boyunca ülke çapında konferanslara, eğitimlere ve diğer toplantılara katılmıştır. Tunuslu STK'ların yolsuzlukla mücadelesi sindirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, Nisan ayında Nida Tunus'da üst düzey bir şahsın, vergi kaçakçılığına dair raporlar yayınlayan ve ihbarcılar için daha iyi koruma sağlamayı savunan bir yolsuzlukla mücadele grubu olan *I-Watch*'¹³ itibarsızlaştırmaya çalışarak bir yönerge yayınlandığı ortaya çıkmıştır.

Anayasa işçilerin sendika kurma ve grev yapma hakkını güvence altına almaktadır. Ancak, Tunus'ta Genel Tunus İşçi Sendikası'nın (UGTT) hakimiyeti söz konusudur. Tunus'ta devrimden bu yana tüm sektörlerde büyük çaplı grevler olmuş, katılımcılar çalışma şartlarının, ücretlerin ve iş yeri koşullarının iyileştirilmesini talep etmişlerdir. Aynı zamanda, sendikalar bazı işverenlerin sendikal aktivistleri görevden almalarını engellemek için de çalışmalar yapmıştır.

¹³ Tunus'ta rüşvet ve yolsuzlukla mücadele eden bir STK.

Türk hukukunda ise toplanma özgürlüğü teorik olarak garanti altına alınmıştır, ancak hükümet son yıllarda güvenlik gerekçesiyle muhalif, hükümeti eleştiren gruplar tarafından yapılan toplantılara rutin olarak izin vermezken, hükümet yanlısı mitinglere izin vermektedir. Sol ve işçi grupları, LGBT (lezbiyen, gey, biseksüel ve transseksüel) gruplar tarafından gerçekleştirilen protestolar ve muhalif parti toplantıları ile 1 Mayıs kutlamalarına kısıtlamalar getirilmiştir. Polis yeri geldiğinde izin alınmadan yapılan gösterileri engellemek için güç kullanmaktadır. Hükümet Eylül 2017 sonlarında gösterilere bir yasaklama yasağı getirmişse de CHP tarafından, Temmuz ayından itibaren büyük bir gösteri ile sona eren Ankara'dan İstanbul'a bir protesto yürüyüşü düzenlenmiştir.

Öte yandan 15 Temmuz darbe teşebbüsünden bu yana en az 1.500 vakıf ve derneği kapatılmış, varlıklarına el konulmuştur. Haziran 2017'de Uluslararası Af Örgütü Türkiye şubesi başkanı terör suçlamalarıyla tutuklanmıştır. Temmuz ayında da insan hakları savunucularının rutin bir eğitim oturumuna düzenlenen baskın sonucunda iki yabancı eğitmenin yanı sıra Türkiye'nin başlıca hak örgütlerinden sekiz temsilcisi tutuklanmıştır (Uluslararası Af Örgütü, 2018).

Son olarak grev hakkı da dâhil olmak üzere bazı sendikal faaliyetler kanunla ve uygulamalarla sınırlı kalmıştır; İşverenlerin anti-sendika faaliyetleri yaygın olmakla birlikte bu konuda yasalar koruma hususunda zayıf kalmaktadır. Sendikaların toplu sözleşme haklarının güvence altına almasını zorlaştırmıştır.

(3) Hukuk

Tunus'ta yeni anayasa, sağlam ve bağımsız bir yargı için çalışmalar yapmıştır. Öte yandan 2011 devriminden sonra yargı reformu yavaş ilerlemiştir. Bunun da nedeni Ben Ali döneminde görev yapan eski hâkimlerin -görevde kalmaları ile- devamlı bir şekilde kurulan yeni hükümetleri ve mahkemeleri manipüle etmeye çalışmış olmaları olmuştur. 2016 yılında kabul edilen mevzuat ile birlikte yargının bağımsızlığının sağlanması ve Anayasa Mahkemesi yargıçlarının atanmasıyla görevli bir Yargı Kurulu oluşturmuştur.

Konseyl üyeleri, Ekim 2016'da binlerce yasal profesyonel tarafından seçilmiş, ancak kararnamelerin ve yasaların anayasaya uygunluğunu değerlendirmeyi amaç edinen bir mahkeme kurulamamıştır.

2014 yılında Tunus'ta, -1956 yılından bu yana işlenen siyasi, ekonomik ve sosyal suçları incelemek amacıyla- Hakikat ve Onur Komisyonu kurulmuştur. Komisyon kurulduğu tarihten beri on binlerce şikâyet ve tanıklık ile muhatap olmuştur. Bununla birlikte, uzlaşma yasası Eylül 2017'de onaylanmıştır. Bu yasaya göre komisyonun çalışmalarına ve diğer yargı süreçlerine karşı yolsuzluk faaliyetine karışan Ben Ali dönemi devlet memurlarına af çıkmıştır. Ancak bu memurlar kişisel olarak bu yasadan yararlanamadıkları için komisyonu, sürece zarar vermekle tehdit etmişlerdir.

Tunus'ta 2015 yılında bir müze ve bir turist beldesini hedef alan büyük ölçekli terörist saldırılara maruz kalmış ve düzinelerce insan ölmüştür. Ölümcül 2015 terörist saldırılarının ardından ilk kez yayınlanmasından bu yana birkaç kez yenilenen olağanüstü hal; polisler güvenlik veya terörizmle alakalı suçlamalarla ilgili tutuklama ve gözaltına alma gibi konularda geniş yetki vermiştir. Öte yandan keyfi tutuklamalar 2017 yılında da devam etmiş; olağanüstü hal ise Kasım 2017'de üç aylık bir süre için tekrar genişletilmiştir. Diğer taraftan güvenlik güçleri tarafından uygulanan aşırı güç kullanımı ve işkence, 2017 yılında da devam etmiştir.

İdeal bir anayasanın, her türlü ayrımcılığı yasaklaması ve devletin çok kültürlülük esasını kabul etmesi gerektirmektedir. Ancak Tunus'ta LGBT bireyler yasa ve toplum nezdinde ayrımcılığa maruz kalmaya devam etmektedir. Tunus anayasasına göre eşcinsellik yasal kabul edilmemektedir; ceza kanunun 230. Maddesine göre ise "homoseksüellik" için üç yıl hapis cezası gerektirmektedir. Anal test yapılması homoseksüellikten mahkûm etmek için ana kanıt şekli olarak kullanılmaktaydı. Tunuslu LGBT birliği *Shams*, 2017'de Tunus'un çeşitli yerlerinde 230. maddeye göre en az 10 kişinin yargıldığını ve ikisinin iki yıl hapis cezasına çarptırıldığını söyledi. Nisan ayında doktorlar tarafından yapılan bir gösteriden sonra anal test uygulamasından vazgeçildi ancak 230. Madde hale geçerlidir (Human Rights

Watch, 2018). Tunus'un demokratik seçimlerle seçilen ilk cumhurbaşkanı Essebsi'nin yaşlılıktan 29 Temmuz 2019'da, Kasım'da yapılacak yeni cumhurbaşkanlığı seçimlerinden dört ay önce ölmesi üzerine Tunus seçimlere hazırlanmaya başladı. Shams'in kurucularından, eşcinsellikten 2013'te üç ay hapis yatan avukat Mounir Baatour cumhurbaşkanı adaylığı için başvurdu (Independant, 2019). Başvurusunu yaparken "İslam dünyasının eşcinsel olduğunu açıkça söyleyen ilk cumhurbaşkanı olacağım" dedi (a.y.g).

Bir diğer önemli yasal konu ise sığınmacılar ve göçmenler konusu olmaktadır. Tunus'ta sığınmacılar için herhangi bir yasa bulunmamaktadır. Bu hususta Birleşmiş Milletler, ülkedeki mülteci statüsüne ilişkin tek yetkili olarak faaliyet göstermektedir. Göçmenler ve sığınmacılar ise genellikle standart altı yaşam koşullarında yasal olmayan gözetli merkezlerinde barındırılmaktadırlar. İkamet izinlerinin verilmesindeki gecikmeler, birçoğunun yasal olarak çalışmasını imkânsız hale getirmektedir. Yine göçmen ve sığınmacılara yönelik işçi korumaları olmadığı için göçmen ve sığınmacılar gayri resmi işlerde çalışmaktadır.

Türkiye'de ise aslen yargı bağımsızlığı söz konusu olmuşsa da zaman zaman iktidarın yargıya baskı uyguladığı durumlar bulunmaktadır. Bu durum Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra daha görünür hale gelmiştir. 2017'nin sonlarına doğru ise Gülen terör örgütüyle ilişkisi tespit edilen binlerce hâkim ve savcı meslekten çıkarılmıştır.

Aralık 2017'de yayınlanan bir kararname, sanıkların kendilerine karşı getirilen tüm delilleri dinlemeleri ve duruşma sırasında bir savunma avukatı hazırlamaları konularındaki gereklilikleri açıkça kaldırmıştır. Dahası uzun süreli gözetli süresi rutin hale gelmiştir. Yetkililer, bir avukata erişim olmaksızın bireyleri 24 saate kadar gözetiminde tutabilmektedir (Resmi Gazete, 23 Ocak 2017). Öte yandan olağanüstü hâl sırasında gözetimine alınan veya terör suçuyla suçlanan insan sayısının artmasına ilişkin en önemli sorun olan temel süreç korumasının yokluğu büyük sıkıntı yaratmaya devam etmektedir.

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Ekim 2017 tarihinde yayımladığı, "Türkiye'de Polis İşkencesi ve İnsan Kaçırma" başlıklı 43 sayfalık raporda,

“terörizm” veya 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişimi ile bağlantılı olarak suçlananlara, “polis gözetimi altında işkence yapıldığı ve gözaltına alınanlara yönelik hak ihlalleri uygulandığına dair delillerin arttığı, başka insanların da suçu ispat edilmeden suçlandığı” gibi ifadeler raporda yer almaktadır (Human Rights Watch, 2017).

Temmuz 2015'te ateşkesin sona ermesinden günümüze güvenlik güçleri ile PKK arasındaki çatışmalarda 3 binden fazla insan ölmüştür. Bombalama ve suikastlar da dahil olmak üzere çatışma güneydoğuda kırsal kesimde yoğunlaşmış, 2016 yılının ikinci yarısına kadar önemli kentsel çatışmalar gerçekleşmiştir (Yeşiltaş & Özçelik, 2016). Öte yandan Türkiye, PKK dışında Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) adıyla bilinen DAESH olarak da anılan militan grubundan ayrı bir terör tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. İŞİD’e bağlı bir militan Ocak 2017’de İstanbul’da bir gece kulübüne saldırmış ve 39 kişiyi öldürmüştür.

Diğer taraftan Türk hukukunda eşit muamele garanti edilmiş olsa da, kadınlar, etnik ve dini azınlık grupları çeşitli derecelerde ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Örneğin, Aleviler ve gayrimüslimlerin istihdamda, özellikle de üst düzey kamu sektörü pozisyonlarında ayrımcılığa maruz kaldıkları, kadınlar açısından ise işyerinde cinsiyet eşitsizliğinin yaygın olduğu görülmektedir (Genç & İlhan, 2012: 6-20).

Kürt kimliğinin ifadesi son yıllarda -1990’lı yıllara oranla- daha iyi tolere edilirken, PKK ile çatışmanın yeniden canlanması, Kürt siyasi partileri, medya organları ve sivil toplum örgütleri üzerindeki baskıyı meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Olağanüstü hâl altında tutuklamalar, görevden almalar ve kapatmaların yanı sıra, atanan devlet makamları bazı durumlarda Kürt belediye yetkililerinin Kürt dili ve kültürünü geliştirme çabalarını engellemiştir.

Öte yandan Türkiye 3,4 milyondan fazla Suriyeli mülteciyi kabul etmiştir. Yine Türkiye’de aynı cinsten cinsel aktiviteye yasal olarak izin verilmektedir, ancak LGBT bireyler yaygın bir ayrımcılığa, polis tacizine ve zaman zaman şiddete maruz kalmaktadır. İnsanları cinsel yönelim veya

cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığa karşı koruyan herhangi bir mevzuat da bulunmamaktadır. LGBT bağlantılı etkinlikler 2015'ten bu yana giderek daha fazla kısıtlanmıştır.

(4) Bireysel Özerklik ve Haklar

Tunus'ta hareket ve serbest dolaşım özgürlüğü 2011'den bu yana önemli ölçüde gelişmiştir. Anayasa, ülke içinde serbest dolaşım özgürlüğünü ve yurtdışına seyahat özgürlüğünü garanti altına almıştır. Kadınlar seyahat etmek için bir erkeğin iznine gerek duymamaktadır. Öte yandan 2017 yılında milletvekilleri, seyahat yasaklamaları veya pasaportları kısıtlamak için yetkililerin daha sıkı süreçler geçirmelerini gerektiren tedbirleri onaylamıştır.

Bununla birlikte, hükümet resmi işlem başlatmadan bireylerin hareketlerini kısıtlamak için olağanüstü hâl altında hâlâ geniş bir yetkiye sahiptir ve binlerce kişi bu tür uygulamalardan etkilenmiştir. Özellikle terör örgütü DAESH'e katılımların engellenmesi amacıyla Tunus'ta 35 yaşın altındaki gençler babalarının izni olmadan yurt dışına çıkamamaktadır (Directinfo, 2015). Bu karar 2015'te yaşanan büyük terör olayından sonra alınmıştır.

Tunus uzun süredir özellikle aile hukuku ve kadın hakları alanlarında nispeten ilerici sosyal politikalar geliştirmiştir. Tunus'ta 2014 yılında kabul edilen anayasa kadın ve erkeklere eşit haklar tanımaktadır. 1956'da çıkarılan bir yasa ile erkeklerin birden fazla kadınla evlilik yapması, evliliği tek taraflı olarak sonlandırması yeni anayasa ile birlikte yasaklanmıştır. Bununla birlikte, kadınlar toplumsal ayrımcılık, ev içi taciz ve kamusal alanlarda çok yüksek taciz oranlarına maruz kalmaktadır. Dahası kadınlar eşit olmayan miras yasalarına tabi olmaktadır. Diğer taraftan 2017 yılının temmuz ayında milletvekilleri, 'Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Kanun'u', onaylamıştır. Kadına yönelik şiddetle mücadele için çıkarılan bu yeni yasa, şiddetin tanımını da genişletmektedir. Yasa; fiziksel, ahlaki ve cinsel istismarın yanı sıra finansal istismarı da kapsamaktadır (UNFA Tunus, 2017). Bununla birlikte, yasa ceza kanunuyla uyumlanmamaktadır; örneğin, erkeğin karısına tecavüzünü tecavüz saymamakta ve ceza vermemektedir.

Yeni yasanın eleştirmenleri, suçluların suçlamalarda bulunmalarına olanak tanıyan bir sorun olarak dikkat çekerken, ev içi istismar yaşayan kadınların istismarcıların ve diğerlerinin taciz iddialarından geri çekilmelerine karşı baskıcı olabileceği gözlemlenmektedir. Öte yandan Eylül 2017’de Tunus Adalet Bakanlığı, Tunuslu kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenmelerini yasaklayan bir kararnameyi yürürlükten kaldırmıştır (Habertürk, 2017).

Halkın kamusal alanda genel ahlak kurallarını ihlal etme ve hapis cezasına çarptırılmasının önü ise açıktır. Ekim 2017’de bir turist ve Tunuslu kız arkadaşı arabalarında öpüşürken yakalanmış ve polis tarafından sorgulanmıştır. Polisle tartıştıktan sonra, ahlaka aykırı davranış ve kamu görevlisine hakaret gibi çeşitli suçlamalarla bağlantılı olarak sırasıyla dört ay ve üç ay hapis cezasına çarptırılmışlardır (Sudouest, 2017).

Son olarak Tunuslu kadınlar ve çocuklar hem Tunus’ta hem de yurt dışında seks ticareti ve zorla ev işlerine maruz kalmaktadırlar. Mülteciler ve diğer göçmenler de insan tacirleri tarafından sömürüye açıktır. Tarım ve tekstil sektörlerinde sömürü durumları yaygındır; kadınlar genellikle sözleşme ve sigorta olmaksızın uzun saatler çalışmaktadır.

3. Türkiye ve Tunus’ta İktisadi Yapı

1956 yılında Fransa’ya karşı bağımsızlığını kazanan Tunus için 1956 yılı aynı zamanda ekonominin de yeniden şekillendiği bir yıl olmuştur; çünkü Fransızların ayrılışı ile birlikte kamu sektöründe ciddi bir çalışan açığı ortaya çıkmıştır. Hükümetin de öncelikli hedefi bu kamu açığını doldurmak, kurumları yeniden inşa etmek ve ekonomiyi düzenlemek olmuştur. İlk zamanlarda kamunun ağır bastığı Tunus ekonomisinde öncelikle ithal ikameci politika benimsenmiştir. Ancak bu konuda başarı gösteremeyen Tunus, özelleştirme ile de mesafeli bir politika benimsemiştir. Tunus, elektrik gibi sektörleri kamuda bırakırken turizm gibi daha rekabetçi olması gereken sektörleri özel sektöre vermiştir (Ayadi & Mattoussi, 2014:1). Bağımsızlıktan sora Tunus ekonomisinin toparlanması güç bir hal aldığından Tunus çareyi dış yardımlarda aramış ve yıldan yıla Amerika’dan yardım almıştır. İlk on yıl -yani 1970 yılına kadar- Tunus için öncelikli konular, “*temel altyapı, insan*

kaynakları gelişimi ve tarımsal genişleme” olmuştur. Fakat bu dönem kamunun ekonomi içindeki ağırlığının çok yüksek seviyede seyretmesi, kamu açığının çok yüksek olması ve iklimsel şartlar nedeniyle tarımda beklenen gelirin elde edilememesi Tunus’u ekonomik bir krizle karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye’nin 1960-1970 yılları arasındaki ekonomik performansına baktığımızda ise Türkiye’nin 1960’lı yıllarındaki planlı ekonomi anlayışının 1950’li yıllardaki liberal ekonomik politikaların oluşturduğu ağır yük sonucu ortaya çıktığını söylemek mümkündür. 1960 askeri darbesi ile birlikte yeni bir ekonomi politikası benimsenmiş ve enflasyonun önüne geçmek için çalışmalar yapılmıştır. Ana hedef enflasyonla mücadele ve dış açığın kapatılması olarak belirlenmiş; işsizlik ve büyüme bu dönemim ekonomi politikası içerisinde yer bulamamıştır (Dağdemir & Küçükkalay, 1999: 126).

1970’li yıllarda ise Tunus ekonomide kamunun payını azaltma yolunu tercih etmiş; daha kapitalist piyasa ekonomisi anlayışını benimsemiştir. Karma ekonomik sistemi uygulamaya alan Tunus, ilk başlarda yüksek büyüme rakamlarına ulaşmayı başarmıştır. Liberalleşme ile birlikte Tunus’ta ortalama yatırım oranı GSYİH’nin % 25’ine ulaşmış önemli bir performans sergilemiştir. Öte yandan imalat sektörü yatırımlarının %80’inin ulusal tasarruflardan karşılanması 70’li yılların ortalarına kadar ortalama büyümenin % 6 oranında seyretmesine olanak sağlamıştır. Ancak Tunus ekonomisi bazı makroekonomik dengesizliklerden dolayı alarm vermeye başlamıştır. İşsizlikle mücadelede başarısız olmaları sonucunda Tunus ekonomisi IMF’den destek almak zorunda kalmıştır. Bu IMF’nin Tunus için hazırladığı yapısal uyum paketini de kabul etmek anlamına gelmiştir (Lakehal & Ziadi, 2003: 3). 1970’li yıllar Türkiye ekonomisi için ise ithal ikameci politikaların izlendiği yıllar olarak ortaya çıkmaktadır. Dışa bağımlılığı azaltmayı hedefleyen bu politika ilk beş yıl olumlu sonuçlar vermişse de yatırım mallarında yaşanan büyüme ve dayanıklı malların üretimindeki artış ekonomiyi ithalata bağımlı hale getirmiştir. Özellikle iç piyasaya dönük üretimin yapıyor olması da ihracatın ihmal edilmesine ve ihracatın ithalatı

karşılamamasına sebep olmuştur. Bu da dolayısıyla yıllar içinde kronikleşen bir dış açık sorunuyla Türkiye'yi karşı karşıya bırakmıştır (Boratav, 1998: 101-103). Türkiye'nin IMF ile tanışması Tunus'unkinden daha erken olmuştur. 1960-70 yılları arasında ilk *stand-by* anlaşmasını yapan Türkiye, 70'li yıllarda yaşanan petrol krizlerinin de etkisiyle borçlanamaz duruma düşmüş; IMF Türkiye'ye kredileri kapatmıştır (Eroğlu & Eroğlu, 2009: 131). Tunus ekonomisi, 1980'li yıllarda ise -özellikle 1986 yılına kadar- düşük bir büyüme performansına sahip olmuştur. Bu kötü performansın arkasında temel olarak o dönem ekonominin kötü yönetilmesi ve politik istikrarsızlık yatmaktadır. İç huzursuzluklar ve grevlerle baş etmek zorunda kalan Tunus, bu iç dengesizlikler ve dış borçlarla mücadelenin yolunu 1986 yılında ilk ekonomik uyum programını müzakere ederek aşmaya çalışmıştır.

Ekonomik uyum programı kamunun ekonomideki ağırlığını düşürerek özelleştirmenin yolunu açmıştır (Ayadi ve Mattaoussi, 1999: 4). Türkiye'nin ise ekonomik açıdan 1980'li yılları neoliberal ekonomiye kapılarını açtığı bir dönem olmuştur. Bu dönemdeki yapısal reformlar devletin ekonomiye müdahalesini azaltmaya, ihracat oranını artırmaya yönelik yapılmıştır (Temel, Boyar & Saygılı, 2002: 58).

Tunus'un 1990 ve 2010 yılları arasındaki ekonomik gelişimine bakıldığında ise 2007 yılına kadar iyi bir ekonomik performans sergilediği görülmektedir. İlk beş yıl GSYİH'sinin ortalama %3,9 oranında artarken daha sonra bu rakam ortalama %5,6'ya yükselmiştir. 2008 küresel krizinin etkisini Tunus da hissetmiş ve büyüme yavaşlamıştır. 2010 yılında Arap Baharının başlaması ve siyasi çalkantıların ortaya çıkması ekonomik durumu da derinden etkilemiştir. Büyümenin yavaşlamasına ve ekonomik durgunluğa sebep olan Arap Baharı sonucunda 2010 yılı büyüme oranı %2,6 olmuştur. 2011 yılında ise negatif büyüme sergilemiş ve ekonomi %1,9 oranında küçülmüştür. 2010'ların sonunda ise Tunus'ta işsizlik %25'i bulmuştur. Aslında 1990'dan 2007 yılına kadar kişi başına düşen GSYİH ortalama %7,2 oranında büyüyerek ciddi bir büyüme performansı göstermiştir. Öte yandan 1990-95 arasındaki kuraklık nedeniyle büyüme de dalgalanmıştır. Bu durum

tarımsal üretimde bir azalmaya ve kırsal yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan Tunus için bu durum şok etkisi yaratmıştır (queer ve Sánchez, 2011: 8-9).

1990-2010 yılları arasında Türkiye ekonomisi ise iki ayrı dönemden oluşmaktadır. 90'lı yılların enflasyonist ortamı ve 2001 krizi sonrası Türkiye ekonomisi. 1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisi doğrudan yabancı yatırımları yoğun bir şekilde kabul etmiştir. Sermaye akışlarındaki dengesizlik bu yılların büyüklü küçüklü krizlerle geçirilmesine neden olmuştur. 2001 krizi ise Türkiye için bir kırılma noktası olmuş ve yeni ekonomik planla birlikte yüksek büyüme oranları elde edilmiştir. 2002 yılında 180 milyar dolar GSMH'den 2007 yılında 400 milyar dolar GSMH seviyesine ulaşılmıştır. Enflasyon tek haneye düşürülürken Tunus'un da ana sorunlarından biri olan işsizlik Türkiye'de de bu dönemde önemli sorun olarak devam etmiştir (Bayrak ve Kanca, 2013: 13).

2008 krizi ile birlikte dış şoklara karşı korumasız olduğu net bir şekilde ortaya çıkan Tunus ekonomisine Arap Baharının ciddi bir etkisi olmuştur. Tunus'un toplam ekonomisini olumsuz yönde etkileyen Arap Baharının yansımaları yatırımcıların yatırım kararlarını ertelemesi, turizm gelirlerinin düşmesi şeklinde ifade edilebilmektedir. Özellikle Tunus'un ekonomik yapısına bakıldığında öncelikli sektörlerin tarım ve turizm olduğu görülmektedir. Bu iki sektörün ardından Tunus ekonomisini madencilik, enerji ve imalat sektörleri ayakta tutmaktadır. Tunus'un ithalatında gıda ürünlerinin payı yüksekken yine ihracatında da tarım ürünlerinin payı yüksektir. Tunus'un ithalatında tüketim mallarının payı yüksektir ve 2016 yılı verilerine göre tüketim mallarının toplam ithalatın içindeki yaklaşık payı %30 oranındadır. Bu rakam Tunus'un endüstriyel yeterliliğinin zayıf olduğunu göstermektedir. (Tunus Cumhuriyeti Ülke Notu, 2016)

Tunus'un çevre ülkelerine bakıldığında Libya ve Cezayir gibi ülkelerin geniş hidrokarbon kaynaklarına sahip oldukları görülürken, Tunus'un böyle bir avantajı söz konusu değildir. Benzer bir durum Türkiye için de geçerlidir. Türkiye de çevresi zengin hidrokarbon kaynaklarına sahip

lkelerle çevriliyken bu yönden fakir kalmış bir ülke konumundadır. Bu açıdan bakıldığında iki ülkenin de ekonomi politikalarını oluştururken enerji maliyeti önem arz etmektedir.

Hukukun stnlğ, devlet büyüklüğü, piyasa açıklığı gibi kriterlerle ölçülen 2018 ekonomik bağımsızlık indeksine göre de Tunus ekonomisinin bağımsızlık skoru 58.9. Bu onu dünya genelinde ekonomik bağımsızlık sıralamasında 99. lke yaparken Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde ise 10. lke yapmaktadır. Bölgesinde birinci sırada Birleşik Arap Emirlikleri ve devamında sırasıyla Katar ve İsrail yer alırken Tunus'tan sonra ise sırasıyla Mısır ve Lübnan gelmektedir. Türkiye'nin durumuna bakıldığında ise Türkiye ekonomisinin bağımsızlığı 65,4 skorla 58. sırada yer almaktadır (2018 Index of Economic Freedom, Tunusia, 2019).

Tunus'un büyüme rakamlarına sırasıyla bakıldığında büyümenin çok yavaşladığı görülmektedir. Arap Baharının etkisi ile ekonomik olarak küçülme yaşayan Tunus, 2008 yılına kadar ortalama %5 oranında büyüme sergilerken küresel krizin etkisi ile bu oran gitgide düşmüş ve 2011 yılında yaşanan Arap Baharı ile birlikte Tunus ekonomisi yaklaşık %2 oranında küçülmüştür. Daha sonrasında ise Tunus 2012'de %3,6 büyüyerek bir toparlanma yaşamıştır. 2013 yılında ise %2,7 büyümüştür. 2015 ve 2016 yıllarında GSYİH %1 seviyesinde kalırken 2017 yılında büyüme oranı %2,2'ye yükselmiştir. Rakamların yıldan yıla iyileşmesinin ardında yapısal reformların hızlanması, sanayi sektörünün dış talebi karşılaması ve tarımsal büyümenin artması yatmaktadır (Trape, 2016).

Türkiye ve Tunus'u kısmen ekonomik yapı bakımından kıyaslamak mümkün olsa da kişi başına düşen milli gelirlerine bakıldığında arada ciddi bir farkın olduğu görülmektedir. 2017 verilerine göre Tunus'un GSYİH'si 42 milyar dolarken kişi başına düşün milli geliri ise 3674 dolardır. Yine 2017 verilerine göre Türkiye'nin GSYİH'si 860 milyar dolar ve kişi başına düşen milli gelir ise 10 bin dolara yaklaşmaktadır (The World Bank, 2018). Türkiye dünyanın 18. büyük ekonomisi iken Tunus GSYİH'ye göre sıralanan ülkeler arasında 95. sırada yer almaktadır.

Tunus ve Türkiye arasında ekonomik ilişkiler değerlendirildiğinde ise Tunus, Türkiye'nin ekonomi alanında Afrika açılımının yansımalarının yoğun olarak hissedildiği ülkelerden biridir. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla enerji, sanayi ve ticaret alanlarında anlaşmalar yapılmıştır. Tunus'ta yaklaşık 60 Türk firmasının 1 milyar dolar civarında yatırımı bulunmaktadır. Bu Türk firmalarının çoğu inşaat ve mütahhitlik alanlarında faaliyet göstermektedir.

B. Türkiye ve Tunus'ta Kadın Hareketi ve Alternatif Medya Yayınları

Kadın örgütlenmelerinin başlaması arasında dönemsel farklar bulunmaktadır. Türkiye'de kadın hareketinin tarihi Osmanlı dönemine yani 1800'lerin ikinci yarısına ulaşırken, Tunus'ta 1920'lerde başlamıştır.

1. Türkiye'de Kadın Hareketi ve Alternatif Medya

Türkiye'deki kadın hareketinin gelişimini birinci, ikinci ve üçüncü dalga feminist hareket çerçevesinde takip etmek gerekmektedir. Birinci dalga feminizmde seçme ve seçilme hakkı, eğitim, sağlık ve buna benzer temel insan hakları talepleri öne çıkmaktadır. Tanzimat'la başlayan bu süreç, II. Meşrutiyet'le ivmelenmiş Cumhuriyet'le birlikte başarıya ulaşan bir çizgide ilerlemektedir. 1990'lardan sonra başlayan ikinci dalga ise bu hakların pratik yaşama uyarlanması, geleneksel cinsiyet rollerinin sorgulanması hedefini merkeze almıştır.

Türkiye'deki feminist hareket, batıdaki feminist hareketle paralellikler gösterse de kendine özgü özellikleri de ihtiva etmektedir (Tekeli, 1996: 21). Ortak özellikler irdelendiğinde: Her iki tarafta da kadınlar iyi eğitilmiş, kentli ve orta sınıftan gelmektedir. Ancak ikinci dalga ele alındığında batıdaki feminist hareket işçi kadınlar ve siyahî kadınları harekete kazandırmayı başarmış olsa da Türkiye'deki ikinci dalga hareket batıya kıyasla daha seçkin kalmıştır.

a. Birinci Dalga Feminizmin Türkiye'ye Yansımaları

(1) Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Erken Kadın Hareketi

Osmanlı'da kadınların kamusal alana karşı olan ilgisi Osmanlı toplumunun yaşadığı sosyal ve ekonomik şartlara bağlı olarak belirlenmiştir. Osmanlı modernleşmesinin gelişmesine paralel olarak kadınlar, kamusal yaşam alanında yerlerini almakta gecikmemiştir. Osmanlı modernleşmesinin derinleştiği on dokuzuncu yüzyıl boyunca kadınlar, bir yandan modernleşmenin sembolü haline gelmiş, bir yandan da gelişen sosyal ve ekonomik şartlar karşısında geleneksel rollerinden önemli ölçüde sıyrılmaya başlamışlardır (İnan, 1975: 41-76).

Öte yandan devletin temel önceliği bürokratik elitin önderliğinde modernleşmeyi sağlamak ve toplumu bu yönde bir eğitimden geçirmek olmuştur. Kadınlar ise Osmanlı toplumunun yüzünü Batı medeniyetine çevirmesini sağlayan aktör niteliği taşımıştır. Kadının Batı medeniyetinin aktörü olarak benimsenmesi fikri sadece Osmanlı'ya karşı değil, aynı zamanda başta Orta Doğu olmak üzere, birçok az gelişmiş ülkeye özgü bir tutumdur. Kadının; ekonomik, siyasal, sosyal, eğitim ve kamusal hayata entegrasyonu gibi her türlü hakla Batı medeniyetine yaklaştığının göstergesidir.

İkinci meşrutiyet döneminde başta batıcı aydınlar olmak üzere, kalem oynatan herkesin ilgi odağı olan kadın konusu, sadece yazın dünyasına malzeme oluşturan bir konu olmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda dönemin baskın değerler sistemine karşı alternatif söylemlerin de potansiyel bir referansını oluşturmuştur. Kadın konusu, dikkate değer bir sivil alanının açılmasına da zemin hazırlamıştır. Bunu ise kadın sorunu etrafında bir araya gelen, dönemin eğitimli kadın kuşağı yapmıştır. Dönemin eğitimli kadın kuşağı seçme ve seçilme hakkını da içeren bir dizi hak talebi ve kadının devam etmekte olan geleneksel rolüne ilişkin eleştirileriyle dikkate değer bir sivil toplum hareketi olarak belirmiştir.

Tanzimat ilanından beri kadın lehine yapılan hukuksal, ekonomik ve eğitim alanındaki düzenlemeler, kadınların ikinci meşrutiyet sonrasında önemli bir harekete dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Osmanlı kadın hareketi, toplumun baskın değer yargılarını ters yüz etmeye ve kadınla ilgili geleneksel normları dönüştürmeye çalışan bir düşünce geliştirmiştir. Kadının kamusal alana çıkmasıyla birlikte geleneksel aile modelindeki mahremiyetin etrafındaki duvarlar da çözülmüştür.

(2) Batı Medeniyetine Giden Yol ve Cumhuriyet Kadını Hareketi

1923'te Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte yeni bir toplum ve kültür yaratma ihtiyacı doğmuştur. Atatürk'ün kişisel olarak kadınlara karşı duyarlı bir kişilik yapısına sahip olduğu bilinmektedir. Kadın konusunda yapılan

reformlar, medeniyet dönüşümünün sembolik bir anahtarını oluşturmaktadır. Bununla birlikte ülke kalkınmasına da hizmet edici bir politikaya zemin hazırlamaktadır. Cumhuriyetin kurulmasıyla, Türk kadınları iki alanda yeni haklar kazandılar: Medeni Kanun ile gelen yeni sosyal ve yasal haklar ve oy kullanma ve seçilme hakkına sahip siyasi haklar. Kadınlarla ilgili yasal süreçlere bakıldığında, 1920'lerde kadınların oy kullanma hakkına sahip olup olmadığı konusunda tartışmalar yapılmış ancak sonuç alınamamıştır. Bu dönemde önemli bir gelişme, 1926'da İsviçre Medeni Kanunu'na dayanan Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmiştir. Yeni Medeni Kanun, kadın ve erkeklerin yasa önünde eşit olduğu temel varsayımına dayanmaktadır. Yasa, çok eşliliği ve vekaleti yasaklamakta ve kadınların 18 yaşını doldurması gerektiğini içermektedir. Yasaya göre boşanmada, velayet ve mirasta, kadınlara erkeklerle eşit haklar verilir (Abadan-Unat, 1981: 13-14). Batılılaşma projesini görünür kılma girişimlerine rağmen, kadınların oy kullanma ve seçilme haklarını kazanması için 1930'lara kadar beklemek gerekiyordu. Bu arada, önemli bir oluşum olan Türk Kadın Birliği, Türk kadınlarının siyasal, sosyal ve ekonomik haklarını sağlamayı ve geliştirmeyi hedeflemekte ve bu amaçla çalışmalarına devam etmektedir (Gökçimen, 2008: 19).

Kadınların toplumdan herhangi bir talepte bulunmadan oy kullanma hakkı Türkiye'de çok yaygın bir olgudur. Cumhuriyet devriminin “Kadın Devrimi” şeklinde kabulüne rağmen, kadınların, Türkiye'nin sosyal ve siyasal yaşamında etkin biçimde yer aldıklarını söylemek ise oldukça güç bir vaziyet taşımaktadır. Kadınların iş gücüne katılım konusunda sergiledikleri performansın da çok parlak olduğu söylenememektedir. Cumhuriyet döneminde modernleşme yönünde takip edilen politikalardan yararlanan kadınların sayısının küçük bir azınlıkla sınırlı kalması, modernleşme sürecinde de ataerkil kültürel değerlerin devam etmesi kadınların kamusal normlarla özel alan normları arasında bir paradoks altında yaşamasına sebep olmuştur.

b. 1935-1980 Arası Kadınların Sahnedan Çekildiği Yıllar:

Gizil Hareket Dönemi

1935-1980 arası dönem feminist düşüncelerin tamamen yok olduğu ve kadınlara özgü söylem ve politikaların kaybolduğu bir dönem olarak gözükmektedir. Genel anlamda kadın hareketinin II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan savaşın ağır sonuçlarından ve sonrasında yaşanan ekonomik durgunluklardan etkilendiğini de söylemek mümkündür. Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmamış olsa bile toplumsal ve ekonomik sorunlardan özellikle dar gelirli aileler etkilenmişti.” Kadın, askere giden kocasının yerine ya da maaşı evi geçindirmeye yetmeyen kocasına ek olarak çalışma hayatına girmek zorunda kalmıştı” (Metinsoy, 2017: 462). Kemalistler, Osmanlı tarihi boyunca “ev” içinde kocasının hizmetine sunulan kadını halk evinde rejimin hizmetine sunmaya çalışmıştır. Bu süreçte cinsiyetinden arındırılmış kadın, sivil toplum unsuru olmaktan da çıkmıştır. Kadınların bağımsız bir sivil toplum unsuru haline gelmeleri 1980’lerde mümkün olabilmiştir (Erdoğan, 2000: 251-282). Öte yandan feminizmin Türkiye’deki gelişimi, Şirin Tekeli’ye göre dört aşamadan geçmiştir: Gizil hazırlık dönemi, uyanış dönemi, meşruluk arayışı dönemi ve bir harekete dönüşme dönemi (Tekeli, 1989: 3). Gizil hareket döneminde dünyada gelişen ikinci dalga feminizmle Türk kadınlarının tanışma dönemidir ve bu dönemde tüm hazırlıklar yapılmıştır. 1970’lerde dünyada feminist hareketi güçlendiren Simone de Beauvoir, Kate Millett, Firestone gibi yazarların kitaplarının Türkçe ’ye kazandırılması çok önemli bir gelişme olmuştur. Bunun yanında Nemin Abdan Unat’ın 1979’da yazdığı Türkiye’de Kadın ve Şirin Tekeli’nin makalelerini de saymak gerekmektedir (Çaha, 2010: 180). Tekeli’ye göre 1970’lerde feminizmin gelişimini engelleyen yapısal ve ideolojik engeller olmuştur. İlk yapısal engel kapitalizmin Türkiye’de az gelişmesi ve kadınların çalışma hayatına katılmaları için daha az imkân olması, ikinci yapısal engel ise; Türkiye’de yaygın olan geniş aile tipinin aksine feminizmin çekirdek aile yapısında geliştiği şeklinde açıklanabilmektedir. Son yapısal engel ise; kadınların erkeklere oranla az yer aldıkları eğitim kurumlarıdır. Feminizmin

1970’li yıllarda gelişimini engelleyen üç ideolojik engel ise; Kemalizm, İslamcılık ve Türk solu olmuştur (Tekeli, 1985: 60-64).

c. Türkiye’de Feminist Uyanış: 2. Dalga

1980’li yıllarda Türkiye’de kadın hareketleri, bir yandan kadın ve erkek konusundaki zihinsel matrisleri hedef alarak; geleneksel norm ve düşünceleri sarsmayı amaçlamıştır. Bu konuda başarı göstermişler ve birçok insanın kadınlar hakkındaki düşünce tarzında değişikliklere yol açmışlardır (Çaha, 2010). Bu arada ilk defa feminizm kelimesi kullanılarak geçmişten o güne kadın hareketinin geçirdiği evreler üzerine akademik camiada çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1983’de Türkiye’de gelişen demokrasi ile birlikte ortaya çıkan feminist hareket ile eski kimlikler irdelenmeye başlanmış ve onlara yeni bir sorgulama alanı yaratmıştır (Tekeli, 1986: 179). Şirin Tekeli (1991), tarihte ikinci feminizmin eyleme odaklandığına, kendisini devletin tanımladığı kültürel tanımların dışına taşıdığına inanmaktadır. Aksine, küreselleşme ve kimlik hareketlerinin getirdiği değişimlere açık bulunmaktadır. 1980’den 1990’a kadar ise feministler çok aktif olmuşlar; sorunlarının farkındalığını kadınlar tarafından kendilerine uygulamak için büyük şehirlerde toplantılar düzenlemişlerdir. Radikal, liberal, etnik, kültürel ve İslamcı feministler bu ikinci feminist dalgada yerlerini almışlardır. Bu farklı feminizmler; kadınlık, kadının statüsü, kadınların bireysel hak ve özgürlükleri ve en önemlisi erkek egemenliği konusunda duyarlılık yaratmıştır. 1980’lerin ortalarından itibaren sesini duyuran feminist kadın hareketi -ikinci dalgada- hem dünyada hem Türkiye’de çok yoğun geçmiştir: Sokaklardan başlayıp, kurumlara ve akademiye uzanan yol, çok sayıda başarılı olay ve kampanyanın gerçekleştirildiği ve bunların kalıcı etkilere yol açtığı bir dönem olmuştur.

Öte yandan ikinci dalga feminizmin en temel özelliği; kamuoyunda, kadının toplumdaki yeri ve özel alan ile yargılanan soru ve sorunları ortaya koymasıdır. Özel alanda mahsur kalan kadınlar, kamusal alana girmeye ve özel alan hakkında kamusal alanın bir parçası olarak konuşmaya teşvik edilmiştir. Duygu Asena tarafından 1986 yılında yazılan ve daha sonra filme

aktarılan “Kadının Adı Yok” romanı aslında Şirin Tekeli’nin de ifade ettiği gibi Türkiye’de bir kadın manifestosu olmuştur (Bianet, 2006). Fatmagül Berktaş ise kitabın Türkiye’deki kadınların ortak sorunlarından bahsettiğini yazmıştır: “Işık (ana kahraman) her kız gibi korku ve baba baskısı çeker, evlilik dışı kabul edilemez sayılan ilişkileri yaşar, evlilikten mutsuzdur, kürtaj tecrübesi vardır, işten atılır ve hakaret edilir. Ev sahibi tarafından aşağılanır, çünkü evlenmeden romantik ilişkileri var. Bütün bunlarda, “kişisel” bir şey yok. Aksine, küçük burjuvazinin, büyük şehirlerde yaşayan, mesleği olan ve eğitilmiş birçok kadından biri” (Berktaş, 1991: 45).

(1) Farklı Feminizmler

Süreç içerisinde sol içinde üreyen farklı feminizmler ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, merkezinde Kadınca Dergisi’nin yer aldığı eşitlikçi feminizm olmuştur. Eşitlikçi feminizmin temel iki söylemi bulunmaktadır: “erkeklerle eşitlik” ve “kadın özgürlüğü” kavramlarıdır (Çaha, 2010; 189). Bunun dışında ikinci dalga feminizm o dönemin alternatif medya araçları olan dergiler etrafında kamusal alana yayılmışlardır. Bu özelliği ile birinci dalga feminizm ile benzeşmektedir. Kadınca dışında, Somut dergisine ayrılan Feminist Sayfa, Çağdaş Kadın, Kaktüs ve Feminist gibi dergiler farklı kesimlerde kadınların bilinç yükseltmesinde etkin olmuşlardır. Eşitlikçi feministler için kamusal alanda çalışmak kadının özgürlüğünü oluşturmaktadır. Eşitlikçi feministlere göre kadın, radikal feministlerde olduğu gibi farklılık oluşturan ayrı bir kategori değil, insanlığın dışı kısmını oluşturmaktadır. Kadınla erkek insanlığın eşit birer parçası olarak kabul edilmektedir. Öte yandan eşitlikçi feministlerin, bir eşitlik politikası olarak vurguladıkları sosyal yaşamda eşitlik ilkesi, kadının kendi öz kimliğini oluşturmaya dayanmaktadır. Eşitlikçi feministlerin söylemi, özünde kadınlara kamusal alanın kapısını aralamayı ve burada var olmalarını amaçlamaktadır.

Radikal feministler ise kadını erkek değerleriyle eşit kılmaya çalışan eşitlikçi feministlerin aksine, kadınları erkek – merkezli değerlerden ayırarak “özgürleştirme” politikası geliştirmeye çalışmaktadır. Radikal feministlere göre, ataerkillik kadının ezilmesini ideolojik temeller üzerine oturtmuştur. Bunu

yaparken de erkek dünyası ile kadın dünyasını keskin çizgilerle ayırmıştır. Radikal feminist söylemin geneli, erkek- merkezli sivil toplum tanımlarından kopmayı, ayrışmayı ön görmektedir.

Üçüncüsü, sosyalist feministlerin temel argümanları, üretim ve yeniden üretim süreçlerine dayanarak özel / kamusal alanların ayrımları etrafında ortaya çıkmaktadır. Kadınların mevcut durumunu ataerkil kültürün ideolojik boyutuna bağlayan radikal feministlerin aksine, kadınların baskısının ekonomik faktörlerden kaynaklandığını savunmaktadır. Kadınların ikincil boyutu, ekonomik modelin, yani kapitalizmin tarihsel boyutundan kaynaklanmaktadır. Sosyalist feministler, Türk kadınlarının ancak Türk kültüründe kurgulanmış olan cinsiyetçi normları ve değerleri ortadan kaldırmakla olabileceğini savunmaktadır. Sosyalist feministlerin vurguladıkları politikalardan biri de kamusal alanın kadınlara açılmasıdır.

Sonuç olarak üç feminist söylemin buluştuğu ortak nokta, kadının erkeğe karşı ikincil durumda oluşunun köklü biçimde sorgulanması olmuştur. Ancak üç söylemde birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Eşitlikçi feministler sosyal, siyasal, ekonomik ve yasal eşitlikleri esas almaktayken; radikaller, kadının bedenini temel referans noktası olarak kabul etmektedir. Sosyalist feministler ise, maddi şartların kadın ve erkeğin ezilme ortamını hazırladığı tezinden hareketle, kadını erkeğin işgal ettiği ortama çekme politikası gütmektedir.

(2) Sokak Feminizmi

Sokak feminizmi, feminist kadınların kamusal alanda yer alma yolundaki keskin isteklerinin sokaklara taşan ve kurumlara yansıyan yüzünü ele almıştır (Çaha, 2010). Feminist çıkışın yankıları en fazla Türkiye'deki başta sosyal gruplar arasında hissedilmiştir. Feminizmi tartışan kesim ise sol kamuoyu olmuştur. Sol kesim içinde feminizme karşı gelişen tepkileri iki kategoride toplamak mümkündür. Bunlar; feminizmi reddedici tavır ve kabul edici tavır, olarak ele alınabilmektedir.

Bir sivil toplum hareketi olarak feminizmin Türk toplumunda çok yönlü dönüştürücü etkisinden de söz edilebilmektedir. Bu tür etkilerden biri

devlet uygulamalarıdır. Kadın erkek rollerindeki değişim özel/kamusal alanların nitelenmesini zorunlu olarak değiştirirken, kamusal alanların nitelenmesini zorunlu olarak değiştirirken, kamusal alanın farklılaşmasını gerektirmiştir. Kadınlar özellikle örgütlü feminist kadın grupları, sivil topluma bu yönde katkıda bulunurken, kamusal alandaki otonomları hem nitelik, hem nicelik olarak sivil topluma güçlü bir destek sağlamıştır (Kadınca, 1983: 30).

Başlangıçta sadece büyük şehirlerde başlayan kadın hareketi, kısa zamanda Türkiye'nin dört bir yanına yayılmıştır. Bunun en belirgin hareket noktası ise Dünya Kadınlar Günü'nün 8 Mart 1985 günü tüm Türkiye'de kutlanmaya başlaması olmuştur. (Çaha, 2010; 188) Bunu birçok kampanya ve yürüyüş eylemi takip etmiştir.

(3) İkinci Dalgada Kurumsallaşma

Feminist kadın hareketi; dernek, vakıf veya şirket vb. kurumsal faaliyetlerin yanında, yayın alanında da dikkate değer faaliyetler gerçekleştirmiştir. Somut dergisinde yer alan Feminist Sayfa'nın ilgi çekmesinden cesaretlenip 1983 yılında kadınların ev içi, ev dışı ürünlerini değerlendirmeyi amaçlayan ve yayın, danışma ve hizmet görevleri yürüten Kadın Çevresi kurulmuştur (Çaha, 2010; 185).

Ortaya çıkan bağımsız feminist hareket, yasal haklarla yetinmeyen, Kemalizm'le yaratılan kadın-erkek eşitliğinin gerçekleştiği yanılmasına itiraz eden ve radikal, köktenci taleplerle ortaya çıkan, Sevgi Çubukçu'nun deyimiyle tam bir 'isyan' hareketi olmuştur. (Uçan Çubukçu, 2004)

1970'lerin sonlarına doğru bir grup akademisyen kadının, BM'nin 1975'te ilan ettiği 'Kadının On Yılı'nın etkisiyle kadın sorunlarını tartışmaya başlaması feminist hareketin eylemlilik yönündeki kıvılcımlarını yeniden çıkarmıştır. Bağımsız feminist hareketin örgütlenmesi ise; YAZKO (Yazarlar Kooperatifi) çevresinde sistemli bir şekilde toplanmaya başlayan kadınların çabasıyla olmuştur. Aynı dönemde ODTÜ çevresinde de kadınlar sistematik olarak "Perşembe Grubu" adıyla toplanmaya başlamıştır (Çatlak Zemin, 2018). Perşembe Grubu, bilinç yükseltmenin yanı sıra, Ankara'da Ekim

1989’da Sarkıntılığa Hayır Kampanyası’nın asıl yürütücüsü olmuştur Çankırı ilinde bir yargıcın, bir kadının kocasından gördüğü şiddet karşısında açtığı davayı, ‘Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin’ atasözünü gerekçe göstererek reddetmesi ise; hareketi sokaklara döktü. (Uçan Çubukçu, 2004) Feministler, geleneksel örgütlenme modelini kadınlar açısından baskıcı, otoriter ve hiyerarşik, dolayısıyla kişiliği ve bireysel katılımı sınırlandırıcı olarak kabul etmektedirler.

Öte yandan Türkiye, 1979’da BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen CEDAW’ı BM’nin Kadın On Yılı’nı kapattığı Nairobi konferansına katılmak için 1985 yılında hızla imzalamıştır. Yavaş yavaş yeniden uyanış içinde olan kadın hareketi, 1986 Mart’ında yürürlüğe girecek olan sözleşmenin iyi bir şekilde uygulanması için hükümetin acil önlem almasını isteyen bir dilekçe yazmış ve dilekçeyi imzaya açmıştır. Hiç beklenmeyen bir şekilde 6 bin imza toplanmıştır (Berber, 2017). Ankaralı ve İstanbullu feministlerin başlattığı ‘Kadınlar Dilekçesi’ adı verilen bu imza kampanyası, büyük bir ilgi görmüş ve 1980 sonrasında ilk kitlesel eylemi olmuştur. Bu kampanya sonrasında CEDAW’ın iç hukuka uyarlanmasını gerçekleştirmek amacıyla Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği kurulmuştur. (Uçan Çubukçu; 2004, Timisi &Gevrek; 2002)

Türkiye’de feminist hareketinin en önemli kurumsal başarı örneği ise “Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi” olarak gösterilmektedir. Kadınların ev içinde kapalı kapılar ardına baba ve koca şiddeti bu dönemde ortaya çıkan ve kadınların mücadele ettikleri bir başka konudur. Yerel bazda açılan kadın sığınaklarında kadınların karşılaştıkları şiddet ve baskıdan kurtulmalarının kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Kadın hareketi içinde faaliyet alanını doğuran kadına karşı şiddetle mücadele olarak belirleyen bir kurum olarak Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı ortaya çıkmıştır. Feminist bilincin bu yükselişine rağmen, 1988 yılında yapılan bir araştırmada, kadın ve erkek politikacıları kadınların siyasi alanda daha fazla olması gerektiğini savunmasına rağmen aynı araştırmada, ailelerin kızlarının politikacı olmalarını istemediği ortaya çıkmıştır. Özellikle siyasetçi olmak, kadınların

kendileri tarafından önemli bir hedef olarak tanımlanmadığından kadınlar için başka bir mücadele alanıdır (Ayata, 1995). Feminist kadın hareketinin ortaya çıkardığı özgün kuruluşlardan biri de yine Şirin Tekeli önderliğinde Mart 1997’de kurulan KA.DER (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği) olmuştur.

d. Türkiye’de Üçüncü Dalga: Postmodern Yolculuk, Kimlik Feminizmi

1990’lar, Türkiye’de kadın hareketinde, her biri farklı dünya görüşlerine sahip olan İslamcı, Kürt milliyetçi ve eşcinsel-lezbiyen-biseksüel-transseksüel (LGBTİ) hareketlerin mücadelesiyle feminizmde farklı kimliklerin yaşandığı için yeni bir aşama başlatmıştır. Batı’daki gibi Türk feministler de 'kadın' sorusunun farklı kavramsallaştırılmasıyla, farklı kimlikler üzerinden mücadelelerle karşılaşmışlardır.

(1) İslami Feminizm

İslamcı kesimlerin kadın konusuna yönelmesini sağlayan dış ve iç politik nedenler 1970’lerde söz konusu olmuştur. İslamcı kesimlerde kadın konusyla ilgili esas ivme ise 1980’lerden sonra gelişmiştir. 1980’li yılların ortalarından itibaren İslamcı kesimler, kadın konusuna özel bir önem vermeye başlamıştır. Feminist kadın hareketinin sokaklara inmesiyle birlikte, kadın sorunu, Türkiye’nin en hareketli tartışma konusu olarak gündeme damgasını vurmuştur. İslamcı kadınlar açısından bireyleşme süreci, devletin 1980’lerde başörtüsüne karşı başlattığı yasaklayıcı tutuma karşı verilen mücadele içinde gelişmiştir (Göle: 1991, Çakır: 2000).

Başörtüsü yasağı etrafında süren mücadele, İslamcı kadınlarla diğer kesimlerden bazı kadınlar arasında bir köprü işlevi görmüştür. Sokak eylemlerinin Türkiye’deki İslamcı kadın hareketinin sadece bir yüzünü oluşturması, öteki yüzünde kurumlaşma (dernek, vakıf, platform, vb.) siyasette yer alma ve kadın yayınlarında sürükleyici olma gibi durumlar bulunmaktadır.

İslamcı kadın yayınları arasında gerek duruşu gerekse seçtiği isim ve ele aldığı konular itibarıyla feminizme en yakın duran dergi Kadın Kimliği

dergisidir. Bunun dışında Halime Toros, Emine Şenlikoğlu, Şule Yüksel Şenler gibi İslami kadın yazarların romanları arayışta olan kadınların İslami harekete yönelmelerinde büyük etkileri olmuştur (Erkol & Çalışkan: 2016).

İslami feminizm kavramı, 1990’larda İran ve Arap kökenli bazı akademisyen ve yazarların literatüre kazandırdığı bir kavramdır. İslami feminizmi savunanlar, tüm iddialarını Kur’an üzerinde odaklandırmıştır. Yine, adalet ve eşitlik tezlerinin Kur’an’ın ruhuna daha uygun olduğunu savunmuşlardır. Türkiye’deki feminist kadınların çoğunlukta olan dışlayıcı tutumunun da İslamcı kadınların feminizme mesafeli olmasından kaynaklandığı söylenebilmektedir. İslamcı kadının, birey olma yolundaki mücadelesi, aslında asırlardan beri devam eden geleneksel İslami anlayışta kadına yüklenen anlamı ters yüz etmeyi içermektedir (Akagündüz, 2006).

(2) Kürt Kadın Hareketi

Üçüncü dalga kadın hareketinin çıkışı, 1970’lerde ortaya çıkan Amerika’daki siyah kadın hareketiyle olmuştur. Ancak bu kadın hareketinin beyaz batılı kadınlara yönelttiği eleştiri, bazı feministlerin, zamanla “cinsiyet ve kültür “ , “cinsiyet ve tarih”, “cinsiyet ve din”, “cinsiyet ve toplum”, “cinsiyet ve etnisite”, “cinsiyet ve ırk” ve “cinsiyet ve sınıf” gibi ikili kavramlar sarmalında kadın sorununa eğilmesine yol açmıştır.

Tarihsel arka plana bakıldığında, Kürt kadınları tarafından kurulan ilk kadın örgütünün Kürt Kadınları Teali Cemiyeti olduğu görülür. 1990 yılından itibaren Kürt kadın grupları, hem uzun süre içinde yer aldıkları sol-etnik hareketle, hem de Türk kadın hareketiyle ayrışmaya başlamışlardır. Kürt milliyetçiliği, doğu ve güneydoğu bölgelerinde kitlesel bir harekete neden olmuştur. Yine Kürt kadın grupları, Kürt kadınların Kürt kültüründe baskın olan ataerkil aşiret sistemine ve hem de Türk devletinin Kürt politikasına karşı durmuşlardır.

İlk feminist kimlikli Kürt kadın dergisi Roza olmuştur. Roza, kendisini cinsiyetçilik ve ırkçılık karşıtı bir dergi sunmuştur. Jürin ise kendisini Kürt Kadın Dergisi şeklinde tanımlamıştır. Kürt kadın grupları, kendi kimliklerini ve duruşlarını, devlete, asimilasyon politikalarına, bu

politikanın kullanılan ayaklarına, Türk feminizmine, Kürt toplumunun geleneksel değerlerine ve nihayetinde Kürt siyasal hareketinde yer alan erkeklere yönelttikleri eleştiriler üzerine inşa etmektedir (Yaşar, 1996: 8). Kürt feminizmi ayırt edici özelliği, Kürt kadınlarının kendilerini çifte kimlikli olarak ortaya koymasındır. Kürt kadın grupları bir yandan Kürt kadınlarının hakları için mücadele ederken, bir yandan da onun içinde var olduğu, kendi ifadeleriyle ulusal zemin için mücadele etmektedir (Kutluata; 2003).

(3) Türkiye’de Queer Hareket ve LBGTİ Bireyler

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de hiçbir zaman eşcinsel karşıtı yasa olmamasına rağmen, queer topluluğuna yönelik ayrımcılık, düşmanlık gibi faktörlerle zaman zaman farklı yönere gitmiştir. Tarihçi Magnus Hirschfeld’e göre eşcinsel ilişkilerin suç olduğu 1900’lerin başında başta Almanya, Fransa ve İngiltere olmak üzere diğer ülkelerden kaçan eşcinsellere İstanbul ev sahipliği yapmıştır. İstanbul’da o günlerdeki adıyla Konstantinopolis’te gönüllü katılım ile nitelendirilen “eşcinsel zevklerin tarihi yerleri” ve hatta Osmanlı Bankası denilen ünlü bir erkek genelev vardı (Hirschfeld: 1914). Queerler, cumhuriyetin çeşitli aşamalarında artan baskı ve düşmanlığa karşı kendilerini savunmuşlardır. Bu mücadeleler, queer olmayan sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin ve aktivist grupların dayanışmalarına bağlı olduklarını ve hala buna bağlı olduklarını fark etmelerini sağlamıştır.

1990’lar Queer hareketi kurumsallaştırmak için çabalayan eşcinsel egemen aktivizm tarafından desteklenmiştir. Bu dönem Türk queer topluluğunun Batılı STK’larla bağlarını güçlendirdiği bir dönem olmuştur. *Rainbow’92* (Gökkuşakı ‘92) adı altında bir queer grubu kurulmuştur. Finansal nedenler ve diğer faktörlerden dolayı kısa sürede dağılmış, ancak eski üyelerin birçoğu uluslararası queer girişimleriyle bağlantı kurmuştur. Christopher Street Day’i¹⁴ kutlamak için 1993’te İstanbul’da bir geçit töreni organize etmeye çalışmıştır. Ancak bu girişim başarısız olmuştur; çünkü

¹⁴ Dünyanın her yerinde gay, trans ve lezbiyenlerin her yıl seslerini duyurma amaçlı gerçekleştirdikleri kutlama, geçit töreni ve gösteriler.

İstanbul valisi, toplumun gelenek ve değerlerine aykırı olacağını iddia ederek gurur olayını yasaklamıştır. Bu yasak çeşitli queer gruplarının bir araya gelmesiyle Lambda İstanbul adında yeni bir girişim başlatmıştır. 1994'te Lambda İstanbul'un lansmanından bir yıl sonra; girişim KaosGL Ankara'da kurulmuş ve siyasi çalışmalarını queer gazetesiyle başlatmıştır.

1990'ların ikinci yarısında, bu gruplar kendilerini dernekler ve dolayısıyla tüzel kişiler olarak kurumsallaştırma çabalarını yoğunlaştırmışlardır. Kamusal görünürlük kazanmak hareketin ana hedefi olmuştur. Yeni kurulan girişimler esas olarak gey aktivistler tarafından yönetildiğinden, lezbiyen ve trans bireylerin yeterince temsil edilmediği konusu tartışılmaya başlamıştır. Bu, 1995'te, Türkiye'nin ilk lezbiyen girişimi Venüs'ün Kızları'nın kurulmasına neden olmuştur.

Hareket içindeki farklılaşma, çeşitli grupların ortak eylemler gerçekleştirmesini engellememiştir. Örneğin, KaosGL, Sappho'nun Kızları (Sappho'nun Kızları) ve Bursa Spartaküs gibi gruplar, 1998 ve 2004 yılları arasında, yılda iki kez düzenli olarak düzenlenen İstanbul ve Ankara'daki lezbiyen-gey kutlamalarını düzenlemek için birlikte çalışmıştır (Çetin & Commons, 2015).

Türkiye'nin 1999'da Helsinki'deki AB zirvesinde AB aday ülkesi olarak resmi olarak tanınmasının ardından, hukukun üstünlüğünü, azınlıkların ve sivil toplumun koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan reformlara ilişkin uluslararası beklentiler artmıştır. Bunun queer hareketi için de bazı olumlu sonuçları olmuştur.

2002 parlamento seçimleri AKP'yi iktidara getirmiştir. Türkiye Parlamentosu 2004 yılında yeni Dernekler Yasası'nı geçirdikten sonra, queer dernekleri hızla tüzel kişiler olarak kurulmuştur. 2005 yılında resmi olmayan bir lezbiyen ve eşcinsel girişim olan KaosGL, resmi bir örgüt olarak kurulmuş; Lambda İstanbul 2006'da davayı izlemiştir. Her iki kuruluş da 1990'lardan bu yana queerlere karşı ayrımcılıkla aktif olarak mücadele etmiştir. Bu gelişmeyi, yalnızca AB üyelik sürecine bağlanabilmektedir zira iktidar partisinin muhafazakâr bir yapı içinde queerlere karşı hoşgörülü bir

politika izlediği söylenememektedir. Bu, partinin 2004'te AB üyelik müzakerelerinin bir parçası olarak kabul edilen yeni ceza kanunu konusundaki tartışmasında belirginleşmiştir. O zamanlar, queer girişimleri Parlamento üyeleri ile temas kurmuş ve Anayasanın ve ceza kanununda reform yapılması gerektiğini belirterek, yasaların “cinsel yönelim ve cinsel kimliği” içerecek şekilde genişletilmesi gerektiğini belirtmiştir (Çetin&Commons; 2015). Bu durum parlamentonun Yargı Komitesi ve yasa tasarısına dahil edilmiştir. Ancak Adalet Bakanı Cemil Çiçek, böyle bir hükme destek vermeyi reddetmiştir. AKP'nin muhafazakârlığına karşı, queer gruplar kendilerini üniversitelerde sağlık, iş ve eğitim sektörlerinde örgütlemişlerdir.

LGBTİ Hakları Platformu adı altında birkaç queer dernek ve kuruluştan oluşan koalisyonu oluşturulmuştur Bu koalisyon, ayrımcılık vakalarıyla ilgili bilgileri yıllık olarak derlemekte, yayınlamakta, dağıtmakta ve ilgili etkinlikleri düzenlemektedir. 2008 yılında; platform, yasaların önünde temel eşitlik çağrısında bulunmuştur ve belirli bir sınıflandırma üyeliğinden bağımsız olarak, herkesin yasa önünde eşit olduğunu öngören Türk Anayasası'nın 10. Maddesinde değişiklik yapılmasını istemiştir. Anayasa ile korunan sınıflandırmalara “cinsel yönelim ve cinsel kimlik” eklenmesini savunmuştur. Bugün Türkiye'de çoğunun yasal statüsü olmasa da yaklaşık 50 queer örgüt bulunmaktadır.

(4) Türkiye’de Kadınların Yasal ve Siyasi Kazanımları

2001 yılına kadar yürürlükte olan Eski Medeni Kanun'da kadın ve erkeklerin görevleri ayrı ayrı sayılmıştır. Adamın işi evi geçindirmek, karısı ve çocuklarına bakmak, kadının görevi ise evi iare etmek ve kocasına elinden geldiğince yardım etmektir. “Medeni” kanun aynı zamanda kocanın velayetinin lehine hareket etmekte ve eşlerin velayet konularında hemfikir olmadığı durumlarda, babanın oylarının üstün olduğu kabul edilmekteydi. Erkekleri evlilik birliğinden üstün gören bu anlayış, 2001 yılında kadın örgütlerinin mücadelesinde yapılan radikal değişim ile birlikte kaybolmuştur.

Eski yasada, kadının evdeki emeğini görmezden gelen bakış açısı terk edilmiştir. Kadının evde kalarak, işleri görerek, kocasını, evini ve çocuklarını koruyarak geçirdiği emek, evlilik birliğine maddi katkı olarak kabul edilmektedir. Sonuç olarak, evlilik birliğinde satın alınan mallar erkek tarafından satın alınsa ve erkek adına satın alınsa bile, kadın bu malları edinilen mallara katılma rejimine uygun olarak talep etme fırsatı elde edilmiştir. Bununla birlikte, eşlerin birlikte yaşadığı ikamet yeri “aile ikametgahı ve kadınlara, Tapu Dairesi'ne gidilerek bu konutta bir aile konutu yerleştirme hakkı tanınmıştır. Bu şerh ile birlikte koca artık eşine rızası olmadan aileye tahsis edilen bu evi başkasına devredemez, eğer ev kiralık ise, karısına veya evdeki bazı sınırlı haklarına danışmadan kira sözleşmesini feshedemez.

Kadınlar, daha önce evlilikle kendi soyadlarını kullanma fırsatını bulmazken, yeni yasa ile kadınlar, kendi soyadlarını ve aynı zamanda kocanın soyadını kullanma hakkını kazanmışlardır. Buna rağmen kadınlar, bu haklarını ancak Nüfus Müdürlüğüne ve yerel mahkemelerde kocasına karşı dava açarak kullanabilmektedirler. Ayrıca, boşandıktan sonra çocuklarının velayetini alan kadınların çocuklarına soyadlarını vermelerine izin veren Anayasa Mahkemesi'nin kararı, medeni hukukta kadınların önemli kazanımlarından biridir. Yargıtay'ın kararına göre boşanmış kadın, velayet hakkına bağlı olarak çocuğa kendi soyadının verilmesini Aile Mahkemesi'nden talep edebilmektedir.

Öte yandan 1992 yılına kadar evli bir kadın, kocasının açık veya örtülü izniyle ancak bir işle ya da sanatla uğraşabilmekteydi. Çalışan bir kadın 1990 yılında kocasına boşanma davası açtığında, bu kanun açığının kullanmaya çalışan koca, kadının çalışmasını yasaklamıştı. Daha sonra kadın mahkemeye başvurmuş ve mahkeme kadının iddiasını haklı çıkarmış ve konuyu Anayasa Mahkemesine getirmiştir. Anayasa Mahkemesi bu kanunu hem kadınların kişisel haklarını, hem de kadın ve erkek eşitliğini ihlal ettiği gerekçesiyle iptal etmiştir.

Özetle kadınlar Türkiye’de medeni haklarının çoğunu almış durumdadırlar. Eşler birlikte evlilik birliğini yönetir. Eşler birlikte evi seçerler. Kadın, soyadıyla birlikte, eşinin soyadıyla, düğün sürecinde yapılacak olan bildirimde dayanarak kullanabilir. Ancak, bir kadın sadece kendi soyadını kullanmak isterse, yerel mahkemede dava açarak bu fırsattan yararlanabilir. Eşler birlikte velayeti kullanırlar. Evlilik dışı doğan çocuğun velayeti anneye aittir. Boşandıktan sonra velayet alan kadının çocuğuna kendi soyadını vermesi de mümkündür. Bir eş, meslek ve iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir. Miras paylaşımında kız ve erkek çocuklar arasında eşitlik vardır. Yürürlükteki iktisap edilen mülkiyete katılma rejimine göre, 2002 yılından bu yana evlilik birliğindeki her bir eş tarafından elde edilen varlıkların (edinilen mallar) değerleri, evlilik sona ererse eşit olarak paylaşılmaktadır. Kişisel ve miras kalan mallar paylaşılmaz. Eşler, güçleri ile orantılı olarak emek ve malvarlıklarıyla sendikanın harcamalarına katkıda bulunur.

Kanun, evlilik için 18 yaşını doldurma şartını şart koşmaktadır. Bununla birlikte, ebeveynin veya vasinin izniyle, 17 yaşında olan bir erkek veya kadınla, istisnai durumlarda ve hâkimin kararıyla eğer önemli bir neden var ise evlenmesine izin verilmektedir.

Yeni Medeni Kanun’da, eski kanundaki kadının “eviçi”emeğini görmezden gelen bakış açısı bulunmamaktadır. Kadının evdin içinde, ev işlerini görme, kocaya, yaşlılara ve çocuklara bakma yoluyla harcadığı emek evlilik birliğine mali katkı olarak değerlendirilmektedir. Bunun sonucu olarak da evlilik birliği içerisinde satın alınan mallar erkek tarafından ve erkeğin adına alınsa dahi, kadına edinilmiş mallara katılma rejimi uyarınca bu mallardan hak talep etme imkânı getirilmiştir. Yeni Medeni Kanun’da, bir eş, diğerinin açıkça rızası olmadan “aile konutları” üzerindeki tasarruflarına kısıtlamalar getirebilir. Müstakil ev kiralanmış bir ev olsa bile, kira sözleşmesi diğer eşin rızası olmadan feshedilemez. (Mor Çatı, t.y.).

Türkiye'nin kadın hakları konusunda mevzuat açısından birçok ülkeden önde olduğu görülmektedir. Örneğin CEDAW'ı tam 32 yıl önce 1985 yılında imzalamıştır. 2011 yılında ise “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi”, bilinen adıyla “İstanbul Sözleşmesini” imzalayan ülkeler arasında bulunmaktadır. Son 10 yılda anayasasında ve yasalarında kadın haklarının korunması ve ilerletilmesi için gerekli değişiklikleri tereddüt etmeden gerçekleştirmiştir. Ancak mevzuatın uygulanmasından kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır (Kadın Hakları ve Ombudsmanlık Çalıştay Raporu, 2017).

2. Tunus'ta Kadın Örgütlenmeleri ve Alternatif Medya

Tunus'taki Müslüman kadın hareketinin yaklaşık bir asırdan fazla bir tarihi geçmişi bulunmaktadır. Tunus günümüzde -Müslüman ülkeler arasında- kadın hakları açısından en ileri ülkelerden biri olarak gösterilebilmektedir. Özellikle 1950'lerin sonlarından itibaren devlet politikaları kapsamında kürtaj, doğum kontrol ve eğitim hakkı gibi konularda çok ciddi yol kat edilmiştir.

Tunus'taki feminist hareket kendi içerisinde üç döneme ayrılarak incelenebilmektedir. Bunlar hareketin ilk olarak ortaya çıktığı 1920'li yıllar ve 1956 arası dönem; devlet feminizmi olarak adlandırılan 1956-1970li yıllar ve son olarak 1970'lerden başlayarak günümüze kadar gelen bağımsız bir feminist hareketin ortaya çıkışıdır (Arfaoui, 2007: 53).

a. Tunus Sömürge Dönemi Kadın Hareketi ve 1. Dalga Feminizm

Tunus'ta feminist hareket 1920'lerde başlamıştır. Bu erkek için kamusal alan; kadın için ev ayrımının ortaya çıktığı bir zamana denk gelmiştir. Tunuslu kadınlar sadece sıradan bir hayat sürmekle kalmıyor aynı zamanda dünyaya bir peçenin ardından bakmak durumuna da katlanıyorlardı. Tıpkı Osmanlı kadın hareketinde görüldüğü gibi sadece sınırlı bir azınlık özel öğretmenler tarafından sunulan bireysel bir eğitim imkanına sahip olmaktaydı (El Khayat, 1992: 224). Tunus'ta kadın hakları konusunda ilerlemelerini sağlayan en önemli kişi 1899 doğumlu, Zeytuna Üniversitesi alimlerinden Tahir Haddad, 1930 yılında yayınladığı “Şeriatta ve Toplumumuzda Kadın”

kitabıyla kadın hareketine önemli bir katkı sağlamıştır (Revue CREDIF, 2012: 30-31). Kadınların miras hakkı konusunda o dönem Fransız sömürgesi olan Tunus'un özgürlüğünü ve ulusal kimliğini oluşturmada kadınların eğitiminin önemli olduğunu yazmıştır (Haddad, 2005). İslam ve modern dünyanın gereklilikleri arasında bağ kurmaya çalışmıştır. 1956 yılında kadınlara haklarını veren CSP'in babası sayılan Haddad, Tunus'un kurucusu Habib Bourgiba'ya ilham vermiştir (CREDIF, 2012: 31).

Bununla birlikte Tunus'ta başlayan milliyetçi hareket kadınların gündelik hayatın içinde yer alması adına iyi bir fırsat olmuştur. Kadınlar da bu fırsatı iyi değerlendirmiştir. Kadınlar sosyalist, milliyetçi ve dini formasyonlarda üç farklı kadın hareketini meydana getirmiştir. Bu hareket Tunuslu erkek aydınlar tarafından desteklenmiştir. Örneğin ilk dönem kadın feministlerden Bekria Ben Mrad, kadın hareketine katılması konusunda babası tarafından cesaretlendirilmişti (Marzouki, 1992: 38). Ancak bu durum Tunuslu kadınlar için aynı zamanda bir engeldi, çünkü erkekler tarafından desteklenmeyecek aşırı uç söylemlerden kaçınmak zorunluluğunu beraberinde getirmekteydi. Bu doğal olarak bir kırılma ve bölünmüşlüğe neden olmaktaydı. Fransız sömürgeciliği Tunus'taki kadınların sosyal konumlarının güvensizliği konusunda bir farkındalık da yaratmıştı. Bu sayede kendilerini Fransız kadınları ile kıyaslama imkânı bulmuşlardır. Tunus'ta kurulan ilk kadın derneği 1936'da Behra Ben Mrad tarafından kurulan UMFT yani Tunuslu Müslüman Kadınlar Birliği ve onu takiben 1944'te komünist partiye yakın görüşlerdeki kadınlar tarafından kurulan UFT yani Tunus Kadınlar Birliği ve UJFT yani Tunuslu Genç Kızlar Birliği sayılmaktadır (Chaabane, 2018). Bu kadın dernekleri Fransız sömürgesi altında birçok kadına ulaşmıştır. Kadının güçlendirilmesi ve eğitim alması konusunda önemli çalışmalar yapmıştır. Çok eşliliğin kaldırılması ve boşanma hakları konularında da çalışmışlardır. 1956'da bağımsızlık elde edildikten ve kurucu meclisi açılmasından sonra kadınlar hakları için Bardo 'ya yürümüşlerdir. Bu kadın birliklerinin yaptıkları çalışmaları sayesinde 1956 CSP ile seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir (Chaabane, 2018).

Tunuslu bazı kadınlar tek başlarına seyahat etme fırsatını da bulmuştur. Bunlardan biri olan Vesile Ben Ammar 1929'da yanında herhangi bir akraba ya da tanıdık erkek refakatçisi olmadan Fransa'ya böyle bir seyahat gerçekleştirmiş, Vesileyle Fransa'da Louvre Müzesi ve benzeri yerleri ziyaret ederek “çok farklı bir dünyanın varlığını” keşfetmiştir. Belki de bundan daha önemlisi bu seyahati sırasında peçesiz dolaşması ve hiç kimseden izin almadan yüzmeye gidebilmiş olmasıdır.

Tunuslu kadınlar bağımsızlık mücadelesini desteklemek amacıyla kendilerinden talep edilmemesine rağmen meydanlara inmişlerdir. Onların bu aktivizmi ve söylemlerini muhafazakâr çevrelerin tepkisine neden olmayacak tarzda şekillendirmeleri, muhafazakar çevrelerin sempatisini kazanmaları ile sonuçlanmıştır. Tunuslu kadınlar aynı zamanda Türkiye'deki kadınların yaşadığı olumlu değişimi de takip etmiştir. Bu Orta Doğu'daki diğer kadınlar gibi onlarda da bir değişim arzusunun doğuşunda etkili olmuştur (Arfaoui, 2007: 54).

1920'lerin başında ise kızlara gerçek İslami değerler doğrultusunda eğitim hakkı tanımak amacıyla “Tunuslu Genç Müslüman Kadınlar” derneği kurulmuştur. Hareketin muhafazakâr tarafı var olmakla birlikte Avrupa'daki yeni fikirlerin ve değişimin varlığından da uzak kalmamıştır (El Khayat: 225). Sonucunda da özellikle genç kuşaklar arasında değişime meğilli ve evlerinden yani özel alanlarından çıkmaya istekli yeni bir nesil ortaya çıkmıştır. Bu kuşaklardan “iyi Müslüman kadını” ve “iyi anne” yetiştirmek adına kızlara Kur'an ve ev ekonomisi derslerinin verildiği özel kurslar açılmıştır. Bu kursların sonunda kendilerine diploma verilmiştir.

Bu tür faaliyetler Tunus'ta kadınların daha iyi bir eğitim alabilmesinin önünü açmıştır. Örneğin Amira Bornaz'ın 1930'lara ait anıları bu süreç hakkında ipuçları vermektedir. Okuma yazma bilmeyen annesinin kendisi ve kız kardeşi için okul müdürü ile görüştüğünden ve yaptığı diğer fedakarlıklardan bahsetmektedir (Vincent, 2005: 6).

Eğitimle başlayan bu hareketlenmeler Tunuslu kadınların daha da “ateşli” bir şekilde farklı alandaki istekleri ile devam etmiştir. Örneğin,

Münibbe Vertani, 1924'te yaptığı “Batıda ve Doğu’da Feminizm ve Buna Karşıtlık” adlı konuşmasında kadınların peçe kullanımının sona erdirilmesini ve hukuksal statülerinin iyileştirilmesini istemiş ve kadınlar ikincil konuma atan bu uygulamanın eleştirilmesi için kadınları cesaret göstermeye davet etmiştir. 1929’da Habibe Mencari, “Geleceğin Müslüman Kadınları İçin Peçeye Karşı” konulu konferansını vermiştir (Marzouki, 1992: 44). Peçe hakkında aynı isteği tekrarladıktan sonra kadınların kendi statülerini değiştirmeyi ne kadar istediklerini, ne kadar mücadele edeceklerini sormuştur. Ancak bu süreç muhafazakarların görüşleri ile çeliştiği için tepkiyle karşılanmıştır.

1920’ler ve 1930’larda “Tunuslu Müslüman Kadınlar Birliği”, “Tunuslu Genç Kızlar Kulübü” gibi etkili kadın birlikleri ortaya çıkmıştır. Kaleme aldıkları “Hukuk ve Toplumda Kadınlarımız” adlı çalışmada küçük yaşta evlilik ve çocuk sahibi olmak gibi durumlara sert bir şekilde karşı çıkmışlardır.

Bey (Tunus’u o dönemde yöneten kişiler) ailesiyle ilişkili burjuvazinin kadınlarını bir araya getiren ve hayırsever faaliyetlerde bulunan Müslüman Kadınlar Derneği (1932-1936), 1936’da Bchira Ben tarafından Tunuslu Müslüman Kadınları Birliği (UMFT)’ye dönüşmüştür. Mrad, dini inancı yüksek olan bir aileden gelen genç bir kadındı. Bu dernek, ilerici fakat muhafazakâr eğitimden faydalanmış, ulusal bağımsızlık hareketinin öncü liderleriyle dirsek temasında olmuştur. Geleceğin kadroları olarak gördükleri yurtdışında okuyan Tunuslu kadınlara burd ve finansman imkanları yaratmışlardır. Bu hareket içinde milliyetçi taahhüt feminist bir taahhülle birleştirilmiştir.

Kadın derneklerinin sekülerleşme çizgisindeki ilk örneği olarak 1944 yılında kurulan Tunus Kadınları Birliği (UFT) olmuştur. Milli bağımsızlık ülkedeki tüm aktivistlerin birleştirmektedir ancak UMFT’den farklı olarak, UFT kadınları, sadece hayırsever ve Müslüman gelenekten olanları değil, farklı inanışlardaki (Müslüman, Yahudi ve Hristiyan) kadınları da bir araya getirmiştir. UFT birçoğu Komünist Partiye yakın, İkinci Dünya Savaşı ve

sömürgecilik karşısında bağımsızlık için savaşıyan diğer kadınları da destekleme sözü vermiştir. Her ne kadar UFT'nin kurucularından biri olan Gladis Adda kendini feminist olarak tanımlamıyor olsa da (Kazdaglı, 1994), bu birlik yine de Tunus'ta kadınların sosyal ve siyasal haklarıyla mücadeleyi özellikle çalışma hakkıyla ilgili mücadeleyi başlatmıştır. Kadınlar ve erkekler için eşit ücret hakkını savunmuş, kadınların grevlerini, örneğin 1948'de Kairouan'daki dokumacı kadınları desteklemiş, tıp merkezleri kurmuş ve okuryazarlık dersleri vermiştir. Muhafazakâr cephede olsun, laik cephede olsun tüm kadın aktivistler, 1956'da Kurucu Meclis'in seçimi sırasında mahrum bırakıldıkları ve bir yıl sonra (1957) elde etmeyi başaracakları Tunuslu kadınların oy kullanma hakkını elde etmek için savaşımıştır. Sosyal veya politik olsun, bu çeşitli eylemler kadın aktivistleri diğer kadınlara daha da yakınlaştırmaya yardımcı olmuştur.

b. Tunus'ta Devlet Feminizmi Dönemi ve 2. Dalga

1956'dan özellikle Tunus'un bağımsızlığından sonraki süreç oldukça önemli olmuştur. Habib Bourgiba tarafından ilan edilen “Kişisel Durum Kanunu” (Code of Personal Status) kadın ve erkek arasındaki eşitliği esas alan bir uygulama olmuş ve devlet destekli feminizmin başlangıcı sayılmıştır. 1950'lerin sonu ve 1960'ların ilk çeyreği dünyada özgürlük rüzgârları esmiştir ve Tunus'taki feminist hareket bundan nasibini almıştır. Bourgiba kadınların özgür olmasını istiyor ve ekliyordu: “... Hiçbir şeyi bozmadan, gelenekleri yıkmadan kadınlara değişme imkânı verilmeli...” (Vincent, 2005: 4)

CREDIF 2011 Yasemin devrimine kadar kadınlar üzerinde etkisi olan hükümetin bir aracı olarak kullanılmıştır, Tunus'ta devlet feminizmi kavramını anlatan yazısında Mhadhbi devlet feminizmini esasen dar görüşlü, otoriter ideolojinin prestijini koruyarak kadın hareketinin sistemli bir şekilde bastırılması şeklinde açıklamıştır (Mhadhbi, 2012). Bu anlamda CREDIF'in devlet feminizminin bir aracı olmuştur. Tunus toplumunun kültürel olarak değişmesinin bir aracı olarak, kadın erkek eşitliği ve sosyal adaletin artırılması konusunda önemli çalışmalar yapmaktadır.

Bu merkezin müdürü Prof. Dr. Dalenda Larguèche CREDIF’i şu şekilde anlatmaktadır:

“ Bu kuruluşun amacı, devrim sonrası kadınların elde ettiği hakları korumak, ileriye götürmek ve tüm Tunus’a yaymaktır. Bu kurum devrim öncesi iktidarın kadın konularında istedikleri politikayı yaymak için kullandıkları bir araçtı, şu an yaptığımız tüm çalışmalar ile ilgili iktidara bilgi veriyoruz, araştırmalar yapıyoruz ancak tüm politikalarından ve ideolojik yaklaşımlarından uzak tutuyoruz. Tek amacımız, kadınların kazandıkları hakları korumak ve Tunus’ta kadınları güçlendirmek.”¹⁵

Bourgiba, Tunus’taki iki kadın hareketinin (muhafazakâr ve laik) tek bir ana merkezde birleşmesi gibi büyük bir karar almıştır. Yeni Düstur Partisi olarak 1934’te kurulan partinin içerisinde “Tunuslu Kadınların Milli Birliği”(UNFT) isimli teşkilat meydana getirilmiştir. Öte yandan kadın hakları konusunda Tunus, Türkiye ile benzer bir yapıya sahiptir. Habib Bourgiba kendini Mustafa Kemal Atatürk ile özdeşleştirerek medeni kanunu (fr. Code de Statut Personnel, ar. Mecelle elahval el-şahsiye), -Türkçe tam adıyla Kişisel Durum Kanunu- kadınlar lehine yeniden düzenlemiştir. Reformlarla kız çocuklarının evlenme yaşı 17’ye çıkarılmış, örfi nikah yasaklanmış, çok eşlilik ortadan kaldırılmış, kadınlara laik mahkemelerde boşanma ve velayet hakkı tanınmıştır (Türkaslan, 2017: 1). Kişisel Durum Kanunu, Tunuslu kadınların varlığını tehdit eden çok eşlilik durumunu ortadan kaldırmıştır. Bugün bile pek çok Arap ülkesi kadını bu hakka gıpta ile bakmaktadır. Bu kanunla her iki eşin de boşanma hakkını elde etmesi açısından önemlidir. 1957’de kadınlara siyasal haklar verilmiştir ve o tarihlerde bu durum İslam dünyasında sık görülen bir durum değildir. 1960’da aile planlaması yapılmış ve ABD’de olduğu kürtajın yasal bir hak halinde getirilmesi Tunus aile yapısının kompozisyonunda önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Babanın vefatı durumunda anneler çocukların velayet

¹⁵ Dalende Larguèche ile görüşme, Tunus, 17 Ocak 2018

hakkını elde etmişlerdir. Tunus'ta bunlar yaşanırken komşu Cezayir ve Fas ise İslami aile hukukunda devam etmektedir.

c. Tunus'ta Bağımsız Feminizm ve Üçüncü Dalga Dönemi

Üçüncü dalga Tunus'ta aslında çok farklı olarak iki ana eksen üzerinden gelişmiştir. Birincisi ülkeyi uzun süre yöneten Ben Ali rejiminin izin verdiği ölçüde hareket eden ve devletin resmî ideolojisini yansıtan dernek/birliklerdir. Diğer ana eksen ise İslami değerleri savunan ve kadınların kazanılmış haklarını sorgulayan bir cephe'dir. Bu alanda, devletin stratejisi belirsiz olmaktadır: Hem özgürleştirici hem de ahlaki nitelik taşımaktadır. Dahası yeni davranış standartlarını savunmaktadır ancak muhafazakarlığı istemekte, erkekler ve kadınlar arasında eşitliği teyit etmektedir. Örnekler arasında kadına yönelik şiddete karşı hareketin mücadelesi ve cinsel tacize karşı mücadele sayılabilmektedir. Bunlardan ilki 1991 yılında başlamış ve 1993'te bir dinleme ve rehberlik merkezinin açılmasıyla devam etmiştir, ancak 2008'e kadar başka bir etkinlik yapılmamıştır. Ulusal bir kurum olan Aile ve Nüfus Ulusal Ofisi (ONFP), sorunun sorumluluğunu üstlenmiş ve 2011'de Tunus'ta kadınlara yönelik şiddet hakkında ilk ulusal çalışmayı yayınlamıştır (ENVEFT).¹⁶

Diğer taraftan toplum yeniden İslamlaştırılması bağlamında 1987 yılında Bourguiba'nın görevden alınması, Kişisel Durum Koduna karşı çıkan ve gözden geçirilmelerini isteyen muhafazakâr güçler tarafından tehdit edilen kadınlar, toplu harekete geçme durumuna yeni bir ivme kazandırmıştır. Kadınların hareketi ve sivil toplumun harekete geçmesiyle bir yıl süren direnişin sonunda, yeni başkan Ben Ali Kişisel Durum Yasası'na ve Bourguiba'nın kadınlara verdiği haklara bağlılığını ilan etmiş, evlat edinmeye izin veren yasayı korumuş ve iki derneğe vize vermiştir: Tunus Demokratik Kadın Derneği (ATFD) ve Tunus Kadın Araştırma ve Geliştirme Derneği (AFTURD). İslamcılığa karşı mücadele etmek için feministlere verilen izine

¹⁶ ENVEFT, Tunus'ta 2010 yılında yapılan Kadına Yönelik Kadına Yönelik Şiddet Araştırması'dır. Tunus'ta uluslararası kuruluşların tavsiyelerine yanıt vermek, şiddetin sınıflandırılması ve küresel düzeyde karşılaştırılması için yapılan ilk ankettir.

karşın, Ben Ali hükümetinin ulusal politikasını desteklemelerini ve yerine getirilen resmi ahlaki ve dini çerçeveye saygı göstermelerini istemiştir. 1995 Pekin Dünya Konferansı'na katılmak ve "sivil toplum bileşenlerinin devlet yapılarıyla tamamlayıcılığını" güçlendirmek amacıyla, Tunus Anneler Birliği (ATM) dahil olmak üzere başka birlikler oluşturulmuştur.

2000-2004 yılları arasında feminist dernekler, işyerinde cinsel taciz konusunda halkı bilinçlendirme kampanyaları ve bir tasarı düzenlemiştir. 2004'te yürürlüğe giren yasa, kadınlara cinsel taciz için tazminat talep etme imkânı vermiştir. Bununla birlikte, belirli kanıt hükümlerinin caydırıcı niteliği, tüm özgürlük kapsamını kaybetmesini sağlamıştır. Ayrıca, siyasi güçlere şehirdeki kadınların hareketliliğini ve serbest dolaşımını sınırlandırma fırsatı veren "iyi ahlakın ve halk ahlakının korunması" için geniş çaplı bir kampanya izlemiştir (Mahfoudh & Mahfoudh: 2014).

Öte yandan CREDIF'in temel konuları arasında kırsaldaki kadınların sorunları, kadın yoksulluğu, diplomalı kadınların işsizliği, kadınların istihdamda uğradıkları haksızlıklar bulunmaktadır. Bir yandan özellikle CEDAW üzerinde çekincelerini kaldırdıkları 2014 yılından beri kadına yönelik şiddet ile ilgili çalışmalar da artmıştır. 2017 yılında Tunus'ta en çok konuşulan konu özellikle kamusal alanda kadına yönelik şiddet olmuştur. Tunus bu dönemde hem bir kitap yayınlamış hem de dergisinin bir sayısını bu konuya ayırmış ve kamuoyunun dikkatini çekmiştir (Revue CREDIF, 2017)

CREDIF Müdürü Larguèche Tunus'ta muhafazakâr kadınların durumu ile ilgili de çok önemli açıklamalarda bulunmaktadır: "Yeni Anayasa yapımı sürecinde İslami parti Nahda'nın kadın milletvekillerinin kadın haklarını kazanımı hakkında çıkan yasalarda katkıları çok büyüktür. Muhafazakâr değerler ile kadın hakları arasında kaldıklarında kadınların yanında yer aldılar (Larguèche, 2018)."

Diğer taraftan yeni anayasa sürecinde kadının tamamlayıcı vatandaş olmasını öneren ve kadının eşit vatandaşlığına karşı çıkan Nahda yetkililerine

karşı kadın hareketi ve diğer kadın milletvekilleri ile ortak hareket etmişler ve yasanın kadınlara “eşit vatandaşlık” hakkının verilmesi konusunda büyük katkı sunmuşlardır.

Tunus Avukatlar Grubu’ndan bir kişi “Tunus’taki kadın grupları içinde tek sorun Nahda içinde yer alan Selefi grup olmaktadır. Gizli bir ajandalarının oluşunu ve şeriatı tekrar canlandırmak ve kadınları buna uygun yaşamaya hazırlamak gibi bir durumlarının olduğunu düşünüyorum. Tunus’ta selefilik hareketi 1990’larda balyan bir dalga ve izole bir tohum yaratmak istiyorlar.”¹⁷

Tunus Kurucu Meclisi’nin ilk başkan yardımcısı ve El Nahda milletvekili Meherzia Lâabidi göre Tunus demokrasiye geçişi şu şekilde başarmıştır: “Tunus halkı yeni Anayasa’yı hazırlarken yeni bir sözleşme yaptı, burada iki önemli değer olan özgürlükler ve ulusal onurun korunmasına dikkate etti. Kadınlar konusunda da 1956 yılında CSP (Kişisel Durum Yasası) ile verilen haklar korunmuştur ve ondan geri adım atılmamıştır. Yeni Anayasa yapımında kadınlar daha aktifti, milletvekili profiline bakıldığında da kadın milletvekillerinin mesleki kariyerlerinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bu da komisyonlarda söz sahibi olmalarına neden oldu”.¹⁸

Yasemin devriminden sonra Tunus’ta kadınların en önemli sorununun işsizlik olduğu söylenmektedir. Tunus’ta kadın hareketinin öncülerinden ekonomist Prof. Dr. Souad Triki konuyu şu şekilde dile getirmektedir: “Diğer kıyı Kuzey Afrika ülkeleriyle karşılaştırıldığında ülkemizde kadınlar hem daha eğitilidirler, hem de çalışkandırılar. Devlet işsizlik ile ilgili yeterli önemleri almıyor. Kadın işsizliğinin en büyük nedeni diplomalı genç kadınların çoğunluğunun işsiz olması ve bununla ilgili politikanın devlet tarafından geliştirilmemesidir. Hatta Tunus parlamentosuna baktığımızda

¹⁷ Sahar Yahiaoui ile görüşme, Tunus, 16.01.2018

¹⁸ Meherzia Lâabidi ile görüşme, Tunus, 18.01.2018

orada da hep eski nesil milletvekilleri var ve orada bile gençlerin önünü açmıyorlar.”¹⁹

Diplomalı İşsizler Birliği’nin yaptığı açıklamaya göre Tunus’ta bölgesel farklar da bulunmaktadır. İstatistiklere göre şehirlerde kadın işsizliği şehirlerde % 34,4 iken, kırsalda % 15,2’dir (CREDIF, 2017: 29). Şehirlerde diplomalı kadın işsizliğinin çok olması Tunus’ta cinsiyet ayrımcılığı gerçeğini gözler önüne ermektedir. Kadınlar daha çok mavi yakalı işlere, erkekler yönetici beyaz yakalı işlere uygun görülmektedir.

Tunus’ta kadınların yasal ve siyasi kazanımları Tunus’un kurucu lideri Habib Bourgiba döneminde hayata geçen ve halen yürürlükte olan medeni kanun, tek eşlilik, kadının boşanma hakkı gibi Arap ülkelerine göre daha laik uygulamalar barındırmaktadır. Ancak miras ve bazı diğer konularda İslami usulleri öne çıkarmaktadır. Öte yandan Tunus, kadın hakları alanında Arap dünyasındaki öncü ülkeler arasında yer almaktadır. Arap Baharı’nın başlangıç noktası olan Tunus’ta 2014 yılında kabul edilen yeni anayasa kadın ve erkeklere eşit haklar tanımaktadır. Tunus 1956 yılında kabul edilen medeni kanunuyla kadın haklarında birçok ülkenin önüne geçmiştir. Bu yasa ile erkeklerin birden fazla kadınla evlilik yapması, evliliği tek taraflı olarak sonlandırması yasaklanmıştır. Tunus’ta kadınlara yönelik şiddetle mücadele amacıyla yeni bir yasa 2018 başlarında yürürlüğe girmiştir. Yasa, kadına yönelik şiddetin kapsamını fiziksel, ahlaki, cinsel ve finansal istismarı da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca kamuya açık alanda cinsel tacize ceza getirilmektedir. Kadın çalışanlarına erkek çalışanlarından daha az ücret ödeyen işverenin cezalandırılmasının önü de açılmaktadır (Boccella & Mohamed, 2018).

Tunus Cumhurbaşkanı Essebsi, Ağustos 2017’de kadın-erkek eşitliğiyle ilgili yasal düzenlemeler üzerinde çalışmak üzere Bireysel Özgürlükler ve Eşitlik Komitesi isminde yeni bir komite kurmuştur. Komite Essebsi’ye iki

¹⁹ Prof. Dr. Souad Triki ile görüşme, Tunus, 20.01.2018

bölümden oluşan 233 sayfalık bir rapor sunmuştur. Raporun bireysel hak ve özgürlüklere ayrılan birinci bölümünde yer alan en bariz teklifler arasında eş cinselliğin suç olmaktan çıkarılması ve idam cezasının kaldırılması yer almıştır. İkinci bölümde ise kadın-erkek arasında mirasta eşitlik ve çocuklar arasında, evlilik dışı ilişkilerden doğanlar da dahil olmak üzere eşitlik meselesi ele alınmıştır. Raporun öngördüğü yasal değişiklikler, Tunus kamuoyunda yoğun biçimde tartışılmış, rapora destek verenler ve karşı çıkanlar yüksek katılımlı gösteriler düzenlemiştir. Son olarak, mirasta eşitlikle ilgili yasa teklifi hükümet tarafından kabul edilerek nihai karar için parlamentoya sevk edilmiştir. Mevzuat olarak Tunus parlamentosunda, yasanın kabul edilmesi için 217 vekilden en az 109'unun onayının alınması gerekmektedir. Ancak yasa tasarısı 2020 itibariyle hala onaylanmamıştır.

Ülke genelinde 67 derneğin çatısı altında birleştiği kuruluş olan Tunus Miras Eşitliği İttifakı'nın çağrısıyla ve "Miras'ta eşitlik lütuf değil haktır" sloganıyla düzenlenen yürüyüş, başkentin merkezindeki Bab Sadun bölgesinden başlayarak Meclis binasının karşısındaki Bardo Meydanı'na kadar devam etmiştir. Ama Tunus'ta etkin konumdaki din adamları ve Zeytune Camisi alimleri, mirasta kadın-erkek arasında eşitlik sağlanmasını öngören tartışmalı yasa tasarısını reddettiklerini yinelemiştir. UNFT Başkanı Rhadia Jerbi konuyla ilgili şu yorumu yapmaktadır:

“Bu yasa olmadan bile, birçok Tunuslu ailenin bu eşitlik ilkesini erkekler ve kadınlar arasındaki mirasta uyguladığını biliyoruz. Tabii ki şeriata göre davranan ve bu yasa tasarısının uygulamalarını uygun görmeyen bir kesim de mevcuttur.”²⁰

²⁰ Rhadia Jerbi ile görüşme, UNFT Başkanı, LaPresse.tn'de yayınlanmıştır, çevrimiçi, 08-03-2020.

III. BÖLÜM:

ALTERNATİF MEDYANIN KADIN ÖRGÜTLENMELERİNİN OLUŞUMU VE DÖNÜŞÜMÜNDEKİ ETKİLERİ: FEMİNİSTALTERNATİF MEDYA

Toplumsal hareketler kavramı küreselleşme ile birlikte başka boyutlar kazanmıştır. Önceleri askeri daha sonra akademik amaçlı kullanılmak üzere ortaya çıkan internetin kamuya açılması, yeni medyanın ortaya çıkışı ve sosyal medyanın kullanılışı toplumsal hareketler ve örgütlenmelere de farklı bir bakış açısı getirmiştir. Yerel sorunlar dünya tarafından hızla öğrenilebilirken, ücra bir köşede bir grubu ilgilendiren sorunlar internetin sağladığı bu yeni medya araçlarıyla yeni bir toplumsal evren yaratmıştır. Günümüzde internet kullanımının, sosyal medya ağlarının içinde olmadığı bir toplumsal hareketten bahsetmek çok mümkün gözükmemektedir. Geçmişe bakıldığında ise her toplumsal hareket, izleri silinmiş olsa da gerçekleştiği tarihsel döneme özgün biçimde kendi iletişimsel eylem alanı kurduğu, alternatif kültür ve medyasını yarattığı görülmektedir (Çoban & Ataman, 2015, 14).

Alternatif medya, baskın temsil uygulamaları, alt kültürler ve toplumda konumlanan diğerleri karşısında baskılananların kimlik politikalarını, değerlerini ve sözlerini ifade eden metinleri belirlemektedir (Binark & Bek, 2010: 186). Alternatif medya, neo-liberal dönemin tek meşru gerçeği haline getirilmeye çalışılan baskın küresel / totaliter görüş karşısında giderek artan bir biçimde farklı seslere duyulan ihtiyacın ürünü olmuştur. Dahası, küresel medyanın tüm dünyayı meşrulaştırmaya çalıştığı haber içeriğinin, egemen kesimlerin ideolojilerini ve dünya görüşlerini doğallaştırdığı ve sunduğu genel inancı bir alternatif olarak görülmektedir. Alternatif medya aynı zamanda küresel ölçekte dolaşan neo-liberal-odaklı söylemlere verilen yıkıcı etki ve tepkileri de içermektedir (Köse, 2007: 234-235). 1990'lı yılların başından itibaren “nispeten ucuz bir fırsat olan internet” alternatif kullanıma sunulmuştur (Alankuş, 2003: 111- 112) ve alternatif

medyanın en önemli araçlarından biri olarak yerini almıştır. Alternatif / radikal medyaların yaratılmasında yeni iletişim teknolojilerinin kullanılmasıyla yerel hareketler küresel bir ağda uluslararası dayanışma düzenlemişlerdir. İnternet, tüm medyayı şimdiye kadar geliştiren en güçlü iletişim aracı haline gelmiştir. Öte yandan, gittikçe daha fazla ticarileşmesine rağmen, muhalifler için etkili bir şekilde kullanılabilen ve maliyetli olmayan iletişimsel bir alan olarak hizmet vermektedir (Çoban 2009: 55-58). Köker (1996: 26), feminist hayal güçlerini yaygınlaştırmanın ön şartının, farklı insanlar için eşit fırsatlar yaratmak ve alternatif medya kurum ve kuruluşlarının varlığını tanımak olduğunu belirtmektedir. Alternatif bir medya türü olan internet üzerinden iletişimin anlamı, akademik araştırmanın kesin sonuçlar üretmesine izin vermeyen yeni bir sosyal fenomen olmasına rağmen, kadınlar ve toplumun diğer kesimleri, koruma altında kendilerini daha net ifade etme imkânına sahip olmasıdır. Yüz yüze iletişimde iktidarın sembolizmi dilini henüz yeni bilgisayarlı iletişimde bulamamış gibi görünse de, bilgisayarlı iletişim, iletişim sürecinde güç oyunlarını tersine çevirme fırsatı sunabilmektedir (Castells 1997: 475-480, Wongthawatchai 2000: 272-273). Günümüzde politika, görsel-işitsel medya ve İnternet gibi yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla büyük ölçüde müzakere edilmektedir. Muhalif gruplar ve hareketler, baskın siyasi güçlere gerçek bir alternatif geliştirmeye çalıştı, ancak kitlesel tabanlarını genişletmeli ve fikirlerini ve mücadelelerini nüfusun daha geniş kesimlerine yaymalıydılar. Muhalif eylemciler ve aydınlar, yeni teknolojilerden faydalanma stratejileri geliştirmek ve siyasi hayatta belli bir rol oynamak istiyorlarsa müdahale olanaklarını artırmak için elektronik iletişimin gerçekleriyle uzlaşmak zorundadırlar (Kellner 2004: 720-721). Çağımızda sınırları, hiyerarşilerini ve hegemonik güç merkezlerini aşan yapısıyla internet, etkileşimli özellikleriyle sivil topluma yeni bir iletişim şekli sunmaktadır. İnternet üzerinden insanlar birbirlerini görmeden hareket etmeye karar verebilmekte ve birbirlerini görmeden konuşabilmektedirler. Binlerce insana e-posta ile aynı anda tek bir tıklamayla ulaşabilmek, sivil toplum aktivistleri için yeni bir tanıtımın habercisi olmuştur (Erdoğan Tosun

2006: 63-64). Bu tanıtımın bir yansıması, kadın aktivistlerin kadın hareketi için verdiği mücadeleye de yansımıştır. Alain Touraine, Claus Offe, Alberto Melucci ve Mario Diani gibi Avrupalı teorisyenler, feminist, eşcinsel hakları, yeni çağ, nükleer karşıtı, hayvan hakları ve çevre hareketleri gibi olağandışı, farklı sosyal organizasyon biçimlerini ve aktivizmi kavramsallaştırmıştır. Eski toplumsal hareketlerin dayandığı bütüncül davranış ve kaynak seferberliği teorilerinden yola çıkarak, bu yeni kolektif eylemlere “yeni toplumsal hareketler” denmektedir. Alain Touraine (1978: 108), bir sosyal hareketin üç önemli boyutunu “toplu bir "kimlik", düşmana karşı muhalif muhalefetin tezahürü ve tarihin bütünlüğünün bütünlüğü ve kültürel geçmiş şeklinde tanımlamaktadır. Bu üç boyut, insanların günlük faaliyetlerde, sosyal hareketlerde ve sosyal değişimle ilgili uygulamalarda birbirine bağlı olduğu gerçeği göz önüne alınarak incelenmektedir. Feminist hareket ve kadın örgütleri tarihin her döneminde kendi alternatif iletişim araçlarını ve alternatif medyalarını yarattıklarından, internet ve yeni teknoloji iletişim araçlarını kullanmaya başlamıştır. Kadın örgütlenmelerinde ve feminist hareket içinde bloglar, internet siteleri, radyolar, e-dergiler aracılığıyla kendi iletişim araçlarını ve alternatif medyalarını kurmaktadır. Kadın hareketinin ilk yıllarında kartpostallar, dergiler, posterler üzerinden oluşturdukları kendi alternatif medyalarını bugün internet üzerinden yaratmaktadır. “Feminist alternatif medya”(FAM) olarak kavramsallaştırılan tüm bu çalışmaların yeni toplumsal hareketler bağlamında kadın örgütlenmelerinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Çalışmanın temel sorunsalını oluşturan FAM’ın özellikle otoriterleşmenin arttığı toplumlarda kadın örgütlenmelerini kolaylaştırdığı sorunsalı üzerinden etkileri tartışılacaktır.

A. FAM'ın Geçmişi

1700'lerin sonunda, kölelik karşıtı ilk kadın aktivistlerden Sojourner Truth politik görüşünü yaymak ve geçimini sağlamak için kartpostal satmıştı (Irvin Painter 1994: 482-488; Downing 2010: viii). Buradan yola çıkarak alternatif bir medyanın kullanımını oy hakkı hareketlerini savunan- birinci kadın hareketi öncülerinin kendi basın, çizgi film, kartpostal ve afişlerini ürettikleri yıllara kadar geri götürülebilmektedir. (bkz. Israels Perry 1993; Di Cenzo 2003; Di Cenzo ve Ryan 2007). Kavram olarak yeni olmakla birlikte; alternatif medya yayın organları internet öncesinde de var olmuştur. Dahası tüm bu kadın dergileri, kart postallar, afişler aslında kadınların seslerini duyurmak için alternatif bir yöntem olarak kullanılmıştır. Öte yandan Osmanlı'da Tanzimat ile başlayan modernleşme ve Batılılaşma hareketinin bir parçası olarak kadınların okula gidebilmeleri, yabancı dil öğrenebilmeleri ile direkt alakalı olmuştur. Osmanlı Kadın Hareketi (Çakır, 1994) olarak bilinen bu kadın hareketinin hızla büyümesini sağlayan da o dönem basılan dergiler, kartpostallar idi (Peltre, 2015).

Bu zengin içerikli, yaratıcı ve çok yönlü feminist yayın geleneği, yirmi birinci yüzyıla kadar devam etmiş ve yıllar boyunca çok sayıda biçim, tür, ifade biçimi ve siyasi gündemle hayata geçmiştir. Örneklendiğinde en önemli yayın İngiltere'de kadınların yayınladığı *Votes For Women* (Kadınlar için Oylar), kadınların oy hakkı hareketi ile ilgili bir gazete olmuştur. Bu dergi, önde gelen süfrajet²¹ örgütü olan Kadınlar Sosyal ve Siyasi Birliği'nin 1912 yılına kadar resmî gazetesiydi. Onun gibi 1923-1936 yılında İsveç'te yayınlanan feminist dergi *Tidevarvet*, birinci dalga feminizmin önemli baskılı yayınları arasında yer almıştır. Kadın yayınları ikinci dalga feminizm döneminde 1968 ruhunun özgürlükçü ruhuyla doruk noktaya ulaşmış: İngiltere'de yayınlanan ve 1970-2008 yılları arasında uzun süre yayın

²¹ 20. yüzyılın başlarında Birleşik Krallık ve ABD'de pasif direniş, kamu toplantılarını bölme, açlık grevi yapma gibi yollarla kadınların seçme ve seçilme hakkını savunan, az çok organize olmuş radikal kadın hakları savunucuları süfrajet olarak nitelendirilmiştir (Vikipedi).

hayatında kalan *Off Our Backs* (Arkamızdan), 1971-1993 yılları arasında yayınlanan *Spare Rib* (Kaburga) ikinci dalga feminizmin ikonik dergileri arasında olmuştur. Kendini ilk feminist radyo olarak ilan eden *RadiOrakel* Norveç'te 1982'de yayına başlamış ve internet radyosu olarak yayına devam etmektedir.²² 1980'lerin ortasında, dünyanın bilinen lisanssız ilk kadın radyosu olan *Radio Pirate Women* (Korsan Kadınlar Radyosu) İrlanda'da açılış yayını yapmıştır. 1990'larda yayına başlayan Nikaragua feminist dergisi *La Boletina* (Bülten) 1991'den beri üç ayda bir basılmakta ve 2005'ten beri de çevrimiçi dergi olarak internette yer almaktadır. Öte yandan İran'ın bağımsız feminist dergisi *Zanan* (Farsça Kadınlar) bir dönem çok önemli bir misyona sahip olmuş, İran'ın kendine dönük dünyasında İranlı kadınlara yeni bir soluk getirmişti ancak 2008 yılında yasaklanmıştır (The New York Times, 2008). 2014'te *Zanan-e Emruz* (Günümüz Kadını) adıyla yeniden yayınlanmaya başlamıştır.

1970'lerin sonlarından beri, kapitalist demokrasilerin neo-liberal yayıncı oluşumlarıyla yüzleşmesi ve ulusal sınırlar boyunca bilgi akışının karlılığı, bu alanda ulusötesi sermaye hareketlerinin gücünün varlığına yol açmıştır. Bu süreçte, yeni medya ve medya, kitapları, gazeteleri, dergileri, radyo ve hatta televizyonu geleneksel kitle iletişim araçları olarak niteleyen bir şekilde ortaya çıkmıştır (Köker 2007: 120-121, Splichal 1994: 57). 1970'lerde, Avrupa, Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, ABD, Avustralya ve Kanada gibi çok sayıda göçmen nüfusu olan yerli halklardan oluşan etnik topluluklarda, çeşitli dini / mezhepler, etnik / yerli topluluklar, medya karşıtlığı için savaş karşıtı, feministler, çevreciler en verimli yıllarını yaşamışlardır (Alankuş 2003: 111-112).

Alternatif medya kullanımına ilişkin dünyadan örnekler incelendiğinde; Hindistan'da “Kadın için Kali”, Asya'nın önde gelen yayıncılarından biri olmuştur. 1984'te Asya'da Kadın ve Medya kitabıyla başlayan yayınevi, çeşitli dillere çevrilmiş ve uluslararası arenada satılmıştır.

²² <https://radiatorakel.no/>

Hindistan'daki bir başka kadın kuruluğu olan “Jagori Kadın Hareketi”²³ interneti FAM olarak kullanmaktadır. Jagori kadın hareketine mesaj iletmek için farklı araçlar kullanarak broşürler, posterler ve kasetler üretmiştir. FIRE (Feminist Uluslararası Radyo Denemesi), Kosta Rika'daki İspanyolca ve İngilizce olarak çevrimiçi yayın yapan ilk feminist radyo istasyonu olmuştur. Şili'de, Fempress medya ve internet için feminist makaleler ve radyo programları hazırlamıştır (İlhan, 2014: 5). Suriye Kadınlar Birliğı, Sinema Kulübü çalışmalarının yanı sıra Arap Kadınlar Dergisi'ni de desteklemiştir. Filistin'de, Filistinli Kadınlar Birliğı, kadınların Filistin toplumunda önyargılı temsilini diğerkuruluşlarla etkileşime girmesini engellemeye yönelik televizyon ve radyo programları yürütmüştür (Binark & Bek, 2010: 188).

Filipinli hazır giyim işçilerine destek vermek amacıyla 1990 yılında Hollandalı kadınlar tarafından başlatılan ve “Çamaşırlarınız Temiz Kalsın” sloganı çerçevesinde düzenlenen kampanya, işçilerin yetersiz çalışma koşullarını açıklayarak Filipinli grevlere destek vermiş ve dünyada bir ses getirmeyi başarmıştır (Kellner 2004). : 728).

1. Türkiye’de FAM’ın Geçmişi

Türkiye’de alternatif medyanın tarihi irdelendiğinde, Ceyhan’ın çalışmasında bahsettiğı gibi, ikinci Meşrutiyet’ten itibaren muhalif bir basının varlığından söz etmek mümkün olmaktadır. 1960’ların sonu itibarıyla “devrimci yayınlar” muhalif seslerin mecrası olarak ortaya çıkmıştır. 1980 sonrası ise sol hareketlerin baskılandığı, neoliberal dalganın siyasal ve ekonomik gündemi belirlemedeki etkinliğinin öne çıktığı ve reel sosyalist sistemin çözüldüğü yıllar olmuştur (Ceyhan, 2009). Sınıf tabanlı mücadelenin geri plana atılması ve “yeni kimlikler” ekseninde feminist hareket, çevreci hareket, Kürt hareketi, anarşist hareketi, öğrenci hareketinin anti otoriter örgütlenmeleri (ayg. 2009) gibi muhalif hareketlerin seslerini duyurmaya başlamasıyla karşı kamusalılıklar farklı bir boyut kazanmıştır. Bu karşı

²³ Jagori, “kadın uyan!” anlamına gelmektedir (jagori.org, (çevrimiçi), 03-02-2018

kamusallıklar içinde özellikle feminist hareketin talepleri ve politikaları, farklı yeni kimliklerin talepleriyle belirli konular etrafında zaman zaman keşiştir. Feminist hareketlerin yayınları bu karşı kamusal bağlamında alternatif mecralar olarak özellikle 1980 sonrasında önem kazanmıştır.

Kadınların taleplerini bir araya gelerek söz ve eylemle belirttikleri, iktidara seslerini duyurdukları toplumsal hareketler ve bu hareketlerin sergilendiği mecralar doğal olarak alternatiftir. Bu mecralar yalnızca alternatif olmakla kalmaz aynı zamanda karşı kamuların söylem alanlarıdır. Mevcut eril toplumsal kodlarla örölmüş toplumsal iktidarın kurallarını yıkmaya yönelik bir tavır takınan ve hak talebinde bulunan kadınların medyası, kitlesel, eril, ayrımcı, tekçi medyanın yaygınlığının karşısında alternatif medya olarak konumlanır (Yanikkaya, 2014: 54). ABD'de yirminci yüzyılın sonlarında ortaya çıkan çılgın karşıt-halk tanımının bir örneği olan Nancy Fraser, “çeşitli dergiler, kitapçılar, yayınevleri, film ve video dağıtım ağıları, seminer dizileri, araştırma merkezleri, akademik programlar, kongreler, festivaller ve yerel toplantı mekânları ile (2004, s. 118) feminist malzemenin karşıt halkını göstermektedir. Fraser’ın bahsettiği bu “yeni” terimler ve dil, feminist medyanın karşı-kamusunun dergilerden konferanslara, görsel ve işitsel mecralara kadar uzanan alternatif medyası üzerinden dolayım lanmıştır. Buraya kadar kısaca değinilen alternatif medya tanımlarına bakıldığında feminist medyanın ilk olarak ortaya çıktığı dönemlerden itibaren hem kadın hareketi ve feminist hareketler ile bağlantısı üzerinden, hem kullandığı dil ve örgütlenme biçimleri açısından farklı konumlandıkları görölmektedir. Bunun yanında, politika üretilen mecralar olmasından ve de içerikleri nedeniyle var olan medyada yer verilmeyen, konu edilmeyen, edilse de erkeklerin bakış açısıyla sunulan toplumdaki kadınlık durumuna ilişkin sorunlara odaklanan medya olarak farklı farklı bir duruşa sahip oldukları söylenebilir. Feminist medya bu nedenle başlangıcından itibaren alternatif nitelik taşımaktadır (Yanikkaya, 2014: 59).

Feminist medyanın kimi örnekleri doğrudan kadın örgütlerinin yayın aracı olarak işlev görürken, kimileri de organik bir bağları olmamasına karşın

kadın örgütlenmelerinden isimlerin yazılar yazdıkları ya da kadın örgütlenmelerinin etkinliklerini duyurdukları mecralar olarak işlemiştir. Bu nedenle toplumsal hareketler, kadın örgütleri ve feminist medya arasında doğal olarak- son derece yakın bir ilişki olagelmıştır. Ancak Berna Yanıkkaya’a göre “kadınlara yönelik medya” ile “kadınlar için ya da kadınların medyası”nı ayırmak gerekmektedir. Bu çalışmada da kadınlara yönelik medya ürünleri dışarıda kalmaktadır. Kadınların var olan düzenle uyumlanmasına yönelik yapılan yayınlarla, düzende değişiklik talep eden, toplumsal cinsiyet rollerini tartışan, yasal, kültürel, siyasal ve toplumsal haklar talep eden hareketleri ve bu hareketlerin mecraları olarak işlev gören medyayı ayırmak gerekmektedir. Çocuk bakımı ve eğitimi, geleneksel kadınlık rollerine uygun becerilerin geliştirilmesi gibi konulara vurgu yapan yayınlar, kadınlara yönelik medya (kısaca kadın medyası); toplumsal dönüşüm talebinin farklı veçhelerine vurgu yaparak var olan toplumsal düzeni eleştiren ve değişimini isteyen yayınlar ise feminist medya olarak adlandırmaktadır. Feminist medya sayılabilmesi için kadınlar tarafından kadınlara ilişkin politikalar geliştiriyor olması ve bunu bir tür “reformist” zihniyetle değil, topyekûn bir toplumsal sistem değişikliği talebiyle birlikte dile getirmesi gerekmektedir (2014).

FAM ile ilgili çalışmalar incelendiğinde Eser Köker’in 1997 tarihli “Feminist Alternatif Medya Üzerine” başlıklı yazısı bu alandaki tek çalışma olma özelliğini korumaktadır (Yanıkkaya, 2014). Köker’in bu çalışmasında aktardığına göre, Martha Leslie Allen kadın iletişim ağlarının bileşenlerini şöyle sıralamaktadır;

- Kadınların kendileri hakkında konuşmaları,
- Kolektif yapılar, paylaşımcı ve rekabet dışılık,
- Kitle iletişimi hakkında kitle iletişim araçlarınca yapılan betimlemeler ile ilgili eleştirel olmak,
- Kendi anlatılarında başkalarına karşı saldırgan olmayan bir yaklaşım içinde bulunmak,

- Açık tartışmayı vurgulamak,
- Genel geçer medyada bulunmayan bilgiyi ortaya çıkarmak, eylemci bir yönelim (Smith'ten aktaran Köker, 1997: s. 29).

Kadın hareketleri ile feminist olanlar arasında hangisinin neye karşılık geldiğine ilişkin bir karmaşa bulunmaktadır. Buna göre öncelikle, feminist hareketlerle, içinde kadınların yer aldığı ancak doğrudan doğruya kadınlar için hak talebinde bulunmayan hareketler arasında ayırım yapılmalıdır. Bu türden bir ayırım feministler için temsil bağlamında önem kazanmaktadır. 1970'lerde "kadın hareketi" deyimini, "kadınların kurtuluş hareketi" anlamında ve feminist hareketlerle bağlantılı kullanılmıştır. Ancak temelde "feminist hareketler" farklı kadın hareketlerini altında toplayan şemsiye bir kavram olarak görülebilir: Yani liberal ve ya radikal feminizm, Marksist ya da sosyalist kadınlar, lezbiyen kadınlar, siyahi kadınlar, Kürt kadınlar ve günümüzde var olan hareketlerin tamamını içeren bir kavramdır. Buna karşın, "kadın hareketleri" kavramı, kadınların tek bir hedef doğrultusunda bir araya gelmelerine işaret etmektedir. Buna örnek olarak Arap Baharı içinde yer alan kadınlar örnek verilebilmektedir (Fougeyrollas-Schwebel, 2009: 172-173).

İlk olarak 1868 yılında Terakki Gazetesi'nde, önce kadınların Osmanlı toplumundaki durumlarını eleştiren yazıların yayınlanması daha sonra da 1888'de *Muhadderat* adında kadınlara yönelik bir gazetenin çıkarılmasıyla birlikte (Tekeli, 1982: 196-197, Çakır, 1996: 23), Osmanlı'da kadınların kendi seslerinden, dillerinden hak arayışlarının başlangıcına ilişkin kayıtlara ulaşmak mümkündür. Ancak bu 1868 ve 1888'deki yayınlardan yirmi yıl kadar önce 1845 yılında Osmanlı İmparatorluğunda yayınlanan ilk kadın dergisi ve ilk Rum kadın dergisi *Kpseli* (Petek) otuz dört sayı yayınlanmıştır. Osmanlı döneminde yayınlanan ilk Ermenice kadın dergisi ise 1862 ve 1863 yılları arasında Gitar ismiyle yedi sayı olarak çıkarılmıştır (IKM, 2013). 1905 yılında haftalık *Dzağig* (Çiçek) dergisi iki yıl boyunca aralıksız yayınlanmıştır. 1919 yılında yine on beş günde bir yayımlanan *Hay Gin* (Ermeni Kadını) adlı dergi yayınlanmaya başlamış ve on üç yıl boyunca yayınlanmaya devam etmiştir (Ekmekçioğlu ve Bilal, 2006).

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin yayın organı olan ve kadın yazarlar tarafından çıkarılan Kadınlar Dünyası da 1913-1921 yılları arasında İstanbul'da basılan önemli bir kadın dergisi olmuştur. Serpil Çakır çalışmasında Cumhuriyet öncesinde kırk kadar kadın dergisi ve gazetesi (1996, 8) yayınlandığından bahsetmektedir. Bu “ilk” dergilerin ve gazetelerin çoğunda yazarlardan çok kadınlardan gelen mektuplar ilgi çekmektedir. Bu mektuplarda öne çıkan, kadınların daha sonra 1980 sonrası feminist medyasında da zaman zaman görüleceği gibi ilk isimleriyle ya da mahlaslarla yazmaları olmuştur. İkinci olarak ise kullandıkları dil ile bağlantılı olarak, gözlemlerini, düşüncelerini, değerlendirmelerini ve eleştirilerini birinci tekil şahıs kullanarak yazıya dökmeleridir. Dönem itibariyle bu şekilde değerlendirilmiyor olsa da kişisel deneyimlerin ve gündelik hayatta karşılaştıkları zorlukların kamusal kılınması ve çözüm aranması ihtiyacını, dolayısıyla da karşı kamusallığın dilinin alternatif bir noktadan kurulmasının izlerini taşımaktadır.

Osmanlı Dönemi'nde çıkan gazeteler ve dergiler için bir başka kaynak da Emel Aşa'nın “1928'e Kadar Türk Kadın Mecmuaları” (1989) başlıklı İstanbul Üniversitesinde hazırladığı yüksek lisans tezidir. Bir diğer kaynak ise Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı tarafından Metis Yayınları'nca yayınlanan ve Zehra Toska, Serpil Çakır, Tülay Gençtürk, Sevim Yılmaz, Selmin Kurç, Gökçen Art ve Aynur Demirdirek'in yayına hazırladıkları İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası(1993) derlemesidir. Bunların dışında yine Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları'ndan “yeni harflerle” çıkan Aile (1880), Hanım(1921), Genç Kadın (1919 Ocak-Mayıs), Kadın (II. Meşrutiyet döneminde bir Jön Türk dergisi 1908-1909), Türk Kadını (1918-1919), Hanımlara Mahsus Gazete(1895-1908), Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927), Kadınlar Dünyası1-50. Sayılar (1913-1921), Kadınlar Dünyası 51-100. Sayılar (1913-1921) eserleri incelenebilmektedir.

Bu dönemlerde Beyaz Konferanslar eğitilmiş kadınların hak arama mücadelelerini tartıştıkları çok önemli toplantılar olarak Türk kadın hareketi

tarihinde yerini almıştır. Serpil Çakır ve Aynur Demirdirek tarafından ayrı ayrı bahsedildiği gibi, beyaz konferansların adının katılımcıların tamamen beyaz giyinmelerinden ileri gelmektedir. Ayrıca dönemin ileri gelenlerinden birinin kızı olduğu tahmin edilen ve kimliği tespit edilemeyen P. B.'nin konağında beyaz bir salonda toplantılar düzenlenmesi nedeniyle bu isimle anılmasının önemli sebebidir (1996; 64; 2011; 71).

Bu konferanslarda konuşan Fatma Nesibe Hanım'ın konuşmaları son derece radikal eleştiriler ve talepler içermektedir. Döneminin ötesinde konuların cesurca dile getirildiği bu konferanslar dizisinin dışında Osmanlı döneminde yayınlanan dergilerin içinde yine radikal bir yerde konumlanan Kadınlar Dünyası dergisini diğer dergilerden ayrı tutmak gerekmektedir. Birincisi örgütlü bir yapının yayın organı olması, ikincisi yazarların fikirleri, talepleri ve feminizm vurguları ile olarak konumlandırılabilir bir yayındır. Çakır'ın belirttiğine göre dergi; 1913'te kurulan, mezhep ayrımı yapmadan bütün Osmanlı kadınlarını asli, yabancı kadınları da yedek üye olarak kabul eden Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti (Osmanlı Kadının Hukukunu Savunma Derneği) yayını olarak aynı yıl çıkarılmaya başlanmıştır. Dernek dönemin kadın dernekleri arasında “feminist” olarak nitelendirilebilecek tek dernek olmuştur (Çakır, 1996: 57). Aynur Demirdirek, 1913 yılından bugüne ulaşan en son 1921 yılı sayısına kadar Ulviye Mevlan'ın derginin sahibi olduğunu ve önce 100 sayı günlük, daha sonradan da haftalık çıkartıldığını belirtmektedir (1993: 42). Kadınlar Dünyası'ndaki yazılara ve okurlardan gelen mektuplara bakıldığında dergiyi ilk örneği olarak sınıflandırmak mümkündür (Yanıkaya, 2014: 64).

1920'lerden 1960'lara kadar geçen süreç kadın hareketlerinin birinci dalga ile ikinci dalga arasındaki geçiş dönemi olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de ise bu dönem bir önceki bölümde bahsedilen süreçler sonucunda 1935 tarihinden itibaren başlamış sayılabilmektedir. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda çıkan kadına yönelik dergilerin çok büyük bir kısmının moda, ev işleri, el işleri ve cumhuriyet kadının nasıl olması gerektiğini konu ettikleri görülmektedir. Bu dönemin dergilerine bakıldığında; El Emekleri (1932),

Cumhuriyet Kadını(1934), Salon(1934), Moda Albümü(1936), Eviş (1937), Kadınlar Âlemi (1940), Asrın Kadını(1944), Hanımeli(1948) gibi kadınları moda, güzellik, ev içindeki “görevleri” üzerinden tanımlayan ve bu anlayışla içeriklerini belirleyen, çoğunlukla erkeklerin sahibi olduğu kadına yönelik yayın organları olarak nitelemek mümkündür. 1950’li ve 1960’lı yıllardaki dergilerin birkaç tanesinin ismi, yine bu dönemde çıkan dergilerin içeriğini anlamak açısından önemli görülmektedir: Resimli Hayat (1952), Evim (1955), Kadın Sesi (1957)20, Sim (1958), Aile (1960), Moda (1962), Anne (1963), Yuva (1963), Ana (1964), Elişleri (1964), Ayşe (1969) gibi. Bir de bunlara ek olarak fotoromanlar sayılabilmektedir. Bu dönem dergilerini tanımından uzak kadına yönelik dergiler ve gazeteler olarak adlandırmak daha doğru olmaktadır.

1975 yılında Kadınların Sesi adıyla İlerici Kadınlar Derneği (İKD)’nin yayın organı çıkmaya başlamıştır. Kurulduğu tarihten 1980’e kadar otuz üç şubesi ve on beş bine yakın üyesi ile dönemin en yaygın kadın örgütlenmesi olan dernek kampanyalar, çeşitli eğitim programları, örgütlenme ve dayanışma olarak özetlenecek şekilde faaliyetlerini yürütmüş ve kendisini “emekçi kadınların örgütü olarak tanımlamıştır (Demiray, 2011: 193). İKD’nin “bölücü” diye ilan ettiği Kadın Dayanışması ise “barış demokrasi eşitlik mücadelesinde; aylık siyasi kadın dergisi” ibaresiyle 1977’de yayınlanmaya başlamış ve 1980’e kadar otuz sayı yayınlanmıştır. Emel Akal Aslan, İKD’nin yayını olan Kadınların Sesi gazetesinin altmış bir sayı yayınlandığını belirtirken, Kadın Dayanışması gazetesinin İKD içinde oluşan muhalif kadınların yayın organı olduğuna dikkat çekmektedir (2001: 462-463). Türkiye Komünist Partisi (TKP)’nin ideolojik görüşlerini benimseyen kadınların da içinde yer aldığı (Akal Aslan, 2001: s. 460) bir dernek olan İKD 1978 yılında Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmış, ancak 1980 askeri darbesine kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Daha sonra 1983’te yeniden çıkmaya başlayan dergi 1986’da son sayısını yayınlamış, 1987’de tek sayı İngilizce olarak çıkmıştır (Davaz Mardin 1998: 245). İKD, Akal Aslan’ın da belirttiği gibi TKP talimatıyla değil, kadınlar tarafından kurulmuş ve

yönetilmiştir. Türkiye’de ilk defa ‘8 Mart kutlaması’ yapan örgütün yayını olan Kadınların Sesi gazetesinin baskı sayısı ise otuz beş bine kadar çıkmıştır (Akal Aslan, 2001: s. 461). İKD’ye dönemin diğer sosyalist ve devrimci kadın örgütleri tarafından “feminist” eleştirisi de ayrı bir tartışma konusudur.

Ankara Kadınlar Derneği’nin yayınladığı, sömürü, tahakküm, devrim gibi konulara değinerek yayın hayatına başlayan Bülten ise 1976 yılında üç sayı çıkmıştır. Ka-De-Fe (Kadın Dernekleri Federasyonu Yayını) 1976’da yayınlanmaya başlamıştır. Bu yayın, amacını “Türk kadınlarının maddi ve manevi kalkınmasında yardımlaşma ve dayanışma sağlamaktır” olarak tanımlamıştır. Ancak, memur kadınların da işçi kadınlar gibi “gerek analık izni, gerekse kreş ve yuva gibi” haklardan faydalanabilmesi için bir yasa taslağı hazırlayıp ilgililere sunmuştur (Davaz-Mardin, 1998: 201). Bu beş yıllık süreçte çıkan yayınlardan Kadınların Sesi, Kadın Dayanışması ve Bülten’in sol muhalif bir çizgide durdukları görülmektedir.

1978 yılında daha sonraları yayın çizgisinde Duygu Asena’nın da katkısıyla feminist taleplerle, özellikle de kadının kendi bedeni ve cinselliği üzerindeki taleplerle buluşan Kadınca yayınlanmaya başlamıştır. 1980’ler yalnızca feminist hareketin tarihi açısından değil, Türkiye tarihi açısından ancak özellikle muhalif grupların ve toplumsal hareketlerin tarihi açısından askeri darbeyle birlikte büyük bir değişimin gerçekleştiği yıllar olmuştur. Sol muhalefetin ciddi bir biçimde suskunlaştırılmasına karşın feminist hareket 1990’ların başlarına kadar zengin bir karşı kamu oluşturduğu bir ara zaman dilimini açmıştır. Ancak 1990’ların ilk beş yılında hareket, ivmesini ve aktivist yapısını (örneğin kampanyalar, basın açıklamaları gibi yollarla taleplerini toplumsal, hukuksal ve siyasal mecralarda yükselten ve sonuç alan tavrını) giderek kaybetmiştir. 1990’lı yıllar feminist hareket açısından daha çok “kurumsallaşma” dönemi olarak görülmektedir.

1981 yılı aynı zamanda İstanbul’da ilk feminist bilinç yükseltme gruplarının oluşturulduğu ve kadınların evlerde toplanarak yoğun tartışmalar yaptıkları yıl olmuştur. 1982 yılında Yazko, Fransız feminist Gisèle Halimi’nin katıldığı dört günlük bir “Kadın Sorunları” toplantısı

düzenlemiştir (Demiray, 2011: s. 193). 1983 yılında haftalık Somut dergisinde “feminist” bir sayfa yapılmaya başlanmıştır (Tekeli, 1989). Böylece 1980 sonrasında kadınlar kendi medyasını oluşturmada önce çeviriler, etkinlik haberleri ve “feminist” sayfalar aracılığıyla medyada kendilerine “çatlaklar”dan genişleyen alanlar açmıştır. Küçük gruplar halinde toplanan kadınlara yenileri eklenmeye ve “feminist” hareket büyüme başladıktan sonra var olan medyanın içindeki bu ilk “alanlar” yetersiz hale gelmiş ve kadınların kendi medyasının oluşmasının ilk adımları atılmıştır. Yeşim Arat, 1983 sonlarında Kadın Çevresinin “yayıncılık, hizmet ve danışmanlık” şirketi olarak kurulduğunu belirtmektedir (1991: 10) -daha sonra yeni vergi yasası nedeniyle 1989 yılında Kadın Çevresi (KÇ) resmen kapatılmıştır (Ovadia, 1994: 57).

1986 yılında CEDAW sözleşmesinin yürürlüğe geçirilmesi için toplanan yedi bin imzalı metin 8 Mart’ta TBMM’ye verilmiştir. Yine 1986’da Ankara’da -Perşembe günleri toplandığı için- “Perşembe Grubu” olarak anılan feminist grup gibi gruplar oluşmuştur (Demiray, 2011: s193). Tekeli’nin de yukarıda söz ettiği ilk toplu eylemlerle birlikte 1987 yılının 8 Mart’ında Feminist dergisi çıkmaya başlamıştır. İlk sayıdan itibaren “özel olanın politik” olduğunu vurgulamış, ancak Arat’ın dikkat çektiği şekliyle benimsedikleri feminizm konusunda net bir tavır almamışlardır (1991: 10). 1987-1990 arasında yedi sayı yayınlanmıştır.

Bu arada Bihter, Mektup gibi “Müslüman kadın” dergilerinin de yayınlanmaya başladığı görülmektedir. Demiray’ın belirttiğine göre aynı çizgide yayın yapan Kadın ve Aile, Bizim Aile gibi dergilerde de sıklıkla tartışılan türban konusu İslamcı kadınların devletle en göze çarpan çatışma alanı olmuş ve yine bu dönemde “İslamcı feministler” kavramı gündeme gelmiştir (2011: 194).

1988 Yılıının 1 Mayıs’ında Sosyalist Feminist Kaktüs dergisi çıkmaya başlamıştır. Dergiyi çıkaranlar Kadın Çevresi veya Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası’nda çalışanlardan oluşmuştur (Arat, 1991: 11). 1988-1990 arasında 12 sayı çıkan Kaktüs yazarları “Neden Dergi

Çıkartıyoruz?” başlığının altına “ilk önce kadın olduğumuz için” (Davaz-Mardin, 1998: s. 291) yazarak kadınların kendi mecralarına duyulan gereksinimi belirtmiştir. Aynı zamanda derginin isminde yer alan “sosyalist” ibaresiyle birlikte nasıl bir feminizm anlayışının benimsendiği ortaya konmuştur. Kaktüs’ü çıkaranların belirttiği şekliyle “kadın-erkek eşitsizliğini üreten şey yalnızca ideoloji değil, cinsiyet ve üretim ilişkilerini kapsayan tüm bir toplumsal ilişkiler sistemi”dir (aktaran Arat, 1991: 11). Köker de 1980 sonrasında feminist alternatif yayınların yayın yaşamında kalma süreksizliğine dikkat çekerken bu dönemde çıkan dergileri Feminist (1987), Kadınların Kurtuluşu (1988), Sosyalist Feminist Kaktüs (1988) ve Kadın Bülteni (1988) şeklinde sıralamaktadır (1997: 35).

1988-1990 arasında dört sayı çıkan ve Almanya’da yayınlanan Kadınların Kurtuluşu dergisi, hem kadınların siyasal, sanatsal ve kültürel alanlarda içerik üretimine katılımlarını sağlamak hem de “sınıf bilinçli proletaryanın genel demokratik kadın hareketi içinde etkinlik kazanmasının, bu hareketin geliştirilip güçlenmesinin etkin bir aracı olmak” gibi hedefleri olduğunu belirtmiştir. İlk dört sayısından sonra Türkiye’de başlamıştır. 1989-1990 arasında üç sayı olarak çıkan Sesimiz ise Demokratik Kadın Derneği Yayın Organı ve 1993 yılında çıkmış dokuz sayı yayınlanmış olan Kadın Araştırmaları Dergisi de yine kadın medyası içinde yapılabilecek başka bir ayrıma, akademik kadın medyasına işaret etmektedir. (Davaz-Mardin, 1998: 287, 323).

1990’lı yıllarda yayınlanmaya başlayan feminist medya şöyle sıralanabilmektedir: 1990’da tek sayı olarak Ankara’da çıkan ve Aksu Bora’nın sahibi olduğu Yeter, “bekâret kontrolüne hayır-bedenimiz bizimdir!” kampanyası yayın organı olarak yayınlanmıştır (Davaz-Mardin, 1998: 339, Bora, 2010: 56). 8 Mart 1990-8 Mart 1991 arasında beş sayı olarak 8 Mart Yayıncılık tarafından çıkarılan Kadın Bülteni de selamını “yeri, işi ne olursa olsun; ‘kadın’ olduğu için açık bir ayrımcılıkla karşı karşıya kalan tüm kadınlara” göndererek yayınlanmaya başlamıştır (Davaz-Mardin 1998: 333). 1990’larda çıkan diğer dergiler ise Kadın Belleği (1991), Ankara Bülteni

(1992), Dolaşan Mavi Çorap (1993), Emekçi Kadınlar Bülteni (1993), Jibo Rizgariye Jinan (1993), İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi (1993), Minerva (1993), Cımbız (1994), Eksik Etek (1994), Kadın Haberleri (1994), Martı(1994), Pazartesi (1995), Roza (1996), Jujin (1997), Uçan Haberler (1998) olarak ifade edilebilmektedir (Köker, 1997: 34-35).

Görüldüğü gibi bu dönemde feminist hareketteki farklılaşma ve çeşitlenme feminist medyaya da yansımıştır. 1994 yılında yayınlanmaya başlanan dergilerden Cımbız İzmir’de, Eksik Etek, Kadın Haberleri, Martı ve Sosyalist Kadın ise İstanbul’da yayınlanmıştır. (Davaz-Mardin, 1998: 416, 419, 427, 443). Kadın Haberleri, 1986 yılında kurulan Kadın Emekçini Değerlendirme Vakfı’nın yayını olarak çıkarılmıştır. Cımbız dergisinde daha önceki kimi örneklerde olduğu gibi yazarlar ilk isimleriyle yazmış ve sayfalarını yazmak isteyen bütün kadınlara açtıklarını belirtmişlerdir.

1995 yılında ise Türkiye’de feminist medya tarihine bakıldığında en uzun soluklu yayınlardan biri olan Pazartesi: Kadınlara Mahsus Gazete yayınlanmaya başlamıştır. Pazartesi dergisi, aynı yıl kurulan Kadın Kültür ve İletişim Vakfı’nın yayınıdır. Yüz altı sayı aylık dergi olarak çıkan Pazartesi 2006 yılından itibaren iki aylık dosya seçkiler olarak yayınlanmış, güncel haberciliği internet üzerinden sürdürmeye karar vermiştir. 2007 yılından bugüne kadar ise ne basılı olarak ne de internet üzerinden herhangi bir yayın yapmamıştır (Atakul, 2002: 14). 1990-1991 yıllarından itibaren *Azadi* (Özgür) Kürt Kadın Grubu adıyla çeşitli etkinlikler yapan kadınlar tarafından 1996 yılında Jiyan Kadın Kültürevi açılmıştır. Kültürevi, Jin ü Jiyan adıyla bir yayın organı çıkarmıştır (Yanıkaya, 2014). 1996 yılında Roza ve 1997 yılında Jujin iki aylık Kürt kadın dergileri olarak İstanbul’da yayınlanmaya başlamıştır. Roza’nın son ulaşılabilen sayısı olan on yedinci sayısı 2000 yılında yayınlanmıştır. Jujin’in ise dört sayısı bulunmaktadır.

1997 yılında kendini anti-cinsiyetçi bir kadın dergisi olarak tanımlayan Fesat, 1999’da ise Firdevs Gümüsoğlu’nun sahibi ve yazı işleri

müdürü olduğu aylık Kadınlar Dünyası dergisi yayınlanmaya başlanmıştır (Çakır ve Gülbahar, 2000: 271-277).

1997'den beri yayınlanan Kadın Gazetesi Kazete, Kültür ve Politika Feminist Yaklaşımlar ve 2000'lerde yayınlanmaya başlayan Amargi dergileri, kadın hareketi için alternatif medya görevi görmüştür. Bağımsız İletişim Ağı (Bianet) web sitesindeki Kadınlar Penceresi bölümünde Kadın Uçan Gazetecilik ve Uçan Süpürge'nin Yerel Kadın Muhabirleri Ağı, alternatif kadın medyasının en güzel örnekleri arasındaydı. 1996 yılında Ankara'da kurulan ve kendisini bir "iletişim merkezi" olarak tanımlayan Uçan Süpürge halen Internet üzerinden yayınlanmaya devam etmektedir. 2009 yılında ise dernek statüsü kazanmıştır, 2017 yılında da Uçan Süpürge Vakfı kurulmuştur. Araştırmanın saha çalışması içinde yer alan Uçan Süpürge Türkiye'de için yerinde bir örnek oluşturmaktadır. Bununla ilgili detaylı bilgi saha çalışması kısmında verilecektir.

Turuncu dergisi Aralık 2013'te 128. sayısını yayımladı, muhafazakâr kadınların birikimi olduğunu, genç kızların günlüğü, hepimizin kız kardeşi (Turuncu, 2019) olduğunu ve 2003'ten beri Ankara'da yayınlandığını belirtmiştir.

2003 yılında İstanbul'da kurulan Filmmor Kadın Kooperatifi "sadece kadınların katılımına açık olan Filmmor Kadın Kooperatifi kadınlarla birlikte kadınlar için sinema yapmak, itiraz etmek, üretmek, düşlemek ve eylemek için var!" olduğunu belirtmektedir.

2006'da Amargi Feminist Dergisi yayınlanmaya başlamıştır. Üç aylık derginin otuz birinci sayısı Kış 2013 olarak yayınlanmıştır (Amargi Dergisi, 2013): "Amargi 28 okuyucularının da yazar olmasını istiyor. Ahbap üzerine basmak yerine, ahbabı geliştirici olarak görür. Akademik ve uzun yazılar tecrübeye dayanır, sorusu olan yazarı bağrına basmaktadır. Ne de olsa politik bir dergi!". Politikliğe vurgu yapan dergi, Amargi Kadın Akademisi'nin yayınıdır. Amargi'nin aynı zamanda Feminist Kitabevi bulunmaktadır. Hiyerarşik bir yapısı olmayan dergi, İstanbul dışında Adana, Antakya'da örgütlendiğini belirtmesine karşın, internet sitesinde İstanbul Amargi ve İzmir

Amargi olarak iki şehirdeki etkinliklerine ayrı başlıklar altında yer vermektedir. Amargi dergide milliyetçilikten başörtüsü yasağına kadar kadınlarla ilgili her tür konu, okurların da yorumlarının ve katılımlarının beklendiği ve “feminist analize ihtiyaç” olduğu belirtilerek tartışmaya açılmaktadır. Aynı zamanda internet sitesinde “Feminist Gündem” başlığı altında güncel konular, atölyeler, seminerler, eylemler LGBT örgütlerinin duyuruları ve açıklamaları, kampanya duyuruları gibi gündeme ilişkin bilgilendirmeler yer almaktadır. Amargi, feminist analize duyulan ihtiyacı yalnızca bir saptama olarak belirtmekle kalmamış 2011 yılından bu yana “Feminizm Tartışmaları” başlığı altında feminizmin ‘Hak Talebi’ ile başlayan ve 2011 yılındaki tartışmaları ‘Feminizmin Öznesi Kimdir?’ ile bitiren, 2012 yılında ise “radikal feminizm” ile başlayıp “Ütopya ve Feminist Siyaset” tartışmalarıyla sona erdiren “feminizmin kavramsal ve tarihsel izini sürdüğü” bir dizi konuyu tartışmaya açmıştır. Tartışmalar aynı zamanda kitap olarak da basılmıştır.

Bu gibi örnekler çoğalmaktadır. Türkiye’de 726 kadın kuruluşu bulunmaktadır. Bunların içinde dernekler, vakıflar, araştırma merkezleri, platformlar, girişimler, topluluklar bulunmaktadır ((KEKVBMV, 2019). Bu kadın toplulukları hem kadın örgütlenmesi içinde feminist bir duruş ile yer almaktadırlar, bu alanda dernekleşip vakıflaşmaktadır. 2000 yılı itibaren bilgi iletişim teknolojisi ve internetin devreye girmesi ile birlikte hepsi web sitelerini, portallarını açtılar ve sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadır. Artık örgütlenmek ve fikirlerini paylaşmak için dernek yapısı altına da girmelerine gerek bulunmamaktadır. Gönüllü olarak fikir üretecekleri oluşumlar da finansman ihtiyacına gerek duymuyorlarsa platform olarak kalmayı tercih edebilmektedirler.

2. Tunus’ta FAM’ın Geçmişi

Tunus’un kadınları için oluşturulan ilk dergi -kolonyal dönemde- Leïla 1936-1941 yılları arasında Ahmed Zarrouk tarafından kurulmuştur. Zamanın genç sanatçıların çizimleri ve eskizleriyle resmedilmiş, edebiyat ve sanata açık Fransızca bir kadın dergisi özellikleri taşımıştır. İkinci Dünya

Savaşı'nın arifesinde eşdeğerleri Arap dünyasında hala nadir gözlenen derginin avangard karakterini vurgulamaktadır. Leïla, 1923-1927 yılları arasında Beyrut'ta yayınlanan Minerva, 1924'te Houda Cha tarafından kurulan “Mısırlı Kadın” dergilerinin devamı niteliğinde olmuştur. Leïla, "Kuzey Afrika Müslüman Kadınının Evrimi ve Kurtuluşu için Resimli Aylık Dergi" sloganıyla dört buçuk yılda dağıtılan kırk sayı ve üç seri olarak yayınlanmıştır. 1941'de ise kapanmıştır. Kapanmanın sebebi ise kesinlikle savaş bağlamında açıklanamamaktadır. Leïla'nın beş yıllık yayın hayatı boyunca ele alınan ana temaları göz önünde bulundurulduğunda o dönem kadınların yaşadığı sorunlar denilebilmektedir. Kadınların özgürleşmesi, çok eşlilik, sağlıklı ve dinamik bir Tunus milletinin kurulmasında kadınların rolü belli başlı konuları oluşturmuştur. Peçe konusu da Leïla'da tartışılan ve üzerine farklı bakış açıları olan kilit bir tartışma konusu olmuştur (Rawadif, 20017, 296-2009).

İkinci dönem olan bağımsızlık sonrası dönemi, Feïza, UNFT'nin yayın organı El Maraa, Tahar Hadded Kulübü üyeleri tarafından yönetilen Nissa gibi bağımsız kadın dergilerini yöneten kadınların gelmesiyle karakterize edilmiştir. Bu noktada Tunus'un ilk kadın gazetecilerinden sayılan Dorra Bouzid'den bahsetmek gerekmektedir. 2019 itibarıyla seksenli yaşlarını yaşayan Bouzid, birçok derginin ve özellikle kadın dergisinin kurulmasına öncülük etmiş önemli Tunuslu aktivistlerden sayılmakla birlikte asıl işi olan eczacılıktan da hiç vazgeçmemiştir. Orijinal Leïla dergisinden esinlenerek aylık l'Action (Hareket) dergisine ismini gizleyerek 1955-1961 yılları arasında “Leila Vous Parle” (Leyla Sizinle Konuşuyor) sayfasını hazırlamıştır. Daha sonra bu dergi Jeune Afrique” (genç Afrikalı) adını almıştır ve hala yayınlanmaktadır. Arap-Afrikan kadın dergisini kurmuştur, dergi 1967'ye kadar yayınlanmıştır. Ben Ali zamanında Réalités (Gerçekler) dergisinin kadın ekini Femmes et Réalités adıyla 1997 yılında yayınlamaya başlamıştır. Bu süre zarfında Ben Ali'nin eşi Leila Ben Ali hakkında hiç yazmadığı ve haberlerde yer vermediği için 2006 yılında dergiyi bırakmak zorunda kalmıştır. Öte yandan dergi hala yayınlanmaktadır ve internetten de

dergiye ulaşılabilmektedir. Ancak derginin çizgisinin Bouzid bıraktıktan sonra -kadınlara yönelik- moda, çocuk bakımı gibi konulara yönlendiği görölmektedir.

Bu dergiler içinde en önemlisi Nissa (Kadın) dergisi 1983-1986 yılları arasında Tahar Haddad Kulübü etrafında toplanan bağımsız kadınlar tarafından aylık ve iki dilli hem Fransızca, hem Arapça yayınlanmak için kurulmuştur. Bu kadınlar daha sonra ATFD ve AFTURD gibi bağımsız kadın hareketini temsil eden dernekleri kuracaklardır.

“Nissa Dergisi bizim için iyi bir deneyimdi. Kadın hakları üzerine konuşuyor, tartışıyorduk. Araştırmalarımız sonucu oluşturduğumuz değerler, ilkeler, yapılması gerekenleri hem Fransızca hem Arapça paylaşıyorduk. Bizim dışımızda kadınlara fikirlerimizi yaymak en büyük amacımızdı. O dönem kadınla ilgili tüm işleri devlet feminizmini temsil eden UNFT yapıyordu. Tüm kadınlara ulaşabiliyordu ama iktidarın düşüncesini yayıyordu. Bu anlamda Tahar Haddad Kulübü etrafında oluşturduğumuz düşüncelerimizi Nissa’da paylaşmamız alternatif bir medya oluşturmaktaydı.”²⁴

Tunus'taki kadın hareketi hakkında konuşurken, 30'lu yıllara doğru bir kadın derneği kurmayı ilk kez düşünen B'chira Ben M'rad olmuştur. 1937'de B'chira Ben M'rad, ilk kadın toplantısını ulusal hareketin içinde kadınların da olması gerekliliğinden yola çıkarak düzenlemiş ve bir hafta sonra, çoğunlukla kız kardeşleri Néjiba, Essia ve Hamida ve babası Şeyh'in desteğiyle yapmıştır. Dahası Tunus Müslüman Kadınlar Birliği (UMFT)'ni de kurmuştur. Şiddetle İslam'ın kadınların özgürlüğüne veya eğitimine karşı çıkmadığı fikrini savunmuştur ve bazı şeyhlerden destek almıştır. B'chira, Zeytuna'daki şeyhlerin tepkisini de çekmiştir. 1938'de kurduğu "Tounes el Fatat" (Tunus Gençlięi) gazetesıyla fikrine karşı olanlara cevap vermiştir.

Derginin amacı Tunus genelinde toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınerkek eşitliğini vurgulamak olmuştur. İlk sayısının başında Nissa,

²⁴ Prof. Dr. Souad Triki ile Görüşme, Ekonomist, AFTURD ve ATFD Kurucusu, 18 Ocak 2018.

kendisini "bağımsız, iki dilli, kadınlar tarafından yönetilen ve yayınlanan bir dergi" olarak tanımlamıştır: “Daha özgür, adil ve hoşgörölü bir toplum için daha geniş bir mücadelenin bir parçası olarak, Tunus'ta ve dünyadaki kadınlara karşı ayrımcılığa karşı aylık bilgi, düşünce ve mücadele dergisidir. Nissa, bu ruhla hem kadınlara hem de erkeklere sütunlarını açacak” (Accad, 1985, 146).

2013'te Tunuslu feminist Amina Sboui, Arap dünyasında skandala yol açan üstsüz bir fotoğraf yayınladıktan sonra ülkeden ayrılmıştır. Fransa'da iki yıl geçtikten sonra Amina Tunus'a yeni bir planla dönmüş ve artık Amina Tayler olarak bilinmiştir. Amina, Ocak 2016'da yayınlamaya başladığı Farida'yı "feminen bir feminist dergi" olarak nitelendirmektedir: “Kadın makyaj, moda, mutfak...” gibi tipik bir kadın dergisinde bulunacak özellikler taşıyor, ancak kitaplardan bahsediyoruz, kürtaj hakkında konuşuyoruz, eşcinsellik, mülteciler, laiklik hakkında konuşuyoruz... her kadın için ilginç olmaya çalışıyoruz. " Farida dergisi - Arapçada "benzersiz" anlamına gelen ama aynı zamanda İngilizcenin "özgürlük" kelimesinin yankısı ve bir kadın adı olarak Amina'ya yol göstermiş. Dergi 15-25 yaş arası kadınlara yönelik ve sadece Arapça olarak basılıyor. Farida, ilhamını bir zamanların ünlü kadın dergisi Feıza ve kurucusu Dorra Bouzid'dan almaktadır. Şimdi 80 yaşından olan Bouzid, Tunus'ta kadın hareketi içinde aktif, Amina'ya yardım etmek istemiş ama kavga ettikleri için sanırım bu proje birkaç sayı ile rafa kalkmış gözükmektedir.

B. FAM'ı Tanımlama

Alternatif medya çalışmaları ile ilgili sorulması gereken temel soru “alternatif” medyayı “ana akım” medyadan ayıran temel özelliklerin neler olduğudur. Bu sorunun cevabı aslında alternatif medya çalışmaları ile ilgili çalışmaların alanını, tarihselliğini ve farklılığını oluşturacaktır.

Özellikle 2000’li yılların başından itibaren, alternatif medyaya ilişkin çalışmalar artmıştır. Ancak her şekilde ana akım medyaya alternatif olarak konumlanmakla birlikte, aralarında niteliksel farklılıklar olan alternatif medyaya öne çıkan özellikleri nedeniyle farklı isimler verilmiştir. Bu da Chris Atton’un birinci cildinde yer alan makalesinde de belirttiği, son derece dinamik bir yapıya sahip olan alternatif medyayı tanımlamak yerine belirli özelliklerini belirtmenin daha doğru olacağı yönündeki argümanı desteklemektedir. John Downing (2000) önce “radikal medya” daha sonra “yurttaş medyası”, Clemencia Rodriguez (2000) “yurttaş medyası”; Noam Chomsky ve Edward Herman (2006) “bağımsız medya”; Christian Fuchs (2010) “eleştirel medya”; Ellie Rennie (2007) ve Nick Jankowski (2002) “topluluk medyası”; Alfonso Gumucio (2004) “katılımcı medya”; Wilma de Jong, Martin Shaw ve Neil Stammers (2005) ve Mitzi Waltz (2005) “aktivist medya”; Michael Albert (1997), Chris Atton (2002), Olga Bailey, Bart Cammaerts ve Nico Carpentier (2008) ise “alternatif medya”yı kullanmayı tercih etmiştir (Yanikkaya, 2014: 51).

Radikal veya alternatif medyanın yalnızca takipçilerinin ve katılımcılarının dünya görüşlerini temsil etmekle kalmadığını aynı zamanda bu dünya görüşlerini etkilediği görülmektedir. Alternatif medya, toplumsal hareketlerin siyasal alanını oluşturmakta ve içerdikleri meseleler de toplumun dışlanan kesimlerinin gerçek hayatından çıkmakta ve alternatif medyada oluşan içerikle bu kesimler hem gündem oluşturmakta hem de aktarmaktadırlar. İçeriği dışında yatay örgütlenme yapısı nedeniyle de alternatif medya ana akım medyadan farklıdır. Ceyhan çalışmasında, alternatif medyanın hem yatay örgütlenişi, hem kullandığı dil, hem de ele

aldığı konular açısından “karşı kamusalılığı” mecrası olduğuna işaret etmektedir (2009).

FAM tanımına giden yolda alternatif medyayı yeniden düşünmek gerekirse alternatif medya “yaygın olarak bulunan ve tüketilen kitle iletişim araçlarına alternatif olan veya kendisini karşıt olarak konumlandıran bir medya biçimi” olarak tanımlanmaktadır (Waltz 2005: 2). Farklı yaklaşımlardan yola çıkıldığında farklı tanımlar ortaya çıkmaktadır. “Radikal medya” terimini tercih ettiği bilinen *John Downing*, “alternatif medyanın” tezat oluşturan bir terim olduğunu savunmakta ve “bir noktadan sonra her şey başka bir şeye alternatif” olduğunu ifade etmektedir (Downing 2010: ix). *Michael Traber* ise alternatif medyayı, daha adil bir sosyal, kültürel ve ekonomik bütünlüğe doğru değişimi amaçlayan medya olarak tanımlamaktadır. Burada medya veya politik güçlerden bağımsız, bireyin bir nesneye indirgenmediği, ancak toplam bir insan olarak gerçekleştirilebildiği bir düşünce yapısından bahsetmektedir (Traber, 1985: 3; Atton, 2002: 16). Alternatif medya kategorisinde *Traber*, savunma medyası ve taban medyası arasında daha ileri bir ayrım yapmaktadır. Alternatif taban medyasını, sıradan insanların haberlerini önceleyen bu süreçte “yeni sosyal aktörler”i (fakir, ezilen, marjinalleşmiş kadın, genç, çocuk vb.) tanıtan, ancak yine de “profesyonelce üretilen” bir medya projesi ve ürünü olarak tanımlamaktadır. Taban medyasını medyanın temsil etmeyi amaçladığı bu yeni aktörler üzerinden üretilen alternatif medyanın daha kapsamlı bir versiyonu olarak görmektedir. *Traber*’e göre profesyoneller bu yayınlarda yer alabilir ya da almayabilir, ancak öyleyse, yalnızca profesyonel olmayanları kendi bağımsız medyalarını üretmelerini desteklemek amacıyla danışmanlık yapmaktadır (Traber, 1985: 3; Atton, 2002).

Downing ise alternatif medyaya daha gelişmiş bir tanım getirmiştir. Downing, “alternatif radikal medyayı” terimini kullanmakta ve “genellikle küçük ölçekli ve birçok farklı formda, egemen politikalara, önceliklere ve bakış açılarına alternatif bir vizyon ifade eden medya” olarak tanımlamaktadır (2001: v, vurgu eklenmiştir). Burada Waltz alternatif ve aktivist medya

arasındaki farkların da ortaya konulması gerektiğini söylemektedir, buna göre en temel fark olarak da aktivist medyanın, okuyucularını sosyal değişime, eyleme aktif olarak katılmaları için cesaretlendirmeyi içereceğini savunmaktadır (Waltz 2005: 3).

Downing, ikiliklere başvurmak yerine, neden, bağlam ve sonuçların belirli bir ortamın radikalliğini vurgulamanın anahtarı olması gerektiğini savunmaktadır. (Downing 2010: x) Tarihsel bir örnek vermek gerekirse Sejourner Truth'un üzerinde saygın bir kadını temsil eden kıyafeti, elinde örgüsü, gözünde gözlüğü ve başucundaki sehpa kitabıyla fotoğraflandığı kartpostallar bugün çok anlamlı gelmeyebilir ama on dokuzuncu yüzyılın başında köleliğe başkaldıran siyah bir kadının duruşunu temsil etmektedir. (Downing: vi-vii; Irvin Painter 1994; Israels Perry 1994). Bu nedenle, bu tarihsel örnek, siyah kadınlığın potansiyel bir yeniden ifadesini temsil etmektedir ve bu anlamda bir alternatif medya aracıdır. Atton, Downing'in alternatif medya ile ilgili ortaya koyduğu radikallik, teklik ve karşım problemlerinin yeni sosyal hareket medyası yaklaşımıyla çözülebileceğini savunmaktadır (Atton 2002: 21). Bu nedenle Atton (2002), şu ana kadar değerlendirilenden çok daha geniş kapsamlı bir alternatif medya teorisi önermektedir. Atton, politik olarak daha radikal değişkenler (veya "direniş medyası" olarak adlandırılan) içeren bir teori değil, aynı zamanda blog, video, internet sitesi gibi elektronik medya biçimlerini de içeren ve mutlaka bir radikal toplumsal değişime yönelik olmayan bir teori kurmuştur. Bu teorik bakış açısı, "medyanın sosyal ağlarda iletişim uygulamalarının bir aracı olarak var olan dönüştürücü potansiyelini" vurgulamaktadır ve bu nedenle bu medya formlarının süreçsel ve ilişkisel yönlerine odaklanmaktadır (Atton 2002: 7-8). Atton alternatif ve radikal medya üzerine geniş kapsamlı, "alternatif ve radikal medya tipolojisi" kurmuştur:

1. İçerik - Haber değeri olan, politik, sosyal ve kültürel olarak radikal
2. Form – Grafikler, görsel dil ve sunum kullanımları, estetik

3. Basım ile yenilikler / uyarlamalar - mimeografların kullanımı, IBM dizgi, fotokopi makineleri
4. Dağıtım (Atton 1999b) - dağıtım için alternatif siteler, gizli ve görünmez dağıtım ağları, telif hakkı olmayan
5. Dönüştürülmüş sosyal ilişkiler, roller ve sorumluluklar - okuyucu yazarlar, kolektif örgütlenme, profesyonel olmayan gazetecilik, basım, yayın
6. Dönüştürülmüş iletişim süreçleri - yatay bağlantılar, ağlar (Atton 2002: 27)

Bu altı öge, Atton'un modelinin temelini oluşturmakta ve her biri alternatif bir medya boyutunu temsil etmektedir. Bu tipolojideki ilk üç unsur "ürün"ün özelliklerini, son üçü "iletişim süreci"ni belirtmektedir (yani dağıtım, yazma, basım) (Atton 2002: 27). Atton'un modeli, bu medyanın içeriğini, ayrıca sosyo-kültürel bağlamlarını ve örgütlenme biçimlerini yakalamaya çalışmaktadır. Bu şekilde, yalnızca ana akımda dolaşan kültürel kalıplara karşı eleştirel tepkilerini değil, aynı zamanda farklı değerlere dayanan haberlere de alternatif bir alan yaratan bir tanım sağlamak istemektedir (Atton 2002: 10). Foucault'cu anlamda bakıldığında ise iktidar ve güç ilişkilerinde yer alan bilgilerin açığa çıkmasına da yarayabilecektir. Foucault'ya göre "İktidar mücadelesinin tarihi ve bunun sonucu olarak iktidarın uygulanmasının gerçek koşulları neredeyse tamamen gizlidir. Bilgi bunun bir parçası değil: bilinmemesi gereken bölümdür" (Foucault, 1980: 80). Foucault'nun bu sözle anlatmak istediği bilginin iktidara hizmet ettiği. Bilginin asıl hedefi gücün kullanılma, elde edilme ve sürdürülme şeklini saklamak yani "bilinmemesi gereken bilgi"dir. Büyük iktidar figürleri ve eserleri hakkında konuşulmakta, ancak bunun arkasında gerçekleşen eylemler, manipülasyonlar ve çoğu zaman kötüye kullanım hakkında konuşulmamaktadır. İşte bu noktada alternatif medya aracılığı ile bu bilgilere ulaşmak mümkün olabilecektir. Alternatif medya, Foucault'cu bilgi/iktidar sarmalından çıkarak bu durumda "doğrudan sesler" için forumlar sağlamaktadır. Raymond Williams bunu "demokratik iletişim" olarak

adlandırıyor, tüm katılımcılar (üreticiler ve okuyucular) arasında gerçek bir iletişim ve aktif bir cevap verme olasılığının ön plana çıktığı yeni alanlar oluşturduğunu savunmaktadır (Atton 2002: 9; Williams 1963: 304). Alternatif feminist medya üretimi bağlamında, böyle bir olasılık, internet sitesi veya blog gibi kolay erişilebilir ve ucuz teknolojiler kullanan medya formları için geçerli olabilmektedir.

Atton, alternatif medya teorisini açıkladıktan sonra, araştırılanın ne kadar çeşitli olup olmadığını konusunda yetersiz kalmaktadır (2002: 9). İncelemelerinde ikili karşıtlıkların yanında, çeşitlilik aranmalıdır ve çalışmasının çeşitli uygulamaları dikkate alması gerekir. Başka bir deyişle, feminist medya üretiminin analizleri, Clemencia Rodriguez'in dediği gibi, bu medyayı yakalayabilme yeteneği göstermelidir:

“... yasal, yasadışı, korsan, ticari, amatör, yerel, bölgesel, diasporik, tek dilli, iki dilli, günlük, haftalık, aylık, arada bir...” (Akt. Gunnarsson Payne, 2009: 194).

Bu çeşitliği yakalayabilmek için ikili düşüncenin ötesine geçme yolunda metinsel üretim, siyaset, demokrasi ve öznellik hesaplarının da incelenebileceği, alternatif medya üretiminin nüanslarını daha iyi anlamının bir yolu olarak Deleuzo-Guattarian “rizomatik” kavramı değerlendirilecektir.

C. FAM'a Rizomatik Yaklaşım

Alternatif medyanın muhalif, radikal ya da eylemci medya biçimlerini ayırt etme girişimleri yerine ve bunlara karşılık olarak, *Olga Bailey*, *Bart Cammaerts* ve *Nico Carpentier* yeni teorik bir çerçeve oluşturmuştur. *Gilles Deleuze* ve *Felix Guattari*'nin kavramsallaştırdığı rizomun doğrusal olmayan, başboş dolaşan bağlayıcı yapısı ile hiyerarşik eğilimli arbolik veya ağaç benzeri sistemlerin doğrusal, üniter, sabit kökenli ve alt bölümlerini yan yana getirerek yeni bir teori oluşturmuşlardır (Deleuze ve Guattari 1988: 3–25). *Bailey*, *Cammaerts* ve *Carpentier*, bu yaklaşımın arbolik yani hiyerarşik örgütü olan daha katı kurallı ana akım medyanın aksine bağlayıcı olmayan, yatay karakterleriyle “alternatif” medya sistemlerine daha iyi bir adalet sağladığını savunmaktadır (Bailey ve vd. 2008: 29).

Deleuze ve *Guattari*, *Bin Yayla* eserinde rizomatik düşünmeyi arbolik düşünmeyle karşılaştırmakta ve “Arborescent” ve “rizomatik” arasındaki ayrım etrafında düzenlemektedir. 'Arborescent' düşünce modelinin, botanikten bilgi bilimine ve teolojiye kadar tüm Batı düşüncesini bilgilendiren bilgi felsefesini gösterdiğini iddia etmektedir (Kellner ve Douglas 1991, 98). Arbolik düşüncenin doğrusal, hiyerarşik, hareketsiz ve segmentasyon ve çizgi dolu olduğu söylenmektedir. Arbolik düşünce devlet felsefesi olduğu ve bunun temel bilimlerin arkasındaki güç olduğu iddia edilmektedir. Arbolik düşünce şecerenin yapısı, küçük ve daha küçük kategorilere ayrılmaya devam eden dalları ile temsil etmektedir. Arbolik düşünce dikey ve katı iken, rizomatik düşünce doğrusal olmayan, anarşik ve göçebedir (bkznz. Tablo 1). Köksaplar düzgün bir alan yaratmakta ve dikey hiyerarşik politikalar ve düzen çizgileri tarafından dayatılan sınırları aşmaktadır. Rizomatik düşünce çok yönlüdür, birçok yöne doğru hareket eder ve diğer birçok düşünce, hareket etme ve varlık ile bağlantılıdır. Rizomatik düşünce, arbolik düşüncenin çizgili alanlarını ve var olma yollarını yok etmektedir. Rizomlar sosyal ağlardır ve bu sınırların ötesine geçmektedir. Köksaplar, kategorilere göre ayrılmış bölümler ve bölümlere ayrılmış düşünme düzenleri arasındaki önceden var olan boşluklar arasında bağlantılar

oluşturmaktadır: “Bir köksap, göstergebilimsel zincirler, iktidar örgütleri, sanat, bilim ve sosyal mücadelelerle ilgili koşullar arasında durmadan bağlantı kurmaktadır.” (Deleuze ve Guattari 1988, 7) Köksapın ideolojisi yoktur, karşıtlıklarla ilerleyen bir düşünce değildir. Özne ve nesnenin düşünülmediği bir ortamdır ve yüzey kendine has tekilliği bulunmaktadır. Ait olmak değil özne olarak, Fransız ya da kadın, Bask, azınlık veya çoğunluk, Kürt veya Türk bu ikili karşıtlık düşüncesine karşı bir yenilik, yeni bir tür olarak ortaya çıkmaktadır ve siyasi, edebi olarak yeni bir düşünce meydana gelme olasılığını artırmaktadır. Öznesiz, nesnesiz, çoklaşma düşüncesinden gelişmekte, sabit olmayan ve yapı olarak bütün olmayan bir düşünce sistemine yol açmaktadır. Bir yandan da genişleme imkânı olan ama kontürler belirsiz bir yapıdan söz edilmektedir. Yukarı doğru değil yani Allah’a ya da devlete doğru değil alttan alta gelen yatay bir dışarıyı olduğunu iddia etmektedir. Bu dışarı yatay minörlerden oluşmaktadır ve majör bir büyüklük fikrine izin vermemektedir. Rizomatik yapıda oynak noktalardan oluşan sabit olmayan bir diyagramdan bahsedilmektedir. Bu düşünceden bir bilgisayar ağı yapmak mümkün olmadığı gibi, noktalar arasındaki ilişkiler, rastlantısal gibi dursa da programlanmış bir organizma fikri bulunmaktadır. Yerleşmeden çok dağıtma fikri önem kazanmakta, minör ve göçebe (göçmen değil) fikri ile birleşince ortaya sosyal ağlar fikri çıkmaktadır.

Tablo 1: Köksap Tablosu

Rizomatik	Arbolik
Doğrusal olmayan	Doğrusal
Anarşik	Hiyerarşik
Göçebe (başiboş)	Yerleşik
Düz	Çizgili
Köksüz, yersiz	Bölgelere ayrılmış
Çokluluk, Çeşitlilik	Birleştirici ve İkili
Minör	Majör
Heterojenlik	Homojenlik

Alternatif medyaya rizomatik bir yaklaşımın, alternatif medya çalışmaları alanını oluşturan literatürde teorik olarak bir esneklik göstermektedir. Bu perspektif, feminist medya üretiminde taktiklerin, süreçlerin ve bağlantıların incelenmesi için etkin bir çerçeve sunmakla birlikte bu, yaklaşımın sınırlamaları olmadığı anlamına gelmemektedir. FAM'ın gücü, medya üretiminin işlemsel boyutu hakkındaki anlayışında yatmaktadır. Bu işlem ne kadar zorlayıcı olsa da gücünü kaybetmeyecektir. Bu nedenle, bu bağlantıların “nasıl” önleneceği konusunda özellikle bilgilendirici olmaktadır. İşlemlerin “nedenleri” hakkında açıklamada zorlanması da en büyük sınırlamasıdır.

D. Alternatif Medyaya Feminist Yaklaşım

Günümüzde alternatif medya çok değişik konulardan ve karışık yapılardan oluşmaktadır. Bunlardan bir tanesi de alternatif medyanın kadın örgütlenmelerinde, feminist hareketlerde kullanılması olmuştur. Feminist hareketin bir parçası olarak alternatif medya daha tanımı yapılmadan, tarihsel süreç içinde yüz kusun yıldır farklı formlarda hareketin içindeydi: kartpostallar, broşürler, kadın dergileri vb. Bunu ancak bugün alternatif medya teorilerine bakıldığında bir yere oturtulabilmektedir.

Deleuze ve Guattari'nin rizomatik yaklaşımı, *Bailey, Cammaerts ve Carpentier*'nin, *Rodriguez*'in ve *Atton*'un çalışmaları alternatif medyayı feminizmin içinde üretim sürecini anlamak ve belirli kavramlar içine koymak için yeterli içeriğe sahip olduğu varsayılmaktadır. Alternatif medya yayın organlarında sadece feminist kimliklerin nasıl oluştuğu veya ittifakların ve koalisyonların nasıl yapıldığı değil, feminist medya yapımının kolektif feminist kimliklerin oluşumunda oynadığı rol de göz önünde bulundurulmaktadır (Gunnarsson, 2006; 68). Alternatif ve/veya feminist medya üretiminin önemli ancak şimdiye kadar göz ardı edilen bir boyutu, belli feminist kelimeler, estetik ve politik önceliklendirmelere yapılan yatırımların medya üretiminde oynadığı merkezi rolü olmaktadır. Yeni yaklaşım, post-yapısalcı teorik yaklaşımların alternatif medya yaklaşımlarıyla ve feminist medyanın izleyicilerinin ve üreticilerinin siyasi sübjektif duruşlarının kavramsallaştırılarak tamamen deneysel bir soruşturmaya birleştirmesi gerekmektedir.

1. Kadın Alternatif Medya Yayın Organlarında Tür Çerçevesi

Lievrouw alternatif medya analizini yaparken tür çerçevesinden faydalanmaktadır. Lievrouw'a göre tür, sadece içerik üreticileri tarafından oluşturulan, okuyucu katkılarıyla yeniden sürekli olarak yeniden oluşturulan, sürekli yapım aşamasında olan bir sosyal yapının gruplandırılmasıdır. Türler söylemlerde oluşsa da söylemler kaçınılmaz olarak çoğul ve çelişkili

anamlarda bir yapı oluşturmaktadır. Bir metinde birçok anlam bulunmaktadır (Walser, 1993: 33). Alternatif medya, söylem üzerine söylemlerle tür kavramının oluştuğu, dönüştürüldüğü ve savunulduğu birincil alan olarak düşünülmektedir. Bu durumda alternatif medya yayın organı okunulanlar üzerinden yeni yorumların oluşmasında merkezi bir konum almaktadır. Tür, içerik üreticileri kadar bu içeriği okuyup katkılarıyla zenginleştirenleri de içermektedir. Tür, belli bir topluluğun ortak ilgi ve bakış açısını ifade eder şeklinde de tanımlanmaktadır (Toynbee, 2000: 102).

"Sanal topluluk" ifadesi ve "sanal kamusal alan" internet aracılığıyla haberleşen, daha büyük gruplara ulaşan bir alan yaratmaktadır. Bu alanda yaratılanlar, konuşulanlar geleneksel söylem analizleri ile araştırılmaz, tür çerçevesi ile daha anlamlı analizler yapılabilir. İnternet üzerinden yapılan paylaşımlar ve konuşmalar, topluluktan ziyade katılımcı bir türün örnekleri olarak daha iyi görülebilir. Tür odaklı bir analizde, söylemin somutlaştırıldığı ortama odaklanmayı teşvik etmektedir ve çerçeveyi de bu tür oluşturmaktadır (Erickson, 1997: 18).

Lievrouw, yeni sosyal hareketleri, günümüzün alternatif ve aktivist kullanımlarının ve özellikle sosyal medya kullanımının etkileri olarak tanımlamaktadır (2011). Bu nedenle, yeni sosyal hareketler ve internetin gelişmesi ve internete erişimi ile ortaya çıkan çevrimiçi aktivizm ve alternatif medya birbiri ile bağlantılıdır ve üç ana tema ile çerçevelenmektedir. Birincisi, alternatif ve aktivist yeni medya projelerinin kapsamı veya büyüklüğü; ikincisi, genel toplum ve ana akım kültüre göre hareketlerin ve projelerin duruşu ve üçüncüsü, projelerin eylem olarak ve eylemcilerin sosyal değişimin araçları olarak niteliği olarak sıralamaktadır (Lievrouw 2011: 59). Lievrouw, bu üç temayı yani - eğilim, duruş ve eylem ve aracılık- temalarını "alternatif ve aktivist yeni medya için bir tür çerçeve" olarak belirlemiştir. Lievrouw 'un çerçevesinde değerlendirilen ampirik verilerin analizi, Gömülü Teori'nin kodlama paradigmasına dayandırılmıştır. Bu bağlamda oluşturulan

çerçeve, kapsamlarından başlayarak Türkiye ve Tunus'taki feminist alternatif medya projelerine uygulanacaktır.

a. Eğilim ve Kadın Alternatif Medya Projeleri

Lievrouw 'un tür çerçevesine göre, alternatif ve eylemci yeni medya projelerinin kapsamı birbiriyle ilişkili iki özellik içermektedir: küçük ölçekli olması ve işbirlikçi doğası. "Taktiksel medya" (Garcia & Lovink, 1997) gibi yeni medya projeleri de kaynaklara erişimi kısıtlı nispeten küçük, düşük maliyetli projeler olma eğilimindedir, az personel ve gönüllüler ile çalışmaktadır. Bir yandan da baskın kitle ve tüketici kültüre karşı eleştirel bir tutum izlemektedir. Ayrıca, "ana akım medya" ile karşılaştırıldığında, alternatif medya projeleri daha az kişiye ulaşır ama takipçileri, okuyucuları benzer konular üzerinden izledikleri için yakınlık duygusu sağlamamakta ve daha sadık kalmaktadırlar (Lievrouw, 2011: 62). Feminist medya projelerinin eğilimi ve küçük ölçekli yapısını göstermek için aşağıdaki özellikler sıralanmaktadır:

- Alternatif medyanın türü,
- Yayınlayan ekip,
- Yayınlanma sıklığı,
- Dili,
- Hedef kitleye ulaşımı,
- Sosyal medya platformlarının kullanımı,
- Gelir Kaynakları

Araştırmada yer alan alternatif medya yayın organlarının eğilimlerini derinlemesine mülakatlar ve içerik analizlerinden yola çıkarak elde edilen verilerle ayrıştırılarak ölçülecektir. Her bir yayın organının verileri feminist alternatif medya yayın organının eğilimini gösterecektir.

b. Duruş ve Kadın Alternatif Medya Projeleri

FAM yayın üreticileri, yayın organlarını sıklıkla “ana akım” medyaya göre “karşı taraf” olarak tanımlamaktadır. Çünkü alternatif medya farklı, değişik fikirleri görebilecekleri, kendilerini ifade edebilecekleri ve deneyimlerini paylaşabilecekleri bir alan sunmaktadır. İnternet siteleri, bloglar, e-dergiler toplum hakkında veya haber olarak ana akım medyada bulunmayan alternatif görüşleri sunmak için katılımcı birer araçlardır. Bu bağlamda feminist medya projeleri, Lievrouw'un alternatif ve aktivist yeni medya projelerinin duruşları ile ilgili özellikleri yansıtmaktadır. İlk olarak, bu projelerin normal olması gereken yerden başka yerde oluşmaları yani “heterotopik” olmalarıdır. İadeleri, üye kabulleri ve yaratıcılıklarıyla “diğer alanlar” veya “karşı bölgeler” olarak egemen kültürden ayrı hareket etmektedirler (Lievrouw, 2011: 63). Bu heterotopik duruşu özellikle dünyanın farklı yerlerinde daha genç bir kadın neslin oluşturduğu heterojen kadın internet ağlarında, “kültürel olarak üretken, siyasallaştırılmış bir karşı kamusal alan” (Nguyen, 2000) olarak işlev gören kadın alternatif medya yayın organlarında görülmektedir (Zobl, 2010). Kadın alternatif medya üreticileri taciz, ensest, homofobi, transfobi, cinsiyet ayrımcılığı gibi ana akım medyada, egemen kültürde ve politikada bahsedilmeyen, dışlanmış, ya da az temsil edilen konuları tartışmaktadır. Tartışıldığı iddia edilse bile her zaman yeni ve farklı bir bakış açısı olabilir ve bu özgürce oluşturulabilmektedir. Bu tür meseleleri sadece ele almak ve eleştirel bir şekilde tartışmak, topluluklarının sadece karşılaştıkları mücadelelere ve çatışmalara işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda “toplumun geri kalanı için yeni, alternatif, diğer denilen değerler ve uygulamalar” masaya yatırmaktadır (Lievrouw, 2011: 64). İkincisi, kadın alternatif medya projelerinin heterotopik doğası, o medyanın oluşturduğu alt kültürün içeride paylaştıkları ile ilişkili olmaktadır (Lievrouw, 2011: 65). Buna göre, kadın alternatif medya üreticileri ait oldukları ve/veya hitap ettikleri alt kültürün kodlarına, diline ve sembollerine hâkim olmaya ve medyayı bu şekilde şekillendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Örnek vermek gerekirse Tunus'ta devrim sonrası her yıl sonbahar ayında yapılan

*Chouftouhonna*²⁵ Feminist Sanat Festivali ele alınabilmektedir. Festivalin organizasyonunda çalışan genç avukat Sahira Yahiaoui bu festivalin feminist duruşunun yanında queer ve LGBT hakları açısından önemli bir yeri olduğunu ve dünyanın birçok yerinden LGBT bireylerin festivale gelip sanatlarını icra edip, söyleşilere katıldığını söylemektedir.²⁶ Tunus'ta homoseksüelliğin yasak olduğu ve hapis cezası olduğu düşünüldüğünde bu festivalin organize edilmesi, çıkan yayınlar, web sitesi tamamen heterotipik bir duruştur ve alternatiftir.

Duruşla ilgili Lievrouw'un bahsettiği üçüncü özellik alternatif medyanın ironi ve mizah kullanımı olmuştur (2011: 66). FAM projelerinde, özellikle platformlar tarafından üretilen internet siteleri ve bloglarda, mizah ve ironi, kadının egemen görüntüsü olan güzel, başarılı ve genç kadın imajını altüst etmek, yıkmak ve kadınların cinsel olarak metalaşmasına meydan okumak için kolajlarında kendini göstermektedir. Kadın vücudunun cinsel bir obje olarak kullanılması, bakımlı ve ideal vücut ölçülerinde kadınların reklamlarda kullanım şeklini eleştirmektedir. Türkiye'de de Karşı Radyo'da dört feminist kadın "Namakbul" adında bir program yapmaktadır. Bu programda "makbul kadın" figürünün etrafında şekillen ataerki bakış açısını eleştirmektedir (Bianet Toplumsal Cinsiyet Odaklı Habercilik Kütüphanesi A, çevrimiçi 27-07-2019).

FAM projelerinin heterotipik yapısı, alt kültür okuryazarlığı ve ironik içerik özellikleri açısından değerlendirilerek bir içerik analizi yapılmalıdır. Heterotipik yapının tespit edilmesi için yayın organının dayanışma, fikir alışverişi ve deneyimlerden yola çıkarak ana akım medyaya bir karşı duruş sergileyip sergilemediği incelenmelidir. Diğer bir faktör alt kültür okuryazarlığı için de alt kültürlerin kullandıkları dil, kodlar ve semboller üzerinden bir analiz yapılmaktadır. Ayrıca farkındalık, erişim, dağıtım ve izleyici sınırlamalarının yeniden tespiti de gerekmektedir. FAM'da ironi

²⁵ Chouftouhonna Arapça "Buraya Bak" anlamına geliyor.

²⁶ Sahira Yahiaoui ile söyleşi, Tunus, 14 Ocak 2018

kullanılması daha az yaygın olsa da burada görsellerde karikatür kullanılması, mizahi posterler üretilmesi önemli bir gösterge olmaktadır.

c. Eylem ve Aracılık ve Kadın Alternatif Medya Yayın Organları

Lievrouw yeni sosyal hareketleri ve alternatif medyayı birleştiren çerçevesinin üçüncü temasını eylem ve aracılık olarak tanımlamaktadır. Yani Lievrouw’a göre kadın alternatif medya yayın organları, yayınlarını eylemin bir parçası olarak algılayıp uyguladıklarını, kendilerini ve projelerini eylemin bir temsilcisi olarak sosyal değişimin araçları olarak gördüklerini söylemektedir (Lievrouw, 2011: 68). Sosyal hareket teorisi ve alternatif medya projeleri, yaratıcıları var olan koşullara müdahale etmeyi veya değiştirmeyi hedeflediğinden, genellikle de doğrudan eylemle olacağından müdahaleci ve kısa ömürlü, göçebe, geçici, gündelik, hızlı cevap verebilen özelliklerinden dolayı da bozulabilir olarak tanımlanmaktadır (Lievrouw, 2011: 60, 68-69).

İnternet ve sosyal medyanın insanları sonuç doğurmayacak hatta eylemlere katılmayı olumsuz etkileyecek pratiklerine yönlendirdiğine ve sosyal hareketlere katılımı ilgili yanlış algı yarattığına dair endişeler bulunmaktadır (Kavaklı, 2019: 160). İnternet ya da sosyal medya üzerinden yürütülen kampanyalara imza vermek, politik anlamlar içeren belirli simgeleri sosyal medya profillerinde kullanmak, siyasal ya da politik konularla ilgili internet ve sosyal medya üzerinden yürütülen etkinliklere sadece tıklama yoluyla katılmak gibi sanal ortamlarla sınırlı aktivitelere işaret eden pasif eylemcilik ya da tıklama eylemciliği ya da Slaktavizm²⁷ olarak adlandırılan olgu bunlardan biridir. “Slaktavizm” kadın hareketi içinde de çok tartışılan bir eylem şeklidir. Bazıları için dördüncü dalga feminizmin bir özelliği olarak görülmekteyken bazıları ise etkisi olmadığını düşünmekte ve

²⁷ *Slacktivism* internet üzerinden gerçekleştirilen gayri resmi eylemlere katılmak veya politik, sosyal bir duruma destek vermek diye tanımlanabilir.

bunu hashtag tabi “etiket feminizmi” diye adlandırmaktadır (Chen, Pain & Barner, 2018: 201). Bu yönde Malcolm Gladwell (2010) sosyal medyanın yurttaşların kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırdığını ama bu ifadelerin herhangi bir etkiye sahip olmasını zorlaştırdığı söylerken, pasif eylemciliğe vurgu yapan Evgeny Morozov (2009) çevrimiçi aktivizmin sıfır etkiye sahip olduğu düşüncesini savunmaktadır.

Bunun dışında aktivizm içerdiğinden başkalarını eyleme teşvik edip etmediği, buna bağlı yayın organında buna teşvik eden içerikler üretip üretmediğine bakılmaktadır. Çevrimiçi veya dijital aktivizm için “yaparak öğrenme” ve beceri paylaşımı” yoluyla aşağıdan yukarıya süreçlere odaklanan, ticari olmayan ve kendin-yap (DIY) kültürüyle içerik ve görsel müdahale olup olmadığı ile tespit edilmektedir.

2019 küresel dijitalleşme raporuna göre yaklaşık yedi milyon olan dünya nüfusunun dört buçuk milyonu internet ve üç buçuk milyonu sosyal medya kullanmaktadır. Bu verilere göre dünya nüfusunun yüzde elli yedisinin internet erişimi bulunmakta, yüzde kırk beşi sosyal medyayı kullanmaktadır (Hootsuite, 2019). Yapılan birçok araştırmadan çıkan sonuçlara göre kadınlar sosyal medyayı erkeklerden daha yoğun ve etkin kullanmaktadır. Araştırmalara göre kadınların daha çok Facebook, Twitter ve Instagram kullandığı ortaya çıkmıştır (Quicksprout, 2019). Aynı rapora göre, seksen üç milyon nüfusa sahip Türkiye’de nüfusun yüzde yetmiş ikisi yani altmış milyon internet kullanıcısı, yüzde altmış üçünü oluşturan elli iki milyon aktif sosyal medya kullanıcısı bulunmakta ve bunların yaklaşık elli yedi milyonu telefonlarından internete bağlanmaktadır. Yalnız sosyal medya kullanımında dünyanın tersine erkeklerin kadınlardan daha etkin olduğu söylenmektedir: Facebook’un kırk üç milyon kullanıcısı bulunmakta ve erkekler tarafından daha fazla kullanılan bir sosyal medya ağı olduğunu görülmektedir (% 36 kadın). Instagram’ın otuz sekiz milyon kullanıcısı bulunmakta, Facebook gibi yine erkeklerin daha fazla kullandığı bir sosyal ağ olduğu tespit edilmiştir (% 41’i kadın). Twitter’ın Türkiye’de dokuz milyon kullanıcısının her on kişisinden sekizinin erkek olduğu görülmektedir (% 19 kadın).

Kadınlar sosyal medyada erkelerden daha az etkin olsalar bile, kadın hareketi internetin ve sosyal medyanın yaygın olarak kullanılmaya başlamasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye'deki kadın aktivistlere göre, internet aktivizmi kolaylaşmıştır (Deutsche Welle, 2017). Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) kadınları yasal statüleri ve sonrasında sosyal konumları açısından sosyal medyayı her zaman faydalanmasalar da, sosyal hareketlerde, siyasi protestolarda ve devrimlerde yer almışlardır. Arap Baharı sürecinde MENA kadın hareketlerinin çevrimiçi ağları kullanmaları (Youtube, Facebook, Twitter) 2011 sonrası demokratik geçişlerde oynadığı rol önemlidir. Bazı gözlemciler için, Haziran 2009'da İran'da protestocular arasında ve 2011'in başında Tunus ve Mısır'da çevrimiçi ağlarda ve sosyal medyada binlerce kadının görülmesi bir yenilik olmuştur. Ancak, yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin bu seferberliklerde kadın hakları aktivistleri tarafından yaygın bir şekilde uygulanması feminist hareket içinde yeni bir aşama olarak görülmektedir. Geçtiğimiz on yıl boyunca, MENA kadın aktivistleri interneti, sosyal paylaşım sitelerini ve uydu TV kanallarını mesajlarını yaymak, destekçilerini artırmak ve uluslararası toplumun dikkatini çekmek için kullanmaktadır. Çoğu durumda, BİT'leri devlet medya kontrolünü ve sansürü atlatmak, diğerleriyle yerel ve uluslararası bağlantı kurmak için kullanmışlardır. Kadın hakları aktivistleri internet aracılığıyla yerel haberleri dünyaya duyurarak aynı zamanda medya aktivistleri olmuş ve vatandaş gazetecileri saflarına katılmışlardır.

Sosyal hareketler ve bunların bilgi iletişim teknolojileriyle ilişkileri uzun zamandır sosyologlar için araştırma konusu olmuştur. Orta Doğu çalışmaları bağlamında kuramsallaşan sosyal hareketlerin içinde kadın hareketleri ve kadınların demokrasi hareketlerindeki rolü konusu ise oldukça yenidir. Aslında, 2011 Tunus Yasemin Devrimi ve 2012 Türkiye Taksim Gezi Parkı protestolarının kitlesel sosyal protesto olarak iki önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi, yazılı medya, TV ve radyonun devlet tarafından sıkı bir şekilde kontrol edildiği ülkelerde cep telefonu teknolojileri ve uydu TV yayını dâhil olmak üzere bilgi iletişim teknolojilerinin etkin kullanımıdır.

İkincisi protestocular arasında kadınların çok olması ve bu protestocuların sadece feministlerden değil sadece protesto etmek için dahil olan kadınların da bulunmasıdır. Buradan kadın hareketleri ve toplumsal değişim için daha geniş sosyal hareketlerin artık ayrı hareketler değil, iç içe geçmiş sosyal olgular olduğu şeklinde değerlendirebilmektedir.

2. Yeni Feminizmi Söylemsel Bir Alan Olarak Müzakere Etmek

“Feminist kimlikler genellikle verilmez, elde edilir. [. . .] Feminist kimlikler, feministler bir araya geldiğinde, birlikte hareket ettiğinde ve diğer feministlerin yazdıklarını okuduğunda oluşur ve pekiştirir ”(Mansbridge 1995: 29).

- Alternatif medya yayın üreticileri feminist teorilerle aktivizmi nasıl ilişkilendiriyor?
- Müdahaleci ve aktivist uygulamalarıyla nasıl bir feminist söylem, bakış açısı ve kimlikler geliştiriyorlar?

Üçüncü dalga feminizminin teorik kavramları ve deneysel bulgulardan yola çıkarak Türkiye ve Tunus'ta alternatif medya üreticilerinin dile getirdiği birbiriyle ilişkili üç söylemden bahsedilecektir: kendin-yap feminizmi, feminizmin kesişimsel perspektifleri ve yeni feminizmler bağlamında popüler feminizm ve yeni nesil farklı feminizm.

Üçüncü dalga feminizm, 1992 yılında feminist Alice Walker'ın kızı Rebecca Walker tarafından ABD'de bir edebiyat dergisinde “Post feminist feministler” başlığıyla yayınlanan bir makalede ortaya çıkan yeni nesil feminist aktivistlerin habercisi olan bir yeni bir kelime olmuştur. (Heywood, 2006; postfeminizm üzerine bir tartışma, bakınız Genz & Brabon 2009). Üçüncü dalga feminizm tartışmaları sürerken aslında dördüncü bir dalganın da internetin devreye girmesiyle ortaya çıktığı ayrı bir tartışma konusunu oluşturmuştur. Yeni nesil feminizm, farklı feminizmler, popüler feminizm, postfeminist feminizm vb. hepsinin temsil ettiği bir akım yeni adlarla anılabilir ama dalga yani bir dönem içine sokmak başka bir tartışmanın

alanına girmektedir. Yeni bir dalgaya ihtiyaç olmadığını söyleyen Berger gibi akademisyenler, farklı nesiller, nesiller arası farklar ile çığır açan bütünlükler içinde farklılıkları ortaya koyma arasındaki ayrımı teşvik eden yanlış bir ayrım olarak görmektedir (Berger, 2006).

Genz ve Brabon'a (2009) göre, üçüncü dalga feminizm popüler kültürün içinde yer almaktadır ve siyasi mücadelenin bir parçası olarak pop kültürle eleştirel bir ilişki kurmaya devam etmektedir. Feminizmin içinde bir alt kültür olarak yer alan genç feministler interneti sosyal ağları kurmak, yerel festivaller ve etkinlikler düzenlemek ve web siteleri, e-dergiler ve bloglar üretmek için kullanmaya başlamıştır; bazılarına göre bu tür ağlar genellikle üçüncü dalga feminizmin bir ifadesi olarak kabul edilmektedir (Reitsamer 2012). Garrison (2000), yeni medya teknolojilerinin iletişim, kültürel üretim ve politik aktivizm için kullanılmasının yanı sıra, farklı yaş gruplarındaki kadınlar arasında internet iletişimi kurması açısından da üçüncü dalga feminizmin özelliklerini ortaya koyduğunu öne sürmektedir.

Önceki feminist kuşakların bilinç yükseltme stratejilerine benzetilmekle birlikte üçüncü dalganın kendini ifşa etme yöntemi ve daha kişiselleştirilmiş bir politik tarzı bulunmaktadır. Bu durum üçüncü dalga feminizmin “zayıflamış bir feminizm biçimi” olarak etiketlenmesine, çok bireyselleştirici şeklinde eleştirilmelerine yol açmıştır. Üçüncü dalga feministlerin internet sitelerine, bloglarına bakıldığında gösteri, yürüyüş, festival ve konser organizasyonları gibi ikinci dalga tarzı kolektif aktivitelerin ipuçları bulunmaktadır. Bununla birlikte, üçüncü dalga feminizmde bireyselliğin daha ön plana çıktığı, kimlik politikaları üzerine radikal bir şüphe ve yaşam tarzı politikalarına bir kayma olduğu düşünülmektedir (Pilcher ve Whelehan 2004: 171). İkinci dalganın “kişisel olan politiktir” markasının yolundan giden Deborah Siegel, çevrimiçi internet dergilerinde, kitaplarda bulunan itirafa dayalı feminist yayın dalgasını, dış değişim programının ayrıntılarına ışık tutacağına inanmaktadır (Siegel 2007: 150151).

Bu alışma sırasında görüşülen alternatif medya üreticilerinin bir kısmı hem Türkiye’de hem Tunus’ta kendilerini ve medya projelerini ikinci

dalga feminizmiyle ilgili olarak konumlandırmaktadır. Genel olarak ikinci dalga feminizmin geleneği olarak dernekleşen önemli feminist STK'lar Türkiye'de Mor Çatı, KA.DER, Uçan Süpürge vb. Tunus'ta ATFD ve AFTURD teknolojinin gelişimi ve internetin gelişimi ile 1990'lı yılların sonunda web sitelerini oluşturmuşlar ancak bunların birer alternatifi medya yayın organı olabileceği fikri onlar için yeni bir durumdur. Bazı üreticileri, medya yayın organlarını kadın hareketinin kilit düşünürlerine referans olarak ikinci dalga feminizmle ilişkilendirmek için bazı stratejiler geliştirmektedir.

FAM yayın organları feminist politikaların altını çizme gerekliliğinin ve kendi bakış açıslarını ifade etme stratejisi, manifestoların ve manifesto benzeri bildirilerin yayınlanmasıdır. Bununla birlikte, görüşülen alternatif medya üreticilerinin büyük çoğunluğu, ikinci dalga feminizmin toplumdaki neoliberal değişimler nedeniyle “güncellenmesi” gerektiğini açıklamaktadır. “Üçüncü dalga feminizm, dördüncü dalga feminizm” terimi dünyada feminist medyada sıkça tartışılırken, çalışmamızdaki Türkiye ve Tunus alternatif medya üreticileri bu ifadeden pek bahsetmemektedirler. Sonuç olarak, feminist öz-anlamalarını belirtmek için sıklıkla “yeni nesil”, “queer”, “postkolonyal”, “pop” veya “kendin-yap” sıfatlarını kullanmayı tercih etmektedirler.

Bir sonraki bölümde, Lievrouw'un alternatif medya (2011) tür çerçevesine göre belirlediği özellikleri deneysel araştırmada belirlenen Türkiye ve Tunus saha çalışmasında görüşülen ve içerikleri incelenen kadın medya yayın oranları olan internet siteleri, bloglar, e-dergiler vb. değerlendirecektir. Araştırmanın sahasını oluşturan kadın medya organlarının eğilimleri, temel konuları ve duruşlarının yanı sıra bu medyaları üretenlerin aracılık yaptıkları eylemleri ve ajandaları sunulmaktadır. Türkiye ve Tunus'ta kadın medya üreticilerinin feminist teorileri ve aktivizmi nasıl ilişkilendirdiği ve benimsediği, kendi gündem ve bakış açıslarını nasıl geliştirdikleri tartışılmaktadır. Araştırmanın çıkan sonuçlara göre Türkiye ve Tunus'ta ampirik bulgularla teorileri kullanarak Lievrouw'un tür çerçevesi içerisinde bu ülkede kadınların alternatif medya yayın organları aracılığıyla örgütlenme

biçimleri ortaya konulmaktadır. FAM yayın organları daha geniş bir bağlamda ele alınmakta ve kuşaklararası feminist hareketler arasında bağlantılar kurularak farklı feminist yaklaşımları, yeni feminizmler olup olmadığı değerlendirilmektedir. Türkiye ve Tunus FAM yayın organları değerlendirilirken aşağıda Tablo 2’de özetlenen Lievrouw’un tür çerçevesine göre oluşturduğu eğilim, duruş, eylem ve aracılık özellikleri ele alınmıştır.

Tablo 2 – Lievrouw’un Tür Çerçevesine Göre Özellikleri (Zabl & Reitsamer, 2013: 242)

Eğilim	<u>Küçük/Büyük Ölçekli</u> (Medya türü, dili, yayın sıklığı, sosyal medya etkileşimi)	<u>İşbirliği / Ortak Çalışma</u> (NGO, platform, kolektif, dergi)	
Duruş	<u>Heterotipik</u> Ana akıma karşı, ana akımda görülmeyen dayanışma, fikir ve deneyim alışverişi	<u>Alt Kültür İletişimi</u> -Alt kültürlerin kod, sembol ve dillerine hâkim olma -Erişim, dağıtım ve okuyucu kitlesinin sınırlığı konusunda farkındalık ve öz eleştiri yapabilme	<u>Mizah</u> -Özellikle görsellerde karikatür ve ince alay kullanılması -Kadınla ilgili siyasi mesajların medyaya taşınması ve orijinal mesaj içeriklerinin yok edilmesi
Eylem ve Aracılık	<u>Müdahaleci</u> -Projenin bizzat kendisinin okuyucuların müdahalesini teşvik ediyor olması - Medya üretiminin eylem pratiği yönünde olması -“Kendin-yap” ve “deneyim paylaşımı” yöntemini yayarak görsel ve içerik paylaşımı	<u>Dayanıksız</u> Kısa ömürlü, geçici, bozulabilir	

IV. BÖLÜM:

TÜRKİYE’DE FAM OLUŞUMLARI

Türkiye’de oluşumlarının taranması ve bu taramayı yapmak için Türkiye’de internet üzerinde faaliyet gösteren ve etkin olduğu düşünülen tüm kadın hareketlerini ortaya çıkarılmıştır. Kadın hareketinin Türkiye’de oldukça eski bir geleneğinin olduğu, bu hareketin kendine özgü durumlarının yanı sıra dünyadaki gelişmelerle de paralel bir söylem içinde olduğu iddia edilebilmektedir. Sosyal ve kültürel farklılıklara rağmen, kadın hareketi Türkiye’de ana akımda çok fazla yerini bulamasa da alternatif mecralarda tartışılmakta ve politikalara katkısını sunmaktadır. , kadın hareketi tarafından siyasi ve sosyal konular için yayınlarında kadınlara bir alan açmaktadır. Öte yandan kadınlar bu alanın ana akım medyada hiçbir zaman açılmayacağını bilmektedir. Kadınlar tarafından oluşturulan ve kadınlar tarafından kontrol edilen bu özerk medyanın, mevcut iktidar hiyerarşileri için bir meydan okuma olduğunu; bu medya belirli sorunları ve kampanyaları ele geçirip kendilerini daha büyük sosyal hareketlerle aynı hizaya soktuğunda, politik potansiyelleri önemli olmaktadır. Bu şekilde Türkiye’de olduğu gibi dünyada da örnekleri çok fazla olduğu araştırmanın teorik kısmında örnekleriyle tartışılmıştır. Süfraj hareketinden Osmanlı hareketine kadar tüm kazanılmış kadın hareketleri aslında kadınların ataerkil yapıya birer meydan okuması olmuştur. Günümüzde ilerleyen teknolojiyle birlikte; afiş, poster ve kartpostallar kendini artık yeni medya araçlarına internet sitesi, blog, e-dergi, TV ve radyolara bırakmıştır.

Bu kapsamda Türkiye’de alternatif söylem üreten ve sosyal medya aracılığı ile varlığını gösteren ve kadın hareketine katkı sunan tüm alternatif medya yayın organları tespit edilmiştir. Türkiye sahasında temel olarak aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

- Türkiye’de ikinci dalga döneminde kurulan ve Türkiye’de kadın hareketinde etkin role sahip sivil toplum örgütleri ile genç kuşak kadın hareketleri arasında nasıl bir bağ kurulmaktadır?

- Türkiye’de genç nesil feminist medya üreticilerinin nasıl toplumsal değişime neden olmaktadır?
- Yeni sosyal hareketlerle ilgili taban, alternatif ve aktivist bağlamlarda basılı dergiler, bloglar, platformlar ve elektronik dergiler üreterek kadın hareketine katılmaktadırlar mı?

Bu kadın hareketlerinin kendi alternatif bir medya yayının yapıp yapmadıkları, yeni sosyal hareketler içinde faaliyet gösteren sivil toplum örgütü olarak kalıp kalmadıkları çalışmanın temel araştırma sorularından biri olmuştur. Bunlar içerisinden alternatif habercilik yapan yayın organları ile ilişkileri taranmış, aynı zamanda kendi internet sitelerini alternatif medya yayın organı olarak kullananlar tespit edilmiştir. İnternet sitelerinin yanı sıra diğer alternatif yayınlar da incelenmiştir. Buradan yola çıkarak nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat yöntemiyle daha önce saptanan alternatif medya yöneticileri ve/veya kurucularına sorular yöneltilmiştir. Derinlemesine mülakatta her katılımcıya önceden hazırlanmış açık uçlu sorular aynı sırayla sorulmuştur. Mümkün olduğu sürece bu medya yayın organının çalışma ortamına gidilmiş böylelikle etnografi olarak çevre, çalışma ortamı da gözlemlenmiştir.

Araştırmanın Türkiye sahasında Türkiye’de kadın örgütlenmesinde yer alan, sosyal medya ve alternatif medya yayın organı olabilecek gruplarla iletişime geçilmiştir. Ulaşılabilen on dokuz yayıncının on beş tanesi ile görüşme sağlanmıştır; öte yandan diğer dördüne iletilen görüşme talebi ise reddedilmiştir. Bu alternatif medya araçları ile ilgili haber taraması ve alternatif medya yayın organlarının içerik analizi yapılmıştır. Sahada bunun dışında kadın hareketi içinden ve alternatif medyanın Türkiye’de gelişimi ile ilgili altı derinlemesine mülakat daha yapılmıştır, bunlar araştırmanın teorik alt yapısını oluştururken kullanılmıştır. Türkiye saha çalışmasında gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar ve içerik analizleri ile alternatif medya yayın organında olması beklenen şartlar incelenmiştir. Araştırma alanına giren tüm alternatif medya yayın organlarında aranan temel kriterler şu şekilde sıralanmaktadır: Gerçek ve doğru haber yapılması, finansal

kaynakları ve kullanımı, sürekliliği sağlayabilme durumu, profesyonel ekibin varlığı, üretim biçiminde gönüllülük, katılımcılık durumu, farklı kesimleri, farklı kesimleri farklı siyasal sistemlerde temsil edebilme. Alternatif medyanın bu temel kriterlerinin yanı sıra kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. Bu noktada Lievrouw 'un alternatif medya ve alternatif aktivizme bakış açısı değerlendirmelere katkı sunmaktadır. Öte yandan feminizm, yeni sosyal hareket olarak değerlendirildiğinde daha küçük ölçekli olmaktadır. Dahası genellikle kültürel veya sembolik değerleri ve sebepleri destekleyen grup kimlikleri üzerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla, feminizm, yeni bir kamusal alan yaratan çevrimiçi kadın örgütlenmesi ve çevrimiçi aktivizmin tümü üç ana tema ile bağlantılı olmaktadır: feminist medya projelerinin eğilimi veya büyüklüğü; ana akım topluma ve kültüre göre hareketlerin ve projelerin duruşu ve bu projelerin eylem niteliğinde olması veya aktivizme neden olmasıdır. (Lievrouw 2011: 59). Tür çerçevesi eğilim, duruş ve eylem ile projelerini ayırmak ve değerlendirmek için bir yöntem olarak görülmüş ve çalışmada uygulanmıştır, böylece Lievrouw'dan yola çıkarak Türkiye'deki FAM yayın organları ve bunlarla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

A. Eğilimleri Açısından Türkiye’de FAM

Eğilimleri açısından FAM değerlendirirken iki tane belirgin özellikten bahsedilmektedir: Birincisi büyüklüğü ve kolektif çalışma özelliği olmaktadır. Ana akım medyaya kıyasla, FAM projeleri küçük ölçekli gerçekleşmektedir. Dahası belli bir kesime hitap etmektedir. Feminist medya ezici bir şekilde düşük maliyetli bir şekilde üretilmektedir. Öte yandan sınırlı boyutta küçük bir gruba dağıtılmaktadır. Lievrouw'un tanımladığı kapsamın ikinci yönü, kendi özel organizasyon biçimleridir. Alternatif medya projelerinin çoğunluğu, bireyler ve gruplar tarafından ortaklaşa üretilmekte ve bu nedenle de kolektif bir çalışma özelliği taşımaktadır. Bu “yeni kolektivizm” (Lievrouw, 2011: 62) topluluk oluşumuna, etkileşime ve medyanın tasarımına katılımın yanı sıra çalışma süreçlerinin kolektif organizasyonuna dayanmaktadır. Çalışılan feminist medyanın çoğunluğu bağımsız kolektifler ve gruplar tarafından üretilmekte, bunu bağımsız kadın örgütleri ve sivil toplum kuruluşları (STK'lar), bireyler, akademik bağlamda bağımsız editörler ve küçük bağımsız, kendi kendine kurulan kurumsal yapıları yayıncılar takip etmektedir. Türkiye’de FAM yayınları önce yayıncılarının özelliğine göre, sonra medya tipine göre, sosyal medya kullanma durumlarına göre, çalışan ekibin gönüllü ve/veya profesyonel olması, yayın dili, yayınlanma sıklığı ve finansmanlarına göre değerlendirilecektir.

Türkiye’de FAM yayın organlarını yayıncılarının özelliklerine göre dört gruba ayırabilmektedir. Birinci grupta dernek ve vakıf çatısı altında oluşmuş yapılar, ikinci grupta daha yeni nesil feministler tarafından kurulan inisiyatif ve platformlar, üçüncü grupta portal şeklinde haber yapan e-gazete ve e-dergiler, dördüncü grupta TV ve radyoları şeklinde kategorilendirilebilmektedir.

1. Dernek ve Vakıflar

Dernek ve vakıflaşan kadın grupları şunlardır: Mor Çatı Sığınağı Vakfı, Uçan Süpürge Vakfı, Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER),

Kaos-GL Derneği, Bianet (Bağımsız İletişim Ağı), Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Derneği ve Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği.

Bu dernekler ve vakıfların hepsi 1990'lı yıllarda ikinci dalga feminizmin içindeki kadın grupları tarafından kurulmuştur. İkinci dalga feminizmde örgütlenmenin en önemli yollarından biri dernekleşerek ilerlemek olmuştur. Bu hem belli bir görüşteki kadını daha kolay örgütlemenin yolu idi, hem de bu şekilde faaliyetler için daha kolay finansman bulunabilmekteydi. Genç feminist kuşak ile aradaki en büyük farklılık kuşak feministlerin örgütlenmek için dernek veya vakıf çatısına ihtiyaç duymamaları olmuştur.

Bu derneklerden ilki 1990 yılında kurulan Mor Çatı Sığınağı Vakfı, 2006 yılından beri kurduğu web sitesi üzerinden kadınlara seslenmektedir. 1987 yılından itibaren kadına dayığa karşı örgütlenen bir grup kadın, 1989 yılında şiddete maruz kalan kadınların hukuksal ve pratik destek alabilecekleri bir telefon hattı oluşturmuştur. Ancak bir süre sonra dayanışma ağlarının yetmeyeceği, bir sığınığın gerekliliği ortaya çıkınca vakıf kurulmuştur. O günden bugüne vakfın amacı şiddetle yüz yüze kalan kadınlarla dayanışmayı sürdürmek, aile içindeki şiddete karşı mücadeleyi yaygınlaştırmak olmuştur. Yapılan görüşmede görüşülen gönüllüler bazı konularda fikirlerini söylerken kişisel olduğunu, özellikle Türkiye'de kadın hareketine bakışları konusunda Mor Çatı adına konuşmaktan çekinmişlerdir. Onun dışında vakıf çatısı altında yaptıklarını çok net şekilde açıklamışlardır:

“Erkek şiddeti toplumda kadınlarla erkekler arasında var olan eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Kadın dayanışmasını güçlendirerek eşitsizliklere karşı mücadele etmenin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Kadınlara destek verirken, onların adına karar vermemeye özen gösteriyoruz, ama kendi kararları ne olursa olsun onları destekliyoruz. Kararlar kolektif bir işleyiş sonucu alınmaktadır. Hiyerarşik mekanizmalar bulunmamaktadır. Bilgilerin belli kişilerde yoğunlaşmaması için yetki ve sorumluluklar konusunda rotasyon

uygulanmaktadır. Çalışmalar gönüllülük temelinde sürdürülmekte ancak gönüllülerden sorumluluklarını kendi belirledikleri sınırlar içinde yerine getirmeleri beklenmektedir.”²⁸

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı’nın kuruluşu eski ancak internet sitesinin kurulması 2006 yılını bulmaktadır. 2010 yılından itibaren de diğer aktif web sitesi siginaksizbirdunya.org portalından kadına yönelik şiddetle ilgili tüm haber ve bilgiler paylaşılmaktadır. Mor Çatı, 1998 yılından bu yana Sığınaklar ve Dayanışma Merkezleri kurultayı düzenlemektedir. Mor Çatı birçok AB projesine imza attığı gibi, bağışlar, sığınaklarda yapılan ürünlerin satışları gibi kaynaklardan finansmanını sağlamaktadır. İnternet sitesinin genel içeriği sabit kalmakla birlikte e-bültenler aracılığıyla güncel haberler paylaşılmaktadır. Sitenin İngilizce içeriği sayesinde dünyadaki farklı kadın örgütleri ve kadınlarla da iletişime geçilebilmektedir. Mor Çatı da hiyerarşik bir yapılanma var, gönüllüler ve profesyoneller bir arada çalışıyorlar:

“Bizim yaptığımız her işi gönüllülerle birlikte yapıyoruz. Dolayısıyla işe katılma anlamında burada böyle bir ayırım yapmıyoruz. Ücretli çalışanlar aynı zamanda ücretli çalışan gönüllüler ya da gününün haftasının sadece birkaç saatini ayırabilen gönüllüler, hiç buraya gelemeyen sadece mail üzerinden destek atan gönüllülerle beraber bütün o içerikleri öyle hazırlıyoruz. Çoğu da aslında yaptığımız bir işin çıktısı oluyor. Yaptığımız kurultayın sonuç bildirgesini hazırlamak da olabilir, bir projenin finans raporunu yayınlamakta olabilir. Genelde bütün yayınlarımız böyle ilerliyor ve biz de gönüllüler olarak destek veriyoruz. Sadece gönüllülerle de sınırlı değil. En azından dışarıdan kadınların katılımına gönüllülüğümüz açık ama bu işlerin yapılması için önce kişinin gönüllümüz olması gerekiyor.”²⁹

²⁸ Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı Görüşme, İstanbul, 21 Eylül 2018

²⁹ Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Hale, İstanbul, 21 Eylül 2018

Mor Çatı'nın internet sitesi çok aktif olmakla birlikte bunu bir takım bilinçlendirme ve bilgi vermek amaçlı kullanıyorlar. Aslında yaptıkları “kadına yönelik” şiddet ile ilgili bilgileri içeren tamamen alternatif bir yayın olmasına rağmen kendileri bu şekilde değerlendirmemektedirler.

“Biz broşürümüzde kullandığımız dil neyse yani kendi günlük hayatta kullandığımız dil neyse onu kullanmaya devam ediyoruz. Ana akımın kullandığı dil ile karşılaştırıldığında bizim kullandığımız cinsiyetçi olmayan dilin kendisi onlara göre alternatif olabilir ama biz bunu alternatif olması çabasıyla değil zaten olması gerekenin bu olduğu için kullanıyoruz.”³⁰

Kaos GL dergisi, 20 Eylül 1994 tarihinden bu yana Türkiye’de yaşayan Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transların yani LGBT bireylerin sorunlarını dile getirmek için kendi sözcüklerini kullanabilecekleri alternatif bir alan yaratmak amacıyla yayınlanmıştır. Dergi, Türkiye'deki tek LGBT yayını olarak Türkiye'nin cinsel politikalarına uzun vadeli katkıda bulunmakta ve bu nedenle Türkiye'deki LGBT yaşamının ve kültürünün önemli bir belgesi olarak rol oynamaktadır. Dergi içeriğini LGBT gündemini yakından takip ederek yaratmaktadır (Kaos GL, 2011). Abonelik sistemi bulunmaktadır. Dahası dergi, İsveç Başkonsolosluğu tarafından fonlanmaktadır. ‘Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma’ adında antifobi.org sitesinde duyuruları olan uluslararası bir etkinlik düzenlenmektedir. Bu etkinlik Kaos GL tarafından koordine edilmekte ve 2006'dan beri her yıl, 17 Mayıs haftasında homofobi ve transfobiye karşı örgütlenme amacı taşımaktadır (Antifobi, 2010).

Uçan Süpürge bir diğer önemli hareket olarak 1996’da kar amacı gütmeyen bir şirket olarak kurulmuştur. On üç yılın sonunda 2009’da

³⁰ Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Hale, İstanbul, 21 Eylül 2018

dernekleşmiş ve 2017’de vakıf haline gelmiştir. Aslında vakfın iki ayrı dönemi bulunmaktadır. Arada da bir boşluk dönemi söz konusu olmuştur.

“2013 yılında yorulduğum için dernekten kendimi çektim, burada var olan ekiplere bıraktım. Maalesef biz kurucular olmayınca burası karıştı. Bunun temel sebebi Türkiye de feminizmin döngüsel olmamanın yarattığı yıpranmalar ve kopukluklardır. Bizler 80 öncesi İlerici Kadın Derneği geleneğinden geliyoruz. Biz kadın hakları için mücadele ettik, anneler, anneanneler ya da süfrajat geleneğini devam ettirmek gerekiyor. Orta kuşak feministler ya da kızlarımız şunu dediklerinde hak mücadelesi, seçme seçilme hakkı alınmış daha ne yapacaksınız dediklerinde biz onlara anlatamadık. Böyle olunca kadın mücadelesi içince parsel parsel adacıklar oluştu ve boşluklar başka şekillerde doldu. Bizim yaşadığımız da böyle bir talihsizlik. 2017 itibariyle geri dönüp Uçan Süpürge’nin misyonunu genişleterek devam ettirmek amacıyla vakıflaştık.”³¹

Uçan Süpürge’nin misyonu adil bir hayatın, eşitliğin tüm hayata yayılması olarak tanımlanmıştır. Uçan Süpürge’nin ilk döneminde çok önemli başarı hikâyeleri bulunmaktadır. İlk olarak bu sene yirmi ikincisi yapılan Uçan Süpürge Uluslararası Film Festivali derneğin kuruluşundan beri yaptıkları ve dünyanın her yerinden sanatçıları, film yapımcılarını getirdikleri bir feminist film festivalidir. Festival 2007 yılına kadar T.C. Kültür Bakanlığı tarafından desteklenen bir etkinlikken, muhalif bir duruşun sonucu 2 yıldır destek alamamaktadır. Bunun neticesinde uluslararası bir dayanışma haline gelerek tüm festival katılımcıları kendi masraflarını kendileri karşılamaktadır.

Uçan Süpürge’nin en önemli başarılarından biri de Türkiye’de örgütler arası iletişimin artmasında oynadığı rol olmuştur. Bununla ilgili oluşturduğu “Yerel Kadın Muhabirler Ağı” dönemi itibariyle de günümüzde çok önemli bir projedir. Bu projeye dünyanın en önemli sosyal girişimcilik

³¹ Uçan Süpürge, Halime Güner ile görüşme, Ankara 02 Mayıs 2019

platformu ve ödülü *Ashoca Fellow*'u almıştır. Yerel Kadın Muhabirler Ağı'nın oluşumunu Halime Güner şu şekilde anlatıyor:

“2000 yılında internet sitemizi kurup diğer kadın örgütleri için de bir örnek olduk. Sitede haberler bölümünü oluşturmak için her sabah 08:30'da bir ekip toplanıp gazeteleri tarıyorduk. Fark ettik ki gazetelerde kadın haberleri sadece üçüncü sayfada ve gerçek kadın hikâyeleri değil. O dönem Çankaya Köşkü önünde soyunan bir kadın vardı Gonca Uyanık isimli. Onun haberlerinin yapılmasına baktık, olayların nasıl farklı yansıtıldığını gördük. Bundan sonra her ilde kendi muhabir ağıımızı kurmaya karar verdik. Yerel Kadın Muhabir Ağı'nın il il gezerek oluşturduk. Sadece 5N1K soran bir muhabirlik değil 5 duyulu bir muhabirlik yapmayı öğrettik, üç ada birçok ciddi eğitimler verdik. Bu şekilde doğru habere ulaşabiliyorduk. Kadın örgütlerini de bu ağ ile tanıştırdınca kendi alternatifliğini kurmuş olduk. 5-6 sene devam etti. Bu şekilde Bianet'in fikir olarak oluşmasında da katkımız vardır.”³²

O dönem Yerel kadın Muhabirler Ağı, ana akım medyayı etkilemiş ve kadın haberleri ile farklı bir perspektif geliştirilmesine öncülük etmiştir:

“N.Ç. Davası³³ ile ilgili olarak Diyarbakır'da haber muhabirimiz Naşide Bulut gidip olayı yerinde takip etti, görüştü. Haber o dönemki internet sitemizde³⁹ Türkçe ve İngilizce olarak yayınlandı. BBC bu haberi görüp Hürriyet Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök'ü aramışlar ve Hürriyet'te üçüncü sayfa haberi olarak küçükük yayınlanan haberi bizim siteyi referans göstererek nasıl bu kadar

³² Uçan Süpürge, Halime Güner ile görüşme, Ankara, 02 Mayıs 2019

³³ Mardinli N.Ç. 2002'de, henüz 13 yaşındayken aralarında kaymakamlık yazı işleri müdürü, bir yüzbaşı, muhtar ve korucuların da bulunduğu 28 kişinin cinsel istismar ve tecavüzüne maruz kalmıştı. Yargıtay 14. Ceza Dairesi'nin, yerel mahkemenin "N.Ç'nin sanıklarla rızasıyla birlikte olduğu" yönündeki kararını onaması ise kamuoyunda büyük tartışmalara neden olmuştu. Dosya AİHM'ye taşınmıştı. N.Ç. ise yeni bir kimlikle, yeni bir hayata başladı. ³⁹ Uçan Süpürge dernekten vâkıfa dönüşünce ekiple bir sorun yaşadığı için web sitesi de ucansupurge.org dan şimdi ucansupurge.org.tr ye dönüştü.

küçük yapabildiklerini sormuşlar. O günden sonra Hürriyet kadın haberleri için Yerel Kadın Muhabirleri Ağı'nı kullandı ve Hürriyet Ankara ekinde bizim haberlerle hazırladıkları tam sayfa gazete yaptılar.”³⁴

Yine o dönem Uçan Haber dergisini 3 ayda bir süreli olarak yayınlanmıştır, şimdi ise yeni dönemde bunu e-dergi olarak yayınlamayı düşünmektedirler. Bir başka proje de bir radyo kanalı kurmak istemeleri olmuştur. Bu alanda tecrübeleri de bulunmaktadır. (TRT radyoda haftada bir saat ve birçok yerel radyo da programlar yapmışlar.)

Kadınların Postası, Ekim 2015'te başlayan ve Aralık 2016'da biten Hollanda'dan *Free Press Unlimited*'in desteklediği bir proje olarak yapılmıştır. Aynı ad ile bir internet sitesi üzerinden kadın gazetecilere güvenli iletişim kurabilecekleri, kadınları ilgilendiren her türlü konuda (toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıklar, aile içi şiddet ve tehdit konuları da dahil olmak üzere) bilgiye en rahat ve güvenli şekilde ulaşmalarını sağlayacak bir platformun oluşturulması amaçlanmıştır. Kadınların Postası projesi aslında içinde Irak ve Mısır'ın da olduğu uluslararası bir projenin Türkiye ayağıdır ve Uçan Süpürge tarafından üstlenilmiştir. Bu proje bir FAM örneği olarak bazı çalışmalarda incelenmiş (Tekvar, 2017: 544) olsa da bugün bu internet sitesine ulaşılmamaktadır. Bu durum FAM yayın organlarının geçici olmalarını doğrular niteliktedir. Uçan Süpürge'nin de internet sitesinin uzantısı değişmiş durumdadır. Uçan Süpürge Vakfı şu anda Malala Fonu'nun ³⁵ küresel düzeyde yürüttüğü “Kayıp bir Nesil Oluşması” projesinin Türkiye ayağında İGAM (İltica ve Göç Araştırmaları Derneği) ile

³⁴ Uçan Süpürge, Halime Güner ile görüşme, Ankara, 02 Mayıs 2019

³⁵ Malala Yousafzai 1997 yılında Pakistan'da doğdu. Taliban kız çocuklarının okula gitmesine karşı söylemler yayınlarken 12 yaşında bir kız çocuğu olan Malala, BBC'de Pakistan'da olanlarla ilgili olarak 'Gulmakai' adını kullanarak, yazılar yazdı. Taliban militanları tarafından başından vurulan ve uzun süren tedavisinin ardından sonra Malala ve babası, dünya çapında; kız çocuklarının eğitim hakkının savunucusu olmaya karar verdiler ve Malala Fonu'nu kurdular. 2017 yılında Nobel Barış Ödülü'nü kazanan en genç isim olarak tarihe geçen Malala ve babasının kurduğu Malala Fonu, kız çocuklarının eğitime katılımının desteklenmesi için çalışıyor.

ortak çalışmaktadır. Uçan Süpürge Vakfı farklı hedef kitleleri için farklı proje üretmektedir. Bu projelere üniversite öğrencileri ile “Bana Ses Ol” projesi, kadın örgütleri ile il eylem planı ve feminist sinemacılar ile “Uçan Süpürge Film Festivali” örnek verilebilir. Vakfın geliri bağışlardan ve yapılan projelerden gelmektedir.

Bianet, haber portalının yayınladığı internet sitesinin ana sayfasının en altında yazdığı gibi “IPS İletişim Vakfı’nca İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı (SIDA) desteğiyle yürütülen kısa adı BİA3 olan ‘Haklar için Habercilik, Haberciler için Özgürlük’ projesi kapsamındadır. (Bianet A, 2019) Kasım 2000’den beri yayında olan Bianet’in en önemli özelliği üç dilde yayınlanıyor olmasıdır. (Türkçe, İngilizce ve Kürtçe) Ancak haberlerden seçilenler portalda ayrılan dil “English” veya “Kürdi” başlığının altında yayınlanmaktadır. Kadın haberleri ana sayfadan yönlendirilerek Kadın LGBT sekmesi altında Türkçe olarak okuyuculara sunulmaktadır. Bianet bir vakıf çatısı olduğu için gelir kaynaklarını vakıf olarak alınan fonlar oluşturmaktadır. Bu fonlarla ilgili olarak vakıf içinde ayrı bir ekip yer almaktadır. İnternet sitesinde bunlar devamlı olarak güncellenmektedir. Öte yandan reklam gelirleri bulunmamaktadır.³⁶

Bianet genel yayın politikası olarak toplumun hemen her kesimine çocuklar da dâhil- ulaşmaya çalışmaktadır. Haber portalında bir yayın organında olmayan çocuk ve engelli bölümleri bulunmaktadır. Aslında Bianet yayın kuruluşlarının ana hedefinde olmayan çocuk, engelli, kadın, LGBT bireyleri hedeflemektedir. Alternatifliğin temelinde ise toplumun ötekilerinin sesi olması yatmaktadır. Dahası Bianet, kadınların sorunlarını dile getirmesinde alternatif medyanın ve buna bağlı sosyal medya kullanımının önemini vurgulamaktadır. Sıradan insanların hayatlarına dokunmakta ve seslerini -devletin sağladığı imkânların dışında-

³⁶ Bianet, Evrim Kepenek, İstanbul, 15 Ocak 2019

duyurabildikleri yeni bir kamusal alan olarak heterotipik şekilde inşa etmektedir. Bunun yerinde bir örneğini Bianet Kadın vermektedir:

“Bence kadınlar alternatif medya ve internetin yaygınlaşmasıyla daha fazla seslerini duyurmaya başladılar. Sosyal medyadan yaşadıklarını anlatmaya başladılar ve medya kurumumuzda oradan alıp haberleştirdi. Kadın inisiyatifleri bloglarında yazdılar ve bir kamuoyu oluştu. Münevver Kızıl örneğini vermek istiyorum. Bir buçuk yıl ilişki yaşadığı erkekten ayrılınca beş yıl boyunca tacize maruz kalıyor, 44 kere kolluk kuvvetlerine şikâyet ediyor, sonuç alınamıyor, tutuklansa bile her seferinde serbest bırakılıyor. Kadın en son yaşadıklarını Twitter’da tek tek yazıyor ve tüm kadın inisiyatiflerinin dikkatini çekiyor ve CHP ve HDP milletvekilleri mecliste soru önergesi verdi ve adam tutuklandı. Yani bence sosyal medya ve alternatif medyanın etkisi kadınlar için dönüştürücü oluyor.”³⁷

Bianet Kadın-LGBTİ ana akımda görülmeyen, haberi yapılmayan olayları haberleştirmektedir. Bianet genelinde altı editör/muhabir bulunmaktadır. Her editör haberini kendi hazırlamakta ve fotoğraflarla portala yüklemektedir. Onun dışında bir multimedya uzmanı ve bir bilgisayar teknik destek ekibi bulunmaktadır. Tüm bunların dışında iki genel yayın yönetmeni ve kurucular yer almaktadır. Kurucular Nadire Mater, Ertuğrul Kürkçü, Tuğrul Eryılmaz IPS Vakfı’nın ekibinde bulunmaktaysa da Bianet’in haberlerine müdahale etmemektedir.

Hedef kitleye ve abonelere günlük, haftalık, aylık bültenler yoluyla ulaşılmaktadır. Bianet Kadın-LGBT tarafından her ay “Erkek Şiddeti Çetelesi” hazırlamakta ve bu konuda çalışan kadın akademisyen, milletvekili, derneklere göndermektedir. Aboneler dışında sosyal medya da aktif olarak kullanılmaktadır. Bianet Kadın-LGBT ekibi haberleri anlık olarak sosyal

³⁷ Bianet, Evrim Kepenek, İstanbul, 15 Ocak 2019

medyada da paylaşmaktadır. Okuyucular haberlere yönelik e-posta atabilmektedir. Dahası künyede haberi yapanın e-posta bilgilerine ulaşabilmektedir. Yorumların içeriği ise habere katkı sağlamak, haberin eksik yönlerini tamamlamak şeklinde olmaktadır. Bazen duruma göre internet güncelleme, düzeltme yapılabilmektedir. Okuyucular bazen gönüllü muhabirlik yapabilmektedir. Özellikle İstanbul dışında Bianet'in anlık ulaşamayacağı haberlerde bu şekilde okuyucu muhabirleri kullanılmaktadır. Cumartesi hazırlanan "Mag" eki genelde dışarıdan gelen haberlerle hazırlanmaktadır.

Diğer taraftan yapılan haberlerin takibi aylık olarak raporlanmaktadır. Aylık hazırlanan kadın ve LGBT haberleri konularına göre sayısal verilerle desteklenmektedir. Bu haberlerin etkisi de takip edilmektedir. Yapılan haberlerin TBMM'de meclis önergesine dönüşüp dönüşmediği, başka mecralarda -özellikle ana akımda- kullanılıp kullanılmadığına bakılmaktadır.

Bianet'in 2011 sonrası zaman zaman bazı haberlerine erişim/ yayın yasağı getirildiği dönemler olmuştur. Bianet'te 30 Ağustos 2006'da yayınlanan "Sıcak İş İlişkileri Değil Taciz" başlıklı habere haberde bahsi geçen havayolu şirketinin genel müdürü, Bianet'in de aralarında olduğu birçok haber sitesi linki için, "kişilik haklarının ihlal edildiğini" ileri sürerek erişimin engellenmesi talebinde bulunmuştur (Bianet C, 2018). Söz konusu haber ile ilgili: ³⁸

"Söz konusu haberin toplumun önemli sorunlarından biri olan çalışma hayatında kadına yönelik gayriahlaki tutum ve yaklaşımlar ile ilgili olduğu, dolayısıyla kamu menfaatine ilişkin bulunduğu ve bilgilendirme değerinin yüksek olduğu tartışmasızdır." kararı alınarak yayın yasağı kalkmıştır (Bianet D, 2019).

Yakında Ankara 3. Sulh Ceza Hâkimliği, Jandarma Genel Komutanlığı'nın 16 Temmuz 2019 tarihli yazısı ile aynı gün 136 adresin

³⁸ Söz konusu haberin linki açıktır : <https://bianet.org/bianet/kadin/84438-sicak-isiliskileri-degil-taciz>, çevrimiçi, 23-08-2019

erişiminin engellenmesine karar vermiştir. Erişimin engellenmesi kararı verilen URL adresleri arasında sosyal medya adreslerinin yanı sıra haber portalları da yer almaktadır. Kararda yer alan adreslerden biri “bianet.org” olmuştur (Bianet E, 2019). Ancak kararın hatalı olduğu anlaşılmış “sehven” yazısı ile engel kaldırılmış bir gün içinde yeniden yayına devam etmiştir (Bianet F, 2019).

Mart 1997’de kurulan Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER), seçimle ve atamayla geline tüm karar organlarındaki kadın temsil oranlarını yükseltmek için çalışmaktadır. Siyasette kadınların ve erkeklerin her alanda eşit olarak temsil edilmelerini savunmaktadır. Türkiye’de kadınların üst düzey yönetimlerde, özellikle de siyasette, eşit temsilden hala çok uzak bir konumda oldukları fikrinden yola çıkmış ve otuz iki yıldır faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu eşitsizliği gidermek, tüm yurttaşların kararlara katılımını sağlamak, kadın deneyimi ve çözüm üretme yeteneğini sosyal ve siyasal alanlara kazandırmak amacıyla KA.DER’in ana hedefi, kadın erkek eşitliğinin her alanda gerçekleşmesini kolaylaştıracağı düşüncesiyle siyasette eşit temsilin gerçekleşmesini sağlamaktır. Genel merkezi İstanbul’da olan KA.DER ‘in, Mersin, Adana, İstanbul Kadıköy, İzmir ve Ankara’da olmak üzere beş şubesi ve Sakarya, Balıkesir, Doğu Akdeniz, Şanlıurfa’da dört temsilciliği bulunmaktadır (KA.DER, 2019).

Tüm duyurular ve kadınlarla iletişim internet sitesi ve sosyal medya hesapları üzerinden yapılmaktadır. Alternatif oluşu kadınların siyasette eşit temsil edilebilmesi için örgütlenen en kurumsal yapı olmasında ve her kadına ulaşabilme imkânı sağlamasında -bu konuda Türkiye’de tek adres olmalarında- yattığını düşünmektedirler. İnternet sitesinin içeriği şube ve temsilciliklerden gelen haberler doğrultusunda derneğin yönetim kurulu üyeleri ve profesyonel kadro tarafından hazırlanmaktadır.³⁹

³⁹ KA.DER, Nuray Karaoğlu, İstanbul, 28 Ağustos 2019

Hedef kitleye ulaşabilmek için sosyal medyanın gücünden faydalanarak; il, yaş ve cinsiyet bazlı olarak filtreleme yapılmaktadır. Ayrıca, şube ve temsilciliklerinin olduğu yerlerde kadınlarla ve siyasi partilerle bire bir temas kurulmaktadır. KA.DER'i takip edenler sosyal medyada paylaşımlarını beğenerek, tekrar paylaşarak ve yorum yaparak katkıda bulunmaktadır.

Derneğin geliri üye aidatlarından ve fonlardan sağlanmaktadır, internet sitesinin “Google Adwords” geliri bulunmaktadır. Dernek eski olmasına rağmen internet sitesi yedi yıldır etkin olarak haber ve etkileşim ağı olarak kullanılmaktadır. Gündemin yoğunluğuna göre tıklanma oranı değişmektedir. Özellikle rapor yayınladıkları zaman tıklanma oranı artmaktadır. Diğer taraftan seçim zamanlarında kadın adayların sayısı ve oranlarını rapor olarak yayınlamaktadırlar.

İki dilde Türkçe ve İngilizce olarak yayın yapan KA.DER internet sitesi misyonunu kadınların karar alma mekanizmalarındaki temsiline yönelik farkındalık oluşturmak şeklinde açıklamaktadır.

KA.DER kadın adaylara verdiği eğitimler ve yayınları da birçok kadına ulaştırmaktadır. Diğer kadın örgütleri ile iş birliği içinde bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası baği bulunan kuruluşlar ile işbirliği kurmakta ve bu kaynaklardan gelen haberleri paylaşmaktadır:

“İnternet sitemizi ve sosyal medyayı alternatif bir medya gibi aracı olarak kullanıp kolaylıkla geniş kitlelere ulaşabiliyoruz.”⁴⁰

Kadın adayları Destekleme Derneği olmasına rağmen Türkiye’de kadınların en büyük sorununu şiddet olarak tanımlamaktadır:

“Kadına yönelik şiddet, taciz ve tecavüz en büyük sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadına yönelik şiddetin en önemli nedenini temsil eksikliği oluşturuyor.”⁴¹

⁴⁰ KA.DER, Nuray Karaoğlu, İstanbul, 28 Mayıs 2019

⁴¹ KA.DER, Nuray Karaoğlu, İstanbul, 28 Mayıs 2019

2010 yılında bir avuç insanla kurulan Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Derneği, Türkiye'nin 33 ilinde “Laiklik için, Haklarımız için Direniyoruz” eylemleri yapmaktadır. Platformun kurulmasını tetikleyen, 2009 yılında gerçekleşen Münevver Karabulut cinayeti olmuştur. Yıllar içinde kadınlara baskı arttıkça, platform büyümüştür. 2015 yılında Özgecan Arslan cinayeti sonrasında gençlerin yoğun katılımıyla daha aktif hale gelen KCDP, kadın cinayetlerini durdurmak ve kadınların şiddetten korunmasını sağlamak için çalışmaktadır. Başta yaşam hakkı olmak üzere her tür kadın hakkı ihlaline karşı mücadele etmektedir. KCDP'nin üyeleri başta kuruculardan, öldürülen kadınların aileleri ile çeşitli siyasi parti üyelerinden, barolardan, meslek örgütlerinden, sendikalardan, derneklerden gelen kadınlar ve bağımsız kadınlardan oluşmaktadır. Bu üyeler dernekte gönüllü olarak çalışmakta ve örgütlenmektedirler. Adana, Afyonkarahisar, Amasya, Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Mersin, Niğde, Samsun, Tekirdağ, Uşak, Yalova'da temsilcilikler vardır. Aydın, Burdur, Çorum, Denizli, Muğla, Rize'de temsilcilikler yeni kurulmaktadır. Kanada Toronto, Almanya Bonn, İsviçre Basel'de temsilcilikler olup, ABD, Hollanda, Fransa, İngiltere'den çalışmalara katılım sağlanmaktadır.

KCDP internet sitesi Türkçe, İngilizce ve Almanca olmak üzere üç dilde hedef kitlesine ulaşmaktadır. Dernek olarak kurulmalarının en büyük nedeni ancak dernekleştiklerinde kadın cinayeti davalarına müdahil olarak girebilmeleri ve davaları takip edebilmeleridir. Bunun dışında aidat, bağış alıp dernek ihtiyaçlarını da karşılamaktadırlar. İnternet sitesinde “kadın cinayetinden ölen kadınlar için dijital anıt” sekmesi bulunmaktadır. Bu sayfaya tıklandığında yıl yıl ölen kadın sayısının yanı sıra isimleri de tek tek yer almaktadır. “Kıyafetime Karışma” sloganıyla bir araya gelen kadınların 2017 yılında kurduğu Kadın Meclisleri ile ortak etkinlikler düzenlemektedir. İnternet sitesi ve bu iki grubun sosyal medya hesapları ortak çalışmaktadır. Bir eylem, gösteri olduğu zaman birçok kadını meydanlarda toplayabilmektedirler. Kadın Meclisleri'nde görev almak isteyebilecek kişiler

için veya sadece etkinliklerde haber almak isteyebilecekler için forumu bulunmaktadır. Kadın hareketi dergisi yayınlamak gibi bir projeye imza atmışlardır. Ancak günümüzde bu projeyi bir e-dergiye dönüştürerek yayınlamayı planlamaktadırlar.

Misyonunu kadın cinayetlerini durdurmak olarak belirtmektedirler. Hedef kitle olarak her dünya görüşünden bütün kadınlara seslenmek istemektedirler ama daha çok şehirli ve genç nesilden insanlara ulaşabildiklerini düşünmektedirler.

Öte yandan KCDP'nin en büyük sorunu kurumsallaşan kadın hareketlerinin dışlayıcı tavırlarının (burada Emine Bulut olayı) kadın hareketinde dayanışmayı engellemesi olmaktadır. Özellikle Mor Çatı'yı bu konuda dayanışmacı değil dışlayıcı bulmaktadırlar.

“Özgecan Arslan davasının takibine KA.DEM de gelmişti. Bu arada ben duruşma salonundayım, alttan bir sesler geliyor fark ediliyor bir şeyler olduğu. Araya çıkınca baktım orada karşı sloganlar atılıyor, bir sürtüşme yaşanıyor. Ben bizim dernek üyelerini durdurdum, girmeyelim, gerilime gerek yok dedim. Bence bu dava bütün görüşlerden dernekler, kadın grupları gelmeli. Bu dayanışmayı büyütür”.⁴²

KCDP yaptıkları en önemli iş olarak raporları ve dava takiplerini saymaktadır. Bu veriler, bu raporların tutulmasının ana akımda yayımlanandan farklı bir dille farklı bakış açısıyla olmaları aslında kamu yararına alternatif bir haber organı olmalarını sağladığını düşünmektedir. Kadın cinayetlerini raporlamaları aslında alternatif bir muhabirlik olayı, yayınlamaları da alternatif bir yayın olarak kabul edilebilir.

“Bunu aslında yapması gerekli olan yetkili kurumlar var. Biz kurulduğumuzdan beri bilgi alma kanununa dayanarak yetkili kurumlardan ve 6284 sayılı kanuna dayanarak bakanlıklardan kadın

⁴² Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Derneği, Gülsüm Kav, 12 Kasım 2018

cinayetlerinin gerçek oranlarını soruyoruz. Cevap vermedikleri ve mecbur kaldığımız için raporlamaları biz yapmaya başladık. Dava takibi yapmamız da bu şekilde başladı.”⁴³

Kadınların 6284 sayılı kanunla ilgili haklarını öğrenmede şarkıcı Sıla’nın erkek arkadaşı ile yaşadığı şiddet olayı ile öğrenmesi aslında bir alan açmıştır. KCDP bu yasayı “yalnız yürümeyeceksiniz”, “hayatın içindeyiz”, “özgürlükten vazgeçmeyiz” gibi kamu spotları, sosyal medya ile duyurmaya devam etmektedir.

“Şiddet mağduru kadınların sadece %10’u başvuruyor. Bizim yaptığımız araştırmalara göre şiddet gören kadın oranı oran %30-%40 aralığındadır. Dev kitleler bunlar milyonlarca kadının sadece bir kısmı hakkını arıyor.”⁴⁴

KCDP şu anda gençlerle çalışmaktadır ama bu olayın miladı Özgecan Aslan cinayeti olmuştur:

“Aslında ağırlıkla genç kuşaklar var ama çok emektar erişkin kuşaklardan kadınlar da var. İlk kurulduğumuzda yola ilk çıktığımızda her hafta Taksim’de yürüyüş yapardık ve kadınlarının yaşadıklarının bilincine ermiş daha erişkin kuşaklar gelirdi aramıza. Meseleyi görünür kılmak ve kadın cinayeti sözünü yerleştirebilmek için bu yürüyüşleri her cuma akşamı yapardık. Ve genç insanlar bize bakar sevgililerinin elinden tutar kafalarını çevirir giderlerdi. Genç nesillerdeki bu tablo beni çok üzerdi. Özgecan’la birlikte bizim çalışmalarımıza gençler bir sağanak gibi katılmaya başladı.”⁴⁵

Dernek içinde ilişkiler yatay olmakla birlikte işleyiş iş bölüm şeklinde ilerlemektedir. Gönüllülerden oluşan komisyonlar etkin bir şekilde çalışmaktadır. İnternet sitesinde platforma üye olmak ve derneğe ne şekilde

⁴³ Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Derneği, Gülsüm Kav, 12 Kasım 2018

⁴⁴ Aynı

⁴⁵ Aynı

katkı sunmak istendiği ile ilgili sorular sorulmaktadır. Sadece etkinliklerden, gösterilerden haberdar olunabileceği gibi, bağış yapılabilmekte, komisyonlarda çalışılabilmektedir. “Avukatlar Komitesi” dava takiplerini yapmakta,” Hukuk Komitesi” dava açıklamalarının içeriğini, öncesi ve sonrasında tüm sürecin takibini ve planlamasını gerçekleştirmektedir. “Başvuru Karşılama Komitesi” telefonla gelen çağrılarını karşılamakta ve ilgili birime yönlendirmektedir. Basın ve İletişim Komitesi” platformun dava, eylem ve çalışmalarını, çözüm önerilerini basın yayın organlarına iletirken, “Sosyal Medya ve Site Komitesi”, sosyal medyada ve internet sitesinde kadınlarla alakalı her türlü haberi ve gelişmeleri paylaşmaktadır. “Grafik Tasarım ve Video Komitesi”, “Kadın Emeği Komitesi” ve “Veri Komitesi”nde de gönüllü çalışanlar ile örgütlenmektedir. Her komitede en az on kişi işin mutfağında çalışmaktadır. Komite üyeleri ofisleri olmadığı için telefon, eposta ile haberleşmektedir. Toplantılar için belediyelerden, otellerden -zaman zaman- destek alınmaktadır.

6284 sayılı kanunla ilgili kadınlara eğitimler verilmektedir. Kadın cinayeti olduğu zaman öldürüldüğü yere karanfil bırakma, aileyle tanışma, cenazeye katılma, acısını paylaşma ve acıları küllenince dava sürecini konuşmaya başlayabilme yani yanındayız demek şeklinde bir ritüelleri bulunmaktadır.

Resmi olarak 2014 yılında kurulan Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği (ÇSMD) 2009-2013 yıllarında “Cinsel Şiddete Karşı Kadın Platformu”nda yürütülen çalışmalardan, trans aktivist Ali Arıkan’ın çalışmalarından ve kişisel birikimlerinden yola çıkarak bugünkü halini almıştır (Kadınlar Vardır: 2018). Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği (ÇSMD), amacı adıyla özdeşleşen ve hak temelli çalışan bir oluşum olarak, farklı hareketlerdeki örgütlenmelerden bir araya gelen aktivistler tarafından kurulmuştur. ÇSMD kendini kadın örgütü, LGBTİ+ örgütü, gençlik örgütü veya benzeri bir başlıkla sınırlı tanımlamamaktadır. Kendilerini feminist, LGBTİQA+, ekoloji ve hayvan özgürlüğü hareketlerinde, çocuk ve göçmen hakları

örgütlenmelerinde ve bu alanlardaki platformlarda aktif olarak yer almış/almaya devam eden; ikili cinsiyet sistemini sorgulayan, çeşitli cinsel yönelimlerden trans-natrans kadınlar, trans erkekler ve kendine cinsiyet atfetmeyen bireyler, Queer tahayyülü, feminizmleri, dayanışmayı, kolektif üretimi savunan anti-hiyerarşik bir örgütlenme olarak tanımlamaktadırlar (ÇSMD Broşür: t.y).

2. Bağımsız Kişiler veya Topluluklar

Bağımsız kişiler ve/veya gruplar tarafından platform ve inisiyatif olarak kurulan yayın organları şunlardır: 40tilki, 5Harfliler, Çatlak Zemin, Erklotia, Kadına Şiddete karşı Müslüman İnisiyatifi (KŞKMİ), Sen de Anlat Platformu, Kampüs Cadıları, Reçel-Blog.

5Harfliler, “Kadın gündeminin peşinde” sloganıyla yola çıkan bir internet sitesi olarak 2012 yazında bu konuya kafa yoran 5 kadın arkadaş tarafından kurulmuştur. “Kadın gündemini” sadece diyet, güzellik sırları ve ilişki tavsiyelerine indirgeyenlere inat, kadın gündeminin bir kadının ilgilenebileceği her şey olduğu fikrinden yola çıkarak açılmıştır. Kadın kelimesinin neredeyse öcüyle bir tutulduğu günlerde, “üç harfliler” tabirinden hareketle kız, kadın, bayan, hanımefendi ayrımı algısı ile mücadele etmektedir. Ana akım medyada sıkça karşılaşılan kadın eki ve dergilerinde ele alınan konuların ötesine geçerek, kadın gündeminin bunlarla sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Kadın gündeminin kadınların ilgi duydukları her alan olduğunu göstermek isteyen 5Harfliler; bilim, kültür, sanat, spor gibi alanlarda okuyucularına içerik sunmaktadır. Sitenin kurucularından olan Duygu Aytaç siteyi yaratırken kadınların hem yazar olarak hem de yorum yaparak katılıp, deneyimlerini aktarabileceği bir ortam yaratmayı hedeflediklerini ifade etmektedir. “Kullandığımız dil ve seçtiğimiz konular göz önüne alınırsa aslında geleneksel medyada hâkim olan cinsiyetçi bakış açısına bir tepki sergiliyoruz” diyen Aytaç geleneksel medya alanında kadınlara tanınan alanın kısıtlı olduğuna ve internetin yaygınlaşmasıyla ifade alanının genişlediğine dikkat çekmektedir (Deutche Welle, 2017)

Çatlak Zemin bir grup feminist aktivist kadın tarafından kurulmuştur. Sitenin kurucularından Selime Büyükgöze, siteyi yazı yazmak ve duyurularını paylaşabilecekleri bir alan oluşturmak amacına istinaden kurmaya karar verdiklerini ifade etmektedir. Büyükgöze, Çatlak Zemin'de feminist siyasetin oluşturulması, bu siyaset üzerine düşünme ve eleştirinin geliştirilebilmesi için bir alan sunmaya çalıştıklarını vurgulamaktadır. İnternetin feminist tartışmayı yayabilmeyi ve başka yollarla ulaşmanın zor olduğu kadınlara ulaşabilmeyi mümkün kıldığını belirten Büyükgöze yine de hareketin sokakla bağının kopartılmaması gerektiğinin altını çizmektedir (Deutche Welle, 2017).

Çatlak Zemin isminin nereden geldiği sorulduğunda, grup üyelerinden Özlem Kaya şu şekilde bir açıklama getirmektedir:

“Feminist bir zemin kurmak hedefiyle yola çıktık. Ancak bu zeminin çatlakları olduğunun da farkındaydık. Yıllardan beri devam eden feminist mücadele elbette belli kırılmalara, çatlaklara sebep oldu. Bu çatlaklar yokmuş gibi devam etmeden, farklı feminizmlerimizin, feminist duruşlarımızın farkında olarak, çatlakları tanıyarak ama yine de bir zemin kurma isteğimize referansla adımıza Çatlak Zemin dedik.”(Bianet H, 2019)

Öte yandan sitenin “Femihat” sekmesine girildiğinde kadınlar siteye mektup yollayıp dertlerini ve başlarına gelen olayları paylaşabilmektedir. Kadına yönelik şiddet, önem verilen konu olarak hem “haletiruhiye”, hem “şipşak”, hem de “feminist pencere” sekmelerinde farklı boyutlarda işlenmektedir. Bianet Kadın-BGTİ bölümünde olduğu gibi Çatlak Zemin’de de ana sayfada “şiddete uğradığınızda” sekmesi bulunmaktadır. Buradan kadınlara şiddete uğradıklarında neler yapmaları gerektiği ve bu durumlarda ulaşabilmeleri için gerekli irtibat bilgileri bulunmaktadır.

Çatlak Zemin’de diğer kadın alternatif medya sitelerinden farklı olarak iktidar partisinin kadın politikalarını eleştirdiği “AKP Karnesi” adlı bir

sekme de bulunmaktadır. Karne 9 kategoriden oluşmaktadır: Aile, eğitim, cinsel istismar/şiddet, kadın emeği, annelik/üreme/kürtaj, erkek şiddeti, eşitlik-ayrımcılık, siyaset ve son olarak cinsellik (Çatlak Zemin, 2018). İktidar partisinin iktidar olduğu günden itibaren kadın meselesi ile ilgili yaptıklarını bu kategoriler üzerinden feminist bakış açısıyla değerlendirmektedir.

Sen de Anlat, 2010 yılından beri Mısır'da etkin olan *HarassMap* adlı platformun Türkiye uzantısıdır. HarassMap ise Mısır genelinde cinsel tacizin sosyal olarak kabul edilebilirliğini azaltmak için etkileşimli haritalamayı kullanan, kar amacı gütmeyen mobil ve çevrimiçi bir platformdur. 2005 yılında Mısırlı dört kadının fikri olarak doğmaktadır. O dönem Kahire'deki bir kadın hakları örgütünde çalışan ve ofise gidip gelen gönüllülerin sıklıkla taciz edildiğini fark edip, cinsel tacize karşı bir program başlatmışlar. Harrasmap kendi hikayesini internet sitesinde şu şekilde anlatmaktadır:

“Cinsel taciz, o zamanlar çok hassas ve konuşulmayan bir meseleydi, ancak başkaları hakkında konuşmaya başladığımızda, biz ve gönüllüler bunun kapalı kapılar ardında bir sorun olmadığını, herkesi etkileyen bir sorun olduğunu anladık. “HarassMap, Aralık 2010'da, cinsel tacizle ilgili bir dönüm noktası niteliğindeki film “678” in yayınlanmasıyla birlikte başlatıldı. Başlangıç noktası, raporlama ve haritalama teknolojisini kullanarak kalıpları kırmak, faillerin mazeretlerini kenara bırakmak ve insanları cinsel tacize karşı konuşmaya ve harekete geçmeye ikna etmek için çevrimiçi bir topluluk seferberliği çabasını desteklemek oldu. Son yıllarda cinsel tacizin tabu bir konu olmaktan çok tartışılan bir konu haline geldiğini görmek bizi çok mutlu ediyor. Gönüllü ekibimiz büyümeye devam ediyor ve çalışmalarımızı yerinde ve çevrimiçi olarak genişletmeye devam ediyoruz.” (HarassMap, t.y.)

Harassmap'ın çıkış noktası Mısır toplumunda cinsel tacizin normalleşmesi ve görgü tanıklarının da cinsel taciz gördüklerinde seyirci

kaldıklarını fark etmeleri olmuştur. Mısır'da Türkiye'de olduğu gibi sokaklarda her zaman esnaflar, kapıcılar, polisler ve arabaları park eden, çay içen ve sosyalleşen insanlar bulunmaktadır. Geçmişte, bunlar mahalleyi korumakta, birinin yardıma ihtiyacı olduğunda hemen koşmaktadır. Mısır'da bir kadını sokakta biri rahatsız ederse o hemen yakalanmakta ve başı bir utanç işareti olarak tıraş edilmekteydi. Herkes taciz edilene yardım etmeye gelmekteydi. Son dönemde, Kahire sokaklarında taciz olaylarında insanların seyirci kaldığı, sıklıkla tacizciyi görmezden geldikleri ve hatta bazı durumlarda tacizciyi haklı bulduklarını, mağduru suçladıkları veya en kötü durumlarda tacize ortak olunduğunu gözlemlediklerini söylemektedir.

Türkiye'de Mersin'de 11 Şubat 2015 günü eve gitmek için bindiği minibüsün şoförü tarafından tecavüz teşebbüsüne maruz kaldıktan sonra karşı koyunca öldürülen Özgecan Aslan'ın yaşadıklarından sonra 100 binlerce kişi sosyal medyada #sendeanlat etiketiyle yaşadıkları taciz ve cinsel saldırı olaylarını ve bu konuda hissettiklerini anlatmaya başlamıştır. Sen de Anlat platformu sosyal medyada ortaya çıkan bu hareketin bir devamı niteliğini taşımaktadır. Türkiye'de yaşanan cinsel taciz olaylarında Mısır'da olduğu gibi sessiz kalınmaması ve sesini duyurması konusunda ortak bir nokta keşfedince, Sen de Anlat platformu kurucusu iki gönüllü HarassMap gönüllüleri ile bağlantı kurmuştur. Sen de Anlat'ın internet sitesi harassmap.com'un bir uzantısı olarak hizmet vermektedir:

“Geçen sene bu dönemlerde Mısır'a gittik. harassmap'ten dört günlük bir eğitim aldık. Bu eğitimde site nasıl çalışıyor, kampanyaları nasıl düzenliyorlar ve bu zamana kadar ne yaptılar onları anlattılar bize. Daha sonra Türkiye'ye gelip sitenin alt yapısını hazırladılar, Harassmap üzerinden Türkiye uzantısı verdiler. Biz ayrıca bir internet sitesi adı almadık.”⁴⁶

Sen de Anlat'a bir taciz veya cinsel saldırı bildirmek için sitedeki form aracılığıyla olayı anonim bir şekilde anlatılması istenmektedir. Taciz veya

⁴⁶ Sen de Anlat, Gizem, Ankara, 3 Kasım 2018

cinsel saldırı olayı meydana geldiği an bildirimde bulunabilmektedir. Olay gerçekleştikten sonra bu sitede yer alan formu doldurup olay hakkında bilgi verip destek alınabilmektedir. Bir taciz veya cinsel saldırı olayına maruz kalanlar ve tanık olanlar "Bir taciz olayı bildirin" sekmesine tıklamaktadır. Sen de Anlat'a kitle kaynak kullanımı yoluyla (*crowdsourcing*)⁴⁷ bildirilen taciz ve cinsel saldırı olayları haritada nokta şeklinde yer almaktadır. Haritada yer alan noktalara tıklanıldığında da bu olayla alakalı bilgilere ulaşılmaktadır.

“HarassMap orijinal sitesinden bilgileri aldık, çevirilerini yaptık ve içeriğini doldurduk. İki gönüllüyle başladığımız için başta biraz zorlandık. Sitenin açılması Nisan 2016’ya kadar uzadı. Her şeyi az çok aklımızda netleştirip açalım dedik. Sonuçta Nisan ayında site açıldı. Ondan sonra sosyal medyada paylaşarak, çeşitli kadın dernekleri ve insan hakları derneklerine duyurarak bu platformu açtık.”⁴⁸

Sen de Anlat yayın ekibinde üç kişi ve gönüllüler bulunmaktadır. Amaçları kamusal alanı cinsel taciz ve saldırılar açısından güvenli hale getirmektir. Özellikle görgü tanıklığı ve yaşadığını anlatamama gibi Türkiye’de çok sık rastlanan “anlatırsam başım belaya girer” söylemini yıkmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca Türkiye’de cinsel tacizin ne olduğu ile ilgili farkındalık yaratmaya da çalışmaktadırlar. Tanımını bilmediği için insanların büyük çoğunluğu cinsel tacize uğradığının bile farkında olmamaktadır. Hissetmekte, rahatsız olmakta ama bunu aktarmaya çekinmektedir. Kadınlar, Sen de Anlat platformunda -anonim olarak- rahatça başına gelenleri anlatabilmektedir. İnternet sitelerinde ise bu durum şu şekilde belirtilmektedir: “Sen de Anlat’a taciz ve cinsel saldırı olaylarını bildirmek herkese açık. Kamusal alanda bir taciz veya cinsel saldırı olayına maruz bırakıldıysan ya da tanık olduysan bu olayı anonim bir şekilde Sen de Anlat’a bildirebilirsin.”

⁴⁷ *Crowdsourcing*, verilerini internet, sosyal medya ve akıllı telefon uygulamaları aracılığıyla gönderen çok sayıda insandan iş, bilgi veya görüş elde etmeyi içerir.

⁴⁸ Sen de Anlat, Gizem, Ankara, 3 Kasım 2018.

Sitenin Mısır versiyonu Arapça ve İngilizce dilinde yayın yaparken Türkiye uzantısı Sen de Anlat şu an sadece Türkçe içerik sağlamaktadır. Haberlerin doğruluğunu onaylanamamakta, kişisel beyan esastır mantığıyla hareket etmektedir. Site kitle kaynak mantığıyla çalışmakta ve insanlar kendi istekleriyle yazdıklarından sapmalar olabilmekte ama gerçek olduğu varsayımıyla üzerine gidilmektedir. Bazen konu ile alakası olmayan beyanlar olsa da içerik sağlayıcı ekip ayırabilmektedir. Örneğin sitenin mantığını anlayamayan bazıları kapkaç olaylarını da yazabilmektedir. Anonim olduğu için gerçek olmayan olaylar olabilmektedir ama daha çok kişiye ulaşarak desteğe gerçekten ihtiyacı olan kişilere ulaşma sayımlarını artırmayı hedeflemektedirler.

Platforma form doldurarak ulaşılabilir. En başta yer alan sınıflandırmayı doğru işaretlemek büyük önem taşımaktadır. Takip etme, cinsel imalı mimik, rıza dışı veya zorla fiziksel temas, cinsel saldırı tehdidi, cinsel saldırı, rahatsız edici bakış, laf atma, izinsiz görüntü alma, uygunsuz ve/veya ısrarlı ilgi, cinsel içerikli yorum yapma, internet/sanal ortam üzerinden taciz, telefonla rahatsız etme, cinsel organını teşhir etme, rahatsız edici cinsel davet, cinsel içerikli resim ya da fotoğraf gösterme, tecavüz, toplu cinsel taciz, toplu cinsel saldırı, tecavüz gibi cinsel taciz sınıflandırılması aslında nelerin cinsel taciz vakasına girdiği konusunda kamuoyunu bilinçlendirmektedir.

Sen de Anlat, TED Üniversitesi içinde istasyon kuluçka sosyal merkezinde Kadın Çalışmaları Derneği çatısı altında çalışmalarını yürütmektedir. Mısır'a gidip dört günlük bir eğitimde sitenin nasıl çalıştığını ve Mısır'da süren kampanyaları öğrenmişlerdir. Daha sonra Türkiye'ye Mısır'dan teknik bir ekip ile gelip sitenin alt yapısını ve uzantısını oluşturmuşlardır.

Dernek ile yaptığı işbirliği aracılığıyla Kanada'dan fon alarak bazı çalışmalarını yürütmektedir. Kanada Yerel Girişimler Fonu desteğiyle Kadın Çalışmaları Derneği'nin çatısı altında çalışmalarını yürüten Sen de Anlat

Platformu, “Sen de Anlat Platformunu Yaygınlaştırma ve Kapasite Geliştirme Projesi” kapsamında 23-24 Şubat 2019 tarihlerinde Ankara’da Veri Yoluyla Savunuculuk konusunda Kapasite Geliştirme Eğitimi düzenlemiştir. Veri Gazeteciliği ve Açık Veri, Kitle Kaynak Kullanımı ve Dijital Topluluk Yönetimi, Veri Görselleştirme, İstatiksel Araçlar, Sosyal Etki Yönetimi, Dijital Gönüllü Yönetimi, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu konularında verilen eğitimlere Ankara, Bursa, İstanbul, İzmir, Mersin ve Trabzon’dan sivil toplum örgütleri ve aktivistler katılmıştır.

Alternatifliği kullandıkları metotta görmektedirler: Kitle kaynak metodunu alternatif bir yaklaşımla kullanmaktadırlar. İnsanların yaşadıklarını baskıya maruz kalmadan -anonim olduğu için rezil olmayacaklarını düşüncesiyle- anlatmaları alternatif bir bakış açısı olarak görülmektedir. Türkiye’de kadın hareketinde yarattıkları en büyük fark; ev kadınlarını, sıradan kadınları da bilinçlendirmeye ve yaşadıkları cinsel taciz ve saldırı karşısında hareketlendirmeleridir. Kadınlar alternatif bir yayın aracı olarak Sen de Anlat internet sitesine cep telefonundan, bilgisayardan ulaşarak yaşadıkları sıkıntıları anlatabilmektedir. Kendilerini “bizim, hepimizin yazılarıyla feminist sözü büyötmek için” kurulan bir haber ve medya sitesi olarak tanımlamaktadırlar. Bu mesajdan ikinci dalga feministlerin sadece belli bir kesim çalışan ve eğitimli kadın olarak hedeflenen profili değıştirme çabasına katkı sunan önemli bir çalışma olduğu görölmektedir.

Türkiye’nin ilk proaktif ve ilk çevrimiçi platformu olan Erktolia, 2015 yılında faaliyete geçmiştir. O zamandan beri aktif olan Erktolia insanları internet üzerinden eyleme katılmaya davet eden bir internet platformudur. Erktolia, Türkiye gündeminde yer alan cinsiyetçi söylem ve içerikleri tespit etmekte, bu söylemleri ifşa ederek internet kullanıcılarını cinsiyetçiliğe karşı harekete geçmeye çağırmakta ve farkındalık kampanyaları düzenlemektedir.

Erktolia adına konuşan sitenin kurucularından Dilara Gürcü sitenin kuruluş hedefinin “eylemde bulunmak için sokağa çıkmak istemese dahi internet üzerinden tepkilerini göstermek isteyen kadınlara ulaşmak olduğu”

şeklinde dile getirmektedir. Gürcü, Türkiye’de “internete erişimi olan ancak feminist örgütlenme içine girmekten çekinen, toplantılara ve eylemlere gitmeyen birçok kadın olduğuna” dikkat çekmekte; Erktolia aracılığıyla bu kadınlara erişme şansı bulduklarını ifade etmektedir. Platform imza kampanyaları, Twitter ya da Facebook aracılığı ile başlattıkları 58 çevrimiçi eylemin 17’sini başarıya ulaştırmıştır. Başarıya ulaşan eylemlerine dikkat çeken Dilara Gürcü, toplumsal değişim için harekete geçme noktasında internet örgütlenmesinin gücünün küçümsenmemesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Platform olarak faaliyetlerine Türkiye’de cinsiyetçi, ayrımcı, ötekileştiren, aşağılayan dil yok olana kadar devam edeceğini söylemektedir:

“Bu nedenle de her bir destekçi bir eylemci, her sosyal medya girdisi bir eylem anlamı taşıyor. Cinsiyetçiliğe, ayrımcılığa, ötekileştirmeye, aşağılamaya karşı ses çıkaracak herkes hedef kitlemizdir. Ancak elimizdeki verilere baktığımızda genç yetişkin, büyük şehirlerden katılım fazlayken, takipçilerimizin büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturuyor. Erktolia, Türkiye gündemindeki kişi ya da grupları cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği üzerinden hedef alarak; bu kimliklere karşı herhangi bir şiddet türünü içeren, aşağılayan, ayrımcılık yapan, yok sayan, ötekileştiren, marjinalleştiren, insan haklarına müdahalede bulunan söylem, içerik ve bunların sonucu dayatılan yaptırımlarla mücadele eden, proaktif bir gönüllülük platformudur.”⁴⁹ .

Erktolia platformunun kadrosunun tamamı gönüllülerden oluşmaktadır. Bugüne kadar pek çok gönüllü belirli sürelerde desteklerini sunmuştur. Platform kendisini “refleksif”⁵⁰ olarak tanımladığından o gün içerisinde müsait olan gönüllü içeriği hazırlamaktadır. Diğer taraftan tüm hareket oy çokluğuyla verilen karar üzerinden planlama yapmaktadır. Yatay

⁴⁹ Erktolia, Gizem, İstanbul, 05 Mayıs 2019

⁵⁰ Kendi kendine yönelen, kendi hakkında, kendi üzerine, kendine odaklı anlamlarına gelmektedir.

bir örgütlenme modelleri bulunmaktadır. Platform oldukları için herhangi bir gelirleri bulunmamakta ve tamamen gönüllülük üzerinden yürümeyi tercih etmektedirler.

40Tilki inisiyatifi, 2016'da Bilgi Üniversitesi'nde okuyan beş arkadaş tarafından blog olarak kurulmuştur. "40tilki" ismi kadınların kurnazlığı anlamının ötesinde kadınların çok fazla işi aynı anda karıştırmadan yapabilme özelliğini vurgulamaktadır. Flört şiddeti üzerine yoğunlaşan inisiyatifi temsilen görüşülen Meltem misyonlarını şu şekilde açıklamaktadır:

"Blogun teması tamamen flört şiddeti üzerine, başka konulara girmemeye çalışıyoruz. İnternet sayfasına geçmedik, hep blog olarak kaldık, bu durum bilinirliğimizi biraz azaltıyor. Eskisi gibi paylaşım yapmamamızın nedeni: oto sansür ve bazılarımızın yurt dışına gitmiş olmasıdır."⁵¹

Sosyal medyada bir tek Instagram'ı etkin kullanmamaktadırlar. Ancak orada da etiket olarak 40tilki çok fazla etiket (*hashtag*) almaktadır:

"Aslında biz bu blogu kurarken başından beri bir inisiyatif olarak kurguladık. O dönem yani bu fikri ilk düşündüğümüz 2015 yıllarında üniversitenin sosyal kuluçka merkezinden destek aldık, hocalarımız yardım etti. Flört şiddeti ile ilgili bir şeyler söylemek ve yapmak istiyorduk ama Mor Çatı gibi dernekler, vakıflar kendi prensipleri, kuralları oturmuş yerler, bir iletişimimiz de yoktu. Öyle hiyerarşik bir yapıya da girmek istemedik. Zaten biz sadece flört şiddeti konusunda farkındalığı artırmak ve onunla ilgili söylemek istiyorduk. Siyasi söylemden uzak durmaya karar verdik."⁵²

40tilki'nin görünür olmasını sağlayan ve takipçisini artıran ünlü rock grubu Pearl Jam'in solisti Eddie Vedder'in konser sırasında tacizciyi görür görmez konseri yarıda kesip konserinden attırdığı video paylaşımı olmuştur.

⁵¹ 40Tilki, Meltem, İstanbul, 15 Mayıs 2019

⁵² 40Tilki, Meltem, İstanbul, 15 Mayıs 2019

14 Mart 2017’de paylaştıkları bu video bir gecede yüz seksen bin tıklama almıştır. Bu döneme kadar paylaştıklarını sadece yakın çevrelerine duyurabiliyorlarken, bu paylaşımdan sonra takipçi sayıları hızla artmıştır. Bu videoyu hiyerarşik yapılanma yüzünden bir dernek çatısı altında bu kadar kolay yayımlayamayacaklarını düşündüklerini söylemektedirler.

Hedef kitlelerini adları kadın inisiyatifi olmasına rağmen hem kadın, hem erkek olarak tanımlamaktadırlar.

“Fiziksel veya cinsel şiddet olduğunda erkekleri suçlanabilir ama sosyal, psikolojik, dijital şiddeti hem kadın hem erkek yaşayabilmektedir. Erkekler sosyal şiddeti devamlı yaşıyorlar, o maça gitmeyeceksin, şifreni ver kiminle yaşıyorsun vb. tarzı şiddeti yaşayan erkekler var.”⁵³

Kadın inisiyatifi olmalarının sebebi kadınlardan kurulu olmalarıyla açıklamaktadırlar. Öte yandan kendilerini feminist olarak tanımlamamakla birlikte liberal feminizme daha yakın olduklarını vurgulamaktadırlar.

“Biz flört şiddetinden bahsediyoruz ve şu tepkiyle de karşılaşabiliyoruz “ona gelene kadar... ohoo”. Siz başka pencereden bakın, biz başka. Deneyimleri ve tecrübeleri paylaşalım, ortada buluşalım, üretim orada çıkıyor.”⁵⁴

40tilki kadrosu şu an Bilgi Üniversitesi’nde yüksek lisans yapan altı kadından oluşmaktadır. İçerikleri ortak hazırlamaktadırlar. İş bölümü ise kendiliğinden oluşmuştur. Akademik kaynakları ve özellikle yabancı kaynakları çevirerek kullanmaktadırlar.

40tilki misyonunu “çoğunluklu kadınların flört ilişkisi içinde maruz kaldığı şiddeti ve şiddet türlerini tanımlamak ve farkındalığı artırmak” şeklinde tanımlanmaktadır. Blogun geliri bulunmamaktadır. Dernekleşmedikleri için fonlardan destek alamamaktadırlar. Bağışçıları ya da

⁵³ 40Tilki, Meltem, İstanbul, 15 Mayıs 2019

⁵⁴ 40Tilki, Meltem, İstanbul, 15 Mayıs 2019

aboneleri de bulunmamaktadır. Hedef kitleye ulaşmak için özel bir şey yapmamakta; sosyal medya üzerinden yayılmakta ve flört şiddeti ile ilgili eğitimler vermektedirler.

Flört şiddeti yaşamış biri, blog üzerinden formu doldurmaktadır. Daha sonra ya Skype üzerinden ya da yüz yüze görüşme yapılmaktadır. E-posta ise kabul edilmemektedir; çünkü yazarken filtreleme yapılabilmekte ya da duygular tam olarak aktarılamamaktadır. Görüşme sonrası konuşmaları deşifre edip başvurana gönderilmektedir. Onay aldıktan sonra deneyim isimsiz olarak paylaşılmaktadır. Bazıları özellikle ismim de olsun diye ısrar edebiliyorsa da 40tilki yöneticileri kesin bir kural olarak deneyimi anonim olarak paylaşmaktadır:

“Paylaşımın anonim olması önemli. Alternatif medyada kişiyi hedef göstermek intikam duygularını körükler. Burasının bir linç mekânı, intikam platformu olmasını istemiyoruz. Blogumuz üzerinden kadınların sorunlarını ve özellikle flört şiddetini görünür kılıyoruz, bilinç yükseltiyoruz”⁵⁵

40tilki ekibi flört şiddeti deneyimlerini anonim olarak paylaşmanın yanı sıra isteyenlere hukuki destek de vermektedir. “Sen dur demedikçe o durmayacak” başlıklı paylaşım ve afiş ile hukuki destek verdiklerini ilan etmişlerdir. Burada “faili hedef gösteriyor, linç kültürüne yöneltiyor” diye eleştirenler olmuştur. Bir arada olmanın enerjisine inanan bir ekip olarak 40tilki kadın inisiyatifi yatay bir yapılanma olduğu için bu kararları birlikte almaktadır:

“Karşılıklı veya yan yana olmanın bir enerjisi var, telefon, Skype üzerinden veya mail aracılığıyla konuşmak dayanışma hissini azaltıyor. Harekete bağlılığı azaltıyor, adanmışlık hissi olmuyor ve geçici. Meydanlarda yürümek ile klavyenin ucundan ona destek vermek aynı şeyler değiller”.⁵⁶

⁵⁵ 40Tilki, Meltem, İstanbul, 15 Mayıs 2019

⁵⁶ 40Tilki, Meltem, İstanbul, 15 Mayıs 2019

Kampüs Cadıları 2015 yılında kuruluşunu ilan eden üniversitelerde kadın hareketini örgütleyen bir platformdur. 2016 yılının sonlarında fanzin⁵⁷ olarak Feminerva adında bir dergi yayınlamaya başlamışlardır. Feminerva üç ayda bir yaklaşık üç bin adet basılmakta ve Kampüs Cadılarının örgütlendikleri üniversitelerde cüzi bir ücret karşılığında satılmaktadır. Ayrıca Feminerva internet sitesinde de dergiye aktif olarak ulaşılabilir. Bunun dışında Kampüs Cadılarının iki ayda bir dört sayfa olarak hazırladıkları ve üniversite kampüslerinde dağıttıkları “Kampüs Cadıları Bülteni” yayınlanmaktadır. Örgütlü oldukları on dört ilde yaklaşık elli üniversitede Kampüs Cadılarının temsilcileri bulunmaktadır. Başta İstanbul olmak üzere, Ankara, İzmir, Adana, Antalya, Mersin, Hatay, İzmir, Bolu, Samsun, Denizli, Aydın, Şırnak, Diyarbakır ve Van üniversitelerinde Kampüs Cadıları üyeleri aktif olarak çalışmaktadırlar.

Bunun dışında tüm üyeleri topladıkları 2-3 günlük bir yaz kampı organize etmektedirler. Feminerva, Kampüs Cadıları tarafından hazırlanan feminist teori ve tartışmaların oluşmasına olanak sağlayan, Türkiye kadın hareketi odaklı gelişmelere ve yazılara yer vermeye çalışan bir yayındır. Genç kadınların yazma pratiklerinin oluşmasına olanak sağlamaktadır:

“Feminerva, feminist kadınların çıkardığı ve sadece genç kadınların değil tüm kadınların hem bilinçlenebileceği hem de yazı yazabileceği bir dergidir. Derginin üç aylık bir periyodu var ve her sayıda özel dosya konuları bulunmaktadır. Bir yandan Türkiye kadın hareketi

⁵⁷ Fanzin, İngilizce FANatic ve magaZINE kelimelerinin kısaltılmasıyla oluşturulan finansal kaynaklardan ve hiyerarşik yapılardan uzak alternatif bir basılı materyaldir. Farklı yöntemlerle çoğaltılan örnekleri olmakla beraber genellikle fotokopi aracılığı ile çoğaltılarak, satış amacı güdülmeden dağıtılan yayınlardır. Dergiden (Sürekli yayınlardan) ayrı olarak, süresi belirsiz olarak çıkar ve daha amatörce hazırlanır. Türkçede “Fanzin” olarak kullanılan “fanzin”, genelde belirli bir konu üzerine işlenen yapıtlardan (yazı, resim, fotoğraf, karikatür, vb.) oluştuğu gibi, değişik ve çeşitli konuların yapıtlarının da bir araya gelmesiyle oluşabilir. Her türlü materyal kullanılarak oluşturulabilen fanzinler tek sayfalık olabileceği gibi birbirine zımbalanmış, iğnelenmiş çok sayıda sayfadan da oluşabilir. Geleneksel olarak el yazısı, daktilo, kolaj, çizim gibi farklı elementlerden oluşur (DokuzOniki, t.y.)

nabzını takip ederken bir yandan da dünya ve Ortadoğu’da kadın hareketlerinin nabzını yokluyor. Alternatifliği bu derginin kadın özgürlüğü ve düşüncesi üzerine kurulu olmasıdır. Aynı zamanda dergi işlerini yapanların genç kadınlardan oluşması da alternatif bir dergi olmasını sağlıyor. Ayrıca Feminerva, kadınlara kendilerini özgürce ifade edebilme alanı sağlıyor”.⁵⁸

Feminerva dergisinin genç kadınlardan oluşan altı yedi kişilik bir mutfak ekibi bulunmaktadır. Bu mutfak ekibi farklı illerde üniversitelerde okuyan Kampüs Cadılarıdır. Yazı toplama, akademisyen ve yazarlardan yazı isteme, derginin dosya konusunu belirleme gibi noktalarda her kadın farklı görevler almaktadır. Ayrıca Kampüs Cadılarından oluşan bu ekip dergiye yazı yazarak da katkı sağlamaktadır. Kolektif ve gönüllü bir çalışma söz konusu olduğu gibi tamamen yatay bir yapılanma bulunmaktadır.

Derginin hedef kitlesini Kadınlar, LGBTİ+ ve özellikle genç kadınlar oluşturmaktadır. Hedef kitleye daha çok üniversitelerde ulaşılmaktadır. Üniversitelerde örgütlü olan cadılar kendi çevresindeki kadınlara dergiyi ulaştırmakta ve bazı zamanlarda üniversitelerde stant açmaktadır. Festivaller, konferanslar, forumlar takip edilip derginin buralarda da kadınlara ulaşımının sağlanması hedeflenmektedir.

Derginin beş Türk Lirası gibi düşük bir ücreti bulunmaktadır. Bu fiyatın kadınların alımını kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Bu şekilde dergi çıkmaya devam edilmektedir. Bunun yanı sıra derginin içerisinde okuyucularına yazması için çağrılar barındırmaktadır. Okuyucu kadınlara yazılarını da paylaşma ve yayınlama fırsatı vermektedir. Derginin kendi sosyal medya hesapları da vardır. Okuyucular kendi hesaplarında yeni çıkan sayıyı ya da beğendikleri yazıları paylaşabilmektedir.

Haberleri dergi üzerinden değil genellikle sosyal medya üzerinden yapmaktadırlar. Etki yaratan haber ya da eylemliliklere dergi içerisinde de yer

⁵⁸ Kampüs Cadıları ve Feminerva, Eylem, İstanbul, 23 Mayıs 2019

verilmektedir. Dergi ve sosyal medya haricinde ücretsiz dağıttıkları yaklaşık iki ayda bir çıkan dört sayfalık bir “Kampüs Cadıları Gazetesi” bulunmaktadır, tam fanzin formatındaki bu yayında haberlere de yer verilmektedir. Kampüs cadıları yaklaşık 14 ilde örgütlü olmakla birlikte devamlı iletişim halinde olan bir ekiptir. Sosyal medya ve haber grubunun içerisinde illerdeki kadınların inisiyatif olarak paylaşımlar yapmaktadırlar. Haber ve paylaşım durumlarını ve takibini bu grup yapmaktadır. Haberleri düzenli yapabilmek için genel kadın hareketi takibini de yürütmektedirler. Haber kaynaklarını sosyal medya, medya, sivil toplum kuruluşları, feminist oluşumlar üzerinden gelen haberlerin oluşturduğunu belirtilmektedirler.

Dergi ücretli olduğundan kendi yayın maliyetlerini karşılamaktadır. Gazete ve ek basım ücretleri de kadınların ayda bir kendi arasında topladığı bağışlardan toplanmaktadır. Kampüs Cadıları bulunduğu illerde genç kadın meclisleri kurmakta, kararlar ve teknik işler bu meclis üzerinden yürütülmektedir. Meclis kendine bir aidat miktarı belirlemektedir. Basım ve gider süreçlerinde aidat gelirlerinden de faydalanılmaktadır.

Gerek Feminerva gerek de Kampüs Cadıları Bülteni, ana akımdan tamamen bağımsız rahatça istediklerini söyleyebildikleri, kimseye hesap vermeden bağımsız yazdıkları ve kadın hareketine katkı sundukları bir alternatif alan olarak düşünülmektedir:

“Özellikle Feminerva’da kısıtlanmadan söz üretebildiğimizi fark ediyoruz. Kadınlar yazarken ya da okurken herhangi bir çekinme durumu yaşamıyorlar.”⁵⁹

2014’te kurulmuş olan Reçel-Blog, kadınların ve özellikle Müslüman kadınların gündelik hayat deneyimlerini eleştirel bir perspektiften anlatan öznel hikayeleri yayınlamaktadır. Çevrimiçi bir platform olan Reçel-Blog hedef kitlesi kendisini Müslüman olarak tanımlayan genç kadınlardır. Bir

⁵⁹ Kampüs Cadıları ve Feminerva, Eylem, İstanbul, 23 Mayıs 2019

internet sitesi üzerinden hizmet veren blog, açılış sayfasında kendini şu şekilde tanımlıyor:

“Kadınların ve bilhassa Müslüman kadınların; gündelik deneyimlerine, toplumsal meseleleri algılayışlarına, ilgilerine, meraklarına, dertlerine, umutlarına, kaygılarına, mücadelelerine dair kendi sözümüzü söyleyeceğimiz bir mecramız olsun istedik.”
(ReçelBlog A, 2014)

Türkiye’de ilk Müslüman çevrimiçi kadın platformu Reçel-Blog ve Müslüman kimliği ile tanımlayan bireyler tarafından meydana getirilen bir oluşum Kadına Şiddete Karşı Müslümanlar İnisiyatifi (KŞKMI) üyelerinden oluşan ilk feminist dernek Havle Kadın Derneği oluşmuştur. Temel amacı feminist harekete Müslüman kadınların katılımını artırmak olan dernek, bu katılımın çeşitlilik ve farklılıkların görünür kılınmasıyla mümkün olabileceğini düşünmektedir. Bunu gerçekleştirmek için ele aldıkları birinci konu Müslüman kadınlara özgü problemlerdir. Camilerde yaşanan sıkıntılar, başlarını örtme ya da örtmeme tercihlerine yönelik ayrımcı ifade ve yaklaşımları tartıştıkları platformlar oluşturmaktadırlar. İkincisi ise Türkiye’deki tüm kadınların sıkıntısı olan erken yaşta ve zorla evlilikler, çocuk gelinler gibi problemlerin sadece muhafazakar kadınların sorunu olmadığı konusunun tartışılması ile ilgili çalışmalardır.

Reçel-blog aslında 6 kadının bir araya gelerek gündelik deneyimlerini bir internet sitesi altında -kendilerini ifade etmesi amacıyla- topladıkları kadın oluşumudur. Kadınlar, Müslüman kadınlar, gündelik deneyimler, toplumsal meseleler, ilgi, merak, umutlar, kaygılar, mücadeleler hakkında yazıların paylaşıldığı bir internet sitesi şeklindedir.

Reçel-Blog altı tane kurucu editör ile kurulmuş ancak zaman içinde dördü gitmiş yeni dört editör gelmiştir. Yatay bir iş bölümü yapılmaktadır: bir kişi dış ilişkiler ve etkinlikler, bir kişi yazıları girme, bir kişi yazıları okuma ve düzeltme şeklinde bir iş bölümü vardır. Reçel-Blogu fikri olarak besleyen

bir akademisyen danışmanlık yapmaktadır. Müslüman genç kadınların gündelik hayatlarını anonim takma isimlerle paylaşımları ve Müslüman kadınların günlüğü gibi bir arşiv oluşturuyor olmaları aslında alternatif bir yayın organı olmasını sağlamaktadır:

“Reçel-Blog’da yaklaşık 483 yazı girdisi yer almakta ve bunların 300’den fazlası konuk yazarlardan takma isimle anonim gelmektedir. Kendi evinde yalnız hisseden Müslüman genç kadın yalnız olmadığını, benzer sorunları başka kadınların gündelik yazılarında paylaştığını görmüş ve güç kazanmıştır. Burada sadece konuk yazarların hikayeleri paylaşılmaktadır. Etkinlik paylaşımları bile önce hikayesi yazılarak paylaşılmaktadır. Fiziksel olarak görüşülme bile e-posta, whatsapp ve blog üzerinden devamlı haberleşilmektedir. Bu tür paylaşımlar yapan Çatlak Zemin, 5harfliler gibi internet siteleri de bulunmaktadır ama orada Müslüman kadınların yazması çok eğreti durmaktadır. Seküler feministlerin hikaye paylaşımı yapması birkaç kez denendi ama o da çok eğreti durdu çünkü onların gündelik hayat ile sorunları Müslüman kadınlardan çok farklı görünmektedir. Biz dokunduğumuz kadınların kendilerini daha iyi hissettiklerini görüyoruz. Takma isimle yazıyorlar, içlerini döküp rahatlıyorlar ve başka deneyim paylaşımlarını okuyunca yalnız olmadıklarını görüyorlar. Başörtüsü takma ve takmama mevzusunu burada tartıştık, herkese çok iyi geldi”⁶⁰

Sosyal medya hesaplarını aktif kullanmaktadırlar. Facebook yayın politikasını değiştirip reklam veren gönderileri daha görünür yapınca sosyal medya etkiler azalmış olsa da etkinlerini duyurmak, yayınlarını tanıtmak için önemli bir etkileşim aracı olarak görmektedirler. Rûmeysa Çamdereli’nin kişisel bilinirliği üzerinden de blogun takipçisi çok artmaktadır. Elektrogitar

⁶⁰ Reçel-Blog / Havle Kadın, Rûmeysa Çamdereli, İstanbul, 27 Eylül 2018

çalan ve Rock müziğe ilgi duyan başörtülü bir kadın olarak haberlere konu olması bloğa ilgiyi çoğaltmaktadır.(Oneido, 2018).

Blogun şu an bir reklam geliri bulunmamaktadır. Etkinlikler için İsveç Konsoloslugu'ndan aldıkları bir fon ile “Kadın Odaklı Sivil Toplumu Geliştirme” projesinde yer almışlardır. Havle Kadın Derneği fikri de bundan sonra oluşmuş, panel, atölye, seminer yapmak için fon bulmaları gerektiğinden kurumsal yapıya girmeye karar vermişlerdir. Uluslararası iş birlikleri için de internet sitesindeki hikayeleri İngilizce içerikli sunmayı planlamaktadırlar. İnternet sitesinde bulunan İngilizce sekmeden içeriğin bir kısmına İngilizce ulaşılmaktadır.

Bir başka Müslüman kadın blogu Kadına Yönelik Şiddete Karşı Müslümanlar İnisiyatifi (KŞKMİ) ile ortak hedefleri ve ortak mücadeleleri bulunmaktadır. Bu mücadeleyi hem Reçel-Blog, hem de KŞKMİ farklı aktivitelerle ve farklı söylemlerle anlatsalar da temel felsefeleri aynı kalmaktadır. Bunun dışında farklı yapılar olsa da üyeleri akışkandır. Kendini genç Müslüman feministler diye ayıran bu gruptan Reçel-Blog ekibi aktivitelerini Ekim 2018 yılında kurdukları Havle Kadın Derneği'nin çatısı altına taşıdılar. Bu üç kadın oluşumunun hedef kitlesi aynı olduğundan aynı eleştirel yaklaşımla Müslümanlığın kadınlar ile ilgili yorumları eleştirmektedirler. Ataerkil bakış açısının düzeltilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Havle Kadın Derneği kuruluş amacını anlattığı “hakkında” yazısında bu düşünce net bir şekilde ifade edilmektedir:

“İnsanlık tarihinin en eski ayrımcılıklarından olan kadın düşmanlığı, dini metinlerin ve pratiklerin erkek egemen bir perspektifle yorumlanmasına ve üretilmesine sebep olmuştur. Kadının ikincil statüde görülmesi, ne Allah'ın isimleri ve sıfatlarıyla ne de İslam dininin temel mesajları ile uyushmaktadır. Misyonumuz, kadın- erkek eşitliğini Müslüman ve feminist bir çerçevede savunmak, kadınların hayatın her alanında (iş ve aile hayatlarında, ilişkilerinde, evliliklerinde, okulda, camide, hastanede ve benzeri pek çok kamusal

alandan) uğradıkları haksızlıkların ve verdikleri mücadelelerin hikayesini duyurmak, toplum tarafından önlerine konulan engelleri aşabilmeleri adına kurumsal çözümler üretmektir. Feminist hareketler ve literatürler, bu doğrultuda önemli tartışmalar ve öneriler içermekte, kadına karşı yapılan ayrımcılıklara dair farkındalık yaratmaktadır.” (Havle Kadın, 2018)

KŞKMİ kadınların erkeklerle eşit ve denk yaratıldığına inanan kadınlardan oluşmaktadır. “Bizler, erkekliğin bir iktidar kimliğine dönüşerek kadınlar üzerinde baskı ve şiddet aracı olmasına karşı çıkan Müslüman kadınlar olarak, kadınların sadece kadın olmalarından dolayı uğradıkları eşitsizlik, ayrımcılık ve şiddetle mücadele etmeyi amaçlıyoruz” şeklinde bir mottoyu kullanmaktadırlar. Kadınlar her gün kayıtlara geçmeyen fiziksel, psikolojik veya cinsel şiddete uğrarken, KŞKMİ öncelikli olarak bu şiddete karşı bir tavır almayı amaçlamaktadır. Ancak kadınlara karşı uygulanan eşitlikçi olmayan güç ilişkileri ve kadınların sadece kadın olmalarından dolayı maruz bırakıldıkları şiddet halleri gündelik hayatta/toplumsal hayatta farklı şekillerde tezahür etmektedir. Bu nedenle, KŞKMİ kadınların hayatlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen her türlü şiddet ve eşitsizlik mekanizması üzerine söylem üretmekte ve karşı tavır almaktadır.

3. Bağımsız Medya Grupları

Kadın odaklı haberciliğin yayılması için çalışan haber portalları, e-dergiler, e-gazeteler, TV ve radyolar bağımsız medya gruplarını oluşturmaktadır. Kadın e-gazete ve portal örneği olarak Ekmek ve Gül, Kazete ele alınmıştır. TV ve radyo olarak yayın yapan çok az kadın grubu var, bu grupların da arkalarında finansal destek sağlayan şirketler bulunmaktadır, bu anlamda kadın odaklı habercilik yapsalar bile kâr amaçlı oldukları için WomenTV ve LadyRadyo FAM yapılanmaları içinde ayrıca değerlendirilmişlerdir.

Kazete yayın hayatına 1997 yılında “özgür kadının sesi” sloganıyla başlamıştır. İki ayda bir yayınlanan kadın hakları üzerine yayın yapan ilk

alternatif bağımsız kadın gazetesidir. İlk üç sene basılı yayınlanan gazete, 2000 yılında internette de yayınlanmaya başlamıştır. Bu anlamda da ilk kadın e-gazetesi olarak yayınlanmaya devam etmektedir. Basılı yayını ilk on yıl iki ayda bir iken, son on yıl ayda bir defa olmak üzere yayınlanmaya başlamıştır. 20 yılın sonunda 2008 yılından beri de sadece e-gazete olarak yayınlanmaktadır. İçerik her gün gelen haberlere göre yenilenmektedir. Kazete aslında internette ilk kadın alternatif yayındır. Berrin Gürçay Dilekçi kuruluş hikayesini şu şekilde aktarmaktadır:

“Hürriyet’te gazetecilik yaparken 1990 yılında İzmir’in Bornova ilçesinde kurulan kadın danışma merkezinin başına geçtim. Bu merkez sosyo-ekonomik düzeyi düşük kadınların başvurduğu bir merkez olarak bir ilkti. O dönem kadına yönelik şiddet görünür değildi ve yasası da yoktu. Sığınma evleri, dernekler hiçbiri henüz yokken biz bu danışma merkezinde kadınlara dayak yediklerinde, şiddet gördüklerinde destek olmaya çalışıyorduk. Zamanla sosyo-ekonomik düzeyi yüksek kadınlar da sıkıştıkları zaman, çaresiz kaldıklarında gelmeye başladılar. O dönem Erbakan’ın kurduğu Fazilet Partisi’nin kadın kolları gelip izlerlerdi. Yeni belediye başkanı geldiğinde dört yıl sonra merkezi kapattı. Kadınlar çaresizdi ve bu merkezle hayat buluyorlardı. Eylemler oldu. Kadın sorunu her yerde aynı olduğu için merkezi ziyarete Türkiye’nin her yerinden akademisyenler, gazeteciler, yurtdışından dernekler, vakıflar geliyordu. Bir anda kapanınca kadınların çaresizliğini gördüm, onların sesini duyurmam gerektiğini düşündüm. Gazetecilik geçmişimle birleşince böyle bir gazete çıkarmaya karar verdim. Basın yayın işleri yapan bir şirketimiz vardı. Kadın derneklerini toplayıp maddi değil, manevi destek istedim. Onlar da haberlerin iletilmesinde ve dağıtımda destek olmaya karar verdiler. İlk sayılar 3 bin civarı basılıyordu ve bu derneklere gönderiyordum, dernek yararına satıyorlardı.”⁶¹

⁶¹ Kazete, Berrin Gürçay Dilekçi, İstanbul, 01 Şubat 2019

Kazete'nin alternatif gazeteciliği, kadın sorunlarının kamuoyuna aktarılması, görünür olması ve ona göre çözüm bulması amacıyla yatmaktadır. Kadın haberleri konusunda ilk alternatif yayın olması ile bu konuların ana akım medyada tartışılabilir olmasına da yol açmıştır. O dönemde ana akımda kadın haberlerinin sadece üçüncü sayfa cinayet haberleri şeklinde olmasına karşı durmaktaydılar. Yayın kurulunda destek veren birkaç akademisyen ve gönüllü çalışan üç kadın haberlerin içeriklerini oluşturmakta ve basıma hazır hale gelmesini sağlamaktaydılar. Yerel haberleri o bölgenin, o ilin kadın dernekleri iletmekteydiler, yani dernekler gönüllü muhabirlik yapmaktaydılar. Derginin maliyeti ilk başlarda abonelerden elde edilen gelirlere daha sonra reklam gelirleri eklenmiştir. Fonlar ile ilgili bir çalışma da yapılmış; fonların da istedikleri yöne çekilmesi arzulanmıştır. Kazete bağımsız, çağdaş ve laik çizgisini hep korumuş, o yüzden gelen ortaklık tekliflerine de sıcak bakmamıştır. Kadın moda, alışveriş, yemek sitesi şeklinde içerik değişikliği önerilmiş ama Kazete çizgisini hiç bozmamıştır.

2000 yılında kadın sorunlarını internet gazetesine taşıdıklarında daha geniş bir kitleye ulaşmışlardır. Kazete'nin öncelikle hedef kitlesi 25-35 yaş, sonra 15-25 yaş genç kadınlardan oluşmaktadır. Erkekleri de hedeflediklerini ve okuyan bir erkek kesimi olduğunu ifade etmektedirler.

Öte yandan internet sitesi birkaç kez hacklenmiş, özellikle kürtajın yasaklanmasının tartışıldığı 2014 yılında Kazete'de yapılan haberlere yasak gelmiş, erişim engellenmiştir. Birkaç kez de hacklenme neticesinde internet sitesi sıfırlanmıştır. Arşiv yok olmuş ama bir şekilde her seferinde uğraşıp o bilgileri yerlerine koymuşlardır.

Kazete'de en çok okunan haberler şiddet, taciz ve tecavüz haberleridir. Bir ara çok fazla tecavüz haberi verdiği için arama motorları porno siteleri kategorine koymuşlar ve düzeltene kadar uzun süre uğraşmışlardır.⁶²

⁶² Aynı

Kazete bir dönem İngilizce içerik de hazırlanmış ancak zamanla kaldırılmıştır. İngilizce yayın için çeviri hatalarından ve anlam kaymalarından korkulmuş ve vazgeçilmiştir. Yurt dışında yaşayan özellikle Almanya’da yaşayan Türk kadınları tarafından takip edilmektedir. Bir dönem Hollandalı *Press Now* diye bir yayın kuruluşu ile ortak çalışma yapmışlar ve Hollanda’ya gelip gitmişlerdir. 2008 yılında Türkiye’deki kadın haklarının yakın takipçisi Emine Bozkurt Avrupa Parlamentosu’ndaki (AP) Kadın Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komitesi üyeliğine ek olarak Parlamentoda Sivil Özgürlükler Adalet ve İçişleri Komisyonu Üyeliğini de üstlenmiştir. O dönemde Türkiye’nin üyelik sürecinde kadınlarla ilgili bilgi akışını birlikte sağlamışlardır (Kazete, 2008).

Türkiye Cumhuriyeti 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in eşi Semra Sezer’in kız çocuklarının eğitimine destek verdiği projelerle ilgili ilk röportajı (Kazete B, 2001), Anayasa Mahkemesi’nin ilk kadın başkanı Tülay Tuğcu ile ilk röportaj (Kazete C, 2006) yapan ve yayınlayan Kazete’dir. Bu anlamda ana akım medyada kadın haberlerinin yer alması, dilin farklılaşması konusunda Kazete’nin katkısı büyük olmuştur. Kazete kendisini amatör ruhuyla gönüllü ekibiyle, kadın sorunları konusunda kendisini bir sosyal sorumluluk projesi gibi gören bir alternatif yayın organı olarak tanımlamaktadır.

Ekmek ve Gül yayın hayatına 2008 yılında Hayat Televizyonu’nda kadın programı olarak başladı.

“Kanalın en çok ilgi gören programlarından biriydi Ekmek ve Gül. Diğer TV kanallarındaki birbirinin aynı kadın programlarının aksine, kadınların eşitlik ve hak mücadelelerini merkeze alıyor, kadınlara özgür bir alan açıyordu”.⁶³

2016 yılında Olağanüstü hal kapsamında TV kanalı kapanınca, program da bitmiş oldu. Neredeyse her ilde Ekmek ve Gül adıyla bir araya

⁶³ Ekmek ve Gül, İstanbul, 25 Nisan 2019.

gelen kadın grupları oluşmuştu. Kadın dayanışması ile aynı ekip tekrar bir araya geldi ve Evrensel Gazetesinin de desteğiyle 2017 yılı itibariye aynı misyonla ve aynı isimle kurulan web portalında bir milyonun üzerinde takipçiyle yoluna devam etmektedir.

“Ekmek ve Gül üç alternatif mecrada ana hedef kitlesi olan emekçi kadınlar ve gençlere ulaşmaktadır: Web portal, Evrensel Gazetesi’nde haftada bir sayfası hazırlanıyor ve ayda bir de Evrensel ile dağıtılan basılı dergimiz bulunmaktadır. Yayın içeriğimiz, editörlerimiz tamamen Evrensel Gazetesi’nden bağımsız ve ayrı bir haber politikamız var. Aynı politik düzlemde olsak da bizim kitlemiz ve ana derdimiz kadınlardır.”⁶⁴

Ekmek ve Gül genel olarak tüm kadınlara seslense de temel hedef kitlesinde emeğiyle geçinen kadınlar, ev işçiliği yapan kadınlar ve genç kadınlar bulunmaktadır. Temel kadrosu 4-5 kişilik bir ekiptir. Yatay örgütlenmeyle herkes tüm portallara katkısını sunmaktadır. Türkiye’nin birçok il ve ilçesinde “Ekmek ve Gül” adıyla örgütlenen, atölyeler ve tiyatrolar kuran kadın grupları bulunmaktadır. Öte yandan bu ağdaki kadınlar kendi bulundukları bölge ile gönüllü muhabirlik görevini yerine getirmektedir. Özellikle sanayileşmenin çok olduğu, işçi kadınların yoğun olduğu bölgelerde daha çok “ekmek ve gül” gönüllüleri bulunmaktadır. Portalda yer alan okur mektupları köşesi de çok ilgi çekmekte ve okuyucuların da katkı sunduğu bir alan yaratmaktadır.

Ekmek ve Gül, kimlik sorunlarından değil kadınların ortak sorunlarından beslendiğini, feminist, Kürt, İslamcı, sosyalist gibi siyasi ayrımlarla değil kadın emeğiyle ilgili ortak ses olduğunu vurgulamaktadır.

“Sermaye gruplarının ve siyasi partilerin desteklediği kadın grupları farklı bir yoldan gidiyorlar, tam olarak kadınların sorunlarını yansıtmıyorlar. Genelde 25 Kasım ve 08 Martlarda varlar ve bu kadın

⁶⁴ Ekmek ve Gül, İstanbul, 25 Nisan 2019.

sorununun ve hedeflerini olağanlaştıran ve belirsizleştiren bir durum ortaya çıkarıyor. Buralarda da kadınlar var ama tüm kadınların yoksun olduğu iş, eğitim, örgütlenme, sokağa çıkma gibi sorunları vurgulamıyorlar.”⁶⁵

WomanTV, “Türkiye’nin ilk ve tek kadın kanalı” sloganıyla 24 Aralık 2018’de yayın hayatına başlamıştır. Televizyon yayının ana akım kanalların yayınlandığı kanallardan (D- Smart, Türksat) olduğu gibi ayrı bir internet sitesinden Web TV ⁶⁶olarak yayın yapmaktadır. Sağlık, ekonomi ve kariyer, hukuk, kadın hakları, stil, moda, astroloji, kadın girişimcilik gibi konular işlenmektedir. Misyonunu “Türkiye de kadını daha güçlü daha özgüvenli ve erkekle daha eşit olmasını sağlamak” olarak belirlemektedir.

“Diğer kanallar kadınları tüketici ve büyük bir hedef kitle olarak görüyor. Evet, bu da bir şey ama aynı zamanda umut verebilmek, alan açabilmek ve ihtiyaç sahipleriyle başarılı kadınları buluşturacak bir platform yaratmak istiyoruz. Ticari kadın kanallarının içine biraz feminizm yerleştirilmiş gibi diyebiliriz. Yani iyi kadın rol modellerini ekrana taşıyalım ama kadınları ilgilendiren kritik konularda öne çıkamazsak gerçekten bir kadın kanalı olup olmadığımızı kadın STK’ları sorgular. Bu anlamda tam bir medya yayın organı olamayabiliriz, ama alternatif bakış açısına uzun süre yayın ayırabilen bir yayın organıyız. Şu an kadın haklarını, kadın sorunlarını konuşmak için kim iki üç saat ayırabiliyor? WomanTV için şu şekilde söyleyebiliriz: Yanına ana akım konularını da ekleyen alternatif bir yayın aslında.” ⁶⁷

⁶⁵ Ekmek ve Gül, İstanbul, 25 Nisan 2019.

⁶⁶ Web TV canlı yayın wmtv.comtr internet sitesinden yayınlanıyor ama womentv.com.tr internet sitesinden ise program içerikleri, izleyici raporları ve program tekrarları yer alıyor.

⁶⁷ Woman TV görüşme, Ahu Özyurt, İstanbul, 01 Mayıs 2019

WomanTV normal bir televizyon kanalında olması gereken büyüklükte bir kadro ile çalışmaktadır: 45 editör ve bir o kadar da teknik kadro, hem TV hem web sitesi için görev almaktadır. Bunun dışında yaklaşık 15 kişilik bir yönetim kadrosu ve genç stajyerler bulunmaktadır. Kadın ve erkek personelin eşit sayılarda olması, kadınların meselelerine farklı bakış açılarıyla sunmalarını sağladığı düşünülmektedir ve yayın politikasını kadın-erkek birlikte belirlemektedir.

İlk ölçümlerine göre 25-45 yaş arası bir kadın kitlesi bulunmaktadır. Bu durumun izleyen kesimin saatine göre değiştiği ifade edilmektedir. Kanalda haber kuşağı bulunmamaktadır ama zaman zaman şiddet ve taciz olaylarından bahsedilmektedir. Kadına yönelik şiddet ile bir olay olduğunda ana akımdan farklı şekilde vermek istemektedirler; ancak ana akımdaki yayın yasağından, sansürden çekindiklerini ve tam bir bakış sunamadıklarını belirtmektedirler:

“ Beş yaşındaki kız çocuğuna Küçükçekmece’de yapılan cinsel taciz olayını ana akım medya başta yayın yasağı nedeniyle görmemeyi tercih etti. Biz yayın yasağının etrafından dolandık, olayı anlattık ve stüdyomuza polis dedektif çağırdık. Ama yönetimimiz biraz yayın yasağından çekindiği için tam istediğimiz şekilde haberi vermedik. Aslında bir hafta orada olup mahallenin görüşünü dinleyip bir diyalog ortamı oluşturmak isterdik.”⁶⁸

Diğer taraftan sosyal medya üzerinden devamlı kitleye ulaşabilmektedirler. İzleyiciler whatsapp hattından ve e-posta yoluyla düşünce sorunlarını iletmektedirler; böylelikle interaktiflik sağlanmaktadır. Kanalin kaynakları sahibi tarafından karşılanmaktadır, ileride reklam gelirleri üzerinden kanalın devamını sağlamayı düşünmektedirler.

Lady Radyo, Türk Dünyası Kadın Platformu(TÜRKAP) tarafından kurulan bir web radyosudur. Web radyo ve platform olarak eş zamanlı

⁶⁸ Woman TV görüşme, İstanbul, 01 Mayıs 2019

kurulmuştur. “Türk dünyası kadınlarının radyosu” sloganıyla yayına 2018 yılında başlayan Lady Radyo’nun sahipleri İlham Novruzova ve Zaid Nahmatov isimli iki Azerbaycan vatandaşıdır. Hedefleri sadece Türkiye’deki kadınları değil, Türkçe konuşan ve Türk dünyasında yaşayan tüm kadınlardır.⁶⁹ Aynı çatı altında, aynı kişiler tarafından kurulmuş olsa da dernek ve radyoyu ayrı tutmak istedikleri için Lady Radyo bağımsız medya kuruluşu olarak değerlendirilmiştir.

“Lady Radyo, kadınlara hitaben kurulmuş ve internet üzerinden dünyanın her yerinden dinlenen bir radyodur. Türkiye’de tek olduğu için alternatif olduğunu düşünüyorum. Radyo ekibi 3 DJ’den oluşuyor. Müzik dışında canlı program yapılıyor. İlgi çekici, sıra dışı haberler yapılıyor. Dönem dönem kadın hakları ile ilgili dernek temsilcileri programa dâhil oluyorlar. Programlarda da spor, güreş vs. yer verilmiyor, konuklar daha çok kadınlara yönelik pilates eğitmenleri, diş doktoru, tiyatrocu, heykeltıraşlardan oluşuyor.”⁷⁰

Türkiye’de ilk defa kadınlara hitap eden, içeriğinde futbol, güreş olmayan bir internet radyosu olarak alternatif oluşlarını tanımlamaktadırlar. Radyoda çalışan 3 DJ bulunmaktadır: Birisi profesyonel iki tanesi gönüllü olarak çalışmaktadır. Günde sadece iki saat canlı yayın yapmaktadırlar; geri kalan yirmi iki saatte müzik yayını gerçekleştirmektedirler. Canlı yayınlarda iş dünyasına yönelik, kadına şiddeti kınadıkları yayınlar yapılmaktadır. Konuk olarak kadın dernek yöneticileri, hukukçular, astrologlar ve psikologlar yer almaktadır. İnternet sayesinde tüm dünyaya Türkçe yayın yapabilmenin öneminden bahsedilmektedir. Şu an gelirleri yok ama reklam geliri oluşturmayı düşünmektedirler. 08 Mart’ta TÜRKKAP ile Türkiye ve Azerbaycan’dan kadın milletvekillerinin katıldığı bir etkinlik gerçekleştirmişlerdir. Geri bildirimleri, dinleyicilerle iletişimi sosyal medya

⁶⁹ Lady Radyo ile görüşme, İstanbul, 16 Mayıs 2019

⁷⁰ Lady Radyo ile görüşme, İstanbul, 16 Mayıs 2019

B. Duruşları Açısından Türkiye’de FAM

Ana akım medyada kadının sunuluşu, kadınla ilgili haberlerin özellikle kadına yönelik şiddetin yer alışı hep sorunlu bir alan olmuştur. Bu duruma karşı çıkan feminist hareket “karşı kamusal alan” veya “sanal kamusal alan” dediğimiz internette yeni bir kamusal alan yaratarak, medyada yer alan kadın haberlerine karşı bir duruşla FAM’ı oluşturmaktadır. Kadının her haberde öncelikli olarak anne, eş veya cinsel nesne olarak işlenmesine karşı tavır almaktadır. FAM yayın organları aracılığıyla oluşturulan yeni karşı kamusal alan olan sanal kamusal alanda farklı bir dil, farklı özne yerleştirimi, farklı semboller kullanılmakta, bazen de mizah ve ironiden faydalanılmaktadır. Türkiye’de FAM oluşumları duruşları açısından değerlendirildiğinde bu konuda oldukça yaratıcı girişimlerin çabaları görülmektedir. Farklı görüşlerden olsa bile genç kuşak feministlerin ana akımı etkileyecek şekilde yeni bir dil oluşturmaları, kendi düşüncelerini özgürce sundukları bir alan yaratmaları ve eski kuşak feministleri karşı eleştirel duruşları fark yaratmaktadır.

1. Konuları Açısından Karşı Kamusal Alanın Yaratılması

KaosGL dergisi, ana akım medyada konuşulmayan konuların dile getirilmesi açısından farklı bir duruş sağlamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, ensest, homofobi ve dini öğretilere aykırı söylemler bu yayın organlarının özgürce tartışılmaktadır.

KaosGL, “eşcinsellerin kurtuluşu heteroseksüelleri de özgürleştirecektir” sloganıyla 1994’ten beri basılı olarak, 2011’den beri de internet sitesinde ana akımda yer alması mümkün olmayan konularda ilk yayın yapan bir dergidir. Dergi internet sayfasının açılışında duruşunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Kaos GL Dergisi, internet sansürlerine, trans hayatların kabahatli sayılmalarına, eşcinsel erkeklerin ve trans kadınların nefret ablukasıyla kuşatılmasına, lezbiyenlerin varlığının kayda değer bile bulunmamasına karşı; ‘Yatak odanda ne yapıyorsan yap, beni

ilgilendirmez’lerin kocaman bir yalan olduğunu hiç unutmayanlar ve ahlak, namus, aile yapısı, örf ve adetlerle mahpusa dönüşen yaşamlarının duvarlarını yıkarak yeniden kuranlarla birlikte yoluna devam ediyor.”(Kaos GL B, 2012)

Bianet alternatif duruşunu ana akımda yer bulamayan toplumsal açıdan önemli haberleri yayınlamakta görmektedir.

“Sadece güncel haberleri haber yapmıyorum, bütün haberleri ve internet sitelerini tarayıp ona göre öne çıkması gereken toplumsal olarak önemi olan haberlere yoğunlaşıyorum. Örneğin LBGTİ veya trans haberleri ana akımda çok haber yapılmıyor. Bakıyorum eğer gerçekten önemli ve duyurulması gereken bir durumsa mesela Trans şiddeti ve vahşeti gibi durumlarda hemen ona çalışıyorum. İzmir’de trans birey Hande Şeker’i bir polis öldürdü, gözaltına alındı ve 41 yıl ile yargılanmaya başlandı. Bence bu LBGTİ’lerle ilgili homofobiyi Avrupa ülkeleri aştı, cinsiyetsiz bir topluma doğru gidiyorlar. Biz de daha nelerle uğraşıyoruz, çok çok başındayız.”⁷¹

Bianet internet sitesi kadın ve LBGTİ haberlerinin farklı bir bakış açısıyla yer aldığı bir haber portalıdır. “Başka bir iletişim mümkün” mottosuyla yola çıkmış, haberciliğin ana akımdan farklı bir dille, farklı görseller kısacası farklı bakış açısıyla yapılabileceğinin en önemli örneklerindendir. Bianet çalışanları, 1997’den bugüne bunu başardıklarını düşünmektedirler.

“Nasıl mı başardık? Örneğin medyanın her kademesinde çalışan erkekler çok fazladır; muhabirler erkek, editörler erkek ama bizim haber merkezimizde kadın editörler daha fazla. Buradan bile o farkındalığı hissedebilirsiniz. Ana akım medyada haber merkezine gittiğimizde ataerkil yapıyı görüyorsunuz kadın çalışanlarda bile. Bianet’te tam tersi bir durum var, bunu gerçekleştirdik. Haberlerde

⁷¹ Bianet ile görüşme, Evrim Kepenek, İstanbul, 15 Ocak 2019

kullandığımız görsellere asla normal basında rastlamazsınız. Kadın konusundan örnek verebilirim. Taciz ve tecavüz haberlerinde hep mağdur kadınlar, kız çocukları ellerini uzatırlar. Bizde tam tersi eylemlerden fotoğraflar koyarız ve kadın söylemini görünür kılmaya çalışırız. Kadınların bu konudaki düşüncelerini vermeye çalışırız. Bir taciz haberi de olsa işte sokaktaki kadınların tacize karşı söylediği eylemden bir fotoğraf koyarız. Görsel olarak böyle bir farklılık yaratıyoruz. Ekoloji haberlerinde de yaşam savunucuları üzerinden haberler yapıyoruz.”⁷²

Bianet muhalif bir haber ajansı değil, insanların bakış açılarına yer veren alternatif haber portalıdır. İktidar haberlerini de gerekirse olumsuz muhalif bir bakış açısıyla yapmaktadır. Ana akımda iktidarın haberlerinin hep olumlu olduğu fikrinden yola çıkarak, Bianet haberleri olduğu gibi yapıp yorumu okuyucuya bırakmaktadır. Bu yüzden kendilerini muhalif değil, alternatif medya olarak tanımlamaktadır.

“Örneğin barış akademisyenlerinin davalarını kimse düzenli takip etmiyor ama bizim arşivimiz ansiklopedi gibi. Zaman zaman sorun yaşıyoruz. Bir dönem bir arkadaşımız bir eylemi takip ederken basın kartını göstermesine rağmen gözaltına alınmıştı ondan sonra onunla ilgili bir süreç başlatıldı, dava Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na kadar gitti. Onun dışında kadın meselesi ile ilgili değil ama iki haberimize erişim engeli gelmişti.” (Bianet B, 2019)

Kampüs Cadıları da her ne kadar üniversitelerde taciz ve şiddetle mücadele etseler de kadın ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularıyla ilgili tüm aktivitelere katılımı ön plana çıkarmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği derslerinin üniversitelerde ders olarak okutulması konusunda kampanyalar düzenlemektedirler. Onun dışında homofobiye karşı da bir duruş sergilenmektedir. 2016 yılında ABD’nin Orlando kentinde eşcinsellerin

⁷² Bianet ile görüşme, EvrimKepenek, İstanbul, 15 Ocak 2019

gittiği gece kulübüne yapılan silahlı saldırıda elli kişinin ölmesini ve homofobiyi protesto etmişlerdir. #SeninleyizOrlando ve #eşcinsellervardır etiketleriyle toplanıp gösteri yapmışlardır. Kampüs Cadıları her ne kadar örgütlenme modellerinde ve söylemlerinde ikinci dalga feministlere öykünseler de homoseksüelliğe bakış açıları bağlamında ayrılmaktadırlar.

Sen de Anlat, kamusal ve özel alanda cinsel tacize ve cinsel saldırıya maruz kalanların ve tanık olanların yaşadıklarını paylaşabilecekleri, psikolojik ve hukuksal destek konusunda rehberlik hizmeti alabilecekleri dijital bir paylaşım ve dayanışma platformu olarak tanımlanmaktadır. Çok katmanlı fakat öncelikli amaçlarından biri, cinsel taciz veya saldırıya maruz kalıp yaşadıklarını anlatamayanlara bir alan yaratılması olmuştur. Platformun interaktif olması projeyi güçlendirmektedir. Şu an elli farklı ilden 300'e yakın paylaşım bulunmakla birlikte sitede bunların arasında "ilk defa size anlatıyorum diyenler de" yer almaktadır. İnternet sitesinin açılış sayfasındaki Türkiye haritasında vakanın yaşandığı coğrafi konum, yansıyan vakaların sayısı ve müdahale edilip edilmediği bilgileri bulunmaktadır. Yeşil noktalar müdahale edildiğini, kırmızı noktalar müdahale edilmediğini göstermektedir. Sen de Anlat'ın öncelikle amacı cesareti olan insanların gücünü dijital ortamda birleştirip dayanışma ortamı yaratmaktır. Bir başka özelliği de bir veri sitesi olmasıdır. Cinsel taciz ile ilgili haritalandırma yapmakta ve cinsel taciz ile verinin çok az olduğu Türkiye'de konu ile ilgili veri sağlamaktadır. Tecavüz ve kadın cinayetleri ile ilgili veriler yeterli değilken Sen de Anlat bu anlamda da eksiği kapatmak için bir işlev görmektedir.

40Tilki inisiyatifi, sadece flört şiddeti üzerine paylaşımlar yapan bir internet blogudur. Kurumsal kadın hareketinde yer bulamadıkları için ve flört şiddeti hakkında detaylı çalışan bir kurum olmadığı gerçeğinden yola çıkarak bu blog üzerinden flört şiddetini anlatmak istemektedirler:

"Eski kadın derneklerinde hiyerarşi var, yüzüne söylemese bile "Sen daha kaç yıllıksın kadın hareketinde?" bakışı var. Bizim Mor Çatı deneyimimiz ve/veya kadın hareketinde bir geçmişimiz yok. Ama

flört şiddeti hakkında paylaşacaklarımız var. Bu konuda bilinç yükseltmesi yapacak bilğimiz var. Bunu istediğimiz formatta, istediğimiz görselle sunabilmeliyiz. 40tilki bazı şeyleri ironi ile sunmayı seviyor. Ablalar, anneler yani eski dönem kadın hareketinden gelenler bunu sevmiyor. Ne yapmalıydık, izin mi almalıydık?”⁷³

Bir yandan da 40tilki kadınları kendi hedef kitleleri olarak tanımladıkları 18-30, eğitimli, şehirli kitle için Mor Çatı algısının da kırılması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Yapılan bir algı araştırmasında Mor Çatı’ya sığınan kadınların “Mor gözlü, evli, çocuklu, ezik, sığınma evine giden” olarak tarif edildiğini söylemektedirler. Şehirli ve eğitimli kadınlar kendilerini bu tarif edilen kadın tipinden farklı hissetmekte ve kendi deneyimlerini Mor Çatı ile paylaşmak istememektedirler. O yüzden de başlarına bir taciz, flört şiddeti geldiğinde deneyim paylaşımını yapmak için Mor Çatı akıllarına gelmemektedir.

Reçel-Blog, KŞKMİ ve Havle Kadın Derneği, 1990’larda başlayan Müslüman kadın hareketi ile aralarında kuşak farkı olduğunu ve çok farklı bir noktada olduklarını söylemektedirler. 90’ların Müslüman kadın hareketini örgütsüz, belli kişiler ve başörtüsü sembolü üzerinden kendine bir zemin bulan bir başlangıç olarak kabul etmektedirler. Özellikle Başkent Kadın Platformu’nu Müslüman kadınların seslerini duyurması açısından çok önemli bir hareket olarak görmektedirler. Söylemlerini başörtüsü üzerine kurmalarını ve üyelerinin AK Parti’nin yükselişiyle kendilerine siyasette yer bulmak için araçsallaştırmalarını eleştirmektedirler. İkinci kuşak Müslüman Feministler olarak tanımlayabileceğimiz Reçel-Blog, KŞKMİ ve Havle üyeleri kendilerini birinci kuşak anne veya ablalarından farklı konumlandırmaktadır. Birincisi başörtüsü konusunun artık gündemde olmamasına, dahası başörtüsü özgürlüğü konusunda ilk kuşağın mücadele verdiği haklara ulaşmış olmasına rağmen hala bu konuyu tartışmalarına karşı durmaktadırlar. İkincisi

⁷³ 40Tilki, Meltem, İstanbul, 15 Mayıs 2019

Müslüman kimliği üzerinden kesişen kimlikler üzerine gidilmektedir. Müslüman kadının güçlenmesi için bir önceki kuşağın belirlemiş olduğu sınırları ve kırmızıçizgileri sorgularken Müslüman kadını yeniden tanımlamaktadırlar. Gündemlerini kadının kürtaj hakkı, boşanma hakkı, erken yaşta zorla evlilik, aile içi şiddet gibi tüm kadınların gündeminde olan konular oluşturmaktadır. Başlangıç seviyesinde olsa da Queer teoriyi ve LGBT haklarını da konuşmaktadırlar. Öte yandan eski kuşaklar arasında bu konular özellikle LGBT konusu kırmızıçizgi olarak yer almaktaydı. LGBTİ konusu geçtiğinde bile toplantılar terk edilir, platformlar kapanırdı.⁷⁴

Reçel-Blog'un misyonu Müslüman kadınların öykülerini görünür hale getirmek, dertlerinin tek tip olarak görünmesinin önüne geçmek ve farklılıkları anlatmak olarak tanımlanabilir. Farklı feminizmlerden yola çıkarak İslami feminizm içinde de farklılıklar olduğunu, onun da kendi içinde çeşitlendiği görünmektedir.

Kazete, ana akımda sadece üçüncü sayfa cinayet haberleri şeklinde yer alan kadın haberlerinin farklı bir bakış açısıyla yer veren ilk yayın ve bu a ilk feminist alternatif medya örneklerinden biridir. Kazete'nin alternatif bir gazeteciliği kadın sorunlarını kamuoyuna aktarması, görünür hale getirmesi ve çözüm araması amaçlarında yatmaktadır.

Çatlak Zemin internet sitesinin ana sayfasında yayınladığı “AKP Karnesi” sekmesinde iktidara geldiği 2002'den itibaren hükümetin kadın konusundan yaptıklarını ve yapmadıklarını belli başlı kategoriler altında sıralamaktadır. Aile, eğitim, cinsel istismar, şiddet, kadın emeği, annelik, üreme, kürtaj, erkek şiddeti, eşitlik-ayrımcılık, siyaset ve cinsellik kategorilerinde yapılanlar ve yapılmayanlar konusunda önemli bir arşiv oluşturmaktadır (Çatlak Zemin C, 2018).

⁷⁴ Reçel-Blog / Havle Kadın, Rümeysa Çamdereli, İstanbul, 27 Eylül 2018

CŞMD özellikle cinsel şiddeti önleme konusunda farkındalığın artırılması ve çocukların eğitimi konularında çok önemli çalışmalar yapmaktadır. “Çocuk Anlatır Sen Dinle; İstismarı Önle!” kampanyası cinsel istismarla mücadelede yetişkinlere düşen sorumlulukları ön plana çıkarmayı hedefleyen koruyucu-önleyici bir kampanya olarak gerçekleştirilmiştir. 2016’da #bunuyapabiliriz kampanyasını desteklemek amacıyla bir de blog açılmıştır: Kampanyanın amacı cinsel şiddeti önlemek konusunda farkındalığı artırmak ve herkesin katkısını sunabileceği bir platform oluşturmak olmuştur. Futbolda ayrımcılık karşıtı çalışmalar yürüten Fare Network, her yıl Ekim ayında düzenlediği futbolda yaşanan eşitsizliğe karşı farkındalık oluşturmak için #FootballPeople eylem haftasına CŞMD de 2107 yılında futbolda yaşanan cinsel şiddet ve cinsiyetçi eylemlere karşı #FutboldaCinsiyetçiliğeSon sosyal medya kampanyası başlatmıştır. Tribünlerde ve futbol sahalarında cinsiyetçi küfür ve tezahüratlara, kadına ve LGBT+lara yönelik ayrımcılık ve şiddet içeren söylemlere karşı farkındalık oluşturmak için sosyal medya kampanyası dışında afişler hazırlanmıştır (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, 2017).

5Harfliler 2011 yılında kadın gündemini takip eden, kadın düşmanı olmayan eğlenceli ve ironik yazıları paylaşan bir internet platformu olarak kurulmuştur. 2013 yılında dönemin Başbakanı tarafından ortaya atılan devlet yurtlarında kızlı-erkekli kalınmasına izin vermeyeceklerini konu edinen açıklama tartışmalara yol açmıştır. O dönemde 5Harfliler’de yayınlanan ‘Kızlı-erkekli yaşıyoruz da orgazm mı oluyoruz sanki Sayın Başkanım?’ başlıklı ironik yazı sosyal medya kullanıcıları arasında hızla yayılmış ve gündem olmuştur (5Harfliler, 2013).

2. Feminist Dil ve Sembollerin Kullanılması

Bianet Kadın-LGBT ekibi kullandıkları dilde yarattıkları farkın kadın haberciliğinde önemli bir başarı olduğunu düşünmektedir. Şiddete uğramış kadınlardan, bu fiili işleyen erkekten bahsederken, yaşananlara dâhil olarak olay başka bakış açısıyla sunulmaktadır. Kadının nasıl katledildiğini

göstermekten ziyade, insan olarak yaşadıklarını, nedenleri ve sonuçları ile birlikte göstermekle daha fazla ilgilenmektedirler. “Erkek Şiddeti-Çetelesi” önemli bir veri olarak değerlendirilmektedir. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun da her ay yayınladığı bir kadın cinayeti çetelesi olduğunu ama Bianet’in çetelesi ile farklı olduğunu söylemektedirler:

“Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun sayacında ölen tüm kadınlar var, dolayısıyla sayı daha yüksek. Bizim kriterimiz toplumsal cinsiyet odaklı cinayetleri Erkek Şiddeti Çetelesi’ne koyuyoruz.”⁷⁵

Haberler medya taramasıyla veya haber merkezine gelen istihbarattan yola çıkarak yapılmaktadır. Kadın haberleri ile ilgili başka haber kaynakları bulunmamaktadır. Medyadan taranan haberleri Bianet araştırıp kendi diliyle yeniden haberleştirmektedir.

Bianet’in tuttuğu “erkek şiddeti çetelesi” gibi Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun öldürülen kadınların anısına tuttuğu “Anıt Sayaç” kadın cinayetleri ile ilgili önemli bir veri kaynağıdır. Bu çetelede aylık olarak öldürülen kadınların sayıları raporlanmaktadır. Oluşturulan rapor tüm ana akım ve bağımsız medya kuruluşlarına ulaştırılmaktadır. Burada yer alan sözlük ile de toplumsal cinsiyet ve kadın konularının terimlerini açıklamaktadırlar. Aylık kadın cinayeti sayılarına bakıldığında Bianet’in çetelesi ile KCDP’nin anıt sayacı arasında fark olduğu ve genelde de KCDP’nin raporunda daha çok kadının öldürüldüğü görülmektedir. Bu farkın olmasının temel iki sebebi var: birincisi KCDP kız çocuklarının da çetelesini tutuyor, ikincisi şüpheli ölümleri de sayaca eklemektedir. Bianet resmi bildirimler üzerinden, polis kayıtlarından bir çetele tutmaktadır. KCDP Platformu arayanlar, polis telsizleri gibi başka kaynaklardan da kadın cinayetlerini öğrenip davayı takip etmektedir:

“Bir başka veri toplama yöntemimiz başvuran aile veya yaralı kadınlardan elde ettiğimiz verilerdir. Örneğin kurulduğumuz yıl

⁷⁵ Bianet, Evrim Kepenek, İstanbul, 15 Ocak 2019

Siirt'ten Esin Güneş'in ailesi aradı.⁷⁶ Dava basına yansımamıştı, intihar diye kayıtlara geçmiş üstü örtülmüştü. Biz bunun intihar değil cinayet olduğu gerçeğini kanıtladık.⁷⁷”

KCDP Platformu avukatları Şule Çet davasında da benzer süreci takip etmiş, olayın intihar süsü verilmiş bir cinayet olduğunu kanıtlamışlardır.

Mor Çatı da ana akımda çoğu zaman cinsiyetçi bir dille verilen haberleri eleştirdiklerini ve özellikle hazırladıkları broşürlerde, internet sayfalarında cinsiyetçi olmayan bir dille karşı durduklarını belirtmektedirler.

Erktolia reklamlarda ve dizilerde kullanılan cinsiyetçi dil konusunda çok hassas davranmaktadır. “Dil ve düşünce birbirinden ayrı düşünülemez” düsturuyla, yoğunlukla söylem ve içerik, yani dil üzerinden eylemlilik gösteren Erktolia; cinsiyetçi, ayrımcı, aşağılayıcı, küçümseyen, ötekileştiren, marjinalleştiren, şiddet içeren dili ifşa edip, dönüştürerek, oluşuma adını veren “erk” in hegemonik baskısıyla mücadele etmektedir.⁷⁸

40tilki kadın inisiyatifi şiddetler arasında hiyerarşi yapılmasına karşı çıkmaktadır: Fiziksel şiddet, psikolojik şiddet, cinsel şiddet, sosyal şiddet, dijital şiddet vs. Devletin daha çok fiziksel şiddet görmüş kişilere destek vermesini eleştirmektedir:

“Çok ağır olmadığı sürece fiziksel şiddet geçer, ama psikolojik şiddet kalıcı travmalar bırakabiliyor. Devlet sanki flört aşaması yokmuş gibi aile odaklı çalışmalar yapıyor ama insanların önce bir şekilde flört ettiği gerçeğini unutuyor”.⁷⁹

⁷⁶ Esin Güneş, boşanmak istediği eşi tarafından 25 yaşında öldürülen sınıf öğretmeni. Ölüm sebebinin intihar değil cinayet olduğu, 3 yıl süren hukuk mücadelesi ile ortaya çıktı. Dava süreci, uzun süren gerçeğin ortaya çıkarılması ve adalet arayışıyla Türkiye'nin gündemine geldi.

⁷⁷ Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Derneği, Gülsüm Kav, 12 Kasım 2018

⁷⁸ Erktolia, Gizem, İstanbul, 05 Mayıs 2019

⁷⁹ 40Tilki, Meltem, İstanbul, 15 Mayıs 2019

40Tilki, “6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunda” evli olma şartının olmadığını vurgulamaktadır. Şarkıcı Sıla örneğinin kamuoyuna beraberlik, flört gibi durumlarda da bu yasanın uygulanabileceğini göstermesi açısından iyi bir örnek olduğunu öne sürmektedirler. Flört şiddetinin Türkiye’de kadın hareketi içinde gayet somut bir mesele olduğunu düşünmektedirler. 40Tilki gençlerin en çok intikam pornosu ve özel fotoların sosyal medyada paylaşımı ile tehdit aldıklarında kendilerinden yardım istendiğini söylemektedir. Aynı gençler fiziksel veya cinsel şiddet gördüklerinde yardım istememektedirler. Burada mahremine ortaya çıkması, rezil olmak gibi konuların kişinin yaşadığı fiziksel acılardan ve şiddetten daha önemli bir noktaya taşındığı bir toplumsal gerçek ortaya çıkmaktadır.

Uçan Süpürge Vakfı tarafından 1989 yılından beri düzenlenen Uluslararası Kadın Film Festivali bu alanda önemli bir alan açmaktadır. Ankara ile sınırlı kaldığı için çok yaygınlaşmasa bile bu festival kadınların sinema ve sanat alanında bir dil oluşturması ve genç kadınları cesaretlendirmesi açısından alternatif bir alan yaratmaktadır.

KA.DER kadınların siyasi hayata ve karar alma mekanizmalarına katılmaları konusunda pek çok basılı yayının yanı sıra internet sitesindeki “kütüphane” sekmesinde bu yayınları ve raporları yayınlamaktadır. İngilizce ve Türkçe yayınlanan bu raporlar kadınların siyasi hayatta nasıl temsil edildiklerine ve edilmeleri gerektiğine dair bir arşiv oluşturmaktadır.

Çalışmada yer alan Çatlak Zemin, KŞKMİ, dernek vakıf, inisiyatif veya platformların sayfalarında “şiddete uğrarsanız ne yapmalısınız” veya “şiddete uğrarsanız nereyi aramalısınız” ile ilgili bir sekme bulunmaktadır. Mor Çatı şiddetle ilgili tüm bilgileri ve başvurulacak yerleri detaylı bir şekilde paylaşmaktadır. Bu sekme bağımsız medya gruplarında bulunmamaktadır.

Bianet Kadın-LGBT sekmesinden “toplumsal cinsiyet odaklı habercilik kütüphanesi”ne ulaşılmaktadır. Bu kütüphane, Avrupa Birliği Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı (DİHAA) Fonu tarafından

desteklenen bu proje ile haber üretiminin her aşamasında toplumsal cinsiyet eşitliğini temel bir insan hakkı olarak gözeten bir gazetecilik anlayışının yaygınlaştırılması amacıyla, başta gazeteciler ve medya çalışanları, toplumsal cinsiyet odaklı habercilik konusunda çalışma yapmak isteyen herkes için kaynak olabilmeyi hedeflemiştir.

CŞMD internet sitesinde “Çalışmalarımız” sekmesinde yer alan “kavramlar sözlüğü”, “toplumsal cinsiyet kavramları” ile feminist terminoloji ile ilgili bilgilendirme yapılmaktadır. Özellikle İngilizce’den çevrilen bazı kavramlar, Türkçe kavramları hem tanıtmakta, hem de tartışmaya açmaktadır.

Çatlak Zemin kurulduğu 2016’dan itibaren feminist bir dil tutturmakla birlikte, genç kadınların da anlayabileceği ve ilgisini çekebileceği şekilde mizahı olan yazılar paylaşmaktadır. “Patriayarkada bu hafta” en çok ilgi çeken köşelerden biri olarak her cuma güncellenmekte ve erkek egemenliği örneklerinin haftalık dökümünü yapmaktadır. Gelen yazılardan, basına ve sosyal medyaya yansıyan cinsiyetçi haberlerden bu köşeyi derlemektedirler.

CŞMD’nin hazırladığı ve internet sitesinde “görsel üretimler” başlığında paylaştığı afiş, sticker ve kartpostallar ile cinsel şiddetin daha anlaşılabilir ve görünür olması sağlanmaktadır. Cinsel şiddetin varlığı ile ilgili farkındalığı artırmayı amaçlayan bu görseller, basına ve paylaşılmaya hazır durumdadır. Türkçe dışında İngilizce ve Arapça hazırlanması Türkiye’de yaşayan beş milyon civarı Suriyeli sığınmacılar ve Arapça konuşan ülkelerden gelen yabancı öğrencileri de hedeflediğini göstermektedir.

3. Mizah ve İroni Kullanılması

KA.DER seçim zamanlarında çok etkili kampanyalar yapmaktadır. Bu kampanyalarla gündeme oturmakta ve sosyal medyada en fazla etiketlenen konular arasına girebilmektedir. 2011 genel seçimlerinde meclisin yarısının (o dönem TBMM 550 milletvekilinden oluşuyordu) kadın olmasını hedefleyen kampanyanın başlığı “275 Kadın” idi. Yine aynı dönemde Türkiye’deki üç büyük siyasi partinin genel başkanları kampanyanın odağına konulmuş ve onlara “Ya Kadın Olsaydın?” diye sorulduğu billboardlar

Türkiye'nin her yerine konmuştur. Bu kampanyada Türkiye'nin üç büyük siyasi partisinin liderlerinin kadın kılığına sokulması büyük yankı uyandırmış ve ilgi çekmiştir. Kampanyada liderler üzerinden siyasi partilerden, adayları belirlerken kadınların siyasetteki temsil sorununu düşünceleri konusunda farkındalığın artırılması hedeflenmiştir.

40tilki'nin görünür olmasını sağlayan ve takipçisini artıran paylaştığı çarpıcı videolar ve çeviri olarak yayınladığı yazılardır. Ünlü rock grubu Pearl Jam'in solisti Eddie Vedder'in konser sırasında tacizciyi görür görmez konseri yarıda kesip konserinden attırdığı videoyu paylaştıkları gece yüz seksen bin tıklama almıştır.

KŞKMİ YouTube kanalında ve internet sitesinin ana sayfasının sağ köşesinde yayınladığı “Kürsülerden Kadınlara Sallanan Parmaklar” videosunda farklı İslami gruplardan vaizlerin kadınları hedef alan konuşmalarını art arda koyarak, eleştirel bir üslupla kolaj yapmıştır. 2017 yılında yayınladıkları bu videonun sunuş yazısında “Erkek din alimleri diri diri toprağa gömemediği kadınları, diri diri evlere gömmeye çalışıyor” ifadelerine yer verilmiştir (KŞKMİ, 2017). Video, “Müslüman kadınlar olarak; bedenimiz ve hayatımız hakkında bize had bildirmek için kürsülerine çıkan din adamlarına sizin dininiz size diyoruz” sözüyle son bulmuştur.

Bir başka videolarında da Müslüman erkekler için önemli bir toplanma yeri olan Cuma hutbelerinde kadına yönelik şiddetin zararlarının anlatılmasının sorunun çözümüne büyük katkısı olabileceğini düşündüklerini yayınlamışlardır.

Kampüs Cadıları'nın “itaat yok isyan var” sloganı da üniversiteli genç kadınlar olarak kadın hareketinin içinde yer aldıklarını göstermektedirler. Üniversitelerde “kadın cinayetlerine, tacize ve tecavüze, kadına yönelik şiddetin her türlüüne, çocuk istismarlarına, çocuktan gelin yapmak isteyen erkek devlet aklına, üniversitelerde ve hayatın bütününde fırsat eşitsizliklerine başkaldırdıklarını” belirtmektedirler. (Kampüs Cadıları, t.y.) Kadın örgütlerinin toplandıkları yürüyüşlere, özellikle 08 Martta ve 25 Kasım

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Gününde yapılan yürüyüşlere Kampüs Cadıları olarak mor, sarı veya siyah cadı şapkalarıyla katılarak olaya bir mizah katmaktadırlar. Taşıdıkları pankartlarda ise “ev işlerini marşlılar yapsın”, “ar değiliz, zar değiliz, mal değiliz”. “saçlarını savurur, haklarını savunur” gibi ataerkil söylemlerle dalga geçen yazılar paylaşılmaktadır.

Çatlak Zemin, kadınların kendilerine yazmalarını, paylaşımında bulunmalarını mizah katarak ana akım gazetelerde yer alan “Güzin Ablâ”⁸⁰ dertleşme köşesinden esinlenerek “Femihat, dertlere derman çorak gönüllere su” sekmesiyle sağlamaktadır. Gelen e-mektupları rumuzlu bir şekilde yayınlamakta, eğer bir soru içeriyorsa esprili bir şekilde cevaplamaktadır. Çatlak Zemin’in YouTube kanalında yayınladığı ve ana sayfasından ulaşılabilen videolar da gündemdeki kadın konularına mizahi yaklaşımlarını vurgulamaktadırlar. Genellikle iktidarın ve ataerkil söylemlerin eleştirildiği bu videolar viral sosyal medya paylaşımları ile desteklenmektedir.

CŞMD’nin YouTube kanalında yayınladığı ve internet sitesinde paylaştığı “Mitler ve Gerçekler” video serisinde cinsel şiddetin ne olup, ne olmadığı teatral gösterimlerle anlatılmaktadır. Hem bazı görseller açısından ironik, bazıları açısından da düşündürücü olmaktadır.

5Harfliler kurulduğu günden itibaren eğlenceli ve ironik yazılarıyla popüler olmuş bir internet sitesidir. Ecinniler sekmesi altında yer alan “Arzu Tramvayı” köşesinde her gün kadınlar için arzu nesnesi olan bir erkek ya da kadının haberleri yer almaktadır. Beğenilen kişileri bir derginin sayfalarına taşımak yeni bir şey değil ama ‘Arzu Tramvayı’nda biraz gırgır yapmaya çalışmaktadırlar. Aslında bu site kurulurken de adını kadın kelimesinden almak istememiş ve yine bir ironi katarak isimlerini alma hikayelerini ana sayfalarına şu şekilde koymuşlardır: “Kadın kelimesinin neredeyse öcüyle bir tutulduğu günlerde, üç harfliler tabirinden hareketle kız, kadın, bayan,

⁸⁰ Gazeteci Güzin Sayar tarafından Hürriyet Gazetesi’nde 1990’lı yıllarda oluşturulan “Güzin Ablâ Dertlerinle Baş başa” köşesinde kadınların mektup yazarak paylaştıkları dertlerine cevap verilirdi. Kadın sorunlarının dile getirilişi ve cevapları nedeniyle meşhur olan bir köşe idi.

hanımefendi ayırımından bunalan bütün yorgun ruhlar için kendilerine
5Harfliler ismini yakıştırmışlardır.” (5Harfliler A, 2012)

C. Eylemleri Açısından Türkiye’de FAM

Teori kısmında hem Türkiye’de hem Tunus’ta kadın hareketlerinin tarihsel gelişimi detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Tarihsel olarak irdelendiğinde de kadın haklarına yönelik hareketler tipik olarak seçkin kadınlar tarafından yönlendirilmiş ve bu hareketler çoğu zaman milliyetçi, sömürgecilik karşıtı ya da ilerici hareketlerin içinde gelişmiştir. Bu hareketler daha sonra devletin inşası ve modernleşme süreçlerinde devletin desteğiyle devletin istediği şekilde gelişen kadın hareketleri olmuştur. Bağımsız kadın örgütleri başta çok küçük ve mali olarak yetersiz görünmekteydi. Küreselleşmeyle birlikte gelişen sivil toplum ile bağımsız kadın örgütleri de gerek devlet desteği gerekse uluslararası fonlardan alınan hibelerle gelişmiştir. Bu bağımsız dernekler geleneksel yapılarıyla dünyada ve ülkelerindeki kadın politikaları doğrultusunda kadınlarda bilinç yükseltme çalışmaları yapmışlardır. Bu konular çoğunlukla okuryazar kadın sayısının artması, yaşlı bakımı gibi konulardan oluşmaktaydı. Dijital aktivizm ve yeni bilgi, iletişim teknolojilerinin kullanılması kadın hareketinde yeni bir etki yaratmıştır. Eski hiyerarşik kadın örgütlenmeleri, yerini daha yaygın ve geniş katılımlı bir harekete bırakmıştır. Kadın hakları etrafında dönen konular sadece feministlerin ve feminist kadın örgütlerinin sahiplendiği bir konu olmaktan çıkmış ve kadın aktivizmi, kendi ülkelerindeki kadın eşitliği ve hakları savunuculuğu sözü olan tüm kadınların internet üzerinden katılabileceği yeni bir kamusal alan yaratmıştır.

Kitle iletişim araçlarının devlet tarafından kontrol edildiği toplumlarda bilgi iletişim teknolojilerinin rolü önemlidir. Serbest bilgi akışı ve iletişim, siyasi yarışmaların insanların özlemleri, değerleri ve hayalleri üzerinde gerçekleşmesini sağlayan temel bir güç kaynağıdır (Castells, 1997). MENA toplumlarında, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı serbest iletişim akışı, aktivistlerin ileriye dönük planlama yapmalarını, dış dünyayla iletişim kurmalarını ve devlet kontrolünü atlatmalarını sağlamaktadır. MENA bölgesi özelinde Türkiye ve Tunus’ta halk lideri olmayan, hiyerarşik bir emir-komuta sistemine dayanmayan, özgürlüğü hareketin ortasına koyan ve otoriter

olmayan toplumsal hareketlere alışık değildir. Toplumsal hareket dediğimizde aktivistlerin bir STK veya siyasi oluşum etrafında örgütlü bir şekilde hareket etmeleri şeklinde olmaktadır. Asef Bayat'ın: "hareket olmayan toplumsal hareket" diye kavramsallaştırdığı bu süreçlerde çevrimdışı ağların çevrimiçi aktif ağa dönüştüğünü, hareketlerin aslında olmayan değil de yok gibi görünen gizli güçlerin açığa çıkması olduğunu ifade etmektedir. Bu kavramla kastettiği:

"Sivil toplum aktivistleri olmayan sıradan insanlar tarafından zemini hazırlanan toplumsal, kademeli, görünmez ama önemli değişimleri önceleyen hareketler" dir. (Bayat, 2010: 21).

Gündelik ilişkilerin içinde gelişen bu saklı güçlerin, kentin park, meydan gibi açık alanlarında yeniden üretilerek siyasal bir aktivizme dönüştüğü söylenebilmektedir. Marlyn Tadros'un belirttiği gibi, internet ve bilgi iletişim teknolojileri Ortadoğu'da farklı bir topluluğa "çevrimiçi aktivist"lerden oluşan bir topluluğa, birbirleriyle iletişim kurabilmelerine ve doğrudan hükümetin müdahalesi olmadan bilgi üretebilecek kapasiteye ulaşmışlardır. Paralel aktivistler topluluğu olarak adlandırılan ve normalde aktivizme katılmayacak olan bireylerin artık "konuşmaları" ve kendilerini internette ifade etmeleri gerçeğiyle karşılaşılmaktadır (Tadros, 2005: 24). Kadınların aktivizmini tanımlayan Tadros, web sitelerinin İslamcılarının sayısından daha fazla olmasına rağmen, "sanal aktivizmlerinin" geri dönüşü olmayan bir toplumsal eğilim olduğunu savunmaktadır. Ortadoğulu kadınlar için internet, daha önce görülmemiş derecede yoğun bağlantı ve mobilizasyona izin vermekte ve çevrimiçi ve çevrimdışı tartışmalar yoluyla "kamusal alanın kadınlaştırılmasına" (Moghadam ve Sadiqi, 2006) yardımcı olmaktadır. Türkiye'de ve Tunus'ta kadınların özellikle ikinci dalga feminizmin etkisiyle yaptıkları eylemler, protestolar, yürüyüşleri 2000'li yıllarla internetin devreye girmesiyle yeni bir boyut kazanmış ve çevrimiçi aktivizm şekline dönüşmüştür. Alternatif medya yayın organlarının yeni kamusal alan olarak kadınların hayatına girmeden önce bazı önemli olaylarla birlikte sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla örgütlenip, sokaklara dökülmüşlerdir. Türkiye

FAM yayın organlarının desteklediği bazı örneklerden yola çıkarak çevrimiçi veya dijital aktivizm tanımlanabilmektedir.

Buradan yola çıkarak Türkiye’de kadınların eylemlere katılımlarını ve özellikle dijital aktivizmi kullandıkları alanları gruplandırıldığında kadınların sosyal olaylarda ön plana çıktıkları görülmektedir. Kadın cinayetleri Türkiye’de kadınların en çok ayaklandıkları, sosyal medya ve alternatif medya yayın organları aracılığıyla sokaklara döküldükleri ikinci eylem alanıdır. Sanal kamusal alanın da yasalar ve dinle ilgili tartışmalı konular da kadınlaştığı görülmektedir. Türkiye’de kadın işçi hakları, grev ve sendika hakları konusunda çalışan ve sanal kamusal yaratan birkaç alternatif yayın bulunsa da hak arama konusunda diğer konulara göre biraz daha geriden gelmektedir.

1. Sosyal Olaylarda Kadınlar

Kadınların sosyal medya aracılığıyla örgütlenip katıldıkları en önemli toplumsal olay 2013 yılında tüm yaz süren Gezi Parkı olaylarıdır. Bu sırada örgütlenen ve genç feministler tarafından inisiyatif veya platform olarak kurulan pek çok alternatif medya yayın organı bulunduğu gözlemlenmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Taksim Meydanı konusundaki camii yapımı, Atatürk Kültür Merkezi’nin restorasyonu veya yıkımı, trafiğin yeraltına alınması ve nihayet Osmanlı dönemindeki eski Topçu Kışlası’nın yeniden konut ve alışveriş merkezi olarak yapılması gibi projeleri toplumda büyük hassasiyet yaratmıştır (Kongar & Küçükkaya, 2013. 14). Gezi Parkı’nı koruma amacıyla oluşturulan küçük bir grubun dışında kimsenin ilgilenmediği bu olay, 27 Mayıs 2013 tarihinde belediyeye ait iş makinelerinin ağaçları kesmek üzere Park’a girmesiyle yepyeni bir boyut kazanmıştır. İş makinelerinin Park’a girdiği, üç-beş park sakininin de buna karşı kenetlendiği, polisin çevreden geçenleri de etkileyecek şekilde müdahalede bulunduğu haberi, başta Facebook ve Twitter olmak üzere sosyal medyada

kısa sürede yayılınca tüm Türkiye’yi etkisi altına alacak olaylar zinciri de başlamıştır (Ertürk, 2013: 19). Meseleye Gezi Parkı Olaylarının küçük bir parktan çıkıp tüm dünyaca bilinen bir vaka haline dönüşmesi çerçevesinden bakıldığında; insanlık tarihinin bir aşamadan başka bir aşamaya geçmesinde dijital bir aktivizm ve teknoloji kullanıldığı görülmektedir. Bu aktivizm Taksim’de yapılan toplanmalara yeni bir boyut kazandırmış, sosyal medya ile şekillenen bu olayda akıllı telefonlar, internet, Facebook, Twitter gibi sosyal ağlar, benzeri donanım ve yazılımlar kullanılmıştır. Bir başka deyişle olayın teknolojik altyapısını oluşturur ancak ideolojisini açıklamakta yetersiz kalacaktır. Gezi Parkı olaylarında Taksim, Kuşulu Park, Gündoğan gibi merkezi yerlerde mesleki statüye sahip, gelir düzeyi görece iyi, aydınlatılmış kesimler olsa da merkezden çevreye doğru gittikçe profilin çeşitlendiği, değişik toplumsal katmanların yer aldığı görülmüştür. Bunlar, ağırlıklı genç kadın ve erkekler, kent yoksulları diyebileceğimiz ücretli işçi ve emekçiler, küçük esnaf, işsizler, ev kadınları, başörtülü, başı açık kadınlar; emeklisinden çalışanına her yaş kuşağından insanlar, LGBT bireyler, liselisinden üniversitelisine öğrenciler, ulusalcı, liberal, sosyalist, sosyal demokrat, Kemalist, anarşist, ateist, Müslüman, Alevi vb. farklı felsefi, siyasal görüş ve inançlara sahip kesimler olmuştur (İnal, 2013: 124-125).

Gezi Parkı Olaylarının ilk günlerinden itibaren kadınlar eylemlerin ön safhalarında yerini almıştır. Uzun zamandan beri toplumsal bir olayda kadının etkisi ve gücü ilk defa bu kadar derin bir şekilde hissedilmiştir. Kadınların direnişi ve alanları sahipleniş biçimi erkeklere oranla daha üstün bir performansla gerçekleşmiştir ve bu denli eylemlere katılmasının altında yatan temel neden, aslında uzun zamandan beri birikmiş tepki ve öfkenin dışavurumu olmuştur. Bu süreçte toplumsal olarak taşınan birçok tabu, eyleme katılan kadınların sayısının fazla olmasıyla beraber yıkılmıştır (Batur, 2014; 79-80). Olayların ilk gününden beri kadınlar barikatlarda, sokaklarda, cadde ve meydanlarda, parklarda kısaca eylemin her yerinde yerini almıştır.

Genç, yaşlı, başörtülü kadınlar, anne gibi farklı kadın tiplerinin gezi olaylarına katılımı olayın kadınlar açısından nasıl sahiplenildiğini

göstermektedir. Buket Türkmen’e göre “Gezi Direnişi”ne katılan kadınların farklı kimliklerden kadınlar olmaları sonucu, hareketten siyasal beklentileri de farklılaşabilmektedir: Bu beklentiler Kemalist ulusalcı duyarlılıklardan sosyalist bir toplum tasavvuruna, Kürt direnişi ile birlikte hareket tasavvurundan Türk milliyetçiliğine kadar uzanmaktadır. Bu farklı profillerden kadın aktivistleri parkta buluşturan ortak noktalar içerisinde, devletin kadın düşmanı politikalarından duyulan öfkenin öne çıktısını tespit etmek mümkün.” şeklinde yorumlamaktadır (Türkmen, 2014: 20).

Gezi Parkı olaylarının etkisiyle kurulan bir platform olarak Erktolia Türkiye’de bağımsız kadın gruplarından eylemler konusunda önemli çalışmalar yapmakta, bloglarını kadınların yaşadıkları sorunları aracılığı ile eyleme dökmelerine yardım etmek amacıyla oluşturulmuş bir eyleme dökmek için aracılık yapmaktadır. Erktolia, Türkiye’nin kadın aktivizminin dünyadan daha ileride olduğunu düşünmektedir:

“En azından pratik anlamda çok daha ilerisinde olduğunu düşünüyorum çünkü haksızlığı pek çok ülkeye göre çok daha derin yaşıyor ve maruz kalıyoruz. Feminizm, hepimizin kurtuluşu. Uzun zamandır da en büyük örgütlenme ve eylemler feminist kadınlardan çıkıyor. Örnek vermek gerekirse 8 Mart Kadın Gece Yürüyüşleri her türlü baskıya rağmen büyük bir coşku ve katılımı gerçekleştiriyor.”

Erktolia eylem taleplerini değerlendiren bir platformdur. Eylem hazırlandıktan sonra sosyal medya hesapları, mail grupları, feminist mesaj grupları üzerinden örgütlenme sağlanmaktadır. Genellikle bir *hashtag*(#) üzerinde kolektif bir tepki ortaya koyulmakta, eylemin muhatabına taleplerin iletilmekte ve cevap beklenmektedir. Eylem türüne göre bir *tweet* atarak, mail yollayarak, çevrimiçi bir imza vererek, paylaşarak destek verilmektedir. Eylemler ise takipçilerin önerileriyle belirlenmektedir:

“Eylemlerimizin nerdeyse tamamı takipçiler tarafından sitemizde bulunan ‘Bize bir eylem önerin’ ve sosyal medya hesaplarımızdan mesaj yoluyla öneriliyor. Başarıya ulaşan eylemlerimizin tamamı

sitemizde ‘Eylem başarıya ulaştı’ ibaresiyle yer alıyor. Bunun anlamı eylem içeriğinin ‘Ne istiyoruz’ kısmında yer alan taleplerin, eylemin muhatabınca karşılandığıdır.”⁸¹

2. Kadın Cinayetleri

Mersin’de üniversite öğrencisi Özgecan Aslan’ın vahşice öldürülmesi tüm Türkiye’de adeta infial yaratmıştır. Kadına yönelik hız kesmeyen, bir türlü dur durak bilmeyen şiddetin ardından yaşanan bu cinayet de büyük tepkiye yol açmıştır (Yılmaz, 2015: 329). Özgecan cinayeti Türkiye’nin dört bir yanında protesto edilirken sosyal medyada da dikkat çekici bir kampanya başlatıldı. Bu dönemde de kurulan pek çok kadın inisiyatifi bulunmaktadır.

Özgecan Aslan adlı genç bir kadının cinsel saldırıya uğrayarak öldürülmesi kadınlar arasında bir "itiraf devrimi" ve "terapi" seansına, erkekler arasındaysa da bir "utanca", -hemcinsleri adına "yerin dibine geçiren"- vesile olan bir farkındalığa yol açmıştır. Bu farkındalığın yayılmasında sosyal medyanın etkin kullanılması ve kadın erkek binlerce insanın Türkiye’nin dört bir yanında sokaklara dökülmesi etkili olmuştur. Bu farkındalık ve dijital aktivizmin yayılmasında #sendeanlat etiketi de önemli işlev görmüştür.

Twitter’da açılan #sendeanlat etiketiyle iki günde 500 binden fazla tweet atılmıştır. Türkiye’nin her yerinden kadınlar taciz tecrübelerini paylaşmıştır. Etiket açıldıktan 48 saat sonra bile yazılanların yaklaşık 1/3’ü orijinal, yani RT’ler⁸² hariç tutulduğunda dahi yüz binlerce taciz mağduru kadının hikayesini paylaştığı ve erkeklerin de bu konuda destekte bulunduğu ifade edilebilmektedir. #sendeanlat etiketini 14 Şubat günü başlatan Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi hukukçu İdil Elveriş olmuştur. Etiket bu kadar

⁸¹ Erktolia, Gizem, İstanbul, 05 Mayıs 2019

⁸² Twitter’ da içerik paylaştığınızda Tweet atmış olursunuz. Retweet ise, başka birinin Tweet’ini yani paylaşımını kendi sayfanızda yayımlamaktır. Retweet kısaca 'RT' olarak belirtilmektedir.

yayılmasında ve etkinlik sağlamasında ünlü oyuncu Beren Saat'in aynı etiketle kendi başından geçen taciz olaylarını anlatmasının rolü büyük olmuştur.

Tüm dünyada ses getiren ve 'imza toplama sitesi' olarak bilinen Change.org'da "Özgecan Aslan'a tecavüz edip vahşice katledenlere en ağır cezai yaptırımın uygulanmasına dönük olarak kampanya başlatılmıştır. Bu kapsamda Özgecan son olsun, kadın cinayetleri durdurulsun!" ismiyle bir imza kampanyası oluşturulmuştur (www.milliyet.com.tr). Ege Üniversitesi öğrencisi Gözde Salur'un Özgecan Aslan'ın öldürülmesini protesto etmek amacıyla change.org'da 1 milyon imza hedefiyle başlattığı kampanya tarihi bir desteğe ulaşmıştır. Türkiye'yi yönetmeye aday 4 partinin liderlerine açıktan mektup yazarak, "#ÖzgecanYasası çıksın, yasalar kadınları korusun!" taleplerini iletmiştir. Bu kampanya toplamda 1.173.665 kişi tarafından imzalanmıştır (Yılmaz, 2015, 334).

Kırıkkale Menderes Caddesi'nde 18 Ağustos 2019'da Fedai Varan eski eşi Emine Bulut'u on yaşındaki kızının gözü önünde öldürmüştür. Son sözleri "ölmek istemiyorum" olan Emine Bulut'u kurtarmak veya olayı önlemek yerine olayı seyretmeyi ve kameraya almayı tercih eden görgü tanıkları videoda gözlenmektedir. Sosyal medyada hızla yayılan görüntüler toplumda infial yaratmıştır; tüm kadın örgütleri de bu olaya istinaden ayağa kalkmıştır. #eminebulut, #ölmekistemiyorum etiketleriyle örgütlenen kadınlar, Türkiye'nin tüm illerinde toplanmıştır. Kadın Meclisleri, Nar Kadın Dayanışması, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, Kampüs Cadıları gibi pek çok inisiyatifin düzenlediği toplantılara binlerce kadın katılmıştır. Kadın cinayetlerini önleyecek en önemli mekanizma olan İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı yasaların uygulanması için siyasetçilere çağrıda bulunulmuştur.

3. Yasalar

Kadınlar medeni kanun ve ceza kanunundan kazanılan hakların korunması için son dönemde birçok kampanyaya imza atmıştır.

Kürtaj Yasası'nın 25 Mayıs 2012 tarihinde tekrar gündeme gelmesi ve #akpelinibedenimdençek etiketi ile tüm dijital platformlarda protesto edilmiştir. O dönem Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan'ın bir toplantıda önce "Kürtaj cinayettir", sonra "Her kürtaj bir Uludere'dir" açıklamalarıyla kürtajın yasaklanacağını işaretini vermiştir. Bu söylem başta bağımsız kadın örgütleri olmak üzere toplumun önemli bir bölümünün yoğun tepkisiyle karşılaşmıştır. Aynı konuşmada daha başka açıklamaları da olmuştur. Konuşmalarında aileye vurgusu, kadını ailenin içinde bir birey olarak tanımlamadığını ve her aileden üç çocuk istediğini, çünkü genç ve dinamik bir nüfusa ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir (Bianet G, 2012). Bu açıklamalarının ardından bir sonraki toplantıda konuşan Erdoğan, Uludere ile ilgili olarak çok tartışılan şu sözleri söylemiştir:

"Kürtajı bir cinayet olarak görüyorum. Bu ifademe karşı çıkan bazı çevrelere, medya mensuplarına da sesleniyorum. Yatıyor kalkıyorsunuz; Uludere diyorsunuz. 'Her kürtaj bir Uludere'dir' diyorum. Anne karnında bir yavruyu öldürmenin, doğumdan sonra öldürmekten ne farkı var, soruyorum size. Bunun mücadelesini her birlikte vermeye mecburuz. Bu milleti dünya sahnesinden silmek için sinsice bir plan olduğunu bilmek durumundayız. Bu milletin çoğalması için de asla bu oyunlara prim vermemeliyiz."(NTV A, 2012)

Bunun üzerine yine kadın örgütleri sokaklara çıkmış ve bunlara yine sosyal medya üzerinden örgütlenen kadınlı, erkekli gruplar da destek vermiştir. "Kürtaj haktır, Uludere katliamdır" yazılı pankart açan gruptakiler, "AKP elini bedenimden çek", "Kürtaj hakkımız, bedenimiz bizimdir", "Kürtaj haktır", "Kürtajı yasaklamak, kadın cinayetlerine davetiyedir", "Direnen kadınlar kürtajı yasaklatmayacak" ve " Emegimiz, bedenimiz, kimliğimiz bizimdir" yazılı pankartlar ile büyük kentlerin meydanları doldurulmuştur.

Kadınları #Tecavüzmeşrulaştırılmaz etiketi bir araya getiren ve sosyal medya aracılığıyla örgütleyen bir başka olay da 2016 yılında iktidar

partisi tarafından sunulan önerge olmuştur. 16 Kasım 2016 tarihine kadar çocuklara karşı işlenen cinsel istismar suçlarında failin mağdurla evlenmesi durumunda cezanın önce askıya alınması, zaman aşımından sonra da affedilmesini öngören “Tecavüzcüsüyle Evlenme Yasası” taslağı önemli bir noktayı işaret etmiştir. Türkiye’nin her yerinden 83 kadın örgütü, cinsel istismar suçlarında, fail ve mağdurun evlenmesi halinde cezasızlık öngören kanun önergesi hakkında bir açıklama yaparak “Kadın ve çocuklara ‘tecavüz hakkı’ verecek hiçbir yasayı kabul etmeyeceğiz!” demiştir. Kadıköy Bahariye Caddesi’nde bulunan Süreyya Operası önünde toplanan binlerce kadın, “Cinsel istismarı aklayan yasayı geri çekin” yazılı pankart açarken, “#TecavüzMeşrulaştırılmaz #TecavüzüAklayamazsınız” dövizlerini taşımıştır. Aynı etiketle sosyal medyada organize olan kadınlara ünlü oyuncular, yazarlar ve gazeteciler de destek vermiştir. Bu arada Türkiye’nin her ilinde meydanlarda toplanan kadınlar ortak eylem yapmıştır. Yoğun baskı üzerine yasa geri çekilmiştir.

Nafaka hakkının yeniden gündeme taşınması üzerine harekete geçen kadınlar, #nafakahikayesi etiketiyle nafakanın sınırlandırılması halinde kadınların yaşayacakları hak ihlallerini Twitter üzerinden paylaşmaktadır. Bunun dışında Mor Çatı, Yanındayız gibi sivil toplum örgütleri, barolar ve kadın inisiyatifleri öncülüğünde kurulan Nafaka Hakkı Kadın Platformu nafakahakkinadokunma.com internet sitesi üzerinden imza kampanyası başlatmış ve toplanan on binin üzerinde imza ile siyasi partiler ile görüşmeler yapılmıştır. Nafaka Hakkı Kadın Platformu tarafından yapılan çağrıda kadınların nafaka hakkıyla birlikte, boşanma, miras, mal rejimi ve ev içi şiddetten korunma gibi bir dizi hakkının da tehlike altında olduğunun bir kez daha altı çizilmiştir. KA.DER de Nafaka Çalışma Grubu’nun çalışmalarına aktif olarak katkı sunmaktadır. Yüz elliden fazla kadın örgütü whatsapp üzerinden örgütlenen grup, nafakaya ilişkin tartışmalar ve kamuoyunu yanlış yönlendirici beyanlar ve yasa değişikliği söylemleri ortaya çıktıktan sonra öncelikle İstanbul’da birkaç kadın örgütü tarafından oluşturulan, daha sonra Ankara, Diyarbakır, İzmir gibi farklı şehirdeki avukat olan olmayan birçok

kadının da dahil olmasıyla ortaya çıkan ve asıl amacı kadınların nafaka hakkının gasp edilmesine karşı çalışmalar yürütmektedir (Nafaka Kadın Platformu, 2019).

Müftülere nikah kıyma yetkisi veren böylelikle de temel amacı resmi ve dini nikahın bir arada kıyılabilceği bir siteme geçilmesi için 2017 yılında yeni bir tartışma başlatılmıştır. Müftü nikahının Şubat 2018 yılında yasalaşmasının ardından Diyanet İşleri Başkanlığı müftülerin nikah kıyma yetkisi, görev ve sorumluluklarını içeren genelgeyi tüm il ve ilçe müftülüklerine göndermiştir. Genelgede yer alan en önemli madde nikah duasından ve resmi işlemler bittikten sonra müftülerin törende orada olanlara ailenin önemi hakkında yapacakları örnek konuşma metni de yer almaktadır (Memurlar, 2018). Kadın örgütleri ve siyasi partiler bu yasanın bu şekilde hızla geçmesini ve tartışılmamasını protesto etmek için #MüftülükYasasınıGeriÇekin etiketiyle sosyal medyada eylem yapmışlar ve herkesi protesto için sokaklara çağırmışlardır. Bu konuda Müslüman feministlerin farklı yaklaşımları olmuştur: Kimisi müftü nikâhının kadınların işini kolaylaştıracağını düşünmüş, kimisi de gereksiz bulmuştur. Bu hassas konuda Müslüman feministlerin de kendi içinde farklı dindarlıklar olduğu gibi, farklı Müslüman feminizmler yarattığı görülmektedir. KŞKMİ, internet sitesinde gerekçeleriyle neden müftü nikâhına karşı olunduğu ifade edilmiş; şu soru sorulmuştur:

“Her inanıştan insanların katılacağı bir nikâh istiyorum ama ilerleyen zamanlarda etrafımdaki Müslümanların ‘müftü nikâhı varken nasıl seküler nikâh kıyarsın’ diye baskılamayacağının garantisini kim verebilir?” (KŞKMİ, 2017)

Diğer feminist yaklaşımlar müftü nikâhına karşı iken, Müslüman feministlerin kendi içlerinde bu soruyu tartıştıkları görülmektedir. Dindarlık noktasında dini ve resmi nikâhın işleri daha pratik hale getirmesi; müftü nikâhına sıcak bakılması sonucunu beraberinde getirmektedir. Bu yüzden Reçel-Blog gibi bazıları hiç sesini çıkarmamaktadır. Kadın hareketi

noktasında ise yeni bir kutuplaşma, yeni bir ötekileştirme alanı olacağı için bu yasaya karşı çıkmaktadır.

4. Dini Tartışmalar

İkinci kuşak Müslüman feministlerin oluşturdukları platformlar; kadına, dini uygulamalarda eşit davranılıp davranılmadığı sorusunu sormaya başlamıştır. Örneklendirilmesi gerekirse: İstanbul Fatih Camii'nde kadınlara ayrılan paravanın dışında kıldıkları "dayanışma namazı" ile gündeme gelen kadınların camilerde kendilerine ayrılan yerleri “eşitsiz” bulmaları üzerine başlayan kampanyaya verilen destekten bahsedilmektedir. Tartışmalarında camilerdeki kadın yerlerinin küçük ve eşitsiz olmasından, engellilerin ve yaşlı kadınların camilere erişimindeki kısıtlılıklara, abdesthanelerin yetersizliği ya da kirliliğinden, kadınların kendilerini camilere ait hissedememesine kadar birçok meseleye değinilmiştir. KŞKMİ'nin “Kadınlar Camilerin Neresinde” yazısıyla dile getirdiği konu "Kadınlar Camilerde Platformu"nun kurulmasına ve aynı adlı internet sitesinden örgütlenip büyük camilerde toplantılar yapmalarına ve protesto hareketlerine vesile olmuştur. Sosyal medya hesapları üzerinden örgütlenerek özellikle cumaları toplanıp konuyla ilgili dertlerini dile getirmişlerdir (Kadınlar Camilerde, 2018). Kendini Müslüman tanımlayan bu kadınlar, “Kadınlar Camilerde” isimli bu kampanyayı kadınların camilerdeki konumunu iyileştirmeyi dert edindikleri için başlatmıştır. O zamandan beri camilerde buluşup konuyu tartışmaktadırlar. Tartışmalarında camilerdeki kadın yerlerinin küçük ve eşitsiz olmasından, engellilerin ve yaşlı kadınların camilere erişimindeki kısıtlılıklara, abdesthanelerin yetersizliği ya da kirliliğinden, kadınların kendilerini camilere ait hissedememesine kadar birçok meseleye değinmektedirler.

5. İşçi Hakları

Kadın işçilerin haklarını aradıkları en önemli eylem güzellik ve kozmetik firması Flormar'da kadın işçilerin 297 gün süren eylemleri olmuştur. Kocaeli Gebze Organize Sanayi içerisinde bulunan Flormar fabrikasından, Petrol-İş sendikasında örgütlendikleri için atılan 132 işçinin

direniş 297. gününde varılan anlaşma ile sona ermiştir. Anlaşma gereği işçilere, kıdem ve ihbar tazminatlarının yanı sıra 16 maaş kötü niyet tazminatı ödenecektir. Ayrıca iş kanununun 25/2 maddesine göre işten atılan işçiler başta olmak üzere çıkarılma maddeleri 18. madde olarak değiştirilerek, alamadıkları işsizlik maaşlarını da alabileceklerdir. Yapılan açıklamada hukuksal ve sendikal mücadelenin süreceği vurgusu yapılmıştır (Ekmek ve Gül, 2019). Boykot sosyal medyada #FlormarDeğilDirenişGüzelleştirir etiketiyle yaygınlaştırılırken, Flormar ürünlerinin satıldığı reyonlara, işçilerin sendikal örgütlenme sonrası işten çıkartıldığına dair notlar yapıştırılarak kamuoyu bilgilendirilmiştir. Aralarında Uçan Süpürge, KŞKMİ, Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği'nin de olduğu doksan üç kadın örgütü bir platform kurarak Flormar kadın işçilerinin yanında olduklarını ve hakları verilene kadar bu ürünleri kullanmayacaklarını bildirmişlerdir. Bununla ilgili yazı ve haberlerin yoğunlukla Ekmek ve Gül ve Bianet FAM yayın organlarında paylaşıldığı görülmektedir.

V. BÖLÜM:

TUNUS'TA FAM OLUŞUMLARI

Tunus'ta alternatif söylem üreten ve sosyal medya aracılığı ile varlığını gösteren ve kadın hareketine katkı sunan tüm alternatif medya yayın organları tespit edilmiştir. Tunus kadın hareketi içinde sivil toplum örgütleri ve yayınları taranmıştır. Bunlar içerisinde alternatif habercilik yapan yayın organları ile ilişkileri taranmış, aynı zamanda kendi internet sitelerini alternatif medya yayın organı olarak kullananlar tespit edilmiştir. İnternet sitelerinin yanı sıra Tunus'ta önemli bir alternatif yayın aracı olan kişisel bloglar incelenmiştir. Buradan yola çıkarak nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat yöntemiyle bu alternatif medya yöneticileri ve kurucularına sorular yöneltilmiştir. Derinlemesine mülakatta her katılımcıya önceden hazırlanmış açık uçlu sorular aynı sırayla sorulmuştur. Mümkün olduğu sürece bu medya yayın organının çalışma ortamına gidilmiş böylelikle etnografik olarak çevre, çalışma ortamı da izlenmiştir. Tunus sahasında temel olarak aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

- Tunus'ta 1956'dan sonra kadın hareketinde etkin role sahip sivil toplum örgütleri ile genç kuşak kadın hareketleri arasında nasıl bir bağ kurulmaktadır?
- Tunus'ta genç nesil feminist medya üreticilerinin nasıl toplumsal değişime neden olmaktadır? Ele aldıkları konular eski kuşak femisnitlerden farklı mıdır?
- Yeni sosyal hareketlerle ilgili taban, alternatif ve aktivist bağlamlarda basılı dergiler, bloglar, platformlar ve elektronik dergiler üreterek kadın hareketine katılmaktadırlar mı?

Tunus sahasında on dört kadın alternatif medya yayın organı ile görüşme hedeflenmiştir. Bunlardan on iki tanesi ile görüşme sağlanmış olup, iki tanesi ile görüşme talebimiz reddedilmiştir (Tablo 5). Bu alternatif medya araçları ile ilgili haber taraması ve alternatif medya yayın organlarının içerik analizi yapılmıştır. Sahada bunun dışında kadın hareketi içinden ve alternatif medyanın Tunus'ta gelişimi ile ilgili on derinlemesine mülakat daha

yapılıştır, bunlar araştırmanın teorik alt yapısını oluştururken kullanılmıştır. Tunus saha çalışmasında gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar ve içerik analizleri ile alternatif medya yayın organında olması beklenen şartlar incelenmiştir. Tunus'ta kadınların en fazla örgütlendikleri çevrimiçi alan Facebook olmakla birlikte, bunun yanında bloglar, YouTube, filmler ve videoları da kadın örgütlenmelerinin bir parçası olarak sıralanmaktadır. Tunus FAM yayın organlarının desteklediği bazı örneklerden yola çıkarak çevrimiçi veya dijital aktivizm tanımlanabilmektedir. Lievrouw'un tür çerçevesi eğilim, duruş ve eylem ile projelerini ayırmak ve değerlendirmek için bir yöntem olarak görülmüş ve çalışmada uygulanmıştır, böylece Tunus FAM yayın organları ve bunlarla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

A. Eğilimleri Açısından Tunus'ta FAM

Lievrouw'un tanımladığı “yeni kolektivizm” (Lievrouw, 2011: 62) topluluk oluşumuna, etkileşime ve medyanın tasarımına katılımın yanı sıra çalışma süreçlerinin kolektif organizasyonuna dayanmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi ve Türkiye sahasında yaptığımız gibi Tunus'ta da çalışılan feminist medyanın çoğunluğu bağımsız kolektifler ve gruplar tarafından üretilmekte, bunu bağımsız kadın örgütleri ve sivil toplum kuruluşları, bireyler, akademik bağlamda bağımsız editörler ve küçük bağımsız, kendi kendine kurulan kurumsal yapıları yayıncılar takip etmektedir. Tunus'ta FAM yayınları önce yayıncılarını özelliğine göre, sonra medya tipine göre, sosyal medya kullanma durumlarına göre, çalışan ekibin gönüllü ve/veya profesyonel olması, yayın dili, yayınlanma sıklığı ve finansmanlarına göre değerlendirilecektir.

Tunus'ta FAM yayın organlarını yayıncılarının özelliklerine göre üç gruba ayırabilmektedir. Birinci grupta dernek ve vakıf çatısı altında oluşmuş yapılar, ikinci grupta daha yeni nesil feministler tarafından kurulan bloglar, Facebook sayfaları, üçüncü grupta portal şeklinde haber yapan e-gazete ve e-dergiler, TV ve radyoları şeklinde kategorilendirilebilmektedir. Tunus'un Türkiye'den farklı yayın yapan alternatif medya araçlarının yabancı kuruluşlardan fonlanabilmek için radyo da, dergi de olsa bir dernek çatısı altında olduklarından onlar bu gruba konulmuştur.

1. Dernekler ve Vakıflar

Tunus'ta dernek ve vakıf deyince iki gruba ayırmak gerekmektedir. Birinci grupta bağımsızlık devrim arası kurulan (1956-2011) feminist kadın örgütlenmelidir. Bunlar devrime giden yolda daha çok kişisel olarak var olabilmişlerdir. Devlet feminizmi temsil eden UNFT eşliğinde bir takım dergiler, broşürlerle hareket etmişlerdir. Devrim sonrası kendi alternatif yayın organlarını oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu grupta UNFT, AFTURD ve ATFD vardır. İkinci grupta ise daha liberal çizgide, kadın haklarına küresel

ölçeklerde çözümler arayan genç kadınların kurdukları ve uluslararası fonlara ulaşabilmek için dernek kuran 2011 sonrası dernekleri bulunmaktadır. Bu grupta Inkyfada, Al Bawsala, Aswat Nissa, Chouf Derneği, Militan Kadın Radyosu (*Radio Femme Militante-RFM*) vardır.

Tunus'un en eski kadın örgütlenmesi Ulusal Tunus Kadın Birliği (UNFT) 1956 yılında Tunus'un kurucu lideri Habib Bourgiba eliyle kururulmuştu ve uzun yıllar Bourgiba'nın partisinin kadın siyasi organı gibi çalışmıştı. 1970'lere kadar Tunus'un tek aktif kadın örgütlenmesiydi.

“UNFT kurulduğundan beri devlet feminizmini temsil ediyor. Kadın haklarının kazanılmasında büyük rol oynadı. En önemli özelliği ise her kesimden kadına, tüm halka ulaşabiliyor olmasıdır. Ben Ali zamanında laik bir bakış açısına sahipti, hala da öyle ama bizim gibi geniş çerçeveden bakamıyor. Devrim sonrası suskundular ama şimdi yeniden canlandı.”⁸³

Önceleri Tahar Haddad Kulübü etrafında toplanan bağımsız feminist kadınlar 1989'da Tunus Kadınlar Araştırma ve Geliştirme Derneği (AFTURD) ve Tunus Demokrat Kadınlar Derneği (ATFD)'yi kurunca ve bu dernekler yasal statü kazanınca kadın hareketi farklı bir ivme kazanmıştı. Bu üç sivil toplum kuruluşunun temelde üyelerinin hepsinin homojen olarak laik bakış açısında olmaları aslında farklı feminist bakış açılarının gelişmesini engellemiştir. 2011 devrimine kadar Tunus'ta kadın hakları dendiğinde bu üç dernek vardır, Ben Ali döneminde farklı dernek kurulmasına izin verilmemesi temel sebeptir. Tunus'ta kadınlarla ilgili sivil toplum yapılanmaları sorulduğunda herkes bu üç derneğe ve ya en az üçünden birine referans vermektedir. İkinci dalga feminizm kuşağından bu derneklere destek veren kadınlar için hala aktif bir önemi varken, yeni kuşaklar için onların dönemi geride kalmış durumdadır. 23 yaşında aktivist ve avukat Sahar Yahiaoui kuşak farkını şu şekilde anlatmaktadır:

⁸³ Prof. Dr. Souad Triki ile Görüşme, Ekonomist, AFTURD ve ATFD Kurucusu, 18 Ocak 2018.

“ATFD ve AFTURD feministlerine çok şey borçluyuz evet ama o kuşağın feminizm anlayışı bizim taleplerimizle örtüşmüyor. Onlar için seçme ve seçilme hakkını almış olmamız ve bazı yasaların düzenlenmesi kadınların tüm problemlerini çözecek gibi geliyor.”⁸⁴

Genç kuşaklara göre günümüzde kadınların daha farklı sorunları da bulunmaktadır:

“Homofobik yaklaşımları da bizim kuşak için çok ters. Örneğin düzenlediğimiz feminist sanat festivaline LGBT bireyler de katılmaktadır. Bu kuşak LGBT bireylere verdimizi desteği anlamamakta ve bu yaklaşımımızdan hoşlanmamaktadır.”⁸⁵

UNFT devlet feminizminin temsilcisi olarak Bourgiba zamanında doğmuştu, bu özelliği Ben Ali zamanında da devam etmiştir. UNFT devrim öncesi Ben Ali’nin eşi Leila Trabelsi’nin gözetiminde ve denetimindeydi. Bu yüzden de yine Ben Ali rejiminin bir siyasi arka planı olarak çalışmaktaydı. Bunun yanında ATFD ve AFTURD görece olarak daha bağımsız feminist örgütlenmeler olarak görülmekteydi. Hükümet desteğinin olmayışı ATF ve AFTURD’ün bu dönemde muhalif siyasi partiler, sendikalar ve insan hakları örgütleri gibi sivil toplum aktörleriyle işbirliğine yöneltmiştir. Sonuç olarak AFTURD’ün 2011 yılında ortaya attığı ve kadınlara “*Espace Tanassof*” projesini Tunus İşçi Sendikası (UGTT ve Tunus İnsan Hakları Ligi ile ortak geliştirmişlerdir. Türkçesi “Eşitlik Alanı”⁸⁶ olan bu merkezlerde kadınlar kabul edilmekte, sorunları dinlenmekte ve yardım edilmekteydi. Genellikle ev kadınları, işsizler, haksız yere işten çıkarılanlar ve genç diplomalı işsiz kadınların dayanışma merkezi olarak kurulmuş ve hukuki, psikolojik, mesleki rehberlik ve uyum konularında kadınlara yardımcı olmuştur. AFTURD tarafından da bir araştırma laboratuvarı olarak da kullanılmıştır (Baya, t.y.)

⁸⁴ Sahar Yahiaoui ile görüşme, Chouftouhona Feminist Sanat Festivali Yöneticisi, Tunus, 18 Ocak 2018

⁸⁵ Sahar Yahiaoui ile görüşme, Chouftouhona Feminist Sanat Festivali Yöneticisi, Tunus, 18 Ocak 2018

⁸⁶ *Tanassof* Arapçadan kadın-erkek eşitliği, *space* Fransızcadan alan olarak çevrilebilir.

AFTURD ile birlikte ATFD’de kadınlara günlük hayatta sorunları ile ilgili aktif çalışmalarda bulunmuştur. Her iki derneğin ortak çalışmaları ve projeleri bulunmaktadır. İnternet siteleri çok aktif olmasa değil ama Facebook sayfalarının 2011 sonrası zgr kalmasından sonra bu sayfaları kullanmaya başlamışlardır. Tunus’ta aktivist kadınların faydasına inandıkları ve organize olmak için kullandıkları araç sosyal medya araçlarıdır. Özellikle Facebook sayfaları tam bir alternatif medya yayın organı gibi çalışmaktadır. Tüm dernekler üyelerine ve hedef kitlelerine bu sayfalar üzerinden ulaşmaktadırlar. AFTURD Başkanı Salwa Kennou AFTURD’un özellikle İkinici Anayasa yapımı sürecinde kadınların verdikleri mücadele ve toplanmalarında sosyal medyanın öneminden bahsetmektedir:

“Devrim sonrası ikinci Anayasa yapımında Tunuslu kadınların çok büyük mücadeleleri vardır. Birincisi Anayasa’da kadın erkek eşitliğinin tanınması, ikincisi de “parite” yani karar alma mekanizmalarında kadınların eşit temsilin devlet tarafından onaylanması bizim için devrim sonrası çok önemli kazanımlardır. Biz kadınlar olarak bunu başardık çünkü 2. Anayasa’nın ilk taslağında kadının erkeğin tamamlayıcısı olduğu, eşit vatandaş olmadığı şeklinde bir madde bulunuyordu. İşin en kötüsü parlamentoda bunu destekleyen Ennahda’dan kadın milletvekilleri de vardı. 2012 yılında kadınlara seçme seçilme hakkının verildiği 13 Ağustos günü sosyal medyadan örgütlenerek 20.000 kadın sokaklara çıktık ve yasanın “eşit vatandaşlık” şeklinde onaylanmasını sağladık.”⁸⁷

AFTURD devrim sonrası CEDAW’daki çekincelerin kaldırılması için de çalışmalar yapmış, Cumhurbaşkanı Essebsi’nin onayını almalarını rağmen Parlamentodaki oylamada defalarca onay alamamışlardır. AFTURD’n mirasta eşitlik üzerine çalışmalarının yanı sıra kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet (VAWG) konusunda çalışmaları da bulunmaktadır.

⁸⁷ Salwa Kennou ile görüşme, AFTURD Başkanı, Tunus, 17 Ocak 2018

“Kadını yoksulluğunun sona erdirilmesi ve ekonomik olarak güçlendirilmesi Tunus’taki en büyük sorunlardandır. Tunus’ta üzerinde durduğumuz en önemli konu kadınların ekonomik olarak özgür olmalarını sağlamaya çalışmaktır. Ekonomik şiddet biterse fiziksel ve sözel şiddet de azalır diye düşünüyoruz.”⁸⁸

AFTURD şu anda AB tarafından fonlanan ve Fransa önderliğinde kuruluna “Euromed İnisiyatifi” içinde Tunus’u temsil eden bir STK olarak yer almaktadır. Mısır, Ürdün, Lübnan, Cezayir, Fas ve Filistin’den STK’ların yer aldığı “Ostik⁸⁹” projesi bu ülkelerde kadına yönelik şiddetin önlenmesi için çalışmalar yapmaktadır. 2019’da başlayan ve VAWG konusunda bilinç yükseltme, tavır değişimi, görgü tanıklığı ve yasaların uygulanmasını içeren reklam kampanyaları ve atölyelerden oluşan bu projenin üç yıl sürmesi planlanmaktadır. Kadınlardan #seninhikayen etiketiyle hikayelerini ve tanıklıkları paylaşmaları istenmektedir. Projenin internet sitesinde bununla ilgili paylaşım yapabilecekleri bir form bulunmaktadır. Her ülke için farklı bir çalışma yürütülürken Tunus ayağını tamamen AFTURD yürütmektedir.

UNFT devrim sonrası Ben Ali rejiminin aracı olarak görüldüğü için eski popülaritesini kaybetmiş ve özellikle gençler açısından misyonunu tamamlamış bir dernek olarak görülmektedir. İnternet sitesi yayında olmasına rağmen bile 2014’ten beri çok fazla yeni bir bilgi bulunmamaktadır. 1961’den beri yayınladıkları “Kadın Dergisi”ni hala yayınladıklarını söylese de dergiye ulaşamamaktadır.

Al Awan, “Şimdiki Zaman” veya “Şimdi Tam Zamanı”, 01 Mart 2007’den bu yana, 24 Kasım 2007’de Paris’te ilan edilen Arap Akılcıları Derneği’nin bir platformu olarak iş adamı ve entelektüel Mohamed Abdelmutallab Al-Houni’nin inisiyatif ve finansmanıyla kurulan kültürel bir entelektüel internet sitedir. Sitenin kurucuları Tunuslu aktivist, çevirmen ve

⁸⁸ Salwa Kennou ile görüşme, AFTURD Başkanı, Tunus, 17 Ocak 2018 ⁹⁰

⁸⁹ Ostik.org

psikanalist Dr. Raja Ben Slama ile birlikte Suriyeli düşünür Sadak Jelal Al Azem ve Fransa’da yaşayan çevirmen düşünür Georges Tarabichi’dir. Bu e-dergi sadece Arapça yayınlanmakta ve tüm Arapça konuşan ülkelerden izleyicileri bulunmaktadır. Sitede yazan birçok gönüllü bulunmakla birlikte içeriği oluşturan ve düzelten ekip beş kişiden oluşmaktadır.

“Bu siteyi kurmaya karar verdik çünkü o zamanlar ana akım Arapça yayınlar golf ülkelerinin zenginlerine aitti ve gazetelerin içeriklerine onlar karar veriyorlardı. Özgür ve laik düşünen entelektüellere bu yayınlar kapalıydı, sansürler vardı. O dönem internet yeniydi ve bize özgürlük perspektifi veriyordu. Al Awan bir süre sansürü aşıp Arapça konuşan herkese ulaşabiliyordu, günde altı binden fazla kişi okuyordu Avustralya’dan Amerika’ya ama en çok da körfez ülkelerinde okuyucuları vardı. 2009’da Suudi Arabistan yayınlarımızı yasakladı ve sansür bu şekilde başladı.”⁹⁰

Al Awan kadın mücadelesi ile ilgili bir yayın değil ama ifade özgürlüğü ve insan hakları perspektifinden konulara yaklaşan bağımsız bir özgür düşünce buluşma alanı olarak düşünülebilir. Amacını internet sitesinde şu şekilde anlatıyor:

“İnsan haklarının ilkeleri ve modern siyasi ve ahlaki değerler, özellikle de Arap dünyasında kurulması gereği ile doğrulanan laiklik hakkında bilgi yaymak ve geliştirmek, negatif ve dar bir yaklaşımdan özgürlüğe, farklı alanlardaki özgürlük deneyimlerini ele alan olumlu bir yaklaşıma geçmek” (Al Awan, 2019).

Başlığın hemen altında “Ateizm ve düşünen kültür için zaman geldi” ibaresi yer almaktadır. Aşırı dincilik ve kadınlar üzerinde yıkıcı sonuçları, feminizm, cinsiyet ve dinler, kadın karşıtı yasalar, kadın ve erkek eşitsizliği gibi konularda makaleler içermektedir. Arap dünyasında kadınların uygunsuz koşulları nedeniyle, kadın hakları daha da kötüye gittiğine vurgu yapan bu e-

⁹⁰ Dr. Raja Ben Slama, Al Awan Kurucusu ve Tunus Milli Kütüphanesi Müdürü, 17 Ocak 2018

dergide, “kadınların kışı” başlığının altında bu konularla ilgili pek çok makale paylaşılmaktadır:

“Şimdiki Zaman Defterleri diye bir bölümümüz var burada her ay bir konu belirliyoruz ve yazıları topluyor, düzeltip yayınlıyoruz. En çok eleştirilen konumuz homoseksüellikle ilgili yaptığımız defter oldu. Onun dışında 68 olayları, ırkçılık, terörizm, kökten dincilik gibi toplumsal konulara eğiliyoruz. Tam anlamıyla alternatif yayıncılık yapıyoruz. Normal Arapça dergi ve gazetelerde konuşulması mümkün olmayan ama önemli konuları sansüre uğramadan özgürce yazabildiğimiz bir medya ortamını kendimize yarattık.”⁹¹

Al Awan 2011 devrimin öncesinde sadece Tunus’ta değil tüm Arap ülkelerinde çok yaygın ve popüler bir düşünce e-dergisiyken çok önemli işlevi bulunmaktaydı. Raja Ben Slama’ya göre sosyal ağların ortaya çıkması ve ifade özgürlüğünün gelmesinden sonra Facebook sayfalarının Tunuslulara ulaşmak için daha kolay bir ortam yarattığını düşünmektedir.⁹² Facebook sayfasında da 23 bin civarı takipçisi olan Raja ben Slama, bu sayfa üzerinde de düşüncelerini paylaştığını ve özellikle gençlere Facebook sayfasıyla daha kolay ulaştığını söylemektedir.

İlk kurulduğunda Libyalı bir iş adamı tarafından finansmanı sağlanan Al Awan’ı şu anda Birleşik Arap Emirlikleri’nden bir yayın evi ve araştırma merkezi desteklemektedir. İnternet sitesinde bağışçılar ve bağış miktarları net olarak yayınlanmaktadır. Bu özellik Tunus’ta sivil toplumda şeffaflık ve dürüstlük ilkesinin bir ayrıntısı olarak dikkat çekmektedir (Al Awan, 2019).

Al Awan’ın hedef kitlesini Arapça konuşan gençler oluşturmaktadır. Dr. Slama gençleri hedeflerken iki tane nedenden yola çıktığını açıklamaktadır. Raja Ben Slama’ya göre 2003-2004’ten sonra eski kuşak ile gençler arasında fikir ayrılıklarından dolayı gençler bu kuşağı artık rol model

⁹¹ Dr. Raja Ben Slama, Al Awan Kurucusu ve Tunus Milli Kütüphanesi Müdürü, 17 Ocak 2018

⁹² <https://www.facebook.com/pg/Dr.Raja.Ben.Slama/>

olarak almamaktadır. Ayrıca gençlerin köktendinci hareketlerden etkilenebileceklerinden korktuğunu ifade etmektedir. Bu anlamda yayınlarının misyonunun gençlere eleştirel düşünceyi öğretmek olduğunu ifade ederken dikkat ettikleri iki kriterden bahsetmektedir. Birincisi eski ve çağdığı geleneklerin etkisi, ikincisi baskın Avrupa kültürünün egemenliğine karşı eleştirel bir bakış açısını kazandırmak olarak açıklamaktadır. Derginin içeriğini günlük haberler değil, entelektüel aktüaliteden yola çıkarak hazırlamaktadırlar.

“Radikal bir seküler bakış açımız var. Arap ülkelerinde yaşayıp dini ve dini öğretileri eleştirmek ve farklı bir bakış açısı sunmak zordur. Biz bunu yapıyoruz, eleştirel düşünce bunu gerektiriyor. Biz bu e-dergiyi kurduğumuzda internet üzerinden tüm Arapça konuşanlara ulaşmak orijinali farklı ve yeniydi şimdi yerimizi Facebook sayfaları aldı. Burada daha fazla etkileşimli paylaşımlar yapılabiliyor ama Al Awan’a referans gönderen ve sosyal ağ üzerinden e-dergiyi ziyaret eden de çok oluyor.”⁹³

Feminist bakış açılı bir e-dergi olmalarının yanında az kadın yazarın olması durumunu da eleştirmektedir. 2018 yılı başında hem Al Awan, hem Raja Ben Slama Facebook sayfasında bir yolsuzluk olayıyla ilgili başlattığı kampanyayı başarı hikayesi olarak anlatmaktadır. Ben Ali rejiminin adamlarından Sadek Korbi Nüfus ve Aile Ulusal Bürosu’nun başına geçmek için aday olmuştur. Ancak Ben Ali döneminden birçok yolsuzluk ve taciz suç dosyaları bulunmaktaydı. Bunun üzerine Dr. Slama ve Al Awan bu dosyalarla bir kampanya başlatmış ve feminist gruplara duyurmuştu. Bunun üzerine AFTD, Korbi’nin başına geçmek istediği ofisin önünde bir oturma eylemi düzenlemişti. Bunun üzerine Tunus Başbakanı Chaded, Korbi’nin adaylığını reddetmiş ve başka birini ofisin başına getirmiştir (Mosaique FM, 2018).

⁹³ Dr. Raja Ben Slama, Al Awan Kurucusu ve Tunus Milli Kütüphanesi Müdürü, 17 Ocak 2018

Raja Ben Slama miras konusunda kadın-erkek eşitliğinin tartışıldığı dönemde önemli demeçlerle gündemi oluşturmuştur. Güncel konulara rasyonel şekilde yaklaşan dergide miras konusunu kadınların ekonomik haklarıyla ilgili bilgiler vermiştir:

“Tarım sektöründe çalışan 800.000 kadın var; ülkenin bu çalışan kadınları bizi beslemektedir. Bu kadınların yüzde 62’si sahip olmadıkları topraklarda çalışmaya giderken yolda nakliye kamyonlarında ölmektedir. Sigortalarının olmaması da ayrı bir dramdır. Bu yanlışlıkların, bu karanlığın sayfaları kapatmanın zamanı gelmiştir. Eşitlik yasası eninde sonunda kabul edilecektir.” (Albawaba A, çevrimiçi 11-07-2019).

2014 yılında gazeteciler ve grafik tasarımcılardan oluşan bir ekip tarafından kurulan Inkyfada, Tunus'ta bulunan bağımsız, kar amacı gütmeyen, kamusal çıkarların hizmetinde bir medya yayın organıdır. Arapça “ayaklanma” anlamına gelen intifada ve “mürekkep” anlamına gelen İngilizce Ink’in bir karışımıdır. Tam isim, “mürekkeple ayaklanma” anlamına gelmektedir. “Tunus'ta yeni bir gazetecilik” sloganıyla yayın yapmaktadır. Kurucu ekibin çoğu üyesi, kolektif blog Nawaat’ın eski kadrolarından oluşmaktadır. Eylül 2013’de, Nawaat’ın on bir üyesi “Nawaat yönetim kurulu ve editörler arasında karar verme sürecinde çıkan itilaf nedeniyle istifa etmiştir. Birkaç ay sonra, Nawaat’ın yönetim kurulu üyelerinden birinin de dâhil olduğu dokuz kişi Al Khatt Derneği ve ona bağlı Inkyfada e-gazetesini kurmuştur. Al Khatt, 2013 yılında Tunus'ta basın ve ifade özgürlüğü için kar amacı gütmeyen bir dernek olarak faaliyete geçmiştir. Derneğin amaçları arasında basın özgürlüğünü ve ifade özgürlüğünü geliştirmek ve teşvik etmek, vatandaş için faydalı olan bağımsız ve kaliteli bilgileri aktarmak, bilgilendirici içerik yaratıcıları ve vatandaş arasındaki ilişkiyi geliştirmek ve yeniden yaratmak, bilgi hizmetinde, vatandaşların katılımında ve bilgiye erişimde teknolojik araçlar oluşturma bulunmaktadır. Inkyfada projesi bu eylemleri destekleyecek bir içerikle yayın hayatına başlamıştır. Dernek

tarafından finanse edilen Inkyfada'nın kurucu ekibi, aralarında *Tunileaks* belgelerini aktaran eski “Nawaatçı” Malek Khadhraoui’nin de olduğu dokuz gazeteciden oluşmaktadır. Bu gazeteciler içinde sadece muhabir ve editörler değil, yazılımcılar ve grafik tasarımcılar da bulunmaktadır. Fransızca ve Arapça olarak sunulan bu e-dergi, Tunus'ta ana akım medyada daha az yer alan konularla derinlemesine ilgilenmekte ve kendisini “yavaş gazetecilik” politikasının bir parçası olarak görmektedir.⁹⁴ Site, yeni web teknolojileri (haritacılık, ikonografi, web-belgesel vb.) ve yazılımcıların özel hazırladığı bir tasarım kullanımıyla öne çıkmaktadır. Makaleler editöryal ekip tarafından ve ayrıca zaman zaman katkıda bulunan misafir yazarlar tarafından yazılmaktadır.

“Kurucular olarak ortak noktamız olan şey, hepimiz gazeteciliğin ne hakkında olması gerektiği sorusunu düşünüyor olmamızdır. Bunu düşünüyor olmamız Tunus'ta bir rüya, çünkü sekiz dokuz yıl öncesine kadar sadece gösteriler ve temel insan haklarımız için mücadele ediyorduk. Devrimin başlangıcındaydık ve artçı insan hakları mücadeleleriyle, yolsuzluklarla uğraşıyorduk. Yaratıcı olmaya zaman ayırmak zordu. Düşünme, analiz etme, toplumun derinlerine gitme ve sorunlarını çözme Inkyfada medya projesinin kalbidir.”⁹⁵

Inkyfada'nın web istatistikleri ziyaretçilerinin bir habere 10-15 dakika harcadığını ve özellikle soruşturmalara ilgili haberleri okumak istediklerini göstermektedir.

Sitenin kurucuları devrim öncesi Nawaat ekibinde oldukları ve *Tunileaks*'te aktif oldukları için Inkyfada olarak kurulduktan sonra 2015'teki *SwissLeaks* davasını da takip etmeye başlamışlardır. “Panama Belgeleri”⁹⁶

⁹⁴ “Yavaş gazetecilik” geçmişte *Reuters*, *The Guardian* gibi kurumlarda muhabirlik yapmış Susan Greenberg tarafından 2007’de ortaya atılmış bir kavramdır. Greenberg, açıkça haber üretiminde harcanan daha uzun zamanın daha kaliteli, daha iyi araştırılmış ve etik standartları ihlal etmeyen işlere olanak tanıdığını savunuyordu.

⁹⁵ Inkyfada, Erige Sehiri, Tunus, 17 Ocak, 2018.

⁹⁶ ‘Panama Papers’ ya da ‘Panama Belgeleri’, Panamalı hukuk firması Mossack Fonseca’ya ait olduğu belirtilen ve aralarında on iki dünya lideri ile çok sayıda bürokrat ve iş

(Free Press Unlimited, 2016) için çalışan ve dünyadan yüz kadar gazete kuruluşunun üye olduğu “Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu” içinde Tunus’la ilgili belgeleri taramak üzere yer alan tek medya yayın kuruluşu Inkyfada olmuştur.

“Belgeleri inceledikçe Tunuslu isimleri ayıklıyorduk. Halk bizden liste yayınlamamızı istiyordu. Ama bizim amacımız olayları büyütmek değil, gerçekleri anlamaya çalışmaktı. Bulduğumuz ilk isim aslında (Cumhurbaşkanı Essebsi’nin kampanya direktörü olan bir politikacı olan Mohsen Marzouk) idi. Seçimler sırasında Panama’da sınır ötesi bir hesap açması ile ilgiliydi. Gerçekten açıp açmamış olup olmadığını bilemiyorduk. Seçimler esnasında bunu dile getirmek bizim için ahlak dışı bir meseleydi: Tunus toplumunun çıkarlarına hizmet etmek isteyen ve Tunus’ta yaşayan biri, finansal işinin bir kısmını o toplumun dışına taşıyabilir mi? Diye düşündük. Tunus zaten devrim öncesi yolsuzluklarla mücadele ederken, bunu gerçekten anlamadan yayınlamak istemedik. Elbette bu politikacıyla röportaj yapmaya çalıştık ama cevap vermedi. Onun yerine bir TV kanalında canlı yayında bizi yalan söylemekle suçladı. Enteresan bir durumdu. Şüpheli ve suç olabilecek bir hareketi yapan bu politikacı bunun için habercileri suçlamaktaydı”.⁹⁷

Bu dönemde site internet korsanları tarafından saldırıya uğramış ve birkaç gün kapanmak zorunda kalmıştı. Inkyfada’nın en önemli özelliğinin reklam ve yurtdışı fonları ile ilgili kendisine bir limit koymuş olması olduğunu söylemektedirler. Özgür ve bağımsız bir medya olarak kalabilmeleri için bunun önemli olduğunu düşünmektedirler.

Inkyfada kadın konusunda da ana akım medyaya yer almayan konulara yer vermektedir: kadına yönelik şiddet, Suriye’de DAESH’e katılan

çevrelerinden önemli kişilerin bulunduğu para aklama, ambargoları delme ve vergi kaçırma gibi yasadışı mali faaliyetleri ortaya çıkaran, tarihin en büyüğü olmaya aday gazetecilik olayı ve toplamda 11 milyon belgeye verilen isimdir.

⁹⁷ Inkyfada, Erige Sehiri, Tunus, 17 Ocak, 2018.

kadınların ülkeye geri dönme çabaları, kadınların çalışma koşulları gibi konularda da içerik üretmektedirler.

Al Bawsala, Tunus'ta devrim sonrası 24 Eylül 2011'de kurulan ve tüm politik etkilerden uzak bir sivil toplum örgütüdür. Kurucusu Amira Yahyaoui 2005 yılında 22 yaşında bir siberaktivist olarak kuzeni tarafından kurulan "TUNeZINE.com"⁹⁸ hiciv sitesinde çalışırken, kuzeni Zouheir Yahyaoui'nin trajik ölümünün ardından Paris'e sürgüne gitmiş ve ama oradan sansüre karşı örgütlenmelere katılmış bir kadın aktivisttir. Ben Ali rejiminin yıkılmasından sonra, Amira siyasette şansını denemiş ama partisi oy alamadığı için Meclis'e girememiş ve beş genç arkadaşıyla Al Bawsala'yı kurmuştur. Al Bawsala kurulduğunda ilk işi parlamentoda şeffaflığın sağlanması amacıyla Tunus Ulusal Kurucu Meclis'teki milletvekilleri ve vatandaşlarından oluşan küçük bir grubu bir araya getirmiştir. Al Bawsala Tunus sivil toplumuna ve parlamentosuna "şeffaflık" ve "siyasetçilerin hesap vermesi" ilkelerini getirmiştir. Bu projenin başarısından dolayı Davos Kadınlar Forumu'na temsil davet edilen Yahyaoui, kadın haklarını ve vatandaş katılımını artırma çalışmaları nedeniyle Haziran 2012'de Trailblazer Global Liderlik Ödülü'nü almıştır:

"Vatandaşlarla politikacılar arasındaki tartışmaları düzenlediğimizde, halk siyasetçilerin hesap vermesini talep etmekteydiler. İfade özgürlüğüne halk tarafından sahip çıkılması, politikacılara hesap sormak vb. konuları yeni ama demokrasinin ilk adımları olarak korunması gerekmektedir. Çünkü Tunus demokrasisi hala çok kırılgan. Yeni siyasi seçkinlerin çoğu Ben Ali'ye muhalefetten yani

⁹⁸ İnternet sitesi şu andan aktif olarak çalışmıyor ama eski döneme ait yazılara arşiv olarak ulaşılabilir. Tunus'un ilk internet şehidi olarak kabul edilen Zouhair Yahyaoui ("Ettounsi" yazı adı) ekonomi mezunu bir internet gazetecisiydi, 2005 yılında ailesinin verdiği bilgiye göre kalp krizinden öldü. 2001 yılının Temmuz ayında, Tunus'ta demokrasi mücadelesi ile ilgili bilgileri yaymak ve muhalefet materyallerini yayınlamak için üniversiteden mezun olduktan kısa bir süre sonra TUNeZINE.com internet sitesini kurdu. Sitede okuyucularına Tunus'un "bir cumhuriyet mi, krallık mı, hayvanat bahçesi mi veya hapisane mi" olup olmadığını oylamaya davet etmesinden kısa bir süre sonra Yahyaoui, bir internet kafede altı sivil polis memuru tarafından tutuklandı. Ceza evinde kaldı. Ölümünden sonra internet sitesi pasif hale geldi.

eski gelenekten geldi ve siyasi baskıdan kaçınmak için gizlilik kültüründe siyaset yapmak işlerine gelmektedir. Ancak devrimden sonra her konuda hesap vermeye hazır olmaları gerekmektedir. Biz gençler her şeyi halka açık yapmaları gerektiğini düşünüyor ve Al Bawsala ile bunu yapmalarını sağlıyoruz.”⁹⁹

Al Bawsala’nın kurulması hikayesini ve misyonunu Amira Yahyaoui şu şekilde anlatmaktadır:

“Devrimden önce sadece bir eylemciydim ve çoğunlukla internet sansürüne karşı olan kalabalığın bir parçasıyım. Devrim öncesi birkaç yıl sürgünde yaşamak zorunda kaldım. Siyasette şeffaflık ve hesap verebilirlik üzerine bir sivil toplum örgütü kurmak istiyordum. Al Bawsala'yı kurmak için devrimden sonra Tunus'a geri döndüm. Al Bawsala, kamu kurumlarını izler ve ne olduğunu kamusal alanda çevrimiçi olarak yayınlar. İnternette bizi takip eden binlerce insan için her şey anında tweetlenir ve Facebook'a konur. Yeni Tunus Anayasası tartışmalarını yakından takip ettik. Bir ülkenin tarihini yeniden yazmasına tanıklık etmek harikaydı. Anayasanın hazırlanırken şeffaf olduğundan emin olduk ve Tunus'un sonunda elde ettiği Anayasa maddelerinin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ndekilere mümkün olduğunca yakın olmasını sağladık. Bugün Bawsala, Tunus'ta ve hatta Arap dünyasında en büyük STK'lardan biridir Tunus belediye meclislerini ve parlamentonun izlenmesini sürdürmektedir.”¹⁰⁰

Al Bawsala’nın en önemli misyonu vatandaşı tüm siyasi eylemin kalbine yani ortasına koymak ve seçilenlerin vatandaşa hesap vermesini sağlamaktır. Dört ana hedef kitlesi vardır: siyasi faaliyetleri güncel olarak takip etmek isteyen vatandaşlar, iyi uygulamaları görmek ve uygulamak isteyen siyasetçiler, vatandaş haklarını takip etmek ve bununla ilgili çalışmalar yapmak isteyen STK'lara veri sağlamak. (Al Bawsala, t.y.) Al

⁹⁹ Amira Yahyaoui ile röportaj, le Point Gazetesi, 19 Ocak 2013

¹⁰⁰ Amira Yahyaoui ile röportaj, Al Jazeera, 19 Nisan 2017

Bawsala'nın özellikle kadınlara yönelik ayrı bir çalışması olmasa da kadınların kamuda ve siyasette eşit temsili çalışmalarını da vatandaşlık hakları çerçevesinde devam ettirmektedir. Bu derneğin etkinlikleri üç ana eksen etrafında dönmektedir. Yasama ve yürütme çalışmalarını gözlemleme, şeffaflık kültürünün teşvik edilmesi ve bu yönde temel hakların ve bireysel özgürlüklerin güçlendirilmesi, son olarak da vatandaş girişimlerinin geliştirilmesine destek olmaktadır.

Al Bawsala'nın üç tane çok önemli projesi devam etmekte ve bunları vatandaşların canlı olarak takip etmesini sağlamaktadır. “Marsad Majles”¹⁰¹Tunus Kurucu Meclisinin gözlemevi gibi çalışıyor ve Meclis'teki tüm toplantıları 24 saat majles.marsad.tn internet sitesi üzerinden iletmektedir. Türkiye’de meclis oturumlarından yayın yapan Meclis TV’den farkı her oturumun, her toplantının ulaşılabilir olmasıdır. Tunus parlamentosunda çalışanlar ve seçilmişlerin birer biyografisinin yanı sıra, karnesi gibi çalışan sistemde her türlü bilgi bulunmaktadır: siyasi parti üyeliği, teklifler, oylamalara katılım, müdahaleler. İkinci proje olan “Marsad Baladia” ise yerel yönetimler bazında belediye meclislerini gözetlemekte ve vatandaşlara şeffaf bilgi sağlamaktadır. Ocak 2014'te “Marsad Baladia” projesi ile vatandaşlar belediyelerin faaliyetlerini güncel bir şekilde erişerek gözlemleyebilmektedir. Proje aynı zamanda vatandaşların yerel yönetimler bazında haklarını anlamasını ve karar alma sürecine katılmasını sağlamaya yönelik belediye ile vatandaş arasındaki mesafeyi kısaltmayı sağlamaktadır. "Marsad Baladia" ekibi belediyelerden bilgi toplanması için tek tip bir yöntem uygulayarak tek tek tüm belediyelerden belediye bütçesi, insan kaynakları, taşınır ve taşınmaz mallar, belediye meclislerinin faaliyetleri ve belediye yatırım projeleri ile ilgili bilgilerin iletilmesine aracılık yapmaktadır. Belediyelerin tamamı tarafından sağlanan bu bilgiler şeffaflık için bir kriter kabul edilmiş ve buna göre her bir belediye için takip devam etmektedir.

¹⁰¹ Marsad gözlemevi demek yani “Marsad Majles” Parlamento’nun Gözlemevi şeklinde çevrilebilir.

Projede eksiksiz Tunus’un tüm belediyeleri gözetlenmektedir. Üçüncü proje olan “Marsad Budget” yine aynı şeffaflık ilkesiyle devletin bütçe kaynakları, bakanlıkların, cumhurbaşkanlığının ve yasamanın giderleri dahil devlet bütçesine ilişkin vatandaşlara, basitleştirilmiş ve erişilebilir bilgiler vermektedir. Başka bir projede yer almak için ABD’de bulunan Amira Yahyaoui yerine Al Bawsala’yı kadın hakları konusunda birçok çalışması olan Nessryne Jelalia yönetmektedir:

“Çok organize ve büyük bir iş yapıyoruz. 25 kişilik bir ana ekiple her yere yetişiyoruz. Tunus İç İşleri Bakanı Al Bawsala’nın raporlarını referans alıyor. “Marsad Budget” kamu maliyesi politikalarının denetlenmesi ile ilgili. Bu projede devletin bütçeyi nasıl kullandığının takibi yapılıyor. Mesele ise bütçeyi nasıl değerlendirebiliriz. Her bakanın ne kadar bütçeye sahip olduğunu biliyoruz.”¹⁰²

Al Bawsala’da proje yürütücüsü olarak gazeteciler, avukatlar, vergi uzmanları, ekonomistler ve yazılım mühendislerinden oluşan 25 kişilik bir ekip bulunmaktadır. Objektif bilgilere ulaşabilme ve onları kamuoyuna olduğu gibi tarafsız bir şekilde sunabilmenin bir alternatiflik olduğunu düşünen Jelalia, Tunus’ta milletvekilleri ve bakanlar da dahil olmak üzere vatandaşlık bilinci gelişmiş herkesin, Al Bawsala’yı Facebook ya da Twitter üzerinden takip ettiğini söylemektedir:

“Bugün 11 milyonluk bir ülkede 2 milyon Facebook kullanıcısı var, bu radyo ya da TV izleyicisine göre çok daha fazla. TV’deki bir tartışma kitle iletişim olarak görülüyor ama sosyal medyanın daha etkin bir araç olduğunu düşünüyorum. Mesela bizim bir parlamento kanalımız yok, belki gerekli olabilir ama sosyal medyada daha kalıcı ve her zaman ulaşabileceğin bilgileri paylaşıyoruz”¹⁰³

¹⁰² Nessryne Jelalia ile görüşme, Al Bawsala Derneği Direktörü, Tunus, 16 Ocak 2018

¹⁰³ Nessryne Jelalia ile görüşme, Al Bawsala Derneği Direktörü, Tunus, 16 Ocak 2018

Tunus'ta internet sitesi en çok tıklananlardan biri olan Al Bawsala'nın Facebook ve Twitter sayfası da çok aktif çalışmaktadır. Al Bawsala Yeni Anayasa yapım süresinde özellikle kadınların erkeklerle eşit vatandaşlık haklarının alınması, bununla ilgili gösterilerin yapılması ve yerel yönetimlerde ademi merkezîyetçilik yasalarının çıkmasında büyük katkıları olmuştur. Özellikle kadınları merkeze koyan bir oluşum değil ama vatandaşlık bilincinin gelişmesi üzerine olduğu için kadın haklarının da buna bağlı olarak gelişeceğini düşünmektedir:

“Tunus'ta kadın erkek eşitliğinden bahsettiğimiz zaman bu sadece elit, eğitilmiş kadınlar için bir şey ifade ediyordu. Dezavantajlı gruplardan, kırsaldan gelen kadınlar başta gösterilere katılmakla birlikte eşitliğin ne anlama geldiğini bilmiyorlardı, çünkü fiili olarak yaşamamışlardı. Bu algının değişmesi ve her sosyal kesimden kadınların haklarını bilmeleri gerekir”.¹⁰⁴

Al Bawsala Amerika ve Avrupa'dan birçok uluslararası fondan yararlanmaktadır.

"Aswat Nissa", Arapçadan Türkçe'ye "kadınların sesi" olarak çevrilmiştir. Aswat Nissa Tunus'ta devrim sonrası 2011'de politik etkilerden bağımsız olarak kurulan feminist bir sivil toplum kuruluşudur. Buna ek olarak, Tunuslu kadınların seslerini duyurmalarını, kamusal ve politik yaşamda hak ettikleri yerleri almalarını teşvik ederek toplumsal cinsiyet yaklaşımının kamu politikalarına entegrasyonunu savunmaktadır. Aswat Nissa internet sitesinde misyonunu dört madde olarak belirtmektedir. Eşitlikçi bir kültürün yaygınlaşması için çalışmak, cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılığa karşı mücadele etmek, becerilerini ve liderlik özelliklerini güçlendirerek kadınların politikaya katılımını teşvik etmek ve toplumsal cinsiyet yaklaşımının kamu politikalarına entegrasyonunu savunmak (Aswat Nissa, 2011). En önemli gördüğü ve taviz vermeyeceklerini söyledikleri

¹⁰⁴ Amira Yahyaoui ile röportaj, Al Jazeera, 19 Nisan 2017

değerleri eşitlik, bağımsızlık, şeffaflık, dayanışma ve kapsayıcılık şeklinde tanımlamaktadırlar.

Aswat Nissa, BM Kadın Tunus ortaklığında, 2017 yılında "Kadınlar, Barış ve Güvenlik" projesini başlatmıştır. Bu proje, kadınları ve cinsiyet eşitliğini ele alan ilk Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı olan UNSCR 1325'in uygulanmasıyla kadınlarının çatışma önleme, barış inşası ve barışı koruma çabalarını desteklemektedir. Kadınlar, Barış ve Güvenlik projesinin amacı, Tunuslu kadınların barış ve güvenlik konusundaki farklı bakış açılarını yansıtan bir Ulusal Eylem Planı benimsemek için sivil toplum ve parlamento arasında yapıcı ve kapsayıcı bir diyalogu kolaylaştırmaktır.¹⁰⁵ Bu projenin temel sebebi Tunus'ta radikal gruplara katılan kadın sayısının artmasından sonra bununla ilgili önlemler geliştirmektir. Yapılan araştırmalara göre 2011 yılından beri DAESH'e katılmak için Suriye, Irak ve Libya'ya giden yedi bin Tunuslunun 700 tanesi genç kadınlardan oluşmaktaydı. Bu kadınlar mücadele rollerini üstlenmekte, dini evlilik yoluyla hem erkek savaşçılara cinsel hizmette bulunurlar hem de yeni savaşçılar doğurmaktaydılar. Bunun yanında toplumun örgütlenmesi gibi idari görevleri üstlenmekteydiler. Tunus yetkililerinin daha acil bir güvenlik tehdidi olarak gördükleri ise "amaç için mücadele etmeyi" evlerinden yönetmeyi seçen kadınlardı. Mayıs 2018'de, Tunus yetkilileri Tozeur'daki bir kadını yurtdışındaki teröristlerle iletişim kurmak ve kişisel bilgisayarında cihadi propagandası yapmaktan tutuklamışlardır. 29 Ekim 2018'de, 30 yaşındaki üniversite mezunu Mna Guebla, Tunus şehir merkezinde bir bomba patlatıp kendini öldürmüş ve iki polis memurunun yaralanmasına neden olmuştur. Olay, terörizmin eğitimsiz genç erkeklerle sınırlı kalmadığını hatırlatmıştır. Tunus'ta bölgeler arası eşitsizlik, özellikle üniversite mezunları arasında işsizlik oranının yüksek olması ve demokrasiye geçişte her bölgeye

¹⁰⁵ 15 Şubat 2018'de Tunus'ta düzenlenen BM Güvenlik Konseyi Kararı 1325'in kadın, barış ve güvenlik ile ilgili Yürütme Komitesi'nin toplantılarında, BM Güvenlik Konseyi Kararı 1325'in ulusal eylemi onaylandı ve Kadın, Aile ve Çocuk Bakanı Naziha Labidi'ye verildi.

eşit refah gelmemesi kadınların da cihadi gruplara katılmasının temel sebeplerinden olarak gösterilmektedir.¹⁰⁶

Aswat Nissa'nın bir diğer projesi de kadın adayları güçlendirmek amacıyla 2012'den beri düzenledikleri “Kadın Siyaset Akademileri”dir. Bu eğitimler kadın siyasetçilere, siyasi oluşumlarında aktif rol oynamaları için gerekli becerileri kazanmaları yönünde eğitimler vermektedir ve tüm siyasi partilerin kadınlarına açıktır. Daha çok 18-35 yaş arası geç kadın siyasetçileri hedeflemektedirler. Bugüne kadar 11 siyasi partiden 165 kadına eğitim verilmiştir. Siyasi partilerin seçim listelerinde yatay ve dikey parite sağlamak için iki savunma kampanyası yapmışlardır.

Bir projeleri de kadına yönelik şiddetle ilgili toplumda farkındalık yaratılması projesidir. Her sene değişik bir farkındalık projesini destekleyip internet sitesi ve Facebook sayfalarında yayınlamaktadırlar. Bu kampanyaları genelde her sene farklı temalarla dünya kadınlar gününde başlatmakta ve bu günün verdiği hakların sadece kağıtta kalmaması için uğraşmaktadırlar.

İnternet sitelerindeki en dikkat çekici sekme başarı hikayelerini yayınladıkları sekmedir. Bu bölümde siyaset akademilerinde eğitim aldıktan sonra milletvekili, meclis üyesi olan kadınların hikayelerini paylaşmaları siyasete katılmak isteyen kadınlara ilham vermektedir.

Derneği kuran İkrâm Ben Said'in köşe yazıları ve araştırmaları Nawaat'te de yayınlanmaktadır. Ofisi ve derneği kardeşi Sara Ben Said yönetmektedir. AswatNissa'da dört profesyonel ekibin yanı sıra gönüllüler çalışmaktadır. Sosyal medya hesapları ve özellikle Facebook sayfası hedef kitlelerine ulaşmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda siyasi partilerle de çalışmakta, partilerle oluşturdukları organik bağlarla siyasette olmak isteyen kadınlara ulaşmaktadırlar. Tunus'un belli bölgelerinde yaptıkları “Siyaset Akademileri” sayesinde de kadınlar arasında bilinirliklerinin artış olduğunu

¹⁰⁶ Prof. Dr. Habib Kazdaglı ile görüşme, Manouba Üniversitesi, Tunus, 13 Ocak 2018

düşünmektedirler. Hedefledikleri kitle 18-35 yaş grubu olduğunu söylemektedirler:

“Siyaset hala eski siyasi aktörlerin elinde olması bizi gençlere yönlendiriyor. 2011 devriminin yaptıktan sonra yeni kurucu meclise girenlerin çoğu aslında eski dönemin siyasetçileri ve o özellikleri taşıyan siyasetçilerdir. Parite kanunu sayesinde parlamentoda yeterli sayıda kadın siyasetçi var ama kadın hakları için yeterince savaşıyorlar. Biz gençlerden yeni bir siyasetçi profili yaratmak istiyoruz, inanıyoruz ki gündemi yakalayan, toplumsal cinsiyet eşitliğine inanan genç kadın siyasetçi profili yaratabilsek bu erkek siyasetçileri de bu çizgiye çekecektir. O yüzden hedef kitlemizde genelde 18-35 yaş grubu bulunmaktadır. Bu hedef kitlede dolayısıyla sadece kadınlar değil erkekler de vardır.”¹⁰⁷

Siyaset akademilerine belli bir sayıda kadına eğitim vermektedirler. Kadın adaları siyasi özgeçmişleri, referansları, bakış açıları, mülakatlar, telefonla mülakatlardan oluşan süzgeçten geçirmekte ve belli kriterleri geçenleri seçmektedirler. Eski kadın siyasetçilerle gençler arasındaki kopukluğu gidermek en büyük hedefleri arasındadır. Bir yıllık bu eğitimlerde iyi bir siyasetçi profili oluşturdıklarını düşünmektedirler. Bunu dışında özellikle başkent Tunus dışındaki kırsal bölgelerde kahve toplantıları da yaptıklarını söylemektedirler.

“Tunus’ta siyasi parti ayrımı yapmadan çalışan tek sivil toplum örgütüyüz. Tarafsız olmamızı eleştiren özellikle ikinci dalga feministleri var, çünkü genelde Tunus’ta derneklerin bir siyasi bakış açısı var. Ama biz farklı bakış açılarından kadınları kadın konusunda mücadele eden ve homojenleşen bir yapı istiyoruz. Bazen Ennahda’da siyaset yapan ile Nida Tunus’ta siyaset yapan kadınları bir arada

¹⁰⁷ Sara Ben Said ile görüşme, AswatNissa Derneği Müdürü, Tunus, 18 Ocak 2018

eğitmek zor olabiliyor ama bu zorlukları aşmak ve farklı görüşlere toleranslı olmak da eğitimin bir parçasıdır.”¹⁰⁸

İkinci Anayasa çalışmalarında kadın erkek eşitliği yani “parite” konusunda çok çalıştıklarını ve bir kampanya yaptıklarını ve başarılı olduklarını söylemektedir. Bloglar devrim öncesi çok önemliydi ama artık bloglara gerek kalmadı, ifade ve yayın özgürlüğü olduğu için internet siteleri ve Facebook sayfalarının daha aktif kullanıldığını teyit etmektedir. Derneğin geliri Avrupa fonları ile sağlanmaktadır: İsveç, Almanya ve UNWomen fonlarını kullandıklarını ifade etmektedirler.

Militan Kadın Radyosu veya Tunus Kadın Radyosu (RFM), 102.4 bandında yayınlanan Tunus’ta tematik kadın radyosudur. Radyonun kurucusu Soumaya Hamlaoui RFM’i aslında “konusu kadın olan genel bir radyo” olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁹ Radyo, Medyada Kadın Derneği önderliğinde ve Tunus Özgür Radyolar Sendikası (STRL) işbirliği ile 2014 yılının 08 Mart’ında yayına resmen başlamıştır. “Kadınların sesi” sloganıyla yayına başlayan radyoda 08:00-18:00 arası canlı yayın akışı, diğer saatlerde müzik yayını yapılmaktadır. Radyo ticari bir mantıkla değil, gönüllülük esasıyla çalışan ve bir derneğe bağlı bir topluluk radyosudur. Amerika’da çok yaygın olan “community radio” kavramından yola çıkan RFM, “kadınlarının yararına kadınlar” sloganıyla kurulmuştur. Radyonun kurucularından Muhammed alternatif bir yayın yaptıklarını üzerinde özellikle durmaktadır:

“Radyonun yayını ile ilgili izinlerde sorun yaşadık, o yüzden şu an kapalıyız ama izinler alınınca tekrar yayına başlayacağız. Devrimden sonra kültürel içerikli birçok ticari ve topluluk radyoları açıldı. Bizim bir topluluk radyosu olarak amacımız kadın haklarını korumak, yasalar ilgili değişikliklerde kadınların yararına onlara destek vermek, şiddet ve taciz olaylarını görünür hale getirmek ve ayrıca kırsalda

¹⁰⁸ Sara Ben Said ile görüşme, AswatNissa Derneği Müdürü, Tunus, 18 Ocak 2018

¹⁰⁹ Soumaya Hamlaoui ile görüşme, Militan Kadın Radyosu Kurucusu, Tunus, 19 Ocak 2018

yaşayan kadınların farklı sorunlarını dile getirmektir. Sadece başkent Tunus'ta yayın yapıyoruz ama bu sorunlar bazı noktalarda ortaklaşabiliyor.”¹¹⁰

RFM yayınında farklı programlar bulunmaktadır: röportajlar, tanıklıklar, avukatların görüşü, psikologlar, sosyologların konuk oldukları programlar yapılmaktadır. En çok ilgiyi interaktif yayınlar yani dinleyicilerin de katılabildiği ve görüş sunduğu programlar ile ödüllü yarışmaların olduğu programların ilgi gördüğünü belirtmektedirler. Radyoda gönüllü beş kişi çalışmaktadır. Gazeteci eğitilmiş iki kişi haberler ve yayın içerikleri ile uğraşırken diğer üç kişi de idari işler, dış ilişkiler, web tasarımı gibi teknik işler ile uğraşmaktadırlar. Konulara göre uzman konukları radyo yayınında konuk etmektedirler.

Her saat başı haberler okunurken en çok telefonla bağlantısı olan programlar dinlenmektedir. Hedef kitlelerinde daha çok gençler varken çok çeşitli kesimlerden dinlendiklerini ve arabaların RDS'lerinde¹¹¹ bolca “Kadın Radyosu” gördüklerini söylemektedirler:

“Kadın konulu genel konularla ilgili bir radyo diyoruz kendimize. Toplumda aslında her konunun kadınla bir bağlantısı bulunmaktadır. Başkentte %2 gibi bir dinlenme oranı yakaladık ki bir topluluk radyosu için bu çok iyi bir dinlenme oranı. Bizi en çok taksiciler, bir de fabrikalarda özellikle tekstil fabrikalarında çalışan kadınların dinlediğini fark ettik. Bu da bizim her kesime ulaşabildiğimizin bir göstergesidir”.¹¹²

RFM'in dinleyici kitlesi arasında ev kadınları ve öğrenciler de bulunmaktadır. Özgürce, devlet ya da erkek egemen bir baskının altında olmadan yayın yapabilmeleri ve kadınlarla ilgili sorunları baskı olmadan

¹¹⁰ Mohommed Hamlaoui ile görüşme, Militan Kadın Radyosu Kurucusu, Tunus, 19 Ocak 2018

¹¹¹ Radyo Veri Sistemi, geleneksel FM radyo yayınlarına küçük miktarlarda dijital bilgi yerleştirmek için kullanılan bir iletişim protokol standardıdır. RDS, zaman, istasyon tanımlaması ve program bilgileri dahil olmak üzere iletilen çeşitli bilgileri standartlaştırır.

¹¹² Soumaya Hamlaoui ile görüşme, Militan Kadın Radyosu Kurucusu, Tunus, 19 Ocak 2018

yayınlayabilmeleri kendilerini alternatif medya olarak tanımlanmalarını sağlamaktadır. En önemli misyonları ulaşabilecekleri kadar kadına ulaşmak ve seslerini duyurabilmek olarak tanımlamaktadırlar. Yeni Anayasa yapım sürecinde kadınlara eşit vatandaşlık, kadına yönelik şiddetin önlenmesi ile ilgili yasanın çıkarılması konusunda çok yayın yaptıklarını söylemektedirler. Yabancı fonlar özellikle AMARC¹¹³ tarafından desteklenmişler az da olsa radyoya reklam da alabilmişlerdir.

2013 yılında kurulan Chouf (Bak) Derneği, Chouftouhonna (Onları Gör) Festivali'ni organize eden dernektir. Bu dernek, cinsel, etnik, ekonomik ve kültürel azınlık olarak tanımlanmış kadınların bedensel ve cinsel haklarını harekete geçiren aynı zamanda onlara psikolojik, adli ve fiziksel destek sağlayan, “interseksüel”¹¹⁴ feminist bir organizasyon olarak tanımlamaktadır. Kadın ve LGBTİ hakları üzerine çalışmakta olan dernek festival dışında atölyeler, film gösterileri, fotoğraf sergileri, eğitimler düzenlemektedir. Kadın ve LGBTİ sorunlarını görünür hale getirmek ve bu kişilerin kendilerini anlatma imkanı bulmalarını amaçlamaktadırlar. Chouf'un internet sitesinde “toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile savaşılmaya ve cinsiyetçi klişeleri tanımlama konusunda kararlı oldukları” yazmaktadır (Chouf Facebook Sayfası, 2013).

Chouf, sanatın güçlü mesajlar iletme rolüne inanmakta ve faaliyetlerinin çoğu sanatsal biçimlerde ifade etmektedir. Chouftouhonna Festivali ile kendilerini sanat yoluyla aktarmak isteyen kadınlar için bir ifade alanı yaratmaya çalışmaktadırlar. Kadın sanatçılara, aktivistlere ve kadın konusunda çalışan erkeklere görünürlük kazandırmak, Tunuslu ve Tunus dışından gelen izleyicilere alternatif sanat biçimlerini ve aktivizmi tanıtmak amaçları arasındadır. Derneğin gönüllülerinden ve festivalin de çalışanlarından Sahar Yahiaoui festivali şu şekilde anlatıyor:

¹¹³ AMARC: Dünya Topluluk Radyoları Derneği

¹¹⁴ Bir insan fiziksel özelliklerine göre ne açık şekilde erkek ne de açık şekilde kadınsa, bu kişi interseksüeldir.

“Dernekte 14 kişi gönüllü olarak çalışıyoruz, festival zamanında bu sayı yüzün üzerine çıkıyor Birçok öğrenci, öğretim görevlisi, avukat, sanatçı gönüllü olarak festival zamanında ve sonrasında destek veriyor. Dernekte hiyerarşık bir yapılanma yok, herkes yapılacak ne iş varsa onu yapıyor ve dolayısıyla bana görevimi sorduğunuzda her şey diyebilirim”.¹¹⁵

Sadece Tunus’ta değil daha birçok yerde kişisel özgürlüklerden artık tam anlamıyla bahsedildiğini söylerken, arzu edilen ve hak edilen özgürlüklere değinmek için feminen ve feminist prodüksiyonlar tarafından Tunus’un merkezinde düzenlenen bu sanatsal festival ile işin politik boyutunu hatırlatan çeşitli fikirlere ve yeteneklere ışık tutulabildiğini düşünmektedir. Bu mültidisipliner ve çok kültürlü festival 2015 yılından beri gittikçe daha tanınır hale gelmiştir. 4 gün boyunca, dünyanın dört bir yanından gelen 150’den fazla sanatçı, 60 ülkede 500’den fazla çalışma, 30’a yakın konferans ve atölye çalışması panelist ve aktivist, Tunus halkına çalışmalarını göstermektedir. Festivalde her bir gösterinin 3binden fazla kişiye ulaşmakta olduğunu söylemektedir.

Festivalin internet sitesi ve sosyal medya hesapları festivalin kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır. Hiyerarşık olmayan yapılanması, gönüllü çalışanları ve destek veren birçok uluslararası fonlar ile Chouftouhonna Festivali alternatif bir mecra özelliklerini taşımaktadır.

“Hedef kitleye ulaşmamızda çok büyük bir sorun yaşamıyoruz, zaten bütün aktivist feministler ve LBGTİ bireyler ile iç içeyiz. Festivalin başarısı büyük kitlelere ulaşmamız ve bu festivali halka birlikte yapıyor olmamızda yatıyor. Aslında derneğin LBGT haklarını savunan yapısının, homoseksüelliğin hapis cezası gerektiren ve toplum tarafından yargılanan bir tercih olması başarımızı etkiler diye düşünüyorduk ama öyle olmadı. Festivali başkent Tunus’ta halkın içinde yapıyor olmamız da festivalin halka ulaşmasını sağlıyor.

¹¹⁵ Sahar Yahiaoui ile görüşme, Tunus, 16.01.2018

Bize tüm kültürel etkinliklerin yapıldığı Kartaca Antik tiyatrosu ve etrafında yapmamız önerdiler. Ama orası halktan kopuk, sadece iyi eğitilmişlerin geldiği bir yer. Bizim amacımız sanatla ilk defa tanışanı da festivale dahil edebilmek. Farklı sosyal kesimlerden kişilere ulaşmak ve kadın hareketini bu şekilde yaygınlaştırmak gibi bir derdimiz var. Festivale zengin de geliyor, fakir de. Galiba başarıyı farklı sosyal kesimleri bir araya getirmekle yakaladık.”¹¹⁶

Bu noktada Sahar Yahiaoui eski kuşak feministlerle kuşak farkını ve bakış açısı farkını ortaya koymaktadır. İkinci dalga feministler feministler daha kapalı bir çevre içinde etkinliklerini yaptığını ve sadece eğitilmiş kadınlara ulaştıkları, homofobik bir yapıda olduklarını vurgulamaktadır. Buna rağmen Chouf Derneği olarak ATFD ve AFTRD ile ortak çalışmalar yapmaktadırlar. Örneğin hapishanede film gösterimleri projesinde birlikte çalışmaktadırlar. Chouf Derneği’nin bunlar dışında”7 sanat: Sinema Kulübü” etkinliği bulunmaktadır.

2. Bağımsız Kişiler ve Topluluklar

2005-2011 yılları arasında kadın aktivistler tarafından hazırlanan bloglar otoriter Ben Ali rejiminin içinde ifade özgürlüğünün sunulması açısından çok önemli olmuşlardır. Blogları sansürlen ve polis tarafından izlenen, tehditler alan bu kadın aktivist blogcu kadınlar devrim sonrası uluslararası alanda büyük üne sahip olmuşlar ve ödüller almışlardır. Bu dönemde Tunus’ta bir tarafla feminist, ama daha da önemlisi insan hakları konusunda bir alternatif medyanın oluşmasına büyük katkıları olmuştur. Bunların arasında vatansever orta yaşlı feminist avukat Neila Driss gibi kadınlar olduğu gibi Lina ben Mhenni, Aya Chebbi, Emna Benji kod adıyla yazan Emna Ben Jemaa, Fatma “arabica” kod adıyla yazan Fatma Riahi gibi genç kadın aktivistler de bulunmaktadır.

¹¹⁶ Sahar Yahiaoui ile görüşme, Tunus, 16.01.2018

Massir, avukat Neila Driss tarafından hazırlanan, sıklıkla kadın üzerine tabu konularını tartışıldığı bir blog olarak 2006 yılında yayına başlamıştır. 2010 yılında sansürlenmiştir. 2011 yılında sansür kalınca verileri başka bir platforma taşımak isterken verilerin bir kısmı kaybolunca Facebook üzerinde aynı isimle kurduğu “Mon Massir”(Kaderim) sayfasından yazılarını yayınlamaya devam etmektedir. Blog olarak yayınlandığı dönem Tunuslu birçok genç kadına örnek olmuş, kendi platformlarında sanal alanlarını yaratarak blog yazmak konusunda cesaretlendirmiştir.

“Devrim öncesi yazan ve devrimi ateşleyen cesur kadın blog yazarları var, bunların bir kısmı çok meşhur oldu. Artık hepsi moda yazarı oldu. İçlerinde bir tek Lina Ben Mhenni büyük bir ciddiyetle çalışmakta ve gençlere örnek olmaktadır.”¹¹⁷

Neila Driss’in Mon Massir blogunda tartışılan konular genellikle ana akım medyada asla yer bulmayan dinde kadının durumu, evlilik hayatı ve zina gibi konulardan oluşmaktadır. Massir blogunda her şey ince, etkili ve zarif bir şekilde nasıl olduğu anlatılmaktadır. Blog adını Tunuslu yönetmen Youssef Chahin'nin Cannes Film Festivali'nde ödül de alan "Al Massir" adlı filmi ¹¹⁸ve ünlü şarkısından almaktadır. Driss filmde yer alan din sömürüsüyle mücadele, kadının toplumdaki önemi ve bu yönde verilen mesajlardan yola çıkarak bloguna bu adı verdiğini söylemektedir:

“Kendime blogumu oluşturmak için aynı anda blogumun da adı olacak bir takma isim arıyordum, toplumsal cinsiyet gemisi, umut,

¹¹⁷ Neila Driss, Mon Massir, Tunis, 15 Ocak 2018

¹¹⁸ Hem cahillikle, hem de din sömürüsüyle savaş veren, İslam tarihinin en önemli reformcu bilginlerinden İbn Rüşd'ü odağına alan film, genel hatlarıyla Ortaçağ Avrupası'ndan başlamak üzere, Endülüs, o dönem İslam düşünürleri arasındaki temel tartışmalar, Endülüs'ün siyasi yapısı, felsefe-din tartışması gibi birçok konuya değinmektedir. Bir Hristiyan bilginin İbn Rüşd'ün kitaplarını tercüme ettiği için yakıldığı bir ortamda ilimle tanışmak isteyen Hristiyan bir genç İspanya'nın Müslüman tarafına, Endülüs'e geçiyor. Burada, kadınlı, erkekli, şen şakrak sofralar karşılıyor onu. Kadınların sözünün alabildiğine geçtiği Rüşd'ün evinde, diğer genç öğrencilerle beraber ders görmeye başlıyor. Film bu gencin yanı sıra, daha çok İbn Rüşd'ün kendisi, çocukları, öğrencisi olan halife oğlu, bunların yanı sıra halife ve başka karakterler eşliğinde Endülüs'ün kültürel ve siyasi ortamı üzerine yoğunlaşıyor.

umut yolu vb. hepsi daha önce kullanılmıştı. Bu sırada, Youssef Chahin'nin "Massir" adlı şarkısı radyoda çalıyordu ve hoşgörü ve İslamcılık karşıtlığı mesajı nedeniyle bu filmi çok beğendiğimden kendime şöyle dedim, evet Massir! Blogu oluşturdum ve yazmaya başladım, bir kişi kadınlarla ilgili meşhur bir forumda blogumdan bahsetti ve bağlantısını yayınladı: Bu şekilde birçok kişi beni keşfetti.”¹¹⁹

Blog 2007 ve 2008 yıllarında iki büyük almıştır: 2007 yılında Tunus’ta en çok okunan blog ödülünü almış, 2008 yılında Fransa’da en iyi 200 blog arasında 107inci olmuştur. Bu listede yer alan üç Arap blogu içinde de birinci sırada yer almıştır.

“ Samimiyim, kimseyi eleştirmiyorum. Kadınlar fikirlerini paylaşabiliyor o yüzden beni takip ediyorlar. Blog ya da Facebook sayfamda yorumlar ve paylaşımda tek şartım var o da kibar konuşmak ve kimseyi incitmemek.”¹²⁰

Blogun hedef kitlesinde tüm kadınlar var. Misyonu paylaşmak, kadınları sosyal, kültürel olaylardan haberdar etmek, hakları konusunda uyarmak şeklinde özetlenebilir:

“Aslında blogdan Facebook sayfasına geçmemdeki en büyük sebep yazacak vaktimin olmamasıydı. 2011 sonrası kadınlarla ilgili tüm protestolara ve seminerlere gittim, giderken kadınlara haber verdim, gittiğim yerlerden fotoğraf ve bilgi paylaştım. Bu paylaşımların büyük etki yarattı. Artık içerik üretip yazı yazamıyordum ama bir gazeteci gibi kadınlarla ilgili tüm sosyal ve kültürel olayların içindeyim ve bunları paylaşıp bir sinerji yaratıyorum.”¹²¹

¹¹⁹ Neila Driss, Mon Massir, Tunis, 15 Ocak 2018

¹²⁰ Neila Driss, Mon Massir, Tunis, 15 Ocak 2018

¹²¹ Neila Driss, Mon Massir, Tunis, 15 Ocak 2018

Neila Driss blogunu ve Facebook sayfasına tek başına hazırlamakta ve fon, reklam geliri bulunmamaktadır. Yorumların çok önemli olduğunu, bu sayede farklı kesimlerden ve farklı yaş gruplarından kadınların bakış açıları hakkında fikir sahibi olabildiğini söylemektedir. Tunus'un en popüler radyoları Mozaik FM ve Şems FM¹²² de rastladığı ilginç haberleri araştırıp, blogunda paylaşmaktadır. Radyo programlarına dinleyici katkısının kadınların gündelik sorunlarını tanımak konusunda bilgi verdiğini ve fikirlerini geliştirdiğini belirtmektedir.

2011 devriminin en önemli blogu “Tunuslu Kız Blogu” Tunuslu aktivist Lina Ben Mhenni tarafından kurulan Tunus'un en ünlü ve çok ödül alan blogu olmuştur (A Tunisian Girl Blogu, 2010). Lina Ben Mhenni 2011 devriminde 28 yaşındayken “Tunuslu Kız” bloguyla ünlenen kadın blog yazarı ve İngilizce öğretmeni olarak tanınmaktadır. Ben Mhenni, “Nightclubbeuse” (gece kulüpçüsü) takma adı altında 2007 yılında bir blog yazmaya başlamıştır. İlk blogunda daha şahsi meseleler, kendisinin de içinde olduğu Tunus gece hayatını kaleme almaktaydı.

“Gerçek blog hikâyem Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çalışmalarım sırasında yaşadıklarımın etkilenmem, ülkemde ifade özgürlüğü ve insan hakları için mücadele eden diğer Tunus blogcularına katılmam ile başladı. 2008'de Redeyef'te Gafsa Maden işçileri¹²³ ile ilgili çıkan ayaklanmadan çok etkilenmişim. Toplumsal eşitsizlik ve maden işçilerine yapılan haksızlıklar üzerine yazmaya başladım. O sırada tanıştığım gazeteci Sofiène Chourabi ile *Farda we Lqat Okhtha* (Edebi olarak Bir Elmanın İki Yarısı anlamına gelmektedir) blogunda toplumsal olayları, iktidarı eleştirmeye

¹²² Şems FM eşcinseller hakkında da yapan ve toplumsal cinsiyet eşitliği içinde eşcinsellere de yer veren bir radyo. Kurucu ortağı avukat Mounir Batour bir eşcinsel olarak 2019 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday oldu. Adaylığı Yüksek Seçim Kurulu tarafından kabul edilmedi

¹²³ Redeyef, 2008'de Tunus'un 2011 Yasemin Devrimi'ni ön plana çıkaran önemli ayaklanmaların yeri olarak bilinen Cezayir sınırına yakın bir fosfat madenciliği kenti. Gafsa, dünyanın en büyük 5. fosfat üreticisi ve yılda 8 milyon ton fosfat veren Tunus'un en önemli fosfat madenciliği şirketi.

başladık. O sırada kendi blogum A Tunisian Girl (Tunuslu Bir Kız) ile devam etmeye karar verdim.”¹²⁴

“Tunuslu Bir Kız” olan blogu daha sonra Ben Ali rejimi tarafından yasaklanmış ve sansürlenmiştir. Blogu, 2011 Tunus devrimi boyunca dünya çapında üne kavuşurken, yalnızca kendi adına konuştuğunu söylese de, genellikle "Tunus isyanının sesi" olarak görülmektedir.

Tunus'ta devrimin öncü isimlerinden Lina Ben Mhenni devrimin tam olarak gerçekleştiğine ve tam anlamıyla bittiğine inanmadığını söylemektedir:

“Devrim gençler ve kadınlar tarafından yapıldı. Devrim sonrası döneme baktığımızda özellikle gençlerin parlamentoda ve yerel meclislerde temsil edilmediğini görüyorum. Parite uygulaması sayesinde kadınlar nispeten mevcutlar ama paritenin olmadığı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kadın aday bulmak neredeyse imkânsız. Parlamenteoya baktığımızda Ben Ali döneminin muhalif isimlerinin şimdi bizi yönettiğini görüyoruz, biz gençlerin söz hakkı olduğunu gösterdik devrimde. Ama bu parlamenteoya yansımadı.”¹²⁵

2011 devriminden sonra birçok ödül almasına neden olsa da blogunun işlevini tamamladığını ve ülkeye ifade özgürlüğü geldikten sonra blog yazmanın amacını kaybettiğini söylemektedir:

“Sosyal medya özellikle Facebook hayran sayfamdan istediğim yazıyı özgürce paylaşıyorum ve birçok kişiye kolayca ulaşabiliyorum. Genel anlamda bir insan hakları aktivisti olsam da kadın hakları konusunu bundan ayrı düşünmüyorum. Tunus'ta var olan ilerici-gerici tartışmasının tam ortasında kalıyor kadın konusu. Bu konuda da gereğini yapıyor, insanlara konferanslarla, sosyal medyayla ulaşıyorum. Yeni Anayasa Derneği'nde de bir projede çalıştım, eşit

¹²⁴ Lina Ben Mhenni ile görüşme, Tunuslu Bir kız Blogu, Gammarth, 16 Ocak 2018

¹²⁵ Lina Ben Mhenni ile görüşme, Tunuslu Bir kız Blogu, Gammarth, 16 Ocak 2018

vatandaşlık ile ilgili sorun çıktığında hemen sokaklara çıktık. Şimdi eşit miras hakkı ile çalışmalar yapıyoruz, Facebook sayfamda anlatmaya çalışıyorum. Blog, sosyal medya, internet yenedünya düzeninin iletişim aracı ve kadın gücünün örgütlenmesi konusunda tek araç değil ama sonuna kadar kullanmakta kararlıyız.”¹²⁶

2011 Nobel Barış adayları arasında yer alan Lina Ben Mhenni birçok insanın öldüğü ve büyük bir diktatörlük devrinin kapatıldığı bu önemli toplumsal olayın “Yasemin Devrimi” olarak anılmasını da doğru bulmamaktadır. Binlerce kişinin sokaklara döküldüğü böyle bir devrimin sadece bir internet devrimi olarak anılmasına da karşı çıkmaktadır.

“*Tunileaks* belgelerinin yayınlanmasından sonra Aralık 2010'da Tunus'ta huzursuzluk başladı. Ben de hükümet tarafından saldırıya uğrayan protestocuların ve insanların fotoğraflarını ve videolarını çekmek için ülke çapında seyahat etmeye başladım. Yerel hastaneleri ziyaret ettim ve polis tarafından yaralanan veya öldürülenlerin fotoğraflarını çektim. Yabancı gazeteciler ülkeye giremediğinden, Tunus'taki olayları benim blogumdan ve paylaştığım gazeteci arkadaşlar aracılığıyla gördüler.”¹²⁷

Kadın hakları konusunda bir radyoya şu şekilde röportaj vermiştir:

“Tunuslu kadınların, genel olarak Arap dünyasındaki kadınlara kıyasla nispeten ayrıcalıklı olduğunu söyleyebilirim. Ben Ali devrildikten sonra Tunus'ta İslamcı hareketler yükselmeye başladı ve Tunuslu kadınların haklarını geri almaya çalıştılar. Fakat kadınlar bir olup topluca hayır dediler. Bugün, kadın hakları daha iyi noktalara doğru ilerlemektedir. Eşit haklar garanti eden yeni yasalarımız var. Daha önce kadınların Müslüman olmayanlarla evlenmesini yasaklayan bir genelge vardı. Şimdi bu genelge ortadan kalktı. Kadına

¹²⁶ Lina Ben Mhenni ile görüşme, Tunuslu Bir kız Blogu, Gammarth, 16 Ocak 2018

¹²⁷ Lina Ben Mhenni ile görüşme, Tunuslu Bir kız Blogu, Gammarth, 16 Ocak 2018

yönelik şiddete karşı yeni bir yasamız var. 10 Mart'ta, mirasta eşitlik çağrısı yapılacak bir yürüyüş olacak. Yani Tunus'ta kadın hakları ilerliyor. Toplumsal cinsiyet eşitliği için bu kadar çok yasaya sahip olmanın iyi olduğunu söylemek istiyorum, ancak bunun da uygulamaya dönüştürülmesi gerekiyor. Kanunlar önemlidir, ancak gerçek hayat da öyle. Tunus halkının eşitlik konusundaki farkındalığını artırmak için yapılacak çok iş var.”(Uluslararası Prag Radyosu, 2018)

2011 devriminden sonra yükselen İslamcı hareketlerden endişe duyan Lina Ben Mhenni İslamcı hareketlerin sadece demokrasinin bir parçası olarak kalmasını dilediğini söylemektedir:

“Sokaklarda gezen örtülü, hatta çarşafli kadın ve sakallı adam sayısı arttı. Ben kişisel inançlara saygılı biriyim. İngilizce öğretmenliği yaptığım dönemde sınıfa örtüsüyle gelen bir öğrenciden asla rahatsız olmadım, ama çarşafli gelen birisiyle irtibat kurmak çok zor sadece gözlerini görebiliyorsun. Burada en önemli nokta Tunus kültüründe çarşaf yoktur, benim teyzem de örtülü ama bizim geleneklerimize göre. Çarşaf körfez Arap ülkelerinin Müslüman ülkelerde yaymaya çalıştığı yeni bir sömürgecilik ve İslamcılık modeli olarak görüyorum. Bunları blogumda, Facebook sayfamda yazdığım için çok fazla tehdit te alıyorum. Tunus'ta demokrasinin alması gereken yolu gösteriyor bu tehditler.”¹²⁸

Daha önce babası da siyasi suçlu olarak hapisshanede yattığı için hapisshane koşulları hakkında yazıları ve çalışmaları bulunmaktadır. Hapisshanelerde uygulanan işkence ve insan hakları ihlallerine dikkat çekmekte ve hapisshaneler için kitap toplama kampanyası yürütmektedir.

¹²⁸ Lina Ben Mhenni ile görüşme, Tunuslu Bir kız Blogu, Gammarth, 16 Ocak 2018

¹²⁸ atunisiangirl.blogspot.com/

Hala aktif olan blogu “Tunuslu bir Kız”¹²⁸da, aynı isimli Facebook sayfasında Fransızca ve Arapça paylaşımlarını yapmaktadır. Blogun arşivine de ulaşıldığı zaman bir günlük gibi 2011 devrimi öncesinden günümüze yaşadıkları, fikirlerindeki değişimler takip edilip analiz edilebilir. Yorum ve paylaşıma açık bu yazılarda ifade ve fikir özgürlüğü, blogların sansürlenmesi, polisin gösterilerde sivillere yaptığı şiddet, Yeni Anayasa yapım sürecinde kadın haklarının korunması ve cezaevleri şartlarının iyileştirilmesi konusunda birçok yazı paylaşmıştır. Bu yazıların çok okunduğu ve sadece Tunus ile sınırlı kalmadığı internet raporlarında da görülmektedir. Lina Ben Mhenni yazı içeriklerini Arapça, Fransızca ve bazen İngilizce kendisi hazırlamakta ve paylaşmaktadır. İnternet ile ilgili sorunları olduğunda bu konuda gönüllü bir tanıdığından yardım almaktadır.

Bir başka genç kadın blog yazarı Aya Chebbi, 2010/2011 Tunus Devrimi öncesi ve sırasında demokrasinin bir sesi olarak öne çıkmış ve siyasi bir blogcu olarak küresel bir ün kazanmıştır. “Gururla Tunuslu” (proudlytunisian.blogspot) adresinden devrim öncesi ve sonrasında genç kadınlara ulaşmıştır. Devrim sonrası kendi adıyla kurduğu platformlar aracılığıyla sadece Tunus’ta değil tüm Afrika’da gençlere koçluk yapıp eğitimler vermektedir. “Gururla Tunuslu” blogunu birleştirdiği aya-chebbi.blogspot ve kendi ismini tanıyan internet sitesinden gençlere ulaşmaya devam etmektedir. Afrika’nın en büyük Pan-Afrika gençlik önderlik hareketlerinden biri olan Afrika Gençlik Hareketi (AYM), Afrika’daki en büyük Pan-Afrika gençlik önderlik hareketlerinden biri olan Afresist, Afrika’da gençlik çalışmalarını belgeleyen bir multimedya platformu ve “Bütünsel Güçlendirme Müşavirliği Gençlik Programı” gibi birçok platformun kuruculuğunu yapmıştır (Aya Chebbi, 2019).

Tunus Devrimi sırasında çok aktif olan Aya Chebbi, gelecek ile ilgili sosyal aktivizmin farklı nedenlerle devam edeceğini söylemektedir:

“Tarihin farklı noktaları boyunca birçok toplumsal hareketler ve devrimler olduğunu düşünüyorum. Ancak, 21. yüzyılın

ayaklanmalarından, liderleri, siyasi ya da dini yönelimleri olmadığı ve halkın kendiliğinden kitlesel seferberlikleri olduğu için öğrenecek çok şeyimiz var. Aslında isyanın nedenleri çok ve çeşitlidir ama baktığımızda insanların kişisel hak ve özgürlükleri için ayağa kalktığını görüyoruz. Bu Tunus gençliğinin yeni vizyonu diyebiliriz.”¹²⁹

Aya Chebbi internet sitesinde yayınladığı konuşmaları, YouTube kanalında da yayınlamakta ve farkındalığı artırmaya çalışmaktadır. Afrika’nın en etkin genç kadınlarından biri seçilen Aya kendi hikayesinden yola çıkarak kadınların ve gençlerin önemini vurgulamaktadır. Kendini feminist olarak tanımlamakta ve bu feminizmi de kendi sözleri ile anlatmaktadır:

“Müslüman bir ailede doğdum ve büyüdüm Kuzenlerim dahil tüm büyük ailemi içine aldığınızda başı örtülü olmayan ve yurt dışına ilk seyahate eden kadın bendim. Tüm ailemin benden beklediği iyi bir meslek sahibi olmam, sonra evlenmem ve çocuk sahibi olmamdı. Bana tüm bu kalıplar çok saçma geliyordu ve hepsinin canı cehenneme dedim. Gittiğim her yerde kadınların her alanda uğradıkları tacizlerden bahsediyorum evet çünkü her alanda var. İlk farkına vardığım tacizimi 9 yaşındayken okuldan eve giderken mezarlığın köşesinde yaşamıştım. Devrim sırasında sokak protestoları sırasında polis tarafından defalarca tartaklandım, tacize uğradım. Hala trafik polisi bile görsem istem dışı ürküyorum. Şimdi de oluşturduğum platformlarda, internet ortamında bile tacizi yaşıyorum. Ben nasıl feminist olmayayım? Sadece kendim değil günlük yaşamda kadınların yaşadıkları taciz ve aşağılanmaları görüp nasıl bunun için çalışmam? Benim için feminizm tüm kalıplardan, baskılardan ve yargılamalardan kurtulup içindeki gündelik hayatını yaşayan kadını çıkarmak ve özgürleştirmektir. Bence erkekler de feminist olmalı, yani normal

¹²⁹ Aya Chebbi ile görüşme, Tunus, 17 Ocak 2018

hayatta karısına, kızına, iş arkadaşına eşit davranmasıyla normal olur her şey.”¹³⁰

Aya Chebbi, 2015’te Birleşmiş Milletler ’in Pekin+20 toplantısında yaptığı konuşmasında da genç kadınlarla ilgili yaptığı çalışmaları anlatmaktadır:

“Herkesin alkışladığı Tunus devrimi Tunus halkının bir özgürlük ve onur mücadelesiydi. Bilmenizi isterim ki bu devrimin her yerinde kadınlar ve gençler vardı. Bu yüzden tüm mücadelem kadınların ve gençlerin devrim sonrası süreçten dışlanmamaları ve hak ettikleri noktalara gelmeleridir. Kurduğum tüm platformlar, bloglarım, internet sitem özellikle genç kadınlara koçluk yapmak ve dışlanmamaları, haklarını arayabilmeleri, özgüvenlerini ayakta tutmalarını sağlamak içindir.”¹³¹

Aya Chebbi gençler için değişim ve radikalleşmeden bahsetmekte ve kurduğu tüm girişimlerde Pan-Afrikanizm¹³² görüşünü savunmaktadır. Bu yüzden de kullandığı dil İngilizcedir. Bu anlamda da Tunus’ta Arap Birliği ve Kuzey Afrika Birliği görüşlerinin dışında yeni bir konumlama önermektedir. Bu önermeyle ile de gençler arasında farklı ve yeni bir dil yaratmaktadır. Feminizmi de bu görüşün içine oturtmaktadır. Kısaca “değişim” teorisi adını verdiği ve gençlerde liderlik, özgüven duygularını güçlendirmelerine yönelik yaptığı “Radikalleş” kampanyalarının üç saç ayağı bulunmaktadır. Değişimin en önemli ayağı radikalleşmekten geçmektedir (Aya Chebbi, 2019). Günümüzde şiddet alanlarına, kadın düşmanlığına, ayrımcı ve ırkçı alanlara maruz kalan gençlere şiddet içermeyen, kapsayıcı, amacı belli, kendini seven ve değişmezler topluluğu olarak hareket etme yetkisine sahip alternatif ulus ötesi tek alanlar sağlamayı radikalleşme olarak tanımlamaktadır. Burada gençleri Pan-afrikanizm düşüncesinde birleştirmektedir. İkinci saç ayağı olan

¹³⁰ Aya Chebbi Feminist Talk at UNLEASH Festival

¹³¹ Aya Chebbi Speech at the United Nations | UN Women 2015 #CSW59

¹³² Tüm Afrikalıların birleşmesini amaçlayan görüş

devrimi ise devam eden bir süreç olarak görmektedir. 21. yüzyılın barışçıl devrimlerini başlatan, teknolojiyi ve interneti kullanma biçimiyle tarihin akışını değiştiren bir kuşaktan, dünyaya yeni aktivizm biçimlerinin nasıl örgütleneceğini gösteren sömürgecilik karşıtı bir gençlik hareketini anlatmaktadır. Üçüncü saç ayağı olan kurtuluşu da patriarkal düzenden kurtulmak olarak tanımlamaktadır.

“Patriyarka yani ataerkillik, yolsuzluk, işgal, kapitalizm, sömürü ve istismarla büyür; çünkü feminizm olmadan Pan-afrikanizm olmaz. Erişilebilen tüm ayrıcalıklar herkes için hak olunca özgürlüğümün sizin özgürlüğünüz olacağına inanıyorum.”¹³³

Tüm girişimlerinde ve inisiyatiflerinde, konuşmalarında ve yazılarının temelinde bu düşünceyi savunmaktadır. Aya Chebbi’nin kurduğu tüm platformlar Oxfam, Frida vb. gibi uluslararası vakıflar tarafından fonlanmaktadır. Her platformda yetiştirdiği gönüllüler ve profesyoneller görev almaktadır.

Bu girişimlerden en önemlisi iki Afrika kökenli blog yazarı ve aktivist ile kurduğu *Voice of Women* (Kadınların Sesi) inisiyatifidir (VOW, 2019). Dijital olarak kadınları güçlendirme amacı taşıyan bu projede sıradan kadınların sıra dışı hikayelerini paylaşmaktadırlar.

“Bu projede 35 genç kadını eğittik ve projenin devamı için çalışmalarına olanak sağlıyoruz. Bu girişimde sadece Tunus değil tüm Afrika’dan kadınların sorunları var. O yüzden sorun ve konular çok daha fazla: bekaret testi, kadın sünneti, cinsel taciz, kadına yönelik şiddet, kırsalda yaşayan kadınlar, engelli kadınlar gibi başlıklarımız bulunmaktadır.”¹³⁴

¹³³ Aya Chebbi ile görüşme, Tunus, 17 Ocak 2018

¹³⁴ Aya Chebbi ile görüşme, Tunus, 17 Ocak 2018

“Emma Benji blogu”¹³⁵, gazeteci ve blog yazarı Emna ben Jemaa tarafından 2011 devrimi öncesi günlük tarzında oluşturulmuş bir blogdur. “Ruh halinden gülümsemelere” başlığı taşıyan bu blog, yazarın toplumsal olaylar karşısında ruh halini gösteren yazılardan oluşmaktadır. 2005 yılında oluşturulan bu blogda kadının geleneksel rollerine, ataerkil topluma bir isyan vardır.

Emna Ben Jemaa blogcu olması dışında *Tunis Hebdo* ve *Afrika Dergisi*'ne yazılarıyla sık sık katkıda bulunan bir iletişimcidir. 21 Mayıs 2010'da çevrimiçi etkinlikleri, Tunuslu blogcular ve gazetecilerle olan ilişkisi ve yurtdışındaki gezileri gerekçe gösterilerek tutuklanmıştır. Ayrıca, Tunus'taki ABD elçiliğiyle olan ilişkisi hakkında sorgulanmış ve ajanlıkla suçlanmıştır.

Emna 2016 yılında yönetmen Jessie Deeter tarafından yapılan “Dört Mevsimde Bir Mevsim” filminde kendisi olarak yer almıştır. 2011 protestolarından günümüze giden yolda iki farklı genç kadından bahseden filmde iki farklı görüşteki kadının devrim sonrası mücadelesi anlatılmaktadır: Bir yanda ilerici sekülerist feminist Emna Ben Jemaa, diğer yanda muhafazakâr İslamcı feminist Jawhara Ettis bulunmaktadır. Bu iki kadın ülkelerinin politikasının karşıt taraflarını temsil etmektedirler: Bir tanesi şehir içinde tanınmış bir gazeteci ve ifade özgürlüğü için mücadele ederken diğeri ise yeni Tunus anayasanın hazırlanmasına katkı için Tunus'un kırsal Tataouine bölgesinden seçilmiş ilk milletvekili olma özelliğine sahip olmuş kurucu meclis üyesi muhafazakâr bir kadın. Farklılıklarına rağmen, her ikisi de aşırılık yanlılarının kırılğan siyasi süreçlerini ele geçirme tehdidiyle karşı karşıya kalmakta ve hem Emna hem de Jawhara halkın politik rollerini iç ortamlarıyla dengelemek için zor seçimler yapmak zorunda kalmaktadırlar.

“Film, İslam ile laiklik arasındaki çatışmaya ve kadınların Arap dünyasındaki politik rolüne dair sürükleyici ve şaşırtıcı bir bakış açısı

¹³⁵ Blogun adını Gustave Flaubert'in ünlü romanı *Madame Bovary*'deki baş kadın karakter Emma Bovary'den aldığı söylenmektedir.

sunmaktadır. Bu filmde olmayı kabul etmemin sebebi modern eğitimli Tunus kadının varlığını gösterebilmek ve bir model olabilmektir.”¹³⁶

Emna bir iletişimci ve sosyal medyayı aktif kullanan genç seküler bir aktivist olarak her platformda yer almakta ve fikirlerini paylaşmaktadır. Emma Benji blogu dışında Facebook sayfası, YouTube kanalı ve radyo programı aracılığıyla fikirlerini duyurmaktadır:

“Devrimi ateşleyen olay olarak bilinen Bouazizi’nin kendisini yakma olayını ve devrimi ateşlediğini radyodan ilk ben duyurdum. Annem yapma, tutuklanacaksın dedi ama gene de yaptım. O yüzden devrim blogcusu cesur kadınlar arasında sayılıyorum ve ödüller aldım. Devrim öncesi blogcular arasında kodlarımız vardı, örneğin Ben Ali’nin aramızdaki kod adı ‘Zabah’ idi. Devrim sonrası artık kodlarla konuşmuyoruz, çok şükür”.¹³⁷

Emna’nın devrim öncesi 02 Ocak 2011’de blogunda paylaştığı “Korkan bir Tunus Vatandaşım” ve 10 Ocak 2001 “Yastayız” yazısı çok fazla kişiye ulaşmış ve ses getirmiştir (Emma Benji Blogu A ve B, 2011).

Blogcular toplantısında devrim sırası tanıştığı eşiyle birlikte birçok sivil hareketi başlatmışlardır. Emna blogu, YouTube kanalı radyosu ve sosyal medya aracılığıyla yayınlamakta, kocası da organizasyonları yapmaktaydı. En önemlisi devrim öncesi ve sonrası polisin halka kötü muamelesinin önüne geçmek amacıyla başlattıkları eğitim programı olmuştur. Bunu internette “Don’t hit me!” (Bana Vurma) etiketiyle yaymışlardır. Onun dışında gençlerin parlamentoda % 50 temsili için çalışmalar yapmışlardır. Emna şu an internet sitesi ve blog yazmayı sürdürürken kadın, pratik bilgiler, moda gibi konuları içeren bir başka siteyi de yönetmektedir (Bietna, 2018).

¹³⁶ Emna ben Jemaa ile görüşme, Tunus, 17 Ocak 2018

¹³⁷ Emna ben Jemaa ile görüşme, Tunus, 17 Ocak 2018

3. Bağımsız Medya Grupları

Nawaat (Arapça "çekirdek") 2004 yılında Tunuslu internet eylemcileri tarafından "medyadan nefret etme, medyanın kendisi ol" sloganıyla bağımsız kolektif bir blog olarak ortaya çıkmıştır. 2011 sonrasında ikinci döneminde ise tüm sansürlerin ortadan kalkmasıyla kendisini tamamen alternatif bir medya yayın organı olarak tanımlaya başlamıştır. Ana akım medyada oluşan söylemde hükümeti eleştirmek ve her konuda her şeyi söylemek mümkün olmadığı için alternatif bir yayın aracı olarak daha bağımsız kaldıklarını düşünmektedirler.¹³⁸ Nawaat 2004 yılının Nisan ayında Sami Ben Gharbia, Riadh Guerfali ve Sofiane Guerfali tarafından kurulmuştur. Malek Khadhraoui 2006'da onlara katılmıştır. Bu isimler Nawaat'ı kurarken "Tunus'ta medya ablukasına maruz kalmak istemeyenler için ücretsiz bir platform olmasını" ve temel özgürlükleri, ifade özgürlüğünü savunmak ve Tunus'ta demokrasi isteyenler için ücretsiz bir platform olmasını düşünmekteydiler.¹³⁹ Nawaat, Zine el-Abidine Ben Ali rejimi sırasında muhalif bir medya olarak önemli bir rol oynamış ve rejimin temel özgürlüklere saygı eksikliğini sorgulayan birçok makale yayınlamıştır. Bu rol 2010 yılının sonlarında, 'Tunileaks'¹⁴⁰ Operasyonunun başlatılmasıyla yoğunlaşmıştır. Nawaat, WikiLeaks'in Tunus ile ilgili diplomatik telgraflarını ortaya çıkarmış ve 2011 devriminin bir parçası olarak aktif ve sosyal hareketliliğin başlamasında rol oynamıştır. Nawaat, Tunus'ta Ben Ali'nin son konuşmasının yapıldığı tarih olan 13 Ocak 2011 tarihine kadar sansürlüydü. Kuruculardan Sami Ben Gharbia o dönemde Tunus'ta yasaklı olduğu için Berlin'de yaşamaktaydı. O sırada Juilan Assange ile çalışan Amerikan casusu Chelsea Manning, Ben Garbia ile bağlantı kurup şifreli hattan Tunus ve başka Arap ülkeleri ile ilgili *wikileaks* belgelerini ulaştırmıştır (Medium

¹³⁸ Nawaat, Thameur Mekki, Tunus, 16 Ocak 2018

¹³⁹ Nawaat, Thameur Mekki, Tunus, 16 Ocak 2018

¹⁴⁰ Hükümet sansürüne rağmen, Tunuslular Nawaat önderliğinde "TuniLeaks" ı yarattılar ve bunu WikiLeaks'in cumhurbaşkanının ve yakınlarının ortaya çıkardığı yolsuzlukların belgelerine ulaşarak yaptılar. Bu belgelerin yayınlanması kitlesel protestolara yol açtı. Gizli polis, YouTube'a erişimi engelledi, ancak TuniLeaks'i engelleyene kadar bilgiler yayılmıştı.

Corporation, 2013). Tunus'ta Ben Ali rejiminin yolsuzluklarını belgeleyen bu bilgilerle Nawaat ekibi *Tunileaks*'i oluşturmuş ve devrimden 1,5 ay önce tüm Tunus'a yaymayı başarmıştır. Aslında devrimin bu kadar kolay alevlenmesinin altında yatan temel sebep *Tunileaks* belgeleridir. Bu anlamda çok önemli bir yurttaş medyası görevi üstlenen Nawaat devrim sonrası birçok ödül de almıştır.

Thameur Mekki Tunus'ta alternatif medya yayın organlarının çok az olduğunu, Inkyfada'yı alternatif medya yayın organı olarak görülebileceğini, zaten onu kuranların da Nawaat'ın içinden çıktığını söylemektedir. Nawaat Açık Toplum, Henrick Böll, Roza Luxembourg gibi fonlarla destek almış ve almaya devam etmektedir. Nawaat'ın ilk dönemi olan 2004-2011 arası baskı ve sansüre karşı Tunus dışından desteklerle toplum yararına çalışmaktaydı. İkinci dönemi 2001 devrim sonrası başlamış ve bugünkü halini almıştır. Gazeteci, editör, proje şefleri ve teknik ekipten oluşan on iki profesyonel çalışmaktadır. Her hafta başında toplantı yapıp, konular üzerine tartışmaktadırlar. Arapça, Fransızca ve İngilizce yayınlandığı için redaksiyon ekibi çok yoğun çalışmaktadır. Ekonomi, siyaset ve toplum üzerinde ana akım medyada yer bulamayan önemli olayları yazmaktadırlar:

“Nawaat'ın kadın sekmesi yok, kadını bir başlık olarak açmıyoruz çünkü kadın erkek eşit vatandaşlık ilkesine aykırı bir durum olduğunu düşünüyoruz. Yeni Anayasa yapılırken kadının tamamlayıcı değil, eşit vatandaşlık hakları için çok uğraşıldı. Kadını hala ayrı bir madde olarak ele almak kadın emeğine haksızlık olur. Ama hukuk, ekonomi, siyaset başlığı altında kadınlara özel bir haber varsa onu ana akımın yaptığı gibi görmezden gelmiyoruz. Konuları geniş çerçeveden alıyoruz, kadınlar toplumun yarısını oluşturuyor ve toplumla ilgili her konu aslında kadınlarla da ilgili.”¹⁴¹

¹⁴¹ Nawaat, Thameur Mekki, Tunus, 16 Ocak 2018

Nawaat 'ta kadınlarla ilgili konuların başında kadına yönelik şiddetle ilgili yasanın çıkması, iş yerinde eşitlik, eşit ücret ve mirasta eşitlik gibi bulunmaktadır. Nawaat hedef kitlesini tanımlarken herhangi bir jenerasyon veya toplumsal kesim olmadığını söylemektedir. Kartopu gibi toplumun her kesimine dokunmak ve haberdar olmak istemektedirler. Gençlerin takip etmesinin önemli olduğunu düşünmekte ve konuları ele alırken gençlerin dikkatini çekebilecek haberlerin olmasına önem vermektedirler. Nawaat uluslararası boyutta da Tunus hakkında çalışan gazeteci ve araştırmacılar için önemli bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Ücretsiz bir abonelik sistemi olduğundan çok kişiye ulaşabilmektedirler. Günlük tıklanma oranları ve en çok okunan haberler hakkında bilgileri gizli olduğu için paylaşmamışlardır. Tunus'ta benzeri olmayan *Wordpress* üzerinde kurulu bir yayın olarak Nawaat ayda ortalama üç yüz bin kere tıklanmaktadır. Sivil toplum örgütlerinden oluşan ağları bulunmakta ve haberlerin büyük çoğunluğu buralardan gelmektedir. Onun dışında ajanslardan gelen haberleri de değerlendirmektedirler.

Nawaat'ın bir özelliği de anket yayınlıyor olmasıdır, bu şekilde hükümet üzerinde baskı oluşturabilmektedirler. Özellikle çıkacak yasalar ile ilgili “reformizm” başlığı altında yayınladıkları anketler kamuoyunda büyük yankı uyandırmaktadır. Her yayının altında yorum da gönderilebilmektedir. İnternetin ortaya çıkması ile birlikte kadın konuları daha görünür hale geldiğini ve çeşitlendiğini düşünmektedirler.

B. Duruşları Açısından Tunus'ta FAM

1. Konuları Açısından Karşı Kamusal Alan Yaratılması

Tunus'ta FAM yayın organlarına konuları açısından bakıldığında farklı yaklaşımlar ve üsluplar söz konusu olduğu görülmektedir. Öncelikli olarak konuları ve FAM yayınlarını konuları açısından iki döneme ayırmak gerekmektedir: 2011 devrimi öncesi ve 2011 devrimi sonrası. 2011 öncesi alternatif yayın organı olarak işlev gören blogların konuları tamamen ifade ve basın özgürlüğü üzerine olduğu, o dönem yaşanan baskılar yüzünden insan hakları söyleminin vurgulandığı görülmektedir. Polis şiddeti, sansür, yolsuzluklar üzerine yoğunlaşan yayınlarda kadınlarla ilgili konular o dönemde ikincil durumda geri plana atılmıştır. O dönemde sadece iktidar tarafından araçsallaştırılan UNFT'nin yayınlarında kadınların sorunları dile getirilmektedir. 2011 sonrası kurucu mecliste milletvekili olan ve daha önce Ennahda gençlik kollarından çalışmış Javhara Ettisi UNFT'nin faaliyetlerini şu şekilde eleştirmektedir:

“Ben Arap ve Müslüman kimliğimle ortaya çıkmak istiyordum. Ben Ali başörtüsünü yasakladı, UNFT ne yaptı? Onu destekledi. Beni inançlarımdan dolayı yargılayan bir feminist örgüt olabilir mi? Demokrasi demek, kadın hakları demek illa Batılılar gibi giyinmek, onlar gibi yemek değil diye düşünüyorum. Tunus'un farklı gelenekleri var, demokrasi ve ifade özgürlüğüne bu değerleri de içine alarak ulaşmalıyız.”¹⁴²

2011 sonrası dönemde kadın sorunlarını farklı bakış açılarıyla ele alabilen farklı oluşumların filizlendiği görülmektedir. Emna Ben Jemaa devrim sonrası blogunda kadına dair her konuyu dile getirebildiğinden bahsetmektedir:

“Eskiden kodlarla, şifrelerle yazardık. Şimdi konuları istediğimiz gibi seçip genişletebiliyoruz. Düşüncelerimizi yansıttığımızdan dolayı ceza alma korkumuz olmadığından her konuyu rahatça dile

¹⁴² Javhara Ettisi ile görüme, Tunus, 18 Ocak 2018

getirebiliyoruz. Ben eşit miras hakkı üzerine çok yazıyorum ama polis şiddetini devrim sırasında çok yaşadığım için onuna ilgili deneyimleri de paylaşıyorum”¹⁴³

AFTURD, ATFD ve UNFT gibi köklü kurumsal dernekler genelde kadınların siyasi temsil üzerine çalışırken son bir yıl içinde hükümete bağlı CREDIF’in de konuyu desteklemesi ve Maputo Sözleşmesi’nin imzalanmasından sonra yavaş yavaş kadına ve kız çocuklarına yönelik şiddet, cinsel taciz ve saldırılar üzerine çalışmalarını artırmıştır. Tunus’ta kadın sığınma evlerinin azlığı ve bunların artırılması ile ilgili çalışmaları da gündeme getirmektedirler. Uğruna büyük mücadele verdikleri kadına yönelik şiddet yasasının 2017 yılında kabul edilmiş olmasının büyük rolü vardır.¹⁴⁴ Bu anlamda Tunus’ta artık kadınlar kadına yönelik şiddet ve taciz konularında daha fazla çalışma yapabilmektedirler.

AswatNissa genel anlamda kadınların yerelde güçlendirilmesi ve siyaset hazırlanması konusunda çalışmaları ile göz önünde olmasına rağmen, kadına yönelik şiddetin önlenmesi yasasının çıkmasından sonra özellikle kırsaldaki kadınların bilinçlendirilmesi konusunda çalışmalara başlamıştır.

Inkyfada ve Nawaat toplumsal olaylarla ilgili alternatif medya yayın organı olmalarına rağmen kadın konusunda da yeni bir kamusal alan oluşturulması konusunda gereken haberleri yapmaktadır. Genç kadın işsizler, kırsaldaki kadın işçiler, kadına yönelik şiddetin önlenmesi, cinsel taciz konularında yayınlar yapmaktadırlar.

Al Bawsala meclisteki komisyonları ve oturumları şeffaflıkla aktardığı projelerinde kadın ile konuların da yayınıni yapmaktadır. Lina ben Mhenni, Aya Chebbi gibi Tunus devriminin ünlü blogcularının vurgu yaptıkları en önemli konu siyasette gençlerin olmaması olarak nitelendirilebilir. Afrika Birliği için de çalışan Aya Chebbi tüm Afrika’da

¹⁴³ Emna Ben Jemaa ile görüşme, Tunus, 17 Ocak 2018

¹⁴⁴ Yasa oy birliğiyle 26 Temmuz 2017 tarihinde Tunus Halk Parlamentosu tarafından kabul edildi. Arap dünyasında benzersiz bir yasadır ve dünyada sadece kadına yönelik cinsiyete dayalı şiddet ile ilgilenen 19 yasadandır.

gençlerin siyasette temsilinin daha fazla olması gerektiğini vurgulamakta ve bu konuda eğitimler verip koçluk yapmaktadır.

Bazı kadın aktivistler ve dernekler ise ilerici/laik ve İslamcı/gerici vurgusunu çok fazla yapmaktadırlar. İçinde bulundukları tanımlamak için karşı tarafı eleştirmekte kadın hareketini kutuplaştırmaktadırlar. Emna Ben Jemaa, Amel Grami gibi aktivistler kadın üzerinden siyasi kutuplaşmayı yayınlarında vurgulamaktadırlar.

2. Feminist Dil ve Sembollerin Kullanılması

Tunus'ta dil kullanımı önemli bir kuşak farkını da ortaya koymaktadır. İnternet siteleri, Facebook sayfalarının geneline bakıldığında Fransızca ve İngilizce kullanıldığı görülmektedir. Ancak ikinci dalgayı temsil eden AFTURD, ATFD, UNFT gibi dernekleri temsil eden internet sitelerinin Fransızca olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, ikinci dalga feministlerin aktif olduğu 80'li, 90'lı yıllarda belli bir eğitim seviyesinin üzerindeki şehirli kadına ulaştıkları için sadece Fransızca yazılması yeterli olmaktaydı. Ancak internet siteleri genç feministlerin iç bölgelere, kadınlara da ulaşmak ile ilgili hedefleri olduğundan Arapça ya da önem vermektedirler. Bazı gençler ve alternatif medya özelliği taşıyan Nawaat gibi yayınlar İngilizce de yayın yapmaktadır. Daha okunur olmak ve sadece Tunus değil dünyaya ulaşmak amacını taşıyan bu tür yayınlar kısıtlı da olsa İngilizce yayına önem vermektedirler.

Tunus'ta kadınların kullandıkları özel feminist bir dilden ziyade aslında genel anlamda insan hakları ve ifade özgürlüğünü anlatan bir dil hakimdir. Özgürlük ve insan haklarının genel kavramlarından yola çıkarak kadın haklarını da içine alan bir söylem geliştirmektedirler. Kullandıkları dil ve terimlerden hangi kuşağa ve hangi görüşe daha yakın olduklarını anlayabilmek çok daha kolay olmaktadır. Sanki kullandıkları feminist dili kullandıkları “yabancı dil” ile bağlantılı düşünülebilir. Eski kuşak feministlerin olmazsa olmazı kesinlikle Fransızca ve bu şekilde bir feminist

dil oluşturdukları gör÷lmektedir. Yeni kuşak genç feministler için ise İngilizcenin uluslararası bir kamusal alan yaratabilmek için bunun gerekli olduğunu düşünmektedirler.

“Bizim tüm dünyada insan hakları ve kadın üzerine çalışan kamuoyu ile görüşebilmemiz, fikir paylaşımı yapabilmemiz gerekiyor. Eski kuşaklar için Fransızca konuşan bir dünya yeterli oluyormuş bazı kadın haklarını anlayabilmek için. Ama günümüzde bu yeterli değil. İngilizce evrensel bir dil ve biz feminizmi, insan haklarını o terimlerle anlamalıyız ve anlatmalıyız.”¹⁴⁵

Gençler arasında Arapça kullanmanın çok önemli olduğunu ve daha çok Arapça konuşan iç bölgede yaşayan daha az eğitilmiş kadınlara ulaşmanın ve genel olarak Arap dünyasına ulaşmanın önemli olduğunu düşünen bir grup genç de var:

“Eski kuşak feministlerin yaptıkları en büyük hata ne yaptılarsa kendi içlerinde yapmış olmalarıdır. Kendi kurdukları şehirli, yüksek eğitilmiş ve Fransızca bir ortamda kadın hakları için mücadele etmişler ancak bu mücadeleyi kırsalda yaşayan daha az eğitilmiş kadınlara ulaştıramamışlar. Arapça feminist bir dille bu kadınlara ve tüm Arap dünyasına ulaşmanın önemli olduğunu inanıyorum. Onlara ulaşamazsak bu şekilde İslamcı Ennahda ve daha kötüsü aşırı dinciler bu bölgelerde etkin hale gelecekler ve biz kadınlar kazanımlarımızı kaybetme riski yaşayacağız”.¹⁴⁶

3. Mizah ve İroni Kullanılması

Tunuslu feminist aktivistler tarafından hazırlanan bloglar, Facebook sayfalarında mizah ve ironi bazen çok sert noktalara kadar gidebilmektedir. Ancak devrim sonrası ifade özgürlüğünün gelmesiyle birlikte daha rahat eleştirebildikleri ve kullandıkları mizahın dozunun biraz azaldığı

¹⁴⁵ Lina Ben Mhenni ile görüşme, Tunuslu Bir kız Blogu, Gammarth, 16 Ocak 2018

¹⁴⁶ Aya Chebbi ile görüşme, Tunus, 17 Ocak 2018

görülmektedir. 2013 yılında yaşanan iki büyük siyasi suikast sonrası belirsizliğe giren Tunus demokrasisi ve toplumda İslamcı parti Ennahda'ya karşı oluşan tepki sert karikatürlerin ve posterlerin kullanmasına aracı olmuştur.

Emna Ben Jamaa İslamcılarının yeni Anayasa yapım sürecinde paylaştıkları kadın dediğin örtünmeli, erkek dediğin sakal bırakmalı söylemlerine karşı YouTube kanalında bir video hazırlayarak durumun paradosini yaptığı videolar hazırlamıştır. CPower kanalından yayınlanan bu videolarda Emna'nın bizatihi yer alarak hükümet temsilcileri ile dalga geçtiği görülmektedir (CPower Prod, 2012).

ATFD, AFTURD ve UNFT gibi eski dernekler de Facebook sayfalarında, afişlerinde bol fotoğraf ve görselden faydalanmaktadırlar. Bazen mizah içeren afişler de paylaşmaktadırlar ama mizah kullanımının biraz daha az yaygın olduğu gözlemlenmektedir. Mizah kullanımı da kuşaklar arasında bir fark olarak algılanmaktadır. Yeni kuşaklar ironi ve mizahı kullanmayı daha etkin bir iletişim aracı olarak görürken eski kuşaklar bu konudan uzak durmaktadırlar. Chouftouhonna Feminist Sanat Festivali esnasında oluşan tasarımlar ve mizah çok farklı mecralarda yansıtılmaktadır: afişler dışında performans gerektiren sahne şovlarında da mizah kullanılmaktadırlar.

C. Eylemleri Açısından Tunus'ta FAM

Tunus'ta kadınların özellikle ikinci dalga feminizmin etkisiyle yaptıkları eylemler, protestolar, yürüyüşleri 2011 devrimi öncesi internetin devreye girmesiyle yeni bir boyut kazanmış ve çevrimiçi aktivizm şekline dönüşmüştür. Sansüre rağmen kadınlar günlük gibi kullandıkları bloglar aracılığıyla Tunus'ta meydanlarda yaşananları anlık olarak dünya ile paylaşmışlardır. Devrim sonrası daha önce Tunus'ta yasaklanmış olan sosyal ağlara kavuşunca, özellikle Facebook sayfaları birer FAM olarak işlev görmüşlerdir. Aynı zamanda bu Facebook sayfalarındaki etkileşimlerin eylem öncesi bir hazırlık alanı olarak kullanılması da önemlidir. 2011 sonrası Yani Anayasa yapım sürecinde kadınlar aleyhinde yasa tasarıları ile ilgili ilk buluşmayı Facebook sayfalarında organize edip sonra meydanlara inmekteydiler. Alternatif medya yayın organlarının yeni kamusal alan olarak kadınların hayatına girmesiyle bazı önemli olaylarla birlikte sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla örgütlenip, sokaklara dökülmüşlerdir.

On bir milyon altı yüz bin nüfusa sahip Tunus'ta nüfusun yüzde altmış sekizine tekabül eden yaklaşık sekiz milyon internet kullanıcısı, yüzde altmış dördünü oluşturan yedi milyon beş yüz bin aktif sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. Diğer yandan, dünyanın tersine erkekler Tunus'ta kadınlardan daha fazla sosyal medya kullanmaktadır: Facebook'un yedi milyon dört yüz bin kullanıcısı var ve erkekler tarafından daha fazla kullanılan bir sosyal ağ olduğu, kullanıcıların % 45'inin kadın olduğu görülmektedir. Instagram'ın bir milyon dokuz yüz bin kullanıcısı var ama Tunus'ta % 51,6 ile kadınlar bu sosyal ağı daha çok kullanmaktadırlar Twitter'ın Tunus'ta yaklaşık 194.000 kullanıcı var ve erkekler bu sosyal medyayı yine daha fazla kullanırken, bu kullanıcıların sadece % 25'i kadınlardan oluşmaktadır (Digital Tunisia Report, 2019).

1. Sosyal Olaylarda Kadınlar

Tunus'ta 2011 yılının ocak ayına büyük kitlelerin katılımıyla desteklenen devrime giden süreçte kadınların katkıları çok büyük olmuştur.

Kasım 2010 sonlarına doğru iktidardaki Ben Ali iktidarının yolsuzluklarını ortaya çıkaran *TuniLeaks* belgelerinin yayınlanmasıyla başlayan hareketlenme, Bouazizi isimli gencin kendini yakmasıyla tüm Tunusluları, önde gelen sendikaları - ki bunun içinde en önemli sendika olan UGTT (Tunus Ulusal İşçi Sendikası) var -, feminist dernekleri ve insan hakları gruplarını Ben-Ali rejimine karşı kaçak protestolarla sokaklara dökmüştür. Araştırmalar örgütsel kaynakların kapalı bir politik bağlamın sönümleme etkilerini dengeleyebileceğini ve Tunus sivil toplumunun on yıllardır büyüdüğünü göstermektedir (Gheytaichi & Moghadam, 2014: 10). Örneğin, 1980'lerin sonlarından bu yana ATFD ve AFTURD'ün önderliğinde kadın grupları köktencilik reddetmesi, kadın erkek eşitliği çağrısında bulunması ve 1999'dan itibaren grup mirasta kadın erkek eşitliği konusunda çalışmaya başlaması bunun örneklerinden sayılmaktadır.

Tunuslu kadınlar insan hakları, sosyal refah ve adil seçim yapılması gibi konularda Kuzey Afrika ve Arap ülkelerindeki diğer diğer sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte çalışmaktadır. Sosyal ve ekonomik kalkınma, Avrupa'nın yanı sıra Arap dünyası ve Afrika'yla dostluk ilişkileri istikrar sağlamış, otoriter Ben Ali rejiminin ele geçirdiği ve devlet feminizminin temsil eden UNFT'ye rağmen sivil toplumu genişlemiştir. Bir yandan ekonomik krizin yarattığı işsizlik, bir yandan 2010 *TuniLeaks* belgelerinin cumhurbaşkanı Ben Ali ve eşinin ailesinin yolsuzluk ve kendini zenginleştirme konularını ortaya koyması ülkede büyük kargaşa yaratmıştır. Bir sokak satıcısı olan Bouazizi'nin elinden arabasının alınması ve satış yapmasının yasaklanmasından sonra kendini yakarak protesto etme yoluna başvurması, bu eylemi tüm milletin sahiplenmesi ve ulusal bir gurur olarak sembol haline getirmiştir. Bu trajedi, "Ocak ayında" Ben Ali, defol" ve "istihdam bizim hakkımız" gibi sloganlarla büyük kitlesel sokak protestolarını tetiklemiştir. Bu protesto eylemi, uzun süredir yasaklı olan İslami hareketin solcuları, seküleristleri, feministleri, sendikacıları ve destekçileri sokaklara döktü, gençlerin bloglar ve sosyal paylaşım ağları aracılığıyla destek vermeleri harekete ivme kazandırmıştır.

Genç ve eğitimli Tunuslular 2011'deki ayaklanmada sosyal ağ kullanımları ile özellikle de Facebook kullanımı ile önemli bir yer tutmaktaydılar. Nispeten bağımsız Arap bölgesel uydu TV yayın ağı, El Cezire de zamanında ve güvenilir bilgi ve video görüntülerini taşıdığı için devrim için önem taşımaktaydı. Tunus'ta isyan anında İnternet girişi % 36,8'dan 43,8'e Facebook erişimi % 17.6'dan % 33.9'a yükselmiştir. İsyandan önce İnternet erişimi olan vatandaşlar yeni eklenenlerle birlikte internet tabanlı haber kaynakları aramak *La Presse* (lapresse.tn), *Le Temps* (www.letemps.com.tn) ve *Le Maghreb* (lemaghreb.tn) gibi basılı gazetelerin web siteleri ve *El Cezire* (Aljazeera.net) ve CNN gibi televizyon istasyonlarına, nispeten daha bağımsız internet sitelerine ve gençler tarafından oluşturulan bloglara ulaşmaya çalışmışlardır.

Tunus'ta 2011 devriminde internet, rejim muhaliflerine bloglar, tartışma forumları ve YouTube yoluyla yer açıp alternatif bir medya alanı oluşturmalarına yardım etmiştir. Tunus'un en büyük alternatif medya blog sitesi Nawaat 2004 yılında, yüksek profilli blogcuların çalışmalarına referans vererek ve blogcu topluluklarını birbirine bağlayarak oluşturulmuştur. Al Jazeera, 2008'de telif hakkı istemeden haberlerinin paylaşılmasına ("Creative Commons") izin veren ilk profesyonel haber kuruluşuydu ve 2009'da konuyla ilgili daha çok yayınların devlet kontrolünde olan Arap ülkelerine bir toplantıda durumu anlatmıştır. 2008'den bu yana önce Kahire'de sonra 2010'da Beyrut'ta teknoloji ve internete meraklı kızlarla toplantılar yapılmıştır. Birçok blogcu ve teknoloji topluluğu üyesi, 22 Mayıs 2010'da çevrimiçi sansüre karşı bir miting olan "Nhar 3ala3ammar"¹⁴⁷ organizasyonunu desteklemiştir (Padovani & Calabrese, 2014).

Protestoculara polis müdahale edince yeni bir organizasyon yapmışlar, "Beyaz Kıyafet" eylemi olarak anılan bu eylemde protestocular Tunus sokaklarında beyaz giyerek yürümüşler ve kafelerde beyaz giyerek oturmuşlardır. Bu eylem Tunus'ta geniş katılımlı ile protesto eylemi olarak

¹⁴⁷ Sansürü Protesto Günü

tarihe geçmiştir. 2011'de sokak gösterileri cep telefonu kameralarıyla çekilmiş ve daha sonra bilinen atunisiangirl.blogspot.com (Lina Ben Mhenni), nawaat.org ve içeriği El-Cezire gibi uydu ağları için haber kaynağı olan “les Révolutionnaires de la Dignité” (Onur Devrimcileri) muhalif sitelerdeki ve bloglardaki videolara yüklenmiştir. Nawaat'ın kurucusu Ben Gharbia portalın kuruluş amacını geleneksel protesto taktikleri ile sosyal medyanın kolektif hareket alanı arasındaki köprüyü sağlamak olarak anlatmaktadır (Padovani & Calabrese, 2014). Yasemin devrimi öncesi ve sonrası Nawaat üzerinden yaptıkları yayınlar tüm bu teoriyi desteklemektedir.

Yasemin Devrimi'ne blogcu kadınlar damgasını vurmuştur. İnternet yasağının olduğu ve Facebook, Twitter gibi sosyal ağlara ulaşımın kısıtlandığı devrim öncesinde ve sonrasında alternatif ağlar üzerinden sansürü delerek sokaklarda yaşanan polis şiddetini cep telefonu kameralarıyla çekip bloglarında paylaşmışlar ve kadınların sokak hareketlerine katılmalarını sağlamışlardır. Tunus'ta FAM yayın organlarının eğilimlerinin anlatıldığı Bağımsız kişiler bölümünde de bahsedilen Lina Ben Mhenni, Aya Chebbi, Neila Driss, Olfa Youssef, Emna Benji gibi blogcu kadınlar ve aktivistler bloglarını alternatif bir medya yayın organı olarak kullanmışlardır.

2. Yeni Tunus Anayasası ve Madde 28 Tartışmaları

Yasemin devriminden sonra Tunus'ta hazırlanan Yeni Anayasa (2014 Anayasası) toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların siyasi temsili ile ilgili hararetli tartışmalara neden olmuştur. Halk tarafından seçilen kurucular, önceden var olan 1959 Anayasasının öğelerinin altını çizerek yeni bir anayasa hazırlama yetkilerini kullanmışlardır. Anayasanın taslağı, Tunus siyasetinin yeniden yapılandırıldığını ve gelişen bir sivil toplumun önemini gösteren, halkın tepkisine karşılık veren bir ulusal diyalog alanı haline gelmiştir. “Kadın Hakları” başlıklı yirmi sekizinci madde, 13 Ağustos 2012'de yayımlanan ve anayasa taslağının ilk taslağında en çok tartışılan maddelerden birini oluşturmuştur. Bu madde ilk taslağında kadını aile içinde “tamamlayıcı”

olarak nitelendirilmekteydi. (2012 Tunus Cumhuriyeti Anayasa Taslağı, vurgu eklendi).

Anayasa taslağında yer aldığı şekliyle "ye tekâmül" Arapça kelimesinin birçok anlamı olmasına rağmen "tamamlayıcı" olarak kullanılması ve bu anlama geldiğine vurgu yapılması kadınları sokaklara dökmüştür. Tunus'ta 1956 yılında kabul edilen Kişisel Statü Yasası (CSP), çekeşliliği yasaklamış, resmi nikâh şartı getirmiş, bu sayede söz konusu ülke, kadın erkek eşitliğinin vurgulandığı Arap ülkelerinden biri haline gelmişti. Ancak yeni düzenlemeyle kadın-erkek eşitliğinin tehlikeye gireceği, eski yasayla kabul edilen pek çok hakkın tehlikeye uğrayabileceği korkusu oluşmuştur (CNN Türk, 2012). Kadınlara pek çok önemli hakkı veren 1956 Kişisel Statü Yasası'nın 56. yıldönümünü kutlamak ve "tamamlayıcı" kelimesinin yeni anayasa maddesinden çıkarılması için kadınlar Ağustos 2012'de Tunus'un başkentinde protesto gösterileri başlamış, binlerce kadın Facebook aracılığıyla örgütlenerek sokaklara dökülmüştür (Ghanmi, 2012). 28. Maddenin "tamamlayıcı" maddesinin muhalifleri, maddenin, kadını erkeğe göre tanımladığını ve yalnızca evli kadını tarif ettiğini, boşanmış, evlenmemiş veya farklı konumdaki kadınları kapsamadığını söyleyerek itiraz etmişlerdir.

Sosyal medya aracılığı ile örgütlenen kadınlar, Kadın STK'larının da katılımıyla 28. Maddeyi kabul etmediklerini ifade etmek ve alternatifleri savunmak için çeşitli yollar aramışlardır. Çok etkili sloganlarla yapılan gösterilerden, 30.000'den fazla imza alan çevrimiçi bir dilekçenin dolaşımına kadar kadınlar, taslağı açıkça eleştirmişler ve 1956 Kişisel Statü yasası ile kazanılanların koruması için revizyon yapılmasını istemişlerdir (Avaaz, 2012). Kişisel Statü Yasası yeni yapılan anayasaya bir referans noktası olmuş ve bu kazanılmış haklardan geri adım atılmaması gerekliliği vurgulanmıştır. Burada kilit konumda parlamentoda İslamcı kanadı temsil eden Ennahda Partisi'nin kadınları olmuştur. Tunus'ta var olan parite kanunundan dolayı parlamentoda kadın temsili ile ilgili bir sorun olmamasının yanında sorun bu

kadınların çoğunluğunun Ennahda şemsiyesi altında siyaset yapmalarıydı. Kadın sivil toplum örgütleri ve örgütsüz liberal genç kadınların baskısıyla Ennahda kadınları da bu yasanın kadın-erkek eşitliği şeklinde değişmesi gerektiğine ikna olmuşlardır. Neila Driss bu dönemi şu şekilde anlatmaktadır:

“Mon Massir blogum devrim sonrası artık etkisini kaybetmişti. Ancak Facebook ’da yazılarımın devamını sağladığım sayfam çok fazla okunmaktadır. Yasanın bu şekilde çıkmaması için Facebook üzerinden inanılmaz bir kampanya yürüttük. Her dernek, ATFD, AFTURD, bağımsız blogcular hep birlikte Facebook sayfasından kadınları parlamentonun önüne oturma eylemine çağırdık ve bir milyon kadın toplandık. İstedığımızı alana kadar da oradan gitmedik. Sonuçta istediğimiz zaten var olan hakkımızdı.”¹⁴⁸

Nihayet 2014 başında ilan edilen ve kurucu meclis tarafından onaylanan yeni anayasada kadın ve erkek arasında her alanda tam bir eşitlik maddesi yer almıştır. Böylece evlatlık edinme, çok eşlilik gibi şeriata muhalif bütün maddeler Bourgiba’nın kurduğu Medeni Kanun’da ve ilk anayasada olduğu gibi aynen korunmuş olmuştur (Al Jazeera, 2014).

3. Kadına Yönelik Şiddet ve Tecavüzcüsüyle Evlenme Yasası

Tunus parlamentosu Temmuz 2017’de kadına yönelik tüm şiddeti sona erdirmek için “önemli bir yasa” çıkarmıştır. Ülke parlamentosu, Kadınları İnsan Hakları İzleme Örgütü’nün (HRW) "kadın hakları için önemli bir adım" olarak nitelendirdiği kadınları şiddete karşı koruyan bir tasarıyı onaylamıştır. Yasa yeni ceza hükümleri getirmekte ve çeşitli şiddet, cinsel taciz ve kadına yönelik ayrımcılığa karşı cezaları artırmaktadır. Yasa "fiziksel, ahlaki ve cinsel şiddeti" tanımakta ve kadınların şiddet eylemlerinden korunmak için ihtiyaç duydukları gerekli önlemleri içermektedir.

¹⁴⁸ Neila Driss ile görüşme, Avukat ve Mon Massir Blogunun yazarı, Tunus, 15 Ocak 2018

Kadına karşı şiddet mücadelesinde kazanılan bu haklar özellikle kadınların ve özellikle de dijital ortamda ve sosyal medyayı kullanarak örgütlenmeleri sonucu kazanılmıştır. Meriem Ben Mohamed'in iki polis memuru tarafından tecavüz edilmesi ve polislerin savunma olarak Meriem'in "erkek arkadaşıyla ahlaksız tavırlar sergilediğini" iddia etmeleri kadına yönelik şiddetle ilgili tepkileri artırmıştır. 2014 yılında aktivistler hem hukuki destek, hem sosyal medya aracılığı ile örgütlenip çeşitli gösteriler düzenlemişlerdir.

Yine 2014'te ATFD düzenlediği bir atölye çalışması sonucu "2015-2017 Kadına Karşı Şiddet Eylem Planı"nı hazırlamıştır (ATFD Raporu, 2017). Devlet kurumlarının ilgisizliği karşısında konu ile ilgili çalışan sivil toplum örgütlerinden Beity, Amal ve FIDH¹⁴⁹ ile daha yakın işbirliği kararı almışlar ve ardından Oxfam¹⁵⁰ çatısı altında "Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Koalisyonu" kurmuşlardır. Aynı yıl içinde Tunus Parlamentosu 1985'te imzaladığı CEDAW'dan çekincelerini kaldırmıştır.

Tunus'ta kadına yönelik şiddetle ilgili pek çok örnek olay vardır ama bazı olaylar sembolik olarak daha çok ses getirmekte ve kamuoyunun ilgisini çekmektedir. Bu olaylardan bir tanesi, Tunus'un ünlü "talk-show" sunucusu Ala Chebbi'nin canlı yayına konuk olarak uğradığı tecavüz sonucu hamile kalan bir kadın alıp "davayı kapatmak" için saldırganıyla evlenmesini söylemesiyle önce Tunus'ta sonra tüm dünyada büyük bir tepkiye yol açması olayıdır. Ala Chebbi, kadına canlı yayında tecavüzcüleri zamanında rapor etmesi gerektiğini söylemesinin yanında bir de "Hatalı olduğunu kabul et" deyince tepkiler çoğaltmıştır. On binlerce kadın önce Facebook'da organize olmuşlar, sonra sokaklarda gösteri yapmışlardır. Herkes Facebook sayfasına şu sözleri yazarak tepkisini göstermiştir. "Tecavüzcünle evlen dedi, biz de

¹⁴⁹ 2011 devriminden sonra birçok sivil toplum örgütü kurulmuştur. Kadınlara ilgili de birçok dernek arasında Beity ve Amal İkrâm Ben Said önderliğinde daha çok dar gelirli ve kırsaldaki kadınların hakları ve yoksullukları, çocuklara sahip çıkma şeklinde kurulan derneklerdir.

¹⁵⁰ Uluslararası insanı yardım ve insan hakları örgütü, 67 ülkede hizmet vermektedir. 2011 devriminden sonra Tunus ofisini de açmıştır ve STK'ları desteklemektedir.

mahkemede görüşürüz diyoruz”. Özellikle kadınların ayaklanması karşısında program “insanlık onurunu ihlal ettiğine” karar verilerek üç aylığına askıya alınmıştır. Bu olaylara protesto konusu olan sunucu Ala Chebbi Mosaique Radyo’da katıldığı bir yayında fikirlerinin arkasında olduğunu yineleyince program komple kaldırılmıştır. Fikirlerini şu şekilde savunmuştur:

“Bu, tecavüze uğrayan ve hiçbir şey söylemeyen birçok Tunuslu kızın hikâyesi; amacım kızların sessiz kalmasını önlemektir.” (Gist Galleria, 2016)

Bir başka olayda da, 2016 Aralık ayında Kef yerel mahkemesinin 13 yaşında tecavüze uğrayıp hamile kalan kız çocuğunun tecavüzcüsüyle evlenmesine karar vermesi protestolara yol açmıştır. Bu dönemde ATFD, kadınları ve özellikle gazetecileri kapsayan bir bilinç yükseltme kampanyası yürütmüştür. 2017 yılının ikinci yarısında ise bu çalışmayı daha kapsamlı yaparak, kadınları örgütlemişlerdir. Tunus Ceza Kanunu’nun 227. Maddesi’ne göre 15 yaşından küçük kız çocuklarıyla rızası olsa dahi cinsel ilişkiye girmek bir suç ve cezası 6 yıl hapis olmasına rağmen, sanık “mağdur”u evlenmeye ikna ederse hapse girmekten kurtulabilmekteydi. Yasaya göre “mağdur”un gerçekten evlenmek için rızası olması gerekmektedir ama Tunus’ta çoğu küçük yaşta evlilik aile baskısı sonucu gerçekleştiği için aileler genelde evlenmesi konusunda baskı yapmaktadırlar. Bu yasa aynı zamanda çocuk kaçıran kadınları da kapsamaktaydı. 2017 yasası değişikliklerinde, daha önce tecavüzcülerinin kurbanlarıyla evlenerek cezadan kaçmalarına izin veren yasaya da son verilmiştir. Kadınlara yönelik şiddetin ortadan kaldırılmasına ilişkin 2017-58 sayılı ilgili kanun, 26 Temmuz 2017 tarihinde parlamentoda oybirliği ile kabul edilmiştir. 1958’de ilan edilen haliyle madde 227’de “kurbanıyla evlenirse tecavüz suçunun failine dokunulmazlık” sunmaktaydı.

2016 yılında, gebe kaldıkları erkeklerle evlenmeleri önerilen yukarıda bahsi geçen iki ayrı vaka kamuoyunun dikkatini bu yasaya çekmiştir. Büyük protestolara ve kadınların sosyal medyada organize olarak parlamento önünde

oturma eylemleri yapmalarına neden olmuştur. Tunus parlamentosu beklemede olan bu yasaları revize etmek için hızlanmıştır. Yeniden düzenlenen 227. maddeye göre, tecavüz faili şimdi 20 yıl hapis cezaya veya kurban kadın ya da erkek 16 yaşın altındaysa ya da failin tanıdığıysa (yasal vasi) ömür boyu hapis cezası almaktadır (Nawaat, 2018).

Kadına yönelik şiddetin önlenmesi yasasının çıkmasından sonra cinsel taciz ve saldırıların önlenmesi üzerine kadın topluluklarının şiddet ve taciz konularındaki çalışmaları da artmış durumdadır. Yasaların çıkması ile uygulanması arasında bir zihniyet ve bakış açısının değişmesi gerektiğini söyleyen AswatNissa kolları sıvayarak yerelde kadınların siyasete katılmaları için başlattığı çalışmaları bu konularda bilinçlendirmek şeklinde de başlatmıştır. Cinsel taciz olayına karıştığı saptanan bir milletvekilinin yargılanması ve ceza alması konusunda parlamentoyu göreve çağıran kadınlar 13 Kasım 2019’da meydanları doldurdular. #metoo hareketinin Tunus versiyonu olarak adlandırdıkları #EnaZeda (Tunus Arapçası ile “Ben de” demek) hareketi ile büyük bir kampanya başlattılar. Tüm kadın örgütlerinin ve bağımsız feministlerin destekledikleri ve sosyal medya hesaplarından paylaşım yaptıkları görülmektedir. Inkyfada web sitesinden bir video ve postcast yayınlayarak çağrı başlatmıştır. AswatNissa çölde düzenledikleri festivalde ve Bardo meydanında toplananlara şiddete veya tacize uğradıklarında seslerine duyurabilmeleri için kadınlara düdük dağıtmıştır.

4. Dini Tartışmalar

Kadın hakları, kadını toplumdaki yeri gibi konularda dini tartışmalar çokça yapılsa da dikkati çeken iki konu 2011 devrimi sonrası Tunus’ta öne çıkmıştır. Birinci konu Tunuslu kadınların Müslüman olmayan biriyle evlenmesi, ikincisi de hala çözüm bekleyen eşit miras hakkı olarak sıralanmaktadır. Cumhurbaşkanı Essebsi seçilmeden önce kadınlara eşit miras hakkı için çalışacağına dair verdiği sözü tutmak amacıyla Kurucu Meclis içinde “Colibe” adında mirasta kadın-erkek eşitliği ile ilgili bir komisyon kurmuş ve komisyonun başına kendi partisinden Bochra Belhaj

Hmida'yı geçirmiştir. Konuyla ilgili birçok yürüyüş, gösteri olmasına rağmen henüz bir gelişme kaydedilememiştir.

“Bu yasanın geçmesi için çok uğraşıyorum. Ennahda milletvekillerini bu ilke ilgili ikna etmek çok zor. Keşke özgürce oy kullanabilseler. Kadınlara miras hakkı Tunus toplumunda dini değil ataerkil bir tabu. Sadece dini bir mesele olsa çalışmamız daha kolay olurdu. Toplumda kadının ben mirasın yarısını istiyorum demesi çok ayıp kabul ediliyor. Aşılması gereken tabu bunun kişisel bir hak olduğu ile ilgili. Kadınlar bunun için çok uğraşıyor ama sessiz kalan kadınlar da var.”¹⁵¹

Mirasta eşitlik ile ilgili Tunus toplumunun henüz fikir birliğine varmadığı görülmektedir. İlerici bağımsız kadın dernekleri mirasta kadınların eşit hak almaları ilgili çok çalışsalar da kamuoyu araştırmalarında mirasta kadın-erkek eşitliğini destekleyenlerin oranı % 57 ve bu konuda hala çekincelerin olduğu görülmektedir:

“Tunus'ta hangi kesimden olursa olsun kadınların kültürel olarak bunun ağabeylerinin hakkı olarak gördükleri bir durum var. Kadınlar ‘abim şimdi ev kuracak o daha fazla alsın önemli değil’ diye düşünüyorlar. Tunus'ta bu konu dini değil kültürel bir tartışma olarak görülüyor. Biz iki kız iki erkek kardeş idik. Babam hayattayken mirasını dörde eşit olarak böldü, eşit olması gerektiğini düşünenler babam gibi yapıyorlar.”¹⁵²

Muhafazakâr parti Ennahda'ya yakın *Nissa Tounsyat* (Tunuslu Kadınlar Derneği) ve yine bir başka kadın derneği *Arrhma* (Ennahdalı Kadınlar Derneği) gibi derneklerde çalışan kadınlar özellikle yoksul bölgelerde mirasta eşitlik yasası çıkarsa erkeklerin sorumluluklarını daha az

¹⁵¹ Boshra Belhaj Hmida ile Görüşme, Milletvekili(Önce Nida Tunus sonra Bağımsız), Gammarth, 15 Ocak 2018.

¹⁵² Prof. Dr. Habib Kazdaghi ile görüşme, Tarihçi, Manouba Üniversitesi Öğretim Üyesi, Tunus, 12 Ocak 2018.

yerine getireceklerinden hatta evlerini terk edeceklerinden korktuklarını söylemektedirler (Honwana, 2013).

Eylül 2017'den bu yana, Tunuslu kadınlar Müslüman olmayanlarla evlenmekte özgürler ancak yerel uygulamalarda sorun yaşanmaktadır. Cumhurbaşkanı Beji Caid Essebsi, daha önce Müslüman olmayan erkeklerin Müslüman bir kadınla evlenmek için İslam'a dönmesini gerektiren ülkenin Müslüman geleneklerinden ilham alan 1973 tarihli bir genelgeyi yürürlükten kaldırmıştır. Mevzuattaki değişikliğe rağmen, dinler arası evliliklerle mücadele henüz bitmeyince aktif Tunus sivil toplumu ve kadın örgütleri devreye girmiştir. Zeineb ve İtalyan nişanlısı Sergio kıyı kasabası Hammamet'te evlenmek istemiştir ama bürokratik olarak birçok engelle karşılaşınca, yani nikâhlarını kimse kıymak istemeyince olay toplumsal bir boyuta ulaşmıştır. Bu yasa çıkmış olsa da toplum tarafından hala tartışılan ve hoş karşılanmayan bir durumdur. Kamuoyu araştırmalarına göre Tunus halkının % 70'i Tunuslu kadınların Müslüman olmayan erkeklerle evlenmelerine karşı olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁵³

Tunus'un devrim sonrası 2011 ve 2012 yılında en çok uğraştığı ve tepki gösterdiği konulardan bir tanesi de o dönem Ortadoğu'da yükselen cihadı İslamcılığı temsil eden Selefiler ve temsilcisi DAEŞ (en son adlarını İslam Devleti olarak belirlediler)'in Tunus'ta da yaptığı faaliyetlerdir. İlmîli muhafazakâr Ennahda partisinin seçimleri kazanmasından güç alan DAEŞ devrim sorası Tunus'a şeriatı getirip yeniden şekillen Tunus'ta etkin olmayı hedeflemekteydi. Özellikle Libya sınırından çok fazla cihatçı ülkenin içine sızmayı başarmıştı.

“Selefiler, Tunus'u Şeriat yasası ile yönetilen İslam devletlerine dönüştürmek isteyen radikal İslami köktendincilerdir. Selefiler esasen Tunus'ta yüzyıllardır var olan İslam kültürüne yabancıdır, ancak Ben Ali hükümetinin devrilmesini fırsat bilip ülkemizi şekillendirmeye

¹⁵³ Prof. Dr. Habib Kazdaghli ile görüşme, Tarihçi, Manouba Üniversitesi Öğretim Üyesi, Tunus, 12 Ocak 2018.

çalışmışlardır. Selefiler, eski rejimi devirmede hiçbir rolü yoktur. Devrim sonrası gelip özellikle de kırsalda işsiz gençleri manipüle edip büyümeye ve etkin olmaya çalışmışlardır.”¹⁵⁴

Devrim sonrası etkin bir mücadeleyle Selefilerin bu kadar etkin olması engellenebilecek boyuttaydı. Prof. Dr Amel Grami o dönemde Ennahda hükümetinin ve Batılı devletlerin bunu görmezden gelmeleri yüzünden bu hareketin bu kadar büyüdüğünü ifade etmektedir:

“Selefilere Tunus kültüründe hiçbir karşılığı yoktur. Sivil toplum ve özellikle de kadınlar bununla ilgili gereken cevabı vermiştir. Devrimde ne kadar etkin oldularsa Selefileri de ülkede etkisiz hale getirmek için gereğini yapmışlardır. Sonunda dört büyük sivil toplum örgütünün Ennahda yetkilileri ile müzakeresi sonucunda bu grup Tunus’ta etkisini kaybetmişti. Başta Tunus’taki artan Selefi etki, hem iktidardaki Ennahda Partisi’nin Selefi aşırılıkları konuşturmadı, hatta bunun aksine çoğu durumda onları teşvik etti. Bunu Suudi Arabistan ve Katar’ın kayda değer finansal ve politik desteğinin sonucu olarak düşünebiliriz, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupalı müttefikleri de Tunus’ta Selefilerin çoğalmasına göz yumdular ama Tunus halkı ve özellikle kadınları gereken cevabı verdi.”¹⁵⁵

DAEŞ’in en önemli eylemlerinden biri seküler değerlere bağlı Manouba Üniversitesi’nin girişinde bulunan Tunus bayrağını indirip yerine siyah İslam devleti bayrağını koymak istemesiyle başlamıştır. Burada bulunan kadın öğrenci Kahaoula Rashidi cihatçının elinden Tunus bayrağını alıp yerine koyunca büyük arbede çıkmasına rağmen kadın bu eylemi engellemiştir. Bu görüntülerin olduğu video Tunus’ta büyük tepki çekmiş ve cihadı akımın Tunus’ta gelişmesini önlemek adına kadınları yine sokaklara

¹⁵⁴ Prof. Dr. Habib Kazdaghli ile görüşme, Tarihçi, Manouba Üniversitesi Öğretim Üyesi, Tunus, 12 Ocak 2018.

¹⁵⁵ Prof. Dr. Amel Grami ile görüşme, İslamalog, Manouba Üniversitesi Öğretim Üyesi, Tunus, 18 Ocak 2018.

toplamıştır. Dönemim Cumhurbaşkanı Marzouki de Tunus bayrağının onurunu koruduğu için Rashidi ödüllendirilmiştir.

Çarşaf Tunus'ta son 60 yılda neredeyse hiç görülmemiş bir şeydi ve 2011 devrim öncesine kadar giymek yasa dışıydı. Manouba Üniversitesi'ni karıştırmak isteyen Selefi grup Kasım 2011'de çarşaf için gösteri yapmaktaydı ve bu gösteri yapanların çoğu üniversite dışından yabancı kimselerdi. Göstericilerin Manouba Üniversite'sinden talebi üniversiteye, derslere ve sınavlara kadın öğrencilerin çarşaf ile girmesiydi. Üniversite yönetimi tarafından çarşafın kimliği gizlediği gerekçesiyle yasaklandığı, derslere ve sınavlara çarşaf ile değil başörtüsü ile girebileceklerine dair bir senato kararı alınmıştı. O dönem Manouba Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı olan Prof. Dr. Habib Kazdaghli hem üniversitenin kararının arkasındaki dik duruşu ve Tunus'taki Yahudi kimliği ile ilgili yaptığı araştırmalardan dolayı Selefi grubun hedefi haline gelmişti. Çarşafı bir kadın öğrenci Kazdaghli'nin kendisine tokat ettiği gerekçesiyle şikayette bulunmuştu ve Kazdaghli "görevi sırasında bir öğrenciye şiddet göstermekten" beş yıl hapis cezası yargılanmaya başlamıştı:

"Aslında o öğrenci çarşafı çıkarmayı reddettiği için 6 ay üniversiteden uzaklaştırma almıştı. Odama geldi ve tüm evraklarımı dağıttı, ben de kendisini dışarı atmak zorunda kaldım. Mahkemede bunun tamamen eğitim kurallarının dışına çıktığını, üniversite kurallarının dışına çıktığını anlattım. Tüm üniversite yönetimi arkamda durdu. Kadın dernekleri, akademisyenler, insan hakları derneği durumdan rahatsız olmuş ve protesto ediyorlardı. Sonuçta ceza almadım, lehime sonuçlandı ama hala bugün bile aldığım tehditlerden dolayı polis koruması ile dolaşıyorum."¹⁵⁶

Dini uygulamalar üzerinden İslamcı/sekülerist tartışması sürse de kadınların özellikle siyasette eşit temsili yani parite sistemi ile seçme listelerin

¹⁵⁶ Prof. Dr. Habib Kazdaghli ile görüşme, Tarihçi, Manouba Üniversitesi Öğretim Üyesi, Tunus, 12 Ocak 2018.

eşit sayıda kadın/erkek olması parlamentoya ve oradaki tartışmaların da farklı noktalarda da olsalar ortak noktaya varmalarını sağlamaktadır.

5. İşçi Hakları

Tunus'ta işçi sendikası (UGTT) ve meslek örgütleri Moghadam'ın da belirttiği gibi büyüyen sivil toplumun önemli aktörleri olarak işlevlerini yerine getirmektedirler (Gheytanchi & Moghadam, 2014: 10). Diğer yandan özellikle eğitilmiş genç işsizler ve kırsaldaki kadınların çalışma koşulları konusunda yetersiz bir örgütlenme bulunmaktadır. Bununla ilgili çalışan STK'lar olmasına rağmen çok da kitlesel bir eylem haline gelememektedir. Ocak 2018 yılının başında artan vergilerle ilgili büyük bir hareketlenme yaşandıysa da çok büyümeden neticelendirilmiştir. O dönem uluslararası basında “yedi yıl sonra yeniden yasemin devrimi mi?” gibi başlıklarla verilmiş olmasına rağmen bu ayaklanmalar çok büyük kitlelere ulaşmamıştır.

Nawaat editörü Thameur Mekki kırsal alanda yaşayan kadınlarla ilgili sorunları takip ettiklerini ve yayınlarında bahsettiklerini vurgulamaktadır:

“Tunus'ta kadınlar en büyük sorunu çalışma alanında yaşıyor. Özellikle kırsal olan iç bölgelerde üretimi kadınlar yapıyor. En büyük problemleri tarlalarda ağır koşullarda çalışmaların rağmen sosyal güvencelerinin olmamasıdır. Kamyonlarda istif halinde taşıyorlar ve kazalarda ölüyorlar. “Bütüncül eşitlik” için çalışma hayatının da Tunus'ta yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Tunus'ta devrim sonrası geçen sekiz senede dokuz hükümet değiştiği için siyasi alanda istikrar sağlanamıyor ve o yüzden kadınların yaşadıkları problemlerinin çözümleri geride kalıyor.”¹⁵⁷

1980 sonrası hareketlenen ve daha sonra ATFT ve AFTURD çatısı altında toplanan bağımsız kadın hareketi Tunus'un işçi hakları ile ilgili en

¹⁵⁷ Nawaat, Thameur Mekki, Tunus, 16 Ocak 2018

önemli sivil toplum örgütü olan Tunus Genel İşçi Sendikaları Birliği (UGTT) içinde de örgütlenerek kadın işçilerin sorunlarının farklı olduğu gerçeğinden yola çıkarak bir komisyon kurmak istemişti. Prof. Dr. Souad Triki bu konuda çok mücadele verdiklerini aktarmaktadır:

“UGTT içinde bir kadın komisyonu kurulmasını istedik. Sendika içinde büyük tartışmalara sebep oldu. Sendikal hareketi bölmek istemekle suçlandık. İşçi haklarının kadını, erkeği olmaz dediler. Bu hem sendikada hem kadın hareketi içinde çok tartışıldı. Sonunda kadın işçilerden daha farklı sorunları olduğuna ikna ettik. Özellikle kırsalda kadınlar eşit ücret almıyordu, annelik izinleri, kayıtsız çalışma gibi çok daha farklı ve önemli konuları vardı kadınların. Tarihi bir zafer kazanarak 1982’de UGTT içinde “Kadının Çalışma Koşullarını Araştırma Komisyonu’nu kurduk.”¹⁵⁸

Tunus’ta büyük bir güç olan UGTT içinde bir komisyon kurmak çalışan işçi kadınların haklarının savunulması açısından önemli bir adım olarak ikinci dalga kadın hareketinin en önemli eylemlerinden bir tanesidir. 2011 devrimi sonrası kurulan birçok mesleki dernek bu komisyondan esinlenmiş ve destek almıştır. Bunlardan en etkinleri Tunuslu Kadın Hukukçular Derneği, Tunuslu Genç Kadın Avukatlar Derneği gibi hukuk ve insan hakları alanında çalışan derneklerdir. Tunus’ta bu kazanımlar kırsaldaki kadınların daha düşük ücretli çalışıyor olma sorununu çözmemektedir. Kırsalda yaşayan kadınların sorunları bu araştırmanın dışında olsa da büyük farklar olduğu gözlemlenmektedir. Tunus kırsalında ortam daha az gelişmiş ve çalışma koşulları çok daha ağır durumdadır. Ekonomist Prof.Dr. Souad Triki yirmi sene arayla kırsal bölgede araştırma yaptıklarını bu araştırmanın sonuçlarının bu süre içinde çok da değişmediğini belirtmektedir. Kadınlar için uygunsuz çalışma koşulları ve erkeklerden daha düşük ücret almaları

¹⁵⁸ Prof. Dr. Souad Triki ile Görüşme, Ekonomist, AFTURD ve ATFD Kurucusu, 18 Ocak 2018.

kırsaldaki kadınların değışmeyen ve en önemli sorunu olmaya devam etmektedir.

VI. BÖLÜM:

KADIN HAREKETİNDE FAM YAYIN ORGANLARININ YERİ

Alternatif medya ve sivil toplum ilişkisi yeni bir kamusal alan oluşturmaları açısından önem arz etmektedir. Bu araştırmanın sorduğu temel soru bağlamında kadın sivil toplum örgütlerinin kendi alternatif medyalarını oluşturma çabaları ve oluşan yeni kamusal alanın kadınlaşması farklı saha çalışmalarında benzer sonuçlar üretmektedir. Kadın üzerinden modernleşmelerini ve toplumsal değişimlerinin yönlendiren Müslüman ülkelerde kadınların kendi alternatif medyalarını oluşturmaları konuyu daha etkin hale getirmektedir. Sivil toplumun parçası olarak alternatif medya, devlet ve özel ticari medya arasında üçüncü ses olarak görülmektedir. Bu yaklaşım alternatif medyayı demokrasinin varlığı açısından can alıcı öneme taşımaktadır (Bailey ve vd. 2008: 23). Medya ister yerel ister ulusal, isterse uluslararası olsun, ekonomik kültürel ve politik düzlemlerde işlemektedir. Bu nedenle, alternatif medyanın önemini anlamak için politik ve demokratik kurumlara ihtiyaç duyulur. Demokrasinin katılımcı ve politik modelleri, alternatif medyayı etkileyen ve besleyen önemli unsurlar olarak “gerçek” yurttaşların katılımını ve demokrasiye daha etkin olarak bağlanmalarını vurgulamaktadır(Waltz, 2005: 70). Bu bakış açısıyla, alternatif medyayı tanımlarken beş özelliği ön plana çıkmaktadır. Birincisi alternatif medya küçük ölçekli, spesifik topluluklara yönelen ve bu toplulukların farklılıklarına saygı duymaktadır. İkinci özelliği devletten ve piyasadan bağımsız olmasıdır. Demokratikleşme ve çoğulluk çerçevesi içinde izleyicilerin ulaşılabilirliğine ve katılımına açık olması bir başka özelliğidir. Üçüncü ve en belirleyici özelliklerinden biri de hiyerarşik değil yatay bir yapılanma içinde ayrıca profesyonel çalışanların yapının içinde bulunmasıdır. Beşinci özellik ise kendi görüşlerine vurgu yaparak, egemen olmayan söylemlerin ve sunumların taşıyıcısı olmasıdır (Bailey ve vd., 2008: 18).

Alternatif medya yayın organlarının kadın örgütlenmelerinde kullanımı arasındaki farklar ve gerçekten farklı kadın örgütlenmelerinin sesi olarak alternatif bir yayın organı olup olmadığı nitel araştırma yöntemleri ile incelenmiştir. Araştırma alanına giren alternatif medya organlarının içerik analizleri ve derinlemesine mülakatlardan elde edilen verilerden yola çıkarak alternatif bir feminist bir medya oluşturup oluşturmadıkları, gereken içerik ve altyapıya sahip olup olmadıkları sorgulanmıştır. Araştırma sonucunda kadın örgütlenmelerinde feminist alternatif medyanın bir rolü olup olmadığı, bu yeni örgütlenme biçimi ile yeni bir dalgadan dördüncü dalga feminizmden araştırmama konu olan Türkiye ve Tunus için bahsedilip bahsedilmeyeceği tartışılmıştır.

A. Türkiye ve Tunus'ta Kadınların Alternatif Medya Uygulamalarındaki Yaklaşıtları ve Uzaklaştıkları Noktalar

Türkiye ve Tunus kadın hareketlerinin örgütlenmesi açısından farklı açılımlara ama benzerliklere de sahip olan iki ülke olarak değerdendirilebilir. Türkiye'nin farklı etnik ve dini yapıları barındıran heterojen yapısı Tunus'un neredeyse tamamı aynı etnik ve dini köke sahip homojen yapısı ile karşılaştırmak çok zor olsa da kadın örgütlenmesi açısından benzer deneyimler ve yapılar oluşturmuş oldukları görölmektedir. Türkiye'nin nüfusu Tunus'tan en az yedi kadar büyük olsa da kent-kırsal, eğitimli-eğitimsiz kadın farkı, ataerkil yapının etkileri benzer feminist organizasyonların oluşmasına neden olmuştur. FAM yayın organlarının gelişmesi için gerekli şartların oluşması ve bunun kadın örgütlenmelerinde kullanılması ile ilgili temel sorunsalımızı belli kriterler ile incelediğimizde bu iki ülkede FAM yayın organlarının kadınlar için "alternatif bir sanal kamusal alan" oluşturduğu ve bu alanın kadınlaşan bir alan olduğu gözlemlenmektedir. Downing alternatif kamusal alanı "birçok alternatif medyanın ocağı" olarak tabir etmektedir (1988). Kadınlar fikirlerini paylaşp, sorunlarını tartıştıkları ve örgütlendikleri FAM yayın organları üreterek bu ocakta yer almalarını sağlayan alternatif bir sanal kamusal alan yaratmışlardır.

1. Eğilimleri Açısından Karşılaştırması

Tunus ve Türkiye'yi FAM yayın organlarını eğilimleri açısından incelendiklerinde yapılanmaları arasında farklar olduğu gözlemlenmektedir. Yapısal en büyük fark sayısal olarak Türkiye'de 2011 sonrası kadın örgütlenmelerinde FAM oluşumlarının artması, Tunus'ta ise azalması durumudur. Tunus'ta devrim öncesinde ve sonrasında alternatif medya yayın organı olarak büyük işlev görev ve sansürü aşan kadın blogları devrim sonrası basını özgür olmasıyla etkisini kaybetmiştir. Devrim sonrası sosyal medyanın daha etkin kullanılmaya başlanmasıyla kadın blogcular paylaşımlarını taşımışlardır. Blogların etkinliğinin dönemsel olması alternatif medyanın heterotipik ve geçici özelliğini göstermektedir. Türkiye'de özellikle genç kuşak bağımsız platform ve inisiyatiflerin oluşturdukları FAM yayın

organlarının 2011'den sonra sayıca arttıkları görülmektedir. Genç kuşak bağımsız toplulukların kurumsallaşmadan yani dernekleşmeden, bir FAM yayın organı oluşturarak kadın hareketine dahil olmaları yeni bir özelliktir. Genç kuşağın bağımsız platform olarak kurulmalarının temel sebebi ikinci dalga feministlerin dernekler aracılığı ile oluşturdukları hiyerarşik yapıyı reddetmeleri, yatay ilişkiyi tercih etmelerindendir. Alternatif medyanın en belirleyici özelliklerinden yatay örgütlenmenin genç feministlerle örtüşen bir özelliği olduğu görülmektedir. Tunus'ta 2011 öncesi tamamen bağımsız olan kişi veya gruplar devrim sonrasında dernekleşmeye gitmişlerdir, bu kurumsallaşma çabasının sebebi ise uluslararası fonlardan maddi destek almaktır. Fon sağlayan uluslararası kuruluşlar tüzel kişiliği olan grupları maddi olarak desteklemeyi tercih etmektedirler. Yapılan görüşmelerde bağımsız platform ve inisiyatiflerin bu yapılarını koruyarak destek bulamadıkları gözlemlenmiştir. Maddi destek almak için başka kuruluşu altında hareket etmek zorun kalmaktadırlar.

Her iki ülkenin en önemli ortak eğilim özelliklerinden ilki ana akım medya karşısında oluşturdukları alternatif kamusal alandır. Oluşan bu sanal kamusal alan ile birlikte ikinci ortak özellik olan sosyal medyayı etkin olarak kullanarak yarattıkları dijital aktivizmdir. Feminist alternatif medya araçlarıyla oluşturdukları sanal kamusal alanı hem kadınlaştırıyorlar hem de sosyal medyayı kullanarak dijital aktivizmin yanında aktivizme de dönüştürebilmektedirler.

Tunus'ta FAM yayın organları genelde iki dilde (Fransızca, Arapça) ve Nawaat gibi büyük alternatif medya yayın organlarında İngilizce de kullanılmaktadır. Türkiye'de ise bağımsız kişi ve gruplar tarafından üretilen FAM'lar genelde sadece Türkçe olması açısından uluslararası kadın hareketi tarafından bilinmeme, takip edilememe sorunu yaşatmaktadır. İngilizce içerik olan sitelerde de genelde özet bilgi veya bazı yazıların konulması şeklinde vardır. Bu anlamda dernek ve vakıfların internet sitelerine içeriği İngilizce olarak koymaları bilinirlik ve görünürlüklerini artırmaktadır.

2. Duruşları ve Eylemleri Açısından Karşılaştırması

Türkiye ve Tunus'ta üretilen FAM'ları duruşları ve eylemleri açısından ele aldığımızda konu ve eylemin önemli bir değişken olduğu ve birbirini tetiklediği görülmektedir. Karşılaştırmayı oluşturan temel konular ifade özgürlüğü ve demokrasi, kuşak farkı, ideolojik kutuplaşma, sivil toplum ve aktivizm, eğitim seviyesi ve şiddet olarak özetlenebilir. Bu özelliklerin varlığı ile FAM yayın organlarının kullanılması ve artması arasındaki ilişki için bu iki ülke arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durmak gerekmektedir.

a. İfade ve Basın Özgürlüğü

Araştırmamda temel sorunsallardan başında bir ülkede ifade ve basın özgürlüğünün varlığı ile alternatif medya yayın organlarının gelişmesi arasında direkt bir bağ olduğu noktasıdır. Bu noktada dünya demokrasi ve kadın raporlarını iki ülke için karşılaştırmak gerekmektedir. ABD merkezli Freedom House'un her yıl açıkladığı internet özgürlüğü raporunun yanı sıra 2018'de "Dijital otoriterliğin yükselişi" başlığını taşıyan bir rapor daha yayınlamıştır. Özgür internet kullanımının giderek azalmasının dünya genelinde demokrasinin gerilemesine yol açtığı ifade edilmiştir (Freedom House, çevrimiçi 02-062019) İnternet üzerinden yayılan dezenformasyon ve propagandanın kamusal alanı zehirlediği ifade edilen raporda kişisel verilerin izinsiz toplanmasının mahremiyet kavramını bozduğu vurgulanmıştır. Türkiye'de Wikipedia gibi portallara erişimin yasak olduğu vurgulanırken internet özgürlüğü notu 100 üzerinden 66 olarak (1 en özgür) belirlendiği için özgür olmayan ülkeler arasında yer almıştır. Tunus ise 38 puanla internet özgürlüğünde kısmi özgür ülkeler arasına girmiştir.

Tablo 3: Türkiye ve Tunus Demokrasi ve Kadın Hakları Göstergeleri

	Freedom House Dünya Özgürlük Endeksi 1= En Özgür 7= En az özgür		Dünya Ekonomik Forumu Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi 0,00= Eşitsizlik 1,00= Eşitlik	
	Türkiye	Tunus	Türkiye	Tunus
2010	3 Kısmi Özgür	6 Özgür değil	0,588 / 126	0,627 / 107.
2011	3 Kısmi Özgür	6 Özgür değil	0,595 / 122.	0,625 / 122
2012	3 Kısmi Özgür	3,5 Kısmi Özgür	0,621 / 124	-
2016	3,5 Kısmi Özgür	2 Özgür	0,623 / 130.	0,636 / 126.
2017	4,5 Kısmi Özgür	2 Özgür	0,625 / 131.	0,651 / 117.
2018	5,5 Özgür değil	2,5 Özgür	0,628 / 130.	0,648 / 119.
2019	5,5 Özgür değil	2,5 Özgür	-	-

Yasemin devrimi öncesinde ve sonrasında Freedom House demokrasi göstergelerine bakıldığı zaman, Tunus'un sekiz yıl içerisinde çok büyük bir aşama kat ederek politik haklar, sivil haklar ve özgürlük konularında gelişme gösterdiği, demokratikleşme yolunda büyük adımlar attığı görülmektedir. Tunus geniş katılımlı bir demokrasi tecrübesini yaşama arzusunu ortaya koyan bir ülke olarak ortaya çıkmış ve protestolara katılım diğer ülkelere kıyasla daha fazla olmuştur. Takip eden süreçlerde demokratik(şeffaf ve özgür) seçimlerin gerçekleştirilmesi ve daha eşitlikçi bir anayasanın yapılması ile önemli demokratikleşme adımları atmıştır.

Medyanın öneminden bahsederken CREDIF Müdürü Larguèche konuyu şu şekilde dile getirmektedir;

“Tunus’ta toplumsal gerçekler ve yasalar arasında bazen uçurumlar olabiliyor. Dolayısıyla toplumun kadına bakış açısının ve düşünce biçiminin değişmesi gerekiyor.”¹⁵⁹

Tunus ve Türkiye’de kadın örgütlerinin baskısı sonucu yasalarda elde edilen kazanımların toplumsal kültüre yansımaları, bir dönüşüm olması gerekmektedir. Toplumsal pratiklerin kadın haklarını uygun, daha eşitlikçi olması yönünden FAM yayın organları oluşturulan kamusal alanın etkisi zaman içinde daha etkili olacaktır.

b. Kadın Hareketinde Kuşak Farkı

Tunus ve Türkiye kadın hareketinin yaklaştıkları konulardan bir tanesi de ikinci ve üçüncü dalga feministleri arasındaki kuşak farkı gözle görülebilir düzeyde olmasıdır. Tunus için ikinci kuşak feministler bağımsızlık mücadelesi, Fransız kolonyal döneminin etkilerini taşıyan 40 ve üzeri yaş bandında olan kadınlardan oluşmaktadır. Türkiye’de bu etkiler daha çok Osmanlı kadın hareketinde yani birinci kuşak feministlerde görülmektedir. Tunuslu ikinci dalga hareketinin kadınlarının mücadelesi ile genç nesillerin kadın mücadelesi arasında hem yapısal hem de vizyon açısından farklar göze çarpmaktadır. Başlamak gerekirse bu dönem kadınları çok mükemmel Fransızca konuşmakta ve kamusal alanının Fransızca olmasını tercih etmektedirler. Genç kuşak feministler ise Fransızca bilmelerine rağmen Arapça konuşmayı tercih etmektedirler.

Chouf Derneği’nden Sahar’in yaptığı analiz şu şekildedir:

“Eski feministlere çok şey borçluyuz ancak onlar daha sol kökenli biz daha liberal düşünüyoruz. Onlar belli kalıplarda olmayı seviyorlar ve eğitilmiş bir grup kadından bahsediyoruz. Biz daha fazla kadını kapsamak istiyoruz. İlerici feministleriz ama İslamcı kadınları da anlamak, dönüştürmek istiyoruz. Aynı zamanda LGBTİ bireyler de bizim parçamız ama eski feministler bunu kadın hareketinin bir

¹⁵⁹ Dalende Larguèche ile görüşme, Tunus, 17 Ocak 2018

mücadelesi olarak görmüyorlar. Şimdi yeni yeni bu konuda uzlaşmaya başladık.”¹⁶⁰

Kuşak farkı ile ilgili benzer yorumu 40Tilki kadın İnisiyatifi de Türkiye için yapmaktadır. Kurumsal kadın hareketinde yer bulamadıkları için 40 Tilki bloğunu oluşturduklarını ve herhangi bir otoriteden onay almadan kendi fikirleri doğrultusunda flört şiddetini anlatmak istediklerini ifade etmektedir:

“1980 sonrası ikinci dalga etkisiyle kurulan derneklerde hiyerarşi var, yüzüne söylemese bile “Sen daha kaç yıllıksın kadın hareketinde?” bakışı var. Bizim Mor Çatı deneyimimiz ve veya kadın hareketinde bir geçmişimiz yok. Ama flört şiddeti hakkında paylaşacaklarımız var. Bu konuda bilinç yükseltmesi yapacak bilgimiz var. Bunu istediğimiz formatta, istediğimiz görselle sunabilmeliyiz. 40tilki bazı şeyleri ironi ile sunmayı seviyor. Ablalar, anneler yani eski dönem kadın hareketinden gelenler bunu sevmiyor. Ne yapmalıydık, izin mi almalıydık?”¹⁶¹

Eski nesil feministlerden ve kendini feminist militan olarak adlandıran Sana Ben Achour aynı zamanda ATFD’nin de kurucuları arasındadır. Feminizm tanımını şu şekilde yapmaktadır:

“Beni feminizme götüren belirli bir an yaşadığımı hissetmiyorum. Benim neslimdeki kadınlar arasında, eşitlik ideali ile toplumsal gerçeklik arasındaki tutarsızlıkların varlığına dair genel bir bilinç vardı. Çok erken yaşta, kadınların yaşadığı eşitsizlik konusunun farkına vardım.” (Cairn, 2019 a)

Sana Ben Achour Tunus’ta çok dilli bir konuşma ortamında büyüdüklerini ve kadın örgütlenmesinde oluşturdukları kamusal alanın dil ile ayrıştırılamayacağını savunmaktadır:

¹⁶⁰ Sahar Yahiaoui ile görüşme, Tunus, 16.01.2018

¹⁶¹ 40Tilki, Meltem, İstanbul, 15 Mayıs

“Aile içinde Tunus Arapçası konuşulurdu. Fransızca’yı okulda öğrendik ve arkadaşlarımızla aramızda konuşurduk, aile dışı özgürlük alanımızdı. Dilsel özgürlüğün sembolik bir alanıydı. Bu yüzden, sokakta ve otobüsle geri dönerken özerk ve özgür bir konuşma alanı olarak algılanırdı, o zamanlar insanlar bize hayrandı, bugünün suçlayıcı bakışları yoktu. Şimdi, küreselleşmeyle, ulusal devletin başarısızlığıyla ve bütün siyasi, ekonomik, sosyal hayal kırıklıklarıyla durum değişti. Gençlerde Batı ile ilgili olanın gerginliği ve reddi oluştu.”(Age)

Tunus’un homojen yapısına göre kesişimsel farklardan çok kuşaklar arası bir fark olduğu, bu kuşak farkından oluşan ideolojik bakış açılarında kadın örgütlenmelerinde ayrımı yarattığı görülmektedir:

“Tunus’ta kadın hareketini kategorilere ayırmak gerekirse iki tane kadın hareketinden bahsetmek gerekir. Birincisi ve en önemlisi gençlerden oluşan bir “ilerici” kadın hareketidir. İkincisi ise Burgibacı kadın hareketi diye tanımlayabileceğimiz daha muhafazakâr, seküler, milliyetçi bir önceki jenerasyonu temsil eden bir kadın hareketidir. Ennahda kadın hareketi diyebileceğimiz İslamcı bir kadın hareketi de Tunus’ta mevcut ama bu çok geniş bir kitlesi olan bir hareket olarak görülmemektedir. 2013’te Yeni Anayasa yapımı esnasında kadınlar açısından çok önemli bir eşik atlatıldı. Kadının erkekle eşit değil, erkeğin yanında tamamlayıcı vatandaş rolünün gündeme gelmesinde rol oynadılar ama başaramadılar.”¹⁶²

Tunus’ta ikinci dalga feminizmin temsilcilerinden avukat Neila Driss feminizm ile İslamcılığın bir arada olamayacağını savunmaktadır:

“Feminizm ve İslamcılık bir arada olamaz yani İslami feminizm diye bir şey olamaz. İki kavram bir biriyle çelişmektedir. Eğer bir kadın İslamcı ise erkeğe bağımlılığı kabul ediyor ve onlar ne diyorsa boyun

¹⁶² Nawaat, Thameur Mekki, Tunus, 16 Ocak 2018

eğiyor demektir. Bu kadınların feminizmin doğasında olan eşitlik, özgürlük gibi kavramlarla uzlaşması mümkün değildir. Uzlaştığını düşünenler süslü bir yalanın içindedirler.”¹⁶³

Benzer söylem yani İslamcılık ve feminizmin bir arada olamayacağı Türkiye’de ikinci dalga bağımsız kadın hareketinden Tülin Tankut tarafından da teyit edilmektedir.

Türkiye’de farklı görüşlerdeki kadın platformlarının birbirlerini takip etmeleri ve tartışma ortamlarına girebilmeleri de genç feministler arasında yaygın bir şekilde var, bu yaklaşım Türkiye’de feminist hareket içinde çeşitlilikleri de beraberinde getirmektedir. Bir önceki kuşak yani ikinci dalga feministlerde ideolojik çizgiler daha net bir şekilde çizilmekteydi ilerici/solcu/laik ve muhafazakâr/ Müslüman kutuplaşması bu kuşakta daha etkin bir şekilde bulunmaktadır.

Sadece flört şiddeti ile ilgilenen 40Tilki Kadın İnisiyatifi muhafazakâr çizgideki Reçel-blog’un paylaşımlarını beğendiklerini ancak onun da kendi içinde açmazları oldukları düşünmektedirler:

“Muhafazakar kadınların tartışmalarını beğeniyoruz. Ancak flört şiddeti paylaşımı sitelerinde hiç yok. Makbul kadın söylemiyle aslında muhafazakar kadının derinde bir bağımlılığı olduğunu düşünüyoruz. Paylaşımlarda kadınlar hep ya babalarının kızları, ya anne, ya da eş. Burada bir yer arıyorlar kendilerine ama bu yüzden İslami feminizm biraz çelişkili. Evlilik programlarında görüyoruz, bir kadın bir erkek birbirlerini beğenirlerse çay içmeye gidiyorlar bu aslında flörtün başlangıcıdır. Bu muhafazakar kesim için gizli kalması gereken mahrem bir olaydır. O yüzden flört deneyiminden hiç bahsedilmez. Flört eden muhafazakâr kadınlar bunu kamusal özel ayırımında özelliklerinde gizli tutmayı tercih ediyorlar, anne babadan sakladıkları gibi toplumdan da saklıyorlar. Deniz Kandiyoti’nin tanımladığı

¹⁶³ Neila Driss, Avukat, Mon Massir Blogu, Tunus 15 Ocak 2018

ataerkil pazarlığın ¹⁶⁴ bir parçası olarak koruyucu ataerkillik yapıyorlar.”¹⁶⁵

Türkiye’nin heterojen yapısında bir başka kesişimsel durum olarak etnik köken ve Kürt kadın hareketi ir farklılık yaratmaktadır. 40Tilki inisiyatif üreticileri Kürt kadın hareketine mesafeli olduklarını söylemektedirler. Kadın mücadelelerine saygı duyduklarını ama etnik kimlik üzerinden siyaset yapmaları 40tilki ekibinin kafasında bir soru işareti oluşturmaktadır. Sahadan geliyor olmalarını ve her şekilde eşit kadın hakları için mücadele etmelerini takdir etseler bile kadın örgütlenmesinin Kürt hareketi içinde araçsallaştırıldığını düşünmektedirler.

İkinci dalga feministleri ile gençlerin eğitimlerinin ve donanımlarının farkı, kadın hareketine bakış açılarının da değişik olmasına neden olmaktadır. Prof. Dr. Souad Triki bakış açılarındaki farkı kapatmak ve gençlerin ikinci dalga feministleri daha iyi anlamaları için AFTD içinde “feminizm üniversitesi” yaptıklarını ve yuvarlak masa toplantıları düzenlediklerini söylemektedir. Gençlerin yeterli ilgiyi göstermediğini, bu konuda da çok sabırsız olduklarını ve bilgiye hemen internet üzerinden ulaşmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Buradan yola çıkarak, her iki ülkede de genç feministlerin daha bireysel ve daha kariyer odaklı davrandıkları görülmektedir. İkinci kuşaklar bu anlamda dayanışma bilincinin daha yüksek olduğu, birlik içinde davranmayı seven bir kuşak olarak farklılaşmaktadır.

¹⁶⁴ Deniz Kandiyoti tarafından literatüre kazandırılmış "ataerkil pazarlık" (İng. *patriarchal bargain*) kadınların somut engellenmeler karşısında geliştirdikleri stratejilere atıfta bulunur. Kandiyoti'ye göre, ataerkilliğin farklı biçimleri kadınlara farklı "oyun kuralları" sunar. Baskı karşısında kadınlar, güvenliklerini arttırmak ve hayat koşullarını iyileştirmek için, etkin ve edilgen direniş stratejileri geliştirirler. Kadınların açıkça kendi aleyhlerine olan bazı normlara uyması, bazen sadece bir hayatta kalma stratejisidir. Belli ataerkil kuralları yeniden üreten kadınlar, başka ataerkil dayatmalara karşı çıkıp onları dönüştürebilirler (Feminist Sözlük, 2017)

¹⁶⁵ 40Tilki, Meltem, İstanbul, 15 Mayıs 2019

c. Kadın Hareketinde Siyasi Yaklaşım Farkları ve Kutuplaşma

Tunus ile Türkiye'nin siyasi tarihindeki gelişmelerin, farklı yönleri tüm siyasi gelişmelerine ve toplumsal yapısına da yansımaktadır. Türkiye Birinci Dünya savaşı sırasında ve sonrasında verdiği bağımsızlık mücadelesi ve Kurtuluş Savaşı neticesinde 1923 yılında bağımsız bir ulus devlet olarak kurulmuştur. Tunus ise Fransız sömürgesi olmadan önce Osmanlı İmparatorluğu himayesindeydi. Bağımsızlığı ilan ettiği 1956 yılına kadar Fransız kolonisi olarak varlığını sürdürmüş, Müslüman bir ülke olmasının yanında Fransız kültürünü içselleştirerek farklı bir topluma doğru evrilmiştir. Türkiye'de kadınlar 1934'te tüm siyasi ve medeni haklarına kavuşurken, Tunus'ta kadınlar bu haklar için bağımsızlık sonrası yapılan CSP'den sonra 1957 yılında bu haklara sahip olmuşlardır. İki ülkenin ortak noktası kadın hareketinin bağımsızlık savaşları içinde gelişmesine ve farklı dönemlerde olsa bile kadın haklarının yukarıdan aşağı devlet eliyle verilmiş olmasıdır.

İki ülkede de kadınların toplumdaki konumu hakkındaki tartışmalar, kimlik politikaları ve kültürel milliyetçilik üzerine ideolojileri kutuplaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Son tahlilde, bu ideolojik tartışmaların temeli kadınların toplumdaki hakları ve statüleri değil, devlet eliyle bu haklar üzerinden üretilen politikalar olmuştur. İlk dönemde modern kadın bedenleri ikinci dönemde ise Müslüman kadınların örtünmeleri iktidarlar için araçsallaştırıldığı, kimlik politikalarının daha geniş savaşları için mücadele edildiği bir alan olmuştur. Kadının araçsallaştırıldığı bu dönemler Türkiye ve Tunus için farklı tarihleri göstermektedir. Türkiye için birinci dönem 1923-1950'ler, ikinci dönem 1980 sonrasıdır. Tunus için ise birinci dönem 2011 devrimine kadar uzanmakta, ikinci dönem ise 2011 devriminden sonra başlamıştır. Kadın hakları reformları yukarıdan aşağıya, devlet merkezli modernizasyon projesinin bir parçası olarak başlasa da, 1990'larda her iki ülkede de oluşan bağımsız kadın örgütlenmeleri kendi haklarını savunmaya başlamışlardır.

Yirminci yüzyılın sonlarına kadar Tunus'ta bağımsız bir feminist hareket yoktu. Tahar Haddad'dan Bourgiba ve Ben Ali'ye kadar hep erkekler kadınların kurtuluş söyleminin kaimi olmuşlardır. Tunuslu feministler 1980'lere kadar kadın hakları reformlarının büyük ölçüde erkekler tarafından desteklendiğini ve kadınların konumlarını radikal bir şekilde değiştirmeyi amaçlamadıklarını savunmaktadırlar. Aksine, kadınların eğitimini teşvik ederek iyi anne olmalarını ve ataerkil aile yapılarını korumuşlardır.

Tunuslu kadınlar, onlarca yıl süren devlet feminizminin ardından kurumsallaşmış bir feminist hareketin içinde bağımsız bir hareket olarak kendini göstermesi, temsil ve katılım için daha fazla girişime olanak sağlayan demokratik bir dönüşümden yararlanmıştır. Ben Ali döneminden devlet feminizminin karşısında bağımsız kadın hareketini oluşturan Tunuslu kadınlar ATFD ve AFTURD'u kurarak kadın hareketine kamusal bir alan yaratmışlardır. Tunus'ta feminist hareket kurumsallaşmış olup Tunuslu kadınlar daha çok alanda kazanım sağlamak için aktivist mücadelelerine devam etmektedirler. Devrim sonrası Yeni Anayasa'da kadınlar eşit vatandaşlık, parite gibi çok önemli kazanımlar elde etmişler ancak boşluklar ve açıklar devam etmektedir. Emna Ben Jemaa'nın dediği gibi:

“ Yasalarda kazanımları elde ettik yeni Anayasa'ya koyduğumuz maddelerin uygulanması ve halkın kültürel yapısına oturması çok önemli. Başkentte ve kıyı kentlerinde eşit vatandaşlık uygulanıyor ama ataerkil yapının hâkim olduğu iç bölgelerde bunun uygulanması zaman alabilecek”.¹⁶⁶

Benzer durum Türkiye için geçerli denebilir. Kurumsallaşmış bir feminist yapı ve kazanılmış haklar bulunmaktadır. Türkiye'de siyasi temsil açısından parite olmaması en büyük sorun ve kazanılması gereken bir mücadele olarak gözükmektedir. Türkiye'de bu konuda çalışan KA. DER dışında başka bir dernek olmadığı gibi bu konuda çalışmalar da seçimlerden seçimlere yürütülmektedir. Türkiye'de kadın hareketi, kadın örgütlenmesi

¹⁶⁶ Emna Ben Jemaa ile görüşme, Tunus, 17 Ocak 2018

deyince direkt feminist hareket anlaşılmaktadır. Eskiden bir tane feminizmden bahsedilirken şimdi farklı feminizmlerden bahsedilmektedir. Bunlar mücadelede bir ama örgütlenme şekilleri, ideolojik yaklaşım ve temel hedeflerde farklılaşmaktadırlar. Türkiye’de kadın örgütlenmesi adına yaşanan gerek dijital aktivizm, gerekse meydanlara çıkma aktivizminde ortak hareket alanını kadına yönelik şiddet oluşturmaktadır. Eşit vatandaşlık, siyasette eşit temsil, karar alma mekanizmalarında kadın temsiline artması gibi konularda kadınların örgütlenmesi kuvvetli değil, bu konuda kamuoyu oluşturulamamaktadır. Türkiye’deki siyasetin gereği siyasette yer almak isteyen kadınlar ataerkil oyunun içine dahil olmaktadır ve kendi yöntemleri doğrultusunda siyasette yer alabilmektedirler. Bunun aksine, Tunus’ta kadınların en büyük mücadelesini siyasette erkeklerle eşit mücadele hakkını elde etmek yolunda ilerlemek oluşturmaktadır. Bu konuda kamuoyu oluşturmak, gençleri siyaset kazandırmak konularında kamuoyu çok duyarlı ve Tunus kadın örgütlenmesi siyasi eşitlik üzerine kurulmuş durumdadır.

d. Kadına Yönelik Şiddet

Türkiye’de kadın örgütlenmelerinin gündemini kadına yönelik şiddetin önlenmesi yönünde yapılan çalışmalar, nafaka hakkının elden alınmaması, kadın cinayetlerini önleyecek 6284 sayılı kanunun ve 2014’te yürürlüğe giren İstanbul Sözleşmesi’nin korunmasına yönelik çalışmalar oluşturmaktadır. Tunus’un kadına yönelik şiddetle ilgili çalışmaları daha ikincil planda, önceliği siyasal katılım ve ifade özgürlüğü, mirasta eşit haklar gibi daha siyasi haklar üzerine yoğunlaşmış durumdadır. Tunus CEDAW üzerindeki çekincelerini yeni kaldırmıştır ve İstanbul Sözleşmesi’nin Afrika kıtası için bir eşdeğeri olan Maputo Sözleşmesi’ni çok yeni imzalamıştır. Bu konuda alternatif medyada kadınlar Türkiye’de çok aktif iken Tunus’ta kadınlar geri kalmaktadırlar. Kadına yönelik şiddet ile ilgili çalışmaların internette yeni bir kamusal alan açması için çalışmalar yapacaklardır. Kadına yönelik şiddeti, eşcinselliğin suç sayılmaması gibi konular gündemlerinde

olmasına rağmen kamuoyunda ses getirecek şekilde oluşamamıştır. Tunus'ta ise durum biraz daha farklı, kadın hakları ve siyasette kadınların yeri gibi konularda daha fazla kurumsallaştıkları ve daha ileri noktada olduklarını söyleyebiliriz. Bunun yanında kadına yönelik şiddet, LGBTİ hakları konusunda çalışmaları olsa da yeterince etkili olamamaktadırlar. Örneğin 2019 Kasım Cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olan eşcinsel avukat Mounir Baatour'un adaylığını Yüksek Seçim Kurulu gerekçesiz (aslında eşcinselliğin cezasının olduğu bir ülke dolayısıyla yasal dayanağı var) iptal etti (Independant,2019). Tunuslu kadın örgütleri arkasında duramadı, önce eşcinselliğin ceza olmasıyla ilgili yasanın değişmesi için örgütlenmeleri gerekmektedir. İkinci dalga feministlerden Souad Triki eşcinselliğin yasak olması konusunun feminist hareket için soyut olduğunu ve kadınların daha önemli sorunları olduğunu söylemektedir ve bu konuda genç feministleri eleştirmektedir.¹⁶⁷

Türkiye'de 2011 Gezi Olayları sonrası oluşan bütün dernekler, inisiyatif ve platformların temel konusu kadına yönelik şiddet, cinsel taciz ve cinsel istismar konularındadır. Yeni nesil feministlerin oluşturdukları bloglar, internet siteleri ve sosyal medya araçları iktidara baskı yapabilen birer alternatif medya araçlarına dönüşmüş, şiddet üzerine yeni bir kamusal alan oluşturmuştur.

İktidarın gündeme alması, konuyla ilgili bir yorumda bulunması aslında kadın örgütlerini hareketlendirmektedir. Bu anlamda sadece reaksiyon veren bir harekettir ve gündem oluşturmamaktadır. Özgecan Arslan olayının mihenk taşı olduğu düşünülürse farkı ne idi diğer kadın cinayetlerinden? Türkiye'de Ceren Damar, Güldünya Tören, Şule Çet, Cemile Aslan, Fatma Şengül, Münevver Karabulut, Helin Palandöken, Emine Bulut isimlerinde simgeleşen, kamuoyunda ses getiren sayısız çok sayıda kadın cinayeti işlenmektedir. Bianet'in Erket Şiddeti Çetelesi verilerine göre 2019 yılında en az 328 kadın bir erkek tarafından öldürülmüştür (Bianet I, 2020). Özellikle

¹⁶⁷ Prof. Dr. Souad Triki ile Görüşme, Ekonomist, AFTURD ve ATFD Kurucusu, 18 Ocak 2018.

iktidardan siyasetçiler konu hakkında fikir söylerlerse ancak bir kamuoyu oluşabilmektedir. Özgecan Arslan cinayetinde oluşan kamuoyu, kadınlı erkekli katılım kadın hareketi adına önemli bir dijital aktivizm yaratmasının yanı sıra herkesi sokaklara dökmüştü. Ancak İstanbul Sözleşmesi'nin önleyiciliği ile ilgili tedbirlerin alınmaması, uygulanması konusunda yaptırımlar artmadığı ve kamu görevlilerine gereken eğitimler verilmediği için kadın cinayetleri önlenememektedir. Kamuoyunda çok ses getiren Özgenur Aslan cinayetinden dört yıl sonra kuzeni Cemile Alsan kocası tarafından parçalara ayrılarak kıyma makinasından geçirilerek katledilmiştir ancak bununla ilgili kamuoyu oluşmamıştır. Temel sebebi 2018 başından beri medyaya kadın cinayetlerine yayın yasağı getirilmesinin yanı sıra kamuoyunda kadın cinayetlerinin sıradanlaşmasıdır.

Tunus'ta kadına yönelik şiddetle ilgili yasa yeni kabul edilmiştir. CEDAW çekinceleri ise yeni kaldırılmıştır. Tunus kadın hareketi daha çok siyasal haklara yoğunlaştığı için kadına yönelik şiddetle ilgili çalışmalar daha yeni yeni gündeme gelmektedir. Bu yüzden Türkiye'de olduğu gibi kadına yönelik şiddet, taciz gibi konularda internet siteleri ve bloglar bulunmamaktadır. Tunus'ta sığınma evlerinin yetersizliği, yerel yönetimlerin ve sivil toplumun da bu konuda çalışmalarının yeni başlıyor olmasından dolayı şiddete uğrayan kadınların sesi çok az çıkmaktadır. Türkiye'de Mor Çatı Vakfı'nın uzun yıllardır oluşturduğu sığınma evi belediyelere ve KSGM denetiminde açılan sığınma evlerine örnek olmuştur. Tunus'ta AFTURD, UNFT gibi dernekler konuyla ilgili projeleri yapmaya başlamışlardır. Kurucu mecliste "Colibe" diye anılan mirasta kadın-erkek eşitliği için kurulan komisyonun başına başında olan Bochra Belhaj Hmida, 1993'te ATFD bünyesinde şiddete karşı kampanyalar düzenlediklerini, 1999'da cinsel tacizi önlemek için birçok çalışma yaptıklarını belirtmektedir. Ben Ali zamanında bu çalışmaların durduğunu ama devrim sonrası kadına yönelik şiddetle

mücadelenin yeniden başladığını ve çok kısa zamanda sığınma evlerinin artırılması konusunda çalışmaların artacağını söylemektedir.¹⁶⁸

e. Kadın Hareketinde Sivil Toplum İlişkisi ve Aktivizm

Tunus'ta saha çalışmasının bir parçası olarak Manouba Üniversitesi tarih öğrencilerinden Toplumsal Cinsiyet Eşitliği konferansına katılan 42 kadın öğrenci ile anket çalışması yapılmıştır. Ankete katılan tüm kadınlar kendilerini aktivist olarak tanımlamakta, hepsi daha önce en az bir kez manifesto/protesto eylemlerine katıldıklarını ifade etmektedirler. Siyasi kimliklerini de bir dernek ve siyasi partiye üyeliği ile sağlamaktadırlar. Türkiye'nin aksine Tunuslu gençler mutlaka siyasi partilere ve derneklere üye olmaktadır. Hepsi sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadırlar. Kadın blog yazarları Lina Ben Mhenni, Olfa Yoassef gibi Tunus Devrimi'nin simge isimlerini takip etmekte ve beğenmektedirler. Tunus'un belli başlı kadın birlikleri ATFD, AFTURD, CREDIF, UNFT'yi bilmekte ve faaliyetlerini internet sitesinden takip ettiklerini ifade etmektedirler.

Devletin araçsallaştırdığı UNFT'nin hiyerarşik yapısında kendine ifade alamayan bir grup solcu feminist 1979'da Tahar Haddad Kulübü'nü kurmuştur. Bu kadınların araştırma merkezi, kadın haklarını teşvik etmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuş ve Mısırlı yazar ve feminist aktivist Nawal El Saadawi'nin çeşitli sunumları da dahil olmak üzere görüşme ve tartışmalara ev sahipliği yapmıştır. 1985 yılında merkez, aylık olarak iki dilli (Arapça ve Fransızca) bir dergi olan Nissa (Kadın)'yı ve toplumsal cinsiyet meselelerini tartışmak için bir forum oluşturdu, ancak editör kurulu arasındaki mali yükler ve siyasi gerilimler yüzünden dergi kapanmak zorunda kalmıştır. Bu dergi aslında bağımsız kadın hareketinin düşüncelerini paylaştığı ilk alternatif medya yayın organlarından sayılmaktadır. Bu bağımsız kadın örgütleri 1989'da ATFD ve AFTURD'u kurmuşlardır. AFTURD'un kurucularından ve

¹⁶⁸ Boshra Belhaj Hmida ile Görüşme, Milletvekili(Önce Nida Tunus sonra Bağımsız), Gammarth, 15 Ocak 2018.

ilk genel sekreteri Prof. Dr.Souad Triki daha sonra on yıl AFTURD'un başkanlığını da yapmıştır.

Bu ilerici bağımsız kadın örgütlerinin rejim ile sıkıntı yaşamışlardır özellikle Ben Ali döneminde baskılanan sivil toplum ile birlikte örgütlenme ve ifade özgürlüğü kısıtlanmıştı. Devlet, sanat ve popüler kültürün yanı sıra sosyal ve politik aktivizmi düzenleyen sansür komiteleri kurmuştu. Bu dönemde kadın hareketinin örgütlenmeleri ve aktiviteleri de yasaklanmıştı. 1990'larda kendini Müslüman olarak tanımlayan kadınlar İslam konusundaki sert tutumuna meydan okudukları için polis tarafından darp edilip hapse konulmuşlardır. Bu baskıcı dönemin meşhur eylemleri, genç kadınların Aralık 2010-Ocak 2011 ayaklanmalarına katılmaya ve rejimi deviren sosyal hareketin bir parçası haline getirmiştir: sokak gösterilerinden, internette blog yazılarına, sokaklarda yaralananlara yardım etmek gibi birçok faaliyete katılmışlardır. 2011 devriminin önemli insan kaynağı olarak kadınlar, rejimin devrilmesinden hemen sonraki aylarda, çeşitli siyasi yönelimlerle sayısız sivil toplum örgütü kurmuşlardır. Tunuslu Kadın Avukatlar Birliği, Mart 2011'de Tunuslu kadınların yasal ve hukuki durumunu geliştirmek için kurulmuştur. Bu ilerici laik dernek, kadınları haklarından haberdar etmek, yasal sistemde onlara rehberlik etmek, yasal destek sağlamak ve kadın hakları ile yasal sistem hakkında araştırma geliştirmek için çalışmaktadır. Nissa Tounsyat (Tunus Kadınları Birliği), Nisan 2011'de islami eğilimli, bağımsız bir kadın derneği olarak kurulmuştur, ancak hiçbir siyasi partiyle bağlantısı yoktu. Başkanı Ibtihel Abdulatif şunları söylemiştir:

“Yıllarca Tunus'ta Müslüman kadınların görüşünü temsil eden bir örgütlenme yapılamamıştır. Bağımsız feministler, Tunus'ta kadın hakları söylemine hükmediyorlar, ancak bizim gibi Müslüman kadınların görüş ve ihtiyaçlarını dikkate almıyorlar.” (Honwana, 2013: 172)

Mart 2011'de İslamcı bir kadın derneği olarak kurulan Arrhma (Ennahda Kadınlar Derneği), Müslüman kadınların Kuran ve Sünnet

temelinde haklarının ve yükümlülüklerini savunmaktadır. Toplumsal olarak, kadınları desteklemeyi, haklarından haberdar olmalarını, İslam'ı yorumlamalarında ve uzun zamandır marjinalleşmiş olan Müslüman kadınlar arasında dayanışma ağları geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Bu dernekler, devrimden sonra ülke çapında yayılan pek çokları ile birlikte, kadınların çıkarlarını savunmak için harekete geçirme konusunda aktif olmuş ve Tunus feminist hareketinin manzarasını yalnızca örgüt sayısı açısından değil, fikir çeşitliliği açısından önemli ölçüde değiştirmiştir. Ancak bu derneklerin ve üyelerinin internette de sosyal medyada çok aktif olmadıkları görülmektedir. Kendilerini ifade edebilecekleri bir internet sitesi, bir blog oluşturamamış, bu alanda kimliklerini henüz tanımlayamamaktadırlar. Kamusal alanda klasik yöntemlerle var olmalarına rağmen kadınlara yeni bir kamusal alan açan sanal alanda izleri görülmemektedir. Laik ilerici bağımsız kadın hareketinden olanlar bu yapılanmaların bakış açılarının çok kısıtlı olduğunu ve yönetmelerinin günümüz kadın hareketinde bir önem ifade etmediğini söylemektedirler:

“Tunus’ta İslamcı kadın hareketi ve kadın derneklerinin etkisi yok denecek kadar azdır. Bazı figürler ve birkaç dernek dışında aktif değiller. Tunus’ta İslami kadın hareketi yok diyebiliriz”.¹⁶⁹

Tunus’ta Müslüman kadınlar ilk defa kendilerini ifade edebilecek şekilde devrim sonrası organize olmaktadır, Bu durum Türkiye’ye göre geç bir döneme denk gelmektedir. Türkiye’de durum farklıdır, 1995'ten beri kadın çalışmaları yürüten Başkent Kadın Platformu Derneği üyesi kadınlar, kendilerini "Müslüman ve feminist" kadınlar olarak tanımlamaktadır. Bu dernek çalışmalarından kendini Müslüman feminist olarak tanımlayan birçok grup, inisiyatif, oluşum ortaya çıkmıştır ve kendilerine sanal kamusal alanda ifade alanı yaratmaktadır. Reçel-Blog, KŞKMİ, kadinlarcamilede.com gibi oluşumlarla hem birer alternatif medya yayın organı işlevinde sıradan

¹⁶⁹ Bochra Belhaj Hmida ile Görüşme, Milletvekili(Önce Nida Tunus sonra Bağımsız), Gammarth, 15 Ocak 2018.

kadınlara ulaşan bir sanal alan yaratmakta, hem de feminizmin kesişimsel bakış açısını yansıtmaktadırlar.

İki ülkede de erkeklerin feminist kadınlara bakış açısının ve zihniyetin değişmesi gerekmektedir. Bu ülkeler erkeklerinde “Bir kadın feminist ve aktivist ise o kadından uzak durulmalıdır” bakış açısıyla dolaylı veya doğrudan kadın düşmanlığı yaygındır. Bu zihinsel bir dönüşümle önce ataerkil yapının sonra ise kadına bakış açısının değişmesi kadın üzerinde oluşan her türlü fiziksel, psikolojik, ekonomik ve dijital şiddeti azaltacaktır. Yasaların uygulaması zihniyet değişikliğinden sonra daha kolaylaşacaktır. Bir başka bakış açısına göre ise Türkiye ile Tunus arasındaki en büyük fark bu noktada ortaya çıkmaktadır. Tunus’ta yasaların çıkması için kadınlar ve sivil toplum örgütleri çok yoğun çalıştıkları için uygulama noktasında da kontrol eden ve hesap soran konumunda kalmaktadırlar. Türkiye’de sivil toplum biraz daha az hareketli olduğu için ve bu yasalar sivil toplum baskısından çok devlet eliyle yukarıdan aşağıya kararlarla oluşturulduğu için uygulaması da takip edilmemektedir.

f. Eğitim Seviyesinin Kadın Örgütlenmesinde Rolü

Alternatif medya yayın organlarının üreten kadınların büyük çoğunluğunun eğitim seviyesi yüksektir. Hem Tunus’ta, hem Türkiye’de görüşme yapılan alternatif medya üreticileri ve/veya sivil toplum üyelerinin tamamı en az lisans mezunudur ve anadilleri dışında en az bir dil bilmektedirler. Hem Osmanlı zamanında yayınlanan kadın dergilerini hazırlayan kadınlar, hem bağımsızlık sonrası Tunus’ta yayınlanan kadın dergilerini hazırlayan kadınlar ilk dönem kadın hareketinin öncüleriydi, iyi eğitilmiş ve uluslararası dillere hâkim kadınlardı. O dönemin alternatif yayın mecraları olan dergileri ile bugünün alternatif medya yayın organları olan e-dergiler, bloglar, internet siteleri, radyo ve televizyonları içerik ve tasarım olarak hazırlayanların ortak paydaları “eğitilmiş kadın” olmalarıdır. Bu konuda Tunus ve Türkiye FAM yayın örnekleri paralellik göstermektedir. CREDIF Müdürü Prof. Dr. Dalende Larguèche Tunus’ta devrim sonrası diplomalı genç kadınların sayısının arttığını söylemektedir:

“Bugün Tunuslu kadınlar çok iyi eğitimli. En az yüksek lisans diploması olan kadınların oranı %62’dir. Ama işsiz kadınlar arasında tüm diplomalı işsizler tümünün iki katı. Burada konuşmamız gereken zorluk diplomalı kadınların işsizliğini nasıl aşacağımızdır.”¹⁷⁰

FAM üreticileri hem Tunus’ta hem Türkiye’de yüksek eğitimli iken, ulaştıkları ve ulaşmaya çalıştıkları hedef kitle açısından bilinçlendirmek ve harekete geçirmek istedikleri kadın gruplarını eğitim seviyesi ise çok çeşitlidir.

Ekmek ve Gül tamamen işçi sınıfı kadınlara hitap etmektedir. Bu kadınların çoğu mavi yakalı ve sınıf bilincine sahip kadınlardır. Burada eğitim seviyesi çok çeşitli, orta ve lise mezunu düzeyindeki kadınlara da ulaşarak onların bilinçleneceği ve sorunlarının dile getirileceği alternatif yayın olanağı sunmaktadır. Kazete kadın sorunlarını dile getiren bir gazete olarak yayınlanırken, e-gazete olarak yayın yapmaya başladıkları 2000 yılından itibaren daha geniş ve daha genç bir kitleye ulaştıklarını belirtmektedir.

Tunus’ta RFM (Militan Kadın Radyosu) en çok işçi kadınlar ve taksici şoförleri tarafından dinlenmektedir. Aynı şekilde Chouftouhonna Feminist Sanat Festivali şehirden uzak ve elit bir mekân olan Kartaca Antik Tiyatrosu yerine başkent Tunus’ta şehir merkezinde yapılmasının tercih edilmesinin sebebi daha çok kadına ulaşmaktır. Tunus’ta kültür ve sanatın içinden bir toplumsal cinsiyet eşitliği fikri çıkarmak ve her eğitim seviyesinden insanı, hatta erkek ve LGBTİ bireyleri de dâhil ederek bir ortak fikir ve aktivite oluşturmaktır. Bu ana akımda oluşturulan kadın, toplumsal cinsiyet ve LGBT algısının sorgulanması ve yeni bir bakış açısı oluşması açısından kamuoyunu hareketlendirmektedir.

¹⁷⁰ Dalende Larguèche ile görüşme, Tunus, 17.01.2018

g. Kadın Hareketinde İnternet Kullanımının Etkisi

Tunus'ta ve Türkiye'de birçok kadın örgütlenmesi kadınların sorunlarını dile getirmesinde FAM yayın organlarının ve buna bağlı sosyal medya kullanımının rolünün önemini vurgulamaktadır. Sıradan insanların hayatlarına dokunması, bu insanların seslerini devletin sağladığı imkânların dışında ve ana akım medyanın söyleminden farklı duyurabildikleri yeni bir kamusal alan olarak heterotopik şekilde inşa edilmesi çok önemlidir.

Bağımsız internet siteleri üzerinden blog yazan, platform, inisiyatif kuran kadınlar her iki ülkede de bağımsız da olsa kadın hareketinin kendi içinde kurumsallaştığını belirtmektedirler. Dernek, vakıf gibi kurumsal yapı içinde olduğunda hiyerarşik yapıların olduğunu ve kendi cümlelerini söyleyemediklerini, kendi düşüncelerini paylaşamadıklarını ve bu yüzden kendi kurdukları blog veya web siteleri aracılığıyla kadın hareketini çeşitlendirdiklerini belirtmektedirler. Anonim ve takma isim ile yazdıkları için düşüncülerini daha özgürce ifade edebilmektedirler. Aynı şekilde blog veya internet sitelerinde yorum paylaşan kadınlar da anonim olarak katkı sundukları için sanal kamusal alanı özgürce genişletmektedirler. Bu paylaşımlar dijital ortamda olduğu için oluşan yeni kamusal alanda sınırlar ve mesafelerin olmaması da bir avantaj haline gelmektedir. Türkiye'de ikinci kuşak Müslüman feministlerin feminist hareket içerisinde alternatif medya yayın organlarını bir çeşitlik ve özgünlüğü ile farklılık sunduğu görülmektedir. Bu bağımsız kadın hareketleri, kurumsal feminist hareketle her anlamda birlikte yürümek, tartışmak ve ötekileştirmeden dayanışma istediklerini de belirtmektedirler. Tunus'ta Müslüman feministlerin böyle kaygısı ve derdi bulunmamaktadır.

Tunus'ta 2011 devrimi öncesi sansür ve ifade yasağı olduğu için sosyal medya kullanılamamakta, sadece kapanıp açılan bloglar sayesinde kitlelere ulaşılabilmekteydi. Devrim sonrası sosyal medyanın özgürleşmesiyle bloglar artık Facebook sayfalarına taşınmıştır. Facebook

sayfalarının devrim sonrası daha çok kişi tarafından kullanıldığı ve daha çok kitleye ulaşma şansını barındırmaktadır.

“Tunus’ta kamu kuruluşlarının bile Facebook sayfaları bulunmaktadır. Halkla iletişimin bu şekilde daha kolay olduğunu düşünüyorlar. Sonuçta okuma yazama bilen ve internet erişim olan herkesin Tunus’ta Facebook sayfası var. Devrim öncesi Facebook yasaktı ve insanlar merak ediyordu orada olan biteni. Devrim sonrası ifade özgürlüğü ile Facebook da serbest kalınca Tunuslulara özgürce Facebook sayfası kullanmak çok iyi gelmiştir. Tunuslular için Facebook, şeffaflık ve ifade özgürlüğü ile eş anlamlıdır.”¹⁷¹

Türkiye’de ise özellikle Gezi olayları ve 2016 darbe girişimi sonrası sosyal medyanın iktidar tarafından takip edilmesi ve suç unsuru sayılabilecek paylaşımların denetlenmesi dolayısıyla daha az kullanılmaktadır. İnternet sitesi ve/veya bloglar Türkiye’de 2011 sonrası kadın örgütlenmelerinde daha işlevsel bir alternatif yayın organı olarak kullanılmaktadır.

Tunus için internetin olması medyada da devrim yaratmıştır. İnternet üzerinden paylaşımlar olmasaydı devrim gerçekleşmezdi, internette bir çeşit şeffaflık ve ifade özgürlüğü bulunması sosyal hareketlere de başka bir boyut getirmiştir. Tunus’ta kadınların aşağı yukarı % 50’si internete bağlanmaktadır ve hepsinin mutlaka bir Facebook hesabı bulunmaktadır.¹⁷² Kadınların güncel bilgiye ulaşmakta ve protestolar öncesi haber almakta sosyal medyanın özellikle Facebook sayfalarını kullanılmaktadırlar. Devrim sonrası yeni anayasa yapım sürecinde kadınlar ile ilgili maddeleri protesto etmek amacıyla protesto gösterilerinin organizasyonu bu sayfalar üzerinden yapılmıştır.

Kurumsallaşmış bağımsız kadın örgütleri Türkiye ve Tunus’ta yeni bir kadın örgütlenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Türkiye’de 1990’lı yıllar kadın hareketinin kurumsallaştığı, 2000’li yıllar AB projeleriyle projeci,

¹⁷¹ Sara Ben Said, AswatNissa Derneği Müdürü, Tunus, 18 Ocak 2018

¹⁷² Prof. Dr. Souad Triki ile Görüşme, Ekonomist, AFTURD ve ATFD Kurucusu, 18 Ocak 2018.

2010'lu yıllar ise bu projeciliğin getirdiği refah ve paralarla kadın hareketinin içinin boşaldığı ve inancın azaldığı yıllar olmuştur. Tunus'ta ise 2011'e kadar otoriter rejimden dolayı kadın hareketinin yerinde saydığı bir dönemden 2011 itibariye projeci bir kadın hareketine dönüşmüştür. Tunus kadın hareketi hala bu projelerin getirdiği refahtan beslenmektedir. Türkiye ise 2108'den beri kadın hareketinde yeniden bir bilinç yükseltmeye doğru gitmektedir, yeniden “ne oluyoruz?”, “yaraları saralım” toplantıları yapılmaya başlanmaktadır. Türkiye’de kadın hareketi 1990’lı yıllarda olduğu gibi sınıf temelli değil ama farklı kimliklerin, internet ve teknolojinin devreye girmesi ile genişlemiştir. *HeforShe*, *Slutwalks*, *metoo* gibi küresel hareketlere Türkiye’den ve Tunus’tan birçok farklı kimlikte kadın katılmaktadır. Bu dijital aktivizm, bilgisayarın başında oturarak klavye ile tüm bu hareketlere ilgili açılan internet sitelerine, imza kampanyalarına ve sosyal medya hareketine katılarak küresel kızkardeşlik hareketine destek olmak anlamına gelmektedir. Eski feministler haklarını sokak gösterilerinde arayan bir kuşak olduğu için dijital aktivizmi “duygu geçmediği” düşüncesiyle eleştirmekle birlikte destek vermektedirler. Dijital aktivizm bu anlamda çok etkili, küresel anlamda kadın hareketini büyüten, tüm yerel hareketliliği kadın mücadelesine dahil ederek genişleten önemli bir adımdır. Öte yandan dijital aktivizmin kalıcı olmaması, geçici ve heterotipik yapısı en belirgin özelliğidir. Örneğin Afganistan’da veya İran’da baskıya en kötüsü recme uğrayan bir kadının haberi, videosu sosyal medyada hemen paylaşılmakta ve FAM yayın organlarında haber olmakta, yorumlanmakta ve birçok kadına hatta insana ulaşmaktadır. Bu olaylar için tüm kadınlar ve hatta erkekler anlık olarak duygularını, tepkilerini sosyal medyada paylaşmakta ve sanal kamusal alanda büyük bir etki alanı oluşmaktadır. Öte yandan olayı yaşayan kişi ile çok uzak olmak, internet üzerinden sadece izlemek ve bir süre sonra günlük hayata dönmek bu aktivizmi geçici yapmaktadır. Kadınların 70’lerde, 80’lerde, 90’larda yaptıkları sokak yürüyüşleri, protestolar canlı yaşandığı, polis müdahalesine karşı risk alındığı için daha gerçek ve unutulmayan gösteriler olmaktadır.

Günümüzde her iki aktivizmin iç içe geçtiği durumlardan bahsetmek mümkündür.

B. Kadınların Alternatif Medya Aracılığıyla Yeni Kamusal Alan Yaratma Çabaları: Feminist Alternatif Medya

1. Feminizmin Kesişimsel Bakış Açıları

Türkiye ve Tunus örneklerinden yola çıkıldığında tek tip egemen veya kutuplaşan kimliklerin oluşturduğu bir kadın hareketi değil, farklılıkların kadın mücadelesiyle kesiştiği yeni bir feminist hareketin olduğu görülmektedir. Kesişen feminist söylemlerin gelişimi, lezbiyen kadınlar, “renkli kadınlar” ve post-sömürgeci feministler tarafından başlatılan 1980’lerden bu yana kadınlar arasındaki farklılıklar ile ilgili tartışmalarla doğrudan ilişkilidir. Feminist teorinin yaratılması için “kadın” kategorisini evrensel bir rehberlik kategorisi olarak sorgulanmasına ve eşitsizliklerin inşa edebileceği farklılık eksenlerinin aralarındaki bağlantılara dikkat çekmektedirler. Beyaz orta sınıf feministlerin ataerkil kavramının ve “küresel kızkardeşlik” fikrinin ilk eleştirisi, siyah lezbiyen kadınların koalisyonu olan “Combahee River Collective” (1982) tarafından yapıldı. Bu kolektif kadınların, ırk, sınıf, cinsiyet ve cinsellik temelinde ayrımcılığa maruz kaldıklarını ve farklı toplumsal konumlardaki kadınların birbirleriyle ittifaklar kurdukları da dahil olmak üzere yaşanan gerçekliklere dikkat çekmiştir. Farklı kimliklerin oluşumu üçüncü dalga feminizmin bir parçası olarak Türkiye’de de Kürt kadınların kendilerini kesişimsel olarak farklı bir kadın tipi olarak tanımlamalarını sağlamıştır. Kürt kadınları etnik olarak da Türkiye’deki kadın hareketi tarafından ötekileştirildiklerini iddia etmişlerdir. Aynı şekilde sınıf ve emek tartışmalarından bağımsız olarak, Kürt kadınların yanı sıra İslami bir kadın tipi farklı feminizmlerin oluşmasına neden olmuştur.

Kesişimsel bakış açılarının en güncel örneği dünyaca ünlü siyah şarkıcı Beyoncé’nin yakın zamanda verdiği dünyanın en önemli festivallerinden Coachella’da yaşanmıştır. Bedeniyle barışık, özürlü, farklı etnik kimliklerden kadın ve LGBTİ bireylerle oluşturduğu konser programında dünyada hala en çok ezilen kadınların siyah kadınlar olduğunu vurgulamış ve kendisinin Coachella’da konser veren ilk siyah kadın olduğunu

söylemiştir (Netflix, 2019). Bir başka Amerikalı pop yıldızı Taylor Swift 2017 yılında yaptığı basın açıklamasıyla 2013 yılında albümün tanıtım çalışması sonrasında radyo programcısı David Mueller ile fotoğraf çekilirken elle taciz edildiğini bildirmiş ve akabinde açtığı davada Denver Federal Mahkemesi'nde ifade vermiştir (NTV B, 2017). Davayı kazanan Swift, kararla ilgili yaptığı açıklamada, sembolik miktarda tazminat talebiyle açtığı davayı kazanmasının tacize uğrayan ve sesini duyuramayan tüm kadınlara ilham vermesini umduğunu belirtmiştir (Haberler.com A, 2017). 2020 Ocak ayında yayına giren Taylor Swift'in hayat hikayesini anlatan "Miss Americana" belgesel filminde bu taciz olayını vurguladığı gibi, LGBTİ bireyler için önemli alan eşitlik yasasını imzalaması için Donal Trump'a yaptığı çağrı vurgulanmıştır (Netflix A, 2020). Bu iki örnek küresel ölçekte feminizme kesişimsel bakış açısının somut örnekleridir.

Türkiye ve Tunus saha çalışmasında derinlemesine görüşmelere katılan alternatif medya üreticilerinin birçoğu, ikinci dalganın beyaz feministleri tarafından oluşturulan "kadın" kategorisinin homojenleşmesini eleştirilmekte postmodernizmle ilişkili anti-özcülüğü ve çok kültürlülüğü kabul etmektedir.

Yeni dönemde farklı feminizmler dünyada olduğu gibi Türkiye ve Tunus'ta da farklı şekillerde kendini göstermektedir. Türkiye'de farklı farklı feministler ikinci dalga feminizmin önerdiği sınıf ve emek tabanlı radikal feminizm olarak yerini korumaktadır. Bunun dışında anarşist feministler, ekoloji odaklı, cinsiyet meselesine kadının doğayla kurduğu ilişki üzerinden bakan bir grup kadından oluşmaktadır. Jineloji yani Kürt kadın hareketi, İslamcı kadın hareketi, sosyalist feministler, feminist sinemacılar, feminist mühendisler vb. farklı bakış açılarıyla ve farklı önceliklerle kadın hareketi içinde gruplanmaktadır.

Gizli feministler de bir kategori olarak aslında farklı feminizmlerden biri olarak gelişmektedir. Gizli feministler aslında sıradan hayatlar yaşayan ama gerek çevreden, gerekse aileden duydukları ataerki baskıdan sıkıldıkları ve aynı zamanda feminist teorinin monolitik yaftacılığını istemedikleri için

kendilerini gizleyen ve özellikle “erkek düşmanı” görülmemek için kendilerini saklayan ama toplumsal cinsiyet eşitliğine inanan bir grup sıradan kadından oluşmaktadır. Örgütlü olmayan bu kadın grubu anonim kalmak ama gerektiğinde meydanlara gelerek, kadın mücadelesi için sokaklara dökülen bir yapıya sahiptir (5harfliler B, 2018).

Yeni meslekler genç feministlere birleşince meslek odaklı feminist mücadeleler de ortaya çıkmaktadır. Kod yazan kadınlar grubu yeni nesil feminist gruplardan olarak “Women Who Code” adıyla dünyanın her yerinde organize olup, etkinlik yapmaktadırlar. Mühendislik, yazılım mühendisliği gibi işlerin erkek işi değil kadınlar tarafından da bir meslek olduğunu savunmaktalar ve bunu göstermek için çalışmaktadırlar. Çatlak Zemin de kadınların kod yazamaması, mühendis olamamasını cinsiyetçilikle açıklayan yazıları eleştiren yazılar paylaşmaktadır (Çatlak Zemin D, 2017).

Farklı feminist mücadelelerin kadınları, kendilerini ilgilendiren ortak sorunlarda bir araya gelmektedirler. Ağustos 2019’da on yaşındaki kızının önünde eski kocası tarafından boğazı kesilerek öldürülen Emine Bulut Türkiye’de büyük bir infialle yol açmıştır. Özellikle Cumhurbaşkanı’nın olayı: “Emine Bulut hanımefendiyle ilgili olay yenilir, yutulur bir olay değildir. Bu ciddi bir vahşettir. Bu alçaklıktır, bu adildir. Buna ne dersiniz deyin az kalır.” (Milliyet, 2019)

Sözleriyle kınamasının ardından sadece bağımsız kadın örgütleri değil muhafazakar kadınların ve siyasi partilerin kadın kollarının düzenlediği gösteriler yapılmıştır. Ancak burada dikkat çekici nokta, ideolojik farklar grupları birbirinden ayırmaktadır. Emine Bulut cinayetini protesto eden gruplarında bu ayrım yakın zamanda yaşanmıştır. Sosyalist feministlerin etkinliği ile liberal feminist gruplardan Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun etkinliği çok yakın saatte ve birbirlerine yakın alanlarda olmasına rağmen birbirlerinin gösterilerine katılmamaları kadın dayanışması adına da bir araya gelinmeyen durumlar olduğunun göstergesidir.

Türkiye’de İslami kadın hareketi de kendi içinde farklı feminizmler barındırmaktadır. Kadınlar Camide oluşumunun camilerde söyleşiler

düzenlemeleri, camilerin kamusal bir alan olarak sadece bir erkek alanı değil kadınların da alanı olduğunu iddia etmeleri bazı muhafazakar kadın grupları tarafından eleştirilmektedir. İslamcı feministler toplumsal olaylarda yer almak ve muhalif bir duruşla 1 Mayıslar, işçi eylemleri, gezi parkı olaylarına katılmaları da homojen bir islami feminizm olmadığını ve kimliklerin kesişimselliğini göstermektedir. Türkiye’de islamcı feministlerin en büyük özelliği diyaloga açık olmaları ve farklı feminist gruplarla yan yana gelebiliyor olmalarıdır. Aykırı bir örnek olarak Antikapitalist Müslümanlar grubundan Zeynep Ağbayır’ın ilk başörtülü vicdani retçi gazetelerde haberleriyle yer alarak kamuoyunda tanınması göze çarpmaktadır. Ağrı’da çocuklara yardım toplayan bir öğretmenken, Galatasaray Meydanı’nda savaşa karşı olduğunu ve anlamsız savaşlar için erkeklerin savaşlarda ölmesine karşı olduğunu ve vicdani retçi olduğunu açıklamıştı ve ardından tutuklanmıştı (Vicdani Ret Derneği, 2013). İslami feministler sosyal medyada aktif olmalarının yanı sıra blogları ve internet siteleri aracılığı ile de organize olabilmektedirler. Onların da diğer feminist gruplar gibi sıradan evdeki kadına ulaşmak konusunda çabaları yetersiz kalmaktadır.

Tunus etnik olarak homojen bir yapıya sahip olduğu için Türkiye’de olduğu kadar çok etnik ve dini farklılıklar barındırmamaktadır ve kesişimsel olarak farklı feminizmler oluşmamaktadır. Tunus’ta kadın hareketi içinde iki düzlemde kesişimsel farklılıklar oluşmaktadır: Birinci düzlemde kuşak farkının oluşturduğu farklılıklar, ikinci düzlemde ise ideolojik yaklaşımlardan oluşan farklılıklardır. Bu kesişimsel farklılıkta Tunus’ta ikinci dalga kurumsallaşmış yanında aynı çizgide ilerici ama daha liberal bir genç kuşak kadın hareketi bulunmaktadır. Genç kuşak feministler, bloglar, Facebook sayfaları, internet, radyo ve festivaller aracılığıyla alternatif medya yayın organlarında yeni kamusal alanı oluşturmaktadırlar. İslami kadın hareketi ise 2011 devrimine kadar yasaklı olduğundan kendi dinamiklerini aşırı İslamcı, kökten dinci DAEŞ’e yakın selefi gruplarda oluşturmaya çalışmış ancak başaramamıştır. Muhafazakâr Müslüman kadın hareketi ise Ennahda Partisi

ve hareketi içinde yerini bulmaya ve kendini tanımlamaya çalışmaktadır. Muhafazakar Müslüman hareket içinde kurdukları derneklerin ulaşmaya çalıştıkları kadın kitlesi içinde internet ve sosyal medya üzerinden ulaşma çabası henüz oluşmamıştır. Bu yüzden de Türkiye’de yeni nesil Müslüman kadınların alternatif medya yayın organları ve bloglar üzerinden oluşturdukları etkileşim ve sanal kamusal alana Tunus’ta rastlanmamıştır.

2. Yeni Nesil Feminizmler

Neden “yeni” feminizmler hakkında konuşulmaktadır? Farklı bakış açıları olsa da, araştırmacıların ortak düşüncesi, neoliberal bakış açısındaki “yeni nesil feminizm ”in homojen ve ayrıcalıklı bir kadın grubunun (çoğu beyaz, iyi eğitilmiş ve heteroseksüel) görüşlerini temsil ettiği, 'yaşlı' kadın hareketi olarak adlandırılan ikinci dalga feminizm bugüne uyarlanmasının reddedilmesi şeklindedir. Tunus ve Türkiye örneklerinde yeni nesil feminizmi temsil eden kişi ve/veya gruplarda daha liberal ve interneti, teknolojiyi içine alan bir yaklaşım görülmüştür.

Genel olarak, FAM yayın organları ister çevrimiçi ister çevrimdışı olsun, ana akım kültüre ve topluma eleştirel bir bakışla bakan müdahaleci tavırlarıyla karakterize edilmektedirler. FAM yayın organları feminist hareketin içinde güçlü bir şekilde yer almaktadır. İlk olarak FAM yayın organları kadın örgütlenmeleri içinde yayın üreticisi aktörleri aracılığıyla yer almaktadırlar. Eğitim seviyesi yüksek ve yaratıcı olan bu aktörler, paylaşımcı bir içerik ile sembolik bir üretim yapmaktadırlar. İkinci olarak da FAM yayın organları kadın örgütlenmelerinde eylemleri aracılığıyla yer almaktadırlar. Gayri resmi, yatay ilişkiler kurmakta, sosyal ağlar, günlük hayata uyum, internetin ve sosyal medyanın yaygın kullanımı, “sıra dışı, alışılmadık ”, yaratıcı, küçük ölçekli, merkezi olmayan eylemler ve kalıcı, ulus ötesi kampanyalar organize etmektedirler (Lievrouw, 2011: 48-49). Tüm dünyada büyük ses getiren #metoo hareketi küresel anlamda en organize kadın hareketi olarak düşünülmektedir.

3. Kendin-Yap (DIY) Feminizmi

Kendin-yap kültürünün başlangıcı, 1950'lerin öncü sanat hareketlerine ve 1960'larda ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlere dayanmaktadır. 1970'lerin sonlarında, punk rock, medya ve stil, kendisinin ürettiği taraftar dergileriyle, bağımsız ses kayıt etiketleriyle ve alternatif dağıtım ağlarıyla alternatif kültürlerde DIY'in daha fazla para kazanmasını sağlamıştır. George McKay, 1990'ların DIY kültürünü “genç merkezli ve yeşil radikalizm etrafında aktiviteler ile doğrudan eylem politikaları, müzikte yeni sesler ve yeni deneyimler olarak tanımlamaktadır (McKay 1998: 2). Marc Calmbach, DIY kültürünü “kendi kendini güçlendirme, öz-örgütlenme, doğaçlama ve inisiyatif” ile nitelendirmektedir(2007: 17).

DIY kültürü kullanıcıları yeni teknolojilerin (bilgisayar, video, internet vb.) kullanımına özel bir ilgi göstermekte; sanat ve müzik prodüksiyonuyla kendilerini ana akım ideolojilere karşı konumlandırmakta ve kültürel üretimlerini ticari yapılardan olabildiğince bağımsız olarak üretmeye ve pazarlamaya çalışmaktadırlar (Kearney, 1998; Spencer, 2005). DIY kültürü ve ağları, çeşitli resmi sosyal ilişkilere ve iletişim süreçlerine bazı profesyonelleşme standartları, uzmanlık kazanma ve fikri mülkiyet haklarına (telif hakkı karşıtı) ilişkin olarak değer vermektedir(Atton 2002: 27). Feminizm bağlamında, 1990'lı yıllarda bazı feminist gruplar ve bunu izleyen feminist, queer, müzik ve sanat festivalleri, DIY kültürüne dayanan bir aktivizm geliştirmiştir. Bir yandan müzik ve beceri paylaşımının siyasal direniş ve kutlamalar ile karışması, diğer yandan organizatör, katılımcı ve izleyicilerin kim olduklarıyla bu sınırlar bulanıklaşmıştır (Chidgey: 2009; Kearney: 1998; Zobl&Reitsamer: 2014; Schilt ve Zobl: 2012).

Doreen Piano (2002), kültürel üretici olarak kadınların, DIY uygulamalarını öğretmek için bir öğrenme ortamı işlevi gören bir topluluk içinde hareket ettiğini, bilgi akışının her zaman alt kültürel üretimin bir parçası olduğunu belirtmektedir. Dünyada ve özellikle de İngiltere'de, aktivist bağlamlarda ve üreticileri arasında “DIY feminizmi” teriminin kullanımında

bir artış olduğuna dikkat çekmektedir. Red Chidgey, DIY feminizminin, punk kültürlerinin silsilesinden, halk hareketlerinden ve teknolojiden yararlanan “farklı türdeki feminizmlerin kaynaşmasından ortaya çıkan bir şemsiye terim” olarak kullanıldığını belirtmektedir (Chidgey 2009b).

DIY feminizmi, ilk bakışta küçük görünse de feminizmi kendisi için düşünen ve değişiklik yapan herkesle ilgilidir. Dünyayı daha kadın dostu kılmak ve cinsiyetçilikle ilgili sorunları çözmek için başkalarını, “profesyonelleri” ya da politikacıları beklememek demektir. (bir görüşmeden)

Kendine özgü bir ahlak anlayışıyla kendi medya projelerini “bağımsız” ve “özerk” olarak nitelendiren alternatif medya aynı zamanda DIY üreticileri, toplumun yerleşik güçlü cinsiyet ilişkileri algısının eleştirildiği söylemlere geri dönmektedirler. Ana akım medya şirketlerine alternatif olarak küçük kolektiflere, hayranlardan oluşmuş küçük girişimcilere ve gönüllü emekçilere dayanan “alternatif ekonomiler” (Atton 2002; Chidgey 2009b) ve “DIY endüstrisi” (Peterson ve Bennett 2004: 5) inşa etmektedirler. “DIY endüstrisi”nde feminist ve ticari olmayan bir anlayışla ve daha geniş alternatif alt kültürel feminist ağlar bağlamında yayılmaktadır. Bu medya yapım süreci (ve ağ oluşturma) yatay, hiyerarşik olmayan yapılar oluşturmayı amaçlar. Sonuç olarak, kendilerini “DIY feministleri” olarak tanımlayan feminist medya üreticilerinin çoğunluğu, toplumsal değişim ancak neoliberal sistemin radikal bir eleştirisi ve neoliberal sömürü mantığı dışındaki alternatif ekonomiler aracılığıyla gerçekleşebileceğini düşünmektedirler.

SONUÇ

Çağımızda küreselleşme ile gelişen internet ve ağ toplumu yeni kavramlar ve yeni örgütlenme biçimleri ortaya koymuştur. Küreselleşmenin özünde, muazzam bir güce ve potansiyele sahip bir iletişim-teknoloji devrimi vardır. Nasıl kullanıldığına, kime ve ne amaçla kullanıldığına bağlı olarak hem iyiyi hem de kötüyü besleyen güçlü bir katalizördür. Bu anlamda bir genellemeye gidersek uluslararası bağlamda kadın hareketi “küreselleşme”yi olumsuz bir devinim olarak algılamaktadır çünkü birçok kadına büyük zararlar verdiği düşünülmektedir (DW,2004). Bu düşünce şekline bir örnek vermek gerekirse küreselleşme kadınların ucuz işgücü kaynağı olarak sistemli bir şekilde sömürülmesini kolaylaştırmış ve organize suçun uluslararası işleyişini hızlandırarak, kadınların ve kız çocuklarının ticari ortamda cinsel sömürü içerisinde aldığı yeri büyük ölçüde arttırmıştır. Küreselleşmeye olumlu yanından bakılacak olursa, kadın hareketi içinde kıtalar arasında örgütlenmeyi ve bir anlığına uluslararası dayanışmayı harekete geçirmeyi geçmişe oranla hayal edilemez bir kapasiteye getirmiştir.

Yakın dönemde farklı coğrafyalarda gelişen, Touraine’in deyimiyle yeni toplumsal hareketler (1988) olarak niteleyebileceğimiz Arap Baharı, Sarı Yelekliler, Gezi Direnişi gibi olaylarda interneti ve sosyal ağları en etkin şekilde kullanan kadınlar olmuşlardır. Kadınlar aslında her dönemde 1800’lerin ortasından itibaren ataerkil egemen düzene ve ana akım medyaya karşı haklarını aramak ve seslerini duyurabilmek ve isteklerini kamusal alana taşımak için alternatifler araçlar bulmuşlardır. Tarih okumalarında ve araştırmalarında bile kadınlara dair dokümanlarda hep ikincil kaynaklardan yararlanılmaktadır. Günlükler, kartpostallar, mektuplar, kendi kendilerine çıkardıkları kadın dergileri, erkek adıyla yazabildikleri romanlar aracılığıyla kendilerini ifade etmeye çalışmışlardır. Çok yakın zamanda kadınlarla ilgili tarihi yazmak, sadece ana akım medyadaki haberlere başvurarak, ikincil kaynaklar kullanmadan yazılması mümkün gözükmemektedir.

Küreselleşmenin kadın örgütlenmelerine en büyük faydası oluşturduğu yeni ve alternatif bir alan olan sanal kamusal alanda kendilerini özgürce ifade edebilecekleri bir ortamın sağlanmış olmasıdır. 1995 yılında Pekin'de düzenlenen BM Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı'nda kadınlar ve kuruluşlar arasında gerçekleşen ve güçlendirilen bağlantılar konferanstan bu yana devam etti ve internet daha etkin ve daha kalıcı bir ağ oluşturma kapasitesi yarattı. Kadınları taşlanmaktan, kırbaçlanmaktan ve sakatlanmaktan korumak için oluşturulan kampanyalar, tıpkı tecavüze uğrayan, dövülen veya öldürülen kadınlar için adalet talep eden müdahalelerde olduğu gibi oluşturulan alternatif internet siteleri, Facebook sayfaları, e-dergiler yolu ile gitgide büyütülmüştür. Afganistan'daki cinsiyet ayrımcılığı yoluyla kadınların sistematik olarak yok edilmesini, Vatikan'ın rahibelerin rahipler tarafından maruz bırakıldığı cinsel saldırıyı ele almadaki başarısızlığını ve BM'nin barışı koruma misyonunun fuhuş ve kaçakçılığı teşvik etmede oynadığı zararlı rolü protesto eden çevrimiçi kampanyalar farkındalık yarattı ve kamuoyu kadınlara karşı insan hakları ihlallerini durdurmak için bir araya geldi.

Bu çalışmada kadınların yarattıkları sanal kamusal alanda örgütlenip örgütlenemedikleri incelenmiş, feminist alternatif yayın organlarını oluşturup oluşturamadıkları tartışılmıştır. Kadın hareketinin kurumsallaştığı iki Müslüman ülke Türkiye ve Tunus'ta yapılan saha çalışması ve söylem analizleriyle kadınların oluşturup oluşturmadıkları, bunun üzerinden örgütlenip örgütlenemediklerine bakılarak bu iki ülkenin yaklaştıkları ve uzaklaştıkları yerler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın bir başka önemi de kadınlar tarafından üretilen alternatif medyanın kadınlar arasında birlik oluşturduğunun ve bu FAM'ın kadın örgütlenmelerinde yeni bir dalgaya sebep olacak şekilde etkisinin olduğunun tespit edilmesidir. Yayın organları aracılığıyla dünyada kadın hareketinin son durumunun da bir fotoğrafı çekildiğinde kesişimsel feminizm içinde kadınların sorunlarının ortaklaştığı, ortak olmayan yerel sorunların da masaya

yatırılarak bilinçlendirme yapıldığı ve tüm bunlar ışığında çözümler arandığı, yerel ölçekte küresel destekle örgütlenmelerin hız kazandığı ve uluslararası toplumun kadın konusunda daha önem vererek baktığı tespit edilmiştir. İncelenen yayın organlarında işlenen konular, sosyal medya aracılığıyla desteklenen sosyal hareketler üzerinden oluşan sanal kamusal alan yeni tespitler için zemin hazırlamıştır.

Günümüz dünyasında bireylerin özellikle kadınların kendi özel alanlarından çıkarak oturdukları yerden internet üzerinden gönüllü olarak katkı sunabildikleri en önemli mecra alternatif medyadır. Özellikle Müslüman ülkelerde ataerkil egemen gücü daha derinden hisseden kadınlar için özel alanlarından bir klavye dokunuşuyla fikirlerini paylaşmak ve dijital aktivizm içinde yer almak önemlidir. Bu katkıları sunarken özellikle sansürün ve otoriterliğin yükseldiği yerlerde anonim olarak üretim yapıldığı, aynı şekilde anonim olarak katkı sundukları tespit edilmiştir. Risk içerdiklerini ön gördükleri durumlarda kişilerin oto sansür uygulamayı, alternatif medya ve sosyal medyada anonim kalmayı daha güvenli bulduklarını göstermektedir. Kendin-yap feminizminin sağladığı özgür ve yatay örgütlenme, bağımsız kadın yapılarının güçlenmesi, kurumsal yapıların olmadığı yeni bir feminist dalga olarak kabul edilen 4. Dalgayı etkilemektedir. Feminizmde kuşaklararası fark FAM'ın yaygınlaşmasıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Genç feministler ve anneleri arasındaki kuşak farkı özellikle söylemlerde ve uygulamalarda kendini göstermektedir. 2. Dalga feministler dijital aktivizmin duygularının olmadığını ve sokaklara çıkılmadığı zaman etkisinin kısa ve geçici olduğunu söyleseler de genç feministler de dijital aktivizm ve alternatif medyanın hızla dünyaya yayılan etkisiyle kapsayıcılığından bahsetmektedirler. Ekim 2019'da yapılan Pekin+25 bölgesel toplantısının başlığı ve etiketinin de #genderequality (Toplumsal cinsiyet eşitliği)'den #generationequality (Kuşak eşitliği) olarak değişmesi bu konunun önemini vurgulamaktadır.

Vurgulanacak en önemli varsayım sonuçlarından bir tanesi de otoriterleşmenin artıp, ifade ve basın özgürlüğün azaldığı, sansür ve baskının arttıkça alternatif medya yayın organlarının sayısının arttığı, daha işlevsel hale geldikleridir. Baskı ve sansür azaldıkça, alternatif medya yayın organlarının dönüştüğü veya kapandıkları tespit edilmiştir. 2011 Yasemin Devrimi'ne kadar Ben Ali rejimi tarafından baskıyla ve sansürle yönetilen Tunus'ta Nawaat ve daha sonra Inkyfada gibi önemli alternatif medya yayın organlarının oluştuğu görülmektedir Bunun yanı sıra dünyaca ünlü bloglar ve bu blogları hazırlayan genç kadınlar önemli birer alternatif medya araçları olarak işlev görmektedir. Keza tüm bu yayın organları sansüre rağmen devamlı internet ortamında DNS adresi¹⁷³ değiştirip sansürü kısa süreli de olsa aşır hükümete ve ana akımda yazılanlara karşı durup halka bilgi vermekteydiler. 2011 devrimi sonrası ifade ve basın özgürlüğü gelip sansür kalkınca, alternatif medya olarak işlevleri tamamlanmıştır. Bu yayın organları uluslararası fonlardan kaynak yaratabilmek için hızla dernekleşmiş, sivil toplum içinde yerlerini almışlardır.

Türkiye'de yayın organlarını incelediğimizde 2011 Gezi Parkı direnişi sonrası internetin sansürlenmesi, 2016 darbe girişiminden sonra ise zaten kısıtlı miktarda olan ifade ve basın özgürlüğünün baskılanmasıyla alternatif medya yayın organlarının hızla çoğaldığı görülmüştür. Özellikle genç feminist grupları bağımsız, kurumsallaşmanın verdiği hiyerarşik yapıdan uzak durarak ve sosyal medyayı etkin kullanarak kurdukları platformlar ve inisiyatiflerin internet siteleri üzerinden alternatif medya yayın organları oluşturmuşlardır. Farklı feminist grupların farklı kimlikler üzerinden kesişimsel olarak buluştukları “şiddet” konusunda hem dijital aktivizmde hem de sokaklarda protesto gösterileri yapmaktadırlar. Ürettikleri FAM yayın organında kendi kimlikleri doğrultusunda kendi medyalarını, kendi sanal kamusal alanlarını ve onun takipçilerini oluşturmaktadırlar.

¹⁷³ Yasaklı ve erişim engellenen sitelere girebilmek için DNS adresi değiştirilir.

Tunus 2011 devrimi öncesi oluşturduğu yayın organlarında daha bütüncül olarak insan hakları ve ifade özgürlüğü üzerine yayın üretmekteydi. Kurucu hükümet zamanında, Yeni Anayasa hazırlama sürecinde kadınla ilgili temel hakları savunan içerikler oluşturulmuş olmasına rağmen şiddet ile ilgili konularda içerikler üretilmemektedir. Bunda Tunus'un CEDAW çekincelerini yeni kaldırmış ve kadına yönelik şiddetle ilgili sözleşmeleri henüz imzalamış olmasının payı vardır.

Alternatif medya teorilerinin değerlendirilmesi, çok çeşitli teorik katılımları ortaya koymaktadır. Sonuçta, her biri “alternatif medya” fikrine, alternatif ve ana akım medya biçimleri arasındaki ayrımı aşan kavramsal ve olağanüstü bir özellik vermek isteyen ortak bir paydada toplamaktadır. Alternatif medyanın yapısal özelliklerinin belirlenmesinden yola çıkarak feminist hareket içinde yeri olup olmadığı tartışılmaktadır. Deleuze ve Guattari'nin görüşleri (1998), medya üretiminin nasıl olduğuna dair duyarlı bir teori sağlamak için daha iyi kullanılabilir. Bailey, Cammaerts ve Carpentier'nin çalışmaları (2015), hegemonik kitle iletişim araçlarının ötesinde medya üretimi teorilerini aktif olarak geliştiren örnekler olarak adlandırılabilir. Her biri, “alternatif medya” örneğini neyin oluşturduğunu ve bu terimi kullanıp kullanmamamız gerekip gerekmediğini söylemektedir. Sadece belirli bir medya üretimi vakasını tanımlamakla kalmayıp, medyanın belirli bir sosyo-politik durumda üretilme süreçlerini açıklamaya çalışırlar. Yayın organlarının üretimine bakarken feminist kimliklerin oluşturulmasına özellikle dikkat edilmesi gerektiğini, sadece ittifakların ve koalisyonların yapılma biçimlerini değil, aynı zamanda feminist medya üretiminin kolektif feminist kimliklerin oluşturulmasında oynadığı rolün de önemli olduğunu vurgulamaktadır. Alternatif feminist medya üretiminin önemli fakat şimdiye kadar göz ardı edilen bir boyutu ise, medya üretiminin belirli feminist sözcük dağarcığı, estetik ve politik önceliklere etkili bir yatırım için merkez pozisyon olmasıdır. Bu tür araştırmaların eksik olduğu, üretiminde kapsamlı bir saha araştırmasının yapılmadığı, bu üretimi yapanlar ve bunu izleyenlere etkileri

üzerine karşılaştırmalı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmanın en önemli katkısı alternatif medya üretimindeki yeni toplumsal olaylar kategorisine dâhil edebileceğimiz kadın örgütlenmelerinde oynadığı rol ve oluşturduğu yeni kamusal alanın incelendiği orijinal bir saha çalışmasının analizlerini sunmasıdır. Bu bağlamda sadece Lievrouw’un çalışmalarında (2011) toplumsal olayların alternatif medya yayın organlarının üretiminin üreten ve katılan farkının konularak kategorize edildiği ve etkilerinin aktivizme dönüşüp dönüşmediğinin “tür” çerçevesinde ölçülebildiği bir yaklaşımdan yola çıkılmıştır. Kadın örgütlenmeleri bağlamında alternatif medyanın incelenmesinde Lievrouw’un “tür” çerçevesinden yola çıkılarak örneklerinin eğilimleri, duruşları ve eylemleri açısından değerlendirilmiştir.

FAM yayın organlarına eğilimleri açısından bakıldığında dernek/vakıf gibi hiyerarşik yapıların daha yatay örgütlenme biçimlerine eğilim gösterdikleri, gönüllü sayısını arttırdıkları, kolektif çalıştıkları ve blog, inisiyatif, platform gibi ortamlarda kendilerini daha bağımsız hissettikleri görülmüştür. Sosyal medyayı etkin kullanarak üretilen takipçilerle paylaşım etkileşimi artırmaktadırlar. Duruşları açısından bakıldığında FAM yayın organlarının hedefledikleri kadın gruplarının dilleri, sembollerini, figürlerini de kullanmaktadırlar. Duruşları heterotipiktir, FAM yayın organlarında ana akıma karşı, ana akımda görülmeyen dayanışma, fikir ve deneyim alışverişi görülmektedir. Eylemleri açısından incelendiğinde FAM yayın organlarının müdahaleci yapısıyla yayın organının bizzat kendisinin okuyucuların müdahalesini teşvik ediyor olması, üretiminin eylem pratiği yönünde olması ve bunun sosyal medya aracılığıyla desteklenmesi önemlidir. “Kendin-yap” ve “deneyim paylaşımı” yönteminin de kullanılması kadın hareketinde de yeni yön vermektedir.

Çalışmadaki verilere bakıldığında, Feministlerin en büyük sorunu kendi gündemini oluşturamıyor olmasıdır. İktidarın icraatlarına tepki, kadın cinayetlerine karşı sokaklara dökülmek ve sadece seçim dönemlerinde kadınların aday olması için kampanya yapılması Türkiye’de kadın hareketinin

en büyük sorundur. Alternatif medya bu gündemin hareketlenmesini, daha fazla insanın bilinçlenmesini ve bu etki-tepki meselesini uzun bir tartışma gündemine yaymaktadır. Gizli feministlerin oluşması aslında FAM'ın başarısı olmasının yanı sıra bir yandan da ürünüdür. Son dönem oluşan inisiyatif ve platformlarda takma isimlerle ve/veya sadece ön isimlerle yazmak ve var olmak, feminist gündemi tartışmak farklı feminist eğilimlerin mümkün olduğunun bir göstergesidir. Özellikle Türkiye’de bazı jargonların algısının değişime ihtiyacı bulunmaktadır: feminist, sığınma evi, mor çatı. Bazılarının da baştan anlatılması ve kamuya yaygınlaştırılması gerekmektedir: toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramları gibi.

Günümüzde internetin devreye girmesiyle ve yayın organlarının etkisiyle kadın hareketinin içindeki gruplar üç şekilde genellenerek, kategorize edilebilir. Birinci grup “Araçsallaşan Kadın Örgütleri”nden oluşmaktadır. Arkasına siyasi rüzgârı, siyasi partilerin söylemlerini alan yapılanmalardır. Buna örnek olarak iktidar desteğini alan Gongo¹⁷⁴’lar, İslamcı kadın hareketi, milliyetçi kadın hareketi gibi gruplar verilebilir. İkinci grup “Örgütlü Kadın Hareketi”ni Araçsallaşan kadın hareketinden ayrı tutan, bağımsız, farklı ve kendilerini ilerici olarak tanımlayan kadın gruplarıdır. İkinci dalgada kurulan tüm vakıf ve dernekler bu gruba girmektedir. Üçüncü grubu oluşturan “Dijital Kadın Hareketi” yeni nesil, genç, kendisini internet ortamında, sosyal medya, e-posta grupları ile ifade eden, dijital aktivizmi önemseyen gruplardır. İşte bu grup, kadın örgütlenmelerini yayın organları aracılığıyla yapan gruptur. Bu grup dijital ortamda kadına yönelik şiddet, kadın emeği ve kadın girişimciliği gibi konularda yeni bir sanal kamusal alan oluşturmaktadır. Bir örnek açısından bakarsak Kürt kadın hareketi bir yönüyle araçsallaşan, bir yönüyle de bağımsız kadın örgütlenmesine katkılar sunan bir kadın örgütlenmesidir. Ancak son dönemlerde Kürt gruplar da baskılardan

¹⁷⁴ Gongo: Hükümet destekli sivil toplum kuruluşu

dolayı gerilemiştir. Alternatif medya yaratma konusunda çalışmalar vardır, ancak bu başka bir araştırmanın konusudur.

Kadın hareketi artık sınıf temelli olmaktan çıkarak internet ve teknolojinin devreye girmesi ile hareketini genişletmiş bulunmaktadır. *Metoo*, *HeforShe*, *Slutwalks* gibi küresel hareketlere dünyanın her yerinden insanın katıldığı dijital aktivizm örneğidir. Fiziksel olarak meydanlara çıkılmadığından kitlelere gerçek bir duygu geçirmiyor gibi bir algı bırakmasına karşın kalıcı değil ama etkili ve kapsayıcı denilebilir. Slaktavizm yani klavye örgütlenmesi hareketin büyümesi ve farklı kesimlerin kadın hareketine katkı sunması açısından önemli gözükmektedir.

Kadın hareketinin kamusal alanda meşru bir yer edinmesinde yayın organlarının katkısı göz önüne alınmalıdır. Kadın hareketinin büyümesi ve daha görünür olması için FAM yayın organlarının daha pratik, daha bağımsız, yatay, daha az maliyetli, daha hızlı ve etki alanı daha yaygın etkisi yok sayılamaz.

Kadın örgütlülüğünün alternatif medyayla ilişkisini açıklamaya çalışan tezin çıkış noktası olan sorulara cevaplar bulmaya yönelik yöntemsel yaklaşımın; en azından Tunus ve Türkiye perspektifinden, alternatif medya – kadın örgütlülüğü ilişkisini anlamlandırabilecek veriler sunduğunu söyleyebiliriz:

Küresel demokrasi, toplumsal hareketlere istinat ederek değişim geçirmekte ve bu hareketlerin içinde kadın hareketleri öne çıkmaktadır. Kadın hareketleri dünya ve ülkemiz için “sürekli izlenmesi gereken mental bir alan” olma durumunu kazanmıştır. Kadın hareketlerini toplumsal, siyasi ve ekonomik boyutlarıyla tanımlayabilme gerekliliği bulunmaktadır. Çünkü bu üç alan, kadın hareketlerinin olduğu kadar küresel demokrasinin de dinamosu durumundadır. Üç alanda ortaya çıkan hareketlilikler küresel demokrasi ve kadın hareketleri için sorulabilecek soruların cevaplarını bulmaya yardımcı olmaktadır.

Literatürde Kadın hareketleri, “kadın örgütlülüğü” kavramı üzerinden yaygın olarak ele alınmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avrupa’da ve ardından Amerika Birleşik Devletleri’nde görülen öncü kadın hareketlerinin, önce toplumsal yaşamda yer edinme; hukuk ve siyasal sistemde kadınların varlıklarını ve haklarını kanıtlama, kabullendirme amacıyla ortaya çıktıkları görülmektedir. Siyasi ve ekonomik amaçların bu dönem daha sınırlı ve ilkinin başarısını bekleyen temkinli bir gelişim geçirdiği görülmektedir. Ama bugün toplumda varlığını ve haklarını kanıtlama dinamiğine göre siyasi ve ekonomik amaçlı örgütlülüğün öne çıktığını kabul etmek gerekmektedir. Küresel demokrasinin gelişimine bağlı olarak siyasi ve ekonomik örgütlülük reel politikte daha etkin görülmektedir.

Kadın örgütlülüğünün, kadınların siyasi partilerde siyaset yapma seçeneği dışında, siyasal haklarını daha geniş bir çerçevede tanımlamaları; küresel ekonomik gelişmelere paralel olarak daha fazla ekonomik bağımsızlık ve daha fazla ekonomik güce erişim hakkı talep etmeleri, günümüz kadın örgütlülüğünün düşünsel zemini olmuştur. Kadınların toplumsal yaşamın her alanında etkin olma taleplerinde kullandıkları araçlar da zamanla değişim geçirmiştir.

Temelde, küresel demokrasi ve kadın örgütlülüğü Avrupa orjinli, aşağıdan yukarıya toplumsal dönüşümle gerçekleşmiştir. Günümüze ulaştığında her iki alanda örgütlülük “kamusal alanda tanınırlığı ve kabulü olan”, “normal” bir durumu ifade etmektedir.

Oysa Türkiye, MENA Bölgesi ülkeleri, Pakistan gibi ülkelerde ana kaygı; özellikle sekülerleşmeye vurgu yapan küresel demokrasiye adaptasyon meselesidir. Dolayısıyla modernleşme, sekülerleşme ve küresel demokrasiyi transfer etme gibi amaçları bulunan, üst yapı değişimleri olarak başlamış demokratikleşme süreçlerinden bahsetmek gerekmektedir. Kadın hakları ve kadın örgütlülüğü bu ülkelerde kadınların başlattıkları mücadelelerle kamusal alanın politika yapıcılara sunulmuş ve onlar tarafından acil mesele olarak kabul edilmiş değildir. Küresel demokrasinin iktibası açısından elbette kadın

hakları ve örgütlülüğünün kabulünün kaçınılmaz olduğu fark edilmiştir. Ancak bu kabulün zamanla hukuk sistemi, idari yapı ve bürokrasi gibi sınırlandırıcı bir kamusal alana sıkıştırıldığı görülmektedir. Nihayet ülkedeki demokratikleşme sürecinde dernek, vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarının; toplayabildikleri üye sayıları, edinebildikleri mallar ve araçlar, yaşam süreleri gibi kriterler gözetildiğinde sağlıklı bir tablo ortaya çıkarmadıkları görülmektedir. Bu kompozisyonda kadın örgütlülüğü, genel yapıyla doğru orantılı olarak daha zayıftır.

Kamusal alanda varlık göstermede yaşanan handikaplar ve sınırlılıkların aşılmasında alternatif medyada yaşanan gelişmeler, kadın örgütlülüğünün gelişimi için seçenek sunabilir mi? Bu soru ekseninde kadın örgütlülüğüne bakmak gerekmektedir.

Küresel nitelemesini bu çağda bilişim, iletişim ve teknolojideki yüksek ölçekli, hızlı gelişim etkilemiştir. Günümüzün küreselleşmesi dolayısıyla küresel açıdan ele alınacak her olguda olduğu gibi küresel demokrasiyi de etkilemektedir. Dijital bir çağ anlamına da gelen küreselleşmenin, küresel demokrasiyi de bu bağlamda tanımlaması söz konusudur. Alternatif medya, konvansiyonel olandan daha ileri, daha yaygın ve daha kapsayıcı özellikleriyle kadın örgütlülüğü tarafından farkına varılmış bir açılım alanına dönüşmüştür. Bu açılım alanında, arkasındaki iki asırda yaşananlardan daha fazla ve daha hızlı bir medyalaşma görülmektedir. Bir kadın örgütlülüğü, “dernek, vakıf, sendika, platform üyeliği” statüleri sunmadan, büyük kadın kitlelerini örgütlülük kapsamına almakta ve etkileyebilmektedir. Kamusal alanda varlık göstermede yaşanan handikaplar ve sınırlılıkların aşılmasında alternatif medyada yaşanan gelişmeler, kadın örgütlülüğünün gelişimi için seçenek sunabilir mi? sorusu bu açıdan önem kazanmaktadır. Bu kadar etkin ve yaygın bir alana toplum, hukuk, siyaset ve ekonomik sistem hangi açıdan bakmaktadır? Kamusal alan, alternatif medya ile işaretlenen bu sosyal fenomeni kendisinin uzantısı, yeni kuşak kamusal alan olarak kabul etmekte midir? Daha önemli bir aşamada kadınlar, kendilerini doğrudan

ilgilendiren bu kadın örgütlülüğü seçeneğini kamusal alanda varlıklarını gösterme seçeneği olarak fark edebildiler mi?

Bu kapsamlı değişimleri anlayabilmek için fonksiyonel soruların belirlenmesi ve cevaplarının araştırılması gerekmektedir. Bu çalışmanın temelini oluşturan araştırmanın, önemli benzerlikler taşıyan Tunus’la Türkiye arasında yapılması nihayetinde, alternatif medyanın kadın örgütlülüğü açısından yeni kamusal alana dönüştüğü tezinin geçerliliğini sınamak için tercih edilmiştir.

Türkiye ve Tunus karşılaştırılmasında görülmektedir ki FAM kadın örgütlülüğünde, kadınların toplumsal, siyasi ve ekonomik haklarını arama mücadelesinde etkin bir seçenektir. Bu alanda en faal gruplar post – feminist olarak değerlendirilebilecek (Yeni Nesil feministler, Kendin Yap feministleri vb.), toplumsal hakları insan hakları bağlamında gören, siyasi ve ekonomik hakları ise modern, yeni nesil haklar olarak talep eden kadınlardan oluşmaktadır. İleri eğitilmiş, kentsoylu, teknolojiyi hayatlarına içselleştirmiş bu kadın profili için alternatif medya, katılım ve ayrılma konusunda kendilerini sınırlandırmayan, katılımlarında bir gücün parçası, temsilcisi olma fırsatı veren örgütlülük biçimidir. Alternatif medyanın kullanıcısı az eğitilmiş, kentlileşen kadın için bu örgütlülük, ileri statüde tanındıkları olması ve bu tanındıkların yeri geldiğinde kendileri için talep ettikleri anda dayanabilecekleri bir gücü temsil etmektedir.

Kadın örgütlülüğünün seçilen temel konuların neler ve hedef kitlelerin kimler olduğuna bakıldığında, kamusal alana dönüşümü de betimleyen iki durum görülmektedir. İlkinde, taleplerin toplumsal yaşam, siyasi ve ekonomik sistemde karşılık bulmasını sağlamayı amaçlayan, politika yapıcılara, karar vericilere yönelmiş örgütlülük yaklaşımıdır. Salt kamusal alanda mevcut, güncel tartışma ve mücadeleleri destekleyen, lobi ya da baskı grubu oluşturmayı amaçlayan örgütlülük eylemleri politika yapıcı veya karar verici otoriteleri kadın talepleri doğrultusunda karar almaya veya kararlarını

değiştirmeye zorlamayı amaçlamaktadır. Bu açıdan ele alındığında real politik için belki bir vatandaşlık tanımı (hakkını arayan, duyarlı) için bir araya gelme kararı öne çıkmaktadır.

İkincisinde ise konvansiyonel kamusal alanda kalan ve aslında “seçmen” kadınlar başta olmak üzere kamuoyunu etkilemeyi amaçlayan, buradan hareketle otoritelere yönelik talepleri sunan bir yaklaşım söz konusudur. Kamusal alan alternatif medya için etkilenmesi, yönlendirilmesi gereken konvansiyonel kamusal alandır ve etkilenmesi gerekenler seçmen kadın ve kamuoyudur.

Alternatif medyanın kadın sorunlarını dile getirmede etkisi irdelendiğinde, kadın örgütlülüğünün tüzel-kurumsallaşma düzeyine bakmak gerekmektedir. Zira kurumsallaşmış olanlar hem Türkiye hem de Tunus’ta ileri bir kadın örgütlülüğü gereksiniminden bahsetmektedir. Zira 1990’lardan bugüne kadın örgütlülüğünün Avrupa Birliği projeleriyle fonlanmaya başlanması rehabet getirmiştir. Ciddi ve temel sorunları dile getirmek bir yana bu örgütlülük, yaşayan toplumda yeni kadın hakları ihlal alanlarını tespit edemez duruma gelmiş, nitekim son yıllarda artan kadın cinayetlerine reaksiyonda hazırlıksız duruma düşmüştür.

Kadınların alternatif medya üzerinden kadın örgütlülüğünü sağlayabilmeleri ve katılım göstermeleri sorunsalında temel nokta ise toplumsal yapının durumudur. Ülkemize göre daha homojen toplumsal yapıya sahip Tunus’ta daha az sayıda ve karmaşıklıkta talepler, kadınların seküler hak talepleri, ekonomik bağımsızlıkları gibi konulara dayanmaktadır. Ülkemizde ise heterojen toplum yapısıyla ilgili bir durum olarak nicelik ve nitelik zenginliğinden bahsetmek mümkündür.

Öncelikle kadınların aidiyet hissettikleri sosyal ve siyasal kesimin taleplerinin kadıncasının topluma ve sisteme sunulduğu taleplerden bahsetmek söz konusudur. İslamcı veya seküler kesim toplum ve devlet içinde etkinliklerini artırmak istenmekte, bu mücadelenin kadın kanadını oluşturan

kadın örgütleri talepleri destekleyen söylemler üretebilmek için kadın örgütlülüğü ortaya çıkarabilmektedir.

Bu kesimlerin karşısında yer aldığı ve münhasıran küresel kadın hareketlerini ülkede temsil eden, evrensel kadın değerlerini ve taleplerini sahiplenen kadın örgütlülüğü ilkiyle kıyaslandığında daha az bir oranı oluşturmaktadır. Ancak dikkat çekici olan, ikinci kesimin alternatif medyayı gerek ülke gerekse uluslararası kamuoyuna yönelik kullanmada daha yetkin oluşudur. Yine kadın cinayetleri özelinde, mevcut siyasi akımların uzantısı kadın örgütleri ile kıyaslandığında bağımsız kadın örgütlülüğü ülke kamuoyu oluşturmada ve politika yapıcıları etkilemede daha baskın görünüm sergilemiştir.

Kadın örgütlülüğü gerek Tunus ve gerekse Türkiye için kadınların kolay ve özgürce nitelenebilecek düzeyde, alternatif medyadan yola çıkarak, faydalanarak oluşturabilecekleri bir alan olarak görülmektedir. Oysa uygulamada alternatif medya, birbirine yakın statüde kadınların iletişimleri için birer platform niteliği taşımaktadır. Bu iletişimin hangi koşullarda ve hangi evrede bir örgütlülüğe kaynaklık yapabileceği konusunda değişken örnekler bulunmaktadır.

Başarılı nadir örneklerle bakıldığında ise alternatif medya, *primus inter pares* – eşitler arası önde kadın örgütlerinin öncülüğünde cesaretlenen, toparlanan, kümelenen ve katılımcı sayısını artırabilen öncü örgütlere kolaylık sağlamaktadır.

Alternatif medyanın, kadınların seslerini duyurma, onlara sözcülük yapma konusunda Tunus’la kıyaslandığında Türkiye’de daha etkin durumdadır. Çok kültürlü, heterojen toplumsal yapı tarihsel açıdan birçok defa regülasyon olarak adlandırabilecek ayrımlarla kadın hakları gündemini Türkiye’ye kazandırmıştır. Altta İslami kural ve geleneklere dayanan bir kadın tanımı bulunsa da Türkiye’nin Batılılaşma ve Cumhuriyetle deneyimlediği sekülerleşme süreci kadın haklarının gelişebilmesi için alan açmış durumdadır. Temel sorun, açılan alanın kapasitesinin tamamen

kullanılmasının engellenmesidir. Özellikle siyasi ve ekonomik sistem, kadın haklarının sözcülüğünü yapabilecek dominant kadınlar ve kadın örgütlerinin bu alanda etkin olabilmeleri için gerekebilecek girişimlere itibar etmeme geleneğini devam ettirmektedir. Real politikte siyasi partilerin kadın kotalarını asgari düzeyde kullanabilmeleri için öneri getirecek kampanya, etkinlik, projelerin bile gündeme alınmadığı görülmektedir. Benzer anlayış ana akım medya için de söz konusudur. Bu tespitin istisnası seçim dönemleridir. Kadın seçmenin oy tercihlerini etkileyebilecek kampanyalarda kadın örgütlülüğü dikkate alınmakta ve yine kadın örgütlülüğünün temsil ettiği ya da ulaştığı kitlelere alternatif medya aracılığıyla yönelindiği görülmektedir.

Son iki asır Tunus ve Türkiye için geleneksel – tarihsel sosyal katmanların üzerine batılı – seküler sosyal katmanları da eklemiştir. Yine bu katmanlar, toplumsal, siyasi ve ekonomik sistemde yaşanan değişimleri de sahiplenmiş durumdadır. Değişimlerin en fazla faydalanıcısı durumunda olan kadınlar için batılı – seküler değişimlere dayalı kazanımlar aynı zamanda “modern” kadın kimliğinin de referanslarını temsil etmektedir.

Ancak dünyadaki gelişmelere paralel olarak iki ülkenin de yaşadığı batı-sekülerizm karşıtlığına dayalı değişim baskısı, geleneğe dönüşü savunan yeni gelenekçi sosyal kümeleri ortaya çıkarmıştır. Bu grupların “öze dönme” olarak gördükleri ama küresel gereklere göre yenilenmiş yöntemlere dayanmaları, kadın haklarını da yeniden tanımlamalarını sağlamaktadır. Ağırlıklı olarak örtünme hakkına dayalı bu varoluş iradesinde kast edilen, örtünmenin iki asır öncesinden farklı olarak, bu defa toplumsal yaşamın her alanında faal bir kadın profiline vurgu yapılmasıdır.

Aslında kadınların hakları söz konusu olduğunda şartsız olarak bir araya gelmesi beklenilecek bu iki kadın kimliği, kadın hak ihlalinin tanımlanmasında hemfikir olabilirken, hak ihlalinin çözümünde ihtirazı kayıtlar ileri sürebilmektedir. Bu farklı yaklaşımlar alternatif medyada seslendirilmekte ve farklı yorumları benimseyen kadınların tartışmalarından

doğan gündemlere sebep olmaktadır. Örneğin “kadın programı” olarak nitelendirilen yeni kuşak televizyon ve radyo programlarında, kadınların yaşadıkları şiddet sarmalı “kamu görevlisi” diliyle sunulmakta, şaşırtıcı olan ise alternatif medyada yapılan tartışmalarda kadınlar yine bu dili kullanmaktadır. Bilim kadınlarının sorunların tanımı, tespiti ve çözümüne yönelik görüşlerine neredeyse hiç yer verilmemektedir.

Alternatif medyanın toplumsal değişimi yapabilme gücünün olup olmadığı ve varsa, bu gücün kadınlar tarafından kullanılıp kullanılamayacağı konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. İstisnai birkaç örgütlülük dışında alternatif medyanın kadın hakları konusunda toplumda değişime kaynaklık yapabileceğini savunan kadın sayısı sınırlıdır. Örneğin CEDAW normlarının hayata geçirilmesi veya en azından kadınların CEDAW sürecinden haberdar edilebilmeleri için çalışmalar yapan kadın örgütlülüğü sınırlıdır.

Bunun temel nedeni kadın örgütlülüğünün araçsallaşmasıdır. Genelde Kemalist, İslamcı, Sosyalist, Milliyetçi ön eklerle nitelenen kadın örgütleri küresel değişimleri kendi açılarından yorumlamakla kalmamakta; Mor Çatı, Uçan Süpürge, KA.DER gibi örgütleri “marjinal” olarak tanımlamaktadır. Alternatif medyada örgütlenen kadınlar ise eğer bu iki kesimden değilse bağımsız ve “Dijital Ortamda Kadın Örgütlenmeleri” olarak isimlendirilebilen üçüncü bir grubu oluşturabilmektedir.

Türkiye ve Tunus arasında benzer ya da değişken verilerin ortak noktası; her iki ülkenin İslami kabul edilebilecek toplumsal, siyasal ve ekonomik sistemleri uzun asırlar boyu deneyimlemiş ama son iki asırda batıcı ve göreceli olarak seküler dönemlere sahip olmalarıdır. Benzerlikler Avrupa’ya coğrafi olarak daha yakın temasta bulunan Tunus’ta daha fazla aşınmış, dil ve kurumlarda önemli değişimler yaşanmıştır. Türkiye’de ise üst üste yaşayan üç katmana doğru gidiş söz konusudur. Birinci katmanda iki asır öncesi geleneklerin biteviye yaşamasını savunan ve bu yönde örgütlülüğe sahip “gelenekçiler”, ikinci katmanda son iki asır kazanımlarını batıcı – Kemalist söylemle sahiplenilen cumhuriyetçiler ve nihayet son yıllarda ortaya

ıkan “yeni gelenekçiler”. Her üç katmanın kendilerine özgü örgütleri ve kadın kanadı olarak görülebilecek kadın örgütleri bulunması söz konusudur.

Alternatif medya sürekli yenilenen ve kapsayıcılığı artan dijital teknolojilere dayalı haberleşme ve seçenekleri sunmaktadır. Kadın örgütlülüğünün alternatif medya ile ilişkisi ve etkinliği arttıkça daha fazla kadın tarafından “kimlik meselesi” olarak grlmesi söz konusudur. Daha fazla sayıda kadına ulaşmak ve daha az eğitimli kadınları da kapsamak gibi gelişmelere bu teknolojik yenilikler sayesinde ulaşılacaktır. Kati olan sonuç; alternatif medyanın kadın örgütlülüğü açısından -geri dönülemez biçimde-kamusal alana dönüşmesidir.

TABLO 4:

Türkiye’de Feminist Alternatif Medya Örgütlenimleri

Kişi/Kurum/Platform	Alternatif Medya Yayın Organı		Sosyal Medya Uzantısı / Etkileşim Aracı			
	Web/Bl og	Alexa Sıralam a ¹⁷⁵	Faceb ook	Twitte r	Insagr am	YouTube
Bianet Kadın-LGBTİ <i>İnternet 2000</i>	Bianet.or g/kadın	Dünya 60.302 Türkiye 1.092	/bagims iziletisi magi	/bianet _org	/bianet org	/user/bianetorg
	Google 6/10 ¹⁷⁶ Çok Güçlü	21.83K Tıklama / Gün ¹⁷⁷	166,9B Takipçi	258,3B Takipçi	3,6B Takipçi	1,9B Takipçi
Ekmek ve Gül <i>İnternet 2016</i>	Ekmekve gul.net	Dünya 387.823 Türkiye 9.018	/ekmek vegul/	/ekmek vegul	/ekmek vegul/	/channel/UCK- yNZP1hUVgv- EUXJqmOWQ
	Google 3/10 Orta	2,77K Tıklama / Gün	14,3B Takipçi	15,2B Takipçi	2,9B Takipçi	3,7B Takipçi
Kaos GL Haber Portalı <i>İnternet 2006</i>	kaosgl.or g/	Dünya 663.551 Türkiye 12.850	/kaosG L94	/kaosG L	/kaosgl	user/KaosGL
	Google 5/10 Güçlü	1,75K Tıklama / Gün	69,5B Takipçi	30,2B Takipçi	7,4B Takipçi	1B Takipçi
5harfliler.com <i>İnternet 2012</i>	5harfliler .com	Dünya 723.248 Türkiye 20.272	/Harflil er	/5harfli ler	/5harfli ler	/user/5Harfliler
	Google 4/10 Güçlü	3,44K Tıklama / Gün	64,6B Takipçi	27B Takipçi	16,4B Takipçi	186 Takipçi
Çatlak Zemin <i>İnternet 2016</i>	Catlakze min.com	Dünya 868. 985 Türkiye 37.557	/Catlak Zemin	/Catlak _zemin	/catlakz emin	channel/UCzaFoC iJVNs_- sHVXMgZonQ
	Google 3/10 Orta	915 Tıklama / Gün	10;6B Takipçi	6,7B Takipçi	12,8B Takipçi	78 Takipçi

¹⁷⁵ Alexa internet sitelerinin dünya sıralaması ile birlikte, ülkesel bazda sıralamaları da veren, karşılaştırmalar yapan bir site (<https://www.alexa.com/siteinfo>, çevrimiçi 29-04-2019)

¹⁷⁶ Google Sayfa sıralaması ve halka ulaşma gücünün derecesi siteden alınmıştır (<https://checkpagerank.net/>, çevrimiçi 15-05-2019)

¹⁷⁷ Günlük tıklama sayıları Website Outlook sitesinden taranmıştır (<http://websiteoutlook.com/>, çevrimiçi 15-05-2019)

Kazete Özgür Kadının Sesi <i>İnternet 2000</i>	Kazete.com.tr	Dünya 898.148 Türkiye 18.129	/kazete	/kazete –	/kazete.com.tr	/user/berrin1920
	Google 4/10 Güçlü	3,57K Tıklama / Gün	3,5B Takipçi	9,1B Takipçi	311 Takipçi	9 Takipçi
Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı <i>İnternet 2006</i>	Morcati.org.tr	Dünya 1.490.032 Türkiye 34.950	/MorCa tiVakfi	/morcat ivakfi	morcati _vakfi	channel/UCXnbJ-zOd47UVVZHN-UMdFQ/featured
	Google 4/10 Orta	739 Tıklama / Gün	6,5B Takipçi	27,4B Takipçi	7B TAKi.i	164 Takipçi
Sen de Anlat Platformu <i>İnternet 2018</i>	sendeanl at.harass map.org/t r	Dünya 1.619.318 Mısır 53.381	/sendea nlatma p	/sendea nlatma p	/sendea nlatma p	
	Google 5/10 Zayıf	559 Tıklama / Gün	1,5B Takipçi	425 Takipçi	648 Takipçi	
Reçel Blogu <i>İnternet 2014</i>	Reçel-blog.com	Dünya 1.753.069 Türkiye 79.762	/recelbl ogcom	/recelbl og	/recelbl og	/channel/UCUUTzpueFW2EkqZN3nbhtA
	Google 3/10 Zayıf	587 Tıklama / Gün	8,2B Takipçi	5,2B Takipçi	3,2B Takipçi	169 Takipçi
Kadın Adayları Destekleme Derneği <i>İnternet 2004</i>	Ka-der.org.tr	Dünya 2.514.901 Türkiye 58.273	/kadina daylari destekl emeder negi	/KA_D ER_	/kaderg enelme rkez	/user/KADER275 KADER
	Google 3/10 Zayıf	437 Tıklama / Gün	10B Takipçi	10,3B Takipçi	1,1B Takipçi	12 Takipçi
WomanTV <i>İnternet 2018</i>	Wmtv.com.tr	Dünya 2.563.908 Türkiye 91.513	/woma ntvtr/	/woma ntvtr	/woma ntvtr/	/channel/UC0rFI GsR5IcFKl0i73ia f9g
	Google 2/10 Zayıf	429 Tıklama / Gün	985 Takipçi	5,3B Takipçi	5,1B Takipçi	7,6B Takipçi
Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu <i>İnternet 2011</i>	Kadincin ayetlerini durdurac agiz.net	Dünya 3.069.705 Türkiye 80.432	/kadinc inayetle rinidur duracag iz	/kadinc inayeti	/kadinc inayetle rinidur duracag iz	/channel/UCQVG S2EIK9xO2KV2 A9X1r9w
	Google 4/10 Orta	284 Tıklama / Gün	43B Takipçi	73,2B Takipçi	14,9B Takipçi	549 Takip

Cinsel Şiddetle Mücadele Platformu <i>İnternet 2015</i>	Cinselsiddetlemucadele.org	Dünya 4.047.301 Türkiye 66.962	/cinselsiddetlemucadele	/cs_mucadele	/cinselsiddetlemucadeledernegi	/channel/UCR0Kp869kbEbxMSQWa209vQ
	Google 3/10 orta	377 Tıklama / Gün	17,4B Takipçi	8,3B Takipçi	14,3B Takipçi	854 Takipçi
Erktolia Platformu <i>İnternet 2014</i>	Erktolia.org	Dünya 1.052.080 Türkiye	/erktolia/	/erktolia	/erktolia/	https://www.youtube.com/channel/UC0tdqjuLh8_rwHy3Wg6EYg
	Google 3/10 Zayıf	1.005 Tıklama / Gün	8,6B Takipçi	8,4B Takipçi	1,7B Takipçi	16 Takipçi
40 Tilki Kadın İnisiyatifi <i>İnternet</i>	40tilkiblog.wordpress.com	Dünya 19.441.980 Türkiye	/40tilki/	/40tilki_Kadin		https://www.youtube.com/channel/UCNXtM44-48v2D_OiThsPy2w
	Google 2/10 Çok zayıf	Tıklama / Gün	4B Takipçi	413 Takipçi		110 Takipçi
Lady Radyo <i>İnternet 2018</i>	ladyradio.web.tr	Dünya 26.531.570 Türkiye	/ladyradio.official/		/ladyradio_official/	
	Google 1/10 Çok Zayıf	41 Tıklama / Gün	4,5B Takipçi		17,5B Takipçi	
Kampüs Cadıları <i>İnternet 2018</i>	Kampuscadilari.com	Dünya 19.882.411 Türkiye -	/KampusCadilari/	/KampusCadilari	/kampuscadilari/	https://www.youtube.com/channel/UCepMfbIAxjmlepWfKpEIA
	Google 0/10 Çok zayıf	55 Tıklama / Gün	52,7B Takipçi	17,7B Takipçi	10B Takipçi	27 Takipçi
Kadına Karşı Şiddete Karşı Müslümanlar İnisiyatifi <i>İnternet 2016</i>	Kskmi.com	Dünya 17.991.103 Türkiye -	/KadinaSiddeteKarsiMuslumanlar	/KSKMuslumanlar		/channel/UCUBKi-91u80b-bXJE8koWWw
	Google 0//10 Çok zayıf	56 Tıklama / Gün	3,8B Takipçi	1,9B Takipçi		150 Takipçi

TABLO 5:**Tunus'ta Feminist Alternatif Medya Örgütlenmeleri**

Kişi/Kurum/ Platform	Alternatif Medya Yayın Organı		Sosyal Medya Uzantısı / Etkileşim Aracı			
	Web/ Blog	Alexa Sırala ma ¹⁷⁸	Faceboo k	Twitter	Insagra m	YouTube
Nawaat <i>İnternet 2004</i>	Nawaat.org	Dünya 283.719 Tunus 913	/nawaat	/nawaat	Nawaat. media	/user/Nawaat/pl aylists
	Google 6/10 ¹⁷⁹ Çok Güçlü	4,39K Tıklam a / Gün ¹⁸⁰	834B Takipçi	642B Takipçi	2,1B Takipçi	42B Takipçi
Al Awan – Zaman /Raja ben Slama <i>İnternet 2007</i>	Alawan.org	Dünya 365.268 Tunus 9.011	/alawan.Tn	/alawan_ org		channel/UC36sb ciII5lRYZvDVv dc5pw
	Google 4/10 Güçlü	2,32K Tıklam a / Gün	7,7B Takipçi	874 Takipçi		570 Takipçi
Inkyfada <i>İnternet 2014</i>	inkyfada.com	Dünya 495.842 Tunus 3.765	/inkyfada	/inkyfada	/inkyfada stories	/user/inkyfada
	Google 4/10 Orta	1,22K Tıklam a / Gün	112,8B Takipçi	31,2B Takipçi	584 Takipçi	414 Takipçi
MassirDestin / Neila Massir Driss	massir.type pad.fr/mon _massir/	Dünya 164.214 Tunus 14.293	/MonMassi r/	MassirD estin	/aswatnis sa	channel/UCQro oSvKOWI5IOB HCrS0Oyg
	Google 6/10 Zayıf	16,6K Tıklam a / Gün	34,1B Takipçi	13,3B Takipçi	598 Takipçi	225 Takipçi

¹⁷⁸ Alexa internet sitelerinin dünya sıralaması ile birlikte, ülkesel bazda sıralamaları da veren, karşılaştırmalar yapan bir site (<https://www.alexa.com/siteinfo>, çevrimiçi 29-04-2019)

¹⁷⁹ Google Sayfa sıralaması ve halka ulaşma gücünün derecesi siteden alınmıştır (<https://checkpagerank.net/>, çevrimiçi 15-05-2019)

¹⁸⁰ Günlük tıklama sayıları Website Outlook sitesinden taranmıştır (<http://websiteoutlook.com/>, çevrimiçi 15-05-2019)

Al Bawsala - Pusula / Amira Yahyaoui <i>İnternet 2012</i>	Albawsala. com	Dünya 1.614.0 11 Tunus 6.631	/amirayahy a0ui/	/mira404	/Emnabe njemaa	user/AlBawsala TN
	Google 4/10 Güçlü	498 Tıklam a / Gün	10B Takipçi	338B Takipçi	16,4B Takipçi	354 Takipçi
Emna Ben Jemaa	Emnabenji. canal.blog. com	Dünya 2.512.5 41 Tunus -	/Emna-Ben- Jemaa- 5421466291 51099/	/EmnaBe njemaa	/emna_b enjemaa	/user/EmnaBenJ emaa
	Google 2/10 Zayıf	437 Tıklam a / Gün	2,3B Takipçi	30B Takipçi	188 Takipçi	856 Takipçi
Aswat Nissa – Kadınların Sesi	Aswatnissa .org	Dünya 3.393.6 44 Tunus 21.649	/aswat.niss a	/@Aswat Nissa	/aswatnis sa	/channel/UCu0f yRXPWaucRem WdPS7lqQ/feat ured
	Google 2/10 Zayıf	324 Tıklam a / Gün	37B Takipçi	1,1B Takipçi	598 Takipçi	60 Takipçi
Lina Ben Mhenni / Dostourouna Harketi	Atunisangi rl.blogspot. com	Dünya 3.310.1 62 Tunus 6.442	/atunisiang irl	/benmhe nnilina	/benmhe nnilina	user/linabenmhe nni1
	Google 5/10 Orta	-	102,7B Takipçi	344B Takipçi	35,3B Takipçi	2.1B Takipçi
Aya Chebbi <i>İnternet 2012</i>	Ayachebbi. com	Dünya 5.519.6 18 Tunus -	/AyaChebb ii/	/aya_che bbi	/aya_che bbi	/uccqjpeexpqbb 4yi0a8i8yxq
	Proudlytun isian.blogs pot.com Google 2/10 Zayıf	199 Tıklam a / Gün	12,4B Takipçi	19,4B Takipçi	4B Takipçi	1,4B Takipçi
	Unft.org.tn	Dünya 7.769.5 26	/unft.page. officielle/			/

UNFT – Ulusal Kadın Birliği <i>İnternet 2002</i>		Tunus -				
	Google 3/10 Zayıf	130 Tıklam a / Gün	11B Takipçi	Takipçi	Takipçi	Takipçi
ATFD – Demokrat Kadınlar	www.fem mesdemoc rates.org.tn	Dünya 17.230. 532 Tunus -	/femmesde mocrates/			
	Google 3/10 Zayıf	63	30B Takipçi			
AFTURD – Araştırmacı Kadınlar	afturd- tunisie.org	Dünya 19.015. 867 Tunus -	/AFTURD - 331587646 956284/	@AFTU RD		
	Google 2/10 Zayıf	57 Tıklam a / Gün	12B Takipçi	492 Takipçi		
Chouftouhon na Feminist Sanat Festivali	Festival- chouftouho nna.com	Dünya - Tunus -	/chouftouh onna	/chouffes t		
	Google 1/10 Çok zayıf	-	11B Takipçi	652 Takipçi		
RFM - Militan Kadın Radyosu						channel/UCjM MVdyrSCneu6d HzWiT0QQ
						6 Takipçi

KAYNAKÇA

ABADAN-UNAT, N.: 1981	“Social Change and Turkish Women”, Women in Turkish Society, (der.) Nermin Abadan-Unat, Leiden, E.J.Brill.
ACCAD, E., 1985	“Femmes de Tunisie”, In: Les Cahiers du GRIF, n°32. l'indépendance amoureuse. pp. 143-146. (http://www.persee.fr/doc/grif_0770-6081_1985_num_32_1_2186 , çevrimiçi 19-06-2019)
ACİL, M.: 2017	A General Review of 2014 Tunisian Constitution. Selcuk Universitesi Hukuk Fakultesi Dergisi, 25, 89.
ADLER, A.: 1999	Cinsiyetler Arasında İşbirliği, Çev. Seçkin Sadi, Payel Yayınları, İstanbul
AKAGÜNDÜZ, Ü.Ö.: 2006	“İslami Feminizm: Adı Var Kendi Yok”, Aksiyon, Sayı 587.
AKAL ASLAN, E., 2001	“Kadın ve Siyaset Aykırı Bir Örnek: İKD”, Yerli Bir Feminizme Doğru, yay. haz. Aynur İlyaoğlu ve Necla Akgökçe, İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 455-484.
AKBIYIK, N. & ÖZTÜRK, M.: 2012	Sivil Toplum ve Medya Perspektifinde “Arap Baharı” ve “Wall Street’i İşgal Et” Eylemleri, http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/NihatAkbiyikMusaOztUrk.pdf , (Çevrimiçi), 06-03-2018.
AKGÜN, N.: 2012	Türk Eğitim Sisteminin Yapısı. Mehmet Durdu Karşı, (Ed.). Eğitim Bilimine Giriş İçinde, Pegem Yayıncılık, s.346-347.
AKGÜNDÜZ, Ü.: 2012	II. Meşrutiyet Dönemi Düşünce ve Kadın Dergilerinde Kadın Tartışmaları 1908-1918, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara
AKŞİT, B., SERDAR A. & TABAKOĞLU, B.: 2003	Sivil Toplumun ve Katılımın Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, (Çevrimiçi), www.akademik.maltepe.edu.tr , (Çevrimiçi), 05-04-2018.
ALANKUŞ, S.: 2003	Demokratik Bir Medya Ortamı İçin Yerel/Sivil Medya ve Yeni İmkanlar, S. Alankuş (der), Habercinin El Kitabı Medya ve Toplum, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 95-130.
ALTINDAL, Y.: 2007	Kadının siyasal katılımı bağlamında partilerin kadın kollarının sosyolojik açıdan değerlendirilmesi (Doctoral dissertation, Adnan Menderes Üniversitesi).
APPADURAI, A : 2001	Globalization, Duke University Press, Durham&London.
ARAT, N.: 2010	Feminizmin ABC’si, Say Yayınları, İstanbul, 2010.
ARAT, Y.: 1991	1980’ler Türkiye’sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm’in Radikal Uzantısı. Toplum ve Bilim, 53, 7-19.

ARENDT, H.: 2001	Sivil İtaatsizlik. İçinde: Yakup Coşar(Ed.), Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik (s. 77-108). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
ARFAOUI, K.:2007	The Development Of The Feminist Movement in Tunisia 1920s2000s, <i>The International Journal Of The Humanities</i> , 4.8: S.53-60.
ATAKUL, S.: 2002	“Popüler Feminist Bir Yayın Deneyimi: Kadınlara Mahsus Gazete Pazartesi”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
ATTON, C., & COULDRY, N.: 2003	“Introduction to special issue of media, culture & society on alternative media.”, <i>Media Culture And Society</i> , 25(5), 579-586.
ATTON, C.: 2002	<i>Alternative Media</i> , Sage.
AYADI, M., & MATOUSSI, M. S.: 2014	Scoping of the Tunisian economy. WIDER Working Paper
AYATA A.: 1995	« Kadın ve Siyaset », Çağdaş Türkiye’de Kadın Sempozyumu. 26-27 Mayıs, Ankara: Kadın ve Gençlik Vakfı Yayınları. s.70-75.
AYDOĞAN, F. A., & KIRIK, M. : 2012	“Alternatif Medya Olarak Yeni Medya”, <i>Akdeniz İletişim, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi</i> , Aralık, (18), 58-70.
AYDOĞAN, F.: 2011	Tüm Boyutlarıyla Küresel Medya, Beta Basım, İstanbul.
BABACAN, M. E., HAŞKAL, İ. & HİRA, İ.: 2011	“Sosyal Medya ve Arap Baharı” <i>Akademik İncelemeler Dergisi</i> , 6(2), s. 63-92
BAILEY GUEDES, O., CAMMAERTS, B. & CARPENTIER, N.: 2008	<i>Understanding Alternative Media</i> . Open University Press.
BASU, A.: 1995	The challenges of local feminisms: Women’s movements in global perspective. Boulder (Colorado), Westview.
BAUDRILLARD, J.: 1991	Sessiz Yığınların Gölgesinde Ya Da Toplumsalın Sonu. Oğuz Adanır (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
BAYRAK, M. & KANCA, O. C.: 2013	Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik Ve Siyasi Gelişmelerin Seyri, TDAV Akademik Bakış Dergisi Sayı: 35
BEAUVOIR, S.: 1949	<i>Le Deuxième Sexe</i> , Gallimard: Paris
BENHABIB, S.: 1996	<i>The Reluctant Modernism of Hannah Arendt</i> . London: Sage Publications.
BERGER, M. (Ed.): 2006	We don't need another wave: Dispatches from the next generation of feminists. Seal Press.
BERKTAY, F.: 1991	Kadın Olmak Yaşamak Yazmak. İstanbul: Pencere Yayınları.

BERKTAY, F.: 2004	Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi, Konferans Yazı Notları: 7, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi
BİNARK, M. & BEK, M.: 2010	Eleştirel Medya Okuryazarlığı Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
BİNARK, M.: 2001	Çalışma Yaşamında Bilgisayarların Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kullanımı ve Cinsiyetçiliğin İşlemesi: Emegi İkincilleştirilen Kadınlar ve Cinsiyet Kör Seçkin Kadınlar, İletişim (10) Yaz, s. 163-212.
BİLAL, M., & EKMEKÇİOĞLU, L.: 2006	Bir Adalet Feryadı-Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar (1862-1933), Aras Yayıncılık.
BİLGİN-AYTAÇ, G.: 2019	Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Barış Kuramları, Feminist Teoriler ve Pratikler. Kadın/Woman 2000, Journal for Womens Studies, 20(2), 111-135.
BİNARK, M., & BEK, M. G.: 2010	Eleştirel Medyaya Yaklaşımlar ve Uygulamalar. İstanbul: Kal.
BLUMLER, J.G. & KATZ, E.: 1974	The Uses of Mass Communications: Current Perspectives on Gratifications Research, CA: Sage: Beverly Hills, (Çevrimiçi), http://www.ukendin-yap.edu/~drlane/capstone/mass/uses.htm , (Çevrimiçi), 07-03-2018 Aktaran: Geleneksel Medya'nın Sosyal Medyayı Nasıl Kullandığına İlişkin Bir İnceleme: Dizilerin Twitter Kullanımı, Ece ÜNÜR, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi / 2016
BOCCCELLA, N., & MOHAMED, I. B. (Eds.): 2018	Institutions, Droits, Economie: Soutien au processus de transition democratique en Tunisie. Edizioni Nuova Cultura.
BONDER, G.: 1986	Kadınlar Açısından Siyasal Süreç, O. Çitçi (yay haz), Toplumsal Ekonomik Siyasal Yaşamda Kadın Ülkelerden Örnekler, Maya Matbaacılık Yayıncılık, Ankara, s. 3-17.
BORA, A.: 2010	"Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri", Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 53, s. 5166.
BORATAV, K.: 1998	Türkiye İktisat Tarihi 1908-1905, Gerçek Yayınevi
BUTLER, J.: 1990	Gender Trouble,
CASTELLS, M.: 1997	The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society, and Culture, Volume I. Oxford: Blackwell Publishers
CASTELLS, M.: 2005	Global governance and global politics. PS: Political science & politics, 38(1), 9-16.
CASTELLS, M.: 2013	Communication power. OUP Oxford.

CEYHAN, Ç: 2009	“Medyada Alternatif Bir Hal: ‘AHALİ’ ve Karşıt Kamusalılık, Kurgu” Online International Journal of Communication Studies, Vol. 1, Ekim 2009.
CHAABANE, N.: 2018	Tunisie, Deuxième République, Chronique d’une Constituante 2011-2014, Tunis: Demeter Editions.
CHEN, G. M., PAIN, P., & BARNER, B. : 2018	“Hashtag Feminism”: Activism or Slacktivism?. In Feminist Approaches to Media Theory and Research (pp. 197-218). Palgrave Macmillan, Cham.
CHIDGEY, R.: 2009	Free, trade: Distribution economies in feminist zine networks. Signs: Journal of Women in Culture and Society, 35(1), 28-37.
CLARK, E.: 2012	Social Movement & Social Media: A qualitative study of Occupy Wall Street. Huddinge: Södertörn University. http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:539573/FULLTEXT01.p
COŞKUN, V.: 2017	DÜHFD, Cilt: 22, Sayı: 36, Yıl: 2017, s. 3-30
COX, R.W.: 1999	Civil society at the turn of the millennium: prospects for an alternative world order, Review of International Studies, 25(1):3-28.
CROSSLEY, N.: 2002	Making sense of social movements. McGraw-Hill Education (UK).
ÇAHA, Ö.: 2010	Sivil Kadın: Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum, Savaş Yayınevi: Ankara
ÇAKIR, R.: 2000	Direnış ve itaat: iki iktidar arasında İslamcı kadın. Metis Yayınları.
ÇAKIR, S.: 1996	Osmanlı Kadın Hareketi, Metis, İstanbul
ÇAKIR, S.: 2007	“Feminizm: Patriyarkal İktidar Eleştirisi”, Der. Birsen Öz, Siyasal İdeolojiler, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
ÇAKIR, S.: 2011	“Kadınların Tarih Yazımı”, İstanbul Amargi Feminizm Tartışmaları, Amargi Yayınları İstanbul
ÇAKIR, S. & GÜLBAHAR, H.: 2000	“Kronoloji”, KEKBMV 2000 Ajandası Kadın Hareketinin Yüzyılı, İstanbul: KEKBMV Yayınları, No. 17.
ÇAYCI, B., & KARAGÜLLE, A. E.: 2014	“Mobil İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Ağlarda Örgütlenen Toplumsal Hareketler” Journal Of Yasar University, 9(36), s. 6261 - 6380.
ÇELİK, Ö.: 2008	Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi, Gazi Üniversitesi, Ankara
ÇETİN, Z., & COMMONS, L. C.: 2015	The dynamics of the queer movement in Turkey. Heinrich Böll Stiftung.
ÇİTÇİ, O.: 1982	Kadın Sorunu ve Türkiye’de Kamu Görevlisi Kadınlar, Sevinç Matbaası, Ankara.
ÇOBAN, B. & ATAMAN, B.: 2015	Direnış Çağında Türkiye’de Alternatif Medya, Epsilon Yayıncılık: İstanbul

ÇOBAN, B.: 2009	Toplumsal Hareketler ve Radikal Medya, B. Çoban (yay haz), Yeni Toplumsal Hareketler, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, s. 43-62.
DAĞDEMİR,Ö. & KÜÇÜKKALAY, M.: 1999	Türkiye’de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları Ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3
DAĞTAŞ, E.: 1999	Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllarda Kamusal Alan-Özel Alan İkilemi ve Basının Tarihsel Gelişimi, Kurgu Dergisi, sayı:16, s.157173.
DAHLBERG, L: 2001	The Internet and Democratic Discourse, Information, Communication&Society, 4(4), s. 615-633.
DAHLGREN, P.: 2000	Media, citizenship and civic culture. Mass media and society, 3, 310328.
DALAMAN, Z. B.: 1995	La Propagation De L'idéologie Officielle En Turquie Des Années 80 Et 90: Les Mouvements Néo-Kémalistes, DEA Diss
DAVAZ-MARDİN, A.: 1998	Kadın Süreli Yayınları Bibliyografyası: 1928-1996, Hanımlar Âlemi’nden Roza’ya, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
DAVIDOFF, L.: 2002	Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet, Zerrin Ateşer ve Selda Somuncuoğlu (çev), A. Durakbaşı (yay haz), İletişim Yayınları, İstanbul.
DELEUZE, G., & GUATTARI, F. :1988	A Thousand Plateaus: Capitalism And Schizophrenia, Bloomsbury Publishing.
DELLA PORTA, D., & DIANI, M.: 1999	Collective action and identity. Social Movements: An Introduction, 89-113
DEMİRAY, E.; 2011	“Kadın Hareketi ve Örgütlenme”, (ed. Yağız Oğut, Toplumsal Yaşamda Kadın) içinde, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1700, 180-218.
DEMİRDİREK, A.: 1993	Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi, Imge Kitabevi, Ankara.
DEMİRTAŞ, O.: 2016	Türk Basınında Alternatiflik Arayışları Alternatif Medya Olgusu, Cinius Yayınları, İstanbul
DİLMEN, N. E.: 2007	Yeni Medya Kavramı Çerçevesinde İnternet Günlükleri-Bloglar ve Gazeteciliğe Yansımaları. Marmara İletişim Dergisi. Sayı:12.
DOLATA, U.: 2017	Apple, Amazon, Google, Facebook, Microsoft: Market concentration - competition – innovation strategies, [Apple, Amazon, Google, Facebook, Microsoft piyasa yoğunlaşması, rekabet ve inovasyon stratejileri], Econstor, Kayıt No: 880328606.pdf (Çevrimiçi), 08-07-2018 https://www.econstor.eu/bitstream/10419/152249/1/880328606.pdf

DOWNING, J.(ED.): 2010	Encyclopedia of social movement media. Sage Publications.
DOWNING, J.: 1988	“The Alternative Public Realm: The Organization of the 1980s Antinuclear Press in West Germany and Britain”, Media, Culture and Society, 10: 163-81.
DOWNING, J.: 2001	Radical media: Rebellious communication and social movements. Sage.
EL KHAYAT, G.: 1992	Les femmes dans l’Union du Maghreb Arabe, Casablanca : Editions Eddif
ENGELS, F.: 2010	Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Sol Yayınları, İstanbul
ERATAŞ, F. & ALPTEKİN V.: 2013	Türkiye’de Kültür Ekonomisinin Gelişimine Yerel Bir Bakış, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı 2
ERDOĞAN, M.: 2006	“Kamu Alanı ve Liberalizm: Birkaç Not”. Kamusal Alan ve Türkiye İçinde, Ahmet Karadağ (Ed.), Ankara: Asil Yayın Dağıtım, London: Sage Publications, s. 92-109
ERDOĞAN, N.: 2000	“Kemalist Non-governmental Organizations: Troubled Elites in Defense of a Sacred Heritage”, Civil Society In The Grip Of Nationalism, Der. Stefanos Yerasimos, Günter Seufert Ve Karin Vorhoff, Istanbul: Orient Institut
ERICKSON, T.: 1997	Social Interaction on the Net: Virtual Community as Participatory Genre. In Procceedings of the 13th Havwai International Conference on System Sciences, Vol. 6, pp. 13-21, IEEE.
ERKOL, Ç. G., & ÇALIŞKAN, U.: 2016	1960’lardan 28 Şubat’a Cemaati Romanlarla İcat Etmek: Siyasal İslamın Popüler Tezahürleri. Moment Dergi, 3(1).
EROĞLU, N. & EROĞLU, İ.: 2009	IMF –Türkiye İlişkileri ve 20. Stand-By Müzakereleri Üzerine Bir Değerlendirme, KİM İİBF Dergisi Yıl:11 Sayı:17
ERTÜRK, D.: 2013	Yeni Sosyal Hareketler İçinde Sınıfın Yeri, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 1493 -1514.
FENDOĞLU, H. T.: 2015	Türkiyede Başkanlık Sistemi, Ankara, Yetkin Yayınları
FERREE, M. M., & TRIPP, A. M. (Eds.): 2006	Global feminism: Transnational women's activism, organizing, and human rights. NYU Press.
FISKE, J.: 2003	İletişim çalışmalarına giriş, Bilim ve Sanat Yayınları, s. 11-17

FLORIS, S.: 2009	Studies on youth policies in the Mediterranean Partner Countries, Tunisia. EuroMed Youth III Programme (2005–2008).
FOUCAULT, M.: 1980	Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977. Vintage.
FOUGEYROLLAS-SCHWEBEL, D.: 2009	“Feminist Hareketler”, Eleştirel Feminizm Sözlüğü, yay.haz. H. Hirata, F. Laborie, H. de Dolaré, D. Senotier, çev. Gülnur AcarSavran, İstanbul: Kanat Kitap.
FRASER, N.: 1993	“Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy.” Pp. 1–36 in The Phantom Public Sphere, edited by B. Robbins. Minneapolis: University of Minnesota Press.
FRASER, N.: 2004	“Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek”, Kamusal Alan, yay.haz. Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayınları.
FRASER, N.: 2009	Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World, New York: Columbia University Press.
FREEMAN, J. (ed.): 1975	Women: A Feminist Perspective. Palo Alto, CA: Mayfield.
FRIEDEN, B.:1963	The Feminine Mystique, W. W.
GENÇ, Ö., & İLHAN, E.: 2012	Başörtüsü yasağına ilişkin değerlendirme ve öneriler. TESEV Yayınları.
GENZ, S., BRABON, B. A., & BRABON, B. A.: 2009	Postfeminism: Cultural texts and theories (p. 1). Edinburgh: Edinburgh University Press.
GERBAUDO, P.: 2014	“Twitler ve Sokaklar” (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
GERHARDS, J., & RUCHT, D.: 1992	Mesomobilization: Organizing and framing in two protest campaigns in West Germany. American journal of sociology, 98(3), 555-596.
GHEYTANCHİ, E., & MOGHADAM, V. N.: 2014	Women, Social protests, and the New Media activism in the Middle East and North africa. <i>International Review of Modern Sociology</i> , 126.
GLADWELL, M.: 2010	Why the revolution will not be tweeted. The New Yorker, 4, 1-9.
GOULD, C.: 2009	“Structuring Global Democracy: Political Communities, Universal Human Rights, and Transnational Representation,” <i>Metaphilosophy</i> , 40(1): 24–41.
GÖKÇİMEN, S.: 2008	Ülkemizde kadınların siyasal hayata katılım mücadelesi. <i>Yasama Dergisi</i> , 10: 5-55.

GÖKER, G., DOĞAN, A.: 2011	Ağ Toplumunda Örgütlenme: Facebook'ta Çevrimiçi Tekel Eylemi, (Çevrimiçi), http://perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_1664/1664_69454.pdf (Çevrimiçi), 18-03-2018.
GÖKER, G.: 2007	İnternetin Türkiye Kadın Hareketi Üzerindeki Etkisi: Kadın Kurultayı EGrubu Örneği, M. Binark (der), Yeni Medya Çalışmaları, Dipnot Yayınları, Ankara, 205- 247.
GÖLE, N.: 1991	Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme. Metis Yay., İstanbul.
GRAVANTE, T. & POMA, A.: 2014	Protest, emotion and change: an analysis of two women's collectives fighting against machismo in Oaxaca, Mexico, http://www.interfacejournal.net/wordpress/wpcontent/uploads/2017/07/Interface-9-1-Poma-and-Gravante.pdf , (Çevrimiçi), 08-02-2017
GREWAL, I. & KAPLAN C.: 1994	Introduction. Scattered Hegemonies, eds. Inderpal and Kaplan. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
GUNNARSSON P. J.: 2009	Feminist media as alternative media? A literature review. Interface: A Journal for and about Social Movements, 1(2), 190-211.
GUNNARSSON P.J.: 2006	Systerskapets logiker. En etnologisk studie av feministiska fanzines. PhD-thesis, Umeå University
HABERLİ, M.: 2012	“Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler” İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1(3), s. 118-134.
HABERMAS, J.: 1991	The Structural Transformation of the Public Sphere, MIT Press, Cambridge, MA, s.105.
HABERMAS, J.: 2002	Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, Çev.: Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları.
HACKER, K. L.: 1996	Missing Links in the Evolution of Electronic Democratization, Media, Culture & Society, 18(2), s. 213-232.
HACKETT, RO. A. & CARROLL, W. K.: 2004	“Critical Social Movements and Media Reform”, http://www.sfu.ca/~hackett/CriticalSocialMovements.htm , (Çevrimiçi), 05-11-2019
HADDAD, T. : 2005	Notre femme: la législation islamique et la société. Editions ANEP.
HAFKIN, N. & TAGGART, N.: 2001	Gender, Information Technology, and Developing Countries: An Analytic Study. USAIDS's Office of Women in Development. http://www.usaid.gov/wid/pubs/it01.htm .
HAMILTON, J.: 2000	Alternative media: Conceptual difficulties, critical possibilities. Journal of communication Inquiry, 24(4), 357-378.

HARLOW, S., & HARP, D.: 2013	Alternative media in a digital era: Comparing news and information use among activists in the United States and Latin America.
HAWKESWORTH, M.: 2006	Globalization and feminist activism. Rowman and Littlefield.
HERR, R. S.: 2013	“Third World, Transnational, and Global Feminisms,” in Encyclopedia of Race and Racism (2nd edition), Volume 4 (S-Z), Patrick Mason (ed.), New York: Routledge, pp. 190–95.
HEYWOOD, L. L.: 2006	The women’s movement today. An Encyclopedia of the Third.
HIRSCHFELD, M.: 1914	Die Homosexualität des Mannes und des Weibes. Berlin, Germany: Lewis Marcus
HOBBS, T.: 1968	Leviathan: Edited with an Introd. by CB Macpherson. Penguin Books.
HOLMES, E., P.: 1997	Migration, Urbanization, and Women's Kin Networks in Tunis, Journal of Comparative Family Studies, Vol. 28, No. 2, The Arab Family
HONWANA, A.: 2013	<i>Youth and revolution in Tunisia</i> . Zed Books Ltd..
HOOFFACKER, G. & LOKK, P.: 2009	Kurze Geschichte der “Presse von unten”, Bürgermedien, NeueMedien, Medienalternativen Jahre Alternativer, s.106.
HOOKS, B.: 1981	Ain't I a Woman Black Women and Feminism.
HOOKS, B.: 2012	Feminizm Herkes İçindir, Bilgi Yayınları
HUNTINGTON, S. P. : 1997	The clash of civilizations and the remaking of world order. Penguin Books India.
İLHAN, V.: 2014	Feminist Alternatif Medya’nın İşleyişi Üzerine. Erciyes İletişim Dergisi, 3(3).
İNCEOĞLU, Y. & ÇOBAN, S.: 2011	İnternet Ve Sokak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
JAGGAR, A.: 1998	Globalizing Feminist Ethics. Hypatia 13 (2): 7–31.
JAKUBOWICZ, K.: 1994	Civil Society, Independent Public Sphere, and Information Society: An Impossible Combination. Information Society and Civil Society, 78-102.
JURIS, J. S.: 2005	The new digital media and activist networking within anti–corporate globalization movements. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 597(1), 189-208.
KAHN, R., & KELLNER, D.:	2007 Resisting globalization. The Blackwell companion to globalization.

KANDIYOTI, D.: 1997	Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Metis Yayınları: İstanbul
KAPLAN, K. & ERTÜRK, E.: 2012	“Dijital Çağ Ve Bireyin İdeolojik Aygıtları” The Turkish Online Journal Of Design, Art And Communication, 2(4), s. 7-12.
KARADAĞ, A.: 2006	“Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme”. Kamusal Alan ve Türkiye, Ahmet Karadağ (Ed.), Ankara: Asil Yayın Dağıtım, İçinde, s. 3-41.
KARAGÖZ, K.: 2013	“Toplumsal Hareketler Ve Dijital Aktivizm Hareketleri” İletişim Ve Diplomasi, s.131-157.
KARPPINEN, K. & MOE, H.: 2014	“What We Talk about When We Talk about “The Market”: Conceptual Contestation in Contemporary Media Policy Research”. Journal of Information Policy, (4), s. 327-341.
KAVAKLI, N.: 2019	CİNMAN, Melda, and Ezgi DİNÇERDEN. "İletişim Bilimleri Çalışmaları I." içinde “Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Üzerinden Siyasal Katılım Pratiklerinin Değerlendirilmesi”, 157-170.
KAYA, Y.: 2011	Küreselleşme ve İktisadi Entegrasyon Bağlamında 2000 Sonrasında Türkiye Ekonomisi. İnsan ve Toplum, 1(1).
KAYMAS, S.: 2006	İletişim Politikalarında Paradigma Değişimi ve Yeni Medya: Medya ve İletişim Politikalarında Yöndeşme, (Çevrimiçi), http://dergipark.ulakbim.gov.tr/gsuilet/article/view/5000004888 (25.03.2014).
KAZDAGHLI, H.: 1994	Mémoire de femmes. Tunisiennes dans la vie publique. 1920-1960. Vingtième Siècle. Revue d'histoire, 1994, 44.1: 156-156.
KEARNEY, M.C.: 1998	Producing girls: Rethinking the study of female youth culture In S. A. Inness (Ed.) Delinquents and debutantes: Twentieth century American girls' cultures (pp. 285–310) New York: New York University Press
KECK, M. & SIKKINK, K.: 1998	Activists beyond Borders. Ithaca, NY: Cornell University Press.
KELLNER, D.: 1997	“Intellectuals, the New Public Spheres, and Techno-Politics.” New Political Science 41–42(fall):169–188
KELLNER, D.: 2004	Tabandan Küreselleşme: Radikal Demokratik Bir Teknopolitikaya Doğru, M. Özbek (ed), Kamusal Alan, Hil Yayın, İstanbul, s. 715-735.
KIRCA, S.: 2007	Popüler Feminizm Türkiye ve Britanya’da Kadın Dergileri, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
KIRIK, A. M., & BÖLÜKBAŞ, K. :2017	“Bir Alternatif Medya Örneği Olarak Topluluk Radyoları”, Journal of Human Sciences, 14(1), 89-104.
KÖK, S. & TEKEREK, M.: 2012	Sokak Siyasetinden Sosyal Ağlara Yeni Aktivizm: Arap Baharı Deneyimi, (Çevrimiçi), http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/9.pdf (01.05.2014).

KÖKER, E.: 1996	Feminist Alternatif Medya Üzerine, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık 1995-1996, s. 23-44.
KÖKSAL, K.: 2017	Türk Eğitim Sistemi. Emin Karip, (Ed.). Eğitim Bilimine Giriş İçinde, Ankara: Pegem Yayıncılık, s.295-316).
KÖSE, H.: 2007	Alternatif Medya, Yirmidört Yayınları, İstanbul.
KURBAN, D. & SÖZERİ, C.: 2012	) İktidarın Çarkında Medya: Türkiye’de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi Yasal ve Ekonomik Engeller, Tesev Yayınları, İstanbul.
KUTLUATA, Z.: 2003	The Politics of Difference Within The Feminist Movement in Turkey As Manifested in the Case of Kurdish Woman / Feminist Journals, Istanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Master Tezi .
LACLAU, E. & MOUFFE, C.: 1985	Hegemony and Socialist Strategy: Toward a Radical Democratic Politics. London: Verso.
LAKEHAL, M. & ZİADİ, N.: 2003	Industrialisation and new forms of employment in Tunisia, Version 4
LARGUECHE, D. & MAHFOUDH DRAOUI, D., 2015	“Les Ressources Documentaires sur les Femmes et le Genre en Tunisie, Kadri, A., & Moujoud, N. L'institutionnalisation Du Genre Au Maghreb Et En Contexte Migratoire: Essai. Primento, 93-109.
LE GOFF, J.: 2016	Tarihi dönemlere ayırmak şart mı? İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
LENTZ, B.: 2014	“Building the Pipeline of Media and Technology Policy Advocates: The Role of “Situating Learning””. Journal of Information Policy, (4), s. 176-204.
LEWIN, K.: 1951	Field theory in social science; selected theoretical papers. D. Cartwright (ed.), New York: Harper & Row.
LIEVROUW, L.: 2011	Alternative and activist new media, Polity.
MAHFOUDH, D., & MAHFOUDH, A.;2014	Mobilisations des femmes et mouvement féministe en Tunisie. Nouvelles Questions Féministes, 33(2), 14-33.
MARCUSE, P.: 2006	Tradition in a Global City?. Traditional Dwellings and Settlements Review, 7-18.
MARZOUKİ, I.: 1992	Le Mouvement Des Femmes En Tunisie Au Xxème Siècle : Féminisme Et Politique, Tunis: Cérès Productions
MC CARTHY, R.: 2014	Re-thinking secularism in post-independence Tunisia. <i>The Journal of North African Studies</i> , 19(5), 733-750.
MCCARTHY, J. D., & ZALD, M. N.:	1977 The trend of social movements in America: Professionalization and resource mobilization.

MELUCCI, A.: 1999	“Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması”, Yeni Sosyal Hareketler – Teorik Açılımlar, Kenan Çayır (Der.) içinde. İstanbul: Kaknüs, (s. 81-108).
METINSOY, E. M.: 2016	"Writing the History of Ordinary Ottoman Women during World War I" <i>Aspasia</i> ,10.1: s.18-39
METINSOY, M.: 2017	İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum, Türkiye İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
MHADHBI, A.: 2012	State feminism in Tunisia: reading between the lines, (2012, 7 November
MILLETT, K.: 1987	“Cinsel Politika Kuramı”, Cinsel Politika, İstanbul: Payel Yayınları
MITCHELL, J.: 1966	The longest revolution. <i>New Left Review</i> , 40, 11-37.
MITCHELL, J.: 1987	“Women and Equality”, <i>Feminizm and Equality</i> . Der. Anne Phillips, NewYork: New York University Press.
MOGHADAM, V. M.: 2007	From Patriarchy to Empowerment: Women’s Participation, Movements and Rights in the Middle East, North Africa and South Asia, Syracuse University Press: New York
MOGHADAM, V.: 2005	Globalizing Women. Johns Hopkins University Press.
MOHANTY, C.: 2002	Under Western Eyes‘ Revisited. <i>Signs</i> , 28 (2): 499-535.
MORA, M.: 2005	Kitle İletişim Araçlarında Yeniden Üretilen Cinsiyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet, <i>Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi</i> , Mayıs.
MOROZOV, E.: 2009	The brave new world of slacktivism. <i>Foreign policy</i> , 19(05).
MUDDE, C.: 2016	Europe's populist surge: A long time in the making. <i>Foreign affairs</i> , 95(6), 25-30.
MUNRO, E.: 2013	Feminism: A fourth wave?. <i>Political insight</i> , 4.2: 22-25.
NARAYAN, U.: 1997	Dislocating Cultures: Identities, Traditions, and Third World Feminism, New York: Routledge Press.
NAVARO, I.: 2004	ABD’de Alternatif Medya, Kamusal Alan içinde, Derleyen. M. Özbek, Hil Yayınevi, İstanbul.
NGUYEN, M.: 2000	Ohne Titel. In: <i>Punk Planet</i> 40. Online im Internet: http://threadandcircuits.wordpress.com/2010/03/28/58/ , (Çevrimiçi), 09-06-2019
O’LOUGHLIN, B.: 2001	The Political Implications of Digital Innovations, <i>Information Communication&Society</i> , 4(4), s. 595-614.
OVADIA, S.: 1994	“Çok imzalı ve Çok Özne Bir Kronoloji Denemesi”, <i>Birikim: Aylık Sosyalist Kültür Dergisi</i> , No: 59, İstanbul: Birikim Yayınları, s. 55-57.
ÖZDEMİR, Ö.: 2015	Televizyon ve Gazetelerin Sonu mu?, http://sendika8.org/2015/02/televizyon-ve-gazetelerin-sonu-mu-onder-ozdemir/ , Akt: Ayhan Oğuz Ünlüer, <i>Ana Akım Medyada Haberler: Televizyon Ve Gazetelerin Haber Seçimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz</i> . doi:

	10.18094/si.58368,(Çevrimiçi),07-06-2018 http://dergipark.gov.tr/download/article-file/178271
ÖZGÜL, G. E.: 2012	Bir Görme Biçimi Olarak Yeni Medya: Kamusal Alan İmkanının Araştırılması, (Çevrimiçi), 25-04-2017 http://journal.yasar.edu.tr/wpcontent/uploads/2012/10/26_Sayi_8_makale_gonul_eda_ozgul.pdf
PAPIC, M. & NOONAN, S.: 2011	Sosyal Medya: Bir Protesto Aracı, Ece Dünder (Çev.), (Çevrimiçi), http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/viewFile/585/581 (25.03.2014).
PAREKH, S & WILCOX, S.: 2018	"Feminist Perspectives on Globalization", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/feminismglobalization/ , (Çevrimiçi), 01-11-2019.
PATEMAN, C., & SHANLEY, M. L.: 1991	Feminist interpretations and political theory. Penn State Press.
PATEMAN, C.: 1989	The Disorder of Women. Cambridge, U.K.: Polity Press.
PEKŞEN, S.: 2011	Büyük Biraderin Gözleri, Roman Kahramanları, Ekim/Aralık, Sayı 8.
PELCZYNSKI, Z.A.: 1984	"Introduction The Significance Of Hegel's Separation Of State And Civil Society" in Z.A. Pelczynski (ed.), The State & Civil Society Studies in Hegel's Political Philosophy, Cambridge: Cambridge University Press.
PERKINS, K.: 2014	A History of Modern Tunisia, University of South Carolina
PESCOSOLIDO, B. A. & OLAFSDOTTIR, S.: 2010	"The Cultural Turn in Sociology: Can It Help Us Resolve an Age-Old Problem in Understanding Decision Making for Health Care?". Sociological Forum, 25 (4), s. 655-676.
PIANO, D.: 2002	Congregating women: Reading 3rd wave feminist practices in subcultural production. rhizomes, 1.
PILCHER, J., & WHELEHAN, I.: 2004	50 key concepts in gender studies. Sage.
REITSAMER, R.: 2012	Female Pressure: A translocal feminist youth-oriented cultural network. Continuum, 26(3), 399-408.
RITZER, G.: 2011	Küresel dünya. (Çeviren: Melih Pekdemir), Ayrıntı yayınları
ROUSSEAU, J. J.: 1839	Le contrat social, ou, Principes du droit politique. P. Pourrat.
SARIBAY, A.Y.: 2000	Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi ve Sivil İtiraz. İstanbul: Alfa Yayınları
SCHILT, K., & ZOBL, E.: 2012	Connecting the dots: Riot Grrrls, ladyfests, and the international Grrrl Zine network. In Next Wave Cultures (pp. 181-202). Routledge.

SCHUTTE, O.: 2002	"Feminism and Globalization Processes in Latin America," in Latin American Perspectives on Globalization: Ethics, Politics, and Alternative Visions, M. Saenz (ed.), New York: Rowman & Littlefield Publishing Group, pp. 185–199.
SCHUTTE, O.: 2005	"Feminist Ethics and Transnational Injustice: Two Methodical Suggestions," APA Newsletters: Newsletter on Feminism and Philosophy, 5(1): 18–20.
SENNETT, R.: 2010	Kamusal İnsanın Çöküşü. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
SERVAES, J.: 1999	Communication for Development. One World, Multiple Cultures. Cresskill, NJ. Hamton Press.
SEVERIN, W. J. & TANKARD, J. W.: 1994	İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları, Çev. Ali Atıf Bir, N.Serdar Sever, Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir.
SIEGEL, D.: 2007	Sisterhood, interrupted: From radical women to grrls gone wild. Springer.
SMITH, D. E.: 1987	The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology. Boston: Northeastern University Press.
SO, A.Y.: 2010	"Political Globalization." The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization, Malden, MA: Wiley-Blackwell, 1672-1674.
SÖNMEZ M.: 2012	Media Landscape under AKP Rule, <a 178271"="" article-file="" dergipark.gov.tr="" download="" href="http://mustafasonmez.21.05.2012.Akt:Ayhan Oğuz Ünlüer, Ana Akım Medyada Haberler: Televizyon Ve Gazetelerin Haber Seçimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. doi: 10.18094/si.58368, (Çevrimiçi), http://dergipark.gov.tr/download/article-file/178271 , (07.06.2018)
SÖNMEZ, Z.: 2017	Tunus Devrimi Anlamak, İnsamer, İhh İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi , Pelikan Basım, İstanbul
SPARKS, B.: 1994	Communicative aspects of the service encounter. Hospitality Research Journal, 17(2), 39-50.
SPENCER, A.: 2005	DIY: The rise of lo-fi culture. London: Marion Boyars.
STREET, J.: 2001	Mass Media, Politics, and Democracy, New York, NY: Palgrave.
SUCU, İ.: 2012	Althusser'in Gözünden İdeoloji ve İdeolojinin Bir Taşıyıcısı Olarak Yeni Medya, (Çevrimiçi), http://josc.selcuk.edu.tr/josc/article/view/36/33 (01.05.2014).

TARROW, S.: 1998	Fishnets, internets, and catnets: Globalization and transnational collective action in Challenging authority: The historical study of contentious politics, 228-244.
TAYLAN, A.: 2008	“Ana Akıma Tabandan bir Yanıt: Alternatif Gazetecilik”, İletişim Araştırmaları, 6(2), 107-144.
TAYLAN, A.: 2012	Alternatif Medya ve Bianet Örneği: Türkiye’de Alternatif Medyaya Dair Etnografik Çalışma, Doktora Tezi, A.Üni. Sos. Bil. Ens., Ankara.
TEKELİ, Ş.: 1982	Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, 1.Baskı, Birikim Yayınları
TEKELİ, Ş.: 1985	“Türkiye’de Feminist İdeolojinin Anlamı ve Sınırları Üzerine”, Yapıt: Toplumsal Araştırmalar Dergisi, 9, Şubat Mart.
TEKELİ, Ş.: 1986	“Emergence of Feminist Movement in Turkey”, The New Women’s Movement, Der. Drude Dahlerup, London, Vd: Sage Publications.
TEKELİ, Ş.: 1988	Kadınlar İçin Yazılar (1977- 1987), Alan Yayıncılık, İstanbul.
TEKELİ, Ş.: 1989	“Türkiye’de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi”, Birikim, Temmuz
TEKELİ, Ş.: 1991	Kadınların siyasetten dışlanmışlıklarının 55 yıllık öyküsü. Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım.
TEKELİ, Ş.: 1996	“Les Femmes Républicaines et la Place de la Femme Turque dans la Société d’Aujourd’hui : Statut Juridique et Politique”, CEMOTI, s. 21
TEKİNALP, Ş. & UZUN, R.: 2009	İletişim Araştırmaları ve Kuramları, 3. Basım, İstanbul: Beta Yayıncılık.
TEMEL, A., BOYAR, E., & SAYGILI, Ş.: 2002	Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946-1999). Planlama Dergisi, 42, 49-64.
TERRY, J. & CALVERT, M. (eds.): 1997	Processed Lives: Gender and Technology in Everyday Life. London: Routledge.
TİMİŞİ, N., & GEVREK, M. A.: 2002	1980’ler Türkiye’sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi. A. Bora, & A. Günal içinde, 90’larda Türkiye’de Feminizm (s. 13-41). İstanbul: İletişim Yayınları.
TİMİŞİ, N.: 2003	Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
TOK, N.: 2006	“Liberal Demokratik Toplumda Kamusal Alan, Adalet, İstikrar ve Birlik”. Kamusal Alan ve Türkiye İçinde, Ahmet Karadağ (Ed.), Ankara: Asil Yayın Dağıtım, s. 110-133.
TONG, R.: 2009	Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction, 3rd ed.
TOURAINÉ, A.: 1978	La Voix et le Regard, EditionsduSeuil, Paris

TOURAINE, A.: 1992	Critique de la modernité, Payot, Paris.
TOYNBEE, J.: 2000	Making Popular Music: Musicians, Creativity and Institutions. London: Arnold.
TRABER, M.: 1985:	Alternative journalism, alternative media. Communication resource, 7, 1-4.
TREICHLER, P. A., & WARTELLA, E.: 1986	Interventions: Feminist theory and communication studies. Communication, 9(1), 1-18.
TÜRKASLAN, E.: 2017	Tunus'ta Kadın Hareketi ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele: Dönüşüm Sürecinde Savunuculuk ve Diyalog, Kasım 2017'de Antalya'da düzenlenen Mor Çatı Sığınaklar Kurultayı'nda Sunulan Metin.
TÜRKMEN, B. : 2014	Gezi Direnişi ve Kadın Özneler. Kültür ve İletişim, 34, 11-35.
TÜRKÖĞLU, N.: 2010	Toplumsal İletişim. İstanbul: Urban.
UÇAN ÇUBUKÇU, S.: 2004	1980 Sonrası Kadın Hareketi: Ataerkilliğe Karşı Meydan Okuma. Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar. İstanbul: KADER Yayınları.
VAN AELST, P., & WALGRAVE, S.: 2002	New media, new movements? The role of the internet in shaping the 'anti-globalization' movement. Information, Communication & Society, 5(4), 465-493.
VAN DIJK, J. A.G.M & TEUN A.: 1999	"Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", Medya İktidar İdeoloji (içinde) Der. Mehmet Küçük (çev.), Ark Yayınları: Ankara, ss. 331-391
VAN DIJK, J.A.G.M.: 2006	The Network Society: Social Aspects Of New Media.
VAN HAMERSVELD, I. (Ed.): 2010	Cultural Policies in Algeria, Egypt, Jordan, Lebanon, Morocco, Palestine, Syria and Tunisia: An Introduction. Culture Resource.
VAN ZONEN, L.: 2002	Gendering the Internet: Claims, Controversies and Cultures, European Journal of Communication 17(1), s. 5-23.
VERSTRAETEN, H.: 2002	"Medya ve Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü". Medya Kültür Siyaset İçinde, Süleyman İrvan (Der.), Ankara: Alp Yayınevi, s. 339376.
VINCENT, R.: 2005	Les Tunisiennes ont jeté leurs voiles aux cactus, (Tunuslu Kadınlar başörtülerini kaktüslere attılar) Elle Dergisi
WALSER, R.: 1993	Running with the Devil: Power, Gender, and Madness in Heavy Metal Music. Hanover, NH: Wesleyan UP.
WALTZ, M.: 2005	Alternative and Activist Media. Edinburgh: Edinburgh University Press

WEEDON, C.: 2002	"Key Issues in Postcolonial Feminism: A Western Perspective," Gender Forum: An Internet Journal of Gender Studies, (Çevrimiçi), 20-12-2019.
WEICHLER, KURT, 1987	Die anderen Medien: Theorie und Praxis alternativer Kommunikation. Vistas, Berlin.
WIEVIORKA, M.: 2005	"After New Social Movements", Social Movement Studies, 4(1), s. 119.
WILLIAMS, R.: 1963	Culture and Society:1780-1950, New York: Harper & Row.
WONGTHAWATCHAI, N.: 2000	Is cyberspace a new communicative space for women?. Gender, technology and development, 4(2), 271-276.
YANAROCAK, S.: 1998	Biz Kadınlar, Gözlem Gazetecilik, 1. Baskı
YANIKKAYA, B.: 2014	"Türkiye'de Feminist (Alternatif) Medya: Duvarları Aşmak," Kendi Medyanı Yarat: Alternatif Medya-Kavramlar, Tartışmalar, Örnekler, Cilt 2. der. Berrin Yanıkkaya ve Barış Çoban, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 47-99.
YAŞAR, H.: 1996	Kadın Ve Siyaset Ve De Roza, Roza, s.8.
YAVUZ, S.: 2009	Family Formation and Household Types Turkey, Hacettepe University, Institute of Population Studies
YAYLA, A.: 2004	Siyasi Düşünce Sözlüğü, Adres Yayınları, Ankara.
YEŞİLTAS, M. & ÖZÇELİK, N.: 2016	https://setav.org/assets/uploads/2016/05/20160426225231_pkkterorunun-yeni-dinamikleri-pdf.pdf , (Çevrimiçi), 15-07-2018
YOUNG, I. M.: 1987	"Impartiality and the Civic Public." In Feminism as Critique, edited by S. Benahib and D. Cornell. Cambridge, U.K.: Polity Pr
YÜKSEL, E.: 2009	1980'den Sonra Türk Sinemasında Etnik ve Dinsel Kimliklerin Temsili." Karaburun Bilim Kongresi: 80'den Sonra. 3-6 Eylül 2009. Karaburun, İzmir
ZAPPINO, F. (Ed.): 2016)	<i>Il genere tra neoliberalismo e neofondamentalismo</i> . Ombre corte.
ZOBL, E. & REITSAMER, R.: 2013	"Gender and media activism: alternative feminist media in Europe", in Carter, Cynthia, Linda Steiner, and Lisa McLaughlin, eds. The Routledge companion to media & gender. Routledge, 233-245
ZOBL, E., & REITSAMER, R. : 2014	Feminist media production in Europe: a research report (pp. 21-54). transcript.

ZOBL, E.: 2010	Zehn Jahre Ladyfest: Rhizomatische Netzwerke einer lokalen, transnationalen und virtuellen queer-feministischen Szene. In: Reitsamer, Rosa/Fichna, Wolfgang (Hrsg.): „They Say I‘m Different...“. Populärmusik, Szenen und ihre Akteur_innen. Wien: Löcker (im Erscheinen)

İNTERNET KAYNAKLARI

5HARFLİLER A, 2012 (Çevrimiçi), 08-09-2019	http://www.5harfliler.com/hakkimizda/ ,
5HARFLİLER B, 2018 feminist-demiyor/, (Çevrimiçi), 26-08-2019	http://www.5harfliler.com/neden-kendilerine-feminist-demiyor/ ,
5HARFLİLER, 2013	http://www.5harfliler.com/kizli-erkekliyasiyoruz-da-orgazm-mi-oluyoruz-sanki-sayin-baskanim/
A TUNISIAN GIRL BLOGU, 2010 (Çevrimiçi), 15-12-2017	http://atunisiangirl.blogspot.com.tr/ ,
AB İLERLEME RAPORU, 2018 https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf, (çevrimiçi), 05-06-2018	
AGOS GAZETESİ kavalagozaltinda, Çevrimiçi, 01.03.2018.	http://www.agos.com.tr/tr/yazi/19529/osman-kavalagozaltinda ,
AL AWAN, 2019 19-09-2019	https://www.alawan.org/apropos/ , (Çevrimiçi),
AL BAWALA, t.y. 01-09-2018	https://www.albawala.com/presentation , (Çevrimiçi),
AL JAZEERA A, 2017 (Çevrimiçi), 25-01-2018	https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/04/qa-amira-yahyaoui-press-freedom-fake-news-170413105215219.html ,
AL JAZEERA, 2014 nedentunusta-basarili-misirda-basarisiz-oldu, (Çevrimiçi), 05-05-2019	http://www.aljazeera.com.tr/gorus/devrim-nedentunusta-basarili-misirda-basarisiz-oldu ,
ALBAWABA A, 07-2019	https://www.albawaba.com/loop/tunisian-president-allowwomen-marry-non-muslims-inherit-equally-1010572 , (Çevrimiçi), 11-
AMERİKANIN SESİ, 2018 (Çevrimiçi), 05-08-2019	https://www.amerikaninsesi.com/a/cumhurbaskanligi-hukumet-sistemiresmen-basladi/4474926.html ,
ANADOLU AJANSI A, (Çevrimiçi), 01-06-2018	https://www.aa.com.tr/en/middle-east/chairman-of-tunisia-s-election-commission-sacked/1159780 ,

ANADOLU AJANSI B, 2018 https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunusyerel-secimler-icin-bugun-sandik-basinda/1135874 , (Çevrimiçi), 08-06-2018
ANTİFOBİ, 2010 http://www.antihomofobi.org/nedir.php , (Çevrimiçi), 02-09-2019
ASWAT NİSSA, 2011 http://www.aswatnissa.org/page.php?idi=8 , (Çevrimiçi), 01-10-2019
AYA CHEBBI, 2019 https://ayachebbi.com/meet-aya/ , (Çevrimiçi), 03-06-2019
BAYA, t.y. https://www.baya.tn/rubriques/home/famille/lespace-tanassof-espace-solidaire/ , (Çevrimiçi), 15-05-2019
BBC Türkçe, 2016 https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36913856 , (Çevrimiçi), 08-08-2018
BERBER, N., 2017 Heinrich Bll Stiftung Türkiye Temsilciliği https://tr.boell.org/tr/2017/09/18/1980ler-feminist-hareket-yeniden , (Çevrimiçi), 05-06-2019
BIETNA, 2018 https://binetna.com.tn/a-propos/ , (Çevrimiçi), 12-08-2019
BİANET A, 2019 https://bianet.org/kadin , (Çevrimiçi), 22-08-2019
BİANET B, 2019 https://m.bianet.org/bianet/nefret-soylemi/204280-izmir-de-trans-cinayeti-polis-gozaltinda , (Çevrimiçi), 22-08-2019
BİANET C, 2018 https://bianet.org/bianet/medya/203174-aym-bianetin-basin-ozgurlugu-ihlal-edildi , (Çevrimiçi), 22-08-2019
BİANET D, 2019 https://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/205022mahkeme-aym-ye-uydu-bianet-in-haberine-erisim-engelini-kaldirdi , (Çevrimiçi), 24-08-2019
BİANET E, 2019 https://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/211382bianet-in-tum-icerigine-engelleme-karari , (Çevrimiçi), 24-08-2019
BİANET F, 2019 https://bianet.org/bianet/medya/211482-sulh-cezahakimlikleri-her-engelleme-talebini-kabul-ediyor , (Çevrimiçi), 24-08-2019
BİANET G, 2012 bianet.org/bianet/insan-haklari/138640-erdogan-dankurtaj-cinayettir , (Çevrimiçi), 06-05-2019

BİANET H, 2019 https://bianet.org/bianet/kadin/206055-catlak-zeminde-yeni-baslik-sipsak , (Çevrimiçi), 08-08-2019
BİANET I, 2020 https://bianet.org/kadin/erkek-siddeti/218123-erkekleraralik-ta-23-kadini-oldurdu , (Çevrimiçi), 04-01-2020
BİANET TOPLUMSAL CİNSİYET ODAKLI HABERCİLİK KÜTÜPHANESİ A, http://www.haberdetoplumsalciinsiyet.org/haber-vesoylesiler/haberler/feminist-kadinlar-namakbul-adli-radyo-programiylakarsi-radyoda/ , (Çevrimiçi), 27-07-2019
BİANET, 2006 (. https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/83191-kadininadi-yok-turkiye-feminizminin-manifestosudur), (Çevrimiçi), 01-06-2019
BİANET, 2015 https://bianet.org/bianet/siyaset/165234-agit-secim-gozlemheyeti-sonuc-raporunu-yayinladi , (Çevrimiçi), 21-11-2018
CAİRN a, 2014: https://www.cairn.info/revue-nouvelles-questionsfeministes-2014-2-page-96.htm#
CİNSEL ŞİDDETLE MÜCADELE DERNEĞİ, 2017 http://cinselsiddetlemucadele.org/kampanya-futbolda-cinsiyetcilige-son/ , (Çevrimiçi), 05-08-2019
CNN TÜRK, 2012 https://www.cnnturk.com/2012/dunya/08/15/tunusta.kadin.haklari.budaniyor/673048.0/index.html , (Çevrimiçi), 05-05-2019
CoE, t.y. https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/grevio , (Çevrimiçi), 08-08-2018
CONSTITUTION REPORT, 2014 https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/news/peace_publications/democracy/tunisia-constitution-making-process.pdf , çevrimiçi, (Çevrimiçi), 1505-2016
CPOWER PROD, 2012 https://www.youtube.com/watch?v=xzjTs6KN6qk , (Çevrimiçi), 0810-2018
ÇATLAK ZEMİN B, 2018 https://catlakzemin.com/neden-akp-karnesibir-sunus-denemesi/ , (Çevrimiçi), 08-05-2019
ÇATLAK ZEMİN C - https://catlakzemin.com/neden-akp-karnesi-birsunus-denemesi/ ?, (Çevrimiçi), 05-09-2019

ÇATLAK ZEMİN D, 2017 https://catlakzemin.com/brogrammerligakarsi-yasasin-kadin-dayanismasi/ , (Çevrimiçi), 26-08-2019
ÇATLAK ZEMİN, 2018 https://catlakzemin.com/4-kasim-1987-ankaradafeminist-persembe-grubu-toplanmaya-basladi/ , (Çevrimiçi), 01-05-2018
ÇATLAK ZEMİN, 2019 https://catlakzemin.com/15-eylul-1995-pekindeklarasyonu-eylem-plani-kabul-edildi/ , (Çevrimiçi), 10-08-2019
DAILY MAIL, 2013 https://www.dailymail.co.uk/news/article2261890/Suzanne-Moore-Julie-Burchill-Twitter-storm-politically-incorrectarticles-attacking-transsexuals.html (çevrimiçi), 14-04-2019
DEUTSCHE WELLE, 2017 https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyedefeminist-hareketin-yeni-alan%C4%B1-internet/a-37857692 , (Çevrimiçi), 08-05-2019
DIGITAL TUNISIA REPORT, 2019 www.slideshare.net/DataReportal/digital-2019-tunisia-january-2019-v01 , çevrimiçi 05-05-2019).
DIRECTINFO, 2015
DIVERSITÉ CULTURELLE ET DIALOGUE INTERCULTUREL EN TUNISIE, UNESCO, 2009 https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000214646 , (Çevrimiçi), 03-08-2018
EKMEK VE GÜL, 2019 https://ekmekvegul.net/gundem/flormardaanlasma-saglandi-direnis-sona-erdi , (Çevrimiçi), 14-09-2019
EMMA BENJİ BLOGU B, 2011 http://emmabenji.canalblog.com/archives/2011/01/10 , (Çevrimiçi), 02-03-2018
EMMA BENJİ BLOGU A, 2011 http://emmabenji.canalblog.com/archives/2011/01/02/20024699.html#comments , (Çevrimiçi), 02-03-2018
ER, M.: t.y. https://www.academia.edu/9351933/Demokrasinin_Tarihi_Geli%C5%9Fimi_i?auto=download , (Çevrimiçi), 30-09-2018

EVRENSEL, 2012 https://www.evrensel.net/haber/32661/tunusta-yazadonmeyen-bahar (Çevrimiçi), 08-08-2018
FEMİNİST SÖZLÜK, 2014 https://feministsozluk.com/discussion/51/queerteori , (Çevrimiçi), 02-02-2019
FEMİNİST SÖZLÜK, 2017 https://feministsozluk.com/discussion/737/ataerkil-pazarlik , (Çevrimiçi), 20-08-2019
FRANCE 24, 2018 http://www.france24.com/fr/20180114-tunisiemanifestation-tunis-revolution-anniversaire-austerite-ben-ali , (Çevrimiçi), 01-06-2018
FREE PRESS UNLIMITED, 2016 https://www.freepressunlimited.org/en/blog/inkyfada-and-the-panamapapers , (Çevrimiçi), 08-08-2019
FREEDOM HOUSE http://freedomhouse.org/report/freedomworld/2018/turkey , (Çevrimiçi), 11-10-2017
FREEDOM HOUSE REPORT TUNISIA, 2018 http://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/tunisia , (Çevrimiçi), 11-10-2018
FREEDOM HOUSE REPORT, 2018 http://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018 , (Çevrimiçi), 08-06-2018
FREEDOM HOUSE REPORT, 2019 “Country Reports.” https://freedomhouse.org/report/freedomworld , çevrimiçi, 01-06-2019
FREEDOM HOUSE. https://freedomhouse.org/report/freedom-net/freedomnet-2018 , çevrimiçi 02-06-2019.
FREEDOM IN THE WORLD, 2018 Democracy in Crisis, http://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018 , (Çevrimiçi), 11.10.2017
GAZETE DUVAR https://s3.eucentral1.amazonaws.com/cdn.media.gazeteduvar.com/ , (Çevrimiçi),

GHARBI, J.: 2010 , A Portrait of Tunisian Youth, https://bianet.org/bianet/diger/123645-a-portrait-of-tunisian-youth , (Çevrimiçi), 10-05-2018
GIST GALLERIA, 2016 https://gistgalleria.wordpress.com/2016/10/23/talk-show-host-tells-rapevictim-to-marry-her-attacker/ , (Çevrimiçi), 05-05-2019
HABERLER.COM A, 2017 https://www.haberler.com/taylor-swift-taciz-davasini-kazandi-9931914-haberi/ , (Çevrimiçi), 18-12-2019
HABERTÜRK, 2017 http://www.haberturk.com/tunuslu-kadinlarmusluman-olmayan-erkeklerle-evlenebilecek-1636209 , (Çevrimiçi), 0611-2016
HARASSMAP, t.y. https://harassmap.org/who-we-are/our-story , (Çevrimiçi), 28-08-2019
HAVLE KADIN, 2018 https://havlekadin.wordpress.com/hakkinda/ , (Çevrimiçi), 31-08-2019
HOOTSUITE, 2019 https://hootsuite.com/pages/digital-in-2019 , (Çevrimiçi), 05-05-2019
https://directinfo.webmanagercenter.com/2015/07/10/tunisie-restrictions-ala-liberte-de-voyager-pour-les-moins-de-35-ans/ , (Çevrimiçi), 17-05-2016
HUFFPOST MAGREB, 2017 https://www.huffpostmaghreb.com/2017/05/22/mort-manifestanttataouin_n_16750216.html , (Çevrimiçi), 08-06-2017
HUMAN RIGHTS WATCH, 2015 https://www.hrw.org/news/2015/07/07/tunisia-emergency-shouldnttrump-rights , (Çevrimiçi), 21-06-2017
HUMAN RIGHTS WATCH, 2017 https://www.hrw.org/tr/report/2017/10/12/310066 , (Çevrimiçi), 05-06-2018
INDEPENDANT, 2019 https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/tunisia-lgbtgay-president-candidate-mounir-baatour-shams-a9003656.html , (Çevrimiçi), 06-08-2019
INDEX OF ECONOMIC FREEDOM, TUNUSIA, 2019 http://www.heritage.org/index/country/tunisia , (Çevrimiçi), 04-06-2018
INDYMEDIA, t.y. https://www.indymedia.org/or/static/about.shtml , (Çevrimiçi) 17.06.2016

INTERNATIONAL REPUBLICAN INSTITUTE (http://www.iri.org/resource/tunisia-2014-parliamentary-elections , (Çevrimiçi), 01-05-2019
INTER-PARLIMENT UNION, 2019 http://www.ipu.org/wmne/classif.htm , (Çevrimiçi), 05-08-2019
JANDARMA KADINA YÖNELİK AİLE İÇİ ŞİDDETİN ÖNLENMESİ PROJESİ UZAKTAN ÖĞRENİM MODÜLÜ, t.y.: https://vatandas.jandarma.gov.tr/KYSOP/uzaktan_egitim/Uluslararası%C4%B1.aspx , (Çevrimiçi), 10-08-2019
JEUNE AFRIQUE NEWS http://www.jeuneafrique.com/mag/543104/politique/municipales-en-tunisieles-electeurs-attendent-une-revolution-locale/ , (Çevrimiçi), 06-06-2018
KADIN ESERLERİ KÜTÜPHANESİ VE BİLGİ MERKEZİ VAKFI (KEKBMK) 2019 Ajandası, 2019.
KADINLAR CAMİLERDE, 2018 http://kadinlarcamilerde.com/camilerde-kadinlarin-bir-senesi-nasil-gecti/ , (Çevrimiçi), 01-09-2019
KAMPÜS CADILARI, t.y. http://www.kampuscadilari.com/kampuscadilari.html , (Çevrimiçi), 18-08-2019
KAOS GL A, 2011 http://www.kaosgl.org/dergi.php , (Çevrimiçi), 28-08-2019
KAOS GL B, 2012 http://kaosgl.org/sayfa.php?id=10703 , (Çevrimiçi), 02-09-2019
KARİNE, 2012 http://iletisim.ieu.edu.tr/karine/?p=281 , (Çevrimiçi), 14-04-2019
KAZETE A, 2008 https://kazete.com.tr/haber/brukselde-avrupaparlamentosunda-ziyaret-ettigimiz-emine-bozkurtdan-mesaj-var-39822 , (Çevrimiçi), 31-08-2019
KAZETE B, 2001 https://kazete.com.tr/haber/semra-sezerin-ulusalegitime-destek-kampanyasi-19-mayista-start-aliyor-40377 , (Çevrimiçi), 31-08-2019
KAZETE C, 2006 https://kazete.com.tr/haber/anayasa-mahkemesibaskani-secildiginden-bu-yana-ilk-kez-sadecekazeteye-roportaj-veren-tulay-tugcu-ile-didimdekiyazliginda-konustuk-39847 , (Çevrimiçi), 31-08-2019

KŞKMİ A, 2017 http://kskmi.com/muftulere-resmi-nikah-yetkisitartismalarinda-biz-neredeyiz/ , (Çevrimiçi), 10-09-2019
KŞKMİ, 2017 http://kskmi.com/kskmi-kursulardan-kadinlarasallanan-parmaklar/ , (Çevrimiçi), 17-09-2019
LE POINT, 2013 https://www.lepoint.fr/monde/tunisie-amira-yahyaoui-le-bras-de-fer-commence-maintenant-18-01-2013-1617171_24.php , (Çevrimiçi), 20-01-2018
LIBERATION NEWS FRANCE http://www.liberation.fr/planete/2017/04/17/referendum-turc-victoireetriquee-et-truquee_1563373 , (Çevrimiçi), (08-06-1969)
MEDIUM CORPORATION, 2013 https://medium.com/@ifikra/chelseamanning-and-the-arab-spring-1907fec77df1 , (Çevrimiçi), 22-08-2018
MEMURLAR, 2018 https://www.memurlar.net/haber/725837/diyanettenmuftulere-nikah-genelgesi.html , (Çevrimiçi), 18-08-2019
MINISTERE DES AFFAIRES CULTURELLES, 2015 Ministere des Affaires Culturelles, (Çevrimiçi), https://www.culture.gov.tn/fr/ , 15-05-2018
MİLLİYET, 2019 http://www.milliyet.com.tr/siyaset/son-dakikacumhurbaskani-erdogandan-em-ine-bulut-cinayetiyle-ilgili-sert-sozler-bualcaklikdir-6022216 , (Çevrimiçi), 26-08-2019
MOR ÇATI 2, t.y. https://www.morcati.org.tr/tr/tanisalim/oykumuz , (Çevrimiçi), 12-05-2019
MOR ÇATI, t.y https://www.morcati.org.tr/tr/tanisalim/yontemlerimiz/8mor-cati-kadin-siginagi-vakfi/462-turkiye-de-kadinlarin-yasal-kazanimleri , (Çevrimiçi), 08-12-2018
MOSAIQUE FM, 2018 https://www.mosaiquefm.net/fr/actualitenational-tunisie/273238/chahed-rejette-lanomination-de-sadok-korbi-a-la-tete-de-l-onfp , (Çevrimiçi), 18-08-2018
NAFAKA HAKKI KADIN PLATFORMU, t.y. https://nafakahakkinadokunma.com/basin-bultenleri-ve-gorseller/ , (Çevrimiçi), 30-08-2019

NATION MASTER, t.y. http://www.nationmaster.com/countryinfo/profiles/Tunisia/Education , (Çevrimiçi), 11-06-2018
NAWAAT, 2018 https://nawaat.org/portail/2018/02/12/violenceagainst-women-new-tunisian-law-in-effect-will-it-beeffective/ , (Çevrimiçi), 05-05-2019
NAWAAT, 2018 https://nawaat.org/portail/2018/02/12/violenceagainst-women-new-tunisian-law-in-effect-will-it-beeffective/ , (Çevrimiçi), 05-05-2019
NTV B, 2017 https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/taylor-swift-taciz-iddiasıyla-ilgili-mahkemede-savunma-yapti,2i2-juIsc0eazCyMQ6eDAQ/O-pS9eY7YkCuPVj2t-m7ew , (Çevrimiçi), 19-12-2019
NTV A, 2012 https://www.ntv.com.tr/turkiye/her-kurtaj-bir-uluderedir,z1M5Y2zwmEu6drogItVkiA , (Çevrimiçi), 15-01-2018
ONEİDO, 2018 https://onedio.com/haber/elektrogitariylaezber-bozan-anne-rumeysa-camdereli-833646 , (Çevrimiçi), 03-09-2019
OPEN DEMOCRACY, https://www.opendemocracy.net/5050/amiramhaddhbi/state-feminism-in-tunisia-reading-between-lines , (Çevrimiçi), 01-06-2019
OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, t.y. https://www.osce.org/odihr/elections/turkey/119672 , (Çevrimiçi), 04-05-2017
OXFORD BUSINESS GROUP, t.y. https://oxfordbusinessgroup.com/overview/track-series-reforms-are-setoverhaul-sector , (Çevrimiçi) , 11.06.2018
PERSPECTIVE MONDE, 2018 http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMTendanceStatPays?codeTheme=1&codeStat=SP.URB.TOTL.IN.ZS&codePays=TUR&optionsPeriodes=Aucune&codeTheme2=1&codeStat2=SP.URB.TOTL.IN.ZS&codePays2=TUN&optionsDetPeriodes=aucunePrecisions , (Çevrimiçi), 09-09-2019
QUICKSPROUT, 2019 www.quicksprout.com/who-is-more-active-onsocial-media-men-or-women/ , (Çevrimiçi), 05-05-2019
REÇEL-BLOG A, 2014 http://recel-blog.com/recel/ , (Çevrimiçi), 3108-2019
SANDOVAL, M & FUCHS, C, 2015 http://ayrintidergi.com.tr/alternatif-medyanin-elestirel-bir-teorisinedogru/ , (Çevrimiçi), 06-12-2017

SİVİL SAYAFALAR, t.y. http://www.sivilsayfalar.org/2019/09/02/bir-sosyal-girisim-olarak-change-org/ , (Çevrimiçi), 18-08-2019
SUDOUEST NEWS, 2017 https://www.sudouest.fr/2017/10/10/unfrancais-en-prison-en-tunisie-apres-avoir-embrasse-son-amie-dans-unevoiture-3849298-4803.php , (Çevrimiçi), 14-05-2017
T.C. SAYIŞTAY BAŞKANLIĞI Sayıştay Dergisi, Yıl: 2003, Sayı: 49, 2003. http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49m1.pdf , 2008, (Çevrimiçi) 21-04-2018
T24, 2014 https://t24.com.tr/haber/carsinin-gezi-parki-iddianamesindekofte-ve-pizza-siparisleri-de-yer-aldi,270164 , (çevrimiçi), 05-08-2019
THE WORLD BANK, 2018 http://www.worldbank.org/en/country/tunisia/publication/economic-outlook-april-2018 , (Çevrimiçi), 05-04-2018
TOKU, N.: ty Neşet Toku Kişisel Web Sitesi, http://www.nesettoku.com/?p=458#more-458 , (Çevrimiçi), 09-09-2015
TOWNHALL, t.y. http://townhall.com/AboutUs.aspx , (Çevrimiçi) 20-11-2018.
TUIC AKADEMİ, 2014 http://www.tuicakademi.org/kuzey-guney-ayrimi/ , (Çevrimiçi), 20-12-2019.
TUNISIA EDUCATION: t.y. http://www.tunisiaeducation.info/Education-System/Index.html , (Çevrimiçi), 05-15-2018
TURUNCU, 2019 http://www.turuncudergi.com/?page_id=9 , (Çevrimiçi), 01-06-2019.
TÜRKÇE SÖZLÜKLER, t.y. https://www.turkcesozlukler.com/alternatif-nedir-ne-demek , (Çevrimiçi), 15-06-2018.
UÇAN SÜPÜRGE, 2019 http://ucansupurge.org.tr/hakkimizda.html , (Çevrimiçi), 01-06-2019.
ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ, 2018 https://www.amnesty.org.tr/icerik/taner-1-yildir-hapiste-adalet-ve-ozgurluktalepleri-susturulamaz , (Çevrimiçi), 01-03-2019
ULUSLARARASI PRAG RADYOSU, 2018 https://www.radio.cz/fr/rubrique/panorama/lina-ben-mhennilexperience-de

la-maladie-a-ete-tres-importante-dans-mon-parcours-decyberactiviste , (Çevrimiçi), 08-08-2019
UNESCO https://en.unesco.org/countries/Tunisia?language=es ,(Çevrimiçi), 11-06-2018
UNFPA TUNUS, 2017 https://tunisia.unfpa.org/fr/news/loi-organique-n%C2%B0-2017-58-du-11-ao%C3%BBt-2017-relative-%C3%A0-l%C3%A9limination-de-la-violence-%C3%A0-l%C3%A9gard-des , (Çevrimiçi), 05-09-2019
UNICEF https://www.unicef.org/infobycountry/Tunisia_statistics.html (Çevrimiçi), 11-06-2018
UNWOMEN, 2015 https://spring-forward.unwomen.org/en/news/tunisianambassadors-for-the-cedaw-convention , (Çevrimiçi), 08-12-2018
VİCDANİ RET DERNEĞİ https://vicdaniret.org/zeynep-duygu-agbayir/ , (Çevrimiçi), 26-08-2019
WE FORUM, t.y. http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/the-global-gender-gap-index-2018/ , (Çevrimiçi), 05-03-2019
WEBMANAGERCENTER, 2019 https://www.webmanagercenter.com/2019/08/01/437614/droits-desfemmes-appel-a-lharmonisation-de-la-legislation-tunisienne-avec-leprotocole-de-maputo/ , (Çevrimiçi), 10-08-2019
WIKIPEDIA, t.y. http://en.wikipedia.org/wiki/Globalization , (Çevrimiçi), (20-02-2018).
WOMEN IN PARLIAMENTS, t.y. http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm , (Çevrimiçi) , 03.10.2014
WORLD POLICY, t.y. https://worldpolicy.org/2014/02/03/theproblem-with-tunisia-s-new-constitution , (Çevrimiçi), 03-10-2014
YENİ ŞAFAK, 2018 https://www.yenisafak.com/dunya/tunusta-secimlerinahda-hareketi-partisi-kazandi-3279698 , (Çevrimiçi), 08-06-2018

RAPOR VE DERGİLER

AMERİKAN BİRLİĞİ, 1922 Pan Amerikan Birliği Bülteni. 54 (Public domain ed.). Birlik. s. 35, 109, 637.
ATFD Raporu, 2017 https://tunisia.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/Etude%20archives%20ATFD.pdf , (Çevrimiçi), 15-06-2019
CŞMD Broşürü, t.y. http://cinselsiddetlemucadele.org/wpcontent/uploads/2018/06/CSMD-Brosur-Baski.pdf , (Çevrimiçi), 11-08-2019
FENDRI, M.: 2012 A controversial national history Is Tunisian cultural policy at a turning point? , Eurolog Symposium in Tunis, http://eurologproject.eu/pdf/lecture_fendri_english.pdf , (çevrimiçi), 05-05-2018
KADIN HAKLARI VE OMBUDSMANLIK ÇALIŞTAY RAPORU, 2017 https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/pdf/kadin-haklari-veombudsmanlik-calistay-raporu.pdf , (Çevrimiçi), 05-12-2018
KADINCA, 1983 Temmuz, 30
KADININ STATÜSÜ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: 2008 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı.
KADINLAR VARDIR, 2018 Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 2019 Ajandası, İstanbul
La Revue CREDIF, Décembre, 2015, No 49.
La Revue CREDIF, Mai, 2012, No 42.
La Revue CREDIF, Mars, 2017, No 50.
MEGEP: 2008 Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi, T.C.Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara
NETFLIX, 2019 Homecoming: A Film by Beyoncé, https://www.netflix.com/tr/title/81013626 , (Çevrimiçi), 06-08-2019
NETFLIX, 2020 Miss Americana: Taylor Swift, https://www.netflix.com/tr/title/81028336 , (Çevrimiçi), 02-02-2020

RESMÎ GAZETE, 31 ARALIK 2005 http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/12/20051231-25.htm, (Çevrimiçi), 02-04-2018
RESMÎ GAZETE, 23 OCAK 2017 http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170123-3.htm, (Çevrimiçi), 10-06-2018
REVUE RAWAFID, n° 12, 2007, La Manouba, Institut Supérieur d’Histoire du Mouvement National, pp. 296-299.
THE NEW YORK TIMES, 2008 https://www.nytimes.com/2008/02/07/opinion/07thu1.html, (Çevrimiçi), 0505-2019
TUNUS CUMHURİYETİ ÜLKE NOTU, Ankara Sanayi Odası: 2016
ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ RAPORU, 2018 https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/F%C4%B1rt%C4%B1naya%20G%C3%B6%C4%9F%C3%BCs%20Germek.pdf, (Çevrimiçi), 10-06-2018
VOW, 2019 https://vowinitiative.wordpress.com/blog-2/, (Çevrimiçi), 06- 06-2019

ÖZGEÇMİŞ

1969 yılında Kırklareli’nde doğdu. 1980 yılında Galatasaray Lisesi’ne girdi. 1994 yılında mezun olduğu Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde Prof. Dr. Nilüfer Göle’nin asistanlığı yaptı. Yüksek lisansını Paris Siyaset Bilimleri Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ortadoğu Politikaları Bölümü’nde tamamladı. Doktora çalışmalarını İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde devam etmektedir. Toplumsal hareketler, çatışma bölgelerinde kadın ve çocukların durumu ve yerel yönetimlerde iyi yönetim üzerine kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Çalışma hayatına Galatasaray Lisesi’nde okuduğu yıllarda başladı. 1986-1994 yılları arasında eğitimine devam ederken, Alfa Turizm seyahat acentesinde çalıştı. 1996-2008 yılları arasında kendi danışmalık şirketini yönetti. 2008-2010 yılları arasında Şişli Belediye Başkanlığı’nda danışman olarak görev yaptı. İyi derecede İngilizce ve Fransızca bilen Banu Dalaman, daha önce Bahçeşehir Üniversitesi’nde iki dönem sosyoloji dersleri verdi.

2010- 2016 yılları arasında İstanbul Aydın Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Merkezi’nin ve Kadın Araştırmaları Koordinatörlüğü’nün başkanlığını yapmıştır. Bu süre içinde sayısız araştırma ve sosyal sorumluluk projesine imza atmıştır. Türkiye’de ki çalışmalarının yanı sıra kendisi Londra merkezli Türkiye Araştırmaları Merkezi’nin danışma kurulunda yer almaktadır. 2017-2020 yılları arasında Altınbaş Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Müdürü olarak görev yapmıştır. 2017 yılından beri yürüttüğü Altınbaş Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi kurucu başkanlığı görevini sürdürmektedir.